

कृषि तथा पशुपन्धी डायरी

२०७८

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्धी विकास मन्त्रालय
कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र
हरिहरभवन, ललितपुर

व्यक्तिगत विवरण

नाम :

पद :

कार्यालयको नाम :

ठेगाना :

फोन :

इमेल :

वेब साइट :

मोबाइल नं. :

स्थायी ठेगाना :

फोन नं. :

कर्मचारी संचयकोष नं. :

नागरिक लगानी कोष नं. :

चालक अनुमति पत्र नं. :

नागरिकता नं./राहदानी नं. :

सावधिक जीवन बीमा कोष नं. :

जीवन बीमा नं. :

रक्त समूह :

कुनै दुर्घटना भएमा खबर गरिदिनुहोस् :

विषयसूची

कृषि सूचना तथा तथ्याइकहरु

१.	कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र	१
२.	नेपालको कृषि तथ्याङ्क	२
३.	प्रमुख कृषिजन्य बालीहरूको तुलनात्मक क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति ...	४
४.	विभिन्न कार्यालयहरूको फोन, इमेल र वेबसाइट	७
४.१	राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्‌को कार्यालयको सम्पर्क नं.....	७
४.२	सर्वोच्च अदालत	८
४.३	प्रतिनिधि सभा	८
४.४	संवैधानिक निकायहरू	९
४.५	संघीय मन्त्रालयहरू	१०
४.६	कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय	१२
४.७	राष्ट्रिय किसान आयोग	१४
४.८	कृषि विभाग तथा अन्तर्गतका निकायहरू	१७
४.९	पशुसेवा विभाग तथा अन्तर्गतका निकायहरू	१९
४.१०	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग	२३
४.११	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्	२५
४.१२	कृषि सामाज्री कम्पनी लिमिटेड, केन्द्रीय कार्यालय, कुलेश्वर, काठमाडौँ .	२९
४.१३	कृषिसँग सम्बन्धित बोर्ड/ संस्थान/समितिको सचिवालय	३१
४.१४	दार्थ विकास संस्थान	३२
४.१५	नेपाल सरकारका विभागहरूको टेलिफोन नम्बर तथा इमेलहरु	३३
४.१६	प्रदेश कार्यालय तथा मन्त्रालयहरूको फोन र इमेल	३६
४.१७	प्रदेश अन्तर्गतका कृषि र पशु विकास कार्यालयहरूको फोन र इमेल	४१
४.१८	प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू तथा भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू	४६
४.१९	कृषि शिक्षण संस्थाहरु	५४
४.२०	व्यावसायिक कीट विकास केन्द्रसँग सम्बन्धित सरकारी तथा निजीस्तरमा सञ्चालित केही फर्महरूको विवरण	५५
४.२१	प्रमुख टेलिभिजन प्रसारण संस्थाहरु	५९
४.२२	राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाहरूको विवरण	६०
४.२३	कृषिसम्बन्धी पत्रिका/म्यागाजिनहरूको विवरण	६१
४.२४	National/International Non-Governmental Organizations	६१

४.२५ अस्पतालहरूको टेलिफोन नम्बरहरू.....	६३
५. कृषिसँग सम्बन्धित नीति, ऐन नियम	६५
६. पञ्चौ योजनाका (२०७६/०७७-२०८०/८१) कृषि तथा प्राकृतिक स्रोत क्षेत्र ..	६६
७. कृषि विकास रणनीति (ADS) बारे संक्षिप्त जानकारी.....	६९
८. राष्ट्रिय किसान आयोग	७५
९. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना.....	७६
१०. कृषि तथा पशुपन्थी बीमा.....	८१

बाली तथा बागवानी

११. बीउ बिजन	८७
११.१ अन्नबाली.....	८८
११.२ दलहन	११०
११.३ तेलहन	११४
११.४ औद्योगिक बाली	११६
११.५ तरकारी बाली	११८
११.६ घाँसे बाली.....	१४०
११.७ फलफूल बाली	१४३
११.८ कन्दमूल बाली	१४३
११.९ गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरू एवं नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका.....	१५६
१२. माटो	१५८
१२.१ बिरुवाको एकीकृत खाद्यतत्त्व व्यवस्थापनको अवधारणा	१५८
१२.२ रासायनिक मलखादहरू.....	१५९
१२.३ विभिन्न पि.एच. तथा बुनोट (Texture) भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग.....	१६०
१२.४ माटो तथा रासायनिक मल विश्लेषण गर्दा प्रति नम्नु लाग्ने शुल्क	१६१
१३. तरकारी.....	१६७
१३.१ तरकारी खेती प्रविधि तालिका	१६७
१३.२ पोस्टहार्भेस्ट	१८०
१३.३ सरकारी फार्म र केन्द्रमा उत्पादि तरकारी बीउको मूल्य सूची	१८१
१४. फलफूल	१८४
१४.१ फलफूल खेती प्रविधि तालिका	१८४
१४.२ फलफूल विरुवाहरूको सरकारी मूल्य सूची	१९४
१४.३ कफी तथा चिया खेती प्रविधि तालिका	१९८

१४.४	पुष्ट खेती प्रविधि तालिका	१९९
१५.	बाली संरक्षण	२००
१५.१	विभिन्न बालीका रोग तथा कीराहरू र तिनको व्यवस्थापन	२००
१५.२	नेपालमा पञ्जीकृत र प्रतिबन्धित विषादीहरू:.....	२५०
१५.३	पञ्जीकृत विषादीहरूको सामान्य नाम तथा विषादी बालीमा प्रयोग गरिसकेपछि बाली टिप्प वा कटानी गर्नका लागि पर्खनुपर्ने प्रतीक्षा अवधि	२५१
१५.४	एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आइ.पि.एम,)	२५३
१६.	कृषि थोक बजार तथा कृषि उपज बजार सञ्चालक समिति.....	२५८
१७.	कृषि ईन्जिनियरिङ महाशाखा, खुमलटारबाट विकसित तथा व्यवसायिक रुपबाट उत्पादित कृषि औजार/उपकरणहरु	२६१
पशुपन्छी तथा मत्स्य		
१८.	पशुपन्छीका नश्ल	२६७
१९.	कृत्रिम गर्भाधान विधि र जानकारी	२७७
२०.	नेपालमा पाइने मुख्य पशुका आहाराहरु	२८०
२१.	घाँसे बाली	२८४
२२.	विभिन्न घाँसे बालीका सिफारिस जातहरु	२८६
२३.	पशु स्वास्थ्य	३०१
२४.	मत्स्यपालन	३२०
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण सम्बन्धी जानकारी		३३५
SOME IMPORTANT FORMULAE		३४०

कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र

परिचयः

कृषिको सूचनालाई रेडियो टेलिभिजन पत्रपत्रिकालगायत आधुनिक सञ्चारका माध्यमहरूको प्रयोग गरी कृषकहरू समक्ष हस्तान्तरण भइरहेको सन्दर्भमा देशको पुनःसंरचना गर्ने क्रममा कृषि सेवामा गरिएको सुधारमा कृषि तथा पशुपन्थी क्षेत्रको तालिम, सूचना तथा सञ्चार र प्रकाशनको जिम्मेवारीका साथै साबिकको कृषि अनुसन्धान तथा विकास कोषबाट अनुदान प्राप्त आयोजनाहरूको समेत व्यवस्थापनका लागि कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र गठन गरिएको छ।

कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्रको कार्य विवरण

- कृषि सूचना तथा सन्चार र कृषि क्षेत्रको मानव संसाधन विकास सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई नीतिगत पृष्ठपोषण गर्ने,
- कृषि प्रविधि एवं कृषि सम्बन्धी अन्य सबै खाले जानकारी र सूचनाको राष्ट्रिय भण्डार (National repository) को रूपमा कार्य गर्ने,
- सार्क कृषि सूचना केन्द्र (SAIC) को राष्ट्रिय फोकल विन्दुको रूपमा कार्य गर्ने,
- सबै प्रकाशका कृषि सूचना तथा प्रविधिको राष्ट्रिय हवको रूपमा कार्य गर्ने,
- कृषकमा रहेको परम्परागत ज्ञान, सीप र प्रविधिको खोज एवं संकलन, डकुमेन्टेशन एवं प्रकाशन तथा प्रसारण गर्ने,
- कृषि सूचना तथा सन्चार र मानव संसाधन विकास सम्बन्धी केन्द्र वा कृषि सम्बन्धी तालिम केन्द्रको गुणस्तर मापदण्ड विकास तथा कार्यान्वयन र नियमन गर्ने,
- अनुसन्धानबाट विकास गरिएका प्रविधि एवं अन्य स्रोतबाट प्राप्त वा सिर्जित प्रविधि एवं कृषक तथा अन्य सरोकारवालाका लागि उपयोगी सूचना तथा जानकारी छिटो छरितो रूपमा प्रकाशन एवं प्रसारण गर्ने,
- प्रकाशित एवं प्रसारित कृषि सूचना तथा जानकारीको प्रभावकारिता अध्ययन, अनुसन्धान गरी नितिजाको आधारमा अन्तिम उपयोगकर्ताको माग एवं आवश्यकता बमेजिमको सामग्री प्रकाशन एवं प्रसारण गर्ने,
- प्रदेश एवं स्थानीय तहका कृषि सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी कार्य गर्ने निकायहरूको क्षमता विकास तथा पृष्ठपोषण गर्ने,
- कृषि सूचना तथा जानकारी छिटो छरितो रूपमा कृषक र अन्य सरोकारवाला समक्ष पुर्याउन सूचना प्रविधिका अलावा अन्य नवीनतम र प्रभावकारी माध्यमको खोजी एवं प्रयोग गर्ने,
- राष्ट्रिय कृषि तथा पशु मानव संसाधन विकास योजना र कार्यान्वयन गर्ने,
- कृषि तथा पशु सम्बन्धी विषयको तालिमको राष्ट्रिय स्रोत केन्द्रको रूपमा कार्य गर्ने,
- स्वदेशी एवं विदेशी सहभागीहरूका लागि कस्टोमाइज्ड तालिम कोर्स सञ्चालन एवं आउटसोर्सिङ गर्ने,
- तालिम सम्बन्धी जनशक्ति विकास सम्बन्धी कार्य गर्ने,
- तालिम कोर्स डिजाइन, पाठ्यक्रम विकास, प्रशिक्षक एवं स्रोत व्यक्ति छनौट, तालिम सामग्री र तालिम सञ्चालन एवं अनुगमन र मूल्यांकन लगायतका विषयहरूको राष्ट्रिय मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्ने,
- तालिम प्रभावकारिता अध्ययन एवं अनुसन्धान गर्ने,
- कृषि, पशुपालन, अनुसन्धान, खाद्यपोषण, कृषि वातावरण संरक्षण, कृषि भूमि व्यवस्थापन, कृषि बजार र व्यवसाय प्रवर्द्धन, सहकारीलगायत सम्बद्ध प्रविधि एवं जानकारीहरूको प्रसारण, प्रकाशन तथा वितरण गर्ने,

- नेपाल सरकारले कृषि, पशुपालन, अनुसन्धान, खाद्यपोषण, कृषि वातावरण संरक्षण, कृषि भूमि व्यवस्थापन, कृषि बजार र व्यवसाय, सहकारी लगायतको प्रवर्द्धनका लागि अवलम्बन गरेका नीति एवं नियम, कानूनवारे जानकारी प्रसारण गर्ने,
- नवीनतम कृषि सञ्चार प्रविधि तथा औजार सम्बन्धी अध्ययन गर्ने,
- निजीक्षेत्र मैत्री कृषि सञ्चार पद्धति विकास सम्बन्धी कार्यहरु गर्ने,
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच सञ्चार समन्वय गर्ने,
- कृषि अनुसन्धान तथा विकासका लागि प्रतिस्पर्धी कोष परिचालन सम्बन्धमा नीति तथा मापदण्ड तयार गर्ने र
- साविक राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान तथा विकास कोषबाट प्रतिस्पर्धी सहायता प्राप्त गरी सञ्चालनमा रहेका कार्यक्रमहरुको स्वामित्व प्रहण एवं सञ्चालनमा आवश्यक सहयोग तथा सहजीकरण एवं अनुगमन गर्ने।

किसान कल सेन्टर टोल फ्रि नम्बर: १६६००१९५०००

निम्न तालिकाअनुसारको विषयमा आफ्ना जिज्ञासाहरु राख्न सक्नुहुनेछ।

बार	विषय	समय
आइतबार, मंगलबार, बिहीबार	<ul style="list-style-type: none"> • खाद्यान्नबाली, बाली संरक्षण, मौरी, रेशम, च्याउखेती तथा कृषि बजार सम्बन्धी विषयबस्तु सम्बन्धी • फलफूल, तरकारी, पुष्पखेती तथा माटो सम्बन्धी विषयबस्तु • पशु तथा पन्थीपालन, उत्पादन प्रविधि, घाँस तथा पशु आहारा, चरन व्यवस्थापन 	दिँसो ११ बजेदेखि ४ बजेसम्म
सोमबार, बुधवार	<ul style="list-style-type: none"> • खाद्यान्नबाली, बाली संरक्षण, मौरी, रेशम, च्याउखेती तथा कृषि बजार सम्बन्धी विषयबस्तु सम्बन्धी • फलफूल, तरकारी, पुष्पखेती तथा माटो सम्बन्धी विषयबस्तु • मत्स्यपालन प्रविधि सम्बन्धी। 	

२. नेपालको कृषि तथ्याङ्क

कुल क्षेत्रफल

क्र. सं.	क्षेत्र	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१.	हिमाली क्षेत्र	५१,८१७	३५
२.	पहाडी क्षेत्र	६१,३४५	४२
३.	तराई क्षेत्र	३४,०९९	२३
कुल		१,४७,९८	१००

स्रोत: Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2012/13

भू-उपयोग

क्र. सं.	क्षेत्र	क्षेत्रफल(००० हेक्टर)	प्रतिशत
१.	खेती गरिएको जमिन	३,०९१	२१
२.	खेती नगरिएको खेती योग्य जमिन	१,०३०	७

क्र. सं.	क्षेत्र	क्षेत्रफल(००० हेक्टर)	प्रतिशत
३.	वन जड्गल	४२६८	२९
४.	झाडी	१५६०	१०.६०
५.	चरन खर्क	१,७६६	१२.००
६.	पानी	३८३	२.६०
७.	अन्य	२,६२०	१७.८०
	जम्मा	१४७९८	१००

स्रोत: Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2012/13

कुल गार्हथ्य उत्पादन (प्रचलित मूल्यमा)

(मूल्य: रु. दश लाख)

क्र.सं.	क्षेत्र	२०७४/०७५		२०७५/०७६		२०७६/०७७ (प्रारम्भिक)	
		मूल्य	प्रतिशत	मूल्य	प्रतिशत	मूल्य	प्रतिशत
१.	कृषि तथा वन	७६९.७७५	२८.०३	८२६८८६	२८.९८	९०६७५४	२७.०८
२.	मत्स्य	१४७९७	०.५३	१६२७५	०.५३	१८१४२	०.५६
३.	गैहकृषि	१९६१२८६	७१.४४	२२१०४९९	७२.४९	२४२२५६०	७२.३६
कुल मूल्य अभिवृद्धि(अप्रत्यक्ष वित्तिय मध्यस्ता समेत)		२७४५७७८		३०४९४६०		३३४८२५६	
कुल गार्हथ्य उत्पादन (उत्पादको मूल्यमा)		३०४४९२७		३४५८७९३		३७६७०४३	

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०७७

कृषि क्षेत्रको कुल गार्हथ्य उत्पादन वृद्धिदर

(प्रतिशतमा)

क्र.सं.	क्षेत्र	२०७४/०७५	२०७५/०७६	२०७६/०७७ (प्रारम्भिक)
१.	कृषि तथा वन	२.७२	५.०५	२.४८
२.	मत्स्य	७.४२	५.६०	७.१७
३.	गैहकृषि	७.७४	७.३७	२.२७

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०७७

जनसंख्या (वि.सं. २०६८)

जम्मा जनसंख्या		२६४,९४,५०४
१.	पुरुष	१,२८,४९,०४९
२.	महिला	१,३६,४५,४६३
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (प्रतिशत)		१.३५
जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.		१८०
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (वि.सं. २०६८) औसत		६०.४
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (पुरुष)		६०.२

कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (महिला)	७२.८
कोरा जन्मदर हजारमा (वि.सं. २०६८)	२१.८
कोरा मृत्युदर हजारमा (वि.सं. २०६८)	७.३
५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जीवीत जन्ममा)*	३९
कुल प्रजनन दर (वि.सं. २०६८)	२.५
अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)*	६९.७
घर परिवार संख्या (वि.सं. २०६८)	५४,२७,३०२

स्रोत: Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2012/13 र पन्थ्यौ योजना*

३. प्रमुख कृषिजन्य बालीहरूको तुलनात्मक क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति (२०७४/७५ - २०७६/७७)

(क) खाद्यान्न बाली

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन

बाली	२०७४/०७५		२०७५/०७६		२०७६/०७७	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
धान	१४६९५४५	५१५१९२५	१४९१७४४	५६१००१	१४५८९१५	५५५०८७८
मकै	९५४९५८	२५५५८४७	९५६४४७	२७१३६३५	९५७६५०	२८३५६७४
गाहुँ	७०६८४३	११४९००१	७०३९९२	२००५६६५	७०७५०५	२१८५२८९
कोदो	२६३४९७	३१३९८७	२६३२६१	३१४२२५	२६२५४७	३२०९५३
जौ	२४६४८	३०५१०	२४४०९	३०५५०	२४४०४	३११४७
फापर	१०२९६	११४७२	१०३११	११४६४	१०३६९	११७२४
जम्मा	३४२९८६	१००१२७४२	३४५०९६३	१०६८५५५०	३४२९३८९	१०९३५६६३

स्रोत: कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय, २०७७

(ख) नगदे बाली

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन

बाली	२०७४/०७५		२०७५/०७६		२०७६/०७७	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
तेलहन	२२४.५९५	२४५८६७	२६०३०७	२८०५३०	२५८१४१	२७८३२५
आलु	१९५१७३	२८८१८२९	१९३९९७	३११२९४७	१८८०९८	३१३१८३०
रबर	५५५	२९६	४७६	२४९	१८५	९८
उखु	७८६०९	३६७९८०८	७९६२५	३५५७९३४	६८५६५	३४००९७६
जुट	७५०७	१११५९	७२८५	१०५८५	७५५५	१०९६५
कपास	१२०	१२५	१७	१९	१३५	१४०

स्रोत: कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय, २०७७

(ગ) દલહન બાલી

ક્ષેત્રફળ: હૈક્ટર, ઉત્પાદન: મે.ટન

બાલી	૨૦૭૪/૦૭૫		૨૦૭૫/૦૭૬		૨૦૭૬/૦૭૭	
	ક્ષેત્રફળ	ઉત્પાદન	ક્ષેત્રફળ	ઉત્પાદન	ક્ષેત્રફળ	ઉત્પાદન
મુસુરો	૧૯૮૬૦૫	૨૪૯૪૯૧	૨૦૮૭૬૬	૨૫૧૧૮૫	૨૧૨૮૭૬	૨૬૨૮૩૫
ચના	૯૮૮૨	૧૧૨૭૧	૧૬૫૩	૧૦૬૭૫	૧૯૮૨	૧૧૨૮૫
રહેર	૧૬૪૨૮	૧૬૨૧૧	૧૬૭૫૩	૧૬૫૩૮	૧૬૮૧૫	૧૭૦૬૩
માસ	૨૪૩૦૫	૨૦૮૩૯	૨૩૪૯૨	૧૯૯૨૮	૨૩૦૫૬	૨૦૪૪૦
ખેસરી	૭૭૫૭	૧૧૮૭	૭૯૫૨	૧૩૨૯	૭૯૯૭	૧૫૦૪
ગાહત	૬૨૦૫	૫૬૬૪	૬૧૧૯	૫૭૫૪	૬૩૨૬	૬૮૬૬
ખટમાસ	૨૧૮૧૭	૨૭૬૭૧	૨૫૧૭૯	૨૧૫૬૭	૨૬૭૩૫	૩૪૫૪૪
અન્ય	૨૬૩૦૩	૨૮૩૧૭	૩૩૮૨૬	૩૭૦૧૧	૩૬૭૩૫	૪૧૬૭૪
જમ્મા	૩૧૧૩૮૨	૩૬૮૭૪૧	૩૩૧૭૪૦	૩૮૧૧૮૭	૩૪૦૬૯૨	૪૦૪૨૧૦

સોત: કૃષિ તથા પણપન્છી વિકાસ મન્ત્રાલય, ૨૦૭૭

(ଘ) અન્ય બાલીનું

ક્ષેત્રફળ: હૈક્ટર, ઉત્પાદન: મે.ટન

બાલી	૨૦૭૪/૦૭૫		૨૦૭૫/૦૭૬		૨૦૭૬/૦૭૭	
	ક્ષેત્રફળ	ઉત્પાદન	ક્ષેત્રફળ	ઉત્પાદન	ક્ષેત્રફળ	ઉત્પાદન
ફલફૂલ	૧૧૧૭૪૪	૧૦૮૬૯૩૧	૧૨૦૦૨૮	૧૧૭૬૪૦	૧૧૧૦૨૫	૧૨૪૯૭૬૪
તરકારી	૨૮૬૮૬૪	૩૯૫૮૨૨૩૦	૨૯૭૧૯૫	૪૨૭૨૭૦	૨૮૧૧૩૨	૩૯૬૨૩૮૩
ચિયા	૨૮૫૧૫	૨૪૮૦૪	૨૮૭૩૨	૨૫૨૦૬	૨૮૧૫૭	૨૪૨૭૦
કફી	૨૬૫૦	૫૧૩	૨૭૬૧	૫૩૦	૨૭૧૪	૫૦૫
ખુસાની	૧૦૫૦૦	૫૨૫૦૦	૧૦૬૯૨	૬૭૧૬૭	૧૦૨૭૬	૬૮૦૨૫
અલૈંચી	૧૭૦૦૪	૬૮૪૯	૧૮૨૭૩	૭૭૫૪	૧૬૫૬૫	૧૫૪૫
અદુવા	૨૩૦૦૦	૨૮૪૦૦૦	૨૨૧૩૨	૨૯૭૫૧૨	૨૩૫૦૦	૨૯૮૯૪૫
લસુન	૮૫૦૦	૫૧૫૦૦	૧૦૧૦૭	૭૧૧૦૨	૧૦૧૮૫	૭૨૮૫૯
બેસાર	૭૩૦૦	૭૧૫૦૦	૧૦૧૬૦	૧૮૧૦૪	૧૭૧૫	૧૧૧૦૭
રેશમ કોયા	૧૪૨૧	૩૦	૧૪૫૭	૩૨	૧૫૦૫	૩૫
મહ (મૌરીધાર સંખ્યા)	૨૪૨૦૦૦	૩૧૮૦	૨૪૨૫૦૦	૩૧૯૦	૨૪૮૦૩૭	૩૧૧૭
માછા		૮૬૫૪૪		૧૧૮૩૨		૧૧૪૩૪
ચ્યાઉ		૧૦૫૦૦		૧૧૨૫૫		૧૨૬૦૭

સોત: કૃષિ તથા પણપન્છી વિકાસ મન્ત્રાલય, ૨૦૭૭

पशुजन्य तथ्यांकको तुलनात्मक स्थिति (२०७४/७५ – २०७६/७७)

(क) पशु संख्या

क्र.सं.	विवरण	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७
१	गाई	७३७६३०६	७३८८०३५	७४५८८८५
२	भैंसी	५२७७८१९	५३०८६६४	५२५७५९९
३	भेडा	८००७४९	७९८८८९	८०६०७९
४	बारद्वा	११६४७३१९	१२२८३७५२	१२८९१९५३
५	बंगुर	१४३५३६९	१४८८३३८	१५११५९३
६	कुखुरा	७२२४५७३२	७५७०९३३०	८२५९८८७९
७	हाँस	४०४६७०	४१६४००	४२७२२६
८	दूध दिने गाई	१०३९५३८	१०७८७७५	११६६१५६
९	दूध दिने भैंसी	१५३५९४८	१५६०५८४	१६३५४९२
१०	फुल पार्ने कुखुरा	१२५१७५५८	१२५२६१७९	१२९२७४२
११	फुल पार्ने हाँस	१८६९१२	१९०७४७	१९१७०१
१२	खरायो	७५७४०	३४६४५	३४६१०
१३	घोडा	५८०९१	५९८२२	५९७६२
१४	याक/चौरी	६९९७८	६९५८८	७०००५

स्रोत: कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय, २०७७

(ख) पशुजन्य उत्पादन

क्र.सं.	विवरण	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७
१	दूध उत्पादन (मे.टन)	२०९२४०३	२१६८४३४	२३०१०००
१.१	गाई	७५४१२६	७९५५३०	९२०४००
१.२	भैंसी	१३३८२७७	१३७२९०५	१३८०६००
२	मासु उत्पादन (मे.टन)	३४६१७९	३५७०८२	५५२१५६
२.१	रङ्गा/भैंसी	१८५१८०	१८८५७४	१८१५७
२.२	भेडा	२७५४	२७६३	२७३५
२.३	बोका/खसी	७०८०२	७३९१४	७५०२३
२.४	बंगुर	२८२१४	२८५७९	२९४९३
२.५	कुखुरा	६०१२२	६२८९९	२५५००१
२.६	हाँस	२८०	३५३	३८७
३	फुल उत्पादन (हजार)	१५१२२६५	१५४९६८९	१६२००००
३.१	कुखुरा	१४९८०२४	१५३४६८०	१६०३८००
३.२	हाँस	१४२४१	१५००९	१६२००
४	ऊन उत्पादन (के.जी.)	५९४८३९	५८९७३८	५९२६७

स्रोत: कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय, २०७७

रासायनिक मल बिक्री वितरणको स्थिति

परिमाण: मे.टन

सामग्री	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७
रासायनिक मल (जम्मा बिक्री)	३,४८,७३४.६२	३४४००४	३९३१८८.५३
युरिया	२३५३०४.३५	२१५७३३.४	२२२८३५.०३
डि. ए. पि.	१०५६९९.७७	१२०८९३.४	१६०७५६.५
पोटास	७८११.१०	७३७७.२	९५९७

स्रोत: कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय, २०७७

उपभोग खाद्यान्नको स्थिति (Cereal Balance Sheet)

प्रदेश अनुसार आर्थिक वर्ष २०७५/७६ (२०१८/१९)

(मे.टन.)

प्रदेश	जनसंख्या	चामल	मकै	कोदो	फापर	गहुँ	जौ	उपभोग खाद्यान्न (उत्पादन)	आवश्यक खाद्यान्न	बचत वा न्यून
प्रदेश नं. १	५०४८४९४	६६९३७३	६६३६५१	७५९९९	२९९५	१५१२५७	४५१	१५८२७७४	१५३७९६	६२८१७८
प्रदेश नं. २	६०१६१२७	८३८१७६	१२८८१०६	१२७६	०	४८२२०१	५३	१४४४६७४	१०८८९१९	३५५६९५
बागमती प्रदेश	६९५५६२४	२९०४८८	५१३१४९	५३९४०	२०६४	१३७३४३	६०६	१११५६९	१२१८०४	-२२७०३५
गण्डकी प्रदेश	२६७९५६	२३८०८८	३६३९७९	७७७६	२०४९	७५४८५	६४६	७५७६६१	५३६६४७	११९५१४
लम्बिनी प्रदेश	५००८७८	६६२०६४	११६५५५	८९०	८५३	४२०००३	८१७	१४०९९२	१३४३०४	४७५२८७
कर्णाली प्रदेश	१७४८८५७	७४२६३	१८८८४४	१६१३१	१७१	१३५१७२	३२२७	४१६३४९	३४७०७२	६९२७६
सुदूरपश्चिम प्रदेश	२८४९५७२	३३६१५८	१६०३७	१३०३५	११८	२६२३७२	१५१५	७०७११	५३८६८०	१७५४३४
नेपाल	२९४९४८२५	३१२२२२७	२२६७७२८	२४६९९९	८९०	१६५७८३३	७३९५	७३१२७७२	५६९१०२३	१६९३४९

प्रदेश अनुसारको खाद्यान्नको माग आपूर्तिको विश्लेषण गर्दा बागमती प्रदेश वाहेक सबै प्रदेशहरू खाद्यान्न बचतको अवस्थामा रहेको छ । अत्यधिक जनसंख्या र सहरिकरणको कारण खाद्यान्नको माग बढि हुन गई बागमती प्रदेश मा खाद्यान्न न्यून हुन गएको हो ।

स्रोत: कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रबद्धन केन्द्र, ललितपुर २०७६

८. विभिन्न कार्यालयहरूको फोन, इमेल र वेबसाइट

४.१ राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको सम्पर्क नं.

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
राष्ट्रपतिको कार्यालय, शितल निवास, काठमाडौं ।	कार्यालय तर्फ सम्माननीय राष्ट्रपति ४४४६००२, (दर्ता/ चलानी Ext. ००७) पोष्ट बक्स नं: ०१	mail@presidentofnepal.gov.np www.presidentofnepal.gov.np
उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, लैनचौर, काठमाडौं ।	०१-४४४६३११, ४४४६३१६ (प्रशासन), ४४४६४४६ (निजी सचिवालय), ४४४५९१७ (सचिव पि.ए. शाखा)	info@vpn.gov.np www.vpn.gov.np

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार काठमाडौं।	मुख्य सचिवको सचिवालय: फँक्स +९७७-१-४२११०० सचिवालय: सामाजिक विकास तथा प्रादेशिक समन्वय: +९७७-०१-४२११०१ सचिवालय: राष्ट्रिय सुरक्षा, सुशासन तथा नतिजा व्यवस्थापन : +९७७-१-४२११०४० मन्त्रिपरिषद् बैठक तथा संवैधानिक निकाय महाशाखा : +९७७-१-४२११०३५ प्रशासन महाशाखा : +९७७-१-४२११०८० प्रशासन शाखा : +९७७-१-४२११०२९ भौतिक पुर्वाधार, जलस्रोत तथा ऊर्जा शाखा : +९७७-१-४२११०७३ सूचना समन्वय शाखा : +९७७-१- ४२११०३८	info@opmcm.gov.np www.opmcm.gov.np अडियो नोटिस बोर्डः १६१८०७०७०११११ पो. ब. नं. २३३१२

४.२ सर्वोच्च अदालत, काठमाडौं।

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
प्रधान न्यायाधीश	सचिवालय: फँक्स ०१-४२००७४५ रजिस्ट्रारज्यको कार्यकक्ष (मुद्दा तथा रिट) : ०१- ४२००७७२ प्रशासन शाखा: ०१-४२००७२९	www.supremecourt.gov.np admin@supremecourt.gov.np
मुख्य रजिस्ट्रार	फँक्स ०१-४२००७५३	

४.३ प्रतिनिधि सभा

कार्यालय/सचिवालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
सभामुख	फँक्स ०१-४२००१५९,	
उपसभामुख	फँक्स ०१-४२००२२७,	
महा-सचिव	फँक्स ०१-४२०००२१,	
सचिव, प्रतिनिधि सभा	फँक्स ०१-४२११७३५	
सचिवालय सचिव	फँक्स ०१-४२०००७२,	
प्रवक्ता	फँक्स ०१-४२११७४४	
सहायक प्रवक्ता/सूचना अधिकारी	फँक्स ०१-४२००६०७	www.parliament.gov.np
सूचना तथा अभिलेख व्यवस्थापन शाखा	फँक्स ०१-४२००२९०	
सूचना प्रविधि शाखा	फँक्स ०१-४२००१०६	

राष्ट्रिय सभा

कार्यालय/सचिवालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
अध्यक्ष	०१-४२११७५६,	
उपाध्यक्ष	०१-४२००९३९	
महा-सचिव	०१-४२०००२१	
सचिव, राष्ट्रिय सभा	०१-४२००९३३	
सचिवालय सचिव	०१-४२०००७२	www.na.parliament.gov.np
प्रवक्ता	०१-४२११७४४	
सहायक प्रवक्ता/सूचना अधिकारी	०१-४२००६०७	
सूचना तथा अभिलेख व्यवस्थापन शाखा	०१-४२००२९०	
सूचना प्रविधि शाखा	०१-४२००९०६	

४.४ संवैधानिक निकायहरू**क) अखित्यार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग**

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
अखित्यार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टाँगाल, काठमाडौं।	०१-५२६२१५१, ५२६२११९, ५२६२१७३, ५२६२१०२, ५२६२०५९	info@ciaa.gov.np www.ciaa.gov.np हटलाइन : १०७, पो.ब.नं. ९९९६ टोल फ्रि नं.: १६६०-०१-२२२३३

ख) निर्वाचन आयोग

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
निर्वाचन आयोग कान्तिपथ, काठमाडौं।	०१-४२२८६६३, ४२२५५८०	info@election.gov.np, www.election.gov.np

ग) महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, रामशाहपथ, काठमाडौं।	०१ ४२०००८२६, ४२०००८१६	www.ag.gov.np info@ag.gov.np

घ) महालेखापरीक्षकको कार्यालय

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
महालेखापरीक्षकको कार्यालय, बबरमहल, काठमाडौं।	०१ ४२६२९५८, ४२६२३८२	oagnep@ntc.net.np www.oagnep.gov.np अडियो नोटिस बोर्ड: १६१८०१४२५३२७०

ड) लोकसेवा आयोग

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
लोकसेवा आयोग, अनामनगर, काठमाडौं।	०१-४७७१४८८, ४७७१४८९, ४७७१४९४, ४७७१५२८ पो.ब.नं.: ८९७९	info@psc.gov.np www.psc.gov.np

च) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, हरिहरभवन, ललितपुर।	०१-५०१००१५ पो.ब.नं.: ९१८२	www.nhrcnepal.org nhrc@nhrcnepal.org अडियो नोटिस बोर्ड १६१८०१५०१०१५

राष्ट्रिय योजना आयोग

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरबार, काठमाडौं।	०१-४२११९७०	npc@npc.gov.np www.npc.gov.np सन्देश सुचना बोर्ड १६१८०१४२११९४३

विशेष अदालत

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाइट
विशेष अदालत, बबरमहल, काठमाडौं।	०१-४२२६५३६, ४२४२६३६	special.court@supremecourt.gov.np www.supremecourt.gov.np

४.५ संघीय मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	रक्षा मन्त्रालय सिंहदरबार	०१-४२११२८९	info@mod.gov.np www.mod.gov.np
२	गृह मन्त्रालय सिंहदरबार	०१-४२११२०८, ४२११२१४ टोल फ्रि नं. १११२	gunaso@moha.gov.np control@moha.gov.np www.moha.gov.np
३	परराष्ट्र मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२००१८२, १८३, १८४, १८५ Toll Free No: 1660-01-00186	info@mofa.gov.np www.mofa.gov.np
४	अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२११३००, ४२११७४८ मन्त्रीज्यूको निजी सचिवालय ०१ ४२११८०९, १३९०	moev@mof.gov.np www.mof.gov.np
५	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, रामशाहपथ	०१-४२६२५४३, ४२६२६९६	info@mohp.gov.np www.mohp.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
६	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२११५१६, ४२११४२६	info@moewri.gov.np www.moewri.gov.np
७	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२११४५५	info@moics.gov.np www.moics.gov.np
८	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२११९८७, ४२११७८६, ४२११७०२	infolaw@moljpa.gov.np www.moljpa.gov.np
९	शहरी विकास मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२११६७३	info@moud.gov.np www.moud.gov.np
१०	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२००३५६, ४२११९९० ४२००३७९	info@moe.gov.np www.moe.gov.np
११	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२११७३२, ९३१, ६५५, ६०३, ८८०	info@mopit.gov.np www.mopit.gov.np
१२	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२११६७८, ४२११७९१, ४२११६३३	info@moless.gov.np www.moless.gov.np
१३	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२११५६७	info@mofe.gov.np www.mofe.gov.np
१४	सङ्गीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार	००१-४२००३९८, ४२००४३२, ४२००२९९ सन्देश सूचना बोर्ड: १६१८०९४२००३०९	info@mofaga.gov.np www.mofaga.gov.np
१५	कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१ ४२११९०५, ४२११९५०, ४२११९३५	info@moald.gov.np www.moald.gov.np
१६	महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२०००८२, ४२००४०८	Audio Notice Board No.:१६१८-०१-४२०००८२ info@mowcsc.gov.np www.mowcsc.gov.np
१७	सस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उद्योग मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२११६६९, ४२११८४६	info@tourism.gov.np www.tourism.gov.np
१८	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२००५४२, ५४०, ५३९, ५४३ Notice Board १६१८०९ ४२००५४२	info@moys.gov.np http://www.moys.gov.np
१९	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२११५५६, Audio Notice Board : १६१८०९४२००४३९	info@mocit.gov.np www.mocit.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
२०	खानेपानी मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२११६९३ टोल फ़िल: १६६०-०१-४२९९९	info@mowss.gov.np www.mowss.gov.np
२१	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय, सिंहदरबार	०१-४२११६६६ Toll free no: १६६००१०००३०	info@molcpa.gov.np www.molcpa.gov.np

४.६ कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय

मन्त्रालय अन्तर्गतका महाशाखा तथा शाखाहरु

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
मन्त्री	०१ ४२९९९२९	info@moald.gov.np www.moald.gov.np
माननीय मन्त्रीज्यूको निजी सचिवालय	०१ ४२९९९२९	Toll free no: १६१८-०७०-७७७७७९
गुनासो व्यवस्थापन कक्ष	०१-४२९९४७६	gunaso@moald.gov.np info@moald.gov.np Toll free no: 1160 🕒 @ hello_MOALD FACEBOOK gunaso.moald
सचिव (कृषितर्फ)	०१-४२९९८०८	
सचिव (पशुसेवातर्फ)	०१-४२९९७०६	
महाशाखाहरु		
क. प्रशासन महाशाखा	०१-४२९९९३२	
आन्तरिक प्रशासन (पशुपन्थी कर्मचारी प्रशासन समेत) शाखा	०१-४२३२८०९	
कृषि कर्मचारी प्रशासन शाखा	०१-४२३२८०९	
कानुन तथा फैसला कार्यान्वयन शाखा	०१-४२३२८०९	
आर्थिक प्रशासन शाखा	०१-४२०००४२	
ख. कृषि विकास महाशाखा	०१-४२९९६८७	
कृषि सामग्री व्यवस्थापन तथा प्रविधि शाखा	०१-४२९९८२७	aims.moad@gmail.com
कृषि उत्पादकत्व व्यवस्थापन शाखा	०१-४२९९८२७	
कृषि विकास रणनीति समन्वय शाखा	०१-४२९९८२७	
ग. खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य प्रविधि महाशाखा	०१-४२९९९५	

કાર્યાલય	ફોન નં.	ઇમેલ/વેબસાઇટ
ખાદ્ય તથા પોષણ સુરક્ષા શાખા	૦૧-૪૨૧૧૧૧૫	
ખાદ્ય પ્રવિધિ એવં સ્વચ્છતા શાખા	૦૧-૪૨૧૧૧૧૫	
કૃષિ જૈવિક વિવિધતા તથા વાતાવરણ શાખા	૦૧-૪૨૧૧૧૧૫	
ઘ. યોજના તથા વિકાસ સહાયતા સમન્વય મહાશાખા	૦૧-૪૨૧૧૬૬૫	
નીતિ સમન્વય શાખા	૦૧-૪૨૧૧૫૦	
બજેટ તથા કાર્યક્રમ શાખા	૦૧-૪૨૧૧૮૧	budget.moald@gmail.com
વિકાસ સહાયતા સમન્વય શાખા	૦૧-૪૨૧૧૫૦	
માનવ સંસાધન, લૈઝિગિક વિકાસ તથા સમાવેશી શાખા	૦૧-૪૨૧૧૫૦	
તથાડ્ક તથા વિશ્લેષણ શાખા	૦૧-૪૨૧૧૫૦	
અનુગમન તથા મૂલ્યાંકન શાખા	૦૧-૪૨૧૧૫૦	me_moad@yahoo.com
ડ. કૃષિ તથા પણુપન્છી વ્યવસાય પ્રવર્દ્ધન મહાશાખા	૦૧-૪૨૧૧૪૦	
કૃષિ કર્જા બીમા તથા વિપદ્ભૂત વ્યવસ્થાપન શાખા	૦૧-૪૨૧૧૪૦	
કૃષિ વ્યવસાય તથા બજાર પ્રવર્દ્ધન શાખા	૦૧-૪૨૧૧૪૦	
કૃષિ ભૌગોલિક સૂચના પ્રવિધિ શાખા	૦૧-૪૨૧૧૪૦	
કૃષિ યાન્ત્રીકરણ તથા સાના સિંચાઇ શાખા	૦૧-૪૨૧૧૪૦	
કવારેન્ટાઇન સમન્વય શાખા	૦૧-૪૨૧૧૪૦	
ઘ. પણુપન્છી તથા મત્સ્ય વિકાસ મહાશાખા	૦૧ ૪૨૧૧૮૩૨, ૪૨૧૧૪૭૭	
નશ્લુ સુધાર તથા આનુવાંશિક સોત વ્યવસ્થાપન શાખા	૦૧૪૨૧૧૪૮૦	
પણુપન્છી ઉત્પાદન તથા પ્રવિધિ પ્રવર્દ્ધન શાખા	૦૧૪૨૧૧૪૮૦	
ચરન તથા આહાર વ્યવસ્થાપન શાખા	૦૧૪૨૧૧૪૮૦	
મત્સ્ય વિકાસ શાખા	૦૧૪૨૧૧૭૦૬	moaldfisheries@gmail.com
છ. પણુ સ્વાસ્થ્ય મહાશાખા	૦૧ ૪૨૧૧૪૭૪	
પણુ ચિકિત્સા તથા રોગ સમન્વય શાખા	૦૧૪૨૧૧૭૦૬	
ભેટેરીનરી જનસ્વાસ્થ્ય એવં પણુ કલ્યાણ શાખા	૦૧૪૨૧૧૭૦૬	

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
पशुपन्थी औषधी व्यवस्थापन तथा नियमन शाखा	०१४२११७०६	

मन्त्रालयको प्रवक्ता र सूचना अधिकारी

नाम	फोन	इमेल/वेबसाइट
प्रवक्ता, सहसंचिव कृषि विकास महाशाखा	०१-४२११६८७	-
सूचना अधिकारी	०१४४११८२२३३	pcbh234@gmail.com

४.७ राष्ट्रिय किसान आयोग

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
अध्यक्ष	०१-५९०६१७६, ५९०६१७८, ५९०६१७९, ५९०६१८०, ५९०६१८२, ५९०६१८६	nfcnepal2017@gmail.com www.nfc.gov.np
प्रवक्ता	९८५१०३७५०७	
सदस्य सचिव	९८४६६३५०५	

मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रीय निकायहरू

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाइट
१. कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र (AITC), हरिहरभवन।	प्रमुख: ०१-५५५५१२७, ०१-५४२२२५८, ५४२५६१७, ५५२२२४८, ५०१०१४१	info@aitc.gov.np www.aitc.gov.np kishan Call Center Toll free no: ९६६००१९५०००
२. बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र (SQCC), हरिहरभवन।	०१-५५२१३५९, ५५३४२५८	sqccnepal@gmail.com www.sqcc.gov.np
३. प्लाट क्वारेन्टिन एवं विषादी व्यवस्थापन केन्द्र (PQPMC), हरिहरभवन।	०१-५०१०१११, २५२४३५२	info@npponepal.gov.np www.npponepal.gov.np
३.१ क्वारेन्टिन कार्यालय काकन्भिता।	०२३-५६२०५७	kakarvitta@npponepal.gov.np
३.२ क्वारेन्टिन कार्यालय, विराटनगर।	०२१-४३५३०९	biratnagar@npponepal.gov.np
३.३ क्वारेन्टिन कार्यालय, वीरगञ्ज।	०५१-५२२९९६,	birgunj@npponepal.gov.np
३.४ क्वारेन्टिन कार्यालय, भेरहवा।	०७-४९८०१२	bhairahawa@npponepal.gov.np
३.५ क्वारेन्टिन कार्यालय, नेपालगन्ज।	०८९-४९२००७	nepalgunj@npqnepal.gov.np
३.६ क्वारेन्टिन कार्यालय, गड्ढाचौकी।	०९९-४०२०७५	gaddachauki@npponepal.gov.np
३.७ क्वारेन्टिन कार्यालय, भन्टाबारी।	०२५-४६००३४	vphantabari@npponepal.gov.np
३.८ क्वारेन्टिन कार्यालय, मलांगवा।	०४६-४२१५१२	malangawa@npqnepal.gov.np
३.९ क्वारेन्टिन कार्यालय, जलेश्वर।	०४४-५२०२२३	jaleshwor@npponepal.gov.np

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाइट
३.१० क्वारेन्टिन कार्यालय, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक।	०११-४८०९५१	tatopani@npponepal.gov.np
३.११ क्वारेन्टिन कार्यालय, टिमुरे, रसुवा।	०१०-६९२४९४	timure@npponepal.gov.np
३.१२ क्वारेन्टिन कार्यालय, (त्रि. अ. वि., काठमाडौं)	०१-४९१२३८१	airport(tia)@npponepal.gov.np
३.१३ क्वारेन्टिन कार्यालय, कृष्णनगर, कपिलवस्तु।	०७६-५२०८४५	krishnanagar@npponepal.gov.np
३.१४ क्वारेन्टिन कार्यालय, झुलाघाट, बैतडी।	९८०४०४६६१३	jhulaghat@npponepal.gov.np
३.१५ क्वारेन्टिन कार्यालय, लोमाडथाड, मुस्ताङ।	९८४६७७२२८६	lomangthang@npponepal.gov.np

कृषि तथा पशुपन्ची विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका आयोजनाहरू

कार्यालयको नाम	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट	कार्यक्रम लागू भएका जिल्लाहरू
प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना (PMAMP), खुमलटार, ललितपुर।	०१-५५२०३४६	pmamp.pmu@gmail.com, info@pmamp.gov.np www.pmamp.gov.np	सबै जिल्ला
कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम (ASDP), सुर्खेत।	०८३-५२५४०३	info@asdp.gov.np	कर्णाली प्रदेशका सबै जिल्ला
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना, (FANSEP), हरिहरभवन, ललितपुर। • राजविराज, सिरहा • जनकपुर, धनुषा • चौतारा, सिन्धुपाल्चोक • गोरखा बजार, गोरखा	०१-५५५२९७९ ९८५२८२९२३१ ९८५६६६६५९९९ ९८५७०५४२४९	fansepnepal@gmail.com www.fansep.gov.np fansepsaptari@gmail.com	(८ जिल्ला) • सिरहा र ससरी • धनुषा र महोत्तरी • सिन्धुपाल्चोक र दोलखा • गोरखा र धादिङ
रानी जमरा कुलरिया सिंचाइ आयोजना, टिकापुर, कैलाली।	०९१-५६९४९५, ५६९४९४	rjkisacin@gmail.com www.rjkip.gov.np	कैलाली
समुदायमा व्यवस्थित सिज्जित कृषि क्षेत्र आयोजना (CMIASP-AF), हरिहरभवन, ललितपुर।	०१-५५२३६०२, ५०९००२७	cmiasp.agri.gov.np cmiasp.piu@gmail.com	प्रदेश १, २, बागमती, गण्डकी र कर्णाली प्रदेशका तोकिएका ६० वटा स्थानीय तहहरू

कार्यालयको नाम	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट	कार्यक्रम लागू भएका जिल्लाहरू
नेपाल लाइभस्टक सेक्टर इनोभेसन आयोजना (NLSIP), हरिहरभवन, ललितपुर।	५०१-५०९००९, ५५५४९०६	admin@nepallivestock.com www.nlsip.gov.np	जिल्ला २८ पाँचथर, इलाम, झापा, धनकुटा, उदयपुर, मोरङ, सुनसरी, सप्तरी, धनुषा, सिराहा, काख्रे, काठमाडौं, मकवानपुर, चितवन, स्याङ्गाजा, कास्की, मनाङ, मुस्ताङ, तनहु, म्याग्दी, रुपन्देही, ब. सू. पूर्वी, ब. सू. पश्चिम, अर्चोखाची, कपिलवस्तु, गुल्मी, पाल्पा र बर्दिया
China-Nepal Agricultural Technology Co-operation project (CNATCP)	५१-५१८०२९०	cpmu.doa@gmail.com	सिन्धुपाल्चोक, नुवाकोट, रसुवा
Value Chain Development of Fruit and Vegetable	०१-५०९०२०६, ०१-५५२०९५०	info@vcdp.org.np www.npundp.org	धादिङ, मकवानपुर, चितवन, गोरखा, (ब. सू. पूर्व) नवलपारासी, तनहुँ, कास्की, स्याङ्गाजा, काख्रे, दोलखा, रामेछाप र सिन्धुली
ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना Rural Enterprise And Economic Development Project (REED)	०१-५५२४२३० ५५२९८८७	moald@gmail.com	१. मध्य पहाडी लोकमार्ग (प्रदेश १ बागमती) २. पूर्व पश्चिम राजमार्ग र हुलाकी राजमार्ग (प्रदेश- २) ३. मध्य पहाडी लोकमार्ग (गण्डकी) ४. भालुवाङ्ग-रोल्पा राजमार्ग (लुम्बिनी) ५. महाकाली राजमार्ग (सूदूर पश्चिम)

४.८ कृषि विभाग तथा अन्तर्गतका निकायहरू

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
महानिर्देशक	०१-५५२९३२३	info@doanepal.gov.np www.doanepal.gov.np
उपमहानिर्देशक (योजना अनुगमन तथा व्यवस्थापन महाशाखा)	०१-५०९०९२४	
प्रशासन शाखा उप सचिव	०१-५५२९०९१	
प्रशासन शाखा	०१-५५२९६४८	doa.agri2014@gmail.com
लेखा शाखा	०१-५५२५२४३	doa.ac2070@gmail.com
स्टोर	०१-५५२९०९६	
योजना कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखा	०१-५५२४२२९	planning235@gmail.com
बजार विकास आर्थिक विश्लेषण तथा तथ्याङ्क शाखा	०१-५४२४२२६	
उपमहानिर्देशक (कृषि उत्पादकत्व महाशाखा)	०१-५५२९९२७	info@doanepal.gov.np
बागवानी विकास शाखा		info@doanepal.gov.np
बाली विकास शाखा		
व्यावसायिक कीट विकास शाखा		info@doanepal.gov.np
माटो व्यवस्थापन शाखा	०१-५०९०००३	
उपमहानिर्देशक (प्रविधि तथा समन्वय महाशाखा)	०१-५०९०२१	
प्रविधि विस्तार शाखा		prabidhibistar2075@gmail.com
कृषि इन्जिनियरिङ तथा पोष्ट हार्भेट शाखा		
कृषि उत्पादन सामग्री व्यवस्थापन शाखा	०१-५५२५१९०	doaproduction18@gmail.com
बाली संरक्षण शाखा		
उपमहानिर्देशक (केन्द्रीय आयोजना व्यवस्थापन इकाई)	०१-५५२९९२७ ५५२५१९०	cpmu.doa@gmail.com

कृषि विभाग मातहतका निकायहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र, कीर्तिपुर, काठमाडौं।	०१ ५९०५०३७, ५७४२, ५०५३, ५०३५, ५०४५, ५९०५७४२	www.ncfd.gov.np ncfd.gov.np@gmail.com
१.१	उष्ण प्रदेशीय बागवानी केन्द्र, नवलपुर, सर्लाही।	०४६ ५०९९०९	tropicalhorticulture123@gmail.com
१.२	समशीलोष्ण बागवानी केन्द्र, कीर्तिपुर, काठमाडौं।	०१-४३३०५४९, ४३३०४०४, ४३३०५५०	chckirtipur@gmail.com www.wthc.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१.३	सुन्तला जात फलफूल विकास केन्द्र, तानसेन, पाल्पा।	०७५ ५२०९४७, ९८४३२९४६४४	cdcpalpa@yahoo.com www.cdcpalpa.gov.np
१.४	कफी विकास केन्द्र, आँपचौर, गुल्मी।	०७९-६९९९९६, ९७४७००९९६, ९८५७०८९९६	coffeeegulmi@gmail.com www.cdcgulmi.gov.np
१.५	श्रीतोष्ण बागबानी केन्द्र, मार्फा, मुस्ताङ।	०६९-४०००३४, ९८५६७०३०९५	thdc.marpha@gmail.com www.thdcmustang.gov.np
२	राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसला बाली विकास केन्द्र, कीर्तिपुर।	०१-५०७०९५, ९८५१२२३७०१	info@ncpvs.gov.np vdd.gov.np@gmail.com www.vdd.gov.np
२.१	तरकारी बाली विकास केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर।	०१-५५२३१४१	info@cvspsc.gov.np www.cvspsc.gov.np
२.२	तरकारी बीउ उत्पादन केन्द्र, रुकुम।	०८८-६८०९५०, ९८५७८२४२७२	rukumfarm@gmail.com
२.३	आलु बाली विकास केन्द्र, निगाले, सिन्धुपाल्चोक।	०११-६८५८९६, ९८५११२६८३६	nigalefarm@gmail.com
२.४	अलैंची बाली विकास केन्द्र, फिक्कल, इलाम।	०२७-५४०९३२, ९८५२६८०९६७, ९८५२६८०५६१	alaichibikash033@gmail.com
३	केन्द्रीय कृषि प्रयोगशाला (माटो, बीउ, बाली संरक्षण), हारिहरभवन, ललितपुर।	०१-५५२०३१४	centralaglab.sspp@gmail.com www.centralaglab.gov.np
४	कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, ललितपुर।	०१-५५२४४३९, ५५२४२२७, ५५२४२२८, ५५२१६४७	campid2075@gmail.com info@caidmp.gov.np www.caidmp.gov.np
४.१	कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र नक्टाइज, धनुषा।	०११-६२०८३४ ९८५४०२९३३७	ampcnaktaijhij@gmail.com www.ampcnaktaijhij.gov.np
५	व्यावसायिक कीट विकास केन्द्र, हारिहरभवन, ललितपुर।	०१-५५२४२२५, ५५१००९० ९८५११८८९१३	doiednepal@gmail.com www.cied.gov.np
५.१	मौरी विकास केन्द्र, गोदावरी, ललितपुर।	०१-५१७४९३८, ५१७४०५२ ९८५११५५९०८	bgodawari@gmail.com www.apidc.gov.np
५.२	रेशम विकास केन्द्र, खोपासी, काञ्चे।	०११-४४०३१४, ४१०२५० ९८५११६९३२५	khopasisiculture2032@gmail.com, www.sdc.gov.np
६	बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र, श्रीमहल, पुल्चोक	०१-५५२११५१, ५५५०२२६	www.doacrop.gov.np cdabc2018@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
६.१	कृषि विकास कार्म, चन्द्रडाँगी, झापा।	९८५२६५५८७०	adfchandradangi@gmail. com
६.२	कृषि विकास कार्म, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर।	९८५८७५०३९५	kbfssundarpur@gmail.com

४.९ पशुसेवा विभाग तथा अन्तर्गतका निकायहरू

शाखा	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
महानिर्देशक	०१-५५२२०५६	dgcls@ntc.net.np www.dls.gov.np
पशुपन्थी रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण महाशाखा (उपमहानिर्देशक)	०१-५५२९६१०	
महामारी, रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन शाखा	०१-५३६१६५	
भेटरिनरी इपिडेमियोलोजी शाखा	०१-४२५०७७, ४२५३७९	www.epivet.gov.np, vetepi@net.gov.np
एकीकृत स्वास्थ्य शाखा	०१-५५२९६१०	
पशु क्वारेन्टाइन महाशाखा (उपमहानिर्देशक)	०१-५५५४९१२, ५५५४९९०	
जोखिम विश्लेषण शाखा	०१-५५५४९१२, ५५५४९९०	
आन्तरिक तथा सीमा पशु क्वारेन्टाइन व्यवस्थापन शाखा	०१-५५५४९१२, ५५५४९९०	
आयात निर्यात नियमन शाखा	०१-५५२५४७९	
पशुपन्थी आनुबांशिक स्रोत तथा आर्थिक विश्लेषण महाशाखा (उपमहानिर्देशक)	०१-५५२२०५९	
पशुपन्थी तथ्याङ्क व्यवस्थापन तथा आर्थिक विश्लेषण शाखा	०१-५५२२०५९	
पशुपन्थी उद्योग व्यवसाय विकास प्रवर्द्धन शाखा	०१-५५२२०५९	
मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण शाखा	०१-५५२२०५९	
आयोजना समन्वय एकाइ	०१-५५३१००७, ०६	
योजना तथा अनुगमन शाखा	०१-५५२९६१०	
प्रशासन शाखा	०१-५५४४७२६ ०१-५५२२४७९	

पशुसेवा विभाग मातहतका निकायहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
१	केन्द्रीय मत्स्य प्रबर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र, बालाजु, काठमाडौं।	०१-४३५०६०९, ४३८५६४६, ४३५०६०९	dofnep@gmail.com info@dofd.gov.np
१.१	मत्स्य मानव संशाधन विकास तथा प्रविधि परीक्षण केन्द्र, जनकपुरधाम, धनुषा	०४१-५२०१५६	fdtc@gmail.com
१.२	प्राकृतिक जलाशय मत्स्य प्रबर्द्धन स्रोत केन्द्र, हेटौडा, मकवानपुर।	०५६-५२०५६७	
१.३	मत्स्य शुद्ध नश्त संरक्षण तथा प्रबर्द्धन स्रोत केन्द्र, ठुटे पिपल, रुपन्देही।	०७१-४२९३१६	fdcbhairahawa@yahoo.com
२	केन्द्रीय पशुपन्ची रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर, काठमाडौं।	०१-५३१२१४३, ५३५१११०, ५३६१९३८	Info@cvl.gov.np
२.१	पशुपन्ची रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, विराटनगर, मोरढ।	०२१-४७०२०८	rbbt@gmail.com
२.२	पशुपन्ची रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, जनकपुर, धनुषा।	०४१-४२०७२४	inforvjanakpur@gmail.com
२.३	पशुपन्ची रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, पोखरा, कास्की।	०६१-५२०४९९	rbl.pokhara@gmail.com
२.४	पशुपन्ची रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, सुर्खेत।	०८३-५२०२५०	rblsurkhet@gmail.com
२.५	पशुपन्ची रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, धनगढी, कैलाली।	०९१-५२२१८२	rvldhn@gmail.com
३	खोरेत तथा सीमाविहीन पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाला, बुढानिलकण्ठ, काठमाडौं।	०१-४३७०६५७, ४३७२५०८	nfmdnepal@gmail.com
४	राष्ट्रिय पन्ची रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, चितवन।	०५६-५२७५४९	nalchitwan@gmail.com
५	केन्द्रीय रिफरल पशु चिकित्सालय, त्रिपुरेश्वर, काठमाडौं।	०१-५३६१३२३	www.cvh.gov.np
६	भेटेरिनरी गुणस्तर तथा औषधी नियमन प्रयोगशाला, बुढानिलकण्ठ, काठमाडौं।	०१-४६५०४५७, ४६५०८३३	vsdrlktm@gmail.com
७	राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर, काठमाडौं।	०१-४२१५७०३	info@nvpl.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
८	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालयहरू		
८.१	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काकरभिता	०२३-५६२१४८	quarantine_jhapa@dls.gov. np pasupatinagar@dls.gov.np gaurigunj@dls.gov.np
८.२	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, विराटनगर क. चेकपोष्ट, रानी ख. चेकपोष्ट, भण्टाबारी ग. चेकपोष्ट, माडर	०२१-४३५५०९	quarantine_morang@dls.gov.np ranir@dls.gov.np sunasri@dls.gov.np madar@dls.gov.np
८.३	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, जनकपुर, धनुषा क. चेकपोष्ट, जठरी ख. चेकपोष्ट, भिट्टामोड, महोत्तरी ग. चेकपोष्ट, मलंगवा	०४१-५२०७२६ ०४१-५२०२२८ ०४६-५२०४३६	quarantine_dhanusa@dls.gov.np jathhi@dls.gov.np bhittamaode@dls.gov.np malangawa@dls.gov.np
८.४	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, विरान्ज, पर्सा क. चेकपोष्ट, औरीया ख. चेकपोष्ट, रौतहट ग. चेकपोष्ट, पथलैया घ. चेकपोष्ट, जितपुर	०५१-५२८५२० ०५१-५२८९७० ०५३-५२०४०४ ०५६-५२०९८३	quarantine_pasra@dls.gov.np rauthahat@dls.gov.np bara@dls.gov.np jitpur@dls.gov.np
८.५	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, भेरहवा, रुपन्देही क. चेकपोष्ट, भेरहवा ख. चेकपोष्ट, वेलहिया ग. चेकपोष्ट, कृष्णनगर घ. चेकपोष्ट, त्रिवेणी	०७१-५२०३०६ ०७१-५२३०१३ ०७६-५२०५६७	quarantine_rupandehi@dls.gov. np belhiya@dls.gov.np krishnanagar@dls.gov.np triveni@dls.gov.np
८.६	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, नेपालगञ्ज, बाँके क. चेकपोष्ट, नेपालगञ्ज ख. चेकपोष्ट, गुलरिया	०८१-५४००११ ०८१-५२२१२४ ०८१-५२०४९१	aqbnepalganj@dls.gov.np nepalgunj@dls.gov.np gulriya@dls.gov.np
८.७	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, बुढानिलकण्ठ, काठमाडौं क. चेकपोष्ट, तातोपानी ख. चेकपोष्ट, त्रि.अ.वि., काठमाडौं ग. चेकपोष्ट, रामनगर घ. अस्थायी चेकपोष्ट, नागदुङ्गा	०११-४३७९५३ ०११-४८०२९८ ०१-४४६८१५६	tatopani@dls.gov.np kathmandu@dls.gov.np ramnagar@dls.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
८.८	पशु क्वारेंटाइन कार्यालय, गड्डाचौकी, सुदूरपश्चिम क. गड्डाचौकी, कन्चनपुर ख. चेकपोष्ट, धनगढी ग. चेकपोष्ट, दार्चुला	०९९-४०२१३३ ०९९-४०२०७३ ०९९-५२०१४ ०९३-४२०२०६	quarantine_kanchanpur@dls.gov. np dhangadi@dls.gov.np darchula@dls.gov.np
९	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, लामापाटन, पोखरा	०६१-६२२२८४	info@nlbc.gov.np
१०	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, लाहान, सिराहा	०३३-६५०२७३	nlbolahan@gmail.com
११	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, बाँके	०८१-५२१०२०	-
१२	राष्ट्रिय पशुपन्थी स्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर	०१-५५२२०३१	nlrmpo.gov.np
१२.१	याक आनुवांशिक स्रोत केन्द्र, स्याङ्गबोचे, सोलुखुम्बु	०३८-६४०१२४	ydfsolukhumbu@dls.gov.np
१२.२	भेडा आनुवांशिक स्रोत केन्द्र, पानसयाखोला, नुवाकोट	०१०-५६०४६२	
१२.३	बास्त्रा आनुवांशिक स्रोतकेन्द्र, बुढीतोला, कैलाली	०९९-६२९३४२	gdfbuditola@gmail.com
१२.४	घाँसेबाली आनुवांशिक स्रोत केन्द्र, रंजितपुर, सर्लाही	०४६-५०९१७६,	charansarlahi@dls.gov.np
१२.५	गाई आनुवांशिक स्रोत केन्द्र, जिरी, दोलखा	०४९-४०००६६	dlsjiri@gmail.com
१३	राष्ट्रिय पशु आहारा तथा लाइभेष्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला, हरिहरभवन, ललितपुर	०१-५०१००५९, ५०१००५६	info@naflqml.gov.np
१४	राइजोबियम तथा घाँसेबाली बीउबिजन प्रयोगशाला, जनकपुर	०४१-५२१६८६	seeddhanusa@dls.gov.np
१५	सार्क आर. एस. यु, त्रिपुरेश्वर काठमाडौं	०१-५३६४६२२	saarcrsu@gmail.com
१६	नेपाल पशु चिकित्सा परिषद्	०१-५३६१२१०, ५३५९९४४	info@vcn.gov.np

४.१० खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग

पद	फोन नं.	ईमेल
महानिर्देशक	०१-४२६२३६९	info@dfqc.gov.np
उपमहानिर्देशक राष्ट्रीय खाद्य तथा दाना रेफरेन्स प्रयोगशाला	०१-४२५८७५३	rtripathi63@gmail.com
उपमहानिर्देशक खाद्य तथा दाना स्वच्छता एवं गुणस्तर नियमन महाशाखा	०१-४२६३४३०	qcddftqc@gmail.com
उपमहानिर्देशक खाद्य प्रविधि विकास तथा पोषण महाशाखा	०१-४२६२७३९	

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय (६ वटा कार्यालयहरू)

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, विराटनगर, मोरड	०२१-४७०२२१	rftqcobrt@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, जनकपुर, धनुषा	०१९५९०११७	ftqcoj@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, हेटोंडा, मकवानपुर	०५७-४१२८१९	rftqcohtd@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, भैरहवा, रुपन्देही	०७१-५२०१५७	rftqcobhw@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, नेपालगन्ज, बाँके	०८१-५२१५३७	rftqconeepalgunj@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, धनगढी, कैलाली	०९१-५२२९७२	rftqco91@gmail.com

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालयहरू (२४ वटा कार्यालयहरू)

क्र. स	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	भद्रपुर-१०, झापा	०२३-४५५००७	ftqcdojhapa@gmail.com
२	इनरुवा-३, सुनसरी	०२५-५६१०४६	ftqcdosunsari@gmail.com
३	धनकुटा-७, संगमचोक	०२६-५२१३७६	ftqcdodhankuta@gmail.com
४	त्रियुगा-११, उदयपुर	९८५२८३५००३	ftqcdogaighat035@gmail.com
५	राजविराज-८, सप्तरी	०३१-५२२५२३	saptariftqcd@gmail.com
६	जलेश्वर, महोत्तरी	०४४-५२११७७	ftqcdojaleshwar@gmail.com
७	मलांगवा-१०, सल्लाही	०४६-५२०९४२	ftqcdosmalangwa@gmail.com

ક્ર. સ.	ખાદ્ય પ્રવિધિ તથા ગુણ નિયન્ત્રણ ડિભિજન કાર્યાલય	ફોન નં.	ઇમેલ
૮	વીરગંજ-૦૫, પર્સા	૦૫૧-૫૨૭૦૮૭	ftqcdoparsa@gmail.com
૯	ભરતપુર, ચિતવન	૦૫૬-૫૩૨૧૪૫	chitwanftqcd@gmail.com
૧૦	કમલામાઈ-૬, સિન્હદુલી	૦૪૭-૫૨૧૪૧૩ ૧૮૦૧૧૧૦૧૮૩	ftqcd.o.sindhuli@gmail.com
૧૧	ધુલિખેલ-૭, કાંપ્રે	૦૧૧-૪૯૦૨૨૦	ftqcdodhulikhelkavre@gmail.com
૧૨	બમુન્ધરા, કાઠમાડૌ	૦૧-૪૩૫૨૪૯૦	ftqcdoktm@gmail.com
૧૩	વિદુર-૪, સુવાકોટ	૦૧૦-૫૬૧૭૮૫	ftqcdobn@gmail.com
૧૪	વ્યાસ-૩, દમૌલી, તનહું	૦૬૫-૫૬૦૯૭૫	ftqcdodamauli@gmail.com
૧૫	પો. મ.પા.-૦૮, કાસ્કી	૦૬૧-૫૫૦૪૨૪	ftqcdopokhara@gmail.com
૧૬	બાગલુડ-૧, બાગલુડ	૦૬૮-૫૨૧૮૩૫	ftqcdobaglung@gmail.com
૧૭	કપિલવસ્તુ-૧, કપિલવસ્તુ	૦૭૬-૫૬૦૬૦૮	ftqcdokv@gmail.com
૧૮	તાનસેન-૨, પાલ્પા	૧૮૪૨૬૬૦૫૦૦	ftqcdopalpa@gmail.com
૧૯	ઘોરાહી, દાડ	૦૮૨-૫૨૩૪૮૩ ૧૮૫૭૮૨૪૪૮૪	ftqcdodang@gmail.com
૨૦	વીરન્દ્રનગર, સુર્ખેત	૦૮૩-૫૨૨૫૩૦	ftqcd083surkhet@gmail.com
૨૧	ચન્દનનાથ, જુમ્લા	૦૮૭-૫૨૦૦૪૩	ftqcdojumla@gmail.com
૨૨	દશાર્થચન્દ-૪, બૈતડી	૦૯૫-૫૨૦૬૭૩	ftqcdobai@gmail.com
૨૩	શિલગઢી-૭, ડોરી	૦૧૪-૪૨૦૩૨૪	ftqcdividdoti@gmail.com
૨૪	અમરગઢી-૫, ડલેલુરા	૦૯૬-૪૨૦૦૩૩	ftqcd096ddl@gmail.com

ખાદ્ય આયાત નિર્યાત ગુણ પ્રમાણીકરણ કાર્યાલયહરૂ (૧૨ વટા કાર્યાલયહરૂ)

ક્ર. સ.	ખાદ્ય આયાત નિર્યાત ગુણ પ્રમાણીકરણ કાર્યાલય	ફોન નં.	ઇમેલ
૧	કાકરભિડા, ઝાપા	૦૨૩-૫૬૨૯૬૫	fqlokkvtanepal@gmail.com
૨	રાની, વિરાટનગર	૦૨૧-૪૩૫૦૮૮	feiqcobrt@gmail.com
૩	જલેશ્વર, મહોત્તરી	૦૪૪-૫૨૧૧૭૭	ftqcdojaleshwar@gmail.com
૪	વીરગંજ, પર્સા	૦૫૧-૫૩૪૯૬૯	fqlbrj@gmail.com
૫	તાતોપાની, સિન્હપાલ્ચોક	૧૮૪૨૫૨૯૩૧૦	fqltatopani@gmail.com
૬	ટિમરો, રસુવા	૦૧૦-૫૪૩૧૦૬	feiqcoraswa@gmail.com
૭	બેલહિયા, રૂપન્દેહી	૦૭૧-૫૨૦૪૮	fieqco.belaniya@gmail.com
૮	કૃષ્ણનગર, કપિલવસ્તુ	૦૭૬-૫૨૦૭૨૮	fiekrn@gmail.com

क्र. स.	खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय	फोन नं.	इमेल
९	नेपालगञ्ज, बाँके	०८१-५२०७२३	fieqconpjbanke@gmail.com
१०	धनगढी, कैलाली	०९१-४९७०३९	fieqcodhi2075@gmail.com
११	महेन्द्रनगर, कन्चनपुर	०९९४०२०५१	rawatns91@gmail.com
१२	त्रिअ.बि.-९, काठमाडौं	०१-४९१२३४९	fieqco.tia@gmail.com

४.११ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्

क्र. स.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
१	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, सिंहदरबार, प्लाजा क. कार्यकारी निर्देशक	०१-४२५६८३७,	ednarc@ntc.net.np
	- आन्तरिक लेखा परिक्षण महाशाखा - पदपूर्ति समितिको कार्यालय	४२६२३५६, ४२५८७८७	
	निर्देशक, योजना तथा समन्वय - योजना महाशाखा - अनुगमन तथा मूल्यांकन महाशाखा - तालिम तथा छात्रवृत्ति महाशाखा	०१-४२६२५६७, ४२६६८३१, ४२१५५००, ४२६२६५०	pcdnarc@gmail.com pdnarc@gmail.com me.div.narc@gmail.com tsdnarc@gmail.com
	निर्देशक, बाली तथा बागवानी अनुसन्धान	०१-४२६२४४०	chdnarc@gmail.com
	निर्देशक, पशु तथा मत्स्य अनुसन्धान	०१-४२६२५७०	dirlivenfish@gmail.com
	निर्देशक, आर्थिक प्रशासन आर्थिक प्रशासन महाशाखा	०१-४२६२५८५, ४२६२६६३	
	निर्देशक, प्रशासन - कर्मचारी प्रशासन महाशाखा - सामान्य प्रशासन महाशाखा - सम्पत्ति व्यवस्थापन महाशाखा	०१-४२६२५०४, ४२५४०३६, ४२५७८०५, ४२१५८६३	narc3adm@gmail.com mail4narc@gmail.com sampati.narchq@gmail.com
२	राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान प्रतिष्ठान, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५४०८१३	nari_narc@yahoo.com
३	राष्ट्रिय बाली विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५२९९६९	agronomydivision@gmail.com
४	राष्ट्रिय बालीरोग विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५२३१४३	balirogbigyan@gmail.com
५	राष्ट्रिय बाह्य अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५४०८१७	outreachdivision@yahoo.com

क्र. सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
६	राष्ट्रीय कीट विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५३६२२४	ento.narc@gmail.com
७	राष्ट्रीय माटो विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५२९१४९	matobigyan@gmail.com
८	राष्ट्रीय बाली प्रजनन तथा आनुवंशिक अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५७५१३१	abdnarc@gmail.com
९	राष्ट्रीय कृषि इन्जिनियरिंग अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५२४३५१	aed.narc@gmail.com
१०	राष्ट्रीय बागवानी अनुसन्धान केन्द्र	०१-५१५१०२४	hrtdivision@gmail.com
११	राष्ट्रीय बीउ विज्ञान प्रविधि अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५२३०४०	seedtechnarc@gmail.com
१२	राष्ट्रीय व्यावसायिक बाली अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५४५९२१	ccdnarc@gmail.com
१३	राष्ट्रीय जैविक प्रविधि अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५३९६५८	narc.biotechdiv@gmail.com
१४	राष्ट्रीय कृषि वातावरण अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५३५९८१	env.narc@gmail.com
१५	राष्ट्रीय खाद्य अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५४४४५९	frd.narc@gmail.com
१६	राष्ट्रीय कृषि प्रविधि सूचना केन्द्र	०१-५५२३०४१	cpdd@narc.gov.np
१७	राष्ट्रीय कृषि नीति अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५४०८९८	aprod.narc@gmail.com
१८	राष्ट्रीय कृषि आनुवंशिक अनुसन्धान केन्द्र	०१-५२७५१३१	narc.genebank@gmail.com
१९	राष्ट्रीय पशुविज्ञान अनुसन्धान प्रतिष्ठान, खुमलटार	०१-५५२४०४०	nasri.khumaltar2016@gmail.com
२०	राष्ट्रीय पशु आहारा अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५२३०३९	annd@narc@gmail.com
२१	राष्ट्रीय पशु प्रजनन तथा आनुवंशिक अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५३२९२२	anbc.narc@gmail.com
२२	राष्ट्रीय पशु स्वास्थ्य अनुसन्धान केन्द्र	०१-५१५१२५५	vetresearchdivision@gmail.com
२३	राष्ट्रीय मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, गोदावरी	०१-५१७४२६३	fisheriesresearch_division@yahoo.com
२४	राष्ट्रीय आलुबाली अनुसन्धान कार्यक्रम	०१-५५२२११४	nprp.khumaltar@gmail.com

क्र. सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
२५	राष्ट्रिय मकैबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, रामपुर, चितवन	०५६-५९९००९	nmrp2012@gmail.com
२६	पहाडी बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, काब्रे, दोलखा	०४९-६९००३७	hcrpkabre@gmail.com
२७	राष्ट्रिय गाई अनुसन्धान कार्यक्रम, रामपुर, चितवन।	०५६-५९९०७९	ncrp@narc.gov.np
२८	बंगुर तथा कुखुरा अनुसन्धान कार्यक्रम, खुमलटार, लालितपुर।	०१-५५२९६५०	sarp@narc.gov.np
२९	राष्ट्रिय चरन तथा घाँसेबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, खुमलटार	०१-५५४२९०३	pfrd25@gmail.com
३०	चरन तथा घाँसेबाली अनुसन्धान केन्द्र, धुन्चे, रसुवा	०१०-५४०९३७	arspasture@live.com
३१	मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, त्रिशुली, नुवाकोट	०१-०५६०२२६	troutfish.trishuli@gmail.com
३२	रेन्बो ट्राउट मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, धुन्चे, रसुवा	०१०-५४००२४	troutfish.rasuwa@gmail.com
३३	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, गण्डकी प्रदेश, लुम्ले, कास्की	०६१-६२२९७४	rarslumle@gmail.com
३४	मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, बेगनास, कास्की	०६१-५६००८९	frepokhara@gmail.com
३५	बाख्वा अनुसन्धान केन्द्र, बन्दिपुर, तनहुँ	०६५-५२०९६२	arsgoat@rediffmail.com
३६	बागवानी अनुसन्धान केन्द्र, मालेपाटन, पोखरा	०६१-५२०३८५	arsmalepatan@gmail.com
३७	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, लुम्बिनी प्रदेश, खजुरा बाँके	०८१-६२१२२६	rarskhajura@gmail.com
३८	राष्ट्रिय गाहुँ बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, भैरहावा, रुपन्देही	०७१-४२९०२४	nwrp.bhairahawa@gmail.com
३९	कोशेबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, खजुरा बाँके	०८१-५६०४३४	nglrp_rampur@hotmail.com
४०	कफी अनुसन्धान कार्यक्रम, बलेटक्सार, गुल्मी	०७१-६९२५१४	crp.gulmi@gmail.com
४१	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, प्रदेश नं. २ परवानीपुर बारा	९८५५०४९४५४	rarspar@yahoo.com

क्र. सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
४२	राष्ट्रिय धान बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, हरिंनाथ, धनुषा	९८५४०२०४६५	nrrpjnk@gmail.com
४३	राष्ट्रिय उखुबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, जितपुर, बारा	०५१-६९०४८९	srpnarc@gmail.com
४४	तेलबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, नवलपुर, सलर्हाही	०४६-५७०००२	norp_nawlapur@yahoo.com
४५	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, बेलाचापी, धनुषा	९८५४०२४३३०	arsbelachapi@gmail.com
४६	कृषि यन्त्र परीक्षण तथा अनुसन्धान केन्द्र, नवलपुर, सलर्हाही	०४६-५७०३१४	amtrc.narc@gmail.com
४७	कृषि औजार अनुसन्धान, केन्द्र, गानीघाट, वीरगञ्ज, पर्सा	०५१-५२२२३०	aircranighat@gmail.com
४८	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, प्रदेश १, तरहरा, सुनसरी	०२५-४७६४६१	rarst.narc@gmail.com
४९	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, पाखीबास, धनकुटा	०२६-४०५१११	arspakh@gmail.com
५०	राष्ट्रिय भैंसी अनुसन्धान कार्यक्रम, तरहरा, सुनसरी	०२५-४७५४११	nbrp.tarahara69@gmail.com
५१	जुटबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, इटहरी, सुनसरी	०२५-५८६७९५	juteitahari@yahoo.com
५२	राष्ट्रिय सुन्तला जात अनुसन्धान कार्यक्रम, पारिपाल्ते, धनकुटा	०२६-६२०२३२	ncrpdhankuta@gmail.com
५३	राष्ट्रिय व्यावसायिक बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, पाखीबास, धनकुटा	०२६-४०५०९८	ncarppakhribas@gmail.com
५४	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, जौबारी, इलाम	०२७-५४०५३९	arsjaubari@gmail.com
५५	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, कर्णाली प्रदेश, दशरथपुर, सुखेंत	९८५८०५१०९१	surkhetars@gmail.com
५६	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, विजयनगर, जुम्ला	०८७-५२००२३	arsvijaynagar@yahoo.com
५७	बागवानी अनुसन्धान केन्द्र, राजीकोट, जुम्ला	०८७-६९००२८	hrsrajikot@gmail.com
५८	अदुवाबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, कपुरकोट, सल्यान	०८८-४१०००३	ngrp.narc@gmail.com

ક્ર. સ.	કાર્યાલય	ફોન નં.	ઇમેલ
૫૯	ખેડા બાખા અનુસન્ધાન કાર્યક્રમ, ગુઠીચૌર, જુમ્લા।	૯૯૪૮૭૦૩૩૭	sgrpjumla2@gmail.com
૬૦	બાગવાની અનુસન્ધાન કેન્દ્ર, કિમુગાઉં, દૈલેખ	૦૮૯-૪૨૦૧૫૬,	hrsdailekh@gmail.com
૬૧	કૃષિ અનુસન્ધાન નિર્દેશનાલય, સુદૂરપણ્ણિમ પ્રદેશ, ભાગેતડા, ડોટી	૦૯૪-૪૧૨૧૬૨	arsdoti@gmail.com
૬૨	ઉચ્ચ પર્વતીય કૃષિ અનુસન્ધાન પ્રતિષ્ઠાન, ગુઠીચૌર, જુમ્લા	૯૯૪૮૭૦૩૩૬	marijumla@gmail.com

૪.૧૨ કૃષિ સામાગ્રી કમ્પની લિમિટેડ, કેન્દ્રીય કાર્યાલય, કુલેશ્વર, કાઠમાડ્યો

ક્ર.સં	પદ	ફોન નં.	ઇમેલ/વેબસાઇટ
૧	અધ્યક્ષ	૦૧-૪૨૧૧૯૪૦	aicl@ntc.net.np,
૨	સદસ્ય	૦૧-૪૪૧૫૮૦૨, ૩	www.kscl.gov.np
૩	પ્ર. સંચાલક	૦૧-૪૨૭૯૭૫	

પ્રધાન કાર્યાલયમા કાર્યરત મહાશાખા

ક્ર.સં.	મહાશાખા	ફોન નં.	ઇમેલ
૧	ખરિરદ તથા વિતરણ વ્યવસ્થા	૦૧-૪૨૭૪૮૯૯	
૨	આર્થિક	૦૧-૪૨૭૯૭૧૧	
૩	બીડ બિજન મહાશાખા	૦૧-૪૨૭૯૨૦૭	
૪	આ.લે.પ. શાખા	૦૧-૪૩૦૨૧૦૩	
૫	યોજના તથા જનશક્તિ વ્યવસ્થાપન	૦૧-૪૨૭૯૩૬૧	

ક્ષેત્રીય/મુખ્યશાખા/શાખા/ઉપશાખા/કાર્યાલયહરૂ

સિ.નં.	કાર્યાલય	ફોન નં.
ક)	પ્રાદેશિક કાર્યાલય, વિરાટનગર (પ્રદેશ નં. ૧)	૦૨૧-૫૨૫૪૨૮
૧	શાખા કાર્યાલય, ધનકુટા	૦૨૬-૫૨૦૨૪૯
૨	શાખા કાર્યાલય, વિર્તમોડ	૦૨૩-૫૪૦૦૦૫
૩	શાખા કાર્યાલય, ઇલામ	૦૨૭-૫૨૦૦૧૭
૪	શાખા કાર્યાલય, ઇટહરી	૦૨૫-૫૮૩૨૩૧
૫	શાખા કાર્યાલય, ઉદયપુર	૦૩૫-૪૨૦૧૦૩
૬	બી.વિ.ઉ.કાર્મ ઝાપકા	૦૨૫-૫૬૨૧૫૨
ખ)	પ્રાદેશિક કાર્યાલય, બીરગંગ (પ્રદેશ નં. ૨)	૦૫૧-૫૨૨૦૩૦, ૨૪૦
૧	શાખા કાર્યાલય, લાહાન	૦૩૩-૫૬૦૨૬૪

सि.नं.	कार्यालय	फोन नं.
२	शाखा कार्यालय, जनकपुर	०४१-४२०४०७
३	शाखा कार्यालय, राजविराज	०३१-५२०२९७
४	शाखा कार्यालय, ढल्केबर	०४१-५६०००८
५	शाखा कार्यालय, नवलपुर	०४६-५२०११०
६	शाखा कार्यालय, चन्द्रनिंगाहपुर	०५५-५४०२२५
७	उपशाखा कार्यालय, कलैया	०५३-५५००२२
ग)	प्रादेशिक कार्यालय, हेटोडा (बागमती प्रदेश)	०५७-५२०३८६
१	शाखा कार्यालय, त्रिशूली	०१०-५६०११४
२	शाखा कार्यालय, गजुरी	०१०-४०२०८६
३	शाखा कार्यालय, भरतपुर	०५६-५२०११३
४	शाखा कार्यालय, सिन्धुली	०४३-५२०११७
५	शाखा कार्यालय, धुलिखेल	०११-४९०३०६
६	शाखा कार्यालय, काठमाडौं	०१-४२७९७२१
घ)	प्रादेशिक कार्यालय, पोखरा (गण्डकी प्रदेश)	०६१-५२०४९६
१	शाखा कार्यालय, दमौली	०६५-५६०१९३
२	शाखा कार्यालय, पर्वत	०६७-४२०१४३
३	शाखा कार्यालय, कावासोती	०७८-५४०९२२
४	शाखा कार्यालय, स्याङ्गजा	०६३-४२३१३६
ङ)	प्रादेशिक कार्यालय, भैरहवा (लुम्बिनी प्रदेश)	०७५-५२०१४०
१	शाखा कार्यालय, पाल्पा	०७५-५२०१३८
२	शाखा कार्यालय, परासी	०७८-५२०१२०
३	शाखा कार्यालय, बहादुरगान्ज	०७६-५३००४९
४	शाखा कार्यालय, तौलिहवा	०७६-५६००२२
५	शाखा कार्यालय, नेपालगान्ज	०८१-४९५३४२
६	शाखा कार्यालय, दाढ़/घोराही	०८२-५६००४०
७	शाखा कार्यालय, गुलरिया	०८४-४२०१०८
८	शाखा कार्यालय, लमही, दाढ़	०८२-५४०१२०
९	शाखा, तुल्सीपुर, दाढ़	०८२-५२००१०
च)	प्रादेशिक कार्यालय, सुर्खेत (कर्णाली प्रदेश)	०८३-५२०२८२
छ)	प्रादेशिक कार्यालय, धनगढी (सुदूरपश्चिम प्रदेश)	०९१-५२१३१०
१	उपशाखा कार्यालय, महेन्द्रनगर	०९९-५२१३४३
२	उपशाखा कार्यालय, डोटी, दिपायल	०९४-४४०२८०

४.१३ कृषिसंग सम्बन्धित बोर्ड/ संस्थान/समितिको सचिवालय

क्र.सं.	सचिवालय	फोन नं.	इमेल
१	राष्ट्रिय बीउ विजन समिति	०१ ५५२२३५९	info@sgcc.gov.np
२	कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी बजार विकास समिति	८०१-५१२३०८६ नोटिस बोर्ड सर्भिस ९६१८०७०७६६६६६	kalimatimarket@gmail.com
३	कपास विकास समिति, खजुगा, बाँके	०१ ९८५२६५५९७०	vijayaji_23@yahoo.com
४	राष्ट्रिय दुध विकास बोर्ड, हरिहरभवन, ललितपुर	८०१-५५४४७४७, ५५२५४००	nddbnepal@mail.com
५	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, कीर्तिपुर, काठमाण्डौ	८०१-५९०७९०८, ५९०७९०९, ०४, २०	info@ntcdb.gov.np planning@ntcdb.gov.np
५.१	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, क्षेत्रिय कार्यालय, विर्तामोड, झापा	८०२३-५४०५९२	jhapa@ntcdb.gov.np
५.२	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, क्षेत्रिय कार्यालय, मालेपाटन, पोखरा	८०६१-५३६१२३, ५५०४२२	pokhara@ntcdb.gov.np
५.३	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, फिक्कल, इलाम	८०२७-५४०१५८	fikal@ntcdb.gov.np
५.४	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, मंगलबारे, इलाम	९७४२६०३२८८	mangalbare@ntcdb.gov.np
५.५	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, जसविरे, इलाम	८०२७-६९०१४६	jasbire@ntcdb.gov.np
५.६	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, हिले, धनकुटा	८०२६-५४०११२	hile@ntcdb.gov.np
५.७	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, सोल्मा, तेहथुम	९८१७३८७०१४	solma@ntcdb.gov.np
५.८	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, लालीखर्क, पाँचथर	८०२५-६९०३०८	lilikharka@ntcdb.gov.np
५.९	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, उपकेन्द्र, चिलिङ्गदिन, पाँचथर		
५.१०	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, उपकेन्द्र, एकतिन, पाँचथर		
५.११	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, रानीपौवा, नुवाकोट	८०१६-२११३२३	nuwakot@ntcdb.gov.np
५.१२	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, वडाँडा, प्यूठान	९८४५२०३९०२	pyuthan@ntcdb.gov.np

४.१४ दुग्ध विकास संस्थान

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	केन्द्रीय कार्यालय, लैनचौर, काठमाडौं	अध्यक्ष : ०१-४४९२६९६ महा प्रबन्धक : ४४९४८४९ प्राविधिक व्यवस्थापन विभाग : ४०२४०२९ सोधपुछ : ०१-४४९९७०, ४४९३६९६	info@dairydev.com.np टोल फ़ि नं. ९६००९०४४४४
२	काठमाडौं दुध वितरण आयोजना, बालाजु औद्योगिक क्षेत्र, बालाजु, काठमाडौं	प्रमुख ०१-४३५००२९ विक्री शाखा: ४३५५०२४ सोधपुछ: ४३५००९२	
३	दुध पदार्थ बिक्री वितरण आयोजना, लैनचौर, काठमाडौं	प्रमुख ०१-४४३२६२४ विक्री शाखा ४४९९३९७	
४	विराटनगर दुध वितरण आयोजना, कंचनबारी, मोरड	प्रमुख ०२१-४२०२३६ सोधपुछ: ४२००४०, ४२०१०५	
५	हेटौंडा दुध वितरण आयोजना, हेटौंडा औद्योगिक क्षेत्र, हेटौंडा, मकवानपुर	प्रमुख ०५७-४१२८१२ विक्री शाखा: ४१२४७९	
६	जनकपुर दुध वितरण आयोजना, ढल्केबर, महोत्तरी	प्रमुख ०४१-५६००२० सोधपुछ : ५६०१९५, ५६०१९६	
७	लुम्बिनी दुध वितरण आयोजना, बुटवल औद्योगिक क्षेत्र, बुटवल, रुपन्देही	प्रमुख ०७१-५४०५४३ सोधपुछ - ५४१५४३	
८	नेपालगञ्ज दुध वितरण आयोजना, कोहलपुर, बाँके	प्रमुख ०८१-५४००८३	
९	धनगढी दुध वितरण आयोजना, अत्तरीया, कैलाली	०९१-५५१२९३	

चिज/पनिर उत्पादन केन्द्र

याक चिज उत्पादन केन्द्र	फोन नं.	कञ्चन चिज उत्पादन केन्द्र	फोन नं.
गोसाइङ्कुण्ड, रसुवा	०१९७४९०४६६३२	पशुपतिनगर, इलाम	०१९८६१४५४९३०
लाडाङ, रसुवा	०१९७४९३०९६५२	रक्से, इलाम	०१९८४९७१३८४७
गाल्लाङ, रसुवा	०१९८४४६५९८४	नवाँ बजार, इलाम	०१९८४२७९१५९
धुन्चे, रसुवा	०१९७४९०८७९३९	माईपोखरी, इलाम	०१९८६२७४५३२३
चोर्दुङ्ग, रामेछाप	०१९८१३९८७२५	राँके, पाँचथर	०१९८५२६८०६८४

पिके, सोलुखुम्बु	०१७४९०८७३२	गोपेटार, पाँचथर	०१९८९९८०९८९
चैखु, दोलखा	०१९८९६०७७	चरीभन्ज्याड, पाँचथर	०१८८९७०७४९४
टिम्रे, रसुवा	०१८५१२९८३१६		
थुमन, रसुवा	०१८२३४३७३७		
मोजरेला तथा पनिर उत्पादन केन्द्र			
नगरकोट, भक्तपुर	०१८४९३००६७	छुखेबेसी	०१८४९७५५९२
छिपाभन्ज्याड	०१८४९३८८५१४	भकुण्डेबेसी, काग्ने	०१८४९४३०५७३
मोजरेला तथा पनिर उत्पादन केन्द्र			
भिमखोरी, काग्ने	०१८४९७६९६४३	कार्तिक देउराली, काग्ने	०१९८३२७३३०

४.१५ नेपाल सरकारका विभागहरूको टेलिफोन नम्बर तथा इमेलहरू

क्र.सं	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
१	कृषि विभाग	०१-५५२९३२३	info@doanepal.gov.np
२	पशु सेवा विभाग	०१-५५२२०५६	dgds@ntc.net.np
३	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग, बबरमहल	०१४२६२३६९, ४२६२४३०	info@dftqc.gov.np
४	राष्ट्रिय सरकारी केन्द्र, सिंहदरबार	०१-४२००३३९, ४२०३४२, ४२००३४५	info@nvc.gov.np, navic@nvc.gov.np
५	महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय, अनामनगर	०१-४७७१३९, ४७७१२९०	info@fcgo.gov.np
६	आन्तरिक राजस्व विभाग, लाजिम्पाट	०१-४४९५८०२	serviceird@ird.gov.np
७	भन्सार विभाग, त्रिपुरेश्वर	०१-४११७२२५	csd@custom.gov.np
८	राजस्व अनुसन्धान विभाग, हरिहरभवन	०१-५०९००८५, ५०९००५७, ५०९०१०६	info@dri.gov.np
९	सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, पुल्चोक, ललितपुर	०१-५०९०२७७, ५०९०२२५	info@dmlt.gov.np
१०	सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन तालिम केन्द्र, हरिहरभवन	०१-५०९०३०६, ३०७, ३०४	info@pfmtc.gov.np
११	उद्योग विभाग, त्रिपुरेश्वर	०१-४२६१२०३	info@doind.gov.np
१२	घरेलु तथा साना उद्योग विभाग, त्रिपुरेश्वर	०१-४२५९८७५, ४२५९८५५	info@dcsi.gov.np Post Box 10701

क्र.सं	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
१३	कम्पनी रजिस्ट्रार कार्यालय	०१-४२५९९४८, ४२१५०७७, ४२६३०८९, ४२६७२५६	info@ocr.gov.np
१४	नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग, बालाजु	०१-४३५०८९ ४३५०४४५, ४३५०४४७, ४३५६६७२, ४३६९९४९	nbsm@nbsm.gov.np info@nbsm.gov.np post box No. 985
१५	खानी तथा भूगर्भ विभाग, लाजिम्पाट	०१-४४९४७४०	www.dmgnepal.gov.np
१६	विद्युत विकास विभाग, सानो गौचरण	०१-४४३४९१९ Post Box No. 2507	info@doed.gov.np
१७	कारागार व्यवस्था विभाग, कालिकास्थान	०१-४४४४५५२, ४४२४३४१	info@dopm.gov.np www.dopm.gov.np
१८	अध्यागमन विभाग, कालिकास्थान	०१-४४२९६५९, ४४२९६६०	dg@nepalimmigration.gov.np mail@nepalimmigration.gov.np info@nepalimmigration.gov.np
१९	राष्ट्रिय परिचय पत्र तथा पञ्जीकरण विभाग, बबरमहल	०१-४२५८३६५, ४२५८२४०,	admin@doctr.gov.np
२०	राहदानी विभाग, नारायणहिटी	०१-४४९६०९१ ४४९६०९२, ४४९६०९३	communication@neplapassport.gov.np dg@neplapassport.gov.np
२१	कन्सुलर सेवा विभाग, नारायणहिटी	०१-४२४९३३६, ४२६०९२१	consular@mofa.gov.np
२२	नापी विभाग, मिनभवन	०१-४१०६५०८	info@dos.gov.np
२३	भूमि व्यवस्थापन प्रशिक्षण केन्द्र, काभ्रे	०११-४१५०५५/५१	info@lmtc.gov.np
२४	भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभाग, बबरमहल	०१-४२२००२८, ४२२३०४९	info@dolma.gov.np, info@dolrm.gov.np
२५	सडक विभाग, चाकुपाट, पाटनढोका, ललितपुर	०१-५५२९०७५	dgdr@dor.gov.np
२६	रेल विभाग विशालनगर, काठमाडौं		www.dorw.gov.np
२७	यातायात व्यवस्था विभाग, मीनभवन, काठमाडौं	४४७४९२१, ४४७९६९०	gunaso@dotm.gov.np
२८	महिला तथा बालबालिका विभाग, श्रीमहल, पुल्चोक	०१-५५४७०९३, ५५२६७७९	departmentwc@gmail.com dwcplanning@live.com

क्र.सं	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
२९	वन तथा भू- संरक्षण विभाग, बबरमहल	०१-४२२०३०३ ४२२१२३१, ४२१६३७९	info@dof.gov.np Toll Free call 16600120303
३०	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजयन्तु संरक्षण विभाग, बबरमहल	०१-४२२७९२६ ४२२०८५०	info@dnpwc.gov.np
३१	वनस्पति विभाग, थापाथली	०१-४२५१९६१, ४२५१९६०	info@dpr.gov.np
३२	वाणिज्य तथा आपूर्ति व्यवस्थापन विभाग, बबरमहल	०१-४२४३९३९, ४२४७९९२, ४२३९१२३	mail@doc.gov.np
३३	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, बबरमहल	०१-४२१९०५२, ४२६४२१९, ४२५८८२२४, ४२५८८२७६, ४२१००७	dg@dhm.gov.np
३४	वातावरण विभाग, बबरमहल	०१-४२२०४९७, ४२२०८३७	info@doenv.gov.np
३५	प्रमाणीकरण नियन्त्रकको कार्यालय, अनामनगर	०१-५७०५८५५, ५७०५८४२, ५७०५८२२	info@occ.gov.np
३६	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी	०१-५६३९१२२, ६६३४३७३, ६६३५०४२	info@moecdc.gov.np
३७	शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, सानोठिमी	०१-६६३८१५२	info@nced.gov.np
३८	शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, सानोठिमी	०१-६६३९०७५, ६६३३०२७	info@doe.gov.np
३९	वैदेशिक रोजगार विभाग, बुद्धनगर	०१-४७८२४५४ ४७८२६४८	info@dofe.gov.np Toll free call: 16600109999
४०	श्रम तथा व्यवसायजन्य सुरक्षा विभाग, मिनभवन	०१-४१०७९१४, ४१०७२०६, ४१०७९२४, ४१०७९२०	info@dol.gov.np
४१	व्यावसायिक तथा सीप विकास तालिम प्रतिष्ठान	०१-५५९०८००, ५५९०८०१, ५५९०८५४	vsdtcbhainsepati@yahoo.com, info@training.gov.np
४२	पुरातत्त्व विभाग, रामशाहपथ	०१-४२००८५०, ४२००८४९, ८५१, ८५२, ८५३, ८५४	info@doa.gov.np
४३	पर्यटन विभाग, भूकुटीमण्डप, काठमाडौं	०१-४२४७०३७	info@tourismdepartment.gov.np
४४	स्थानीय पूर्वाधार विभाग, पुल्चोक	०१-५५५५००१ ५५५५३६२, ५५४३१७	contact@dolidar.gov.np dg@dolidar.gov.np

क्र.सं	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
४५	सहकारी विभाग, बानेश्वर	०१-४४६५३६२, ४४६७७७७	sahakaribivag@gmail.com
४६	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, बबरमहल	०१-४२६२३६५ ४२६२९४५	info@dudbc.gov.np
४७	निजामती किताबखाना, हरिहरभवन	०१-५०९०२९८ ५०९०९३६	info@pis.gov.np
४८	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, जावलाखेल	०१-५५३७१३६, ५५३७३०८, ५५३५३८२	info@dwri.gov.np
४९	हुलाक सेवा विभाग, डिल्लीबजार	०१-४४९०२२४, ४४९०५६९, ४४९९३५३, ४४२१२८६	info@postalservice.gov.np Notice Board 1618014414688
५०	सूचना तथा प्रसारण विभाग, तिलगांगा	०१-४९९२५५१, ४९९२७५३, ४९९२७७	admin@doinepal.gov.np
५१	मुद्रण विभाग, सिंहदरबार	०१-४२११६२२ ४२११८२०, ४२११६९५	info@dop.gov.np
५२	सूचना प्रविधि विभाग, थापागाउँ, नयाँ बानेश्वर	०१-५२४४५३९, ५२४४९६७, ५२४४७०५	info@doit.gov.np
५३	औषधी व्यवस्था विभाग, बिजुलीबजार	०१-४७८०२२७, ४७८०४३२	info@dda.gov.np
५४	स्वास्थ्य सेवा विभाग, टेकु	०१-४२६१७१२	info@dohs.gov.np
५५	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, थापाथली	०१-४२२९४०६	info@cbs.gov.np
५६	खाद्य व्यवस्था तथा व्यापार कम्पनी लि.	०१-४२४८८९९	info@nfc.com.np

४.१६ प्रदेश कार्यालय तथा मन्त्रालयहरूको फोन र इमेल

प्रदेश नं. १

कार्यालयको नाम	फोन नं.	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, विराटनगर	०२१-४२१११४, ४२१७२५, ४२१८४७	टोलफ्रि नं. १६६०२१५२००२ opcpn1@gmail.com
मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, विराटनगर	०२१-४७०१६६, ४७०१८९ हेलो सरकार: ०२१-४७२३७२ हेलो CM: १०९१	टोलफ्रि नं. १६६०२१५२००२ ocmcm1@gmail.com
प्रदेश सभा सचिवालय, विराटनगर	०२१-५३०२३६, ०२१-५३४०६० प्रशासन शाखा ०२१-५२५९९८	stateassembly.p1.gov.np

मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं.	ईमेल
१	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, विराटनगर	०२१ ४७००८३	mopid.province1@gmail.com
२	उद्योग, पर्यटन, बन तथा वातावरण मन्त्रालय, विराटनगर	०२१-४६०२२४, ४६१०४५, ४६३९९९	moitfepradesh1@gmail.com
३	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, विराटनगर	०२१-४७०४९०	molmacbiratnagar@gmail.com
४	सामाजिक विकास मन्त्रालय, विराटनगर	०२१-४४२२४२, ४४२५२७, ५३६१८४	mosdprov1@gmail.com
५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, विराटनगर	०२१-४७२०४४	moilaprov1@gmail.com
६	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, विराटनगर	०२१ ५३४९६८, ५३६६७६	moeap.s1@gmail.com

प्रदेश नं. २

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, जनकपुरधाम	०४१-५२१७४३, ५२८३७९, ५२६६५९	info@ocs.p2.gov.np
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, जनकपुरधाम	०४१-५२३१३३, ५२७२२१, ५२५२३९, ५२५३३८, ५२५७३३,	cm.p2.gov.np@gmail.com टोलफ्रिन. १६६०४१५२८४३
प्रदेश सभा सचिवालय, जनकपुरधाम	०४१-५२५९२९	provin.assem.p2@gmail.com

मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं.	ईमेल
१	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, जनकपुरधाम	०४१-५२२८०५	mopid.p2.gov.np
२	उद्योग, पर्यटन, बन तथा वातावरण मन्त्रालय, जनकपुरधाम	०४१-५२७०९२	moitfep2@gmail.com
३	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, जनकपुरधाम	०४१-४२६३५०,	info@molmac.p2.gov.np mlacprovince2@gmail.com
४	सामाजिक विकास मन्त्रालय, जनकपुरधाम	०४१-५२७०७३, ५२५११७	mosd.p2.gov@gmail.com

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं.	इमेल
५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, जनकपुरधाम	०४१-५२७०७३, ५२४९७९, ५२५२७५	intlawpradesh2@gmail.com
६	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, जनकपुरधाम	०४१-५२१५९८	aarthikmamila.2@gmail.com

बागमती प्रदेश

कार्यालय	फोन नं.	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, हेटौडा	०५७-५२४९६९	ocpno3@gmail.com
मुख्यमन्ती तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, हेटौडा	०५७-५२२३८५, ५२२३८७, ५२२३९७, ५२२८९७, ५२२८९८	ocmcm.p3@gmail.com
प्रदेश सभा सचिवालय, हेटौडा	०५७-५२७५०८	state3assembly@gmail.com

मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं.	इमेल
१	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, हेटौडा	०५७-५२१५१९, ५२५४८९, ५२२८०४	s3mopid@gmail.com
२	उद्योग, पर्यटन, बन तथा बातावरण मन्त्रालय, हेटौडा	०५७-५२६२२६	moitfe.bagamati@gmail.com
३	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, हेटौडा	०५७-५२५९४७	molmac@bagamati.gov.np
४	सामाजिक विकास मन्त्रालय, हेटौडा	०५७२४५६७८	moial.p3@gmail.com
५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, हेटौडा	०५७-५२७५१२, ५२७५१३,	moial.p3@gmail.com
६	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, हेटौडा	०५७-५२७५१८, ५२७५२०	info@moeap.p3.gov.np

गण्डकी प्रदेश

कार्यालय	फोन नं.	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, पोखरा	०६१-४६७५५५	info.oph@gandaki.gov.np
मुख्यमन्ती तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, पोखरा	०६१-४६७६४८, ६४, ८३, ४६७८५१	ocmcm.gandaki@gmail.com
प्रदेश सभा सचिवालय, पोखरा	०६१-५३२२७५, ४२६३२४	gandakiprovince@gmail.com

मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं.	इमेल
१	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, पोखरा	०६१-४६५५३६	info@mopid.gandaki.gov.np
२	उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय, पोखरा	०६१-४६७६५४, ४६७६६९, ४६७६७०	moitfe4@gmail.com
३	भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, पोखरा	०६१-४६७८८५, ४६७७०८	molmacprovince4@gmail.com
४	सामाजिक विकास मन्त्रालय, पोखरा	०६१-४६७९१४, ४६७६७२	ministrysocialdevpkr@gmail.com
५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, पोखरा	०६१-४६७७११	info@moial.gandaki.gov.np, moilap4@gmail.com
६	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, पोखरा	०६१-४६७९३०	info@moeap.gandaki.gov.np, moeap.gandaki@gmail.com

लुम्बिनी प्रदेश

कार्यालय	फोन नं.	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, बुटवल	०७-५४०३९६, ५४३३३६	off.chiefofstate5@gmail.com
मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, बुटवल	०७-५५०६१८	info@ocmcm.p5.gov.np
प्रदेश सभा सचिवालय, बुटवल	०७-५४००२०, ५४०५०२, ५५११८२	info.pradeshsabha@p5.gov.np

मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं.	इमेल
१	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, बुटवल	०७-५०३४४९, ५०३३६५	mopid.pr5@gmail.com
२	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, बुटवल	०७-५५१२१६, ५४७४७४	province5moitfe@gmail.com
३	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, बुटवल	०७-५५००६८, ५४००२६	info@molmac.p5.gov.np
४	सामाजिक विकास मन्त्रालय, बुटवल	०७-५५०६४६	mosdfive@gmail.com
५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, बुटवल	०७-५४००९४	internalaffairsp5@gmail.com

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं.	इमेल
६	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, बुटवल	०७१-५५०००३, ०७१-५५००६३	info@moeap.p5.gov.np

कर्णाली प्रदेश

कार्यालय	फोन नं.	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, वीरेन्द्रनगर	०८३-५२३२६९	krnlprovince@gmail.com
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, वीरेन्द्रनगर	०८३-५२०१८७	हटलाइन (निःशुल्क) नं. १०९६ ocmcmkarnali@gmail.com
प्रदेश सभा सचिवालय, वीरेन्द्रनगर	०८३-५२१५०८	karnalipradesh@gmail.com, pga@karnali.gov.np

मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं.	इमेल
१	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, वीरेन्द्रनगर	०८३-५२११३९, ५२४०६३	mopidskt@gmail.com, mopid@karnali.gov.np
२	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वीरेन्द्रनगर	०८३-५२५२८८	moitfe@karnali.gov.np
३	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, वीरेन्द्रनगर	०८३-५२२५९५, ५२००८२, ५२००८२	molmacp6@gmail.com
४	सामाजिक विकास मन्त्रालय, वीरेन्द्रनगर	०८३-५२१७०५	mosdsurkhet@gmail.com mosd@karnali.gov.np
५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, वीरेन्द्रनगर	०८३-५२५७५०, ५२३०४५	moialkarnali@gmail.com
६	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, वीरेन्द्रनगर	०८३-५२१३७९, ५२२५४०, ५२५६३६	moeap6@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश

कार्यालय	फोन नं.	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, धनगढी	०९१-५२४२७३	oph@p7.gov.np
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, धनगढी	०९१-५२७२३२, ५२३९५७, ५२२५९८	cabinetsecretariat7@gmail.com
प्रदेश सभा सचिवालय, धनगढी	०९१-५२४८९	pradeshsabha7@gmail.com

मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं.	इमेल
१	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, धनगढी	०९१-५२३३०३	mopidp7@gmail.com www.mopid.p7.gov.np
२	उद्योग, पर्यटन, बन तथा वातावरण मन्त्रालय, धनगढी	०९१-५२११२७	moitfesudurpaschim@gmail.com www.moitfe.p7.gov.np
३	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, धनगढी	०९१-४९७४९०, ४९६९६८, ४९७२२५	molmac7@gmail.com www.molmac.p7.gov.np
४	सामाजिक विकास मन्त्रालय, धनगढी	०९१५२५००९, ५२४५६३	mosdkailali07@gmail.com www.mosd.p7.gov.np
५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, धनगढी	०९१-५२६६८८, ५२६९३४	moiaffairsandlaw7@gmail.com www.moial.p7.gov.np
६	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, धनगढी	०९१-५२०१०७, ५२५२४५	moeap7@gmail.com, www.moeap.p7.gov.np

४.१७ प्रदेश अन्तर्गतका कृषि र पशु विकास कार्यालयहरूको फोन र इमेल

प्रदेश १ अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, विराटनगर, मोरड	०२१-५११३५८, ५१६५६८	doadprovince1@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, झुम्का, सुनसरी	०२५-५६२०२२	abpstcjhumkap1@gmail.com
३	बीउ बिजन प्रयोगशाला झुम्का, सुनसरी	०२५-५६२१२४, ६४२	seedlabp1jhukma@gmail.com
४	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, विराटनगर, मोरड	०२१-४७०७३२	plantprotectionlabp1@gmail.com
५	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, झुम्का, सुनसरी	०२५-५६२०९९	soillabp1jhukma@gmail.com
६	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, सुरुङ्गा, झापा	०२३-५५२०६४	soillabp1surunga@gmail.com
७	बागवानी केन्द्र, फाल्तु, सोलुखुम्बु	०३८-५२५०९६	hrtpahplup1@gmail.com
८	बागवानी केन्द्र, जौबारी, इलाम	०२७-६९९४०५	hrtillamp1@gmail.com
९	रेशम प्रशोधन कार्यक्रम, इटहरी, सुनसरी	०२५-५८०८४३	silkprocessing1@gmail.com
१०	रेशम विकास कार्यक्रम, धनकुटा	०२६-५२२२९४	silkdevelopmentp1@gmail.com

प्रदेश २ अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, नक्टाझिज, धनुषा	९८५४०२००६३	addprov2dhanusha@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, नक्टाझिज, धनुषा	९८५४०२६२५०	ratenaktajhij@gmail.com
३	उष्ण प्रदेशीय बागवानी नर्सरी विकास केन्द्र, जनकपुर, धनुषा	०४१-५२०२४७	bagwanijanakpur@gmail.com
४	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, राजविराज, समरी	०३१-५२९६१५	soillabsaptari@gmail.com
५	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, सिराहा	०३३-५२००५०	pplsiraha@gmail.com
६	बीउ बिजन प्रयोगशाला, जलेश्वर, महोत्तरी	९८५४०२२४२५	seedlabprovince2@gmail.com

बागमती प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, हेटौडा, मकवानपुर	०५७-५२९९०४, ५२०४६६	addhetaudap3@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, ललितपुर	०१-५०९२२९७	dfid3p@gmail.com
३	बीउ बिजन प्रयोगशाला, हेटौडा, मकवानपुर	०५७-४९२५५१	seedlabhetauda@gmail.com
४	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, हरिहरभवन, ललितपुर	०१-५५३६४६२	p3ppl2075@gmail.com
५	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, हेटौडा, मकवानपुर	०५७-४९२५३५	rstl_htd@yahoo.com
६	शीतोष्ण फलफूल रुस्टक विकास केन्द्र, बोच, दोलखा	९८५४०४५४९२	boanch.gov@gmail.com
७	पुष्प विकास केन्द्र, गोदावरी, ललितपुर	०१-५१७४९६०	pdkgodawari@gmail.com
८	उपोष्ण प्रदेशीय बागवानी विकास केन्द्र, त्रिशूली, नुवाकोट	०१०-५६००६९	horticentertrishuli@gmail.com
९	शीतोष्ण बागवानी नर्सरी केन्द्र, दामन, मकवानपुर	०५७-६२०४४९	thncdaman@gmail.com
१०	कन्दमूल तरकारी विकास केन्द्र, सिन्धुलीमाडी, सिन्धुली	०४७-५२०१२१	kandamulsindhuli@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
११	मसलाबाली विकास केन्द्र, पाँचखाल, काश्मे	०९९-४९९०५५	scdcpanchkhali@gmail.com
१२	किंबु नर्सरी विकास केन्द्र, भण्डारा, चितवन	०५६-५८००९९	kimbunarsarybhandara@gmail.com
१३	प्रजनन पिंडी बिजकोया स्रोत केन्द्र, धुनिबेशी, धादिङ	०९०-४०९९९९९	pssc.dhunibesi@gmail.com
१४	व्यावसायिक ग्रेनेज केन्द्र, चित्तपोल, भक्तपुर	०१-५११६०२४	silkbhaktapur024@gmail.com
१५	मौरीपालन विकास कार्यक्रम, भण्डारा, चितवन	०५६-५५०६५३	beekeeping_bhandara@yahoo.com

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, मालेपाटन, कास्की	०६१-५२०२७३, २६३	addgandakipradesh@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, डुम्रीबोट, कास्की	०६१-५२५४४८	abpstcpokhara@gmail.com
३	बाती संरक्षण प्रयोगशाला, पोखरा, कास्की	०६१-४६१५४५, ९८५६०३१५४५	rpplpokhara@gmail.com
४	मल तथा माटो परीक्षण प्रयोगशाला, पोखरा	०६१-४६०९८७, ९८५६०३५१८७	soilab.pokhara@yahoo.com
५	बीउ बिजन प्रयोगशाला, पोखरा, कास्की	०६१-४६८१०१, ९८५६०९३१०१	seedlabgandaki@gmail.com
६	बागवानी विकास श्रोत केन्द्र, पोखरा, कास्की	०६१-५२२०२९, ९८५६०३४५२९	farmseripokhara@gmail.com
७	व्यवसायीक किट विकास केन्द्र, बन्दीपुर, तनहुँ	०६५-५२०१०४, ९८५६०६३१०४	cie.gandaki77@gmail.com
८	कृषि विकास स्रोत केन्द्र, स्याङ्गा	०६३-४४०१०३, ९८५६०८०१०३	adrcsyangja@gmail.com
९	प्रजनन पिंडी बिज कोया स्रोत केन्द्र, बन्दीपुर	०६३-५२०१०४	resamkheti58@gmail.com

लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, बुटवल, रुपन्देही	०७१-४२००१२	doad.p5@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, खजुरा, बाँके	०८१-५६०४४१	abpstc.p5.gov.np ratckhajura@yahoo.com
३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, खजुरा, बाँके	०८१-५६०००२	rpplkhajura@gmail.com
४	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, खजुरा, बाँके	०८१-५६०४२३	rstlsmd2@gmail.com
५	बीउ बिजन प्रयोगशाला, पडसरी, रुपन्देही	०७१-४२१०२०	bhairahawaseedlab@gmail.com
६	बीउ बिजन प्रयोगशाला, खजुरा, बाँके	०८१-५६०४५०	seedlabkhajura@gmail.com
७	सहकारी प्रशिक्षालय, बाँके	९८४१८४८९५५	ctdobanke@gmail.com

कर्णाली प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं	इमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, सुर्खेत	०८३-५२०३०५	doadsurkhet@gmail.com
२	कृषि तथा पशुपन्थी व्यवसाय प्रवर्द्धन प्रशिक्षण केन्द्र, सुर्खेत	०८३-५२०४६८	abpstcsurkhet2075@gmail.com
३	एकीकृत कृषि प्रयोगशाला, सुर्खेत	०८३-५२३७२७	integratedaglabskt@gmail.com
४	बागवानी विकास केन्द्र, जुफाल डोल्पा	०८७-५५१०४६	hdcdolpa@gmail.com
५	बागवानी विकास केन्द्र, दार्मा, हुम्ला		

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी	०१४-४४०१८७, ४४००९०	add dipayal@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	०९९-६९०९२५	ratc.sundarpur@gmail.com
३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	०९९-६९०९२५ ९८५८५०३९३	pplsundarpur2007@gmail.com
४	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	०९९-६९०६८९	rstlsundarpur@gmail.com
५	बीउ बिजन प्रयोगशाला, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	०९९-६९१६१५	rstlsnp@gmail.com
६	सुख्खा फलफूल विकास केन्द्र, सतबाँझ, बैठडी	०९५-६९०५७१	dfdcbaitadi@gmail.com

ક્ર.સં.	કાર્યાલય	ફોન નં.	ઇમેલ
૭	તરકારી જર્મપલાઝ સર્વદ્રન તથા બીઉ ઉત્પાદન કેન્દ્ર, ડેડલધૂરા	૦૯૬-૪૨૦૧૭૫	vspc.tarkari@gmail.com

પ્રદેશ ૧ અન્તર્ગતકા કાર્યાલયહરૂ (પશુ વિકાસ)

ક્ર.સં.	કાર્યાલય	ફોન નં. / ફ્યાક્સ	ઇમેલ
૧	પશુપન્ધી તથા મત્સ્ય વિકાસ નિર્દેશનાલય, વિરાટનગર, મોરઢ	૦૨૧-૪૭૧૦૦૧, ૪૭૧૭૫૮	lfdbrt@gmail.com
૨	પશુસેવા તાલિમ કેન્દ્ર, દુહવી, સુનસરી	૦૨૫-૫૪૦૭૦૮	lstcp1sun@gmail.com

પ્રદેશ ૨ અન્તર્ગતકા કાર્યાલયહરૂ (પશુ વિકાસ)

ક્ર.સં	કાર્યાલય	ફોન નં.	ઇમેલ
૧	પશુપન્ધી તથા મત્સ્ય વિકાસ નિર્દેશનાલય, જનકપુરધામ, ધનુષા	૦૪૧-૫૯૦૨૪૨, ૨૪૩, ૪૨૦૩૪૨	dolfd.p2.np@gmail.com
૨	પશુસેવા તાલિમ કેન્દ્ર, જનકપુરધામ, ધનુષા	૦૪૨-૪૨૦૩૪૨	istc.janakpur@gmail.com
૩	મત્સ્ય વિકાસ કેન્દ્ર, ફર્તેપુર, સસ્પરી	૦૩૧-૫૫૦૦૧૨, ૧૮૫૨૬૨૦૯૩૫	fdcfattepur2029@gmail.com
૪	મત્સ્ય વિકાસ કેન્દ્ર, લાહાન, સિરાહા	૯૮૫૨૬૩૧૧૧૪	fdclahan@gmail.com

બાગ્મતી પ્રદેશ અન્તર્ગતકા કાર્યાલયહરૂ (પશુ વિકાસ)

ક્ર.સં	કાર્યાલય	ફોન નં.	ઇમેલ
૧	પશુપન્ધી તથા મત્સ્ય વિકાસ નિર્દેશનાલય, હેટોડા, મકવાનપુર	૦૫૭-૫૨૪૩૧૯, ૫૨૪૨૫૪	dld3p@gmail.com
૨	પશુસેવા તાલિમ કેન્દ્ર, લલિતપુર	૦૧-૫૫૨૦૦૧૦	lstcp3@gmail.com
૩	મત્સ્ય વિકાસ કેન્દ્ર, કુલેખાની, મકવાનપુર	૧૮૫૫૦૭૦૨૩૭	rfdckulekhani@gmail.com
૪	મત્સ્ય વિકાસ કેન્દ્ર, ખણ્ડારા, ચિતવન	૦૫૬-૫૫૦૦૮૫	fdcbhandara@gmail.com
૫	બાખ્ખા વિકાસ ફાર્મ, ચિત્લાડ, મકવાનપુર	૧૮૫૫૦૬૯૪૮	chitlanggoat@gmail.com

ગણ્ડકી પ્રદેશ અન્તર્ગતકા કાર્યાલયહરૂ (પશુ વિકાસ)

ક્ર.સં.	કાર્યાલય	ફોન નં. / ફ્યાક્સ	ઇમેલ
૧	પશુપન્ધી તથા મત્સ્ય વિકાસ નિર્દેશનાલય, પોખરા, કાસ્કી	૦૬૧-૫૨૦૪૫૪	dld.gandaki@gmail.com
૨	પશુસેવા તાલિમ કેન્દ્ર, માટેપાની, કાસ્કી	૦૬૧-૫૨૪૧૧૫	dld.gandaki@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल
३	मत्स्य विकास केन्द्र, मिर्मी, स्याङ्गजा	०६३-४०३००६	cfdcmirmi@gmail.com

लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल
१	पशुपन्थी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, बुटवल, रुपन्देही	०७९-४२०४३४	dolfdp5@gmail.com
२	पशुसेवा तालिम केन्द्र, नेपालगञ्ज, बाँके	०८१-५२०३०४	rlsc2014@gmail.com
३	कुखुरा विकास फार्म, खजुरा, बाँके	०८१-५२०२०१	pdfkhjura@gmail.com
४	मत्स्य विकास केन्द्र, शमशेरगञ्ज, बाँके	०८१-४०००२७	fdcsumsergunj@gmail.com

कर्णाली प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल
१	पशुपन्थी विकास निर्देशनालय, सुखेत	०८३-५२०९३७	dlfdssurkhet@gmail.com
२	कृषि तथा पशुपन्थी व्यवसाय प्रवर्द्धन प्रशिक्षण केन्द्र, सुखेत	०८३-५२५३५४, ९८४८०२९८९५	itckarnaliskt@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल
१	पशुपन्थी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी	०९४-४४०९४६	dolfddoti@gmail.com
२	पशुसेवा तालिम केन्द्र, धनगढी	०९१-५२९३३९	rltdhangadhi@gmail.com
३	मत्स्य विकास केन्द्र, गेटा, कैलाली	०९१-५७५१२०	fdckailali@gmail.com

४.१८ प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू तथा भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू प्रदेश नं. १ अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल
१	पाँचथर	ताप्लेजुड	०२४-५२०९३०	akcpachthar@gmail.com
		पाँचथर	५२०४६८	
२	इलाम	इलाम	०२७-५२००४६, ४७	akcillam@gmail.com
३	झापा	झापा	०२३-४५५५४६	akcjhapa@gmail.com
४	भोजपुर	भोजपुर	०२९-४२०९३०	akcbhojpur130@gmail.com

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल
५	संखुवासभा	संखुवासभा	०२९-५६०१३०	akcsankhuwasabha@gmail.com
६	धनकुटा	तेहथुम	०२६-५२२४७८,	akcdhankuta@gmail.com
		धनकुटा	५२२२२६	
७	सुनसरी	सुनसरी	०२५-५६०१२४, १०६	akcsunsari@gmail.com
		मोरड	१८५२०२८१७८	
८	खोटाड	खोटाड	०३६-४२०१३०, ६२९	khotangakc@gmail.com
९	सोलुखुम्बु	सोलुखुम्बु	०३८-५२०१३०, ०१५	akcsolukhumbu@gmail.com
१०	ओखलढुङ्गा	ओखलढुङ्गा	०३७-५२०१३०, ०३७	akcokhaldhunga@gmail.com
११	उदयपुर	उदयपुर	०३५-४२०१३०, २६३	akcudaypur@gmail.com

प्रदेश १ अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू

क्र. सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	फोन नं.	इमेल
१	पाँचथर	०२४-५२०१२७ ५२०४६९	vhlspanchthar@gmail.com
२	ताप्लेजुङ्क	०२४-५६०१७३	
३	झापा	०२३-५२११६१	vhljhapa@gmail.com
४	इलाम	०२७-५२००४३	dlsoilam@gmail.com
५	संखुवासभा	०२९-५६०१५९	vhlsankhuwasava@gmail.com
६	भोजपुर	०२९-४२०१२९	
७	धनकुटा	०२६-५२०२८०	vhlsdhankuta@gmail.com
८	तेहथुम	०२६-४६०१२७	
९	मोरड	०२१-४७१९५८	vhlsmorang@gmail.com
१०	सुनसरी	०२५-५६०१६२, ५६१९८२	vhlsunsari@gmail.com
११	ओखलढुङ्गा	०३७-५२०२१०	vhlsokhaldhunga@gmail.com
१२	सोलुखुम्बु	०३८-५२०१०३	
१३	उदयपुर	०३५-४२०१२९	vhlsudayapur@gmail.com
१४	खोटाड	०३६-४२०१०७	vhlscontactcenterk@gmail.com

प्रदेश २ अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	फोन/फ्याक्स	ईमेल
१	सप्तरी	०३१-५२००५०	dadosaptari@gmail.com
२	सिराहा	९८४९२८८९२४	akcsiraha@gmail.com
३	धनुषा	०४१-५२०२४७	akcdhanusha@gmail.com
४	सरलाही	०४६-५२००३०	sarlahiakc@gmail.com
५	महोत्तरी	९८५४०३२४५	akcmahottari@gmail.com
६	बारा	०५३-५५००१७	dado.bara@yahoo.com
७	रौतहट	०५५-५२०२८	dadorautahat@gmail.com
८	पर्सा	०५१-५२१८७९	agriscienceparsa@gmail.com

प्रदेश २: अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू

क्र.सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	फोन नं.	ईमेल
१	सिराहा	०३३-५२०००८, ९८५२८३४८०९	vhlsec.siraha@gmail.com
२	सप्तरी	०३१-५२०१४२	vhlsec.saptari@gmail.com
३	धनुषा	०४१-४२०१७९, ९८५४०२६०२९	vhlsec.dhanusha@gmail.com
४	महोत्तरी	०४४-५२००७३, ९८५४०३१०७३	vhlsec.mahottary@gmail.com
५	सरलाही	०४६-५२०१४५, ९८५४०७७३५७	dlsosarlahi@yahoo.com
६	पर्सा	०५१-५२२५५१, ९८५५०३५२५२	vhlsec.parsa@gmail.com
७	रौतहट	०५५-५२०१२५, ९८५५०४९५४९	vhlsec.rautahat@gmail.com
८	बारा	९८४५८२५१७२	vhlsec.bara@gmail.com

बागमती प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	ईमेल
१	ललितपुर	काठमाडौं	०१-५५३४६९६	akclalitpur@gmail.com

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल
		भक्तपुर		
		ललितपुर		
२	काप्रे	काप्रे	०११-४९०२०९	akckavre@gmail.com
		सिन्धुपाल्चोक		
३	नुवाकोट	रसुवा	०१०-५६०१२८	akcnuwakot@gmail.com
		नुवाकोट		
४	धादिङ	धादिङ	०१०-५२०१२८	akcdhading@gmail.com
५	रामेछाप	रामेछाप	०४८-५४०३०८	akc.ramechhap2075@gmail.com
		दोलखा		
६	सिन्धुली	सिन्धुली	०४७-५२०१६६	akcsindhuli@gmail.com
७	चितवन	मकवानपुर	०५६-५२०११५	akcchitwan@gmail.com
		चितवन		

बाग्मती प्रदेश अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू

क्र. सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल
१	ललितपुर	काठमाडौं	०१-५५४७३७७	vhleclalitpur@gmail.com
		भक्तपुर		
		ललितपुर		
२	चितवन	चितवन	०५६-५२०१७६	vhlsecchitwan@gmail.com
३	मकवानपुर	मकवानपुर	०५७-४९२८२८	vhospitalmak@gmail.com
४	सिन्धुली	रामेछाप	०४७-५२०१८५	vhalsecsindhuli@gmail.com
		सिन्धुली		
५	नुवाकोट	रसुवा	०१०-५६००१२	dlsonuwakot12@gmail.com
		नुवाकोट		
६	धादिङ	धादिङ	०१०-५२०१०७	vethospitaldhading@gmail.com
७	दोलखा	सिन्धुपाल्चोक	०४९-४२९११५	dlsodolakha@gmail.com
		दोलखा		
८	काप्रेपलाञ्चोक	काप्रेपलाञ्चोक	०११-४९०२६६	vhsscdhulikhel2019@gmail.com

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	फोन/फ्याक्स	ईमेल
१	लमजुङ	०६६-५२०९३०	vhl.lamjung@gmail.com
२	मनाङ	९८४६३६९९९	
३	गोरखा	०६४-४२०९१३, ९८५६०३०६४९	akcgorkha@gmail.com
४	तनहुँ	०६५-५६०९३०, ९८५६०६४९३०	akctanahun@gmail.com
५	नवलपुर	९८५७०८८९५४	akcnawalpur@gmail.com
६	स्याङ्जा	०६३-४२०९३०, ९८४९७९८९४९	akcsyangja@gmail.com
७	कास्की	९८५६०२८४४४	akckaski@gmail.com
८	म्यादी	०६३-५२०९३०, ९८५७६२२१४४	akcmyagdi@gmail.com
९	मुस्ताङ	९८५७६५७९५७	akcjomsom@gmail.com
१०	पर्वत	०६७-४२०९३०, ९८५७६३००२३	akcparbat@gmail.com
११	बागलुङ	९८५६०६५९७	akcbaglung@gmail.com

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका भेटेसिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू

क्र. सं.	भेटेसिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	फोन नं.	ईमेल
१	गोरखा	०६४-४११२५१, ९८५६०४०२९	vhl.gorkha@gmail.com
२	स्याङ्जा	०६३-४२०९०८	vhl.syangja@gmail.com
३	तनहुँ	०६५-५६०२०५	vhl.tanahun@gmail.com
४	नवलपुर	९८४३०६६७९५	vhl.nawalpur@gmail.com
५	लमजुङ	०६६-५२०९३१	vhl.lamjung@gmail.com
६	पर्वत	९८५७६२५८९६	vhl.parbat@gmail.com
७	कास्की	०६१-५२००८२	vhl.kaski@gmail.com
८	बागलुङ	०६८-५२०९२९	vhl.baglung@gmail.com
९	मनाङ	९८४९७९७९७	vhl.manang@gmail.com
१०	म्यादी	०६९-५२०९२९	vhl.myagdi@gmail.com

क्र. सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	फोन नं.	इमेल
११	मुस्ताङ	०६९-४४०९२९	vhl.mustang@gmail.com

लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	जिल्ला	फोन	इमेल
१	गुल्मी	गुल्मी	०७९-५२०९२६	akcgulmi2075@gmail.com
२	अर्धाखाँची	अर्धाखाँची	०७७-४२०९२६	akcarghakhanchi@gmail.com
३	पाल्पा	पाल्पा	०७५-५२०२९४, ९८५७०६५२९४	akcplapa@gmail.com
४	नवलपरासी (बर्द्याट सुस्ता पश्चिम)	रुपन्देही	०७८-५२०९०६	akcnawlparasi@gmail.com
		नवलपरासी (बर्द्याट सुस्ता पश्चिम)		
५	कपिलवस्तु	कपिलवस्तु	०७६-५६००६३	akckapilvastu@gmail.com
६	दाढ	दाढ	०८२-५६०९३०, ५६००२५	akcdang@gmail.com
७	बाँके	बाँके	०८१-५६०४५०	seedlabkhajura@gmail.com
८	रोल्पा	रोल्पा	०८६-४४०९१८	akcroipa@gmail.com
९	एकिकृत कृषि तथा पशुपन्थी विकास कार्यालय, बर्दिया		९८५७०३८२९७	ialdo.bardiya@gmail.com
१०	एकिकृत कृषि तथा पशुपन्थी विकास कार्यालय, प्युठान		९८५७८८४०९८७	ialdo.pyuthan@gmail.com
११	एकिकृत कृषि तथा पशुपन्थी विकास कार्यालय, रुकूम पूर्व		९८५८४२२६५४	ialdo.rukumeast@gmail.com

लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू:

क्र. सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल
१	पाल्पा	गुल्मी पाल्पा	०७५-५२०९४५	vethosplapa@gmail.com

क्र. सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल
२	कपिलवस्तु	अर्धाखाँची	०७६-५६००२१	vethospkamilvastu@gmail.com
		कपिलवस्तु		
३	रुपन्देही	नवलपारासी (बर्देघाट सुस्ता पश्चिम)	०७९-५२६५०६	vethosrupandehi@gmail.com
		रुपन्देही		
४	रोल्पा	रोल्पा	०८६-४४००५६	vethosrolpa@gmail.com
५	दाढ	दाढ	०८२-५६००२१	vethosdang@gmail.com
६	बाँके	बाँके	०८१-५२०२५४	vethosbanke@gmail.com

कणाली प्रदेश अन्तर्गतका कृषि विकास कार्यालय

क्र.सं.	कृषि विकास कार्यालय	फोन	इमेल
१	सल्यान	०८८-५२०९३०	adosalyan2076@gmail.com
२	पश्चिम रुकुम	०८८-५३००९९, २२७	akcrukum@gmail.com
३	दैलेख	०८९-४२०९४५	akcdairekh@gmail.com
४	जाजरकोट	०८९-४३०९२५	akcjajarkot@gmail.com
५	डोल्पा	०८७-५५००९९	akcdolpa@gmail.com
६	हुम्ला	०८७-६८००९९	akchumla1@gmail.com
७	जुम्ला	०८७-५२००२७	akcjumla@gmail.com
८	मुगु	०८७-५६००८६	akcmugu@gmail.com
९	कालीकोट	०८७-४४०९९८	akckalikot1@gmail.com

कणाली प्रदेश अन्तर्गतका पशु अस्पताल तथा पशुसेवा कार्यालयहरू

क्र.सं.	पशु अस्पताल तथा पशुसेवा कार्यालय	फोन नं.	इमेल
१	सल्यान	०८८-५२०३८२	vetsecsalyan@gmail.com
२	दैलेख	०८९-४१००४५	vetsecdailekh@gmail.com
३	सुर्खेत	०८३-४१०१४८, ४१००८५	vetsecsurkhet@gmail.com
४	जाजरकोट	०८९-४३००३०	jktlhso.276@gmail.com

क्र.सं.	पशु अस्पताल तथा पशुसेवा कार्यालय	फोन नं.	इमेल
५	रुकुम पश्चिम	०८८-५३००१०	vetsecrukum@gmail.com
६	कालीकोट	०८७-४४००२३	vetseckkt@gmail.com
७	जुम्ला	०८७-५२००२८	vetsecjumla@gmail.com
८	डोल्पा	०८७-५५००५२	vetsecdolpa@gmail.com
९	हुम्ला	०८७-६८००१०	vetsechumla@gmail.com
१०	मुगु	०८७-४६००७६	vetsecmugut@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	फोन नं.	इमेल
१	बैतडी	०९५-५२०१५४, ५२०४७९, ५२००५४	akcbaitadi2075@gmail.com
२	दार्चुला	९८५८७१४८६	akcdarchula@gmail.com
३	डडेलधुरा	०९६-४९०१७९, ४९०११२	akcdadeldhura@gmail.com
४	डोटी	९८५९००१५७३	dotiakc@gmail.com
५	अछाम	०९५-६२०१८७, ६२०१४९	akcachham@gmail.com
६	बझाङ	०९२-४२९०४५	akcbajhang@gmail.com
७	बाजुरा	०९७-४९२९४, ५४९०१४	akcbajura@gmail.com
८	कञ्चनपुर	०९९-५२९२५२, ५२९१८३	akckanchanpur@gmail.com
९	कैलाली	९८६८८४८८२	akckailali@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू

क्र. सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र, जिल्ला	फोन नं.	इमेल
१	कञ्चनपुर	०९९-५२९१८६	vethospitalkan@gmail.com
२	कैलाली	०९९-५२९११४, ५२२४६७	vhlkailali@gmail.com
३	डडेलधुरा	०९६-४९०११४	vethospitaldadeldhura@gmail.com
४	दार्चुला	०९३-४२०१०४	vethospitaldarchula@gmail.com
५	बैतडी	०९७-६२०१०२	dlsopatan.baitadi@yahoo.com

क्र. सं.	भेटेसिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज़ि केन्द्र, जिल्ला	फोन नं.	इमेल
६	डोटी	०९४-४२०११४, ४२०१७	vethospitaldoti@gmail.com
७	बाजुरा	०९७-५४९०६४, ५४९००९	vethospitalbajura@gmail.com
८	अछाम	०९७-६२०१०२	vethos22achham@gmail.com
९	बझाङ	०९२-४२९०५०	bajhangvhlssec@gmail.com

४.१९ कृषि शिक्षण संस्थाहरु

शिक्षण संस्था	फोन नं.	इमेल
कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, रामपुर, चितवन (AFU)	०५६-५९९६५५, ५९९७७७, ५९९५१४	admin@afu.edu.np Post Box No. 13712
कृषि तथा वन विश्वविद्यालयका आइगिक कलेजहरु		
प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन कलेज, मरिण, कपिलाकोट, सिन्धुली	९८५५०७९०९	
प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन कलेज, पाख्वीबास, धनकुटा	९८५५०६४३६२, ०२६-५४०५१६४	
प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन कलेज, पुरनचौर, कास्की	०६१-५०३००७, ९८४५०६६६७	
प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन कलेज, किसाननगर, महोत्तरी	९८५५०५३८०३	
प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन कलेज, टिकापुर, कैलाली	९८४५०४६७४६	
प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन कलेज, खजुरा, बाँके		
प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन कलेज, माडिचौर रोल्पा		
कृषि तथा पशुविज्ञान अध्ययन संस्थान, कीर्तिपुर, डिनको कार्यालय, काठमाडौं	०१-४३३०६००	info@iaas.edu.np
कृषि तथा पशुविज्ञान अध्ययन संस्थान, मुन्द्रबजार लम्जुड	०६६-४०२०३७	lamjungiaas@gmail.com
कृषि तथा पशुविज्ञान अध्ययन संस्थान, पक्किलहवा, रुपन्देही	०७१-५०४०९४	paklihawa-campus@iaas.edu.np

शिक्षण संस्था	फोन नं.	इमेल
कृषि तथा पशुविज्ञान अध्ययन संस्थान, गौरधार, छापा	०२३-४८०२७५	kgauradaha22@gmail.com
कृषि तथा पशुविज्ञान अध्ययन संस्थान, खेरेनी चितवन	०५६-५८३००२, ५८३०९७	
कृषि तथा पशुविज्ञान अध्ययन संस्थान, गोकुलस्वर, बैतडी	०९३- ४०००४४	info@gasc.edu.np
College of Life Sciences, Tulsipur-6 Dang	०८२-५२९७८ ०८२-५२९५७	info@mari.edu.np
प्रिथु प्राविधिक कलेज, लमही, देउखुरी, दाढ	९८५७८४९३३५	ptc.iaas@gmail.com
महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम	०२७-५२००२०, ५२०६६५, ५२१६५३	mrmcampus_ilam@yahoo.com
पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय अन्तर्गतका कलेजहरू		
Girija Prasad Koirala College of Agriculture and Research Center(GPCAR), Biratnagar, Morang	२१४२५०११	pugpcar@gmail.com
हिमालयन कलेज अफ एप्रीकल्चर साइन्सेस एन्ड टेक्नोलोजी	०१ ४२७३३४१	info@hicast.edu.np hicast@wlink.com.np
Nepal Polytechnic Institute, Bharatpur, Chitwan	०५६५२४९८६,	info@npibharatpur.org.np
सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय अन्तर्गतका कलेजहरू		
टिकापुर वहुमुखी क्याम्पस	०१ ५६०८२४	dean@fwuagricultre.edu.np
प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्, सानोठिमी, भक्तपुर	०१ ६६३०४०८, ६६३०७९,	info@ctevt.gov.np research@ctevt.org.np P.O.Box 3546 ktm. Nepal

४.२० व्यावसायिक कीट विकास केन्द्रसँग सम्बन्धित सरकारी तथा निजिस्तरमा सञ्चालित केही फार्महरुको विवरण।

क) च्याउ उद्योगमा संलग्न संघसंस्थाहरू

क्र.सं.	संघसंस्थाको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नम्बर
१	च्याउ उत्पादक किसान संघ, नेपाल	बल्खु, काठमाडौं	९८४१२८६११८
२	Mush NEPAL	बल्खु, काठमाडौं	९८४१५२६७४४

क्र.सं.	संघसंस्थाको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नम्बर
३	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, बालीरोग विज्ञान महाशाखा, च्याउ अनुसन्धान कार्यक्रम	खुमलटार, ललितपुर	०१-५५२३१४३, ०१-५५४६९९४
४	ललितपुर च्याउ बिक्री सेन्टर	लगनखेल, ललितपुर	९७४१०७३४९३
५	मा दुर्गा मसरूम इन्डिस्ट्री	गोदावरी, ललितपुर	९८५११५६६१६, ९८५११७२८१२
६	नेपाल च्याउ बीउ उत्पादन केन्द्र	हरिसिंहि, ललितपुर	९८५११७६७७४
७	Kantipur Mushroom Bio techy & Spawn Center	चापागाउँ, ललितपुर	९८४१२८६११८
८	Mushroom Service Center	दहचोक, काठमाडौं	४३१०००५, ९८४२२००५०२
९	भोर्लेटार च्याउ उद्योग	दमौली, तनहुँ	९८४६०९३७८९, ९७४१०७३२७६, ९८४५०५०९४९
१०	Agribusiness Business Center for Research & Development Pvt. Ltd	जनप्रभात मार्ग, कालिमाटी काठमाडौं	०१-४२७९२१४, ९८५१०३१६१७
११	गोदावरी च्याउ प्रविधि केन्द्र	टौखेल, गोदावरी, ललितपुर	५५६००९९, ५५७३६६४, ९८५१०५५४१६
१२	Kathmandu Agro Concern Pvt. Ltd.	लगनखेल, ललितपुर	०१-५५३७३६८, ०१-५५३७२२२
१३	घिमिरे च्याउ उद्योग	चापागाउँ, ललितपुर	९८५१०७६३७८
१४	गायत्री अर्गानिक भिलेज	हरिसिंहि-९, ललितपुर	९८४१७०४९८५, ९८०३४८९७०८
१५	छुमा गणेश एप्रो सेन्टर	भक्तपुर	९८४१२९९६९९, ९८५१११६८९७, ६६१५९४३
१६	श्रोम श्री सत्यराम च्याउ उद्योग	काठमाडौं	०१-४१११८११, ९८४१४७३८७६
१७	खनाल मसरूम सेन्टर	कालिमाटी तरकारी, बजार।	९८४१४३७६३०
१८	के.के. मेसिनरी कन्सर्न	हस्पिटल रोड, लगनखेल ललितपुर	५५२१०४२, ९८४१२३४३८२, ९८४१३५९०६२
१९	MBR Centre	बबरमहल, काठमाडौं	९८४१३०७२८०
२०	कृष्ण प्लाष्टिक	लगनखेल, ललितपुर	९८४१३०४९२५
२१	Agriculture Technology, Center, ATC	पुल्चोक, ललितपुर, पो.ब.१४६२, काठमाडौं	०१-५५२५१५६
२२	हाप्रो च्याउ उद्योग	ललितपुर	९८४१३०४३९४

क्र.सं.	संघसंस्थाको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नम्बर
२३	अनामिका स्केल ट्रेडर्स	लगनखेल, ललितपुर	०१-५५५५९७८
२४	Ares mushroom (Mushroom world)	बलन्धु, काठमाडौं	४३१५६७८, ९८४१२०४२१८
२५	त्रेषु च्याउ बिक्री केन्द्र	असन, काठमाडौं	९८०३०३७२७५
२६	कृष्णवीर त्रेषु	कालीमाटी तरकारी बजार, काठमाडौं	९८५१०५८८९
२७	निर्मल महर्जन	असन, काठमाडौं	९८४१३६३७०४
२८	उद्यमशील कृषि बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि.	घोराही, दाढ	०८२-५६०९७२
२९	Center for agricultural technology & training	ग्वार्को, ललितपुर	०१-५५२०२५२७, ०१-५५५४५२७
३०	चापागाउँ च्याउ उत्पादन सेवा सहकारी संस्था लि.	चापागाउँ, ललितपुर	५५७१२३६, ९८४१३३१९३१
३१	पश्चिमाञ्चल च्याउ स्रोत केन्द्र	भैमवटोल, पोखरा	९८४६०३३४१५
३२	पश्चिमाञ्चल च्याउ फर्म	नदीपुर, कास्की	९८४६०७९४०९
३३	विनय च्याउ उद्योग	उर्लाबारी ६, मोरड	०२१-४१०९३५, ९८४२४७८५२९
३४	Mushroom Seed Nepal and Research Center	मध्यपुर ठिमी, भक्तपुर	९८४१४०९२६९

छ) मौरी स्रोत केन्द्रको संलग्न संघसंस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	स्रोत केन्द्रको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नम्बर
१	नर्सिङ मौरीधार उद्योग	सिफल ७, काठमाडौं	९८४३१२५१९९
२	बाबा मौरीपालन स्रोत केन्द्र	रत्ननगर २, चितवन	०५६-५६००७५
३	चितवन मारापालन स्रोत	भरतपुर ९, चितवन	९८५५०५८१५५
४	गोरखा मौरीपालन	भरतपुर ९, चितवन	९८५५६५६५६१७०
५	लक्ष्मी मौरीपालन स्रोत केन्द्र	प्रगति नगर ३, नवलपरासी	०९८-५७५०१८
६	माउन्टेन बी कन्सर्न	धापाखेल, ललितपुर	९८६०५७४१६९
७	माउन्ट एभरेष्ट हनी प्रोडक्ट इको बी प्रोडक्ट	पिठुवा ३, चितवन	९८४५०२४२९९
८	रासी एपिकल्चर सेन्टर	घोराही ११, दाढ	०८२-२५६२४१६
९	सागर मौरीधार उद्योग	गैडाकोट८ नवलपरासी	०५६-५०११५६
१०	ढकाल मौरीपालन स्रोत केन्द्र	भक्तपुर ३, सुनसरी	९८४४०३४८९९
११	सत्यवती बी कन्सर्न	मणिग्राम २, रुपन्देही	०७१-५७०२७५
१२	शिवशक्ति बी इन्डस्ट्रिज	भरतपुर १०, चितवन	०५६-५२०२८६

क्र.सं.	स्रोत केन्द्रको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नम्बर
१३	त्रिगाउँ मौरीपालन स्रोत	अर्जुनधारा ७, झापा	९८०२३-५४०९४५
१४	गार्डन सिटी बी फार्मिङ केन्द्र	लेखनाथ ३, कास्की	९८०६१-५६१२५९ ९८५६०२२४६०
१५	मौरीपालन वर्कशाप तथा मौरी उपकरण स्रोत केन्द्र	गोदावरी-५, ललितपुर	९८४१२३१६०१
१६	गण्डकी बी कन्सर्न	गोंगबु, काठमाडौं	९८५१०९३२५९
१७	मणी मौरीपालन स्रोत केन्द्र	मदनपोखरा ५, पाल्पा	
१८	सामना मौरी तथा मह उत्पादन केन्द्र	च्युठान ६, च्युठान	९८४७९२८५७६
१९	स्वर्गद्वारी मौरीपालन उद्योग	तुलसीपुर न.पा. १०, दाढ	
२०	शिवशक्ति मौरीपालन स्रोत केन्द्र	घोराही ११, दाढ	९८४७८१०९५७
२१	दाढ हनी प्रोडक्शन सेन्टर	घोराही १, दाढ	९८५७८३१५४०
२२	प्राकृतिक मह उत्पादन तथा मौरीपालन फर्म	तुलसीपुर न.पा. ६, दाढ	९८५७८२२५६८
२३	युनिक मौरीपालन उद्योग	मनहरी ३, मकवानपुर	९८५५०६८३०४
२४	सामुहिक मौरीपालन स्रोत केन्द्र	नेत्रगञ्ज ३, सल्लाही	९८५४०३७५७९
२५	नेपाल बी कन्सर्न	भरतपुर १०, चितवन	९८५११२८८००
२६	सितारा बी कन्सर्न	खैरहनी ४, चितवन	९८५५०६३५९३
२७	वाणिंगा मौरीपालन समूह	कपिलवस्तु	९८४७००८८०३
२८	मनकामना मौरीपालन स्रोत केन्द्र	जाते ९, मोरड	९८४२०४८८७०
२९	सूर्यमुखी मौरीपालन स्रोत केन्द्र	पुरानोकोट ३, लमजुङ	९८४६१२८१११
३०	धौलागिरी बी कन्सर्न	देउराली ६, म्यादी	९८५-१०१११११
३१	आचार्य बी फर्म	वीरेन्द्रनगर ११, सुखेत	९८४८०३८६६२
३२	गौरीशंकर मौरीपालन स्रोत केन्द्र	मसुरीया ७, कैलाली	९८५४८४२१७६९
३३	ओम शिवशक्ति मौरीपालन उद्योग	कोहलपुर ११, बाँके	९८४८३५१०२५
३४	मौरी पसल	मानभवन, ललितपुर	०१-५५४७२७८
३५	गार्डन एपियरी	नारायणस्थान, काठमाडौं	९८४१८६१३३०
३६	लुम्बिनी एपिकल्चर सेन्टर, ललितपुर	कुसुन्ती १३, ललितपुर	९८४१३६०१४१
३७	सुजिता मौरी पालन तथा घार उद्योग	मुन्द्रबजार, लमजुङ	९८१६६५३२६६
३८	लक्ष्मी बिकिपिड वर्कशाप	इलाम न.पा ०८, इलाम	९८४४६७२९८७

अन्य

क्र.सं.	संस्थाको नाम	सम्पर्क नं.	इमेल / वेबसाइट
१	बंगुर व्यवसायी संघ, नेपाल	०१-५१००५९९, ९८५११८३८९९	pean.pignepal@gmail.com www.pean.org.np

क्र.सं.	संस्थाको नाम	सम्पर्क नं.	इमेल/वेबसाइट
२	नेपाल बीउ व्यवसायी संघ	९८५८४२०५६०	
३	नेपाल पोल्ट्री सप्लायर्स कल्याणकारी संघ	०५६-५७६४९	nelapoultryforum@gmail.com
४	नेपाल कुखुरा बजार व्यवस्थापन संघ	०५६-५७६४९	
५	नेपाल अण्डा उत्पादक संघ	०५६-५७६४९	
६	नेपाल ह्याचरी उद्योग संघ	९८५०२३०५२ ०१-४८९२८२९	nepalhatcheryinda\$0@gmail.com

४.२१ प्रमुख टेलिभिजन प्रसारण संस्थाहरू

क्र.सं.	टेलिभिजनको नाम	टेलिफोन नं.	इमेल
१	एबिसि मिडिया ग्रुप प्रा.लि. (एबिसिटिभि), पुतलीसडक, काठमाडौं	०१-४४४५२२८, ४२४०६६६	abctvnews@gmail.com,
२	अनन्पूर्ण मिडिया नेटवर्क प्रा.लि. (एपिवनटिभि), थापाथली, काठमाडौं	०१ ४२६९६६५,	info@ap1tv.com
३	आभास टिभि, भरतपुर २, चितवन	०५६ ५२२३४९	info@avasstv.com
४	एभिन्युज टि.भी., भरतपुर २, चितवन	०१ ४२२७२२२	atv@aveneus.tv
५	बुद्ध सामुदायिक टिभि, बुटवल ११, रुपन्देही	०७१ ४३८२०३	newsbuddha@gmail.com
६	हिमालय टेलिभिजन, बानेश्वर, काठमाडौं	०१ ४४७२२५४	info@himalayatv.com
७	हिमशिखर टेलिभिजन, दमक, झापा	०२३ ५८५५१२	himshikhartv@gmail.com
८	इमेज टेलिभिजन, लाजिम्पाट, काठमाडौं	०१ ४००६५५५	info@imagechannel.com.np
९	कान्तिपुर टेलिभिजन, सुविधानगर, काठमाडौं	०१ ५१९२०००	admin.ktv@kmg.com.np
१०	लुम्बिनी सामुदायिक टेलिभिजन, बुटवल, रुपन्देही	०७१ ४९९००२	televisionlumbini@gmail.com
११	माउन्टेन टेलिभिजन, कुपण्डोल, ललितपुर	०१ ५०९०८०६	info@maountaintv.com.np
१२	नेपाल टेलिभिजन, सिंहदरबार, काठमाडौं	०१ ४२००३४८	nepaltv@wlink.com.np
१३	न्यूज २४, महाराजगंज, काठमाडौं	०१ ४००२६६६	nvc@news24nepal.tv,
१४	जनता टेलिभिजन, मिनभवन, काठमाडौं	०१ ४९०७२२२	info@janatanetwork.com,
१५	मकालु टेलिभिजन, विराटनगर, मोरङ	०२१ ५३९३२१	info@makalutv.com,

क्र.सं.	टेलिभिजनको नाम	टेलिफोन नं.	इमेल
१६	अभियान टेलिभिजन, भरतपुर १२, चितवन	०५६ ५२५१८४	abhiyantv@gmail.com,
१७	टिभि कालिका, भरतपुर १०, चितवन	०५६ ५२७१५८	info@kalikatv.com.np
१८	सगरमाथा टेलिभिजन, बबरमहल, काठमाडौं	०१ ४२३३०७१	info@sagarmatha.tv
१९	कृषि टि.भी.	०१ ६२०१३३०	
२०	हास्त्रो किसान टेलिभिजन, बल्खु, १४ काठमाडौं	०१ ४२८८६०९	kishantelevision@gmail.com

४.२२ राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम	फोन नं.	इमेल
१	अन्नपूर्णपोष्ट, तिनकुने, काठमाडौं	४८८२३०५	Annapurna@annapost.com
२	आर्थिक अभियान, थापाथली, काठमाडौं	४२६७७७	editorial@abhiyan.com.np
३	आर्थिक दैनिक, कुपणडोल, ललितपुर	५५५४२३६	arthik.dainik@gmail.com
४	क्राइम रिपोर्टर सन्ध्याकालीन, म्हैपी, काठमाडौं	४३६२४८५	sndhya.kalin@yahoo.com
५	कान्तीपुर, थापाथली, काठमाडौं	५१३५०००	kanti@kmg.com.np
६	कारोबार, बुद्धनगर, काठमाडौं	४७८५०००	mail@karobardaily.com
७	गोरखापत्र, धर्मपथ, काठमाडौं	४२२९२१	gopa@mos.com.np
८	जन सवाल, दरबारमार्ग, काठमाडौं	४२९१६६८	janasabal_280@yahoo.com
९	द राइजिड नेपाल, धर्मपथ, काठमाडौं	४२२२७९	trnfeatures@hotmail.com
१०	द हिमालय टाइम्स, अनामनगर, काठमाडौं	४७७०३५८	editorial@thehimalayantimes.com
११	द काठमाडौं पोष्ट, थापाथली, काठमाडौं	५१३५०००	kpost@kantipur.com.np
१२	नागरिक, बागदरबार, काठमाडौं	४२६५१००	nagari@nagariknews.com
१३	नेपाल समाचार पत्र, भीमसेन स्थान, काठमाडौं	४२६११७९	nepalsamacharpatra@gmail.com
१४	प्रक्षेपण, डिल्लीबजार, काठमाडौं	९८५१०११८६	nepnews@yahoo.com
१५	मध्याह्न, बागबजार, काठमाडौं	४२२६३६६	madhyanhadaily59@yahoo.com
१६	राजधानी, कुपणडोल, ललितपुर	५५४६३००	rajdhaninews@gmail.com
१७	रिपब्लिका, बागदरबार, काठमाडौं	४२६५१००	republica@myrepublica.com
१८	सन्ध्याकालीन, भोटाहिटी, काठमाडौं	४२३२८९०	sandhyakalin@yahoo.com
१९	सौर्य, बागबजार, काठमाडौं	४२५६८६६	info@souryadaily.com
२०	हिमालय टाइम्स, मध्यवानेश्वर, काठमाडौं	४४७८१७७	desk@himalayantimes.com.np
२१	नयाँ पत्रिका, बागबजार, काठमाडौं	४०१२६६६	letter@nayapatrika.com

क्र.सं.	नाम	फोन नं.	इमेल
२२	कमान्डर पोष्ट, वानेश्वर, काठमाडौं		

४.२३ कृषिसम्बन्धी पत्रिका/म्यागाजिनहस्तको विवरण

क्र.सं.	पत्रिका/म्यागाजिनको नाम	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	कृषि टाइम्स मासिक	४२२४५७२	evtmedia@gmail.com
२	आरसी टाइम्स साप्ताहिक, पोखरा	०६१-५४०६२२	arsi.times@gmail.com
३	कृषि साप्ताहिक	९८५१०५९४५५	sajnepal@gmail.com
४	कृषक मासिक	४४६०२६६	krishakmasik@gmail.com
५	कृषक र प्रविधि मासिक	४७८५८४२	togetherforagriculture@gmail.com info@agrinepal.com.np
६	हिपात कृषक मासिक	९८५१०८१२८१	hipatmasik@gmail.com
७	एग्रो टाइम्स मासिक	४२४९०६६	info@agro.com.np
८	कृषि जर्नल मासिक	४२८८७४३	krishijournal@yahoo.com
९	हाम्रो सम्पदा मासिक	४७७०२०६	info@hamrosampada.com.np
१०	भेट टाइम्स	९८५१०५४८६८	vettimes@yahoo.com
११	भेट न्यूज़	९८५१११२०९५	vetnewsforyou@gmail.com
१२	कृषि सूचना राष्ट्रिय मासिक	९८४१२३७९२६	agri_infomonthly@yahoo.com
१३	हलो खबर पत्रिका	९८५१०३०३००	meromanjel@gmail.com
१४	तरकारी फलफूल सञ्चेश	०१-४२८७०६५	
१५	कृषि अनलाइन	९८५१०५९४५५	sajnepal@gmail.com
१६	नेशनल न्यूज़ साप्ताहिक	०१-६२२४६२४	nationalnewsweekly@gmail.com
१७	Krishidaily.com	९८५५०३४९३५	krishidaily@gmail.com

४.२४ National/International Non-Governmental Organizations

Name of Organization	Phone	Email
Action Aid Nepal	०१ ४४३६३७७	mail.nepal@actionaid.org
Agriculture Enterprise Center	०१ ४२६२२४५/२६०	-
Agriculture Technology Center	०१ ५५२५९५६	-
Asian Development Bank	०१ ४२२७७८४/७७९	-
Care International Nepal	०१ ५५२२१५३	SBT@carenep.mos.com.np
CARE-Nepal	०१ ५५२२१४३/१५३	care@carenep.mos.com.np

Name of Organization	Phone	Email
CEAPRED	०१ ५५४६५४२, ५५२०२७२	info@ceapred.wlink.com.np
CEDA	०१ ४३३१७२९	ceda@wlink.com.np
CIMMYT	०१ ४२६९५६४	
FAO	०१ ५५२३९९०, ५५२३२३९	www.fao.org
FORWARD Nepal	०५६ ५२७६२३	ctwforward@wlink.com.
GTZ	०१ ५५२३२२८	gtz-nepal@gtz.de
Heifer Project International	०१ ५५५०५५४, ५५५०८४१	heifer.nepal@heifer.org,
Helvetas	०१ ५५३११०९, ५५२२०१३	www.hevetasnepal.rog.np
ICIMOD	०१ ५५२५३१३	icimod@icimod.org.np
IDE/Nepal	०१ ५५२४४६१, ५५४८८२६	ide@ide.wlink.com.np
JICA	०१ ५५५२२६४, ५५५२१११	-
LI-Bird	०६९-५२६८३४	libird@mos.com.np
Luthern World Federation	०१ ४७२१२७१	www.lwfnepal.org
Natural Resources and Agriculture Management Center (NaRAM Center)	०१-४८८०३२४	naramcenter@yahoo.com
Nepal Permaculture Group	०१-४८५२५९७	ngp@earthcare.wlink.com.np
Plan International	०१ ५५३५५६०, ५५२६४३१	
Practical Action	०१ ४४४६०९५	practicalaction@ practicalaction.org.np
Royal Everest Coffee	०१ ४४९३९५९	
NAST	०१ ५५४३४०६, ५५४३४१६	
RRN	४४९५४९८	rrn@mos.com.np
SAARC	०१ ४२२१७८५	
SNV	०१ ५५२३४४४, ५५२२९१५	
SSMP	०१ ५५४३५९१	psussmp@wlink.com.np
UNDP	०१ ५५२३२००/९८६	www.undp.org
UNFPA	०१ ५५२३६३७, ५५३७७४९	
USAID	०१ ४२७०१४४, ४२७२२७	
WHO	०१ ५५२३९९३, ५५२३६३७	registry@who.int
Women Awareness Centre	०६९-४२०४५६	

Name of Organization	Phone	Email
Winrock International	०१ ४४६७०८७	winrocknepal@winrock.org.np
World Bank	०१ ४२२६७९२	
World Food Programme	०१ ५५४३४२०	wfp.kathmandu@wfp.org

कृषि प्राविधिकहरूको संस्था

संस्था	फोन	इमेल/वेबसाइट
Nepal Agricultural Technicians Association (NATA)	०१-५५४४१७४	nata2064@gmail.com
नेपाल पाराखेटेनरी एण्ड एसोसिएसन (नेभ्ला)	०१-४२६८९५५, ९८५९२४०५५३,	nevlacc@yahoo.com
नेपाल पशु स्वास्थ्य सेवा प्राविधिक संघ	९८४३३१२५१६४	neltakathmandu2071@gmail.com

४.२५ अस्पतालहरूको टेलिफोन नम्बरहरू

सि. नं	अस्पताल	टेलिफोन नं
१	बीर अस्पताल	०१ ४२२१९८८, ४२२१९९९
२	त्रिं. वि. शिक्षण अस्पताल	०१ ४४९२३०३, ४४९२४०४, ४४९२५०५
३	टेकु अस्पताल, टेकु	०१ ४२५३३९५, ४२५३३९६
४	पाटन अस्पताल, लगनखेल	०१ ५५२२२७, ५५२२२६६
५	भक्तपुर अस्पताल, भक्तपुर	०१ ६६१०६७६, ६६१०८९
६	कान्ती बाल अस्पताल, महाराजगञ्ज	०१ ४४९४७९८, ४४२७४५२
७	परोपकार श्री ५ इन्द्रराज्य लक्ष्मी प्रसुती गृह, थापाथली	०१ ४२५३२७७, ४२५३२७६
८	मानसिक अस्पताल, लगनखेल	०१ ५५२१६१२, ५५२१३३३
९	तिलांगा आखा अस्पताल, पिङ्गलास्थान	०१ ४४९३७५, ४४९३६८
१०	नरदेवी अस्पताल, नरदेवी	०१ ४२५११८२, ४२५१७६४
११	वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल, छाउनी	०१ ४२७९४४०, ४२८५६७३
१२	वीरेन्द्र प्रहरी अस्पताल, महाराजगञ्ज, काठमाडौं	०१ ४४९२४३०, ४४९२५३०
१३	होमियोप्याथिक चिकित्सालय	०१ ५५२२०९२
१४	फ्रेन्ड्स अफ शान्त भवन, जोरपाटी	०१ ४४७०१८९
१५	नेपाल अर्थोपेडिक अस्पताल	०१ ४४९३७२५/४४७५२७४
१६	स्पाइनल इन्जुरीरि ह्याविटेशन सेन्टर, जोरपाटी	०१ ४४७०८७४

सि. नं	अस्पताल	टेलिफोन नं
१७	नेशनल डेन्टल हस्पिटल, पानीपोखरी	०१ ४४३३६९७/४४३६३११
१८	कान्तिपुर डेन्टल हस्पिटल	०१ ४३८५९१०/४३८५९११
१९	शाहीद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय रोग केन्द्र, बाँसबारी	०१ ४३७१३७४/४३७१३२२
२०	नेपाल मेडिकल कलेज शिक्षण अस्पताल, अन्तरखेल, जोरपाटी	०१ ४८६००८, ४४८६००९, ४४८७०८२
२१	काठमाडौं मेडिकल कलेज, सिनामझ्गाल	०१ ४४७६१५२
२२	मित्री अस्पताल, बागबजार	०१ ४२६९५५५, ४२६४३३३
२३	राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्र, ठिमी	०१ ६६३००३३, ६६३०७०६
२४	ऊँ हस्पिटल एन्ड रिसर्च सेन्टर, चावहिल	०१ ४४७६२२५
२५	मेडिकियर अस्पताल, चावहिल	०१ ४४६७०११, ४४६७०६७
२६	काठमाडौं मोडल अस्पताल	०१ ४२४०८०५, ४२४०८०६
२७	बि एन्ड बि अस्पताल	०१ ५५३३२०६
२८	निजामती सेवा अस्पताल	०१ ४९०७००३
२९	अल्का अस्पताल	०१ ५५५५५५५५
३०	नेपाल बाथ रोग उपचार केन्द्र	०१ ५५२१२०८
३१	नेपाल आँखा अस्पताल	०१ ४२५०६९१
३२	नेपाल आँखा बैंक	०१ ४४९३६८४
३३	मनोरोग उपचार तथा पुनःस्थापना केन्द्र	०१ २१४३४४६
३४	निदान अस्पताल, पुल्चोक	०१ ५५२१३३३
३५	मधुमेह तथा थाइरोइड उपचार केन्द्र, कुपण्डोल	०१ ५५४४३५८

૫. કૃષિસંગ સમ્બન્ધિત નીતિ તથા એન-નિયમ

કૃષિ વિકાસકો ગતિલાઈ સહજ બનાઉન કૃષિ સમ્બન્ધી નીતિ, નિયમહરૂકો મહત્વપૂર્ણ સ્થાન રહેકો હુન્છ। સરકારકો પ્રાથમિકતા, પ્રતિબદ્ધતા ર નિયમન ગર્ને કાર્યલાઈ વ્યવસ્થિત ગર્ને કૃષિકા વિભિન્ન નીતિ, એન ર નિયમહરૂલો સમેટેકા હુન્છન્ન. હાલસમ્મ તર્જુમા ભએકા યસ્તા નીતિ, એન ર નિયમહરૂ નિયમ છન્ન. યી સામગ્રીહરૂ કૃષિ વિકાસ મન્ત્રાલય ર અન્તર્ગતકા સમ્બન્ધિત નિકાયહરૂકો પ્રકાશન વેબસાઇટહરૂમા ઉપલબ્ધ છન્ન।

નીતિહરૂ

૧. રાષ્ટ્રીય બીડ બિજન નીતિ, ૨૦૫૬	૧૫. પુષ્પ પ્રવર્દ્ધન નીતિ, ૨૦૬૯
૨. રાષ્ટ્રીય ચિયા નીતિ, ૨૦૫૭	૧૬. રાષ્ટ્રીય સહકારી નીતિ, ૨૦૬૯
૩. રાષ્ટ્રીય મલ નીતિ, ૨૦૫૮	૧૭. આપૂર્તિ નીતિ, ૨૦૬૯
૪. રાષ્ટ્રીય કફી નીતિ, ૨૦૬૦	૧૮. રાષ્ટ્રીય સિમસાર નીતિ, ૨૦૬૯
૫. રાષ્ટ્રીય કૃષિ નીતિ, ૨૦૬૧	૧૯. સિંચાઇ નીતિ, ૨૦૭૦
૬. વિજ્ઞાન તથા પ્રવિધિ નીતિ, ૨૦૬૧	૨૦. કૃષિ યાન્ત્રીકરણ પ્રવર્દ્ધન નીતિ, ૨૦૭૧
૭. કૃષિ વ્યવસાય પ્રવર્દ્ધન નીતિ, ૨૦૬૩	૨૧. બન નીતિ, ૨૦૭૧
૮. કૃષિ જૈવિક વિવિધતા નીતિ, ૨૦૬૩ (સંશોધન સહિત ૨૦૭૧)	૨૨. વિકાસ સહાયતા નીતિ, ૨૦૭૧
૯. જૈવિક પ્રવિધિ નીતિ, ૨૦૬૩	૨૩. રાષ્ટ્રીય ભૂ-ઉપયોગ નીતિ, ૨૦૭૨
૧૦. દુંધ વિકાસ નીતિ, ૨૦૬૪	૨૪. સાર્વજનિક નિઝી સાઝેદારી નીતિ, ૨૦૭૨
૧૧. જલવાયુ પરિવર્તન નીતિ, ૨૦૬૭	૨૫. વાણિજ્ય નીતિ, ૨૦૭૨
૧૨. ઔદ્યોગિક નીતિ, ૨૦૬૭	૨૬. મૌરી પ્રવર્દ્ધન નીતિ, ૨૦૭૪
૧૩. પન્થીપાલન નીતિ, ૨૦૬૮	૨૭. રાષ્ટ્રીય ખાદ્ય સ્વચ્છતા ૨૦૭૫
૧૪. ખર્ક નીતિ, ૨૦૬૮	૨૮. રાષ્ટ્રીય કૃષિ-બન નીતિ, ૨૦૭૬

એનહરૂ

૧. જલચર સંરક્ષણ એન, ૨૦૧૭	૧૦. રાષ્ટ્રીય સહકારી વિકાસ બોર્ડ એન, ૨૦૪૯
૨. પેટેન્ટ ડિજાયન ર ટ્રેડમાર્ક એન, ૨૦૨૨	૧૧. આયોડિનયુક્ત નુન (ઉત્પાદન તથા બિક્રી વિતરણ) એન, ૨૦૫૫
૩. ખાદ્ય એન, ૨૦૨૩	૧૨. પશુ સ્વાસ્થ્ય તથા પશુસેવા એન, ૨૦૫૫
૪. દાના પદાર્થ એન, ૨૦૩૩	૧૩. પશુ વધશાળા ર માસુ જાંચ એન, ૨૦૫૫
૫. બીડ બિજન એન, ૨૦૪૫	૧૪. નેપાલ પશુ ચિકિત્સા પરિષદ એન, ૨૦૫૫
૬. નેપાલ કૃષિ અનુસંધાન પરિષદ એન, ૨૦૪૮	૧૫. બિસું સંરક્ષણ એન, ૨૦૬૪
૭. રાષ્ટ્રીય દુંધ વિકાસ બોર્ડ એન, ૨૦૪૮	૧૬. સહકારી એન, ૨૦૭૪
૮. આમાકો દૂધલાઈ પ્રતિસ્થાપન ગર્ને વસ્તુ (બિક્રી વિતરણ નિયન્ત્રણ) એન, ૨૦૪૯	૧૭. ખાદ્ય અધિકાર તથા ખાદ્ય સમ્પ્રભૂતા સમ્બન્ધી એન, ૨૦૭૫
૯. રાષ્ટ્રીય ચિયા તથા કફી વિકાસ બોર્ડ એન, ૨૦૪૯	૧૮. જીવનાશક વિષાદી વ્યવસ્થાપન એન, ૨૦૭૬

नियमावलीहरू

१.	खाद्य नियमावली, २०२७	६.	पशु वधशाला र मासु जाँच नियमावली, २०५७
२.	दाना पदार्थ नियमावली, २०४९	७.	बीउ बिजन नियमावली, २०६९
३.	जीवनाशक विषादी नियमावली, २०५०	८.	सहकारी नियमावली, २०७५
४.	सिंचाइ नियमावली, २०५६	९.	नेपाल पशु चिकित्सा परिषद् नियमावली, २०५७
५.	पशु स्वास्थ्य तथा पशुसेवा नियमावली, २०५६		

आदेश/निर्देशन

१०.	कपास विकास समिति (गठन) आदेश, २०३७
११.	पशु आहारा उत्पादन विकास समिति (गठन) आदेश, २०४१
१.	रासायनिक मल नियन्त्रण आदेश, २०५५ कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी बजार विकास समिति (गठन) (तेस्रो संशोधन) आदेश, २०६३
२.	बर्डफलु रोग नियन्त्रण आदेश, २०६४
३.	बाली तथा पशुपन्नी बीमा निर्देशन, २०६९

६. पन्थीयोजनामा (२०७६।०७७-२०८०।८१) कृषि तथा प्राकृतिक स्रोत क्षेत्र

१. कृषि क्षेत्र

क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति ।

सोच

खाद्य र पोषण सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुता सहितको दिगो, प्रतिस्पर्धी एवम समृद्ध कृषि अर्थतन्त्र ।

लक्ष्य

प्रतिस्पर्धा जलवायु अनुकुल आत्मनिर्भर एवं निर्यातमुखी उद्योगको रूपमा कृषि क्षेत्रलाई रूपान्तरण गर्द समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने ।

उद्देश्य

१. कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्वको वृद्धि गरी खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने ।

२. कृषिमा आधारित उद्योगको विकास गरी रोजगारी र आमदानी वृद्धि गर्ने ।

३. व्यवसायीकरण तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता विकास गरी कृषि क्षेत्रको व्यापार सन्तुलन गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

पैतालीस वटा कार्यनीति सम्मिलित रहेको यस कृषि क्षेत्रका निम्नानुसार ७ रणनीतिहरू रहेका छन्:

१. संघ, प्रदेश र स्थानीय तह तथा सम्बन्धित सरोकारवालासँगको समन्वय तथा सहकार्यमा कपि सम्बन्धी नीति, कानुन तथा योजना निर्माण गरी कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
२. कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने शिक्षा अनुसन्धान र प्रसार पद्धतिलाई एकीकृत गर्दे प्रभावकारी बनाउने र गुणस्तरीय उत्पादन सामग्री तथा सेवाको उपलब्धताको सुनिश्चितता गर्ने ।
३. कृषिमा निजी क्षेत्रको लागानी वृद्धिको उचित वातावरण सिर्जना गर्न नीति तथा संरचनागत सुधार कार्यक्रमगत सहयोग तथा सहजीकरण गर्ने ।

४. कृषि पूर्वाधारको विकास, बजार सूचना प्रणालीको स्थापना, साना तथा मझौला कृषि उद्यमशीलताको विकास, खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्दै प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गर्ने।
५. स्थानीय सम्भाव्यताको आधारमा उत्पादनशील कृषकहरूको प्राविधिक, व्यावसायिक तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धिका साथै उनीहरूको अधिकार निश्चित गर्दै उत्पादन र बजारीकरणलाई नाफामूलक बनाउने।
६. तुलनात्मक लाभ एवम उच्च मूल्य बाली तथा वस्तुको बजारीकरण गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने।
७. जलवायु परिवर्तन र प्रकोपबाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्दै जलवायु अनुकूलन तथा उत्थानशील प्राङ्गारिकलगायतका कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने।

२. खाद्य तथा पोषण सुरक्षा क्षेत्र

सोच

खाद्य सम्प्रभुता, दिगो खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सहितको समाज।

लक्ष्य

स्वच्छ र पोषणयुक्त खाद्य उपलब्धता तथा पहुँचको वृद्धि गर्दै खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्ने।

उद्देश्य

१. खाद्य असुरक्षा तथा पोषणको जोखिममा रहेका क्षेत्र र समूहको आधारभूत खाद्य उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु।
२. कृषि तथा गैर कृषिजन्य उद्यम मार्फत आय-आर्जनमा सुधार गरी खाद्यमा पहुँच वृद्धि गर्नु।
३. खाद्यवस्तुको स्वच्छता अभिवृद्धि गर्दै गुणस्तरयुक्त खाद्यवस्तुको वितरण प्रणालीमा सुधार गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

यस क्षेत्रको सत्रवटा कार्यनीति सहित निम्नानुसारका ६ वटा रणनीतिहरू रहेका छन्:

१. संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा खाद्य तथा पोषण असुरक्षित क्षेत्र र समूहमा तथ्यमा आधारित एकीकृत योजना सहित खाद्य संकंट समाधान गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने।
२. कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन र सदुपयोग, जलवाय परिवर्तन अनुकूलन प्रविधिको विकास र विस्तार गरी खाद्यवस्तुको उपलब्धता, उपयोगमा स्थिरता र प्रवर्धन कायम गरी खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने।
३. रैथाने खाद्यबाली तथा पशुपन्छीको संरक्षण, प्रवर्धन र प्रचार-प्रसार गर्दै समुदायको पोषण अवस्था सुधारका लागि खानपानको बानी-व्यवहारमा सुधार ल्याउने।
४. गैरकृषिमा आबद्ध नागरिकका लागि आय-आर्जन बढाई खाद्यमा पहुँच बढाउने।
५. वितरण प्रणाली व्यवस्थित गर्नका लागि तीनै तहका सरकारको समन्वयात्मक सञ्जालको विकास गर्दै खाद्य आवश्यकतालाई पूरा गर्न सबै प्रदेश तथा स्थानीय स्तरमा जोडा भण्डार (Buffer Storage) को व्यवस्था गर्ने।
६. संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा खाद्य तथा पोषण स्थिति एवं खाद्यवस्तुको गुणस्तर र स्वच्छता सुनिश्चित गर्न नियमन प्रणाली विकास तथा संस्थागत गर्ने।

३. सिंचाइ

क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति।

સોચ

વિગો એવમ ભરપર્દો સિંચાઇ સુવિધા ઉપલબ્ધ ગરાઈ કૃષિ ઉત્પાદન ર ઉત્પાદકત્વ વૃદ્ધિમા યોગદાન ।

લક્ષ્ય

કૃષિયોગ્ય ભૂમિમા દિગો એવમ ભરપર્દો સિંચાઇ સુવિધા ઉપલબ્ધ ગરાઉને ।

ઉદ્દેશ્ય

૧. ઉપયુક્ત પ્રવિધિ માર્કટ થપ કૃષિયોગ્ય ભૂમિમા સિંચાઇ સેવા વિસ્તાર ગર્ને ।
૨. ઠૂલા, જલાશયયુક્ત તથા જલસ્થાનાન્તરણ બહુઉદ્દેશ્યીય આયોજનાકો વિકાસ ગરી કૃષિ યોગ્ય ભૂમિમા વર્ષે ભરી ભરપર્દા રૂપમા સિંચાઇ સુવિધા ઉપલબ્ધ ગરાઉનું ।
૩. સમ્પન્ન સિંચાઇ પ્રણાલીકો મર્મત-સમ્ભાર એવં વ્યવસ્થાપનલાઈ સુદૃઢ તુલ્યાઈ વિગોપન બઢાઉનું ।

રણનીતિ તથા કાર્યનીતિ

યસ ક્ષેત્રમા ૧૫ કાર્યનીતિ સહિત નિષ્ઠ ૬ વટા રણનીતિહર તથ ગરિએકા છન્હ:

૧. સિંચાઇ વિકાસકો ગુરુયોજના ર કૃષિ વિકાસ રણનીતિ અનુસાર જલવાયુ પરિવર્તન અનુકુલન હુને ગરી સિંચાઇ યોજનાહરુકો વિકાસ એવં વિસ્તાર ગર્ને ।
૨. નયાં પ્રવિધિમા આધારિત સિંચાઇકો વિકાસ ગર્દુકા સાથે સિંચાઇ દક્ષતા વૃદ્ધિ ગર્ને ।
૩. સંઘ, પ્રદેશ ર સ્થાનીય તહકો સમન્વય ર સહકાર્યમા સિંચાઇ પ્રણાલીકો વિકાસ ગર્ને તથા બાહૈ મહિના સિંચાઇ સેવા ઉપલબ્ધ ગરાઉનકા લાગિ ઠૂલા બહુઉદ્દેશ્યીય, અન્તરજલાધાર ર જલાશયયુક્ત આયોજનાલાઈ પ્રાથમિકતાકા સાથ અધિ બઢાઉને ।
૪. ભૂમિગત સિંચાઇ યોજનાકો વિસ્તાર સહિત ઉપયોગમા જોડ દિને ।
૫. સિંચાઇ પ્રણાલીકો મર્મત સમ્ભાર એવં દિગો વ્યવસ્થાપનકા લાગિ સ્નોત સહિત ઉપભોક્તા સહભાગિતા સુનિશ્ચિત ગર્ને ।
૬. નીતિગત સુધાર વિદ્યામાન સંસ્થાગત સંરચનાકો ક્ષમતા ર જનશક્તિકો દક્ષતા અભિવૃદ્ધિ ગર્ને ।

૪. અપેક્ષિત ઉપલબ્ધિ

યોજનાકો અન્ય સમ્મમા કુલ ગાર્હસ્થ્ય ઉત્પાદનમા કૃષિ ક્ષેત્રકો યોગદાન ૨૭ પ્રતિશતબાટ ૨૨.૩ પ્રતિશત પુંગોકો હુનેછ । કૃષિ ક્ષેત્રકો ઉત્પાદકત્વ ૩.૧ બાટ ૪ મે.ટ., પ્રતિહેક્ટર પુંગોકો હુનેછ । યોજના અવધિકો અન્તિમમા પ્રમુખ બાલીહરુકો બીત્ત પ્રતિસ્થાપન દર ૨૫ પ્રતિશત પુંગોકો હુનેછા આ.વ. ૨૦૭૫/૭૬ મા પ્રમુખ બાલીહરુકો પ્રતિહેક્ટર ઉત્પાદકત્વ ધાન ૩.૭૬ મે.ટ., મકૈ ૨.૮ મે.ટ., ગાહું ૩.૦ મે.ટ., કોડો ૧.૨ મે.ટ., ફાપર ૧.૧ મે.ટ., તરકારી ૧૪.૧ મે.ટ., આલુ ૧૬.૪ મે.ટ., દલહન ૧.૨ મે.ટ., તેલહન ૧.૧ મે.ટ., ફલફૂલ ૧૯.૮ મે.ટ., માછા ૪.૯ મે.ટ. પ્રતિ હેક્ટર, દૂધ ૧.૦૫૦ લિટર પ્રતિ દુધાલુ પશુ પ્રતિ વેત, માસુ ૭૫ કેજી પ્રતિબધ ગરિએકો પશુ, તથા અણા ૨૪૫ વટા પ્રતિ પન્થી રહેકોમા યોજના અવધિકો અન્તિમ વર્ષ ૨૦૮૦/૮૧ મા ધાન ૪.૫ મે.ટ., મકૈ ૪.૦ મે.ટ., ગાહું ૩.૫ મે.ટ., કોડો ૧.૩ મે.ટ., ફાપર ૧.૨ મે.ટ., તરકારી ૨૦ મે.ટ., આલુ ૨૨ મે.ટ., દલહન ૧.૩ મે.ટ., તેલહન ૧.૩ મે.ટ., ફલફૂલ ૧૨ મે.ટ., માછા ૬ મે.ટ. પ્રતિ હેક્ટર, દૂધ ૧.૪૮૭ લિટર પ્રતિ દુધાલુ પશુ પ્રતિબેત, માસુ ૮૫ કેજી પ્રતિ બધ ગરિએકો પશુ, અણા ૨૬૦ વટા પ્રતિપન્થી પુંગોકો હુનેછ । જમિનકો ઉત્પાદકત્વ અમેરિકી ડલર ૪,૩૪૮ પ્રતિ હેક્ટર, કૃષિ શ્રમકો ઉત્પાદકત્વ અમેરિકી ડલર ૧,૫૮૭ પ્રતિવ્યક્તિ પ્રતિ હેક્ટર પુંગોકો હુનેછ । યોજના અવધિમા પ્રમુખ કૃષિ ઉત્પાદનમા આત્મનિર્ભર ભર્ય કૃષિ ક્ષેત્રકો વ્યાપાર સંતુલન કાયમ ભએકો હુનેછ ।

७. कृषि विकास रणनीति (ADS) बारे संक्षिप्त जानकारी

सारांश (SUMMARY)

कृषि विकास रणनीति (एडिएस) आगामी २० वर्ष (२०७२/७३-२०९१/९२) सम्मका लागि नेपालको कृषि क्षेत्रलाई दिशानिर्देश गर्ने मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७२/७३ देखि लागू गरेको रणनीतिक दस्तावेज हो । यस रणनीतिको उद्देश्य १० वर्षे कार्ययोजना र मार्गीचित्रसहित कृषि क्षेत्रको विगत तथा वर्तमानका कामहरूको समीक्षामा आधारित कृषि विकासको समिटिगत २० वर्षे रणनीतिक योजना प्रस्तुत गर्नु हो ।

एडिएस र कृषिको रूपान्तरण प्रक्रिया (ADS AND THE PROCESS OF AGRICULTURAL TRANSFORMATION)

एडिएस को तर्जुमा मूलतः कृषिमा आधारित समुदायलाई सेवा र उद्योग क्षेत्रबाट बढी आय आर्जन गर्न सक्ने गरी कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण गर्ने अवधारणामा आधारित छ । नेपालीको लागि खाद्य उत्पादन तथा वितरण, गैर कृषि क्षेत्रसहितको ग्रामीण विकास, श्रमिक र जमिनको उत्पादकत्व वृद्धि, व्यापार सञ्चालन, रोजगारी र युवा पलायन, कृषि क्षेत्रमा महिलाको भूमिका र जलवायु परिवर्तनको सन्दर्भमा प्राकृतिक स्रोत-साधनको व्यवस्थापन आदिका लागि रूपान्तरण प्रक्रियाको उपादेयता स्थापित हुने छ । एडिएसले कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण प्रक्रियालाई गति दिने र नेपाली समाजको आकाङ्क्षा तथा समस्याहरूबीच सही तालमेल सुनिश्चित गर्ने छ ।

एडिएस को परिकल्पना (VISION OF THE ADS)

“आर्थिक वृद्धिलाई गति दिने, जीवनस्तरलाई माथि उकास्ने, खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा योगदान दिने, खाद्य सम्प्रभुता उन्मुख आत्मनिर्भर, दिगो, प्रतिस्पर्धी तथा समावेशी कृषि क्षेत्र” ।

तालिका १: एडिएस परिकल्पनाका लागि सूचकहरू र लक्ष्यहरू(Indicators and Targets for ADS Vision)

प्रिकल्पनाका सङ्ख्या	सूचकहरू	२०१५ को अवस्था	अल्पकालीन लक्ष्य (५वर्ष)	मध्यकालीन लक्ष्य (१० वर्ष)	दीर्घकालीन लक्ष्य (२० वर्ष)
आत्मनिर्भरता (Self-reliant)	खाचान्नमा आत्मनिर्भरता	खाचान्नमा १६ प्रतिशत व्यापार बाटा	० प्रतिशत व्यापार बाटा	०-५ प्रतिशत अतिरिक्त निर्यात व्यापार	०-५ प्रतिशत अतिरिक्त निर्यात व्यापार
दिगोपन Sustainable	वर्षभारि सिँचाइ माटोमा प्राइमारिक पदार्थ	२५. २ प्रतिशत १.९६ प्रतिशत	३५ प्रतिशत ३.० प्रतिशत	६० प्रतिशत ३९२ प्रतिशत	८० प्रतिशत ४ प्रतिशत
	हेस्टियत विग्रहेको जमिन (degraded land)	३. ७२ मिलियन हेस्टियर जमिनहाउस (उत्पादकत्व कृषिक्षेत्रको कुल गाहाह्य उत्पादन प्रीत हेस्टियर)	२.८८ मिलियन हेस्टियर जमिनहाउस	२.५६ मिलियन हेस्टियर अमेरिकी डलर	१.६ मिलियन हेस्टियर ८४.७ प्रतिशत
	जङ्गलले ढाकेको	४४.७ प्रतिशत ३.२७८	४४.७ प्रतिशत ४.१८४	४४.७ प्रतिशत ५.३३९	८४.७ प्रतिशत ८६९७ अमेरिकी डलर
	जमिनको उत्पादकत्व (कृषिक्षेत्रको कुल गाहाह्य उत्पादन प्रीत हेस्टियर)	अमेरिकी डलर	अमेरिकी डलर	अमेरिकी डलर	
	कुल गाहाह्य उत्पादनमा कृषि व्यवसायको प्रतिशत	८ प्रतिशत	९ प्रतिशत	११ प्रतिशत	१६ प्रतिशत
प्रितस्थिरी Competitive	कृषि व्यापार सञ्चालन कृषिजन्य निर्यात	व्यापार बाटा १.१२३ मिलियन अमेरिकी डलर	व्यापार बाटा १.०७३ मिलियन अमेरिकी डलर	व्यापार बाटा ८८२ मिलियन अमेरिकी डलर	व्यापार बाटा ५०८ मिलियन अमेरिकी डलर
	महिलाको वा संयुक्त स्वामित्वमा रहेको कृषियोग्य जग्गा प्रतिशत	१६ प्रतिशत	२० प्रतिशत	३० प्रतिशत	५० प्रतिशत

परिकल्पनाका सम्भाग	सूचकांक	सूचकांक	२०१५ को अवस्था	अल्पकालीन लक्ष्य (५वर्ष)	मध्यकालीन लक्ष्य (१० वर्ष)	दोषकालीन लक्ष्य (२० वर्ष)
वृद्धि (Growth)	कृषि कार्यक्रमको पहुँचभित्रका कृषक प्रतिशत	१८. २ प्रतिशत	२२ प्रतिशत	२६ प्रतिशत	३२ प्रतिशत	३८ प्रतिशत
जीविकोपार्जन (Livelihood)	कृषि क्षेत्रको कुल गारंथ्य उत्पादनको औसत वृद्धिर	२. २३ प्रतिशत (८)	४ प्रतिशत	५ प्रतिशत	६ प्रतिशत	६ प्रतिशत
खाचा तथा पोषण सुरक्षा (Food and Nutration Security)	कृषि क्षेत्रको कुल गारंथ्य उत्पादन / कृषि श्रमिक ग्रामीण क्षेत्रहरूमा गरिबी खाचा जनित गरिबी (८८)	८३.५ अमेरिकी डलर २४. ३ प्रतिशत २७. ६ प्रतिशत	१०९ अमेरिकी डलर १९ प्रतिशत १९ प्रतिशत	१२६.८ अमेरिकी डलर १५ प्रतिशत १९ प्रतिशत	१२६.८ अमेरिकी डलर १५ प्रतिशत १९ प्रतिशत	१२६.८ अमेरिकी डलर १५ प्रतिशत १९ प्रतिशत
पोषण	१. पुड्योपन (stunting) ३७. ४ प्रतिशत, २. कम तौल (underweight) ३०. ९ प्रतिशत, ३. सुकेनास (छाउटे पना) लागेका जनसङ्ख्या (wasting) को प्रतिशत ११. ३, ४. विएमआई (Body Mass Index) कम भएका महिलाको प्रतिशत १५	पुड्योपन (stunting) २९ प्रतिशत, कम तौल (underweight) हुने १३ प्रतिशत, सुकेनास लागेका जनसङ्ख्या (wasting) को प्रतिशत ११, विएमआई कम भएका महिलाको प्रतिशत १५	पुड्योपन (stunting) २० प्रतिशत, कम तौल (underweight) हुने १३ प्रतिशत, सुकेनास लागेका जनसङ्ख्या (wasting) को प्रतिशत ११, विएमआई कम भएका महिलाको प्रतिशत १५	पुड्योपन (stunting) २० प्रतिशत, कम तौल (underweight) हुने १३ प्रतिशत, सुकेनास लागेका जनसङ्ख्या (wasting) को प्रतिशत ११, विएमआई कम भएका महिलाको प्रतिशत १५	पुड्योपन (stunting) २० प्रतिशत, कम तौल (underweight) हुने १३ प्रतिशत, सुकेनास लागेका जनसङ्ख्या (wasting) को प्रतिशत ११, विएमआई कम भएका महिलाको प्रतिशत १५	पुड्योपन (stunting) २० प्रतिशत, कम तौल (underweight) हुने १३ प्रतिशत, सुकेनास लागेका जनसङ्ख्या (wasting) को प्रतिशत ११, विएमआई कम भएका महिलाको प्रतिशत १५

एडिएस एक जीवन्त रणनीति हो (ADS is a living strategy)। एडिएसको पाँच पाँच वर्षमा बाह्य समीक्षा गरी त्यसमा सरकार र नागरिक समाजले व्यापक छलफल गर्ने छन् र निरन्तर संशोधन कल्पना गरिएको छ।

कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन अवस्था र हालसम्मको प्रगति अवस्था

कृषि विकास रणनीतिले परिकल्पना गरे अनुसार विभिन्न नीतिगत सुधारका प्रयासहरू भैरहेका छन्। नेपाल सरकार मा. मन्त्रीस्तरको मिति २०७२/११/१० को निर्णय अनुसार Food and Nutrition Security Plan of Action स्वीकृत भएको छ भने खाद्य सुरक्षा र खाद्य समप्रभुता ऐन, २०७५ स्वीकृत भएको छ। साथै भू उपयोग ऐन, २०७६ जारी भैसकेको छ। संरचनागत विकासका सम्बन्धमा कृषि विकास रणनीतिले परिकल्पना गरेका राष्ट्रिय कृषि विकास कार्यान्वयन समिति, राष्ट्रिय कृषि विकास समन्वय समिति, राष्ट्रिय किसान आयोग, कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन समन्वय एकाइ, ADS JSR Mechanism स्थापना भएको छ। कार्यक्रमका हकमा विभिन्न नियमित कार्यक्रमहरूका अलावा कृषि विकास रणनीतिको सहयोगी परियोजनाका रूपमा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना कार्यान्वयनमा रहेको छ भने खाद्य तथा पोषण सुरक्षा फल्यागणित कार्यक्रम अन्तर्गतको नेपाल खाद्य तथा पोषण सुरक्षा परियोजना कार्यान्वयनमा रहेको छ। रणनीति कार्यान्वयन सहयोगका लागि युरोपियन यनियनको ३६ मिलियन युरो बराबरको बजेटरी सहयोग र ४ मिलियन युरो बराबरको प्राविधिक सहयोग मार्फत सातवटै प्रदेशहरूमा रहेन गरि ADS Expert हरले रणनीति कार्यान्वयनका लागि आवश्यक समन्वय, सचेतना एवं योजना तर्जुमालागायतका कार्यहरूमा सहयोगी भूमिका निर्वाह भैरहेको छ। कृषि क्षेत्रको समग्र अवस्था र रणनीति अनुसारका सूचकहरूको उपलब्धिसहितको (Agriculture Sector Review) क्षेत्रगत अवस्था विश्लेषण गरिएको छ। मुख्यत ट्रृष्ण फन्ड स्थापना हुन नसकदा फल्यागणित कार्यक्रमहरू भने प्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित हुँदैँ रणनीति कार्यान्वयनको हालसम्म लक्षित सूचकहरूको प्रगति अवस्था भने मिश्रित रूपमा हासिल भएको देखिन्छ। केही सुचकहरू जस्तै जड्गलले ढाकेको क्षेत्रफल, सिजिचत क्षेत्रफलमा वृद्धि, महिलाको स्वामित्वमा रहेको जमिनको प्रतिशत, कृषि क्षेत्रको वृद्धिरलगायत खाद्य र पोषण सुरक्षाका सम्बन्धमा सकारात्मक दिसामा रहेको भएतापनि व्यापार सन्तुलन, माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थको प्रतिशत, प्रमुख खाद्यान्मा आत्मनिर्भता लगायतका सुचकहरू भने आशातित रूपमा हासिल हुन सकेको छैन।

स्रोत: कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय, २०७९

सोच संभागहरू	मूच्चकहरू	आधार तथ्याङ्क (आ.व. २०७३/७३)	लक्ष्य (आ.व. २०७७/७८)	हालसम्मको प्रगति (आ.व. २०७५/७६)	मूच्चनाका स्रोतहरू
आत्मनिर्भरता	खाधान बालीमा अन्यनिर्भरता	१६% व्यापार घाटा	०% व्यापार घाटा	१६.०३% व्यापार घाटाप्रधेशपिता नेहू ५.८,८ बिलियनअयात र नेहू २५४ मिलियन नियात	कृषि मन्त्रालय २०७६; भास्तरा विभाग, २०७६;
दिगोपन	वर्षभरीसिंचित क्षेत्रफल हे. माटोमाझाडारिक पदार्थ (%)	२५.२%	३५%वा थप ५२.०५० हे सिंचित क्षेत्रावर्ष	६,२२५ हे थप सिंचित क्षेत्रफल मन्त्रालय, २०७६	उर्जा जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय, २०७६
हैसियत बिश्रिए को जमिन (मि हे)	३.७	२.८८	आ.व. २०७४/७५ मा १५,४६० हे र आ.व. २०७५/७६ मा २०,८८२	बन तथा वातावरण मन्त्रालय, २०७६ (unpublished)	USAID-financed Nepal Seed and Fertilizer Project, 2019
जंगलले ढाके को क्षेत्रफल (%)	४४.७	४४.७	४४.८% जंगलले ढाके को क्षेत्रफल	४४.८% जंगलले ढाके को क्षेत्रफल	आर्थिक सर्वेक्षण, २०७६
जमिन को उत्पादकत्व (AGDP/ha) (\$)	३,२७८	४,९८४	२,९६ प्रमुख बालीहरू उत्पादन ७.३% ले बढि	२,९६ प्रमुख बालीहरू उत्पादन गणना २०६६/६७	आर्थिक सर्वेक्षण, २०७६ गणित्य कृषि
कुल ग्राहक्य उत्पादनमा कृषि व्यवसायको योगदान (%)	८	९	९८% (अनुमानित)	९८% (अनुमानित)	JSR team estimate based on selected indicators of Nepalese Agriculture and Population, MOALD, 2019
प्रतिशर्धी	कृषि व्यापार सञ्चालन (\$ m) कृषिजन्म नियात (\$ m)	१,१२३ ४५६	१,०७३ ३०२	१,४३७ ३०२	भास्तरा विभाग, २०७६

सोच संभागहरू	मूच्यकहरू	आधार तत्वांड (आ.व. २०७२/७३)	लक्ष्य (आ.व. २०७७/७८)	हालसम्मको प्रगति (आ.व. २०७५/७६)	सुचनाका सोतहरू
समावेशी	महिला वा संयुक्त नाममा रहेको जगाका स्वामित्व (%)	१६	२०	१९.५%	भूमि व्यवस्था महिलाको तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय, २०७६
कृषि प्रसार सेवामा कृषकहरूको पहुँच (%)	१८.२	२२	तथ्यांक उत्तराध्य हुन नसकेको । आ.व. २०७४/७५ मा करिब २०% रहेको ।	५.२% प्रक्षेपण गरिएको	कृषि तथा पशुपन्थि विकास मन्त्रालय प्राप्ति प्रतिवेदन २०७४/७५
कृषि क्षेत्रको औसत वार्षिकवृद्धि (%)	२.२३	४	आर्थिक सर्वेक्षण, २०७६, नेपाल अमरामात्रकोषेपित	\$९७८ (अनुमानित)	आर्थिक सर्वेक्षण, २०७६, नेपाल अधारमात्रकोषेपित
जिविकपर्जन	कृषि ग्राहक उत्पादन/श्रमिक (\$)	८३५	१.०२९	१८.७% (अनुमानित)	आर्थिक सर्वेक्षण, २०७६
ग्रामिण गरिबी (%)	२४.३	११	१८.७% (अनुमानित)	१५. औं पन्च बार्षिक जननाको आधारपत्र	१८.७% उत्तराध्य हुन नसकेको. १७.९% जनसंख्या चरम खाद्य असुरक्षित रहेको अनुमान
खाद्य १ पोषण सुरक्षा	खाद्य जनित गरिबी (%)	२७.६	११	२८	१८.७-SUAHHARA II परियोजना अन्तर्त असल पोषण कार्यक्रम, बार्षिक सर्वेक्षण प्राप्तिवेदन, २०७५
पोषण	● पुड्कोपन - (५ वर्षमुनि) (%) ● कम तौल - (५ वर्षमुनि) (%) ● सुकैनाश - (५ वर्षमुनि) (%) ● BMI - (४८. _५ भन्दा कम हुने महिला %)	२७.४ २० ३०.९ ५ ११.३ १८.८	२० १० ७.२ १८.८	१०	१८.८

८. राष्ट्रिय किसान आयोग

परिचय:

कृषि क्षेत्रलाई आयुनिकीकरण, व्यवसायीकरण र विविधीकरण गरी किसानको हकहितको संरक्षण एवं प्रवर्द्धन गर्न तथा कृषि सम्बन्धी नीति, ऐन, कानून तथा योजना तर्जुमाका साथै कृषि अनुसन्धान र प्रसारलाई किसानमैत्री बनाई किसानहरुको हक, हित र अधिकारको रक्षा गर्दै कृषि उत्पादनमा नेपाललाई आत्मनिर्भर बनाउन बाज्ञानीय भएको तथ्यलाई आत्मसात् गर्दै कृषि विकास रणनीति सन् (२०१५-३५) ले परिलक्षित गरे बमोजिमका उद्देश्य हासिल गर्न नेपाल सरकारबाट मिति २०७३।१०।६ मा जारी राष्ट्रिय किसान आयोग गठन कार्यकारी आदेश, २०७३ अनुसार राष्ट्रिय किसान आयोग गठन भएको हो । यस आयोगको कार्यालय कीर्तिपुर, काठमाडौंमा अवस्थित छ ।

दूरदृष्टि:

आम किसानको हक, हित र अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने मूल मर्मलाई आत्मसात् गर्दै कृषि नै विकास र समृद्धिको आधार हो भने मान्यताका साथ किसान अधिकार संस्कृतिको विकास गर्ने ।

लक्ष्य:

किसान अधिकारमैत्री वातावरण निर्माण मार्फत सबै किसानले आफूलाई प्राप्त अधिकारको निर्बाध उपभोग गर्न पाउने स्थिति निर्माण गर्ने ।

ध्येय:

विश्वव्यापी रूपमा आत्मसात् गरिएका किसान अधिकारका सिद्धान्त, मूल्य मान्यतालाई अवलम्बन गर्दै स्वतन्त्र, निष्पक्ष, विश्वसनीय तथा नेतृत्वदायी राष्ट्रिय किसान अधिकार संवर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्ने संस्थाको रूपमा आयोग रहनेछ ।

काम, कर्तव्य र अधिकार:

राष्ट्रिय किसान आयोग गठन कार्यकारी आदेश, २०७३ मा उल्लेख भए बमोजिम आयोगलाई देहायका काम, कर्तव्य र अधिकारहरू तोकिएको छ ।

- क) कृषि विकास रणनीतिको सफल कार्यान्वयन गर्नका लागि कृषि विकास मन्त्रालयलगायत राष्ट्रिय क्षेत्रसँग सम्बन्धित निकायहरू समक्ष समयसापेक्ष सुधारका सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई राय-सुझाव दिने ।
- ख) किसानहरुको हक, हितलाई प्रवर्द्धन गर्ने किसान कल्याणकारी योजना Farmer welfare scheme तर्जुमा गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।
- ग) नेपाल सरकारले जारी गरेका विद्यमान नीति, ऐन-नियममा किसान अधिकारमा रहेको नीतिगत भिन्नता (Policy Gap) को सम्बन्धमा अध्ययन तथा विश्लेषण गरी सुधारका लागि नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने ।
- घ) किसान हक हित अधिकार एवं किसानहरुको राज्य प्रतिको कर्तव्य र दायित्वका लागि नयाँ नीति ऐन वा नियमावली बनाउन नेपाल सरकारलाई सहयोग गर्ने ।
- ङ) किसान अधिकारको अनुगमन, सुपरिवेक्षण गर्ने र सुधारको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।
- च) कृषि कार्यमा प्रयोग हुने प्राकृतिक स्रोत-साधनमा किसानहरुको पहुँच बढाउने र अधिकार स्थापना गर्ने ठोस

- कार्ययोजना नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।
- छ) विभिन्न बाली वस्तुहरूको बजार सरलीकरण गुणस्तर तथा लागत प्रतिस्पर्धात्मकता अभिवृद्धि र मूल्य अभिवृद्धिको आधारमा किसानले उचित मूल्य पाउने उपायको बारेमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने ।
- ज) वस्तुगत संघ, उत्पादक सहकारी संघ तथा किसान संजाल एवं संगठनहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी किसानहरूको हक, अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने उपायहरू सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने ।
- झ) किसानहरूको परम्परागत ज्ञान सीप प्रविधि रैथाने जात बीउ नश्तु तथा किसानहरूले विकास गरेका बाली र पशु नश्तुमा उनीहरूको पहुँच र प्रयोग बढाउन तथा त्यसमा किसानहरूको अधिकार स्थापना गर्न नेपाल सरकारलाई आवश्यक सुझाव दिने ।
- ञ) कृषि पेशालाई आकर्षित बनाउन अवलम्बन गर्नुपर्ने किसान अधिकार सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमका सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने गराउने ।
- ट) संविधानले व्यवस्था गरेका किसानहरूका हक, हित र अधिकारहरू कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा अध्ययन गरी नेपाल सरकारलाई आवश्यक सिफारिस गर्ने ।
- ठ) किसान संघसंगठनहरू (समूह, सहकारी, गै.स.स. बाहेक) लाई दर्ता गरी नियमन गर्ने ।
- ड) सरकारी तथा गैर सरकारी एवं निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित नीति तथा कार्यक्रम र आयोजनाहरूबाट किसानहरूको अधिकार हनन भएमा सम्बन्धित निकाय र नेपाल सरकारलाई जानकारी गराई आवश्यक सिफारिस गर्ने ।
- ढ) नेपाल सरकारले समय समयमा तोकेका अन्य काम गर्ने ।

स्रोत: राष्ट्रिय किसान आयोग, कीर्तिपुर, काठमाडौं

८. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना

(स्वदेशी सोच, स्वदेशी लगानी र आन्तरिक संस्थागत जनशक्तिबाट तयार भएको कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयको सहयोगी परियोजना)

परिचय:

नाम: प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना

परियोजनाको अवधि: २०७३ श्रावण – २०८३ असार (१० वर्ष)

परियोजना अवधिभरको कुल अनुमानित लागत: रु. १ खर्ब ३० अर्ब ७४ करोड २० लाख

पकेट, ब्लक, जोन र सुपरजोनको संख्यामा संभाव्यता र आवश्यकताको आधारमा क्रमशः वृद्धि गर्दै कम्तिमा १५००० पकेटहरू, १५०० ब्लकहरू, ३०० जोनहरू र २१ वटा सुपरजोनहरू स्थापना गरी ३ वर्षभित्र प्रमुख खाद्यान बालीहरूमा, २ वर्षभित्र तरकारी बाली तथा माछामा र ७ वर्षभित्र प्रमुख फलफुल बालीमा आत्मनिर्भर उन्मुख हुने लक्ष्य लिएको छ ।

सम्भागहरू:

१. साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रम
२. व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक) विकास कार्यक्रम
३. व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा प्रशोधन केन्द्र (जोन) विकास कार्यक्रम (न्यूनतम क्षेत्रफल ५०० हे.)
४. बृहत व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा औद्योगिक केन्द्र (सुपरजोन) विकास कार्यक्रम (न्यूनतम क्षेत्रफल

१००० हे.)

सञ्चालनको अवधारणा:

- ३.१ कृषि योग्य जमिनको चकलाबन्दी
- ३.२ विशिष्टिकृत व्यवसायीकरण
- ३.३ उन्नत प्रविधि र गुणस्तरीय पूर्वाधार विकास
- ३.४ अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा बजारमा प्रतिस्पर्धि कृषि र औद्योगिकरण
- ३.५ उपलब्धिमा आधारित सहजीकरण (Smart Output Based Facilitation)

संचालन गर्ने निकाय: नेपाल सरकार, कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय

सहयोगी निकायहरू

१. अर्थ मन्त्रालय
२. ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय
३. वन तथा वातावरण मन्त्रालय
४. उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय
५. संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय
६. शहरी विकास मन्त्रालय
७. भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय
८. शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

अपेक्षित प्रतिफल:

- परियोजना अवधिमा कुल पकेट १५०००, ब्लक १५००, जोन ३००, सुपर जोन २१ स्थापना भएको हुनेछ।
- राष्ट्रिय र प्रादेशिक महत्व र स्थानीय सम्भाव्यताका तोकिएका बालीहरु कम्तीमा ४ लाख ७९ हजार हेक्टरमा खेती भई करिब ६६ लाख मे.टन कृषि उपज र दुध तथा मासु थप उत्पादन हुने अनुमान गरिएको छ।
- परियोजना अवधिमा तोकिएका बाली वस्तुको उत्पादन वृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धनको माध्यमबाट क्रमशः आत्मनिर्भर उन्मुख भएको हुने।

આ.વ. ૨૦૭૭/૭૮ મા સંચાલન ખાએકા જોન તથા સપરજોનહારકો વિવાણ

ક્ર. સ.	કાર્યાલય	કાર્યક્ષમત	સુપર જોન	ગાર્ટી	જોન	સમાર્કન્દિત	ફેસ્ટ
૧	પ.કા.ઇ., તાલ્પોજગા	તાપ્લેર્ડુગા	પાચશર	અલેચી	૦૨૪૪૪૬૦૬૯૯, ૯૬૬૨૬૬૦૩૯૯૯	pmanp.piu.tapleirung@gmail.com	
૨	પ.કા.ઇ., સંખુવાસભા	સંખુવાસભા	ભાજપુર	અલેચી	૦૨૪૪૪૬૦૬૯૮, ૯૬૬૨૭૪૮૦૯૮	pmanp.piu.panchithar@gmail.com	
૩	પ.કા.ઇ., ઓફલાઇનગા	ઓફલાઇનગા	અલુ	અલુ	૦૨૪૪૪૬૦૨૦૪૯૧	pmanp.piu.bhoijpur@gmail.com	
૪	પ.કા.ઇ., ખોટાડ	ખોટાડ	સાલુઘુંબુ	સુતાલા, અદવા/ બેસાર, કિંકરી	૦૩૮-૫૨૦૪૦૫૬, ૯૬૬૨૮૨૮૧૪૦૫૬	pmanp.piu.sohh@gmail.com	
૫	પ.કા.ઇ., તેલશુમ	તેલશુમ	ધનબદ્ધ	મસ્કે, મસ્કે બીઠ	૦૩૮-૫૨૦૩૯૬૯	pmanp.piu.khotangl@gmail.com	
૬	પ.કા.ઇ., ઇલામ	ઇલામ	ધાન	અલેચી	૯૮૬૨૦૮૮૮૮૮	pmanp.piu.terathum@gmail.com	
૭	પ.કા.ઇ., ઝાપા	ઝાપા	ધાન	કિંકરી, ગાઈ	૦૨૬૬૪૦૪૯૫૯૦	pmanp.piu.dhanakuta@gmail.com	
૮	પ.કા.ઇ., સારઢ	સારઢ	મારાડ	સુતાલા, રવર, મકૈ	૦૨૭૫૨૦૨૦૦૮૦૮	pmanp.piu.ilam@gmail.com	
૯	પ.કા.ઇ., સુનસરી	સુનસરી	સારઢ	માછા, ધાન	૦૨૬૬૨૦૩૬૦૨૮	pmanp.piu.rhapa@gmail.com	
૧૦	પ.કા.ઇ., ઉદયપુર	ઉદયપુર	સુનસરી	માછા, ધાન, અદવા/ બેસાર,	૦૨૬૬૨૦૩૨૬૧૫	pmanp.piu.morang@gmail.com	
૧૧	પ.કા.ઇ., સિરાહા	સિરાહ	સુનસરી	ધાન, આપિ	૦૩૮-૫૪૪૬૫૬૬, ૯૬૬૨૮૨૮૨૩૬૩૬	pmanp.piu.siraha@gmail.com	
૧૨	પ.કા.ઇ., ધાના	ધાના	માછા	અંધે, પૈસી	૯૮૬૨૮૩૩૨૧૫૦	pmanp.piu.saptari@gmail.com	
૧૩	પ.કા.ઇ., મહોતરી	મહોતરી	મહોતરી	ધાન	૦૪૨-૪૨૦૩૨૧૯૨૪૨૩૪	pmanp.piu.dhanusa@gmail.com	
૧૪	પ.કા.ઇ., સલાહી	સલાહી	સલાહી	તરકારી, માછા	૯૮૬૨૮૨૪૪૧૭૩	pmanp.piu.mohattari@gmail.com	
૧૫	પ.કા.ઇ., રોતહટ	રોતહટ	રોતહટ	ધાન	૦૪૬૬૪૨૦૩૬૫૬, ૯૬૬૪૪૧૨૧૫૦૫	pmanp.piu.saralaii@gmail.com	
૧૬	પ.કા.ઇ., બાગ	બાગ	માછા	તરકારી	૦૫૬૫૬૫૬૦૭૬, ૯૬૬૫૦૪૨૦૩૬	pmanp.piu.rautahat@gmail.com	
૧૭	પ.કા.ઇ., પર્સા	પર્સા	પર્સા	પરસી	૯૮૬૬૦૪૮૮૧૬	pmanp.piu.parsa@gmail.com	
૧૮	પ.કા.ઇ., દાલખા	દાલખા	દાલખા	કિંકરી	૦૪૨-૪૨૯૫૩૦, ૯૬૬૪૦૪૮૧૧૭	pmanp.piu.dolakha@gmail.com	
૧૯	પ.કા.ઇ., સિન્ધુપાલચોક	સિન્ધુપાલચોક	મકૈ	મકૈ	૦૧૨-૬-૨૦૩૭૦, ૯૬૬૧૨૦૦૩૧૧૭	pmanp.piu.sindhupalchok@gmail.com	

ક્ર. સ.	કાર્યાલય	કાર્યક્ષેત્ર	બાણી	સુપર જોન	બાણી	સુપર જોન	સમયકાળીનું	સમયકાળીનું
૨૦	પ.કા.ઇ. સિંહલી	કાશે	આલુ	જુનાર	મિશ્યુલી	જુનાર	૦૧૨-૫૬૬૨૪૪૯	pmanp.piu.kavre@gmail.com
૨૧	પ.કા.ઇ. ગમછાપ	ગમછાપ	ગમછાપ	ગમછાપ	ગમછાપ	ગમછાપ	૦૪૭-૬૯૨૦૨૭, ૯૮૬૧૯૨૪૬૦૮૬	Pmanp.piu.sindhuli1@gmail.com
૨૨	પ.કા.ઇ. મકવાનપુર	ભરતપુર, કાઠમાડાઈ,	૧૮૮૧૦૩૯૫૪૯૧૦	pmanp.piu.ramechhap@gmail.com				
૨૩	પ.કા.ઇ. ભરતપુર	લાલિતાંગ	લાલિતાંગ	લાલિતાંગ	લાલિતાંગ	લાલિતાંગ	૧૮૮૧૦૩૯૫૪૯૧૮	pmanp.piu.makwanpur@gmail.com
૨૪	પ.કા.ઇ. નુવાકોટ	નુવાકોટ	નુવાકોટ	નુવાકોટ	નુવાકોટ	નુવાકોટ	૦૧-૪૧૪૪૨૩૧, ૯૮૬૧૯૨૧૯૩૩૧	pmanp.piu.bhaktapur@gmail.com
૨૫	પ.કા.ઇ. ધારિઙા	ધારિઙા	ધારિઙા	ધારિઙા	ધારિઙા	ધારિઙા	૦૧-૦૪૧૮૦૪૦૨, ૯૮૬૧૯૨૧૬૨૧૬	pmanp.piu.nuwakot@gmail.com
૨૬	પ.કા.ઇ. ચિત્તવન	ચિત્તવન	ચિત્તવન	ચિત્તવન	ચિત્તવન	ચિત્તવન	૦૧-૦૪૧૮૦૪૦૨, ૯૮૬૧૯૨૨૧૨૦૩	pmanp.piu.rasuwa@gmail.com
૨૭	પ.કા.ઇ. કાસ્કી	કાસ્કી	કાસ્કી	કાસ્કી	કાસ્કી	કાસ્કી	૦૧-૦૪૧૮૦૪૦૧૦	pmanp.piu.dhadung@gmail.com
૨૮	પ.કા.ઇ. ગોરાવા	ગોરાવા	ગોરાવા	ગોરાવા	ગોરાવા	ગોરાવા	૦૧-૦૪૧૮૦૪૦૧૦	pmanp.piu.tanahun@gmail.com
૨૯	પ.કા.ઇ. લાલચંદ્રા	લાલચંદ્રા	લાલચંદ્રા	લાલચંદ્રા	માનાડ	માનાડ	૦૫૬-૫૨૪૧૩૦, ૯૮૬૧૦૮૯૬૯૦	pmanp.piu.chitwan@gmail.com
૩૦	પ.કા.ઇ. નવલપાં	નવલપાં	નવલપાં	નવલપાં	સુતલાંજાત, તાકારી	સુતલાંજાત, તાકારી	૧૮૮૧૦૩૭૦૩૧	pmanp.piu.tanahun@gmail.com
૩૧	પ.કા.ઇ. મુસ્તાઙી	મુસ્તાઙી	મુસ્તાઙી	મુસ્તાઙી	સ્થાદી	સ્થાદી	૦૬૬-૫૨૪૦૪૦૩૦, ૯૮૬૧૦૫૧૦૦૮૮	pmanp.piu.mustang@gmail.com
૩૨	પ.કા.ઇ. સ્થાડજા	સ્થાડજા	સ્થાડજા	સ્થાડજા	સુતલાંજાત	સુતલાંજાત	૦૬૩-૫૨૪૧૩૪૧, ૯૮૬૧૦૫૧૦૪૪૧	pmanp.piu.myagd1@gmail.com
૩૩	પ.કા.ઇ. બાલચંદ્રા	બાલચંદ્રા	બાલચંદ્રા	બાલચંદ્રા	બાલચંદ્રા	બાલચંદ્રા	૦૬૩-૫૪૨૦૩૪૫૧, ૯૮૬૧૦૫૧૨૮૬	pmanp.piu.syangja@gmail.com
૩૪	પ.કા.ઇ. દાડ	દાડ	દાડ	દાડ	પ્રેરણ	પ્રેરણ	૦૬૩-૫૨૪૦૩૪૫૧, ૯૮૬૧૦૫૧૦૪૫૧૩	pmanp.piu.baglung@gmail.com
૩૫	પ.કા.ઇ. કપિલવરસુ	કપિલવરસુ	કપિલવરસુ	કપિલવરસુ	ધાન	ધાન	૦૭૬-૫૪૦૫૦૨૭૧, ૯૮૬૧૦૫૧૧૪૨૩	pmanp.piu.kapilastu@gmail.com
૩૬	પ.કા.ઇ. ગલમી	ગલમી	ગલમી	ગલમી	કફી	કફી	૦૧૭-૫૨૦૨૦૭૧, ૯૮૬૧૦૩૨૨૦૦	pmanp.piu.gulmij@gmail.com
૩૭	પ.કા.ઇ. બેંકિ	બેંકિ	બેંકિ	બેંકિ	મસ્કી	મસ્કી	૦૮૧-૫૨૦૭૫૭૧, ૯૮૬૧૭૨૨૧૧૧	pmanp.piu.banki@gmail.com
૩૮	પ.કા.ઇ. બાર્દિયા	બાર્દિયા	બાર્દિયા	બાર્દિયા	ધાન	ધાન	૦૮૧-૫૦૫૦૫૧૯૧, ૯૮૬૧૦૩૪૪૪૪	pmanp.piu.bardiya@gmail.com

ક્ર. સ.	કાર્યાલય	કાર્યક્ષેત્ર	સુપર જોગ	બાતી જોગ	માપાર્કન્.	ફોન
૩૯	પ.કાર્બ., પાલા	પાલા	તરકારી	જોગ	૦૧૭૫-૫૨૧૫૬૮૦, ૧૮૮૭૭૦૬૮૭૧૮૭	pmanamp.piu.plapa@gmail.com
૪૦	પ.કાર્બ., પ્રથાન	ઘૂઠાન	ધાન		૦૮૮૬-૪૨૦૫૨૨, ૧૮૮૫૦૮૮૮૮૬	pmanamp.piu.pyuthan@gmail.com
૪૧	પ.કાર્બ., અધિકાર્ચિ	અધિકાર્ચિ	તરકારી, બાખા		૦૧૭૫-૪૨૦૫૨૩૬, ૧૮૮૭૭૦૬૧૫૩૩	pmanamp.piu.argahakanchi@gmail.com
૪૨	પ.કાર્બ., રણદેહી	સુપરન્હેરી	માછા		૦૧૭૫-૨૧૭૦૦૬, ૧૮૮૭૭૦૬૦૩૬૪	pmanamp.piu.rupandehi@gmail.com
૪૩	પ.કાર્બ., ખણુમ પર્વ	ખણુમ પર્વ	ગાંધી		૦૧૭૫-૨૧૫૬૮૭૯,	pmanamp.piu.navaparasiwest@gmail.com
૪૪	પ.કાર્બ., દેલેખ	રોલા	ઓથર		૦૮૮૮-૪૨૧૫૧૪૪, ૧૮૮૭૭૮૨૧૯૭૨	pmanamp.piu.rukumeast@gmail.com
૪૫	પ.કાર્બ., ઢોલા	ઢોલા	મંકે		૦૧૮૮૧૬૨૪૧૮૮	pmanamp.piu.rolpa@gmail.com
૪૬	પ.કાર્બ., જાન્સા	જાન્સા	સુતાલા, આણુ.	બાખા	૦૧૮૮-૪૧૧૫૧૭, ૧૮૮૭૦૬૫૦૫૬	pmanamp.piu.dalekh@gmail.com
૪૭	પ.કાર્બ., હુસ્તા	હુસ્તા	સ્થાઉ		૦૧૮૮-૫૦૫૦૮૮, ૧૮૮૭૦૬૦૫૫૮૮	pmanamp.piu.dolph@gmail.com
૪૮	પ.કાર્બ., જાગકોટ	જાગકોટ	સુતાલા, મેરી		૦૧૮૮-૨૦૨૦૬૬, ૧૮૮૦૩૦૩૬૫	pmanamp.piu.jungle@gmail.com
૪૯	પ.કાર્બ., મા	મા	સિરી		૦૧૮૮૪૫૦૫૦૫૨	pmanamp.piu.mugne@gmail.com
૫૦	પ.કાર્બ., સલ્યાન	સલ્યાન	અદ્યા / કેસારા, ધાન		૦૧૮૮-૪૦૦૬૨૭, ૧૮૮૭૭૮૩૧૧૨૦	pmanamp.piu.salyan@gmail.com
૫૧	પ.કાર્બ., સાંખેત	લકુમ (પણ્ણી)	તરકારી/તરકારી વીઠ		૦૧૮૮-૪૦૧૧૨૧૦,	pmanamp.piu.rukumwest@gmail.com
૫૨	પ.કાર્બ., કેલાલી	સંખેત	અદ્યા / કેસારા, તરકારી		૦૧૮૮-૨૪૨૫૩૪, ૧૮૮૮૦૫૧૮૧૧	pmanamp.piu.surkhet@gmail.com
૫૩	પ.કાર્બ., કંચનપુર	કંચનપુર	ગાંધી	તેલનાન બાંઠી	૦૧૭૫-૨૨૧૧૭, ૧૮૮૮૪૮૮૮૨૧૧	pmanamp.piu.kailali@gmail.com
૫૪	પ.કાર્બ., કડેલધૂરા	કડેલધૂરા	ધાન		૦૧૭૫-૨૨૫૬૯૯૧, ૧૮૮૮૪૮૫૬૬૬	pmanamp.piu.dadeldhura@gmail.com
૫૫		ડોરી	આલુ	ભદ્રયાસ	૦૧૮૮-૪૧૦૫૧૮	pmanamp.piu.doti@gmail.com
૫૬	પ.કાર્બ., દાર્વલા	દાર્વલા	અદ્યા/આખર		૦૧૩૨૪૨૦૪૧, ૧૮૮૮૭૭૨૩૬૬૦	pmanamp.piu.darchula@gmail.com
૫૭	પ.કાર્બ., બાજુરા	બાજુરા	મંકે		૦૧૮૮૧૬૨૬૫૨૧	pmanamp.piu.baitadi@gmail.com
૫૮	પ.કાર્બ., અછામ	અછામ	ઝૈટન		૦૧૭૫-૦૧૦૧૦૧૦, ૧૮૮૮૮૮૮૭૭૪૩	pmanamp.piu.bajura@gmail.com
૫૯	પ.કાર્બ., બજાઙ્ગા	બજાઙ્ગા	આલુ		૦૧૮૮૪૧૧૦૫૨	pmanamp.piu.bajhang@gmail.com

સોત: પ્રથાનમની કૃષિ આધુનિકીકરણ પરિયોજના ખુમલટાર લાલિતાસુ ૨૦૭૭

१०. कृषि तथा पशुपन्धी बीमा

बीमा ऐन, २०४९ को दफा ८ (घर) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बीमा समितिले तत्कालीन कृषि विकास मन्त्रालयको सहयोग र समन्वयमा बाली तथा पशुपन्धी बीमा निर्देशन, २०६९ जारी गरी नेपालमा औपचारिक र कानूनी रूपमा कृषि बीमाको सुरुवात गरिएको हो। कृषकहरूले लगाएका कृषि जन्य बाली तथा पालेका पशुपन्धीहरू बाली तथा पशुपन्धी बीमाको दायरमा पर्दछन्। कानूनले निषेध गरिएका बालीहरू (जस्तै सुर्ती) तथा जडीबुटीहरू यस बीमाभित्र पद्धैनन्। बाली तथा पशुहरूको बीमा गराउँदा लाग्ने बीमा शुल्क (Premium) को ७५ प्रतिशत अनुदान नेपाल सरकारबाट उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ। सुरुको अवस्थामा बाली बीमा लागतको (खेती खर्च) आधारमा भए तापनि विगतका वर्षहरूमा बीमा समितिद्वारा विभिन्न बालीहरूको बीमालेख उत्पादनका आधारमा जारी गरिएको र सोको निरन्तरता रही आएको छ। २०७५ साल वैशाख १ गते देखि बीमा समितिद्वारा हरेक बाली तथा पशुपन्धी बीमा गर्ने बीमित रु. २ लाखको दुर्घटना बीमा (मृत्यु सुरक्षण मात्र) अनिवार्य रूपमा गर्ने गरी समावेश गरेको छ। जसमा कुनै बाली र पशुपन्धी बीमा अवधि १ वर्ष वा १ वर्ष भन्दा बढी छ भने बीमित ले रु. १०० तिर्नु पर्ने र बीमा अवधि १ वर्ष भन्दा कम भएमा रु. ५० तिर्नुपर्ने छ। दुर्घटना बीमाबापत तिर्नुपर्ने बीमा शुल्कमा अनुदान रहेको छैन। २०७७ मंसिर १५ गते देखि "बाली तथा पशुपन्धी निर्देशन २०६९" लाई संशोधन गरी "कृषि तथा पशुपन्धी बीमा निर्देशिका, २०७७ लागू गरिएको छ।

कृषि तथा पशुपन्धी बीमा, बीमा समितिमा दर्ता भएका २० वटा निर्जीवन बीमा कम्पनीहरू (बीमक) ले नेपालका सबै जिल्लाहरूमा कार्य गर्न सक्ने भए तापनि बीमा समितिद्वारा बीमा कार्यमा सहजता पुगासू भन्ने उद्देश्य राखी ती कम्पनीहरूलाई तीनदेखि चार वटा जिल्ला विभाजन गरी कार्यक्षेत्र तोकिएको छ। कार्यक्षेत्र तोकिएको जिल्लाहरूमा ती कम्पनीहरूले अनिवार्य रूपमा बीमा कार्य गर्नुपर्नेछ। यदि कार्यक्षेत्र तोकिएका बीमा कम्पनीहरूले बीमा गर्न नमानेमा बीमा समितिमा उजुरी गर्न सकिन्छ।

बाली तथा पशुपन्धी बीमा गर्ने प्रक्रिया:

कृषकद्वारा प्रस्ताव फाराम भर्ने: कृषकद्वारा सर्वप्रथम आफ्नो बाली तथा पशुपन्धी केको बीमा गराउने हो? सोको बीमा कम्पनीद्वारा उपलब्ध गराइएको प्रस्ताव फाराम भरी सोधिएका प्रश्नहरूको सही उत्तर दिई सो फाराम सम्बन्धी बीमा कम्पनी वा सो कम्पनीको बीमा अभिकर्तालाई बुझाउनुपर्ने छ।

प्राविधिकको प्रमाण पत्र: कृषकद्वारा पेश गरिएको प्रस्ताव उपर मूल्याङ्कन गर्न सम्बन्धित कृषि वा पशु प्राविधिकलाई सो प्रस्ताव फाराम बीमा कम्पनीले उपलब्ध गराई बीमाङ्कन रकम कायम गर्नुपर्ने छ। प्राविधिकले मूल्याङ्कन गर्ने कार्य सहित सो बाली वा पशुपन्धीको ५ वटा स्थिर फोटो र ३ मिनेटको भिडियो किलप राख्नु पर्ने हुन्छ।

बीमा लेख जारी गर्ने: कृषकद्वारा पेश गरी सम्बन्धित प्राविधिकद्वारा सो प्रस्तावउपर मूल्याङ्कन गरी दिइएको प्राविधिक प्रतिवेदन अनुसार कायम भई आएको बीमाङ्कन रकमको बीमा लेखमा व्यवस्था भए बमोजिमको बीमा शुल्कको २५% बीमा शुल्क कृषक (बीमित) ले बीमा कम्पनीलाई बुझाए पश्चात् बीमालेख जारी हुनेछ।

बाली बीमाका प्रकार र बीमा शुल्क :

बीमा समितिद्वारा हालसम्म जारी भएका बाली बीमाका बीमा लेख यसप्रकार रहेका छन्। यसबाहेक अन्य बालीहरूको बीमालेखहरू बीमा समितिद्वारा क्रमशः तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने क्रम जारी छ।

ક્ર.સં.	વર્ગીકરણ	બીમાલેખ	પ્રકાર	બીમા શુલ્ક
૧	બાલી બીમા	તરકારી બીમાલેખ	ઉત્પાદનમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૭% (પ્રતિ બાલી)
૨	બાલી બીમા	તરકારી બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બાલી)
૩	બાલી બીમા	અન્નબાલી બીમાલેખ	ઉત્પાદનમા આધારિત (બીજવૃદ્ધિ, ચૈતેધાન)	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બાલી)
૪	બાલી બીમા	અન્નબાલી બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત (ખાયન, અન્નબાલી)	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બાલી)
૫	બાલી બીમા	મસલાબાલી બીમાલેખ	ઉત્પાદનમા આધારિત(અદુવા)	બીમાડ્કકો ૭% (પ્રતિ બાલી)
૬	બાલી બીમા	મસલાબાલી બીમાલેખ	ઉત્પાદનમા આધારિત(બેસાર)	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બાલી)
૭	બાલી બીમા	ફલફૂલ બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત (કેરા)	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બાલી)
૮	બાલી બીમા	ફલફૂલ બીમાલેખ	ઉત્પાદનમા આધારિત (સુન્ટલા, જુનાર, કાગતી)	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બાલી)
૯	બાલી બીમા	ફલફૂલ બીમાલેખ	ઉત્પાદનમા આધારિત મૌસમ સુચાકાડ્ક (સ્યાઓ)	બીમાડ્કકો ૮% (પ્રતિ બાલી)
૧૦	બાલી બીમા	ફલફૂલ બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બાલી)
૧૧	બાલી બીમા	ઉખુ બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બાલી)
૧૨	બાલી બીમા	ચિયા તથા કંફી બીમાલેખ	ઉત્પાદનમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બાલી)
૧૩	બાલી બીમા	અલૈંચી બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બાલી)
૧૪	બાલી બીમા	ચ્યાંબ બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બાલી)
૧૫	પશુ બીમા	વિભિન્ન પશુ બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બાલી)
૧૬	પન્થી બીમા	બ્રોઇલર કુખૂરા બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૧.૨૫% (પ્રતિ બ્યાચ)
૧૭	પન્થી બીમા	લેયર્સ પ્યારેન્ટ.હાઁસ બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ બ્યાચ)
૧૮	પન્થી બીમા	અષ્ટ્રિચ બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૨% (પ્રતિ બ્યાચ)
૧૯	અન્ય	માછા બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૨%
૨૦	અન્ય	મૌરી બીમાલેખ	લાગતમા આધારિત	બીમાડ્કકો ૫% (પ્રતિ ઘાર)

*અભિકર્તા માર્ફત બીમા ગરાએમા કુલ બીમા શુલ્કકો ૧૦% કમિશન અભિકર્તાલે પ્રાપ્ત ગર્દછનું ભને સરદસ્ય સંસ્થા માર્ફત બીમા ભાએમા કુલ બીમા શુલ્કકો ૧૦% છુટ દિઝને વ્યવસ્થા રહેકો છે ।

सुरक्षण हुने बालीहरुको क्षेत्रफल

न्यूनतम क्षेत्रफल : लागतका आधारमा बालीहरुको बीमा गर्दा न्यूनतम क्षेत्रफल पहाडमा चार आना तथा तराईमा आधा कट्टा हुनुपर्नेछ । उत्पादनका आधारमा हुने बाली बीमाको हकमा सम्बन्धित बालीको बीमा लेखमा व्यवस्था भए अनुसारको न्यूनतम क्षेत्रफल बमोजिम बीमा कार्य हुनेछ ।

सुरक्षण हुने बाली तथा पशुपन्थीहरुको लागत/बीमाड्क रकम

- बीमाड्क कायम गर्दा बीमा लेखमा उल्लेख भएको हकमा बीमा लेख बमोजिम र अन्यको हकमा बजार मूल्य, बीजक मूल्य र स्थानीय चलन चल्तीको मूल्यलाई आधार लिई आपसी सहमतिको आधारमा कायम गर्नु पर्ने छ ।
- लागतको आधारमा हुने बालीहरुको बीमा कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको लागतको अधीनमा रही स्थानीय तहको कृषि हेनेइकाईबाट उपलब्ध गराएको लागतअनुसार बीमाड्क रकम कायम हुनेछ ।
- पन्थीहरुको बीमाड्क रकम तपसिल अनुसार हुनेछ ।
- प्रति पन्थीको बीमाड्क रकम = दाना खर्च \times निर्धारित गुणाड्क + चल्ताको मूल्य
- पशुहरुको बीमा योग्य उमेरको सन्दर्भमा बीमालेखमा उल्लेख भएको उमेरलाई आधार लिनुपर्ने छ ।

उमेर: पशुधनको बीमायोग्य उमेर (न्यूनतम र अधिकतम) देहाय बमोजिम हुनेछ:-

- स्थानीय तथा उन्नत जातको गाई २ वर्ष (अथवा पहिलो बेत भएको) देखि १० वर्षसम्म
- भैंसी ३ वर्ष (अथवा पहिलो बेत भएको) देखि १२ वर्षसम्म
- स्थानीय तथा उन्नत नश्मुको बाढी-कोरेली वा पाडीको ६ महिनादेखि २ वर्षसम्म
- प्रजननका लागि उन्नत नश्मुको साँढे वा राँगाको ३ वर्षदेखि ७ वर्षसम्म
- ढुवानी वा जोत्नका लागि गोरु वा राँग ३ वर्षदेखि १२ वर्षसम्म
- भेडा, बाघ्रा र बंगुर ३ महिनादेखि बिक्रीका लागि तयार हुन्जेलसम्म ।

माछा पालनका लागि न्यूनतम २०० वर्ग मिटरको पोखरी र कम्तीमा तीन (३) फिट पानीको गहिराइ भएको पोखरी हुनुपर्दछ तर ट्राउट माछाको हकमा प्राविधिकको सिफारिस अनुसारको संरचना भएको हुनुपर्नेछ ।

बाली तथा पशुपन्थी बीमा क्षतिको दाबी भुक्तानी व्यवस्था:

१. बीमा अवधि भित्र पुनः क्षति भएमा बीमाड्कन रकमको ९० प्रतिशत भुक्तानी उपलब्ध हुने ।
२. आंशिक क्षति भएमा कृषि प्राविधिक तथा बीमा लेखमा व्यवस्था भए अनुरुप दाबी भुक्तानी उपलब्ध हुने ।

बीमालेखले रक्षावरण गर्ने जोखिमहरू

देहायका कुनै कारणबाट धानबाली, तरकारी, फलफूल, आलु, पन्थी र माछा बीमा अवधिभित्र हानि नोकसानी भएमा बीमकले बीमाड्क रकमको ९० प्रतिशत रकम बीमितलाई भुक्तानी गर्नेछ:

(धानबाली, तरकारी, फलफूल, आलु, पन्थीको हकमा)

(क) आगलागि, चट्याड,

(ख) भूकम्प,

- (ग) बाढी/डुवान /खडेरी,
 (घ) पहिरो/भूस्खलन,
 (ङ) आँधीबेहरी, असिना, हिँडं वा तुसारो,
 (च) आकस्मिक/दुर्घटनाजन्य बाह्य कारणहरु,
 (छ) कीरा तथा रोगबाट हुने हानि-नोकसानी
 (ज) बीमालेखमा व्यवस्था भए बमोजिमका अन्य जोखिमहरु

दाबी सम्बन्धी प्रकृया

बीमा गरेको बाली, पशुपन्थी, माछा लगायतका बस्तुहरुमा बीमालेखले रक्षावरण गरेका जोखिमहरुमा क्षति पुर्याएमा तत्काल टेलिफोन मार्फत बीमा कम्पनीलाई जानकारी दिनुपर्ने छ । साथै बीमा कम्पनीको सम्बन्धीत नम्बरमा SMS समेत अनिवार्य रूपमा पठाउनु पर्ने छ । बीमालेखकले रक्षावरण गरेको जोखिमहरुका कारणबाट बीमित माछा र पशुपन्थीको हानि नोकसानी भएमा सात (७) दिनभित्र र धान, तरकारी, फलफूल, आलु (बालीहरुको) हकमा १५ दिनभित्र वा सो अवधिभित्र सम्भव नभएमा सोको कारणसहित सम्भव हुनासाथ बैडक/सदस्य संस्था मार्फत देहायका कागजातहरु बीमक समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

- क) सक्कल बीमालेख (आंशिक क्षतिको अवस्थामा बीमालेखको फोटोकपी)
 ख) पूर्ण रूपले भरिएको दाबी फाराम,
 ग) सम्बन्धित प्राविधिकको प्रतिवेदन (प्रतिवेदन साथ क्षति भएको ५ वटा स्थिर फोटो र ३ मिनेटको भिडियो किलप)
 घ) सम्बन्धित वडा कार्यालयको सिफारिस र कम्तीमा सबभन्दा नजिकको दुई (२) जना छिमेकीको सर्जिमिन मुच्चुलाका ।
 ङ) मरेको पशुको संकेतपट्टा (tag) देखिने फोटो
 च) माथि उल्लेख गरिएका बाहेक बीमा लेख बमोजिमका अन्य आवश्यक कागजातहरु

दाबी सम्बन्धी विवाद

बाली तथा पशुपन्थी दाबी सम्बन्धी विवाद उत्पन्न भएमा बीमा समितिमा उजुरी गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ ।

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	केन्द्रीय कार्यालयको सम्पर्क नं.	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
१	नेपाल इ.क.लि.	९८४१४३८७३९	दार्चुला	९८६५९८३३४२
			बैतडी	९८४८७७३१८२
			डडेलधुरा	९८४९६७२४५२
			कञ्चनपुर	९८६८४०४२८९
२	ओरिएन्टल इ.क.लि.	९८५१०४७०१६	तेहथुम	९८५२०५३२००
			धनकुटा	९८५२०५३२००
			सुनसरी	९८५२०२९९०३
			सप्तरी	९८५२०२७८८१
३	नेशनलइ.क.लि.	९८५५०२१४२६	प्युठान	९८५८०४०१६८, ९८५८०४३८३९
			रोल्पा	९८५८०४०१६८, ९८५८०४३८३९

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	केन्द्रीय कार्यालयको सम्पर्क नं.	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
		९८५६०३७८१२	दाढ	९८५८०२६५५३
			अर्धाखाँची	९८६७७६३८०५, ९८१११४७२०४, ९८५५०२१४३७
४	हिमालयन जनरल इ.क.लि.	९८५११११६९१	सिन्धुपाल्चोक	९८४११८९०५०
			काश्मिरपालान्चोक	९८५११८५८११
			ललितपुर	९८४१३७८१७२
			बारा	९८६५०४७६९१
५	प्रिमियर इ.क.लि.	९८४००९९६५६	दोलखा	९८४१८४२००४
			सल्लाही	९८४४०३२७८१
			सिन्धुली	९८४२६४७०५९
			रामेछाप	९८१५०३५३४०
६	नेको इ.क.लि.	९८०१८२१०३४	ताप्लेजुङ	९८०१८२१०८६
			पाँचथर	९८६२१६०४८०
		९८५२०४९४४९	इलाम	९८०१८२१०३२
			झापा - बिर्तमोड	९८०१८२१०५३
७	सगरमाथा इ.क.लि.	९८५१०८७८६०	झापा - दमक	९८०१८२१०५६
			जाजरकोट	९८४८२०९८९५
			मुगु	९८४८३२२४५३
			जुम्ला	९८५८०३१९२०
८	प्रभु इ.क.लि.	९८५१०१५८२	मुस्ताङ	९८४७६४०९२३
			स्याग्दी	९८४९७४१८४२
		९८४१२०८२८४	बागलुङ	९८४७६५५०८१
			स्याङ्गजा	९८४९४९८४९४
९	शिखर इ.क.लि.	९८०१२३५१०२, ०१४१०१५३९	चितवन	९८०१०६४९१७
			चितवन	९८४५११३१८३
			मकवानपुर	९८०१०६७१६९
			मकवानपुर	९८०१२३५११२
		९८०१२४९७३९, ९८४१६१३२८८	नुवाकोट	९८६५७१३९०३
			नुवाकोट	९८४९८५३८१७
			धादिङ	९८५१०६७२७६
			धादिङ	९८४६७५६७०९
१०	लुम्बिनी जनरल इ.क.लि.	९८५५०५००८७	संखुवासभा	९८४२२१५५२०
			उदयपुर	९८५१२०६२७६
		९८५१२२९७९२	भोजपुर	९८५२०६२०७५
			खोटाङ्ग	९८५२८४६०६२

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	केन्द्रीय कार्यालयको सम्पर्क नं.	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
११	प्रुडेन्सियल इ.क.लि.	९८४९५९९८८	तनहुँ गोखा लमजुङ नवलपारासी	९८५६००८७७० ९८१४१४०७२० ९८५६०४६३१८ ९८५७०२४८९०
१२	एन. एल.जी. ई. क. लि.	९८४२०४५९०५	सल्यान डोल्पा पश्चिम रुक्म बाँके	९८५१११५७०६ ९७४८०९९११६ ९८४७९३४६६१, ९८०६२४८३१० ०८१४१५१६३
१३	सिद्धार्थ इ.क.लि.	९८५११२७८७३	रुपन्देही बुटवल	९८५७०५६३०० ९८५७०७३५२२
		९८५१२३३१७३	पाल्पा कास्की मनाङ	९८५७०६५४३२ ९८५६०८२१३८ ९८५६०४६६८९
१४	युनाइटेड इ.क.लि.	९८४१८१०४३५	हुम्ला	९८६९५०६१२९
		९८४१७३९७१८	बाजुरा	९८६९५०६१२९
			अछाम	९८५८४८५९६०, ९८६८४४७६११
१५	एभ्रेष्ट इ.क.लि.	९८५११२९८९६	कालिकोट	९८४८०६३९२३
		९८२४०८९३०४	बार्दिया सुर्खेत दैलेख	९८६०००५१८४ ९८४८१०४९५८ ९८१८५०८६२७
१६	राष्ट्रिय बीमा क.लि	९८४१४५१४७३	कैलाली	९८५७०२४८९०
		९८४८७२६८७३	बझाङ	९८४८४२१७७०
		९८४९०७०२३९	डोटी	९८६८३१११४१
१७	आई. एम. ई. जनरल इ.क.लि.	९८५१२७३७३९	धनुषा महोत्तरी ओखलढुङ्गा सोलुखुम्बु	९८५४०२०९५३ ९८४१५२२१२५ ९८४११४१२०१ ९८१५७६०२३८, ९८५१२७३७५५
			मोरङ	९८०७००८३१२, ९८४४४६५४३
			नवलपुर	९८४४४२२११८
			कपिलवस्तु	९८४७०८२११२, ९८२१३२८४२३
१८	श्री सानिमा जनरल इ.क.लि.	९८५१००८३४१	रसुवा	९८५१२४०५२१
		९८४९११११००६	सिराहा	९८६२९६७६३५
			पर्सा	९८४५२५४५०८
१९	श्री जनरल इ.क.लि. (नेपाल)	९८६९२८२९२३	गुल्मी	९८४७५७४१४४
		९८६११४०१५९	पर्वत	९८५६०४६७२८
२०	श्री अजोड इ.क.लि.	९८५११२४८८९		

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	केन्द्रीय कार्यालयको सम्पर्क नं.	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
		९८५१११०२४१	पूर्वीरुकुम रौतहट	९८६४९८८२२५ ९८५५०४१४८४

बीमा समितिको ठेगाना तथा सम्पर्क

कृषि तथा पशुपन्थी बीमा सम्बन्धी कुनै समस्या आइपरेमा तल उल्लेख गरेको बीमा समितिमा सम्पर्क गर्न सकिनेछ।

बीमा समिति, कुपन्डोल ललितपुर। फोन: ५५२१०७९, ५५३८७४३ प्याक्स: ५५२०११९ टोल फ्री नं.:

१६६०१५६७८९ ईमेल: info@nib.gov.np, website: www.nib.gov.np

स्रोत: कृषि विभाग हरिहरभवन, २०७७

बाली तथा बागवानी

११. बीउ विज्ञान

नेपाल हालसम्म उन्मोचन तथा दर्ता प्रक्रियाबाट सूचित भएका ७७ बालीका ६७१ जातहरू

क्र.सं.	बाली	उन्मोचित	दर्ता	जम्मा	सूचीबाट हटाइएका
१	चैते धान	६	-	६	१
२	बर्षे धान	५८	६६	१२४	२०
३	मकै	२७	५८	८५	१४
४	गाहुँ	३१	१	३२	१३
५	कोदो	५	-	५	-
६	जौ	६	-	६	-
७	फापर	१	-	१	-
८	दलहन बाली	३९	२	४१	३
९	तेलहन बाली	१९	२	२१	१
१०	ओद्योगिक बाली	१२	-	१२	-
११	आलु	११	५	१६	-
१२	तरकारी	३९	२५७	२९६	५८
१३	घाँसेबाली	१५	२	१७	-
१४	फलफूल बाली	२	५	७	-
१५	सखरखण्ड	२	-	२	-
जम्मा		२७३	३९८	६७१	११०

११.१ अन्वाली

क) चैते थान

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादनक्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सि.एच.४५	२०२३ (१९६६)	११८	३.५	तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाड
२	विन्देश्वरी	२०३८ (१९८१)	१२८	४.०	तराई र भित्री मधेश
३	चैते २	२०४४ (१९८७)	१२५	४.८	तराईको सिंचन भूमि
४	चैते ६	२०४४ (१९९२)	१२३	४.८	तराई, भित्री मधेश (३०० मिटरसम्मको ऊचाइको सिंचन भूमि)
५	हरिनाथ १	२०६० (२००४)	१२०	४.०३	तराई, भित्री मधेश, रिघार बेसिन ८.० मिटरसम्म
६	चैते ५	२०७४(२०१८)	१२०-१२५	४.६	समुद्र सतह देखि ७०० मिटर ऊचाइसम्मको तराई, भित्री मधेश, नदी निनाए, केंद्रीय तथा समातल फाँट

ख) चर्चा धान

क्र. सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ताईचुडा १७६	२०२४ (१९६६)	१४४	७.९	मध्यपहाड र उपत्यका
२	चार्दिन्डा २४२	२०२४ (१९६६)	१४४	७.३	पहाड
३	ताईनान १	२०२४ (१९६६)	१४४	६.६	पहाड
४	ताईनान २	२०२४ (१९६६)	१४३	७.८	पहाड
५	मसुली	२०३० (१९७३)	१५५	३.५	तराई र भित्रीमधेश
६	साविरी	२०३६ (१९७९)	१४०	४.०	तराई र भित्रीमधेश
७	खुमल ३	२०४१(१९८३)	१३०	६.५	मध्य पहाड

ક્ર. સં.	વાલીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્ત્તરાદન ક્ષમતા (મે. ટા/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૬	ખુમલ ૨	૨૦૮૪ (૧૯૮૭)	૧૪૨	૫.૬	કાઠમાડું ઉપલ્વકા તથા સમાન હવાપાણી ભાએકો ૩૦૦૦ ફિટ દેખિબ ૫૫૦૦ ફિટસમ્મ ઉચાઇકો મધ્ય પહાડ
૭	ખુમલ ૪	૨૦૮૪ (૧૯૮૭)	૧૪૪	૬.૩	કાઠમાડું ઉપલ્વકા તથા સમાન હવાપાણી ભાએકો ૩૦૦૦ ફિટ દેખિબ ૫૫૦૦ ફિટસમ્મ ઉચાઇકો મધ્ય પહાડ
૧૦	મકવાનપુર ૬	૨૦૮૪ (૧૯૮૭)	૧૫૦	૩	હડ્ગે કીનાકો પ્રકોપ ભાએકો તરફ
૧૧	ઘેયા ૨	૨૦૮૪ (૧૯૮૭)	૧૧૩	૩.૪	તરાઈકો અસિન્ચત પાવા
૧૨	પાલઙ્ગા ૨	૨૦૮૪ (૧૯૮૭)	૧૭૨	૬.૧	શીતોળ હવાપાણી ભાએકા મકવાનપુર જિલ્લાકો પાલઙ્ગા સરહકા પહાડી ક્ષેત્ર
૧૩	ખુમલ ૬	૨૦૮૭ (૧૯૯૦)	૧૫૪	૭	૧૦૦૦ મિટર દેખિ ૧૪૦૦ મિટર સમ્મ ઉચાઇ ભાએકા પશ્ચિમી મધ્યપહાડી ક્ષેત્રહાને જસ્તે પર્વત, વાગલઙ્ગા, મ્યાગદી
૧૪	ખુમલ ૭	૨૦૮૭ (૧૯૯૦)	૧૪૬	૭૦	૧૦૦૦ મિટરદેખિ ૧૪૦૦ મિટર સમ્મ ઉચાઇ ભાએકા પશ્ચિમી મધ્ય પહાડી ક્ષેત્રહાને જસ્તે પર્વત, વાગલઙ્ગા, મ્યાગદી
૧૫	ખુમલ ૯	૨૦૮૭ (૧૯૯૦)	૧૪૮	૭	૧૦૦૦ મિટરદેખિ ૧૪૦૦ મિટરસમ્મ ઉચાઇ ભાએકા પશ્ચિમી મધ્ય પહાડી ક્ષેત્રહાને જસ્તે પર્વત, વાગલઙ્ગા, મ્યાગદી
૧૬	છોમરોઙ્ગા	૨૦૮૭ (૧૯૯૧)	૧૬૪	૪.૩	નેપાલને પૂલૂ એવા પશ્ચિમી ક્ષેત્રકો ૧૪૦૦ મિટરદેખિ ૨૦૦૦ મિટરસમ્મ ઉચાઇ ભાએકો ઉચ્ચ પહાડ ર ચિમો હવાપાણી ભાએકો મધ્યપહાડ
૧૭	ગાથા ૭	૨૦૮૮ (૧૯૯૨)	૧૯૬	૩.૫	તરાઈ, પિત્તી મધ્યથા ર સો સરહ હવાપાણી ભાએકો અકાશ બેણી ગરિનેક્ષેત્ર
૧૮	ગાધાકૃણા ૯	૨૦૮૮ (૧૯૯૨)	૧૫૦	૩.૮	તરાઈ, પિત્તી મધ્યથા ર સો સરહ હવાપાણી ભાએકો સિન્ચિત ભૂમિ
૧૯	ગાથા ૮	૨૦૮૨ (૧૯૯૫)	૧૨૫	૩.૨	મધ્ય પશ્ચિમ ર મુદ્દપશ્ચિમ તરાઈ (કાપિલવર્ષ, દાડ, બાદિયા, બાકી, કૈલતાલી ર કંચચનપુર)

ક્ર. સં.	વાલીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્તરાદન ક્ષમતા (મે. ટા/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૨૦	રાધા ૧૧	૨૦૫૨ (૧૯,૯૫)	૧૪૬	૪.૦	મધ્ય તાર્ફ (પર્સા, બારા, રૈતહાર, સલહી, મહેતરી ર ધનથા)
૨૧	રાધા ૧૨	૨૦૫૨ (૧૯,૯૫)	૧૫૫	૪.૬	પર્વી તાર્ફ
૨૨	માઠાપુંછુ ૩	૨૦૫૩ (૧૯,૯૬)	૧૭૪	૫.૦	૧૪૦૦ મિટર દેખિ ૨૦૦૦ મિટર સમ્મ ઉત્તરાદને ચિંતો હાવાપાની ભેણે મધ્યદેખિ ઉચ્ચ પહાડસમ્મ (લુસ્ટે, ઘાટુક ર છોમરોડ્ગા ક્ષેત્ર)
૨૩	ખુમલ ૬	૨૦૫૬ (૧૯૯૯)	૧૫૫	૭.૮	કાઠમાડ્યે ઉપદ્યકા એવં સો સાહકો હાવાપાની હુને ઠાં
૨૪	ગમ્પાફ મસુલી	૨૦૫૬ (૧૯૯૯)	૧૩૫	૫.૭	તાર્ફિ, ચિત્રી મધેશા, બેંશી એંબ મધ્ય પહાડકો ૧૦૦ મિટર ઉત્તરાદસમ્મ અશ્વા મસૂલી ધાન લગાડ સંકિને સર્વે ક્ષેત્ર
૨૫	ચાન્દનનાથ ૧	૨૦૫૮ (૨૦૦૨)	૧૯૧	૫.૦૫	જુમ્લા વા સો સાહકો હાવાપાની ભાએકો ક્ષેત્ર
૨૬	ચાન્દનનાથ ૩	૨૦૫૮ (૨૦૦૨)	૧૯૨	૫.૩	જુમ્લા વા સો સાહકો હાવાપાની ભાએકો ક્ષેત્ર
૨૭	ખુમલ ૧૧	૨૦૫૮ (૨૦૦૨)	૧૪૪	૮.૫	કાઠમાડ્યે ઉપદ્યકા
૨૮	લોકેતન્ન	૨૦૬૩ (૨૦૦૬)	૧૨૫-૧૩૦	૩.૬	તાર્ફિ, ચિત્રી મધેશા, તર્લ્લો પહાડ ર મધ્ય પહાડકા નદી વિનારા
૨૯	મિથિલા	૨૦૬૩ (૨૦૦૬)	૧૪૫-૧૫૦	૩.૫-૪.૫	તાર્ફિ, ચિત્રી મધેશા ર મધ્ય પહાડકો બેંસી
૩૦	રામ	૨૦૬૩ (૨૦૦૬)	૧૩૦-૧૩૭	૪.૦-૭.૨	તાર્ફિ, ચિત્રી મધેશા (શિવાલીક ઉપદ્યકા, મકવાનપુ, ચિતવન ૧ નવલપરામિ)
૩૧	વર્ષ ૩૦૦૪	૨૦૬૩ (૨૦૦૬)	૧૫૭	૩.૮	તાર્ફિ ર ચિત્રી મધેશા
૩૨	પાદ્યકાલી જેઠોબુદ્ધો	૨૦૬૩ (૨૦૦૬)	૧૫૦-૧૫૫	૨.૬	પોખરા ઉપદ્યકા ર ચસ આપસકા ક્ષેત્ર (૬૦૦ દેખે ૧૦૦ મિટર તુચાઝ)
૩૩	ખુમલ ૮	૨૦૬૩ (૨૦૦૬)	૧૫૮	૭.૭	મધ્ય પહાડ ર તર્લ્લો પહાડ
૩૪	સુનીલો સુગનથા	૨૦૬૪ (૨૦૦૮)	૧૫૧	૩.૮	તાર્ફિ, ચિત્રી મધેશા
૩૫	ઘેયા ૧	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૧૫	૨.૫-૩.૫	અસિભિચત Upland તરાઈ, ટાર તથા મધ્યપહાડકા ઉપલ્બકા

ક્ર. સં.	વાલીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટા/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૩૬	લાલકા બાસમતી	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૫૦	૨.૫-૩.૫	મધ્ય તથા પૂર્વા તરાઈ
૩૭	હર્મિનાથ ૨	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૨૫	૩.૧-૩.૫	તરાઈ તથા ખિરી મધ્યેશ
૩૮	તરહરા ૧	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૦૩-૧૨૫	૪.૨	મધ્ય તથા પૂર્વા તરાઈ
૩૯	હિ. વાઈ. ૧૮ (પઞ્જીકરણ માત્ર) F1	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૧૮	૨.૧૭	તરાઈ તથા ખિરી મધ્યેશ
૪૦	હિ. વાઈ. ૨૮ (પઞ્જીકરણ માત્ર) F1	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૨૦	૮.૮૬	તરાઈ તથા ખિરી મધ્યેશ
૪૧	હિ. વાઈ. ૬૧ (પઞ્જીકરણ માત્ર) F1	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૨૫	૨.૫૨	તરાઈ તથા ખિરી મધ્યેશ
૪૨	ખુમલ-૧૦	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૩૬ (૧૦૭-૧૭૦)	૪.૭૮	કાઠમાડ્યે ઉત્પાદકા ર સો સરહકો હાવાપની ભએકા પહાડી ક્ષેત્ર ।
૪૩	ખુમલ-૧૩	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૪૪ (૧૧૭-૧૮૩)	૪.૧૭	કાઠમાડ્યે ઉત્પાદકા ર સો સરહકો હાવાપની ભએકા પહાડી ક્ષેત્ર ।
૪૪	સુક્રવા ધાન — ૧	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૨૩-૧૨૫	૩.૨-૪.૨	પૂર્વા તથા પશ્ચિમા તરાઈ, ખિરી મધેશ તથા મધ્ય પહાડકા ૫૦૦
૪૫	સુક્રવા ધાન — ૨	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૨૨-૧૨૪	૨.૩-૩.૫	પૂર્વા તથા પશ્ચિમા તરાઈ, ખિરી મધેશ તથા મધ્ય પહાડકા ૫૦૦
૪૬	સુક્રવા ધાન — ૩	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૨૨-૧૨૫	૨.૪-૩.૬	પૂર્વા તથા પશ્ચિમા તરાઈ, ખિરી મધેશ તથા મધ્ય પહાડકા ૫૦૦
૪૭	વર્ષ — ૨૦૧૪	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૩૫-૧૪૦	૩.૮	પૂર્વા તથા પશ્ચિમા તરાઈ, ખિરી મધેશ તથા મધ્ય પહાડકા ૫૦૦
૪૮	સ્વર્પા સબ — ૧	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૫૦-૧૫૫	૪-૫	તરાઈ, તથા ખિરી મધેશ ર મધ્ય પહાડકા ૫૦૦ મિટરસમકા બેંસિકો સિઝિબત તથા ઘેલ ક્ષેત્ર ।

ક્ર. સં.	વાલિકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટા/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૪૯	વર્ષ — ૧૦૨૭ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૮ (૨૦૭૧)	૧૨૭	૩.૩	અસિન્ચિત તરાં ર મધ્ય પહાડકા ૧૦૦૦ મિટરસમકા બેંસી તથા ટાપ. અર્ધસિન્ચિત તથા અસિન્ચિત ક્ષેત્ર।
૫૦	સાંચા મસૂલી સબ — ૧	૨૦૬૮ (૨૦૭૧)	૧૪૫-૧૫૦	૩.૫-૪	તરાં, તથા ભિત્તી મધેશ ર મધ્ય પહાડકા ૫૦૦ મિટરસમકા બેંસીનો સિન્ચિત તથા ઘોલ ક્ષેત્ર।
૫૧	એટિઝ - ૬૪૪૪, F1 (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૮ (૨૦૭૧)	૧૨૮	૪.૪૩	તરાં ર ભિત્તી મધેશનો સિન્ચિત ક્ષેત્ર
૫૨	પિ. એચ. બી. - ૭૯, F1(પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૮ (૨૦૭૧)	૧૨૯	૫.૨૬	તરાં/સિન્ચિત
૫૩	યુ. એ. - ૩૧૨, F1(પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૮ (૨૦૭૧)	૧૩૨	૫.૪૬	સલાહી દેવિચ બેંકે સમકો તરાં ર ભિત્તી મધેશ
૫૪	ચ્યામ્પનીયન, F1(પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૮ (૨૦૭૧)	૧૩૬	૫.૧૫	સલાહી દેવિચ બેંકે સમકો તરાં ર ભિત્તી મધેશ
૫૫	રાજા, F1(પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૮ (૨૦૭૧)	૧૨૬	૪.૯૪	સલાહી દેવિચ બેંકે સમકો તરાં ર ભિત્તી મધેશ
૫૬	આર. એચ. - ૨૫૭, F1 (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૮ (૨૦૭૧)	૧૨૩	૪.૯૯	તરાં ર ભિત્તી મધેશ
૫૭	ગોરખનાથ -૬૦૯, F1 (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૮ (૨૦૭૧)	૧૨૩	૪.૮૩	તરાં ર ભિત્તી મધેશ
૫૮	લોકનાથ - ૫૦૫, F1 (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૮ (૨૦૭૧)	૧૨૮	૪.૭૯	તરાં ર ભિત્તી મધેશનો સિન્ચિત ક્ષેત્ર
૫૯	પિ. એ. સિ. - ૮૦૧, F1 (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૮ (૨૦૭૧)	૧૨૩	૭.૭૯	તરાં ર ભિત્તી મધેશનો સિન્ચિત ક્ષેત્ર
૬૦	રખમા - ૭૮૬, F1 (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૮ (૨૦૭૧)	૧૨૦	૪.૯૧	પૂર્વ તરાંદિનો સિન્ચિત ક્ષેત્ર

ક્ર. સં.	વાલીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્ત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટા/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૬૧	લેકાલી ધાન — ૧	૨૦૭૯(૨૦૧૪)	૧૫૬	૮.૦૭	૧૫૦૦ - ૨૬૦૦ મિટરસમ્પત્તી ઉચ્ચ પહાડી ક્ષેત્ર ।
૬૨	લેકાલી ધાન — ૩	૨૦૭૯(૨૦૧૪)	૧૫૨	૩.૯	૧૫૦૦ - ૨૬૦૦ મિટરસમ્પત્તી ઉચ્ચ પહાડી ક્ષેત્ર ।
૬૩	સુક્રવા ધાન — ૪	૨૦૭૯(૨૦૧૪)	૧૧૮-૧૨૫	૨.૭ - ૪	તરાઈ ર ખ્રીતી મધેશકો અસિન્ધિત ખેત ર મદ્ય પહાડકો ૫૦૦ મિટર ઉચાઇકો ટાર
૬૪	સુક્રવા ધાન — ૫	૨૦૭૯(૨૦૧૪)	૧૨૫	૩.૨ - ૪.૨	તરાઈ ર ખ્રીતી મધેશકો અસિન્ધિત ખેત ર મદ્ય પહાડકો ૫૦૦ મિટર ઉચાઇકો ટાર બર્સી ।
૬૫	સુક્રવા ધાન — ૬	૨૦૭૯(૨૦૧૪)	૧૨૦-૧૨૫	૩ - ૪	તરાઈ ર ખ્રીતી મધેશકો અસિન્ધિત ખેત ર મદ્ય પહાડકો ૫૦૦ મિટર ઉચાઇકો ટાર બર્સી ।
૬૬	સિન્ધૂ (પઽજીકરણ માત્ર) ઓ.પી.	૨૦૭૯(૨૦૧૫)	૧૩૫-૧૪૫	૮ - ૫	તરાઈ ર ખ્રીતી મધેશ
૬૭	મસ્તકમ (પઽજીકરણ માત્ર) ઓ.પી.	૨૦૭૯ (૨૦૧૫)	૧૨૦-૧૨૫	૪.૪ - ૫.૩	તરાઈ ર ખ્રીતી મધેશ
૬૮	ડેલટા ગાન્ધી (પઽજીકરણ માત્ર) ઓ.પી.	૨૦૭૯ (૨૦૧૫)	૧૨૮-૧૨૮	૩.૯-૫	તરાઈ ર ખ્રીતી મધેશ
૬૯	આકાશ (પઽજીકરણ માત્ર) ઓ.પી.	૨૦૭૯ (૨૦૧૫)	૧૨૦-૧૨૫	૬-૬.૩	તરાઈ ર ખ્રીતી મધેશ
૭૦	ગરિમા F (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯ (૨૦૧૫)	૧૩૦-૧૩૫	૫.૮-૬.૩	તરાઈ ર ખ્રીતી મધેશ
૭૧	હિ આર એચ ૭૭૬ F1 (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯ (૨૦૧૫)	૧૨૫-૧૩૦	૫.૬	તરાઈ ર ખ્રીતી મધેશ
૭૨	હિ આર એચ ૭૮૮ F1 (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯ (૨૦૧૫)	૧૩૦-૧૩૫	૬.૪	તરાઈ ર ખ્રીતી મધેશકો સિન્ધિત ક્ષેત્ર

ક્ર. સં.	વાલિકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટા/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૭૩	દાસિક ૬૪૪ ગોલ્ડ F1 (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૨ (૨૦૧૫)	૧૩૦	૫.૧	બાંકેદેખિ પૂર્વકો તરાઈ ર ભિત્તી મધેશ
૭૪	દાસિક તેજ ગોલ્ડ F1 (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૨ (૨૦૧૫)	૧૩૫	૫.૩	બાંકેદેખિ પૂર્વકો તરાઈ ર ભિત્તી મધેશ
૭૫	લિ કે ૫૦૧૭ F1(પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૨ (૨૦૧૫)	૧૨૭	૫.૧, ૫.૪	તરાઈ ર ભિત્તી મધેશ
૭૬	સુપર ૧૨૫ F1(પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૨ (૨૦૧૫)	૧૨૮-૧૩૩	૫.૩-૬.૩	તરાઈ ર ભિત્તી મધેશકો સિન્ચરત તથા અધિસિન્ચરત ક્ષેત્ર
૭૭	સુપર ૧૧૫ F1 (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૨ (૨૦૧૫)	૧૨૦-૧૨૫	૫.૬	તરાઈ ર ભિત્તી મધેશકો સિન્ચરત તથા અધિસિન્ચરત ક્ષેત્ર
૭૮	શાન્તી F1 (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૨ (૨૦૧૫)	૧૨૦-૧૩૦	૫.૬	તરાઈ ર ભિત્તી મધેશકો સિન્ચરત ક્ષેત્ર
૭૯	સુધા F1(પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૨ (૨૦૧૫)	૧૨૫-૧૩૦	૫.૬	તરાઈ ર ભિત્તી મધેશકો સિન્ચરત ક્ષેત્ર
૮૦	યુ એસ ૩૨૩ F1(પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૨ (૨૦૧૫)	૧૨૦-૧૩૦	૪-૫	તરાઈ ર ભિત્તી મધેશકો સિન્ચરત ક્ષેત્ર
૮૧	યુ એસ ૩૮૨ F1(પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૨ (૨૦૧૬)	૧૨૦-૧૨૫	૫.૬	તરાઈ ર ભિત્તી મધેશકો સિન્ચરત ક્ષેત્ર
૮૨	રાધા ૧૪	૨૦૭૩ (૨૦૧૬)	૧૩૨-૧૩૫	૪.૪	તરાઈ, ભિત્તી મધેશ, રિમા બેસિન ૧ ઉત્પયકરકો ૭૦૦ મિટર ઉત્પાદનમાં
૮૩	સુગન્ધિત ધાન ૧	૨૦૭૩ (૨૦૧૭)	૧૪૨-૧૪૫	૪.૫	તરાઈ, ભિત્તી મધેશ, રિમા બેસિન ૧ ઉત્પયકરકો ૭૦૦ મિટર ઉત્પાદન સમ્મકો
૮૪	રાધા ૧૩	૨૦૭૩ (૨૦૧૭)	૧૪૨-૧૪૮	૩-૪.૮	તરાઈ ર ભિત્તી મધેશકા અસિન્ચરત તથા સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર સમ્મકો નદી કિનાર, બેસી તથા સમતાળ ફાંટર ર ઉપસ્થકાના સિન્ચરત ક્ષેત્ર

ક્ર. સં.	વાલીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટા/હ)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૮૫	સેહાડુંગ સબ ૧	૨૦૭૩ (૨૦૭)	૧૨૨-૧૨૫	૪.૪-૪.૯	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાઈ, ખિરી મધેશ, નર્દી કિનાર, બેંસી તથા સમતલ ફાટ ર ઉપલબ્ધકા સિંજિત ક્ષેત્ર
૮૬	બે.કે.આર. એચ ૨૦૮૨ F (પઞ્જાકણ માત્ર)	૨૦૭૩ (૨૦૭)	૧૩૦	૬.૫-૬	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાઈ, ખિરી મધેશ, નર્દી કિનાર, બેંસી તથા સમતલ ફાટ
૮૭	બે.કે.આર. એચ. ૩૩૩૩ F (પઞ્જાકણ માત્ર)	૨૦૭૩ (૨૦૭)	૧૩૫	૬.૦	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાઈ, ખિરી મધેશ, નર્દી કિનાર, બેંસી તથા સમતલ ફાટ
૮૮	એચ.જે.-જિ.૧ (પઞ્જાકણ માત્ર)	૨૦૭૩ (૨૦૭)	૧૨૦-૧૨૫	૬-૯	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાઈ, ખિરી મધેશ, નર્દી કિનાર, બેંસી તથા સમતલ ફાટ
૮૯	એચ.જે.-જિ.૫ F ૧ (પઞ્જાકણ માત્ર)	૨૦૭૩ (૨૦૭)	૧૨૦-૧૩૦	૭-૮	સમન્દ સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાઈ, ખિરી મધેશ, નર્દી કિનાર, બેંસી તથા સમતલ ફાટ
૯૦	એચ.જે.-જિ.૧૦ F ૧ (પઞ્જાકણ માત્ર)	૨૦૭૩ (૨૦૭)	૧૨૦-૧૨૫	૬-૯	સમન્દ સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાઈ, ખિરી મધેશ, નર્દી કિનાર, બેંસી તથા સમતલ ફાટ
૯૧	બહુણી ધાન ૧	૨૦૭૪ (૨૦૭)	૧૩૫	૫.૫	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાઈ, ખિરી મધેશ, નર્દી કિનાર, બેંસી તથા સમતલ ફાટ
૯૨	બહુણી ધાન ૨	૨૦૭૪ (૨૦૭)	૧૪૨	૫.૮	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાઈ, ખિરી મધેશ, નર્દી કિનાર, બેંસી તથા સમતલ ફાટ
૯૩	હરદિનાથ ૩	૨૦૭૪ (૨૦૭)	૧૨૫	૫.૫	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાઈ, ખિરી મધેશ, નર્દી કિનાર, બેંસી તથા સમતલ ફાટ
૯૪	એલ.જી.૧૩.૦૧ F ૧ (પઞ્જાકણ માત્ર)	૨૦૭૪ (૨૦૭)	૧૨૦-૧૨૫	૭.૫-૮	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાઈ, ખિરી મધેશ, નર્દી કિનાર, બેંસી તથા સમતલ ફાટ
૯૫	એલ.જી.૧૩.૦૨ F ૧ (પઞ્જાકણ માત્ર)	૨૦૭૪ (૨૦૭)	૧૨૦-૧૨૫	૭.૫-૮	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાઈ, ખિરી મધેશ, નર્દી કિનાર, બેંસી તથા સમતલ ફાટ

ક્ર. સં.	બાળિકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્ત્વાદન ક્ષમતા (મે. ટા/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧૬	સાખા ૧ ૨૭F1 (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪ (૨૦૧૮)	૧૧૫	૫.૧૬	સમુદ્ર સતહબાત ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાફ, ખિત્રી મધેશ, નર્દી કિનાણ, બેંસી તથા સમતલ ફાંટ
૧૭	સાખા ૧ ૩૪ F1 (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪ (૨૦૧૮)	૧૧૫-૧૧૮	૫.૬૪	સમુદ્ર સતહબાત ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાફ, ખિત્રી મધેશ, નર્દી કિનાણ, બેંસી તથા સમતલ ફાંટ
૧૮	અગર્ઝિંજ દ ૨૯ ગોલ્ડ F1 (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪ (૨૦૧૮)	૧૧૨-૧૧૫	૭.૫-૭	સમુદ્ર સતહબાત ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાફ, ખિત્રી મધેશ, નર્દી કિનાણ, બેંસી તથા સમતલ ફાંટ
૧૯	અગર્ઝિંજ પ્રાર્થિમા F1 (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪ (૨૦૧૮)	૧૩૦-૧૩૫	૭.૫-૮	સમુદ્ર સતહબાત ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાફ, ખિત્રી મધેશ, નર્દી કિનાણ, બેંસી તથા સમતલ ફાંટ
૨૦૦	ખિ.એન.આર ૨૨૩ ૩ F1 (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪ (૨૦૧૮)	૧૨૦-૧૨૫	૫.૫-૬.૬	સમુદ્ર સતહબાત ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાફ, ખિત્રી મધેશ, નર્દી કિનાણ, બેંસી તથા સમતલ ફાંટ
૨૦૧	ખિ.એન.આર ૨૨૪ ૫ F1 (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪ (૨૦૧૮)	૧૨૦-૧૨૫	૫.૫-૬.૬	સમુદ્ર સતહબાત ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાફ, ખિત્રી મધેશ, નર્દી કિનાણ, બેંસી તથા સમતલ ફાંટ
૨૦૨	હિ.વાઈ ૬૮ F1 (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪ (૨૦૧૮)	૧૨૦	૮.૩-૬.૨	સમુદ્ર સતહબાત ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાફ, ખિત્રી મધેશ, નર્દી કિનાણ, બેંસી તથા સમતલ ફાંટ
૨૦૩	હિ.વાઈ ૭૯ F1 (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪ (૨૦૧૮)	૧૨૧	૮.૩-૬.૨	સમુદ્ર સતહબાત ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો તરાફ, ખિત્રી મધેશ, નર્દી કિનાણ, બેંસી તથા સમતલ ફાંટ
૨૦૪	કાલો ચામલ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૫ (૨૦૧૮)	૧૧૯-૧૨૫	૨.૨	તરાફ, ખિત્રી મધેશ, પહાડ, ઊમચ્યા ર બેંસિહર
૨૦૫	L P N B R 1605 (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૫ (૨૦૧૮)	૧૫૦	૭.૦	પૂર્વી તથા મધ્ય તરાફ
૨૦૬	શ્રાગમ ખુશુ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૫ (૨૦૧૮)	૧૧૮-૧૨૧	૫.૨-૬.૨	તરાફ, ખિત્રી મધેશ, નર્દી કિનાણ,

ક્ર. સં.	વાલીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્ત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટા/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧૦૭	એરિજ અઇડિયા (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૭૮)	૧૨૦-૧૨૫	૫. ૩-૬. ૧	તરાઈ, ભિત્તી મધેશ, નદી કિનાર,
૧૦૮	અલટા સુપર સાધ્યા (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૭૮)	૧૨૫-૧૩૭	૪. ૦૫-૪. ૫૧	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્ત્ચાઇસમાંકો તરાઈ, ભિત્તી મધેશ તથા નદી કિનાર
૧૦૯	અંડ્ઝુર જ્યોતિકિંબ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૯)	૧૩૪	૫. ૧	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્ત્ચાઇસમાંકો તરાઈ, ભિત્તી મધેશ ર બેસીહાર
૧૧૦	ટિ.પ્સ. આર. એચ. -૧૬૨૬ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૯)	૧૩૪	૫. ૧	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્ત્ચાઇસમાંકો તરાઈ, ભિત્તી મધેશ ર બેસીહાર
૧૧૧	મુકાબલા ૨૩ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૯)	૧૨૫	૫. ૨	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્ત્ચાઇસમાંકો તરાઈ, ભિત્તી મધેશ ર બેસીહાર
૧૧૨	ગુંજનત (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૯)	૧૫૫-૧૬૦	૪. ૫-૫. ૦	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્ત્ચાઇસમાંકો તરાઈ, ભિત્તી મધેશ ર બેસીહાર
૧૧૩	સાતાં મન્દુલી (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૯)	૧૪૫-૧૬૦	૫-૬	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્ત્ચાઇસમાંકો તરાઈ, ભિત્તી મધેશ ર બેસીહાર
૧૧૪	સર્જુ ૫૨ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૯)	૧૨૦-૧૩૦	૬-૭	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્ત્ચાઇસમાંકો તરાઈ, ભિત્તી મધેશ ર બેસીહાર
૧૧૫	સપર ચાર્ઝિના ૬૦૧ F1 (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૧૭૬ (૨૦૧૯)	૧૨૫	૬. ૬	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્ત્ચાઇસમાંકો તરાઈ, ભિત્તી મધેશ ર બેસીહાર
૧૧૬	તહલકા F1 (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૧૭૬ (૨૦૧૯)	૧૨૮	૫. ૧	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્ત્ચાઇસમાંકો તરાઈ, ભિત્તી મધેશ ર બેસીહાર
૧૧૭	મહરાજા F1 (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૧૭૬ (૨૦૧૯)	૧૩૩	૫. ૧	સમુદ્ર સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્ત્ચાઇસમાંકો તરાઈ, ભિત્તી મધેશ ર બેસીહાર

ક્ર. સં.	બાળિકો જાત	સિફારિસ વર્ગ	પાકને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટા/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧૧૮	૨૭ પિ ૬૩ F1 (પ્રજીવિકણ માત્ર)	૨૦૧૭૬ (૨૦૧૯)	૧૩૩	૫.૦	સમુદ્ર સતહનાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્પાદન ક્ષમતા બેસીહાર
૧૧૯	યૂ.પ્સ. ૩૦૫ F1 (પ્રજીવિકણ માત્ર)	૨૦૧૭૬ (૨૦૧૯)	૧૩૨	૫.૦	સમુદ્ર સતહનાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્પાદન ક્ષમતા બેસીહાર
૧૨૦	૧૪૪૪ F1 (પ્રજીવિકણ માત્ર)	૨૦૧૭૬ (૨૦૧૯)	૧૨૫	૫. ૩૮	સમુદ્ર સતહનાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્પાદન ક્ષમતા બેસીહાર
૧૨૧	કે.પિ.એ.ચ. ૪૬૮ F1 (પ્રજીવિકણ માત્ર)	૨૦૧૭૬ (૨૦૧૯)	૧૨૨	૬. ૧૯	સમુદ્ર સતહનાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્પાદન ક્ષમતા બેસીહાર
૧૨૨	પૃથ્વી ગોલ્ડ ૧૧૧૧ F1 (પ્રજીવિકણ માત્ર)	૨૦૧૭૬ (૨૦૧૯)	૧૨૯	૫. ૨	સમુદ્ર સતહનાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્પાદન ક્ષમતા બેસીહાર
૧૨૩	એ.આર.પિ. ૫૬૬૯ F1 (પ્રજીવિકણ માત્ર)	૨૦૧૭૬ (૨૦૧૯)	૧૨૬	૬. ૩	સમુદ્ર સતહનાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્પાદન ક્ષમતા બેસીહાર
૧૨૪	એ.આર.પિ. ૫૫૬૬ ઉપજ F1 (પ્રજીવિકણ માત્ર)	૨૦૧૭૬ (૨૦૧૯)	૧૨૬	૬. ૧	સમુદ્ર સતહનાટ ૭૦૦ મિટર ઉત્પાદન ક્ષમતા બેસીહાર

(ગ) મક્કે

ક્ર. સં.	બાળિકો જાત	સિફારિસ વર્ગ	પાકને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટા/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	ખુમલ પહેલો	૨૦૨૨ (૧૯૬૫)	૧૨૦-૧૩૦	૪.૯	મધ્ય પહાડ
૨	રામપુર કર્માણિટ	૨૦૩૨ (૧૯૭૫)	૧૧૦-૧૧૫	૪.૪	તરાઈ, પિત્રીમધ્યશ, બેસી ર મધ્ય પહાડ
૩	અરણ ૨	૨૦૩૯ (૧૯૭૧)	૫૦-૯૦	૨.૨	તરાઈ, મધ્યપહાડ
૪	મનકામના ૧	૨૦૪૪ (૧૯૭૧)	૧૨૦-૧૩૦	૪.૦	મધ્યપહાડ લિંદ્ઝમા તરાઈ ક્ષેત્રમા પણ લગાઉન સક્રિય

ક્ર.સં.	વાતાવરીનો જાત	સિકારિસ વર્ષ	પાકે દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિકારિસ ક્ષેત્ર
૫	ગણેશ ૨	૨૦૪૬ (૧૯૮૯)	૧૫૦-૧૮૦	૩.૫	ઉત્પાદાડ (હિંદુદમા તરાઈ ર પિત્રી મધ્યદામા પાનિ લગાડુન માચિને)
૬	રામપુર ૨	૨૦૪૬ (૧૯૮૯)	૧૦૫-૧૧૦	૪.૦	તરાઈ, પિત્રીમધેશ, બેંશિરાટાર
૭	અસ્થા ૧	૨૦૫૨ (૧૯૯૫)	૯.૦-૧૦૦	૪.૦	પશ્ચિમ તરાઈ ર મધ્યપહાડ
૮	ગણેશ ૧	૨૦૫૪ (૧૯૯૭)	૧૭૫	૫.૦	ઉત્પાદાડ
૯	મનકામના ૩	૨૦૫૯ (૨૦૦૨)	૧૪૨	૫.૫	પૂર્વભૂટાલ, મધ્યમાઝવલ ર પશ્ચિમાઝવલ વિકાસક્ષેત્રકા મધ્ય પહાડીથેન (૧૦૦૦મિટર દેખિ ૧૭૦૦ મિટરસમાંકો ઉચાઇકો લાગિ)
૧૦	ગોરચ હાઇન્ડ્રિફ્ટ મસ્કે	૨૦૬૧ (૨૦૦૩)	૧૧૦-૧૫૦	૮.૧	તરાઈ ર પિત્રીમધેશ (હિંદુદેખેતીકો લાગિ)
૧૧	દેઊરી	૨૦૬૩ (૨૦૦૬)	૧૩૦-૧૩૫	૫.૭	મધ્યપહાડ
૧૨	શાતિલા	૨૦૬૬ (૨૦૦૬)	૧૩૦-૧૩૫	૫.૦૮	પહાડ
૧૩	મનકામના ૪	૨૦૬૫ (૨૦૦૮)	૧૧૭	૫.૩	નેપાલનો પર્વદેખિ પશ્ચિમસમ મધ્ય પહાડકો ૧૬૦૦ મિટર ભદ્રા તલ
૧૪	પોસિલો મંકે ૧	૨૦૬૫ (૨૦૦૮)	૧૪૫-૧૫૫	૫.૩	નેપાલનો પર્વદેખિ પશ્ચિમસમ મધ્ય પહાડકો ૧૬૦૦ મિટર ભદ્રા તલ
૧૫	મનકામના ૫	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૪૦-૧૪૫	૫.૨૭	કણળિ પૂર્વકા મધ્ય પહાડ
૧૬	મનકામના ૬	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૪૦-૧૪૫	૫.૩૪	પૂર્વી-મધ્ય પશ્ચિમ પહાડ
૧૭	બાયો ૧૬૮૧, F (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૧૦-૧૧૦	૬.૫-૮	મધ્યમાઝવલ ક્ષેત્રકો મધ્યપહાડ-વર્ષ મૌસુમ પર્વા તરાઈ-હિંદુદેખિ મૌસુમ
૧૮	રાજકુમાર F (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૧૦૦-૧૧૦	૮-૯	તરાઈ, પિત્રીમધેશ, પશ્ચિમબેસિન, ભ્યાલી ર તલ્લો પહાડી ભેગકો ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાં

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१९	नुतन (के.एच १०३, F1) (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१०-९२	६.५-८	तराई, खित्रीमध्ये, रिभर बेसिन र उपत्यकाको ७०० मिटर उचाइसम्मको
२०	डिकेसी १०८९, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	१२०-१६०	१०-१२	मध्यतराई - हिउँदे मौसम (कार्तिक - माघ)
२१	अल राउण्ड, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	१२०-१६०	७.०	तराई क्षेत्रमा - हिउँदे तथा वर्षे मौसम
२२	बिस्को - १४० F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३५-१८०	७.१३	मध्यतराई र पहाड
२३	सि - ११२२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१४०-१६०	५. १८-२५	पूर्वी तथा मध्य तराई र मध्य पहाडको बेसी तथा टार।
२४	सि. पि.- ८०८, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३०-१४० (Winter) १०५-११० (Rainy)	९. ९५	पूर्वी तथा मध्य तराई
२५	सि. पि. - ६६६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	११०-१२० (Winter) ११०-१२० (Rainy)	६. ९७	पूर्वी तथा मध्य तराई
२६	गोतवरी - १८९, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१०५	७. ३६	पूर्वी तथा मध्य तराई, र मध्य पहाडको बेसी तथा टार।
२७	अल्टी - २, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१०५	५. ६९	पूर्वी तथा मध्य तराई, र मध्य पहाडको बेसी तथा टार।
२८	रामपुर हाइब्रिड - २	२०६९, (२०१२)	१३०-१६० हिउँदे १२५ वर्षे	७.० हिउँदे ३.५५ वर्षे	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मध्यश तथा टार।

ક્ર.સં.	વાતાવરીનો જાત	સિકારિસ વર્ષ	પાકે દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિકારિસ ક્ષેત્ર
૨૯	આર. એમ. એલ. - ૪ (Inbred line)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)			નારાયણી નદી પૂર્વકા ખિત્રી મંદેશ તથા તરાઈ
૩૦	એન. એમ. એલ. - ૨ (Inbred line)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)			નારાયણી નદી પૂર્વકા ખિત્રી મંદેશ તથા તરાઈ
૩૧	આરિટ્ય-૧૨૯, F1 (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)	૧૧૧ (Days to silking)	૭.૨	નારાયણી નદી પૂર્વકા ખિત્રી મંદેશ તથા તરાઈ
૩૨	પ્રાણ્યો- ૪૬૪૨, F1 (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)	૧૧૫ (Days to silking)	૮.૧૯	નારાયણી નદી પૂર્વકા ખિત્રી મંદેશ તથા તરાઈ
૩૩	નિમકો- ૧૪૦ નચાઁ, F1 (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)	૧૧૯ (Days to silking)	૭.૭૪	નારાયણી નદી પૂર્વકા ખિત્રી મંદેશ તથા તરાઈ
૩૪	સિ. પી. - ૬૩૬, F1 (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)	૧૧૯ (Days to silking)	૭.૧૧	નારાયણી નદી પૂર્વકા ખિત્રી મંદેશ તથા તરાઈ
૩૫	૧૦ સિ ૧૦, F1 (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)	૧૧૬ (Days to silking)	૭.૪૬	નારાયણી નદી પૂર્વકા ખિત્રી મંદેશ તથા તરાઈ
૩૬	હિ. એમ. એચ.— ૭૩૧૫, F1 (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)	૧૨૩ (Days to silking)	૬.૬૬	નારાયણી નદી પૂર્વકા ખિત્રી મંદેશ તથા તરાઈ
૩૭	હિ. એમ. એચ.— ૮૪૯, F1 (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)	૧૧૩ (Days to silking)	૬.૬૫	નારાયણી નદી પૂર્વકા ખિત્રી મંદેશ તથા તરાઈ
૩૮	એમ. એમ.— ૧૧૦૭, F1 (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)	૧૨૩ (Days to silking)	૯.૦	નારાયણી નદી પૂર્વકા ખિત્રી મંદેશ તથા તરાઈ
૩૯	દેકાલ્બ ડાવલ, F1 (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)	૧૧૮ (Days to silking)	૬.૭૯	નારાયણી નદી પૂર્વકા ખિત્રી મંદેશ તથા તરાઈ
૪૦	એન. એમ. એચ.- ૭૩૬, F1 (પઽજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)	૧૧૫ (Days to silking)	૭.૧૨	નારાયણી નદી પૂર્વકા ખિત્રી મંદેશ તથા તરાઈ

क्र.सं.	बालीको जात	सिकारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
४१	पारोनिया - ३५२२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१२)	१२२ (Days to silking)	८.६५	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४२	९२२०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१२)	११७ (Days to silking)	७.६७	तराई, भित्री मधेश, रिखर लेसिन र उपत्यकाको ७०० मिटर उचाइ सम्मका
४३	टी.एक्स-३६६, F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१२)	१२४ (Days to silking)	९	तराई, भित्री मधेश, रिखर लेसिन र उपत्यकाको ७०० मिटर उचाइ सम्मका
४४	सि.-९९४६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१२)	११६ (Days to silking)	९.७	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४५	खुपल हाइब्रिड मर्के - २	२०७७ (२०१४)	१५२- Winter १३८-Summer	९.०८ ८.५	मध्य पहाडी क्षेत्रमा वर्षायाममा र तराई तथा भित्री मधेशमा हिउँदै नैसम्मा।
४६	के.वाई एम - ३३	२०७७ (२०१४)	८८ (Days to silking)	३.५	मध्य पहाडी क्षेत्रमा वर्षायाममा र तराई तथा भित्री मधेशमा हिउँदै नैसम्मा।
४७	के.वाई एम - ३५	२०७७ (२०१४)	८६ (Days to silking)	१.५	मध्य पहाडी क्षेत्रमा वर्षायाममा र तराई तथा भित्री मधेशमा हिउँदै नैसम्मा।
४८	ऐमुझा कमोजिट	२०७१ (२०१४)	१२७	५.२	मध्य तथा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको ७०० देखि १५०० मिटर उचाइको पहाडी क्षेत्र।
४९	गुलमी - २ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	१२५	५.४	गुलमी र अर्धांचाँडी जिल्लाको ७०० देखि १५०० मिटर उचाइको क्षेत्र।
५०	अस्या ३	२०७२ (२०१५)	१००	३.९	मध्यपश्चिमदेखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड। तराई र भित्री मधेशमा हिउँदै र वसन्ते तथा मध्य पहाडमा गृष्म क्रतुमा खेती गर्न सकिन्ते।

ક્ર.સં.	વાતાવરીનો જાત	સિકારિસ વર્ષ	પાક્સે દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિકારિસ ક્ષેત્ર
૫૧	અરણ ૪	૨૦૭૨ (૨૦૭૫)	૧૧૩-૧૧૫	૪.૨	મધ્ય પણ્ણિમદેખિ પૂર્વનો તરાઈ, પિત્તી મધેશ ર મધ્ય પહાડ ઠાંચાની પણ્ણિમદેખિ પૂર્વનો તરાઈ, પિત્તી મધેશમા હિંદુંદે ર વરસન્ને તથા મંદ્યપહાડમા ગઢું કરતુમા બેઠી ગર્ન સકિને।
૫૨	અરણ ૬	૨૦૭૨ (૨૦૭૫)	૯૦	૩.૫	મધ્ય પણ્ણિમદેખિ પૂર્વનો તરાઈ, પિત્તી મધેશ ર મધ્ય પહાડ ઠાંચાની પણ્ણિમદેખિ પૂર્વનો તરાઈ, પિત્તી મધેશમા હિંદુંદે ર વરસન્ને તથા મધ્ય પહાડમા ગઢું કરતુમા બેઠી ગર્ન સકિને।
૫૩	રામપુર હાઇન્ડ્રિડ ૪	૨૦૭૩(૨૦૭૬)	૧૫૫-૧૬૫	૬.૯૫	તરાઈ ર પિત્તી મધેશનો હિંદુંદે સિજન ૭૦૦ મિટરસમ્મ
૫૪	આર. એમ. એલ. ૩૨ (ઇન્ન્બેડ લાઇન)	૨૦૭૩(૨૦૭૬)			તરાઈ ર પિત્તી મધેશનો હિંદુંદે સિજન ૭૦૦ મિટરસમ્મ
૫૫	આર. એમ. એલ. ૧૭ (ઇન્ન્બેડ લાઇન)	૨૦૭૩(૨૦૭૬)			તરાઈ ર પિત્તી મધેશનો હિંદુંદે સિજન ૭૦૦ મિટરસમ્મ
૫૬	રામપુર હાઇન્ડ્રિડ ૬	૨૦૭૩(૨૦૭૬)	૧૫૮-૧૬૮	૬.૮	તરાઈ ર પિત્તી મધેશનો હિંદુંદે સિજન ૭૦૦ મિટરસમ્મ
૫૭	આર. એમ. એલ. ૪ (ઇન્ન્બેડ લાઇન)	૨૦૭૩(૨૦૭૬)			તરાઈ ર પિત્તી મધેશનો હિંદુંદે સિજન ૭૦૦ મિટરસમ્મ
૫૮	જિ.કે. ૩૧૪૦ F1, (પઽંજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૩(૨૦૭૬)	૧૭૫	૬.૪	નારાયણી નદી દેખિ પૂર્વી તરાઈ ર પિત્તી મધેશનો હિંદુંદે સિજનકો લાણિ ૭૦૦ મિટરસમ્મ
૫૯	જિ.કે. ૩૧૧૪ F1, (પઽંજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૩(૨૦૭૬)	૧૭૦	૬.૫	નારાયણી નદી દેખિ પૂર્વી તરાઈ ર પિત્તી મધેશનો હિંદુંદે સિજનકો લાણિ ૭૦૦ મિટરસમ્મ
૬૦	એન.એમ.એચ. ૭૧૩ F1, (પઽંજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૩(૨૦૭૬)	૧૭૫	૬.૩	નારાયણી નદી દેખિ પૂર્વી તરાઈ ર પિત્તી મધેશનો હિંદુંદે સિજનકો લાણિ ૭૦૦ મિટરસમ્મ
૬૧	એન.એમ.એચ. ૧૨૪૭ F1, (પઽંજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૩(૨૦૭૬)	૧૭૭	૬.૦૭	નારાયણી નદી દેખિ પૂર્વી તરાઈ ર પિત્તી મધેશનો હિંદુંદે સિજનકો લાણિ ૭૦૦ મિટરસમ્મ
૬૨	જિ. ૩૩૯૬ F1, (પઽંજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૩(૨૦૭૬)	૧૬૫	૬.૨૯	નારાયણી નદી દેખિ પૂર્વી તરાઈ ર પિત્તી મધેશનો હિંદુંદે સિજનકો લાણિ ૭૦૦ મિટરસમ્મ

ક્ર.સં.	વાતાવરીનો જાત	સિકારિસ વર્ષ	પાકે દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિકારિસ ક્ષેત્ર
૬૩	૩૦૨૨F1, (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯(૨૦૧૬)	૧૭૦	૬.૩	નારાયણી નદી દેખિ પૂર્વી તરાઈ ર ખિંડી મધેશકો હિંદેંદુ
૬૪	૩૦૩૩F1, (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯(૨૦૧૬)	૧૭૦	૬.૪	નારાયણી નદી દેખિ પૂર્વી તરાઈ ર ખિંડી મધેશકો હિંદેંદુ
૬૫	બિમનો એકમ ૮૧ F1, (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯(૨૦૧૬)	૧૭૫	૬.૫	નારાયણી નદી દેખિ પૂર્વી તરાઈ ર ખિંડી મધેશકો હિંદેંદુ
૬૬	બિમનો ૧૭ ગોલ્ડ F1, (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯(૨૦૧૬)	૧૮૦	૮.૨	નારાયણી નદી દેખિ પૂર્વી તરાઈ ર ખિંડી મધેશકો હિંદેંદુ
૬૭	૧૦૦ એમ.ગોલ્ડ F1, (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯(૨૦૧૭)	૧૮૦	૮.૫	સમૃદ્ધ સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઊચાઇસમાનો નારાયણી નદી પૂર્વીકાંતારાઈ ર ખિંડી મધેશમા હિંદેંદુ સિજનકો લાગિ
૬૮	પાબળ F1, (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯(૨૦૧૭)	૧૮૦	૮.૧	સમૃદ્ધ સતહબાટ ૭૦૦ મિટર ઊચાઇસમાનો નારાયણી નદી પૂર્વીકાંતારાઈ ર ખિંડી મધેશમા હિંદેંદુ સિજનકો લાગિ
૬૯	પોણિલો મંકે ૨	૨૦૭૯૪(૨૦૧૮)	૧૨૦-૧૬૦	૮.૫	તરાઈ, ખિંડી મધેશનો સમૃદ્ધ સતહદેખિ ૮૦૦ મિટરસમ્મ (વર્ષ તથા હિંદેંદુ સિજનકો લાગિ) ર મધ્ય પાહાડકો સમૃદ્ધ સતહદેખિ ૮૦૦-૧૮૦૦ મિટર ઊચાઇસમા (વર્ષ સિજનકો લાગિ)
૭૦	રામપુર ૪	૨૦૭૯૪(૨૦૧૮)	૧૭૦	૫.૪૦	તરાઈ, ખિંડી મધેશનો સમૃદ્ધ સતહદેખિ ૭૦૦ મિટર ઊચાઇસમા મધ્ય પાહાડકો સમૃદ્ધ સતહદેખિ ૭૦૦-૧૬૦૦ મિટર ઊચાઇસમા
૭૧	મનકામના ૭	૨૦૭૯૪(૨૦૧૮)	૧૫૮	૫.૪૬	સમૃદ્ધ સતહદેખિ ૭૦૦ મિટર ઊચાઇસમા કા તરાઈ,
૭૨	રામપુર હાઇબ્રિડ ૮ F1, (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯૪(૨૦૧૮)	૧૧૦ -૧૫૫	૭.૫૬	ખિંડી મધેશમા હિંદેંદુ સિજનકો લાગિ
૭૩	રામપુર હાઇબ્રિડ ૧૦F1, (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯૪(૨૦૧૮)	૧૨૦-૧૬૦	૮.૦૫	સમૃદ્ધ સતહદેખિ ૭૦૦ મિટર ઊચાઇસમા કા તરાઈ,

ક્ર.સં.	વાતાવરીનો જાત	સિકારિસ વર્ષ	પાકે દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિકારિસ ક્ષેત્ર
૭૪	પિ એલ ૩૩૦૦ F1, (પઽંજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪(૨૦૧૮)	૧૬૦-૧૬૫	૬.૪૮	સમદુદ્ધ સતહદેખિ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો નારાયણી નદી પૂર્વકા તરાઈ ર ભિન્ની મધેશમા હિઉદે સિજનકો લાગિ
૭૫	પિ એલ ૩૩૩૯ F1 (પઽંજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪(૨૦૧૮)	૧૬૦-૧૬૫	૬.૦૧	સમદુદ્ધ સતહદેખિ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો નારાયણી નદી પૂર્વકા તરાઈ ર ભિન્ની મધેશમા હિઉદે સિજનકો લાગિ
૭૬	એચ પિ ૨૨૨ F1, (પઽંજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪(૨૦૧૮)	૧૬૦-૧૬૫	૮.૭૪	સમદુદ્ધ સતહદેખિ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો નારાયણી નદી પૂર્વકા તરાઈ ર ભિન્ની મધેશમા હિઉદે સિજનકો લાગિ
૭૭	૧૭૮૪ F1, (પઽંજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪(૨૦૧૮)	૧૪૦-૧૫૦	૭.૮૧	સમદુદ્ધ સતહદેખિ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો નારાયણી નદી પૂર્વકા તરાઈ ર ભિન્ની મધેશમા હિઉદે સિજનકો લાગિ
૭૮	૧૧૧ સુપર F1, (પઽંજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪(૨૦૧૮)	૧૫૫-૧૬૦	૭.૨૭	સમદુદ્ધ સતહદેખિ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો નારાયણી નદી પૂર્વકા તરાઈ ર ભિન્ની મધેશમા હિઉદે સિજનકો લાગિ
૭૯	પિ ૩૫૩૩ F1, (પઽંજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪(૨૦૧૮)	૧૬૦-૧૭૦	૭.૫૫	સમદુદ્ધ સતહદેખિ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો નારાયણી નદી પૂર્વકા તરાઈ ર ભિન્ની મધેશમા હિઉદે સિજનકો લાગિ
૮૦	એલ જી ૩.૦૧ F1, (પઽંજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૪(૨૦૧૮)	૧૬૦-૧૬૫	૮.૧	સમદુદ્ધ સતહદેખિ ૭૦૦ મિટર ઉચાઇસમાંકો નારાયણી નદી પૂર્વકા તરાઈ ર ભિન્ની મધેશમા હિઉદે સિજનકો લાગિ

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
८१	विमल्को जम्बो ६५ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	८.१७	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटर उचाइसम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदै सिजनको लागि
८२	जे के एम एच ५०२ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	११५	७.०९	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटर उचाइसम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदै सिजनको लागि
८३	कर्न विंग ९५२२ (एम ९२९२) F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	७.२२	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटर उचाइसम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदै सिजनको लागि
८४	मुखिम ९०६२ (विकास) F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	७.१८	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटर उचाइसम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदै सिजनको लागि
८५	जे एम ६ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१४०-१५०	७.११	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटर उचाइसम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदै सिजनको लागि
८६	जे एम ४ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१४०-१५०	७.२०	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटर उचाइसम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदै सिजनको लागि

(શ) ગાડુ

ક્ર.સં.	વાલીકો જાત	સિકફરિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/બે)	સિકફરિસ ક્ષેત્ર
૧	લેમા ૫૨	૨૦૧૭ (૧૯૬૦)	૧૭૬	૫.૦	મધ્યપદાર્દ
૨	આર.આર. ૨૧	૨૦૨૭ (૧૯૭૧)	૧૬૬-૧૬૦	૪.૦	તરાઈ ર પહાડ
૩	ચુ.પી. ૨૬૨	૨૦૩૪ (૧૯૭૮)	૧૨૨	૪.૦	તરાઈ
૪	નેપાલ ૨૧૭	૨૦૪૨ (૧૯૮૫)	૧૧૭	૫.૦	તરાઈ
૫	અન્નપૂર્ણ ૧	૨૦૪૫ (૧૯૮૮)	૧૬૮	૫.૫	૧૦૦૦ મિટર ઉત્તીવાસ ક્ષેત્રનો ૧૦૦૦ મિટરદેખિ ૧૭૦૦ મિટર
૬	અન્નપૂર્ણ ૩	૨૦૪૭ (૧૯૯૧)	૧૬૫	૫.૫	લુસ્લે ર પાછીવાસ ક્ષેત્રનો ૧૦૦૦ મિટરદેખિ ૧૭૦૦ મિટર
૭	બી.એસ. ૧૦૨૨	૨૦૪૮ (૧૯૯૧)	૧૨૦	૫.૦	ઉત્તીવાસનો ભાગી
૮	ભૂકર્તી	૨૦૫૧ (૧૯૯૪)	૧૨૦	૫.૦	નારાયણી નદીદેખિ પણિમનો તરાઈ, ટાર ર ૧૦૦૦ મિટરસમ્મ ઉત્તીવાસ
૯	અન્નપૂર્ણ ૪	૨૦૫૧ (૧૯૯૪)	૧૬૧	૫.૦	ભાગી ઉપટ્યકાહર
૧૦	બી.એસ. ૧૧૩૫	૨૦૫૧ (૧૯૯૪)	૧૧૫	૫.૦	તરાઈ, ટાર ર ૧૦૦૦ મિટરસમ્મ ઉત્તીવાસ ભાગી ઉપટ્યકાહર
૧૧	અન્નપૂર્ણ	૨૦૫૪ (૧૯૯૭)	૧૨૫	૪.૫	ટાર, ૧૦૦૦ મિટરભાગી કાળ ઉત્તીવાસનો ભાગી ઉપટ્યકાનો મધ્યમ તથા
૧૨	રોહિણી	૨૦૫૪ (૧૯૯૭)	૧૧૯	૪.૧	તરાઈ, ટાર ર ૧૦૦૦ મિટરભાગી કાળ ઉત્તીવાસ ભાગી ઉપટ્યકાનો
૧૩	પાસાઇન્ટલહાસુ	૨૦૫૪ (૧૯૯૭)	૧૭૮	૫.૭	સિજિચિત ર મધ્યમ તથા ઉત્તીવાસ ભાગી
૧૪	કાન્ટિન	૨૦૫૪ (૧૯૯૭)	૧૭૪	૫.૫	મધ્યપહાડ જસ્તે કાઠમાડી ર જુમ્લા સાહબેને સમાન હાવાળાની
૧૫	બી.એસ. ૧૪૭૩	૨૦૫૬ (૧૯૯૯)	૧૧૫	૪.૦	ભાગી ઉત્તીવાસ મધ્યમ ૫ ઉત્તીવાસ ભૂમિ
					તરાઈ, ટાર ર ૧૦૦૦ મિટરભાગી કાળ ઉત્તીવાસ ભાગી ઉપટ્યકાનો
					સિજિચિત ર મધ્યમ તથા ઉત્તીવાસ ભાગી ઉત્તીવાસ ભૂમિ

ક્ર.સં.	વાલીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાબને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મેટ. ટન/હે.)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧૬	ગૌતમ	૨૦૬૬૧ (૨૦૦૮)	૧૧૯	૩.૪	તરાઈ, ટાર તથા ૫૦૦ મિટર ભન્દા કમ ઉત્પાદ ભરનો ઉપયકા
૧૭	ઉચ્ચા કે ૧૨૦૮	૨૦૬૬૪ (૨૦૦૭)	૧૭૯	૩.૪	મધ્ય પાછાડ ર ઉચ્ચ પાછાડ
૧૮	આદિત્ય	૨૦૬૬૬ (૨૦૧૦)	૧૧૮	૪.૭૯	તરાઈ, ટાર ર ૫૦૦ મી. સમાવ્યો ઉપલબ્ધકા
૧૯	એન.એલ. ૧૭૯	૨૦૬૬૬ (૨૦૧૦)	૧૨૨	૪.૫૩	તરાઈ, ટાર ર ૫૦૦ મી. સમાવ્યો ઉપલબ્ધકા
૨૦	વિજય	૨૦૬૬૭ (૨૦૧૧)	૧૧૭-૧૨૩	૪.૪૫	તરાઈ, ટાર ર ૫૦૦ મી. સમાવ્યો ઉપલબ્ધકા
૨૧	ગૌરા (BL 3225)	૨૦૬૬૯ (૨૦૧૨)	૧૬૦	૪.૨-૫.૦	મધ્ય તથા ઉચ્ચ પાછાડ
૨૨	ધૌલાગિરી (BL 3503)	૨૦૬૬૯ (૨૦૧૨)	૧૫૬	૩.૬-૪.૯	મધ્ય તથા ઉચ્ચ પાછાડ
૨૩	તિલોતમા	૨૦૭૭૨ (૨૦૧૫)	૧૦૫-૧૨૦	૨.૫-૩.૨	તરાઈ ર ખિંચિત મધ્યશાકો સિઝિવત તથા અર્ધ સિઝિત ક્ષેત્ર
૨૪	ડાંફ	૨૦૭૭૨ (૨૦૧૫)	૧૬૩-૧૭૦	૪.૪૮	મધ્ય તથા ઉચ્ચ પાછાડ
૨૫	બાળાગા	૨૦૭૭૩ (૨૦૧૬)	૧૧૦	૩.૩	તરાઈ, ટાર, હોચો આલ્યકા ૭૦૦ મિટરસમ્પત્તકો ઉત્તરાઝા સિઝિત ર અર્ધ સિઝિવત ક્ષેત્રનો લાગી
૨૬	ખગડિયારી	૨૦૭૭૩ (૨૦૧૬)	૧૬૩	૪.૪	મધ્ય તથા ઉચ્ચ પાછાડ (૭૦૦ દેખિય ૧૫૦૦ મિટરસમ્પત્ત) સિઝિત તથા અર્ધ સિઝિવત ક્ષેત્રનો લાગી
૨૭	મુનાલ	૨૦૭૭૪ (૨૦૧૮)	૧૬૪	૪.૧૧	સમૃદ્ધ સતહનો ૬૦૦ દેખિય ૨૩૦૦ મી. ઉત્તરાઝામનો મદ્ય તથા ઉચ્ચ પાછાડનો સિઝિત તથા અસિઝિત ક્ષેત્ર
૨૮	ન્યાખુરા	૨૦૭૭૪ (૨૦૧૮)	૧૫૮	૩.૨૬	સમૃદ્ધ સતહનો ૬૦૦ દેખિય ૧૬૦૦ મી. ઉત્તરાઝામનો મદ્ય પાછાડકો અસિઝિત ક્ષેત્ર
૨૯	ખજા ડુરમ ૧	૨૦૭૭૪ (૨૦૧૮)	૧૨૬	૪.૮૬	સમૃદ્ધ સતહદેખિ ૫૦૦ મિટર ઉત્તરાઝામની દાડ, બાંધે, બાદિયા, કૈલાલી, કરુંબનુપુકા સિઝિવત ક્ષેત્ર
૩૦	ખજા ડુરમ ૨	૨૦૭૭૪ (૨૦૧૮)	૧૨૯	૫. ૨૬	સમૃદ્ધ સતહદેખિ ૫૦૦ મિટર ઉત્તરાઝામની દાડ, બાંધે, બાદિયા, કૈલાલી, કરુંબનુપુકા સિઝિવત ક્ષેત્ર

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३१	पावे गहुँ (दर्ता)	२०७५ (२०१८)	३३०	२.१६-२.७५	कणाली अञ्चलको २३०० देखि २३०० मिटर सम्म। २८०० मिटर उपर्युक्त।
३२	बि.एल. ४३४४	२०७५ (२०१८)	५.०३		तर्दा१ र भित्री मधेशलागायत समुद्री सतह बाट ८०० मिटर उचाई सम्म।

(इ) कीदो

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ओख्ले १	२०४७ (१९८०)	१५.४-१९.४	३.३	मध्य र उच्च पहाड
२	डल्लो १	२०४७ (१९८०)	१२५-१५१	३.३	तर्दा१, भित्रीमधेश र मध्यपहाड
३	काँडे कोदो १	२०४७ (१९८०)	१६७	२.३	१०० मिटरदेखि ११०० मिटर उचाइसम्मको मध्यपहाडी क्षेत्रको पाखोबारी
४	सेलुड कोदो १	२०७२ (२०१५)	१५५	२.४	मध्यमाञ्चल देखि मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको १३०० देखि २२०० मि. उचाइको मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	काँडे कोदो २	२०७२ (२०१५)	१५३	३.५	मध्यमाञ्चल देखि मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको ७०० देखि १८०० मि. उचाइको मध्य पहाड

(च) जौ

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बोनम	२०३० (१९७४)	१६८	३.६	काठमाडौं उपत्यका र समान हावापानी भएको क्षेत्र
२	एच.बी.एल ५६	२०३० (१९७४)	१३५	३.०	तर्दा१ र भित्रीमधेश

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहु)	सिफारिस क्षेत्र
३	गालट	२०३० (१९७४)	१५७	२.३	तराई, भित्रीमधेश र पालुड उपत्यका
४	सिं.आई. १०४८८	२०३० (१९७४)	१२५	२.६	तराई, भित्रीमधेश
५	केच	२०३१ (१९७५)	११२	२.५	तराई, भित्रीमधेश
६	सोलुउवा	२०४७ (१९९०)	१३७	१.९	मुस्ताङ, मनाङ र डोल्प्याका २००० मिटर देखि ३००० मिटरसम्म उचाइका लेकाली क्षेत्र

(छ) फापर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहु)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिठे कापार १	२०७२ (२०१५)	७२	१.२	तराई र भित्री मधेश देखि उच्च पहाडसम्म

११.२ दलहन

(क) भटमास

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहु)	सिफारिस क्षेत्र
१	हाई	२०३५ (१९७७)	१२४	२.४	तराई, भित्रीमधेश
२	रात्सम	२०४४ (१९८७)	१४५	१.०	मध्यपहाड र उपत्यका
३	सेती	२०४६ (१९९०)	१५०	१.२	मध्यपहाड र उपत्यका
४	कञ्ज	२०४६ (१९९०)	१२३	२.५	तराई, भित्रीमधेश
५	लुम्ले भट्यास १	२०५३ (१९९६)	१३८-१४७	१.७	४०० मिटरदेखि १६०० मिटर उचाइसम्मको मध्यपहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
६	तरकारी भट्टास १	२०६० (२००४)	१२०	२.३	मध्यपहाडी क्षेत्र ८०० मिटरदेविय १५०० मिटरसम्म
७	पुरा	२०६३ (२००६)	१२५	१.६	तराई, खिरीपछिया १ मध्य पहाड

(छ) मुस्रो

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सिन्दू	२०३६ (१९७९)	१४८	१.५	तराई, खिरी मधेश र पहाड
२	सिपिक	२०३६ (१९७९)	१४३	१.५	तराई, खिरी मधेश र पहाड
३	शिशिर	२०३६ (१९७९)	१५०	२.०	तराई, खिरी मधेश र पहाड
४	सिमल	२०४६ (१९९०)	१४३	१.१	तराई, खिरी मधेश र मध्यपहाड
५	शिवर	२०४६ (१९९०)	१४३	३.५	तराई, खिरी मधेश र मध्यपहाड
६	खजुरा १	२०५६ (१९९१)	१२८	१.५	मध्यपश्चिमाञ्चलदेविय सुदूर पश्चिमाञ्चलसम्मको धान र मके लगाइने खेत
७	खजुरा मुस्रो २	२०५६ (१९९१)	१३४	२.१	मध्यपश्चिमाञ्चलदेविय सुदूरपश्चिमाञ्चलसम्मको धान र मके लगाइने खेत
८	शीतल	२०६१ (२००४)	१३४	१.१	मध्यपार्वती र मध्यपहाड
९	महेश्वर भारती	२०६४ (२००७)	१११	१.४	काठमाडौं उपत्यका वा सोसाह, मध्य पहाडी क्षेत्रको टार तथा बेसी
१०	सानु	२०६४ (२००७)	९८	१.३	काठमाडौं उपत्यका वा सो सरह, मध्यपहाडी क्षेत्रको टार तथा बेसी
११	खजुरा मुस्रो ३	२०७३ (२०१७)	१४८	१.७८	समूद्र सतहबाट १७०० मिटरसम्मको तराई खिरी मधेश र मध्यपहाड
१२	खजुरा मुस्रो ४	२०७५ (२०१८)	१३८	१.०८	मध्य तथा सुदूरपश्चिमका तार्ग (दाङ देखि कञ्चनपुरसम्म, १०० देखि ७०० मिटरसम्म)

(ग) चना

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	धनुष	२०३६ (१९७९)	१४४	१.५	तराई र भित्रिमध्येश
२	राधा	२०४४ (१९८७)	१४२	१.६	तराईका सुखद्वा भाग र आकाशे पानीको भरपा खेती गर्न सकिने भूमि
३	सीता	२०४४ (१९८७)	१४०	१.५	तराईका सुखद्वा भाग र आकाशे पानीको भरपा खेती गर्न सकिने भूमि
४	कोसेली	२०४७ (१९९०)	१५४	१.६	पश्चिम तराई र भित्रिमध्येश
५	कालिका	२०४७ (१९९०)	१५२	१.४	मध्य र पश्चिम तराई तथा भित्रिमध्येश
६	तारा	२०६४ (२००८)	१३५	१.४	तराई र मध्य पहाडको बेंशी तथा टार
७	अनंतराधी	२०६४ (२००८)	१३५	१.३	तराई र मध्य पहाडको बेंशी तथा टार

(घ) बोडी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	आकाश	२०४६ (१९९०)	७३	१.०	तराई र भित्रिमध्येश
२	प्रकाश	२०४६ (१९९०)	६०	०.८	तराई र भित्रिमध्येश
३	सर्घे	२०६१ (२००४)	७७	१.३	मध्य र पश्चिम तराई, भित्रिमध्येश
४	डबल हार्मेण्ट (पञ्चाक्षण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३०-१००	१५-१८	तराई र पहाड
५	मालेपाटन - १	२०६८ (२०११)	७५-९०	०.८-१.०	तराई, भित्रिमध्येश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरू (३०० देखि १००० मी)
६	गाजले बोडी	२०७३	७८	१.५५	समुद्र सतहबाट १२०० मिटर सम्मको तराई भित्री मध्येश र मध्य पहाड

(क) रहर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रमपु अरह १	२०४८ (१९९२)	१९७	१.५	वितवन, मकवानपुर १ सलाही जिल्लाहरुको तराई २ भित्री मधेश
२	वागधरी	२०४८ (१९९२)	२६१	२.०	धनुषा, सलाही १ बाँके जिल्लाहरु

(ख) नास

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रमपुर मास	२०४७-२०१८-	६४	०.८८	तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडङका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (१०० देखि १२५०मिटरसम्म)
२	खजुरा मास १	२०४७-२०१८-	६६	०.९९	तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडङका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (१०० देखि १२५०मिटरसम्म)

(छ) मुड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा वैशाखी	२०३२ (१९७६)	६०	१.५	तराई
२	कल्याण	२०६३ (२००६)	६०	०.६९	तराई, चूरे पहाडङ र मध्यपहाड
३	प्रतिक्षा	२०६३ (२००६)	६३	०.६८	तराई, चूरे पहाडङ र मध्यपहाड
४	प्रतिज्ञा	२०७५ (२०१८)	५९	१.३०	तराई, भित्री मधेश तथा मध्यपहाडङका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (१०० देखि १७०० मिटरसम्म)

(छ) राजमा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पिंडि.आर. १४	२०७६ (२०११)	११९	१.८६	तराईदिखि उच्च पहाड (११५ ते खि २३६७ मिटरसम्म)

११.३ तेलहन

(क) बदाम

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बी. ४	२०३७ (१९८०)	१४०	१.५	तराई, भित्री मधेश र मध्यपहाड
२	जनक	२०४५ (१९८१)	१४५	२.५	तराई, भित्री मधेश र मध्यपहाडी क्षेत्रको सिंचाइको सुविधा नभएको बलौटे देमट, माटो भापको क्षेत्र
३	जयती	२०५३ (१९९६)	१३३७-१५३	२.०	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिट्ठ्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
४	जयन्ती	२०५३ (१९९६)	११५	२.२	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिट्ठ्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
५	राजसि	२०६२ (२००५)	१३६	२.८	तराई र भित्री मधेश
६	वैदेही	२०६२ (२००५)	११०	३.३	तराई र भित्री मधेश
७	समुद्रि	२०७६ (२०११)	११०-१२५	३.१६	तराई र भित्री मधेश र मध्य पहाड

(શ) તોરી

ક્ર.સં.	બાળીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્તાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	વિકાસ	૨૦૪૬ (૧૯,૮૯)	૮૫-૯૦	૦.૮	મધ્યમાંગ્રલ દેખિ સુદરપણીમાંગ્રલસમાંકો તરાઈ ર ભિત્તિમધેશ
૨	લુલે ૧	૨૦૫૩ (૧૯૯૬)	૮૯-૧૫૩	૦.૯	પણિમાંગ્રલકો ૭૦૦ મિટા ઉચાઇ ભન્દા માથિકો મધ્યડેખિ ઉચ્ચ પહાડ
૩	પ્રગતિ	૨૦૫૩ (૧૯૯૬)	૯૯,	૧.૦	પર્વી મધ્યપહાડ, તરાઈ ર ભિત્તી મધેશકો અસિન્બત ખ્રમ
૪	ઉન્નતિ	૨૦૬૨ (૨૦૦૫)	૮૬	૧.૦૪	તરાઈ, ભિત્તિમધેશ ર કમ ઉચાઇ ભાપકો ઉત્તયકાકો અસિન્બત ક્ષેત્ર
૫	પ્રીતિ	૨૦૬૨ (૨૦૦૫)	૮૩	૧.૨૬	તરાઈ, ભિત્તિમધેશ ર કમ ઉચાઇ ભાપકો ઉત્તયકાકો અસિન્બત ક્ષેત્ર
૬	મારઢ તોરી - ૨	૨૦૩૦ (૨૦૧૩)	૮૩	૦.૭-૦.૯	તરાઈ તથા મધ્ય તરાઈ
૭	ચેવાઈ - ૧૬, F ૧ (પ્રજીકરણ માત્ર)	૨૦૩૦ (૨૦૧૩)	૧૬૦	૧.૮	તરાઈ તથા ભિત્તી મધેશકો સિન્બત તથા આધિસિન્બત ક્ષેત્ર
૮	મુહેત સ્થાનિય તોરી - ૩ (પ્રજીકરણ માત્ર)	૨૦૩૭ (૨૦૧૪)	૮૨-૧૦૦	૦.૯૦૫	મધ્યપણ્ણમાંક તરાઈ જિલ્લાહાર બાંધિ, બાંધિયા, દાઢ, મધ્યપહાડકા, સુર્ખેત, દૈતોખ સલ્યાન ર ભેરી નંદી કિનારકા ક્ષેત્રનું ।
૯	નવાપુર સ્થાનિય - ૪	૨૦૭૬ (૨૦૧૯)	૯૩	૧.૦૨	તરાઈ, ભિત્તિમધેશ ર મધ્ય પહાડકા ૬૦૦ મી.

(ગ) રાયો

ક્ર.સં.	બાળીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્તાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	પુસ બોલ્ડ	૨૦૪૫ (૧૯૮૧)	૧૧૦-૧૧૫	૦.૯	તરાઈ ર ભિત્તિમધેશ
૨	કૃજા	૨૦૪૬ (૧૯૮૧)	૧૧૫	૧.૧	મધ્યમાંગ્રલદેખિ સુદરપણીમાંગ્રલ સમ્પકો તરાઈ ર ભિત્તિમધેશ
૩	મોડ ગાયો/તોરા	૨૦૭૪ (૨૦૧૮)	૧૦૨-૧૨૦	૦.૯૨	સમુદ્ર સતહ દેખિ ૭૦૦ મિટર ઉત્ચાઇસમાંક તરાઈ તથા ભિત્તિમધેશ

(म) तिवार

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नवलपुर खेगे तील १	२०५७ (२०००)	८५	१.३	सिंहा देवी नेपालगञ्ज सममका तराई
२	नवलपुर झुसे तील १	२०५७ (२०००)	१.३	०.६५	तराई र भित्री मधेश

११.४ औद्योगिक बाली

(क) सुर्ती

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बेलाचारी १	२०४६ (१९९९)	६०-९०	०.९	तराई

(ख) कपास

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ट्याम्कट एस.पी. ३७	२०३४ (१९७७)	६०-९०	०.९	मध्यमाञ्चल र मुद्दू पश्चिमाञ्चल

(ग) उच्चु

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	जीतपुर १	२०५३ (१९९६)	३००-३६०	५१.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको सिफारिस तराई
२	जीतपुर २	२०५३ (१९९६)	३००-३६०	९२.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको असिफिचत तराई
३	जीतपुर ३	२०६० (२००४)	३००-३६०	५७.२	तराई

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे.)	सिफारिस क्षेत्र
४	जीवतपुर ४	२०६० (२००८)	३००-३६०	८५.०	तार्हि

(घ) जट

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे.)	सिफारिस क्षेत्र
१	इटहरी १ (सेतोपाटा)	२०५६ (१९९९९)	११८	३.४	पर्वी तराई
२	इटहरी २ (मुनौलोपाटा)	२०५६ (१९९९९)	११८	३.३	पर्वी तराई

(ङ) अदुवा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे.)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट अदुवा १	२०५६ (२००१)	२२५-२४०	१२२-३६	१६०० मिटर उचाइसम्मको भित्री मध्ये पहाड र बेसी
२	कपुरकोट अदुवा २	२०५६ (२०१६)	२४०-२६०	३२.७५	भित्रीमध्ये, मध्ये पहाड बेसी १६०० मिटर उचाइसम्म

(च) हलेदो / बेसार

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे.)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट हलेदो — १	२०५७ (२०१४)	२४५-२६०	२७.८	मध्यपहाडको अस्तित्वात पाख्यो बारी
२	कपुरकोट हलेदो — २	२०५८ (२०१८)	२४५-२६०	३४.०५	समुद्र सतहदेखि १६०० मिटर उचाइसम्मका तराई तथा भित्री मध्ये

૧૧.૫ તરકારી બાલી
(ક) આલુ

ક્ર.સં.	બાલીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકે દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મેટ. ટાઈ)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	કુશ્ણી જ્યોતિ	૨૦૪૯ (૧૯૯૨)	૧૧૦	૨૩	પહાડમા વર્ષ બાલીકો લાગિ માઘ, ફાળન ર ચૈત્ર, હિંદુબાલીકો લાગિ અસોજ ર કાર્તિકમા તથા કમ વર્ષની હુંને પણ્ણિમકા ઉચ્ચ પહાડકા લાગિ અસર ર સાउન
૨	કુશ્ણી સિન્ધૂ	૨૦૪૯ (૧૯૯૨)	૧૧૦-૧૨૦	૨૩	તરાઝીમા હિંદુબાલીકો રૂપમા, અસોજદેખિ મઝસિરસમ્મ ર તલ્લોપહાડી ભેણા કાર્તિકદેખિ પસ્સમા
૩	દેલ્લી	૨૦૪૯ (૧૯૯૨)	૧૦-૧૨૦	૧૮	તરાઝીમા હિંદુબાલીકો રૂપમા અસોજ ર કાર્તિક, મધ્યપહાડ ર તલ્લોપહાડીમા ભન્દો ર અસોજ તથા મધ્ય પહાડદેખિ ઉચ્ચ પહાડમા
૪	જનકદેવ	૨૦૫૬ (૧૯૯૯)	૧૧૦	૩૮. ૪	મધ્ય તથા ઉચ્ચ પહાડી ક્ષેત્રમા ગૃષ્ણ ક્રતુ, ઉપત્યકા તથા તરાંદ ક્ષેત્રમા માઘ ર ફાળન વર્ષબાલીકો રૂપમા માઘ ર ફાળન
૫	ખુમલ સેતો ૧	૨૦૫૬ (૧૯૯૯)	૧૧૦	૩૮. ૭	મધ્ય તથા ઉચ્ચ પહાડી ક્ષેત્રમા ગૃષ્ણ ક્રતુ, કરમ પાની ફર્ને ઉચ્ચ પહાડી
૬	ખુમલ ગરતો ૨	૨૦૫૬ (૧૯૯૯)	૧૫	૩૮. ૮	તરાંદ, પિતીપદ્મશ તથા સૌનચહરુમા શરદ કર્તુ
૭	ખુમલ લક્ષ્મી	૨૦૬૫ (૨૦૦૮)	૧૨૦-૧૪૦	૨૪-૨૮	મધ્ય તથા ઉચ્ચ પહાડી ભેગ - વર્ષ બાલી સુક્રવા ઉચ્ચ પહાડી ભેગ - મનસુન બાલી
૮	આર્દ્ધ પી વાર્ષ ૮	૨૦૬૫ (૨૦૦૮)	૧૧૦-૧૨૦	૨૫-૨૭	તરાંદ તથા ભિન્ની મધ્યેશ - શરદ તથા હિંદુબાલી
૯	ખુમલ ઉર્જવાત	૨૦૭૫ (૨૦૧૪)	૧૦૦ - ૧૨૦	૨૫	મધ્ય પહાડદેખિ ઉચ્ચ પહાડી ક્ષેત્ર
૧૦	ખુમલ અહાર	૨૦૭૫ (૨૦૧૪)	૧૦૦ - ૧૨૦	૨૪	તરાંદ ર મધ્ય પહાડકો ૧૦૦૦ મિટ્ય ઉચ્ચાઇસમાં ।

ક્ર.સં.	આત્મિકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાક્ષે દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧૧	ટિ. પિ. એસ - ૧ (પણજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯ (૨૦૭૯)	૧૧૦-૧૨૦	૩૫-૪૦	તરાઈ મદ્ય પહાડકો સિંગિચત ક્ષેત્ર
૧૨	ટિ. પિ. એસ - ૨ (પણજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯ (૨૦૭૯)	૧૧૦-૧૨૦	૩૦-૩૫	તરાઈ મદ્ય પહાડકો સિંગિચત ક્ષેત્ર
૧૩	છાનાત વિભાગ	૨૦૭૯ (૨૦૭૯)	૧૦૦-૧૬૦	૨૫-૩૫	મદ્ય પહાડ દેવિઓ પદ્ધારી ક્ષેત્ર (૧૨૦૦ મિટરસેલેવિ ૩૦૦૦ મિટરસેલેવિ)
૧૪	કાર્બિનલ (પણજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯ (૨૦૭૯)	૧૦૦-૧૬૦	૧૮-૩૦	તરાઈદેવિ પહાડસમ (કરિબ ૧૫૦૦ દેવિઓ ૩૫૦૦ મિ. સમી.)
૧૫	રોજિટા (પણજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯ (૨૦૭૯)	૧૨૦-૧૬૦	૧૦-૧૪	મદ્ય ૧ પૂર્વ ઉત્ત્ચ પાહાડી ક્ષેત્ર (કરિબ ૧૬૦૦ દેવિઓ ૩૫૦૦ મિ. સમી.)
૧૬	એ.પ્સ. ૪૨. ૩ (પણજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૯ (૨૦૭૯)	૧૦૦-૧૨૦	૧૦-૧૪	તરાઈદેવિ પાહાડી ઉપાયકા તથા ઘાંચસમ (કરિબ ૧૫૦૦ દેવિઓ ૧૬૦૦ મિ. સમી.)

(શ) કાઉલી

ક્ર.સં.	આત્મિકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાક્ષે દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	કાઠમાડौં સ્થાનીય	૨૦૭૯ (૧૯૭૯)	૧૧૦-૧૨૦	૨૫.૦	તરાઈ, પહાડ મદ્ય પહાડ
૨	ઢોલાય સ્થોન્કલ	૨૦૭૯ (૧૯૭૯)	૧૫૦-૧૮૦	૧૫	તરાઈ, મધ્યધહાડ મદ્ય પહાડ
૩	સંતારિંદી વિપાલિ	૨૦૭૯ (૧૯૭૯)	૫૫-૬૦	૮.૦	તરાઈ ર મધ્યપહાડ
૪	એન એસ ૬૦ એન, F (પણજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૭૦)	૫૫-૬૦	૨૬-૩૦	તરાઈ ર પહાડ
૫	એન એસ ૧૦૬, F (પણજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૭૦)	૩૦-૩૫	૨૮-૩૪	તરાઈ, પહાડ મદ્ય પહાડ
૬	એન એસ ૧૦, F (પણજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૭૦)	૧૦-૧૫	૧૦-૧૫	તરાઈ, પહાડ મદ્ય પહાડ
૭	અના ૧૦, F (પણજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૭૦)	૧૦	૧૪-૧૬	તરાઈ, પહાડ મદ્ય પહાડ

ક્ર.સં.	બાળીકો જાત	સિકારિસ વર્ષ	પાંકે દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે.ટન/હે.)	સિકારિસ ક્ષેત્ર
૮	આના કપ, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૬૦	૩૦	તરાઈ, પહાડ ર ઉચ્ચ પહાડ
૯	રેની, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૮૧	૩૬-૪૦	તરાઈ, પહાડ ર ઉચ્ચ પહાડ
૧૦	ડમી, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૭૦	૪૦-૪૪	તરાઈ, પહાડ ર ઉચ્ચ પહાડ
૧૧	યુમિકો, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૭૫	૩૬-૩૦	તરાઈ, પહાડ ર ઉચ્ચ પહાડ
૧૨	સ્નો બેસ્ટ, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૭૦-૭૫	૩૦-૪૦	તરાઈ, પહાડ ર ઉચ્ચ પહાડ
૧૩	હોઇટ ફલ્યાસ, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૧૦	૪૫	મદ્ય પહાડ
૧૪	મિલ્કિવેં F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૨૦	૫૨-૫	પહાડ ર ઉચ્ચ પહાડ
૧૫	કાન્ફિન્ડ ચાર્મ, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૧૦	૫૨-૫	તરાઈ ર મદ્ય પહાડ
૧૬	યાકોન, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૧૦	૫૬	તરાઈ ર મદ્ય પહાડ
૧૭	નેપા હોઇટ, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૦૦	૩૮	તરાઈ ર મદ્ય પહાડ
૧૮	સ્નો ઓઝાઉન્, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૭૦	૨૨-૨૫	તરાઈ ર પહોંચ
૧૯	સ્નો મિસ્ટીક, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૬૦	૩૫-૪૦	તરાઈ ર પહોંચ
૨૦	સ્નો ગ્રેસ, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૭૩	૩૫-૪૦	તરાઈ ર પહોંચ
૨૧	નેપા ૬૦, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૫૫	૨૬-૨૮	તરાઈ ર પહોંચ
૨૨	સ્નો ડોમ, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૬૫	૪૦-૪૫	તરાઈ ર પહોંચ
૨૩	હોઇટ કપ, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૫૦-૫૫	૧૫-૧૬	તરાઈ ર પહોંચ
૨૪	હોઇટ નિકિટ, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૭૦	૧૫-૨૦	તરાઈ ર પહોંચ
૨૫	હોઇટ કલાઉડ, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૭૦-૭૫	૨૨-૨૩	તરાઈ ર પહોંચ
૨૬	હોઇટ ડાયમાંડ, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૬૦-૮૫	૩૬	તરાઈ ર પહોંચ
૨૭	સ્નો મૂસ, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૧૦૦-૧૦૦	૪૦-૪૪	તરાઈ ર મદ્ય પહાડ
૨૮	સિલ્વરક્રેપ ૬૦, F ₁ (પ્રજીવણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૫૦-૬૦	૨૪-૩૦	મદ્યપહાડ ર તરાઈ

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२६	सिल्वरमून ६०, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	२०-२६	मध्यपहाड र तराई
३०	रेमी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	२५-३०	मध्यपहाड र तराई
३१	हाइट टप, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०	४२	मध्यपहाड र तराई
३२	सुप हाइट टप, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	५६	मध्यपहाड र तराई
३३	देवि २, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	११५	४८	मध्यपहाड र तराई
३४	एन २३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१३०	६०	मध्यपहाड र तराई
३५	नियू, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८०	२८	मध्यपहाड र तराई
३६	हाइट मूर, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१२५	४८	मध्यपहाड र तराई
३७	स्नो वेथ F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	५०-५५	तराई र मध्य पहाड
३८	जूली F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-५५	३५-४०	तराई र मध्य पहाड
३९	फिजेमा F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	७०-८५	३५	तराई र मध्य पहाड
४०	खुमल ज्याप	२०७२ २०१५	६५-८०	२५, ७	मध्य पहाडी क्षेत्र
४१	बर्चा F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०११)	६०-६५	३३-३०,	मध्य पहाडको सिङ्घित क्षेत्र
४२	गिरिजा F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०११)	८५-९०	४४	मध्य पहाडको सिङ्घित क्षेत्र
४३	विस्टलर F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०११)	७०-८०	३६	तराईको सिङ्घित क्षेत्र

(ग) मूला

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिनीअल्टी	२०४६ (१९९०)	४०-४५	२६	तराई, पहाड र उच्च पहाडको सिंचित भूमि
२	हाइट नेक	२०५१ (१९९४)	६०-६५	३५	मध्यपहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३	खुडाने रातो	२०५१ (१९९४)	७०-८०	४३	मध्यपहाड
४	चालीप दिसे	२०५१ (१९९४)	३५-४५	२८	तराई र मध्यपहाड
५	टोकिनासी (पञ्चीकरण मात्र)	२०५१ (१९९४)	५२-६०	३१	११०० मिटरसम्मको मध्यपहाड
६	धनकुटे (पञ्चीकरण मात्र)	२०५१ (१९९४)	५५-६०	४२	११०० मिटरसम्मको मध्यपहाड
७	अल सिजन हाइट (पञ्चीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०	२०-३०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
८	मिनोअर्ली लड्ड हाइट (पञ्चीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	५५-६०	२०-३०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
९	वाइ आर हाइट स्प्रिङ्ग, F ₁ (पञ्चीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४०-५०	तराई र पहाड
१०	मिनोअर्ली लड्ड हाइट, F ₁ (पञ्चीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	४०-५०	तराई र पहाड
११	ग्रीन बो, F ₁ (पञ्चीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	४०-५०	तराई र पहाड
१२	ट्रिपिकल लेस, F ₁ (पञ्चीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	४०-५०	तराई र पहाड
१३	ग्रीन नेक, OP (पञ्चीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४०-५०	५-७	मध्य, पहाड र तराई
१४	बिएन ४२९, F ₁ (पञ्चीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	४०-४५	मध्यपहाड
१५	रेकि - ४५ (पञ्चीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	४४-५०	तराई र मध्यपहाड
			१४०	०.५-०.९ बिउ	

(४) सतताम

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पर्फिल टप्प	२०४६ (१९९०)	६०-७०	२३	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	फुयुनोसो, F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे.)	सिफारिस क्षेत्र
३	काठमाडौं रातो	२०७३	६५	३०.६०	समुद्र सतहबाट १००० देखि १५०० मिटरसम्मको मध्यपहाड

(इ) रायो साग

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे.)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल चौडापात	२०४६ (१९९०)	५०-५०	३५.०	तराई, पहाड र उच्चपहाड
२	मार्फा चौडापात	२०५१ (१९९४)	५५-६५	२५.०	मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	खुमल गतेपात	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२५.०	मध्य पहाड र उच्च पहाड
४	ताइगाखुवा रायो	२०५१ (१९९४)	३०-३६	३७.०	११०० मिटरसम्मको मध्य पहाड
५	माईक जायन्ट, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५-४०	१	तराई र पहाड
६	रेड जायट, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५-४०	१	तराई र पहाड
७	गुज्मुज्जे रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	२४०-२७०	२. Seed ३० Fresh	समुद्र सतहबाट १५०० देखि १८०० मिटरसम्मको पहाडी क्षेत्र
८	डुडे रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	२४०	२. Seed ३५ Fresh	समुद्र सतहबाट १५०० देखि १८०० मिटरसम्मको पहाडी क्षेत्र

(च) घाज

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे.)	सिफारिस क्षेत्र
१	रेड क्रियोल	२०४६ (१९९०)	६०	१५	तराई, पहाड र उच्च पहाड तीने भोगलिक क्षेत्रमा क्रमशः कार्तिकदेखि मङ्गसीर, भद्रदेखि कार्तिक र फाल्गुनदेखि चैत्रसम्म लगाउने

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
२	सुप्रेरक्स F (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१३०-१५०	३५-३८	तराई र पहाड
३	टि आई १७२, F (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१३०-१५०	३२-३५	तराई र पहाड
४	भेनसू, F (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३००	४५	तराई र पहाड
५	विटर सिल्वर, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३००	४५	तराई र पहाड
६	नासिक — ५३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६	१३०-१६५	१६५-१८०	तराई र मध्य पहाड

(छ) गोलखेडा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसरबी	२०४६ (१९९०)	५०	१५.०	तराई र पहाड
२	रोमा	२०५१ (१९९५)	६५-७०	१२५-१५५	तराई र मध्यपहाड
३	मन्द्रिक्स	२०५१ (१९९४)	८०-९०	२०-४०	मध्य र उच्च पहाड
४	एन.सी.एल. १	२०५१ (१९९४)	६५-७०	२०-३०	तराई र मध्यपहाड
५	सजना, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	१०५-११०	मध्यपहाडः ८०० मि. देखि १६०० मि.
६	गोरब ५५५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१००-१०५	१०६	तराई: १५० मि. माथि
७	अमिता, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५-१००	९६.२	तराई तथा मध्य पहाड
८	एन एस ८१६, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	८०-९०	तराई तथा मध्य पहाड़
९	एन एस ७९१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७८-८०	८०-९०	तराई र पहाड
१०	स्वरक्षा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-८०	८०-९०	तराई र पहाड तथा भिर बेसिन
११	एन एस २५३५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-८०	१४०-१५०	तराई र पहाड
१२	एन एस ५३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०-८५	९०-१००	तराई र पहाड

ક્ર.સં.	વાત્તીકો જાત	સિકારિસ વર્ષ	પાબેને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટનાંહે)	સિકારિસ ક્ષેત્ર
૧૩	સેન્સ, F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૦૭	૧૧૫	તરાઈ ર પહાડ
૧૪	સેરસ, F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૧૨	૧૦૫	તરાઈ ર પહાડ
૧૫	સેવટ્ટા, F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૦૧	૧૨૨	તરાઈ ર પહાડ
૧૬	એસ્ટ્રો ૭૧૭, F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૦૩	૧૩૧	તરાઈ ર પહાડ
૧૭	નોભા, F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૦૭	૧૫૨	તરાઈ ર પહાડ
૧૮	માર્ગિના, F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૦૫	૧૧૩	તરાઈ ર પહાડ
૧૯	નિએલ ૪૪૩, F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૦૪	૧૪૦	તરાઈ ર પહાડ
૨૦	માર્કિસ, F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૬૦-૭૦	૩૦	તરાઈ તથા મધ્ય પહાડ
૨૧	દાલિતા, F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૬૦-૭૦	૩૦	તરાઈ, મધ્ય તથા ઉત્ત્વપહાડ
૨૨	ટી. — ૩૦, F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)	૬૦-૬૫	૫૭	તરાઈ ખ્રી મધેશ ર પહાડ
૨૩	સુર્ય — ૧૧૧, F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૧૦૦-૧૦૫	૬૦-૫૫	તરાઈ ર મધ્યપહાડ
૨૪	અમૃતા F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૬૦-૭૦	૪૦-૫૦	તરાઈ ક્ષેત્ર
૨૫	મિન્ટો F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૬૦-૬૫	૧૦૦-૧૨૦	તરાઈ ર મધ્યપહાડ
૨૬	અમિતાશ F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૯)		૭૯	તરાઈકો સિભિયત ક્ષેત્ર
૨૭	અમિતાલ F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૯)		૮૩	તરાઈકો સિભિયત ક્ષેત્ર
૨૮	રેડ કભર F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૯)	૭૦-૮૦	૭૫-૮૫	તરાઈકો સિભિયત ક્ષેત્ર
૨૯	રેડ લોરી F ₁ (પઞ્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૯)	૭૦-૮૦	૭૦-૮૦	તરાઈકો સિભિયત ક્ષેત્ર

(ज) गाजर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे.)	सिफारिस क्षेत्र
१	नन्हाइम फोर्ट	२०८६ (१९९०)	१०-१००	१३.०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	त्युकुरोदा (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	१००	५०-६०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
३	नेपालिम, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	२५	तराई र पहाड
४	सिमा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	२५	तराई र पहाड
५	कुरोदा मार्क II, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	५-७	मध्य पहाड र तराई

(झ) बन्दा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे.)	सिफारिस क्षेत्र
१	कोटाहेगान मार्केट	२०७१ (१९९४)	७०-९०	३५	तराई र मध्यपहाड
२	नेपा ग्रीन ७७७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५-९०	७५	तराई तथा मध्य पहाड
३	बिमसन १७४, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५-१००	८०	उच्च पहाड
४	नेपा राइड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०	७५	तराई
५	सुप्र घिन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-१००	४०-५०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
६	रेप बल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०	३६-४०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
७	विन कोरोनेट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-८०	३५-३८	तराई र पहाड
८	नेपा स्टार, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-८०	२२-२५	तराई र पहाड
९	टि ६२१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	१८-२०	तराई र पहाड
१०	सर्जि किंड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५	२२-२५	तराई र पहाड
११	समर क्रस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	४५-६०	तराई र पहाड

ક્ર.સં.	વાતાવરીનો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાવને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મેટ્રિકન્સ)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧૨	શિત હિરો, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૫૩-૫૬	૪૫-૫૦	ત્રાંડી ર પહાડ
૧૩	નેપા ચાલિચક, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૬૦-૬૫	૪૫-૫૦	ત્રાંડી ર પહાડ
૧૪	બોનસ, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૬૦-૬૫	૬૦-૭૦	ત્રાંડી ર પહાડ
૧૫	ગોલ્ડેન બાલ, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૮-૫૩	૪૫-૫૦	ત્રાંડી ર પહાડ
૧૬	સ્લિટિચ, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૫૩-૫૮	૪૫-૫૦	ત્રાંડી ર પહાડ
૧૭	કંશિ, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૬૦-૬૫	૪૫-૫૦	ત્રાંડી ર પહાડ
૧૮	શ્રીન કાઉન, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૭૫-૮૦	૨૦-૨૫	મદ્ય પહાડ
૧૯	શ્રીન રા, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૧૧૦	૪૫	મદ્ય પહાડ ર તરાંડી
૨૦	એન એસ આર, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૧૦૦	૪૫	મદ્ય પહાડ ર તરાંડી
૨૧	કેટ્ટ દ્યુ, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૯૫	૩૯.૨	મદ્ય પહાડ ર તરાંડી
૨૨	એન દ્યુદુ, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૧૦૦	૪૫	મદ્ય પહાડ ર તરાંડી
૨૩	શ્રીન હર્દ, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૭૫-૮૦	૫૦-૬૦	ત્રાંડી, પહાડ ર તરાંડી
૨૪	વાઈ આર હોનામ, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૭૫-૮૦	૫૦-૬૦	ત્રાંડી, પહાડ ર તરાંડી
૨૫	પિશિયા એક્સ્પ્રેસ, F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૫૫	૪૦-૫૦	ત્રાંડી, મદ્ય પહાડ
૨૬	નેરિથ F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૫૫-૬૫	૪૦	ત્રાંડી ડાબલ
૨૭	ફુટોસ્ક્રીફી F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૯૦	૩૦-૪૫	ત્રાંડી, મદ્ય પહાડ
૨૮	વન્ડ્ઝ બાલ F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૧)	૧૨-૧૬	૩૧.૭	મદ્ય પહાડકો સિંખવાન ક્ષેત્ર
૨૯	શ્રીન ચ્યાલોન્ઝરમન્સાન્ટે F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૧)	૧૨-૧૬	૫૬.૮૧	મદ્ય પહાડકો સિંખવાન ક્ષેત્ર
૩૦	મિલેનિયમ-૧૧૧ F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૧)	૮૭	૪૫-૫૦	ત્રાંડીકે સિંખવાન ક્ષેત્ર
૩૧	સાર્ચ F ₁ (પ્રજીવિકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૧)	૮૮-૯૭	૬૦-૬૭	ત્રાંડીકે સિંખવાન ક્ષેત્ર

(ब) तरेबंडी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खमल तने	२०५७ (१९९४)	५०-७०	५.५	तराई र मध्य पहाड
२	सलर्ही तने	२०५७ (१९९४)	५०-६०	७.०	तराई र मध्य पहाड
३	चन्दा ०४१, (पञ्चीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४८	३.३	तराई र मध्य पहाड
४	कर्म स्टीर्कलेम (पञ्चीकरण मात्र)	२०३० (२०७३)	४५	१.५	तराई र मध्य पहाड
५	एनओ - ३२४ (पञ्चीकरण मात्र)	२०३० (२०७३)	६०-६५	४.६	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
६	सीला - ४६४ (पञ्चीकरण मात्र)	२०३० (२०७३)	३५-४०	५	तराई र मध्य पहाड
७	ग्रेटवाल - ०२ (पञ्चीकरण मात्र)	२०३६ (२०११)	१४.२-२६.६	पहाडी सिफारिस त्रिभुवन र अद्यमित्तिवत क्षेत्र र काठमाडौं उत्तरका	
८	ग्रेटवाल - ०३ (पञ्चीकरण मात्र)	२०३६ (२०११)	१६.६-३१.४	आसपास	पहाडी सिफारिस त्रिभुवन र अद्यमित्तिवत क्षेत्र र काठमाडौं उत्तरका

(ट) खिउ तिमी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	विश्वली सिमी	२०५७ (१९९४)	७०-७५	१४.०	मध्य र उच्च पहाड
२	झाँगे सिमी	२०५७ (१९९४)	५०-८५	९.०	तराई र मध्य पहाड
३	मन्दिर (पञ्चीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४८	१८	तराई र मध्य पहाड

(ठ) केराउ

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सलर्ही आर्केल	२०५७ (१९९४)	६०-६५	५-७	तराई, मध्य र उच्च पहाड

ક્ર.સં.	વાતાવરીનો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	ન્યૂલાઇન	૨૦૫૧ (૧૯૯૪)	૮૫-૯૦	૬૫-૮	તરાઈ ર મધ્ય પહાડ
૩	સિવિકમે	૨૦૫૧ (૧૯૯૪)		૨૫-૨૦	તરાઈ, મધ્ય ર ઉત્ત્વ પહાડ

(ભ) શેડે ખુસાની

ક્ર.સં.	વાતાવરીનો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	કાળિલાફાર્નિયા	૨૦૫૧ (૧૯૯૪)	૮૦-૯૦	૧૬-૨૦	તરાઈ, મધ્ય ર ઉત્ત્વ પહાડ
૨	સાગ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર) OP	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૬૫-૭૫	૩૬	તરાઈ ર મધ્ય પહાડ
૩	એન એસ ૬૩૨, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૬૫	૪૪-૫૦	તરાઈ ર પહાડ

(છ) ખુસાની

ક્ર.સં.	વાતાવરીનો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	જવાલા	૨૦૫૧ (૧૯૯૪)	૬૦-૭૦	૨૫-૩૦	તરાઈ, મધ્ય ર ઉત્ત્વ પહાડ
૨	કર્મા ૭૪૭, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૭૦	૪૦	તરાઈ ર મધ્ય પહાડ
૩	કર્મા ૭૭૭, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૬૫	૬૦	તરાઈ ર પહાડ
૪	નેપા હટ, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૨૦	૪૦	તરાઈ ર મધ્ય પહાડ
૫	અન્ના ૩, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૭૦-૭૫	૪૦-૪૪	તરાઈ ર પહાડ
૬	એન એસ ૧૭૦૧, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૫૫-૬૫	૮૦-૯૦	તરાઈ ર મધ્ય પહાડકા નર્દીકિનારહણ
૭	એન એસ ૧૧૦૧, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૦-૫૦	૩૦-૩૮	તરાઈ ર મધ્ય પહાડકા નર્દીકિનારહણ
૮	ગોર્લી, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૦-૫૦	૩૦-૩૮	તરાઈ ર મધ્ય પહાડકા નર્દીકિનારહણ

ક્ર.સં.	બાળીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાંકે દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હ)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	આકાશ, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૭૫ - ૮૫	૫૦ - ૫૬	તરાઈ ર મદ્ય પહાડકા નરીઓનારહસુન
૧૦	બિગ મામા ૩, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૯૫	૫૦	તરાઈ ર પહાડ
૧૧	ઓમેગા, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૧૫	૫૦	તરાઈ ર પહાડ
૧૨	સુપર તારા, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૧૬	૪૦	તરાઈ ર પહાડ
૧૩	માશિલ, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૧૧૫	૩૫	તરાઈ ર પહાડ
૧૪	સુડ, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૨)	૬૫	૪૯. ૩	તરાઈ ખ્રિય મધેશ ર પહાડ
૧૫	શિમિયમ F1 (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૮૦ - ૮૫	૨૫ - ૩૦	તરાઈ ર મદ્ય પહાડ
૧૬	ફાએ ક્રાંપ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૧)	૧૪૪	૧૨૨ - ૧૪	તરાઈકો સિન્ધિવત ક્ષેત્ર
૧૭	હટ સ્પર (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૬ (૨૦૧૧)	૧૪૪	૧૨૨ - ૧૪	તરાઈકો સિન્ધિવત ક્ષેત્ર

(ણ) ભણદા

ક્ર.સં.	બાળીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાંકે દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હ)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	નુર્મા	૨૦૫૧ (૧૯૧૪)	૬૦ - ૬૫	૨૫ - ૩૦	તરાઈ ર મદ્ય પહાડ
૨	એન એસ ૭૯૧૭, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૫૫ - ૬૦	૩૦ - ૪૦	તરાઈ ર મદ્ય પહાડકા નરીઓનારહસુન
૩	અર્કા કેશવ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર) OP	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૦ - ૩૫	૨૦ - ૨૪	તરાઈ ર મદ્ય પહાડકા નરીઓનારહસુન
૪	રસાકો, F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૬૦ - ૭૦	૧૦	તરાઈ, પહાડ ર ઉચ્ચ પહાડ
૫	માયાલુ - ૫૫૫ F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૭૫	૪૫	તરાઈ ર મદ્ય પહાડ
૬	સામલ્ટી F1 (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૪૫ - ૫૦	૫૦	તરાઈ
૭	આશા F ₁ (પઞ્ચજીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૬૦ - ૬૫	૬૦ - ૭૦	તરાઈ ર મદ્ય પહાડ

(ન) વિરેણા

ક્ર.સં.	વાતીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્પાડન ક્ષમતા (મે.ટન/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	કાન્નિયારુ	૨૦૫૯ (૧૯૯૪)	૧૧૦-૧૨૦	૧૫-૧૮	મધ્ય પહાડ
૨	ન્યૂ નરાયણી, F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૫	૧૩	તરાઈ ર મધ્યપહાડકા
૩	ગીતા, F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૦	૩૮	તરાઈ ર મધ્યપહાડકા
૪	એન એસ ૪૪૪, F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૦-૪૫	૨૪-૨૬	તરાઈ ર મધ્યપહાડ
૫	એન એસ ૪૪૪, F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૦-૪૫	૨૦-૩૦	તરાઈ ર મધ્યપહાડ
૬	સરિતા F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૪૫-૫૦	૫૦-૫૦	તરાઈ
૭	સિમદ્ધુ F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૫૦-૬૦	૫૦	તરાઈ

(શ) કૌંકાં

ક્ર.સં.	વાતીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકને દિન	ઉત્પાડન ક્ષમતા (મે.ટન/હે)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	કુઝટે	૨૦૫૧ (૧૯૯૪)	૭૫-૮૦	૧૫-૧૮	તરાઈ ર મધ્યપહાડ
૨	એન એસ ૪૦૪, F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૦-૩૫	૨-૪-૩-૪	તરાઈ ર પહાડ
૩	એન એસ ૪૦૮, F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૩-૪૫	૪	તરાઈ ર પહાડ
૪	રાદુંદી, F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૬	૫૮	મધ્ય પહાડ
૫	સિમરન, F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૫	૬૩	મધ્ય પહાડ
૬	કાપિલા, F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૫	૬૫	તરાઈ ર મધ્યપહાડ
૭	કર્મા, F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૫	૬૩	તરાઈ ર મધ્યપહાડ
૮	ગૌરી ૭૫૭, F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૫	૬૩	તરાઈ ર મધ્યપહાડ
૯	હિમાલ, F ₁ (પઽર્યાકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૫-૩૭	૬૦	મધ્ય પહાડ

ક્ર.સં.	વાતીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાકે દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે.ટન/હે.)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧૦	ગરિમા, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૫-૪૮	૫૫	તરાઈ ર મધ્યપહાડ
૧૧	મનિષા, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૫	૬૦	મધ્ય પહાડ
૧૨	સન્જય, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૫-૩૭	૬૧	મધ્ય પહાડ
૧૩	સીતા ૮૮૮, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૪	૬૬	મધ્ય પહાડ
૧૪	શાહિની ૧, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૬	૬૮	તરાઈ
૧૫	શાહિની ૨, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૭	૬૮	તરાઈ
૧૬	નિન્ઝા ૧૭૯, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૫	૬૩	તરાઈ ર મધ્યપહાડ
૧૭	નેપા ટર્સી, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૦-૫૦	૧૫-૧૮	તરાઈ ર પહાડ
૧૮	નેપા ટર્સી ૧૦૩, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૦-૫૦	૧૮-૨૦	તરાઈ ર પહાડ
૧૯	ડાયાંડી ૨૨૩૯, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૫	૩૦-૪૦	તરાઈ ર પહાડ
૨૦	લાલકી સ્ટાર, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૫	૩૦-૪૦	તરાઈ ર પહાડ
૨૧	ડાયનેસ્ટી, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૨	૪૦-૬૦	તરાઈ ર પહાડ
૨૨	બેલી F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૦	૫૦-૭૦	તરાઈ ર પહાડ
૨૩	સાંજેસ્ટી, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૦	૫૦-૭૦	તરાઈ ર પહાડ
૨૪	કાનેના, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૩૫-૪૦	૧૫-૨૦	મધ્ય પહાડ ર તરાઈ
૨૫	એલ. — ૨૩૩ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૯ (૨૦૧૩)	૫૨	૨૭૧	તરાઈ મિત્રી મધ્યશા ર પહાડ
૨૬	રાજા F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૪૫	૬૫	તરાઈ
૨૭	માલિની F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૪૩-૪૫	૪૫-૪૮	તરાઈ
૨૮	પદમા—૧૨૧ F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૫૫	૩૮	તરાઈ ર મધ્ય પહાડ
૨૯	ભરતપુર લોકલ (દર્તી)	૨૦૭૫ (૨૦૧૮)	૬૦-૬૫	૩૦-૩૫	૬૦૦ દેખિ ૧૫૦૦ મિટ્ર ઉચાઇસમાં

(द) स्वचास फर्म

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१	असरो स्वचास	२०५१ (१९९४)	६०-५०	९७८	तराई र मध्य पहाड
२	अन्ना १०८, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	४०-५०	तराई र पहाड
३	अन्ना २०३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	३६-४०	तराई र पहाड
४	अन्ना ३०३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	४०	तराई र पहाड
५	सर्नी हाउस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५२	५१.८	तराई र पहाड
६	टुक्यान, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३८-४३	२९	तराई र पहाड
७	सोन्डो भिं, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३८-४३	२५	तराई र पहाड
८	लड्गीन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	२५	तराई र पहाड
९	हनी डेझट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-९५	१८	तराई र पहाड
१०	डेपिच (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७५	१०५	मध्य पहाड र तराई
११	स्टार व आई जुकिनी(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	११०	मध्य पहाड र तराई
१२	ग्रेजुकिनि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	८०	तराई र मध्य पहाड
१३	सुपर स्वचास बल (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	४०-४५	२८-३१	मध्य पहाडको सिञ्चन क्षेत्र

(घ) स्वीस चाई

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मुसाग	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२०-३५	तराई, मध्य र उच्च पहाड

(ન) તીવ્ર કંના

ક્ર.સં.	બાળકો જાત	સિફારિસ વર્ગ	પાકને દિન	ઉત્પાડન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	હરિયો કેરતા	૨૦૫૧ (૧૯૯૪)	૧૦-૧૦૦	૨૦-૨૫	તરાઇ ર મધ્યપહાડ
૨	ચન્દ્ર, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૫-૫૦	૧૯-૬	તરાઇ ર મધ્યપહાડ
૩	લદ્ધમી ૫૫૫, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૫૦	૨૮	તરાઇ, મધ્ય પહાડ તથા ઉચ્ચચ પહાડ
૪	પિપલ, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૫૦	૨૦.૯	તરાઇ, મધ્ય પહાડ તથા ઉચ્ચચ પહાડ
૫	કોપલ, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૫-૫૦	૩૫.૬	તરાઇ, મધ્ય પહાડ તથા ઉચ્ચચ પહાડ
૬	સમખ્ષિ, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૫-૫૦	૩૫.૬	તરાઇ, મધ્ય પહાડ તથા ઉચ્ચચ પહાડ
૭	હિરા, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૫-૫૦	૨૪.૩	તરાઇ
૮	એસ ૪૫૪, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૦-૫૦	૪૦-૪૫	તરાઇ ર પહાડ
૯	એસ એસ ૧૨૪, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૦-૫૦	૪૦-૪૫	તરાઇ ર પહાડ
૧૦	એસ એસ ૪૩૪, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૦-૫૦	૪૪-૪૮	તરાઇ ર પહાડ
૧૧	પાલી, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૪૦-૫૦	૪૫-૫૦	તરાઇ, પહાડ ર ઉચ્ચચ પહાડ
૧૨	કેશ્યાર - ૭૭૭, F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૫૦	૨૮.૫	તરાઇ ર મધ્ય પહાડ
૧૩	હરીત F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૬૦-૭૦	૩૦-૩૫	તરાઇ ર મધ્ય પહાડ
૧૪	રમન F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૬૦-૬૫	૩૫-૪૦	તરાઇ
૧૫	માયા F ₁ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૪૫	૪૦-૪૫	તરાઇ ર મધ્યપહાડ
૧૬	સિ. જી. ૦૧ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૫ (૨૦૧૮)	૬૦-૯૦,	૧૮-૨૧	પર્વતિરાઈ
૧૭	સિ. જી. ૦૨ (પઽર્જીકરણ માત્ર)	૨૦૭૫ (૨૦૧૮)	૮૦-૧૧૦,	૧૫-૧૯.	પર્વતિરાઈ

(ए) रास्तोंरिकी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पर्टरी	२०५१ (१९९४)	५०-६०	१२-१६	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	अकार्ड अनामिका (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२४-३२	तराई, मध्यपहाड र उच्च पहाड
३	जया F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०३० (२०१३)	४५-५०	१३-२०	तराई

(फ) पालुङ्गी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरिपाते	२०५१ (१९९४)	४०-४५	१२-१६	तराई, मध्य र उच्चपहाड
२	डब्ल्यु किड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	१८-२७	तराई, र पहाड
३	एसिया डोड चो, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई
४	एसिया वाल डोड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई
५	पाटने पालुङ्गो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	५०-५५	१६-६०	समुद्र सतहदेखि २१०० मिटर उच्चसम्पत्ति तराई, पहाड र उच्च पहाड

(ब) ब्रो काउली

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	श्रिमियम क्रप, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	२१-२३	तराई, र पहाड
२	सेन्ताओरे, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६८	२२-२४	तराई, र पहाड
३	ग्रीन पिया, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५	१६-१७	तराई, र पहाड

ક્ર.સં.	બાલીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાબને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૪	સાકુગા, F ₁ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૧૨૫	૧૦-૧૨	મધ્ય પાહાડ
૫	એમ્બેટ ગ્રીન, F ₁ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૧૨૫	૨૫-૩૦	તરાઈ ર મધ્ય પહાડ
૬	નિક્ક ડોમ, F ₁ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૬૭ (૨૦૧૦)	૨૫-૩૦	૧૬-૨૪	તરાઈ ર મધ્ય પહાડ
૭	અલર્ટ્યુ, F ₁ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૬૦-૬૫	૧૨-૧૮	તરાઈ ર મધ્ય પહાડ
૮	નોક ગંક, F ₁ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૨૫-૩૦	૧૬-૨૪	તરાઈ ર મધ્ય પહાડ

(શ) તરખુણા

ક્ર.સં.	બાલીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાબને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	લાક્ષ્મી ૭૪૭, F ₁ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૦-૩૫	૨૦.૫	તરાઈ
૨	લાક્ષ્મી ૭૬૭, F ₁ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૫-૫૦	૩૦.૫	તરાઈ
૩	મસ્તાના F ₁ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૭૦ (૨૦૧૩)	૩૫-૪૦	૩૦-૪૦	તરાઈ

(શ) ફર્સ્ટ

ક્ર.સં.	બાલીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાબને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	સોનગર ૦૨૨, F ₁ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૩૫-૪૦	૫૫	તરાઈ

(શ) લૈકા

ક્ર.સં.	બાલીકો જાત	સિફારિસ વર્ષ	પાબને દિન	ઉત્પાદન ક્ષમતા (મે. ટન/હે.)	સિફારિસ ક્ષેત્ર
૧	કાંબેરી, F ₁ (પણ્ણીકરણ માત્ર)	૨૦૬૬ (૨૦૧૦)	૪૫-૫૦	૪૦-૫૦	તરાઈ ર પહાડ

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	एन एस ४२९, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-५०	४४-५६	तराई र पहाड
३	एन एस ४४३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४३-५०	३०-४०	तराई र पहाड
४	अनन्मोल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	१२	तराई, पहाड र उच्च पहाड

(र) पाटे घिरेला

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हुक्कु ५०९, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	२३	तराई र मध्य पहाड
२	एन एस ४०९, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	४४-४८	तराई र पहाड

(ल) धनिया

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लोटस (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४०-५०	११.८	तराई, र मध्यपहाड
२	सुरभी (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५	१५-२०	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	अमरीकन लड्गा स्ट्रियान्ड (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	१२.२	तराई र मध्य पहाड
४	एक्स एल एन ऑ-४६५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	३५	७.२	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	रामसेस F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-६०	६-७	तराई र मध्य पहाड

(व) चिचिण्डा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कण्ठाली, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५	३०	तराई र मध्यपहाड

(श) कृतिनों

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (से. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मेरी चाशिडटन ५०० डल्टन, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	२१०	५	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड

(ष) पारिले

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (से. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पारिले ग्रीन कारपेट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६५ (२०१०)	५०-६५	१	तराई र पहाड

(स) याँठकोभी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (से. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपा बल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१५	तराई र पहाड
२	सम्राट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६७ (२०१०)	५०	१५	मध्य पहाड

(ह) पाकचौय

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (से. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	टेर्टी ग्रीन F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-५०	४८-५७	तराई र पहाड
२	चोको -पञ्जीकरण मात्र), OP	२०६७ (२०१०)	४०-५०	२	तराई र मध्यपहाड
३	एनओ—४९६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	२५०	१६	र्पि तथा पहाड

(क्र.) विरीके साग

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ग्रीन स्पान, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	५०-५५	५-५	तार्ही, मध्य पहाड र उच्च पहाड
२	ग्रीन वेम (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४०-४५	१	तार्ही र मध्य पहाड तथा नदी किनारहरू
३	त्युरेड फायर (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	५०-५५	१	तार्ही र मध्य पहाड तथा नदी किनारहरू

(क्र.) चुकन्दर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मधुर (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	५०-७०	२४-३६	तार्ही र पहाड

(ल) चाइनिज बन्दा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ब्लुज, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	२२-२५	तार्ही र पहाड
२	स्ट्रीड सन — ६० (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	२०-२५	मध्य पहाड
३	सि आर चन दे गिल, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६५-७०	४०-५०	तार्ही र मध्य पहाड

(क्र.) चम्सर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टनहे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ठिमी चम्सर(पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	४५-५०	८	समुद्र सतहदेखि १२०० मिट उच्चाइसम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

कृ) लहू

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	गोमेघप हरियो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०७८)		८.६८	२०० देशिं १६५० मिटर उचाइ सम्मको अभिज्ञत क्षेत्र

कृ) सिर्फी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लड्गा ग्रीन बिन (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०७९)	७५-७८	८.६८	मध्य पहाड
२	सेमी लाइट लड्गा (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०७९)	७०-७५	३०-३३	मध्य पहाड

११.६ घाँसे बाली

(क) जै

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कानपूर्खन जै	२०६९ (२००४)	२०६	५.१-७५	तराई र मध्य पहाड
२	नेत्र जै	२०६९ (२००४)	१९८	३२-९१	तराई र मध्य पहाड
३	गणेश	२०६९, (२०१२)	११७	४८-५०	तराईदेखि मध्य पहाड
४	पार्वती	२०६९, (२०१२)	२०७	६१-७०	तराईदेखि उच्च पहाड
५	अमृतधारा	२०७२ (२०१५)	१८०-१९०	३६	तराईदेखि मध्य पहाड
६	नन्दिनी	२०७२ (२०१५)	१८०-१९०	३२-३८	तराई र खिरी मध्येशा
७	स्वान, पञ्जीकरण मात्र	२०७३ (२०१७)	१७०-१७५	३०-३५	समुद्र सतहबाट २००० मिटर उचाइसम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

(ब) सेतो क्लोथर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	याऊली सेतो क्लोथर	२०६९ (२०१२)	२२२	३०-४५	मध्य पहाड़ोंमध्य उच्च पहाड

(ग) बरिसम

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बरिसम ग्रीन गोल्ड	२०७२ (२०१५)	२५५-२८५	७५-७८	तार्ही र भित्री मध्येश
२	मेसाकाभी, पञ्जीकरण मात्र	२०७३(२०१७)	१६०-१७०	७५-८५	समुद्र सतहबाट १२०० मिटर उच्चाइसम्मको तराई र मध्य पहाड

(घ) राईचाँडम

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	झुन्जे राईचांडम	२०७२ (२०१५)	२७५-२८५	३०-४०	मध्य तथा उच्च पहाड

(ङ) टियोरेसनी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाबने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मकैचरी १	२०७३(२०१७)	११५-१२५	३५-४५	समुद्र सतहबाट १५०० मिटर उच्चाइ सम्मको तराई र मध्य पहाड

(च) कमत्र भेच

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पावने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुटिल कोमा ६	२०७३(२०१७)	१६३-१३०	३५-४०	समुद्र सतहबाट २००० मिटर उचाइ सम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

(छ) स्टाइलो

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पावने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पाल्चा स्टाइलो	२०७३(२०१७)	११५-१२५	७२-८०	समुद्र सतहबाट १६०० मिटर उचाइसम्मको तराई र मध्य पहाड

(ज) कवरसफुट

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पावने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रसुवा कवरसफुट	२०७३(२०१७)	२९६-३००	३०-४०	समुद्र सतहबाट १२०० देखि १४०० मिटर उचाइसम्मको मध्य पहाड र उच्च पहाड

(झ) नेपियर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पावने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हारी घाँस ६	२०७३(२०१७)	१२०-१३०	६०-८०	समुद्र सतहबाट १५०० मिटर उचाइसम्मको तराई र मध्य पहाड

(झ) सेटारिया

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पावने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल बस्तो	२०७३(२०१७)	१२०-१३०	६०-८०	समुद्र सतहबाट २००० मिटर उचाइसम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

११.७ फराफूल बाली

(क) कागारी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र
१	मुन कागती १	२०७२ (२०१५)	३ वर्षमा फल्ट ३४.५
२	मुन कागती २	२०७२ (२०१५)	३ वर्षमा फल्ट २६.९
३	तेह्यम स्थानिय	२०७५ (२०१८)	१५ पूर्वी पहाडको १००० देखि १६०० मिटरसम्मको तुसारो नपर्ने क्षेत्र

(ख) सुन्तला

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र
१	चोकु झानीय (दर्ता)	२०७५ (२०१८)	पूर्वी पहाडको १००० देखि १६०० मिटरसम्मको तुसारो नपर्ने क्षेत्र

(ग) केरा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	फल लिने समय	उत्पादन	सिफारिस क्षेत्र
१	जि १ (पञ्चीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१५-१६ महिना	५०-५५	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटरसम्मको उचाइको तराई र नदी किनार
२	वितियम हाइब्रिड (पञ्चीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४-१५ महिना	४०-५०	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटरसम्मको उचाइको तराई र नदी किनार
३	मालभेग स्थानिय (पञ्चीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४ महिना	१५-२०	समुद्र सतहदेखि १२०० मिटरसम्मको उचाइको तराई र नदी किनार र होचा पहाडी उत्पादकासम्म

११.८ कढमूल बाली

(क) सखरखड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने समय	उत्पादन	सिफारिस क्षेत्र
१	सुन्तले सखरखड १	२०७६ (२०१९)	१३०-१५०	१२.९९	तराई र भित्री मध्येश तथा मध्य पहाड
२	सुन्तले सखरखड २	२०७६ (२०१९)	१३०-१५०	२०.८	तराई र भित्री मध्येश तथा मध्य पहाड

सूचित विस्त्रित हस्ताक्षरण (Denotified) विभिन्न बालीका जातहस्तको विवरण

क) गहूँ

क्र.सं.	जातको नाम	उत्पादित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	पिटिक-६२	२०२४ (१९६७)	पहाड	खेरो तथा पहेलो सिन्टुरे रोग बढी लाने साथै दाना साथै उत्पादन कम दिने हुनाले। कृषकहस्तले लागाउन छाइसकेको हुनाले।
२	लेमा रेहो-६४	२०२४ (१९६७)	पहाड	रातो तथा सानो दाना भएको खेरो सिन्टुरे साथै पात डुख्वा रोग बढी लाने हुनाले कृषकहस्तले यसको खेती गर्न बन्द गरेकाले।
३	कल्याण सोना	२०२५ (१९६८)	तराई	खेरो सिन्टुरे तथा पात डुख्वा रोग अत्यधिक लाग्ने दाना सानो आकारको भएको र उत्पादन कम हुने हुन्दू वृक्षकहस्तले लागाउन छेउदेकाले।
४	एम ३३१	२०२६ (१९७१)	पहाड	खेरो तथा पहेलो सिन्टुरे रोग बढी लाने र दानाको आकार सानो भएका कारण कृषकहस्तले लगाउन छेउदेकाले।
५	एन एल ३०	२०३२(१९७५)	पश्चिम तराई	खेरो सिन्टुरे पात डुख्वा र कालो पेक्के रोग बढी लाने भएको कारण कृषकहस्तले यसको वीउको माग बन्द गरेकाले।
६	एच डि १९८२	२०३२ (१९७५)	पश्चिम तराई	खेरो सिन्टुरे तथा पात डुख्वा रोग बढी लाम्नुका साथै दानाको आकार सानो भएकाले। कृषकहस्तले यसको वीउको माग गर्न छ छेकाले।
७	लम्बिनी	२०३८ (१९८१)	तराई	पात डुख्वा रोग बढी लाम्नुका साथै दानाको आकार सानो भएकाले कृषकहस्तले यसको वीउको माग नआएकाले।
८	निबेणी	२०३९(१९८२)	तराई	दिलो गरी लागाउंदा बीउ यो जातको दाना सानो (चाउरिने) हुनाले यसको वीउको माग नआएकाले।
९	बिनायक	२०४०(१९८३)	तराई	खेरो सिन्टुरे तथा पात डुख्वा रोग अत्यधिक लाग्ने हुदा उत्पादन कम हुँदै एकाले यसको वीउको माग बन्द हुनाले।
१०	सिङ्गार्थ	२०४०(१९८३)	तराई	खेरो सिन्टुरे तथा पात डुख्वा रोग अत्यधिक लाग्ने र उत्पादन कम हुनाले कृषकहस्तले यसको वीउको माग बन्द गरेको हुनाले।

क्र.सं.	जातको नाम	उत्पादित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
११	भाष्कर	२०४०(१९८३)	मध्यपश्चिम तराई	यसको दानाको आकार सानो हुने हुनाले कुषकहरूले यसको विकल्पमा अन्य ठुला दाना भएको जातहरू पाएकाले यस खेती मान्छाउँकाले।
१२	नेपाल २५१	२०४५(१९८८)	तराई	खेतो सिन्दूर तथा पात डुडवा रोगको प्रकोप बढी हुने र दानको आकार पनि अन्य जातहरूको तुलनामा सानो हुने हुदू कुषकहरूले लागाउन छाउँकाले।
१३	अन्नपूर्णा २	२०४५(१९८८)	पहाड	पहेलो सिन्दूर र खैरो सिन्दूर रोगको प्रकोप बढी हुने हुनाले।

ब) धान

क्र.सं	जातको नाम	उत्पादित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	आर्ह आर ८८	२०२५ (१९८८)	तराई र खिती मध्येश	वित्ते लगाएको पाइको, रोग (ब्लाएट, ब्लाक्टेरियल लिफ ब्लाइट, ब्राउन स्पट) सहन नसफ्रे, डाँठ गभारा, ब्राउन ब्लाट होपर लाग्ने गरको, कम उत्पादन, कर्हीबाट माग नआएको, उत्पादन रोकिएकाले।
२	आर्ह आर २०	२०२९ (१९९२)	तराई र खिती मध्येश	„ „
३	आर्ह आर २२	२०२९ (१९९२)	तराई र खिती मध्येश	„ „
४	आर्ह आर २४	२०३२ (१९९५)	तराई र खिती मध्येश	„ „
५	पावननिपुर ९	२०३० (१९९३)	तराई र खिती मध्येश	„ „
६	जया	२०३० (१९९३)	तराई	„ „
७	चरिदिना	२०३५ (१९९८)	तराई	„ „
८	दुर्गा	२०३६ (१९९९)	तराई र खिती मध्येश	„ „
९	लक्ष्मी	२०३६ (१९९९)	तराई	„ „
१०	खजुरा २	२०४४(१९८७)	मध्यपश्चिम तराईको सिजिचत भूमि	„ „
११	मिल्कका	२०३९(१९८८)	तराई	„ „
१२	वर्ष २	२०४४(१९८७)	तराई र खिती मध्येश	„ „

क्र.सं	जातको नाम	उन्नीचित वर्ष	सिफारिस घण्टाको क्षेत्र	करण
१३	२-मन्त्री	२०५८		वित्त लगापाको, रोग (ब्लाइ, व्याकरितयल लिफ ब्लाइट, ब्राउन स्पट) को प्रकोप भएको, डाँठको गभरो, ब्राउन प्लाट्ट होप लाग्ने, उत्पादन कम भइरहेको १ कूषकले वित्त केही वर्षदिव्य बीउ माग नापरहेको
१४	जानकी	२०३६		“ ”
१५	कर्णन	२०३९		“ ”
१६	हिमाली	२०३९		“ ”
१७	चैती-४	२०४४		“ ”
१८	तारा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्म प्रायात नापिएको
१९	सुरज F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८		“ ”
२०	पञ्चर्ती F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८		“ ”
२१	बैशाली F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८		“ ”

ग) तोरी

क्र.सं	जातको नाम	उन्नीचित वर्ष	सिफारिस घण्टाको क्षेत्र	करण
१	टाइप ९	२०३७ (१९८०)	सम्पूर्ण तराई	यो बीउ उत्पादन तथा वित्त प्रचलनमा नरहेको साथे कृषक तथा विभिन्न निकायहरूबाट उक्त जातको बीउको माग पनि भाको पाइँदैन १ तोरी बाली अवधिक प्रपागासेचित बाली भएकाले धैरे जातहरूको उत्पादन गर्न समस्या पापरहेको छ ।

૪) ચના

ક્ર.સે	જાતકો નામ	ઉન્મોચિત વર્ષ	સિકારિસ ભણકો ક્ષેત્ર	કારણ
૧	ત્રિશુલ	૨૦૩૭ (૧૯૮૦)	તરાઈ ર ભિંની મધ્યેશ	યો જાતમા ઓડિલાઉને રોગ બઢી દેવિએકો ર ઉત્પાદન સમેત કમ ભણકાલે કૃષકહરુબાટ ધૂમણ જાતકો તુલનામા યો જાતકો બીજુકો માગ કરું ભાજું ર કૃષકહરુલે સમેત મન નફરાએકો હુંદા યો જાત લોપ ભણકો હો છે।

૫) ખરમાસ

ક્ર.સે	જાતકો નામ	ઉન્મોચિત વર્ષ	સિકારિસ ભણકો ક્ષેત્ર	કારણ
૧	હિલ	૨૦૩૩ (૧૯૭૬)	પહાડ	યસમા પહેલો મોજાઇક પાઇરસ રોગ બઢી ભણકો ર ઉત્પાદનમા ક્રમિક રૂપમા હાસ હુંદે ગણ્યકા હુંદા યો જાત કૃષકહરુલે મન નપરાએકાલે ક્રમિક રૂપમા બીજું લોપ હુંદે ગણ્યકો હો છે।

૬) મક્કે

ક્ર.સે	જાતકો નામ	ઉન્મોચિત વર્ષ	સિકારિસ ભણકો ક્ષેત્ર	કારણ
૧	કરકની પહેલો	૨૦૨૩ (૧૯૬૬)	ઉચ્ચ પાહાડ (લેક)	Desirable genes of this variety is incorporated on Manakamana 2 and Hill Pool Yellow
૨	રામપુર ૧	૨૦૫૨ (૧૯૬૫)	પણિચમ તરાઈ ર મધ્ય પાહાડ	It is white grain maize variety, which was released for TIT. Presently, there is virtually no demand for white grained maize in TIT and thus it is preserved in cold store for future uses.
૩	માકાલુ ૨	૨૦૫૬ (૧૯૮૧)	લાઘ્ને ર પાખિચાન ક્ષેત્ર જસ્તા લેક ર મધ્ય પાહાડ	Two yellow grained maize variety Makalu 2 and Ganesh 2 were released in 1989 for hills. Nevertheless, Ganesh 2 became popular in the maize millet cropping system as compare to Makalu 2.

क्र.सं	जातको नाम	उन्नीसित वर्ष	सिफारिस अएको क्षेत्र	कारण
४	जानकी	२०३५ (१९७८)	तराई	These two varieties were also white grain variety which were released in late 70s since past few years, the market demand for white grained in TII is very limited. Therefore, the highly desirable traits of these varieties were incorporated in Manakamana 1 and Manakamana 3 which is highly popular among farmers.
५	मलाही सेतो	२०३२ (१९७५)	पूर्वी तराई र भित्री मधेश	Farmers got better option and choice through Rampur composite, Manakamana 1 and Rampur 2 in place of Hetauda Composite for better yield and other desirable characters (Plant and Ear Height, Lodging Resistance, Disease Resistance etc.)
६	हेटौडा कम्पोजिट	२०२९ (१९७२)	मध्य पहाड, भित्री मधेश, बेसी तथा टार	This variety was downy mildew disease susceptible and thus replaced by Rampur composite which is DM tolerant/resistant.
७	रामपुर पहेलो	२०२२ (१९६५)	तराई र भित्री मधेश	This variety was released as a hybrid in Nepal, but hybrid as OP seeds were found in the market that misled seed uses.
८	बिगा बोस	२०६४ (२०७२)	तारायणी नदी पार्वता भित्री मधेश तथा तराई	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify
९	३० पी ३०, F1(एञ्जिकरण मात्र)	२०६७ (२०७१)	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड – चर्चे घैसम	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड – चर्चे घैसम
१०	३० बि ११, F1 (एञ्जिकरण मात्र)	२०६७ (२०७१)	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड – चर्चे घैसमतराई – हिउँदै घैसम	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify
११	पार्योनियर—३७८५, F1 (एञ्जिकरण मात्र)	२०६८ (२०७२)	तारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify

ક્ર.સ	જાતકો નામ	ઉન્માચિત વર્ષ	સિફારિસ ખણ્કો ક્ષેત્ર	કારણ
૧૨	સુપ્ર ઎સ ૧૦૦ -F1 (પ્રોજીક્ટન માત્ર)	૨૦૬૭		વિગતકા લગતાર રૂ વર્ષભન્દા બઢી અવધિસમ્મા આયાત નગરિએકો
૧૩	દિંકેર્સી-૭૦૭૪ F1 (પ્રોજીક્ટન માત્ર)	૨૦૬૭		"
૧૪	ટિસ્ટ એસ-૧૬૯૬F1- (પ્રોજીક્ટન માત્ર)	૨૦૬૮		"

છ) માસ

ક્ર.સ	જાતકો નામ	સિફારિસ વર્ષ	સિફારિસ ખણ્કો ક્ષેત્ર	કારણ
૧	કાલુ	૨૦૪૬	પરાડ	પહેલો છિયાંકો રોકો સંક્રમણ ધેરે ભાએકો, કૃષકલે યો જાત લગાઉન છાડિસકેકો, યો જાતકો વિકલપમા નથ્યા દુર્ઘટા જાતહઙ્ક (રામનુર માસ ર ખાડુરા માસ-૧) ભાખે સિફારિસ ભાગો.

જ) કારણી

ક્ર.સ	જાતકો નામ	સિફારિસ વર્ષ	સિફારિસ ખણ્કો ક્ષેત્ર	કારણ
૧	હાઇટેન્ટલ્યાણ F1 (પ્રોજીક્ટન માત્ર)	૨૦૬૬		વિગતકા લગતાર રૂ વર્ષભન્દા બઢી અવધિસમ્મા આયાત નગરિએકો
૨	કાસમિસે F1 (પ્રોજીક્ટન માત્ર)	૨૦૬૬		"
૩	સ્નો ક્વીન F1 (પ્રોજીક્ટન માત્ર)	૨૦૬૬		"
૪	સ્નો માર્ચ F1 (પ્રોજીક્ટન માત્ર)	૨૦૬૬		"
૫	દેવિ ૧ F1 (પ્રોજીક્ટન માત્ર)	૨૦૬૭		"

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
६	मनस्तु F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०६७		"
७	८०४ F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०६७		"
८	हाइट स्पो F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०६९		"
९	मेघा F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०७०		"
१०	अल द राण्डु F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०७०		"

क) मूला

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	एनी सिजन OP (पञ्चीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्मा आयात नारिएको
२	लड्हाइट मिनोड F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०६७		"
३	सिन्जन F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०६७		"

न) व्याज

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	कास F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्मा आयात नारिएको

ट) गोलमेंड

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	येरूका F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्मा आयात नगरिएको
२	साधेरा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"
३	जिको F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"
४	माध्युरी F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"
५	जमुना F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		"
६	वेपेल F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		"
७	जिना OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९		"

ठ) बन्दा

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	मल्काउ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्मा आयात नगरिएको
२	सुप्रकोरेनेट F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्मा आयात नगरिएको
३	एन वाई सि ओर F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		"

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
४	सि जे एन-१२ F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०६९		"
५	ऐश्वाया क्रम F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०६९		"

ण) खुरानी

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	सुदू F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०६९		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्मा आयात नगरिएको
२	नैना F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०७०		"

त) शण्टा

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	अनन्ना ८०६ F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्मा आयात नगरिएको

थ) घिरौला

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	निशा ७७७ F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्मा आयात नगरिएको

द.काँक्की

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	मलिका ९९९ F1 (पञ्चीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्मा आयात नगरिएको

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
२	मनिषा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"
३	सालिनी F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"
४	रमिता F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"
५	पार्वती ४७८ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"
६	नेपा दुसी ००५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"
७	हिमालय F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		"
८	हिंगो F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		"
९	जुवेराज ४११ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		"
१०	कासिन्दा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		"

ध.तिते करेता

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्मा आयात नगरिएको कारण
१	शिव F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		
२	सेती ४४४ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"
३	गंगा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"
४	एन.एस ४१३ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
५	एन एम ४३१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"
६	एन एम ४३३ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"

न) ब्रो काउली

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	ग्रीन डोम ११५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्माआयात नाशिएको
२	ग्रीन डोम ८० F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"
३	ग्रीन पारासेल F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"

प) लौका

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	धारा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्माआयात नाशिएको

फ) चिचिपडा

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	हरियाली F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्माआयात नाशिएको

ब) पार्सेले

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	सोइ सिम OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्मा आयात नगरिएको
२	सलेरी उताह टल श्रीन OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		"

भ) पाटे घिरेला

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	घिम्सेट सि सि १६५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्मा आयात नगरिएको

म) पाकचाय

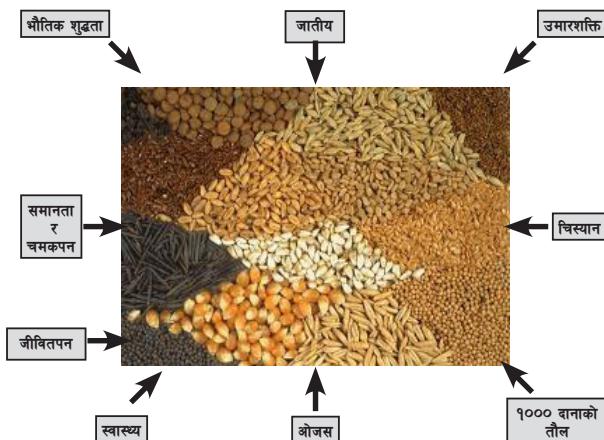
क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	क्यान्टोइ छाइट OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्मा आयात नगरिएको

य) चाहिनिज बन्दा

क्र.सं	जातको नाम	सिफारिस वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	विन्टर खिजिटर F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्मा आयात नगरिएको
२	एन ७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		"

११.१ गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरू एवं नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका गुणस्तरयुक्त बीउबिजन भनेको के हो ?

गुणस्तरयुक्त बीउ भन्नाले कुनै पनि बाली/जातको बीउको वंशानुगत जातीय शुद्धता, भौतिक शुद्धता, उपयुक्त चिस्यान, राम्रो उमारस्त्रक्ति, रोग कीरा मुक्त स्वस्थ, समान आकार प्रकार, चमकपन (चित्र १) आदि गुणहरू तोकिएको मापदण्डअनुसार कायम भएको हुनुपर्दछ । बीउको उत्पादन, संकलन, प्रशोधन, भण्डारण, प्याकेजिङ र बिक्री वितरण एवं दुवानीको क्रममा बीउको गुणस्तर तथा नियन्त्रणमा विशेष ध्यान पुर्याउन सकिएन भने त्वस्ता गुणहरूमा हास हुन जान्छ । अतः गुणस्तरयुक्त बीउ उपलब्ध गराउन बीउ उत्पादक, आयातकर्ता, विक्रेता र बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने निकायको अहम् भूमिका रहन्छ ।

चित्र १. गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरू (Seed quality attributes)

नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

नेपालमा बीउबिजन ऐन, २०४५ (पहिलो संशोधन, २०६४) अनुसार गुणस्तरीय बीउको उत्पादन तथा बिक्री वितरणलाई नियमित एवं व्यवस्थित गर्ने २ वटा प्रणालीहरू (बीउ प्रमाणीकरण र यथार्थ सङ्केतपत्र लगाउने) अवलम्बन गरिएको छ । निम्न दुई तरिकाबाट उपलब्ध हुने बीउबिजनहरूलाई आधिकारिक गुणस्तरयुक्त बीउ मान सकिन्छ । बीउबिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र र सातवटै प्रदेशमा क्षेत्रीय बीउबिजन प्रयोगशालाहरूले बीउ बाली खेत निरीक्षण, बीउ परीक्षण तथा बीउ प्रमाणीकरण र गुणस्तर नियन्त्रण कार्यमा सहयोग गर्दै आइरहेका छन् ।

१. बीउ प्रमाणीकरण (Seed Certification)

बीउ प्रमाणीकरण भनेको कुनै सिफारिस जातको बीउ उत्पादन तथा त्यस उप्रान्तका क्रियाकलापमा आवश्यक रोहवरी र निगरानी राख्दै बीउको गुणस्तरीयताको ग्यारेन्टी गर्नका लागि अपनाइने एक कार्य प्रणाली हो । यसमा बीउ गुण नियन्त्रण निकायले स्रोत बीउ, बीउ बाली, खलिहान, प्रशोधन केन्द्र, भण्डारण आदिको निरीक्षण गरी तयारी बीउको नमुना परीक्षण गर्दछ र तोकिएको गुणस्तरको हदभित्र रहेको बीउ लटमा प्रमाणपत्र जारी गर्नुका साथै बीउ बोरामा निसानासहितको सङ्केतपत्र राखी सिलबन्दी गर्दछ । बीउ प्रमाणीकरण गर्ने कार्य बीउबिजन ऐनअनुसार

સ્વૈચ્છિક (Voluntary) છે। યસ પદ્ધતિમા સોત બીઉદેખિ લિએ ઉત્પાદન પક્ષ ર બીડ થૈલાબન્ડીસમ્મ બીડ વિશેષજ્ઞકો નિગરાનીમા ગરીન્છે। યસ પદ્ધતિમા વ્યવસ્થિત તરિકાબાટ વિભિન્ન તહમા અનુગમન એવં પરીક્ષણ ગરી ગરાઈ ખેતમા બીડ બાલીકો ન્યૂનતમ સ્તર ર બીઉબિજનકો ન્યૂનતમ સ્તર ભન્દા માથિ રહેકો બીઉલાઈ ગુણસ્તર અડ્કિત પ્રમાણીકરણકો ટ્યાગ (સંકેત પત્ર) લગાઈ બીડકો ગ્યારેન્ટી દિઝન્છે। યસ પદ્ધતિમા તીન વર્ગહરુકો બીઉલાઈ (મૂલ, પ્રમાણિત પ્રથમ, પ્રમાણિત દ્વિતીય) માત્ર બીડ પ્રમાણીકરણ નિકાયબાટ પ્રમાણિત ગરાઇન્છે ભને સોત બીડ (પ્રજનન બીડ) લાઈ પ્રજનનકર્તાબાટ ને પ્રમાણિત ગર્ને વ્યવસ્થા રહેકો છે।

૨. યથાર્થ સંદૂકેતપત્ર (Truthful Labeling)

યો પદ્ધતિ અનિવાર્ય (Compulsory) છે। યસ પ્રક્રિયામા બીડ પ્રમાણીકરણમા જસ્તૈ હેરેક પક્ષમા બીડ પ્રમાણીકરણ નિકાયકા બીડ વિશેષજ્ઞહરુલે પ્રાવિધિક નિરીક્ષણ ગરિદૈન। યસ પદ્ધતિમા બીડ ઉત્પાદક વા બીડ વિક્રેતાલે બીડકો ગુણનિયન્ત્રણકો હેરેક પક્ષમા આપ્ને બન્દોબસ્તવાટ ગરેકો હુન્છે। યસ કિસિમબાટ ઉત્પાદન ગરિએકો બીડ બિક્રી ગર્દા ઉક્ક બીડકો થૈલોમા સો બીડકો ગુણસ્તર અનુસાર અડ્કિત ગરેકો યથાર્થ સંદૂકેતપત્ર લગાએકો હુનુપર્દ્છ। બીડકો ઉમારશક્તિ ર ભૌતિક શુદ્ધતા બીડ ગુણ નિયન્ત્રણ નિકાયલે બીડ નમુના જીંકેર લિઈ જાંચ ગર્દા ર રાસ્ટ્રિય બીઉબિજન સમિતિલે તોકેકો હદભન્દા માથિકો ગુણસ્તરિય બીઉલાઈ યથાર્થ સંદૂકેતપત્ર લગાએ બિક્રી વિતરણ ગર્ન સકિન્છ। યથાર્થ સંદૂકેતપત્ર પહેલો રડકો કાગજમા કાલો અક્ષરલે લેખેકો હુનુપર્દ્છ। સાથે યસ કિસિમકો બીડકો ગુણસ્તર સમ્બન્ધી જિમ્મેવારી બીડ વિક્રેતા વા બીડ ઉત્પાદક નૈ હુન્છે। બીડકો ગુણ નિયન્ત્રકલે યસ્તા સંદૂકેતપત્ર લગાએ બિક્રી ભદ્રાખેકા બીડકો નમુના લિઈ પરીક્ષણ ગરી રાખેકો હુન્છે। યસ્તા બીઉમા ન્યૂનતમ સ્તરભન્દા કમ ગુણકો બીડ બિક્રી ભર્દી રાખેકો ખણ્ડમા બીઉબિજન એનમા તોકિએમોજિમ રોકકા ગરી સાજાય હુન સક્છ। યથાર્થ સંદૂકેતપત્રમા તપસિલ અનુસારકો વિવરણ ભરી બીડકો થૈલો અનુસારકો સાઇઝમા પ્યાકિડ ગર્દા સ્પષ્ટ દેખિને ગરી થૈલાભિત્ર હાલેર માત્ર બીડકો બિક્રી વિતરણ ગર્નુપર્દ્છ। યથાર્થ સંદૂકેતપત્રકો લમ્બાઈ ૧૩.૫ સે.મી., ર ચૌડાઈ ૮.૫ સે.મી.કો હુનુપર્દ્છ।

સંદૂકેતપત્રમા હુનુપર્ને વિવરણહરુ

૧. ઉત્પાદન વર્ષ	૨. પરીક્ષણ મિતિ
૩. બાલીકો નામ	૪. બાલીકો જાત
૫. ઉમારશક્તિ પ્રતિશત (ન્યૂનતમ)	૬. શુદ્ધતા પ્રતિશત (ન્યૂનતમ)
૭. બીડકો તૌલ	૮. લોગો
૯. સિફારિસ ક્ષેત્ર	

પ્રમાણિકરણ ર યથાર્થ સંકેતપત્ર પદ્ધતિમા બીડકા સ્તર

- બીડ પ્રમાણિકરણ ર યથાર્થ સંકેતપત્ર પદ્ધતિમા એકે પુસ્તાકા બીડ વિજનહરુકો ખેત સ્તર ર બીડ સ્તરકો માપદંડ ઉહી રહેન્છે।

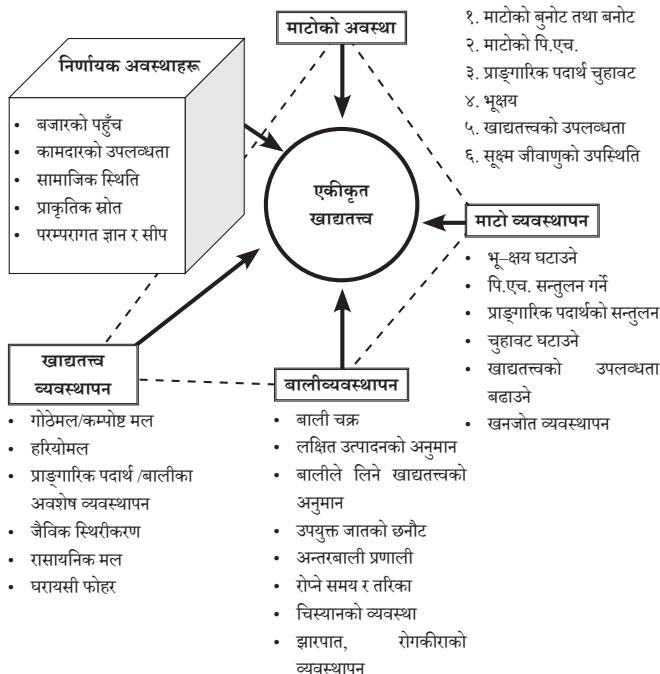
સોત: બીઉબિજન ગુણસ્તર નિયન્ત્રણ કેન્દ્ર, હરિહરભવન ૨૦૭૭ |

१२. माटो

१२.१ बिरुवाको एकीकृत खाद्यतत्त्व व्यवस्थापनको अवधारणा

बिरुवालाई आवश्यक पर्ने सबै खाद्यतत्त्वहरू आवश्यकता अनुरूप, न्यायोचित रूपमा उपलब्ध गराउन, रासायनिक मलसहित प्राङ्गारिक मलहरूको सबै सम्भाव्य स्रोतहरूलाई अधिकतम उपभोगमा ल्याई बाली व्यवस्थापन, माटो व्यवस्थापन र खाद्यतत्त्व व्यवस्थापनलाई टेवा दिँदै वातावरणमा न्यून असर पार्दै माटोको दिगो उर्वराशक्ति व्यवस्थापन गर्दै जाने प्रकृयालाई एकीकृत खाद्यतत्त्व व्यवस्थापन भनिन्छ । यो पद्धति खासगरी मूल्यांकन, निर्णय र कार्यान्वयनमा आधारित हुन्छ । यो माटोको उर्वराशक्तिको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने भरपर्दो उपाय हो । साथै माटो, मल, पानी र बालीको उचित व्यवस्थापनद्वारा जमिनबाट बढी तथा दिगो उत्पादन लिन सकिन्छ । कृषकहरूमा पनि आफ्नो खेतबारीका लागि आफैले परीक्षण गरी सो को मूल्याङ्कनद्वारा निर्णय लिने क्षमतामा वृद्धि गराउँछ । यसले स्थानीय तथा बाह्य स्रोतहरूको प्रभावकारी उपयोगद्वारा उत्पादन बढाउनुका साथै माटोको दिगोपनामा जोड दिँदै वातावरणको सुधार गर्ने मात्र नभई खाद्यतत्त्वहरूको सदपयोग तथा तिनको प्रभावकारिता बढाउन पनि मद्दत गर्दछ ।

एकीकृत खाद्यतत्त्व व्यवस्थापनको आधार

१२.२ रासायनिक मलखादहरू

मलको नाम	पोषकतत्वहरू (प्रतिशतमा)				
	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास	जिंक	सल्फर
यूरिया	४६	-	-	-	-
एमोनियम सल्फेट	२१	-	-	-	२०-२५
कम्प्लेसल	२०	२०	-	-	-
कम्प्लिट	१९	१९	१०	-	-
डि.ए.पि.	१८	४६	-	-	-
सिंगल सुपर फस्फेट	-	१६	-	-	-
डबल सुपर फस्फेट	-	३२	-	-	-
ट्रिप्ल मुफर फस्फेट	-	४८	-	-	-
म्युरेट अफ पोटास	-	-	६०	-	-
जिंक सल्फेट	-	-	-	२२-३५	-

आवश्यक क्षेत्रफलका लागि मलको मात्रा निकालन यो सूत्र प्रयोग गर्न सकिन्छ:

$$\text{मलको मात्रा (के.जी.)} = \frac{100 \times \text{क्षेत्र}}{\text{मलमा भएको खाद्यतत्वको प्रतिशत मात्रा}}$$

क) मल प्रयोग गर्ने क्षेत्रफल (हेक्टरमा)

ख) प्रति हेक्टर सिफारिस मलको मात्रा

विभिन्न बालीनालीका लागि सिफारिस मलखाद मात्रा

बाली	प्राइग्नारिक मल मे.टन/हे.	नाइट्रोजन कि.ग्रा./हे.	फोस्फोरस कि.ग्रा./हे.	पोटास कि.ग्रा./हे.	आवश्यक रासायनिक मल		
					यूरिया	डि.ए.पि.	म्यू.अ.पो
अदुवा	२४	३०	३०	६०	३९.७	६५.२२	१००.०
सुर्ती	१०	३५	२३	६०	५६.५२	५०.०	१००.०
मास, मसुरो, मुङ्ग	४-६	२०	२०	२०	२६.४७	४३.४८	३३.३३
बोडी, रहर	४-६	२०	४०	३०	९.४५	८६.९६	५०.०
चना	४-६	२०	४०	२०	९.४५	८६.९६	३३.३३
केराउ	४-६	१५	४०	१०		८६.९६	१६.६७
भटमास	४-६	१०	४०	३०		८६.९६	५०.०
किम्बु	-	३००	१४०	१८०	५३३.१	३०४.३	३००.०
तराई:सिञ्चित	-	१५०	७०	९०	२६६.५	१५२.२	१५०.०
असिञ्चित	-	२००	८०	१२०	३६६.७	१७३.९	२००.०
पहाडः सिञ्चित	-	१००	४०	६०	१८३.४	८६.९६	१००.०
असिञ्चित							

नोट: खेतबारीमा प्रयोग गरिने गोठमल/कम्पोष मललाई खेतबारीमा लामो समय घाम पानीमा नराखी मल माटोमा मिलाउनुपर्छ वा तुरुतै खनजोत गर्न सम्भव नभएमा थुप्रो बनाई स्याउलाले छोपी घामपानीबाट जोगाई पोषकतत्व नष्ट हुनबाट बचाउनुपर्दछ ।

युरिया मल बलौटे माटोमा सिफारिस मात्राको २५ प्रतिशत र अन्य माटोमा ५० प्रतिशत जमिनको तयारीका समयमा र बाँकी युरियाको मात्रा २-३ पटक गरी टप ड्रेसिङ गर्न सिफारिस गरिन्छ र फस्फोरस र पोटासयुक्त मलको सम्पूर्ण सिफारिस मात्रा जमिनको तयारिको समयमा प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

स्रोत: केन्द्रीय कृषि प्रयोगशाला, हरिहरभवन, २०७७ ।

फलफूलका निम्न मलखाद सिफारिस मात्रा (प्रति बोट)

बोटको उमेर वर्षमा	प्राइंगारिक मल कि.ग्रा.	नाइट्रोजेन ग्राम	फस्फोरस ग्राम	पोटास ग्राम	आवश्यक रासायनिक मल		
					युरिया	डि.ए.पि.	म्यू.अ.पो
१	२५	-	-	-	-	-	-
२	३०	१००	५०	२०	१७९.५८	१०८.७०	३३.३३
३	४०	१२५	७५	३०	२१५.०३	१६३.०४	५०.००
४	५०	१५०	१००	४०	२५०.४७	२१७.३९	६६.६७
५	६०	२००	१५०	५०	३२१.३६	३२६.०९	८३.३३
६	६०-१००	३००	२००	७५	५००.९५	४३४.७८	१२५.००
७	६०-१००	४००	२००	१००	७१८.३४	४३४.७८	१६६.६७
८ र सो भन्दामाथि	६०-१००	५००	२००	१००	९३५.७३	४३४.७८	१६६.६७

१२.३ विभिन्न पि.एच. तथा बुनोट (Texture) भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग

माटोको पि.एच. मान	कृषि चूनको सिफारिस मात्रा (के.जी./रोपनी)					
	पहाड			तराई		
	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाइलो दोमट	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाइलो दोमट
६.४	१५	२०	२४	८	१४	२२
६.३	२९	४०	४८	१५	२४	४४
६.२	४३	६०	७२	२३	३४	६४
६.१	५८	७८	९८	३०	४४	८८
६.०	७१	९२	१२०	३८	५२	१०६
५.९	८५	११०	१४६	४५	६२	१२८
५.८	९७	१२८	१६६	५२	७२	१४६
५.७	१०८	१४२	१८८	५८	८२	१६६

माटोको पि.एच. मान	कृषि चूनको सिफारिस मात्रा (के.जी./रोपनी)					
	पहाड			तराई		
	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाइलो दोमट	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाइलो दोमट
५.६	११९	१५८	२०८	६४	९०	१८४
५.५	१३०	१७०	२३०	७०	१००	२००
५.४	१४०	१८८	२५२	७६	११०	२२०
५.३	१५०	२०४	२७४	८१	११८	२३८
५.२	१६०	२१८	२९४	८६	१२६	२५४
५.१	१६९	२२८	३१४	९१	१३६	२७०
५.०	१७६	२४०	३३४	९६	१४२	२८६
४.९	१८४	२५२	३५४	१०१	१५०	३०२
४.८	१९१	२६२	३७४	१०६	१५८	३१६
४.७	१९९	२७२	३९०	१११	१६६	३३०
४.६	२०५	२८०	४०६	११५	१७४	३४०
४.५	२१०	२९०	४२०	१२०	१८०	३५०

- कृषि चून बाली लगाउनुभन्दा दुईतीन हप्ता पहिले नै माटोमा प्रशस्त चिस्यानको प्रबन्ध गरी मिलाउनुपर्दछ।
- रासायनिक मल र कृषि चूनको प्रयोग ऐक्साथ नगरी फरक पारी मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ।
- धौर अस्तीय अथवा pH कम भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग गर्दा सिफारिस मात्रालाई दुईपटक गरी प्रयोग गर्दा लाभदायक हुन्छ।
- कृषि चून माटो परीक्षण गरि सकेपछि मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ।

कृषि चून पाइने स्थान र सम्पर्क टेलिफोन:

- ✓ दिविजय प्रोडक्स प्रा.ली. हेटौँडा, फोन ०५७७-५२७२२५, ९८५५०६८५१०
- ✓ देउराली उर्वरा कृषि चून तथा शक्ति प्रिट उद्योग छत्रेदेउराली धादिङ, घनेन्द्र कार्की ९८१५३०८०६७, ९७४२१११२७०

१२.४ माटो तथा रासायनिक मल विश्लेषण गर्दा प्रति नमुना लाग्ने शुल्क

माटोको नमुना विश्लेषण:	रासायनिक मल विश्लेषण:	प्राङ्गारिक मल विश्लेषण:
माटोको पि.एच. रु १०।-	कुल नाइट्रोजेन रु ३०।।-	पि.एच. रु १२।-
नाइट्रोजेन रु ८।।-	नाइट्रिट नाइट्रोजेन रु ३०।।-	कुल नाइट्रोजेन रु ४५।।-
फस्फोरस रु १०।।-	एमोनिकल नाइट्रोजेन रु १५।।-	कुल फस्फोरस रु ५०।।-
पोटास रु ८।।-	कुल फस्फोरस रु ३०।।-	पोटास रु ४०।।-
प्राङ्गारिक पदार्थ रु १०।।-	प्याक्सनल फस्फोरस पानीमा घुलनशील रु १२०।।-	चिस्यान रु २०।।-

माटोको नमुना विश्लेषणः	रासायनिक मल विश्लेषणः	प्राङ्गारिक मल विश्लेषणः
बोरन रु ४००।-	पोटास STTB रु २५२।-	प्राङ्गारिक कार्बन रु १२०।-
जिंक रु २५०।-	पोटास फ्लेम फोटोमिटर रु ४००।-	
आइरन रु २५०।-		
कपर रु २५०।-		
म्याग्नीज रु २५०।-		
मोलिब्डेनम रु ४००।-		
माटोको टेक्सचर रु ३०।-		

मुख्य मुख्य बालीहरु र उपयुक्त माटोको पि.एच.

खाद्यान्न बाली	उपयुक्त पि.एच.	तरकारी बाली	उपयुक्त पि.एच.	फलफूल बाली	उपयुक्त पि.एच.
धान	५.०-६.५	आलु	४.५-७.५	आँप	५.५-७.०
मकै	५.५-७.५	कुरिलो	५.५-७.०	केरा	६.०-७.५
गाँडुँ	५.५-७.५	काँक्रो	६.०-७.५	सुन्तला	५.५-६.५
कोदो	५.५-६.५	बन्दा	६.५-७.५	स्याउ	६.०-८.०
जौ	६.५-८.०	प्याज	६.५-७.५	किवीफल	५.०-६.५
फापर	५.५-७.०	मुला	६.०-७.४		
		काउली	६.५-७.५		
		पालुङ्गो	६.०-७.५		
		गोलभेंडा	५.५-७.०		

स्रोतः केन्द्रीय कृषि प्रयोगशाला, हरिहरभवन २०७६।

विभिन्न बालीनालीका लागि सिफारिस मलखाद मात्रा

बाली	प्राङ्गारिक मल मे.टन/हे.	नाइट्रोजन कि.ग्रा./हे.	फोस्फोरस कि.ग्रा./हे.	पोटास कि.ग्रा./हे.	आवश्यक रासायनिक मल कि.ग्रा./हे.		
					युरिया	डि.ए.पि.	म्यु.अ.पो
धानः सिञ्चित	६	१२०	४०	४०	२२६.८४	८६.९६	६६.६७
वर्णांकर धान	१०	१५०	५०	४०	२८३.५५	१०८.७०	६६.६७
गाँडुँः सिञ्चित (तराई)	६	१२०	५०	५०	२१८.३४	१०८.७	८३.३३
असिञ्चित (तराई)	६	६०	३०	३०	१०४.९२	६५.२२	५०.०
गहुः सिञ्चित (पहाड)	६	१००	४०	४०	१८३.३७	८६.९६	६६.६७
असिञ्चित (पहाड)	६	६०	३०	३०	१०४.९५	६५.२२	५०.०
मकै	६	१२०	६०	४०	२०९.८३	१३०.४४	६६.६७
वर्णसङ्कर मकै	१०	१५०	६०	४०	२७५.०५	१३०.५	६६.६७

बाली	प्राइग्नारिक मल मे.टन/हे.	नाइट्रोजन कि.ग्रा./हे.	फोस्फोरस कि.ग्रा./हे.	पोटास कि.ग्रा./हे.	आवश्यक रासायनिक मल कि.ग्रा.हे.		
					युरिया	डि.ए.पि.	म्यू.अ.पो
जौ, फापर	६	६०	३०	३०	१०४.९	६५.२	५०.००
	६	३०	३०	२०	३९.७	६५.२	३३.३३
कोदो लड्डे	६	५०	२०	२०	९९.६८	४३.४८	३३.३३
	६	४०	२०	२०	७०.०	४३.५	३३.३३
उखु मुख्य बाली	१०	१५०	६०	४०	२७५.१	१३०.५	६६.७
उखु खुड्डी बाली	१०	२००	६०	४०	३८३.८	१३०.५	६६.७
सादा जुट्को तोसा जुट	६	६०	३०	६०	१०४.९	६५.२	१००
	६	४०	२०	४०	६९.९	४३.५	६६.७
आलु	२०	१००	१००	६०	१३२.३	२१७.४	१००
तोरी, रायो	६	६०	४०	२०	९६.४	८६.९	३३.३
	६	८०	४०	२०	१३९.९	८६.९	३३.३
सूर्यमुखी	६	६०	४०	२०	९६.४	८६.९	३३.३
तील/ झुसेतिल	६	४०	३०	२०	६९.४४	६५.२२	३३.३
बदाम	६	४०	६०	२०	९.५	८६.९	३३.३

स्रोत: माटो विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार २०७३।

रासायनिक मल (नियन्त्रण) आदेश, २०५५ को दफा ५ (१) अनुसारको स्पेसिफिकेशनमा भएका देहायका ५२ वटा रासायनिक मलहरु मात्र नेपालमा पैठारी गर्न सकिनेछ । नेपालमा रासायनिक मल पैठारी गर्न चाहने संस्थाले कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालयमा दर्ता हुनु पर्दछ ।

क्र. सं.	मलको नाम	क्र. सं.	मलको नाम
1	Ammonium Molybdate $(\text{NH}_4)_6\text{M}_{07}\text{O}_2\text{H}_2\text{O}$	27	Triple Super Phosphate (T.S.P) 16% P_2O_5
2	Ammonium Phosphate Sulphate (20-20-0)	28	Urea (46-0-0)
3	Ammonium Phosphate Sulphate Nitrate (20-20-0)	29	Urea (46-0-0) Granular
4	Ammonium Sulphate (21-0-0)	30	Urea Ammonium Phosphate (28-28-0)
5	Borax (Spodium Tetraborate) $(\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 \cdot 10\text{H}_2\text{O})$ for soil application	31	Zinc Heptahydrate ($\text{ZnSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$)
6	Calcium Ammonium Nitrate (25-0-0)	32	Zinc Sulphate Mono-Hydrate $(\text{ZnSO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O})$

क्र. सं.	मलको नाम	क्र. सं.	मलको नाम
7	Calcium Ammonium Nitrate (26-0-0)	33	Boronated Single Super Phosphate (S.S.P) 16% P ₂ O ₅ Granulated
8	Chelated Iron as Fe-EDTA	34	<u>Calcium Nitrate</u>
9	Chelated Zinc as Zn-EDTA	35	DAP Fortified with Boron (18:46:0:0.3)
10	Copper Sulphate (CuSO ₄ .5H ₂ O)	36	DAP fortified with Zinc(18:46:0:0.5)
11	Diammonium Phosphate (16-44-0)	37	Magnesium sulphate
12	Diammonium Phosphate (18-46-0)	38	Mono-Potassium Phosphate (0:52:34) (100% Water soluble)
13	Ferrous Sulphate (FeSO ₄ .7H ₂ O)	39	Neem Coated Urea (46-0-0)
14	Manganese Sulphate	40	Nitrophosphate with Potash Fortified with Boron (15:15:15:0.2B)
15	Mono Ammonium Phosphate (11:52:0)	41	NPK 15-15-15
16	Mono Ammonium Phosphate (12:61:0)	42	NPK 19-19-19 (100% Water soluble)
17	N.P.K. (10-26-26)	43	Potassium Nitrate (13:0:45) (100% Water soluble)
18	N.P.K. (12-32-16)	44	Rock Phosphate Powdered
19	N.P.K. (20-20-10)	45	Rock Phosphate mixed
20	Nitro Phosphate (20-20-0)	46	SSP fortified with Zinc
21	Potassium Chloride (Muriate of Potash) (0-0-60)	47	Sulphur (90% Granular)
22	Potassium Chloride (Muriate of Potash) (Granular) (0-0-60)	48	Urea Briquets (46:0:0)
23	Potassium Sulphate (0-0-50)	49	Zincated Urea
24	Single Super Phosphate (S.S.P.) 16% P ₂ O ₅ Granulated	50	गहुँ मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Boron(10:20:10:0.2)
25	Single Super Phosphate (S.S.P.) 16% P ₂ O ₅ Powdered	51	धान मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Zinc (20:20:20:1.0)
26	Solubor (Na ₂ B ₄ O ₇ .5H ₂ O+Na ₂ B ₁₀ O ₁₆ .10H ₂ O) for foliar spray	52	मकै मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Boron (10:20:20:0.3)

રાસાયનિક મલમા અનુદાન

સાના તથા સીમાન્ત કૃષકહરસલાઈ અનુદાનમા ઉપલબ્ધ ગરાઉને રાસાયનિક મલ (યુરિયા, ડિએપી ર પોટાસ) કૃષિ સામાગ્રી કમ્પની લિમિટેડ ર સાલ્ટ ટ્રેડિંગ કપોરેશન લિમિટેડ માર્કાફ આયાત ગરી ઉક્ત કમ્પની/કપોરેશનલે સ્થાનીય તહોકો સિફારિસમા દર્તા ભેણ્ઠા મલ વિક્રતાહરસાટ અનુદાનકો મલ વિતરણ વ્યવસ્થાપન નિર્દેશિકા, ૨૦૭૭ અનુસાર ઉપલબ્ધ ગરાઉને પ્રાવધાન રહેકો છે । ઉક્ત કમ્પની/કપોરેશનની શાખાહરસા રાસાયનિક મલકો અનુદાનિત બિક્રી મૂલ્ય તપસિલ અનુસાર કાયમ રહેકો છે ।

તપસિલ

શ્રી કૃષિ સામાગ્રી કમ્પની લિમિટેડ/ સાલ્ટ ટ્રેડિંગ કપોરેશન લિમિટેડકા શાખા કાર્યાલયહરસા અનુદાનિત રાસાયનિક મલકો મૂલ્ય તાલિકા

ક્ર. સં.	કાર્યાલયહરસ	યુરિયા મૂલ્ય		ડિ.એ.પિ મૂલ્ય		પોટાસ મૂલ્ય	
		પ્રતિ બોરા રૂ. (૫૦ કેજી)	પ્રતિ કેજી રૂ.	પ્રતિ બોરા રૂ. (૫૦ કેજી)	પ્રતિ કેજી રૂ.	પ્રતિ બોરા રૂ. (૫૦ કેજી)	પ્રતિ કેજી રૂ.
૧	વિરાટનગર	૭૫૦	૧૫	૨૨૦૦	૪૪	૧૬૦૦	૩૨
૨	ધનકુટા	૮૩૫	૧૬૭	૨૨૮૫	૪૪૭	૧૬૮૫	૩૩૭
૩	ઇટહરી	૭૭૬	૧૫૫૨	૨૨૨૫	૪૪૫	૧૬૨૫	૩૩૫
૪	ઇલામ	૮૬૪	૧૭૨૮	૨૩૧૪	૪૬૨૮	૧૭૧૪	૩૪૨૮
૫	વિર્તમોડ	૭૮૪	૧૫૬૮	૨૨૩૪	૪૪૬૮	૧૬૩૪	૩૩૬૮
૬	લહાન	૭૮૮	૧૫૭૬	૨૨૩૮	૪૪૭૬	૧૬૩૮	૩૩૭૬
૭	રાજવિરાજ	૭૮૮	૧૫૭૬	૨૨૩૮	૪૪૭૬	૧૬૩૮	૩૩૭૬
૮	ગાઈઘાટ	૭૯૯	૧૫૯૮	૨૨૪૯	૪૪૯૮	૧૬૪૯	૩૩૯૮
૯	વીરાંજ	૭૫૦	૧૫	૨૨૦૦	૪૪	૧૬૦૦	૩૨
૧૦	હેટૌડા	૭૮૫	૧૫૭	૨૨૩૫	૪૪૭	૧૬૩૫	૩૩૭
૧૧	ચપુર	૭૯૦	૧૫૮	૨૨૩૫	૪૪૭	૧૬૪૦	૩૩૮
૧૨	ભરતપુર	૮૧૫	૧૬૩	૨૨૪૦	૪૪૧	૧૬૬૫	૩૩૩
૧૩	કાઠમાડૌ	૮૧૨	૧૭૮	૨૩૪૧	૪૬૮૨	૧૭૪૧	૩૪૮૨
૧૪	ધૂલીખેલ	૮૧૭	૧૭૧૪	૨૩૪૬	૪૬૯૨	૧૭૪૬	૩૪૯૨
૧૫	ત્રિશૂલી	૮૭૭	૧૭૫૪	૨૩૨૬	૪૬૫૨	૧૭૨૬	૩૪૫૨
૧૬	ગજુરી	૮૬૭	૧૭૩૪	૨૩૧૬	૪૬૩૨	૧૭૧૬	૩૪૩૨
૧૭	જનકપુર	૮૦૨	૧૬૦૪	૨૨૫૧	૪૬૦૨	૧૬૫૧	૩૩૦૨
૧૮	ઢલકેવર	૭૯૯	૧૫૯૮	૨૨૪૬	૪૬૧૨	૧૬૪૯	૩૩૯૮
૧૯	સિન્ધુલી	૮૨૪	૧૬૪૮	૨૨૮૯	૪૬૭૮	૧૬૬૫	૩૩૩
૨૦	સર્લાહી	૮૧૫	૧૬૩	૨૨૬૫	૪૬૩	૧૬૬૫	૩૩૩
૨૧	કલૈયા	૭૬૦	૧૫૮	૨૨૧૦	૪૪૧૨	૧૬૧૦	૩૩૨
૨૨	પોખરા	૮૬૭	૧૭૩૪	૨૩૧૬	૪૬૩૨	૧૭૧૬	૩૪૩૨

क्र. सं.	कार्यालयहरू	युरिया मूल्य		डि.ए.पि मूल्य		पोटास मूल्य	
		प्रति बोरा रु. (५० केजी)	प्रति केजी रु.	प्रति बोरा रु. (५० केजी)	प्रति केजी रु.	प्रति बोरा रु. (५० केजी)	प्रति केजी रु.
२३	दमौली	८५२	१७०४	२३०१	४६०२	१७०१	३४१०२
२४	पर्वत	८८७	१७०७४	२३३६	४६०७२	१७३६	३४१७२
२५	स्याइंजा	८४६	१६९२	२२९६	४५९२	१६९६	३३९२
२६	भैरहवा	७५०	१५	२२००	४४	१६००	३२
२७	तौलिहवा	७१६	१५९२	२२४६	४४१२	१६४६	३३९२
२८	पाल्पा	८०६	१६१२	२२५६	४५१२	१६५६	३३१२
२९	वाहादुरगान्ज	७९६	१५९२	२२४६	४४१२	१६४६	३३९२
३०	परासी	७११	१५०८२	२२४६	४४१२	१६४१	३३०८२
३१	कावासोती	८१३	१६२६	२२४५	४४१९	१६४५	३३१९
३२	सुखेत	८६६	१७०३२	२३१६	४६३२	१७१६	३४३२
३३	नेपालगान्ज	८४६	१६९२	२२९६	४५९२	१६९६	३३९२
३४	दाढ़। घोराही	८२१	१६४२	२२७१	४५४२	१६७१	३३४२
३५	लमही	८१६	१६३२	२२६६	४५३२	१६६६	३३३२
३६	तुलसीपुर	८२६	१६५२	२२७६	४५५२	१६७६	३३५२
३७	गुलरिया	८५१	१७०२	२३२६	४६५२	१७०१	३४१०२
३८	धनगढी	८७६	१७५२	२३२६	४६५२	१७२६	३४५२
३९	महेन्द्रनगर	८८१	१७६२	२३३१	४६६२	१७३१	३४६२
४०	डोटी	८३१	१६६२	२२८१	४५६२	१६८१	३३६२

स्रोत: कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय, २०७७

तरकारी बालीका लागि सिफारिस मलखाद भात्रा

बाली	प्राक्षरिक मल मे.टन/हे.	नाहटोजन कि.गा./हे.	फोस्फोरस कि.गा./हे.	पेटास कि.गा./हे.	आवश्यक रासायनिक मल कि.गा./हे.
तरकारी बाली	३२	७०	५०	४०	१०८.६ ६६.६७

१३. तरकारी खेती प्रतिविधि तालिका

क्र. सं	बाली	जात	बेर्ना सार्व समय			बेर्ना लागाजने दूरी (से.मी.)	बेर्ना दर वीज/बेन्द्रा (प्राम. वा संखा)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेरी		
१	काउली खुला सिंचन्त आगौटे जात	सलाही द्विपाली चैत-असार (जेठ-असार)	चैत-द्वैशाख (जेठ-असार)	असार-श्रावण (भदौ-असाज)	कम्पोस्ट अफपोटास	इयाङ्ग x इयाङ्ग x बोट x बोट	४५ २५०० वेना (३०-४० ग्राम)
	काउली खुला सिंचन्त मध्य मौसमी जात	काठमाडौँ स्थानीय खुमलज्यापु	माघ-श्रावण	साउन-भाद्र	भाद्र-असोज	६० ४५	४५ १८०० वेना (३० ग्राम)
	काउली खुला सिंचन्त जात	डोल्या स्नोबल १६	माघ-द्वैशाख	असोज-मंसिर	असोज-मंसिर	६० ४५	४५ १८०० वेना (३० ग्राम)
	काउली खुला हार्फिंड	सिल्वर कप ६०, हवाइट फलास, हवाइट क्रप- अगौटे जात			जेठ-भाद्र अक्तम	१०००० ४५	१८०० वेना (३० ग्राम) १५ ग्राम

क्र. सं	बाली	जात	बैरों सार्व समय			मलखाद के.जी./रो.			बैरों लगाउने दूरी (से.मी.)	बीउ/बैरा दर (ग्राम वा संख्या)	
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बैरी	कम्पोट	युरिया डिए.पी.	स्ट्रुट	इयाड		
१		हवाइट टप्परीम, बैरी १, स्नो डोम, मिल्क वे (मध्य मौसमी जात)	मध्य श्रावण-भाद्र			२०००	१०	५	६०	४५	१५ ग्राम
		स्नो मिलिट्रिक, मेघा एन.एस-९०, एन.एस.१०६, स्नो डोम, नेपा हवाइट (पछैटे जात)	असोज-फागुन			२०००	१०	१०	७५	७५	१५ ग्राम (१४०० विरत्वा)
२	कँको	निन्जा १७९, डाइनेट्टा जेट-श्रावण	फागुन-जेट/ श्रावण-असोज			११००	७	२	५	७५	१२५ ग्राम (१५० विरत्वा)
		मालिनी, सर्विनी, बैरी, नेपा डुम्हा	"	"	"					७५	" "
		भक्तपुर लोकल	"	"	"					२००	१०० ग्राम (१५० विरत्वा)
३	कराउ	न्यु लाइन	चेत्र-वैशाख	श्रावण-मास्त्र / माघ-फागुन		१५००		२	६	६०	२००० "
		सलही आर्कल	"	"	"					"	" "
		सिक्किम स्थानीय	"	"	"					७५	१५००

ક્ર. સ	બલી	જાત	બેની સર્વે સમય			મળખાડ કે.ગી./રો.	બેની લગાઉને દૂરી (સે.મી.)	ચીજુ/બેની દર (શામ વા સંખ્યા)
			ઉચ્ચ પહાડ	માધ્ય પહાડ	તરાહી/ બેસી			
૪	ખુસાની (ફીરા)	જવાતા, કર્મા ૭૪૭, ને પા. હટ	ચૈત્ર-કૈશાખ	માધ-કફાગુન	ભાડ-અસોજ	૧૫૦૦	૫	૫
		એન-એસ ૧૭૦૧	ચૈત્ર-કૈશાખ	માધ-કફાગુન	ભાડ-અસોજ	૧૫૦૦	૫	૫
૫	ગાંજર	માશલ	ચૈત્ર-કૈશાખ	માધ-કફાગુન	ભાડ-અસોજ	૧૫૦૦	૫	૫
		ન્યૂ કુરોડા, કુરોડા માર્ક ॥	જેઠ-સાઉન	માધ-માસીર	અસોજ-કાર્તિક	૧૫૦૦	૫	૫
૬	ગોલબેંડા	નાન્દિસ	"	"	"			
		અસોજાત	ડાલિતા, સુજના, ગૌરવ	ચૈત્ર-જેઠ	ફાગુન-ભાડ	૧૫૦૦	૧૦	૧
૭	ગોલબેંડા	સુર્ય ૧૧૧	"	"	"			
		એન.સિ. એલ. ૧	"	"	"			
૮	રોમા	હોચોજાત	રોમા	દેશાખ-ચેટ	ફાગુન-અધાર	૨૦૦૦	૧૦	૭૫
		માનિકય.		જેટું-શ્રાવણ		૨૦૦૦	૧૦	૭૫
૯	સુરક્ષા	ટિ. ૩૦		"		૨૦૦૦	૧૦	૭૫
		મિન્ટ્સ		"		૨૦૦૦	૧૦	૭૫
૧૦	એન.એસ. ૮૧૫	ચૈત્ર -શ્રાવણ				૨૦૦૦	૧૦	૭૫
		ફાગુન-કૈશાખ				૨૦૦૦	૧૦	૭૫
૧૧	પુતા રન્ધી	ફાગુન-અધાર				૨૦૦૦	૧૦	૭૫
		અમલતા	"	"				

ક્ર. સ	બાળી	જાત	બેની સર્વે સમય			મળખાડ કે.ગી./રો.	બેની લગાઉને દૂરી (સે.મી.)	ચીડ/બેની દર (ગ્રામ વા સંભાળ)
			ઉચ્ચ પહાડ	મધ્ય પહાડ	તરાહી/ બેસી			
૧	ગોલમેડા મધ્યમ અગારો જાત	મનપ્રેકસ, અમિતા યુરકા	ફાગુન-જેઠ ર શ્રાવણ	ફાગુન-ચૈત્ર	કરમ્બાટ યુરીયા ડિ.પી.	સ્ટ્રોટ અફપોટોસ	દ્વારાડ ✕ દ્વારાડ ✕	૪૫ ✕ ૪૫ ✕
૨	ગ્રાન્થગોળી	સપ્ટાટ, તેપા વાલ	જેઠ-ભાડી	સાઉન-ફાગુન	અસોજ-પૌષ	૧૫૦૦	૧૦	૫-૧૦ ગ્રામ
૩	ઘિરોલા	કાન્ચિતપુરે	વૈશાખ-જેઠ	ફાગુન-જેઠ	માઘ-જેઠ	૫૦૦	૨	૫-૧૦ ગ્રામ
		ન્યુ નારાયણી, ગીતા	વૈશાખ-જેઠ	ફાગુન-જેઠ	માઘ-જેઠ		૧	૫-૧૦ ગ્રામ (૧૨૫ વિસ્તવા)
૫	ચમસુર	ઠિમી ચામસુર	ફાગુન- વૈશાખ	ભાડ-માઘ	અસોજ-માસ્ચિર	૬૦૦	૪	૧૦૦ ગ્રામ (૧૦૦ વિસ્તવા)
૭	ચુકદ્વર	મધુર	જેઠ-સાઉન	ભાડ-અસોજ	અસોજ કાર્તિક	૧૦૦૦	૬	૧૦૦ ગ્રામ
૯	જિરીકો સાગ	ગુણ સ્થાન, પ્રિન વેભ	જેઠ -શાવણ	શાવણ-ફાગુન	અસોજ-કાતેક	૬૦૦	૬	૧૦૦ ગ્રામ
૧૧	તરવુજા	લક્ષ્મી ૭૪૭, લક્ષ્મી ૭૫૭			પૌષ-કાલાન	૫૦૦	૩	૧૦૦ ગ્રામ
૧૨	તિતોકેલા	હરિયો કેલા	વૈશાખ-જેઠ	ફાગુન-ચૈત્ર	માઘ-જેઠ	૧૫૦૦	૧૦	૧૦૦ ગ્રામ (૧૨૫ વિસ્તવા)
૧૩	પાલી	નાન એસ ૪૩૩, હોરા	વૈશાખ-જેઠ	ફાગુન-ચૈત્ર	માઘ-જેઠ		૧૫૦	૧૦૦ ગ્રામ
			વૈશાખ-જેઠ	ફાગુન-જેઠ	પૌષ-જેઠ		૧૫૦	૧૦૦ ગ્રામ

क्र. सं	बाली	जात	बैरों सार्व समय			मलखाद के.जी./रो.			बैरों लगाउने दूरी (से.मी.)	बीच/बैना दर (शास वा संखा)		
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/ बैरी	कम्पोट	युरिया हिए.पी.	म्हुरेट	इयाड	इयाड	बोट	बोट
१४	पालझो	पाटने	देशाख-श्रावण	भाद्र-माघ	आशिन-	१०००	६५	४	२	२०	२-३	५००-१०००
		हरिपते	देशाख-श्रावण	भाद्र-माघ	आशिन-कार्तिक	१०००	६६	४	२	२०	२-३	५००-१०००
१५	प्याज	रेड क्रियोल	-	असोज-पौष	असोज-कार्तिक	१५००	१२	६	४	१५	१०	५०० ग्राम
		नासिक	५२	-	पौष-माघ	माघिर-पृष्ठ	१५००	१२	६	४	१५	१०
		सुपरेक्स		असोज-पौष	असोज-कार्तिक	१५००	१२	६	४	१५	१०	११
१६	फर्सी (स्क्वार्स)	असरेर फर्सी	देशाख-जेठ	पौष-माघ	माघिर-पृष्ठ	१५००	१२	६	४	१००	१००	१०० ग्राम
		ग्रे चुकिनी	देशाख-जेठ	फाल्नुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१२	६	४	१००	१००	११
		स्थानीय	देशाख-जेठ	फाल्नुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१२	६	४	२००	२००	११
		लड़ गीन	जेठ-श्रावण	माघ-भाद्र	१५००	१२	६	४	२००	१००	११	
		सर्नी हाउस	जेठ-श्रावण	माघ-भाद्र	१५००	१२	६	४	१००	१०	११	
		सोन्डो भिं		माघ-भाद्र	१५००	१२	६	४	१००	१०	११	
१७	वरकुला	स्थानीय	चैत्र-देशाख	भाद्र-देशाख	असोज-कार्तिक	६००	२	२	६०	३०	३००० ग्राम	

ક્ર. સ	વારી	જાત	બેની સર્તે સમય			મળખાડ કે.ગી./રો.			બેની લગાડને દૂરી (સે.મી.)		ચીજુ/બેના દર (શામ વા સંખ્યા)
			ઉચ્ચ પહાડ	માધ્ય પહાડ	તરાહી/ બેસી	કરમ્યાદ	યુરીયા ડિ.પી.	સ્ટ્રુટ	ઇચાડ	ઓટ	
૧૫	વન્દા	સુપર ગિન	ફાગન-વૈશાખ	શ્રાવણ-માદ્ર	ભાડ-અસોજ	૧૦૦૦	૧૨	૯	૬૦	૪૫	૧૫૦૦ વેના (૨૫. ગ્રામ)
	સુપર કોરોનેટ	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-અસોજ	માસિર-માઘ	૧૦૦૦	૧૨	૯	૪૫	૩૦	૨૦૦૦	
	કોપન હેગનમાર્કેટ	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-અસોજ	માસિર-માઘ	૧૦૦૦	૧૨	૯	૬૦	૪૫	૧૫૦૦	
	ગિન કોરોનેટ, ગિન ટ્રેપ	જેઠ-શ્રાવણ	શ્રાવણ-માસિર	અસોજ-કાર્તિક	૧૦૦૦	૧૨	૯	૪૫	૪૦	૨૦૦૦	
	જેનિથનેપા સ્ટાર, નેપા ગિન	જેઠ-શ્રાવણ	શ્રાવણ-માસિર	અસોજ-કાર્તિક	૧૦૦૦	૧૨	૯	૪૫	૪૦	૨૦૦૦	
દ્વા ૬૧		જેઠ-શ્રાવણ	શ્રાવણ-માસિર	અસોજ-કાર્તિક	૧૦૦૦	૧૨	૯	૪૫	૪૦	૨૦૦૦	
	ગોલ્ડેન વલ	જેઠ-શ્રાવણ	શ્રાવણ-માસિર	અસોજ-કાર્તિક	૧૦૦૦	૧૨	૯	૪૫	૪૦	૨૦૦૦	
૧૬	વોર્ડી	ખુમલ તને	ચૈત્ર-વૈશાખ	માઘ-ફાગન	૬૦૦	૪	૬	૨	૧૨૦	૪૦	૩૦૦૦ વેના (૧૫. ગ્રામ)
	સતતહી તને	સાતુન-ભાડ	માઘ-ફાગન	ભાડ-અસોજ	૬૦૦	૪	૬	૨	૧૨૦	૩૦	૨૦૦૦ ગમ
ચન્દ્ર ૦૪૧			આપાઠ-મદ્રો	અસોજ-માસિર	૬૦૦	૪	૬	૨	૭૦	૧૦૦૦,	
	યાર્ડ લંગ	સાતુન-ભાડ	આપાઠ-મદ્રો	અસોજ-માસિર	૬૦૦	૪	૬	૨	૭૦	૧૦૦૦,	
	માલેપાટન ૧	સાતુન-ભાડ	આપાઠ-મદ્રો	અસોજ-માસિર	૬૦૦	૪	૬	૨	૩૦	૧૫૦૦ ગમ	

ક્ર. સ	બાળી	જાત	બેની સાર્વ સમય			મળખાડ કે.ગી./રો.			બેની લગાડને દૂરી (સે.મી.)	ચીજુ/બેની દર (ગ્રામ વા સંખ્યા)	
			ઉચ્ચ પહાડ	માધ્ય પહાડ	તરાહી/ બેસી	કરમોટ	યુરીયા ડિ.પી.	સ્ટ્રોટ	ઇચાડ	ઓટ ક્રોટ	
૨૦	ગ્રોકાઉલી	પ્રિમિગમ કપ	જેઠ-શ્રાવણ	શ્રાવણ-માઘ	અસોજ-કાર્તિક	૫૦૦	૧૯	૧	૬૦	૪૫	૫-૧૦ "
	ગ્રીન પિયા	એમ્બરાટ પિન	ફાળુન-વૈશાખ	માદ્ર-અસોજ	માદ્ર-અસોજ	૫૦૦	૧૯	૧	૪૫	૩૦	૫-૧૦ "
	સાયકરા, સેન્ટાઉરો	જેઠ-શ્રાવણ	શ્રાવણ-માઘ	અસોજ-કાર્તિક	અસોજ-કાર્તિક	૫૦૦	૧૯	૧	૬૦	૪૫	૫-૧૦ "
૨૧	નુકિં	નુકિં	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-આપાઠ	અસોજ-કાર્તિક	૧૦૦૦	૧૦	૧	૬૦	૪૫	૧૮૦૦-૨૦૦૦
	એન.એસ. ૭૯૭	એન.એસ. ૭૯૭	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-આપાઠ	અસોજ-કાર્તિક	૧૦૦૦	૧૦	૧	૬૦	૪૫	૧૮૦૦-૨૦૦૦
	અકા કેશવ	અકા કેશવ	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-આપાઠ	અસોજ-કાર્તિક	૧૦૦૦	૧૦	૧	૬૦	૪૦	૧૮૦૦-૧૯૦૦,"
	સલાહી ગીન	સલાહી ગીન	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-આપાઠ	અસોજ-કાર્તિક	૧૦૦૦	૧૦	૧	૬૦	૪૦	૧૯૦૦-૨૦૦૦,"
	પરપલ લંગા	પરપલ લંગા	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-આપાઠ	અસોજ-કાર્તિક	૧૦૦૦	૧૦	૧	૬૦	૪૦	૧૮૦૦-૧૯૦૦,"
	લંગી	લંગી	ચૈત્ર-જેઠ	ચૈત્ર-આપાઠ	માદ્ર-કાર્તિક	૧૦૦૦	૧૦	૧	૬૦	૪૦	૧૮૦૦-૨૦૦૦,"
૨૨	મેંડે ખુરાની	ખ્યાલિફોનિયા વાંગર	જેઠ-શ્રાવણ	ફાળુન-ચૈત્ર	અસોજ-કાર્તિક	૧૫૦૦	૧૦	૫	૬૦	૪૫	૨૦૦૦ વેના (૩૫-૩૦ ગ્રામ)
	એન.એસ. ૬૩૨, સાર	એન.એસ. ૬૩૨, સાર	જેઠ-સાઉન	ફાળુન-માદ્ર	અસોજ-કાર્તિક	૧૫૦૦	૧૦	૫	૬૦	૪૫	૨૦૦૦ વેના (૩૫-૩૦ ગ્રામ)

क्र. सं	वार्ली	जात	बैरों सार्व समय			मलखाद के.जी./रो.			बैरों लगाउने दूरी (से.मी.)	बीच/बैना दर (शाम वा संख्या)	
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/ बैरो	कम्पोट	युरिया हिं.पी.	म्हुरेट	इयाड		
२३	मुला	हवाईट नेक	जेठ-साउन	भाद्र-असोज	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	३	२०	२०	४००-५००ग्राम
		मिनो अर्ली	जेठ-साउन	श्वावण-कर्तिक	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	३	२०	२०	"
		पूर्णाने रातो	जेठ-साउन	जेठ-असोज	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	३	२०	२०	"
		टोक्किनासी	जेठ-साउन	जेठ-फागुन	माघ-माघ	१०००	१०	३	२०	२०	"
२४	मेथी	४० दिने	जेठ-साउन	कार्तिक-फागुन	फागुन-चैत्र	१०००	१०	३	२०	२०	"
		गीन नेक, प्रित वो	जेठ-साउन	कार्तिक-फागुन	फागुन-चैत्र	१०००	१०	३	२०	२०	"
		स्थानीय	फागुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	६००	६	४	२	३०	२-३
२५	रामतोरिया	कम्पुरी	फागुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	६००	६	४	२	३०	२-३
		पार्वती	वैशाख-जेठ	फागुन-भद्रौ	माघ-जेठ	६००	६	४	२	३०	५००-९००ग्राम
		अर्का अनामी का	वैशाख-जेठ	फागुन-भद्रौ	माघ-जेठ	६००	६	४	२	३०	५००-९००ग्राम
२६	रायों	सुमत चौडापात	फागुन-वैशाख	भाद्र-मासीर	असोज-मासीर	१०००	१०	९	४	४५	१० ग्राम
		ताङ्गुवा	जेठ-असार	श्वावण-जेठ	असोज-मासीर	१०००	१०	९	४	५०	१० ग्राम
		माफों चौडापात	फागुन-वैशाख	भाद्र-मासीर	असोज-मासीर	१०००	१०	९	४	४५	१० ग्राम
२७	लसुन	स्थानीय	वैशाख-जेठ	श्वावण-माघ	असोज-कार्तिक	१५००	१२	१२	४	१५	२५,००० "

ક્ર. સ	વારી	જાત	બેઠી સાર્વ સમય			મળખાડ કે.ગી./રો.			બેઠ / બેના દર (શામ વા સંખ્યા) (લે. મી.)	
			ઉચ્ચ પહાડ	મધ્ય પહાડ	તરાફ / બેંસી	કમ્પોષ્ટ યરીયા ડિ.પી.	અસોજ-માસિર	દ્યાઢ કોટ બોટ		
૨૮	લૌકા	એન.એસ. ૪૨૧, કાવરી		ફાલુન-અસાર	પુષ-જેઠ	૧૫૦૦	૨	૧	૨૦૦	૧૦૦ ગ્રામ (૧૩૫ વિનાદા)
	અનમોલ		બેંશાખ-જેઠ	ફાળુન-ચૈત્ર	માઘ-જેઠ	૧૫૦૦	૨	૧	૨૦૦	૨૦૦ "
૨૯	સલગમ	પપણ ટપ	બેઠ-સાઉન	શ્રાવણ-ફાળુન	અસોજ-માસિર	૧૦૦૦	૪	૩	૩૦	૧૦૦ ગ્રામ
	કાઠમાણી રાતો	જેઠ-સાઉન	શ્રાવણ-ફાળુન	અસોજ-માસિર	૧૦૦૦	૪	૩	૩૦	૨૦	"
૩૦	સિસી	નિશ્ચિલી	ચૈત્ર-બેંશાખ	માઘ-ફાળુન	ભાડ-અસોજ	૬૦૦	૪	૩	૧૨૦	૫૦ ૫૦૦-૧૦૦૦ "
	કાગંસિમી ૧	ફાળુન-ચૈત્ર	સાઉન	ભાડ-અસોજ	૬૦૦	૪	૩	૧૨૦	૩૦ ૨૦૦ "	
	૪૩૯	એસ.૧	ફાળુન-ચૈત્ર	સાઉન	ભાડ-અસોજ	૬૦૦	૪	૩	૧૨૦	૫૦ ૫૦૦-૧૦૦૦ "
	હિમાલી રાજમા	બેઠ-અસાર	ફાળુન-શ્રાવણ	અસોજ-માસિર	૬૦૦	૪	૩	૩૦	૭૦ ૫૦૦-૧૦૦૦ "	
	ચૈમાસે	ચૈત્ર-બેંશાખ	સાઉન	ભાડ-અસોજ	૬૦૦	૪	૩	૧૨૦	૫૦ ૫૦૦-૧૦૦૦ "	
	એલ.નિ. ૨૭ (કાંગો)	જેઠ-અસાર	ફાળુન-શ્રાવણ	અસોજ-માસિર	૬૦૦	૪	૩	૩૦	૭૦ ૫૦૦-૧૦૦૦ "	
	માન્દિર	જેઠ-અસાર	ફાળુન-શ્રાવણ	અસોજ-માસિર	૬૦૦	૪	૩	૪૫	૩૦ ૨૦૦ "	
૩૧	સ્વિસચાઈ	સુમાગ	ફાળુન-જેઠ	શ્રાવણ-માઘ	અસોજ-માસિર	૮૦૦	૧૦	૬	૪૫	૩૦ ૧૦ "
૩૨	સખરખણ્ડ	સ્થાનીય	જેઠ-અસાર	જેઠ-ભાડ	કાર્તિક-માસિર	૧૦૦૦	૧૦	૬	૪૫	૨૦૦૦ કાટિકુ
	જાપાનીજ રાતો	જેઠ-અસાર	જેઠ-ભાડ	અસોજ-માસિર	૧૦૦૦	૧૦	૬	૪૫	૨૦૦૦ કાટિકુ	
૩૩	કરુંલો	મેરિ કાસ્ટિન ૫૦૦	જેઠ-શ્રાવણ	ફાળુન-માઘ		૧૦૦૦	૧૨	૧	૧૦૦	૬૦ ૬૦ બોટ
૩૪	તરકરી	તરકરી ભટ્માસ ૧		માઘ-શ્રાવણ	અસોજ-કાર્તિક	૬૦૦	૬	૧	૩૦	૧૦૦૦ ગ્રામ.
	મટમાસ	પાકચોઇ	ચોકો, ટેસ્ટી શીન	ફાળુન-બેશાખ	ભાડ-માસિર	૧૦૦૦	૧૦	૧	૩૦	૨૦ ૧૦૦૦ ગ્રામ
૩૫	સાગ									

आलु खेती प्रविधि तालिका

क्र. सं.	जात	रोने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलबाद के.जी./रोपनी			बीउ दर के.जी./ रोपनी	लगाउते दूरी (से.मी.)	बाली तथा हन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.ट / रो पनी
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, खिरी मधेस, बैंसी र खोंच	कम्पोट	हि.ए.पी.	गूर्खा पोटास				
१.	कुफिज्योति	फगुन/चैत्र	पौष /माघ		१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०
२.	कुफिसित्यु	-	-	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	११०-१३०
३.	दिजिरे	-	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	७०-९०
४.	जनकदेव	फगुन/चैत्र	पौष /माघ	-	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०
५.	खुमलसेतो—१	-	पौष /माघ	-	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०
६.	खुमलरातो—२	-	-	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०
७.	खुमललक्ष्मी	फगुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०
८.	आई.पी.वार्ड. ८			असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०
९.	खुमल उच्चल	फगुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०
१०	खुमल उपहार	फगुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०
११	खुमल विकास	फगुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-११०
१२	कार्डिनल	-	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०
१३	एन.पि.आई१०६	फगुन/चैत्र	पौष /माघ	-	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	११०-१२०

बियांबाट उत्पादित सिडलिंग ट्युबरबाट खाचन आल उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	रोजे समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के. जी./रोपनी			विउ दर के. जी/ रोपनी	लगाऊने दूरी (से.मी.)	बाली तथार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.ट / रोपनी	
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, खिनी मधेस, वैसी र खोंच	कम्पोस्ट	डि.ए.पी.	यूरिया अफ पोटास					
१.	आलु	टी. पी.एस. १, टी. पी.एस. २	फाल्तुन / चैत्र	पौष / माघ	असोज-मासिर	१५ के. जी.	११	७	५	२५-३०	३०×३५	१००-११०	१-२५-१.५

बियांबाट सिडलिंग ट्युबर उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	रोजे समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के. जी./रोपनी			वियांदर (ग्राम)	लगाऊने दूरी (से.मी.)	सिडलिंग ट्युबर तथार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.ट / रोपनी	
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, खिनी मधेस, वैसी र खोंच	कम्पोस्ट	डि.ए.पी.	यूरिया अफ पोटास					
१.	आलु	टी. पी.एस. १, टी. पी.एस. २	फाल्तुन / चैत्र	पौष / माघ	असोज-मासिर	५ के. जी.	१३	१२	१३	५ ग्रामले २५ वर्ग मिटरलाई पुराने	२५×४	१००-११०	४-५

आलुको बियांबाट खाचन आलुखेती (बेर्ना सारेर) IPS

क्र. सं.	बाली	जात	रोजे समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के. जी./रोपनी			वियांदर (ग्राम)/रोपनी	बेर्ना सार्ने दूरी (से.मी.)	बाली तथार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.ट / रोपनी	
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, खिनी मधेस, वैसी र खोंच	कम्पोस्ट	डि.ए.पी.	यूरिया अफ पोटास					
१.	आलु	टी. पी.एस. १, टी. पी.एस. २	फाल्तुन / चैत्र	पौष / माघ	असोज-मासिर	१५००	११	७	५	५ ग्राम	६०×२०	१००-११०	१-१.५

તરકારી બાલી		ઉપયુક્ત પિ.એચ.	
આટુ		૪.૫ - ૭.૫	
કંઈરિલા		૫.૫ - ૭.૦	
કાર્ક્રિના		૬.૦ - ૭.૫	
વાન્સા		૬.૫ - ૭.૫	
ઘ્યાજ		૬.૫ - ૭.૫	
મુળા		૬.૦ - ૭.૪	
કાઉલી		૬.૫ - ૭.૫	
પાલિઝાળો		૬.૦ - ૭.૫	
ગોલખંડા		૫.૫ - ૭.૦	

તરકારી બાલીહરુમા ઉપયુક્ત માટેકો પિ.એચ.

મસલા બાલી ઉત્પાદન પ્રાચિત્ત તાલિકા

ક્ર. નં	બાલી	જાત	લાગાડને સમય			મળખાડ	કંશાષ	(કે.ગી. રોપની)	ફ.	પો.	લગાડને દૂરી	બેના/ વીજ	બાલી તથા હુન લાને અવધી	ઉત્પાદન (કે.ગી. ર રોપની)	કૈફિયત
			ઉત્પાદ પ્રાણ	સથય પાછાડ	તરાઈ										
૧.	અંતેચા રામસાઈ	જેઠ - શ્રાવણ	-	૫૦-૬૦	૫	૩	૧.૨-૧.૫મિ	૧.૨-૧.૫મિ	૬૫૦-૭૦૮૧	તિતા વર્ષ	૩૦-૪૦ (સુઢ્યા)				
	ગાલસાઈ	"	"	"	"	"	૧.૨-૧.૫મિ	૧.૨-૧.૫મિ	૬૪૭-૭૦૮૧	વેના	"	"	"	૩ વેના ર ખાડલ (સિફારિસ જાત)	
	દાયરસાઈ	-	"	"	"	"	૧.૨-૧.૫મિ	૧.૨-૧.૫મિ	૬૪૦-૭૦૮૧	વેના	"	"	"		
	સાડને	જેઠ - શ્રાવણ	"	-	"	"	૧.૨-૧.૫મિ	૧.૨-૧.૫મિ	૬૪૫-૭૦૮૧	વેના	"	"	"		

क्र. सं	बाली	जात	लगाउते समय		मलखाद			लगाउते दूरी		बेना/ बीउ मात्रा (डोको र रोपनी)	बाली तथा हुन लाने अवधि	उत्पादन (के.जी. र रेपनी)	कैफियत
			उच्च प्रावड	मध्य प्रावड	तराई	कम्पोस्ट (डोको र रोपनी)	ना. (के.जी. र रोपनी)	फ. (के.जी. र रोपनी)	पो. (के.जी. र रोपनी)				
२.	अदुवा अदुवा-१, कम्पुकोट अदुवा-२	फालुन- चैत्र	फालुन - चैत्र	फालुन - चैत्र	फालुन - चैत्र	६०-७०	४	२.५	२.५	३०से.मि	३०से.मि	२२५-३०० के.जी.	७-१२महिना १०००-१५०० (उन्मोचित जात)
३.	वेसार दे १, कम्पु कोट हतो २	चैत्र-वैशाख चैत्र-वैशाख	चैत्र-वैशाख चैत्र-वैशाख	चैत्र-वैशाख चैत्र-वैशाख	चैत्र-वैशाख चैत्र-वैशाख	६०-७०	५	३	३०	३० से.मि	१००-१५० के.जी	८-१० माहिना २०००-२२०० (फ्राइलत जात)	
४.	लरमुन चाईदिनिज	श्वाण	भाद्र-आंशिक	-	भाद्र-आंशिक	-	८०-९०	७	३.५	३५ से.मि	३५ से.मि	५० के.जी.	९-१०महिना १०००-१५०० (फ्राइलत जात)
५.	लरमुन स्थानीय	असोज - कार्तिक	असोज - कार्तिक	कर्तिक- मंसिर	५०-६०	५	२.५	३	१५५ से.मि	७-८	२५५ से.मि	२५५ से.मि	५००-९००
६.	मरीच परामुर-१	-	श्वाण	श्वाण	४०-५०	८	३	१.४	२५५मि	३५०-५००	३५०-५०० जेवना र खाडल	३ वर्ष	५५-९०० सुके को
७.	जिरा जि.सि-१९	-	-	असोज -कार्तिक	४०-५०	१.५	१.०	१.०	१० से.मि	१ के.जी	४ महिना	३०-३५	(सिपारिस जात)

प्याजको सेटबाट गानो उत्पादन

क्र. सं	बाली	जात	सेट उत्पादन	डल्ला उत्पादन	मलखाद		लगाउते दूरी (ले.मी.)		बीउ बेना दर	उत्पादन (के.जी.)	लिने समय (दिन)	उत्पादन (के.जी.)	कैफियत
					कम्पोस्ट	ना. (के.जी./रोपनी)	फ. पो. (बोट-बोट इयाड X इयाड.)	फ. पो. (बोट-बोट इयाड X इयाड.)					
१.	प्याज एन-२३	असोज- कार्तिक	१५ असार-श्वाण भर	१०००	६	५	५	१५	२०	२०-३०	७०	१५००-२५००	

स्रोत: राष्ट्रिय आनु तरकारी तथा मसलता बाली विकास केन्द्र, खुमलटार ललितपुर, २०७७

१३.२ पोष्टहार्भेष्ट

ताजा कृषि उपजहरूको भण्डारणको मापदण्ड तथा उपजलाई सुरक्षित राख्न सकिने अवधि

बजारको मागबमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिइएको बाली खाँदा स्वादिलो हुने, तरकारी तथा फलफूलहरूलाई बारीबाट भख्ने टिपेको जस्तो ताजा अवस्थामा राखी भण्डारण अवधि लम्बाउँदा हतारमा सस्तोमा बेच्नुपर्ने बाध्यता नपर्ने; बजारको मागबमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिइएको बाली खाँदा स्वादिलो हुने, बिक्री गर्ने अवधि बढाउन सकिने, रुप, स्वाद र बास्ना कायम रहने; उपजको गुणस्तरमा विश्वसनीयता बढाने; आकर्षक हुने भएकाले स्तरीय उत्पादनलाई सेलार, राष्ट्रिक, शून्य शक्ति वा कोल्डस्टोरमा राखी बालीको बजारीकरण अवधि बढाउन आवश्यक सर्तहरु तल दिइएका छन्:

क्र. सं.	बालीको नाम	भण्डारण गर्ने उपयुक्त तापक्रम (डि.से.)	उपयुक्त आद्रता (प्रतिशत)	बरफ बन्ने तापक्रम, freezing point (डि.से.)	अनुमानित भण्डारण अवधि
१	साग	०	९०-९५		७-१४ दिन
२	हरियो केराउ	०.१	९०-९८	- ०.६	१-२ हसा
३	टाटे सिमी	०	९०-९५		१-२ हसा
४	गाजर	०	९८-१००	- १.४	६-८ महिना
५	भेडे खुर्सानी	७-१०	९५-९८	-०.७	२-३ हसा
६	हरियो खुर्सानी	५-१०	८५-९५	- ०.७	२-३ हसा
७	करेला	१०-१२	८५-९०		२-३ हसा
८	खर्वुर्जा	१०-१५	९०	- ०.४	२-३ हसा
९	जुकीनी फर्सी	७-१०	९५	- ०.५	१-२ हसा
१०	स्थानीय फर्सी	१२-१५	५०-७०	- ०.८	२-३ महिना
११	पाकेको टमाटर	८-१०	८५-९०	- ०.५	१-३ हसा
१२	रामतोरीयाँ	१०-१२	९०-९५		१-२ हसा
१३	आलु (वर्षे)	१०-१५	९०-९५	- ०.८	१०-१४ दिन
१४	प्याज (सुकेको)	०	६५-७०	-०.८	१-८ महिना
१५	गोलभेंडा (छिपेको अवस्था)	१०-१३	९०-९५	-०.५	२-५ हसा
१६	लसुन (सुकेको)	०	६५-७०	-०.८	६-७ महिना
१७	ताजा अदुवा	१३	६५		६ महिना
१८	चम्पुरको साग	०	९९-१००	- ०.२	२-३ हसा
१९	कुरिलो	२.५	९५-१००	-०.६	२-३ हसा
२०	भण्टा	१०-१२	९०-९५	-०.८	१-२ हसा
२१	मूला	०	९५-१००	- ०.७	१-२ महिना

क्र. सं.	बालीको नाम	भण्डारण गर्ने उपयुक्त तापक्रम (डि.से.)	उपयुक्त आद्रता (प्रतिशत)	बरफ बन्ने तापक्रम, freezing point (डि.से.)	अनुमानित भण्डारण अवधि
२२	काउली	०	९५-९८	- ०.८	३-४ हस्ता
२३	बन्दा	०	९५-१००	- ०.९	२-३ महिना
२४	ब्रोकाउली	०	९५-१००	- ०.६	१०-१४ दिन
२५	पालुङ्गो	०	९५-१००	- ०.३	१०-१४ दिन
२६	सखरखण्ड	१३-१५	८५-९५	- १.३	४-७ महिना
२७	काँक्रो	१०-१२	८५-९०	- ०.५	१०-१४ दिन

स्रोत: राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलाबाली विकास केन्द्र, खुमलटार ललितपुर, २०७७

१३.३ सरकारी फार्म र केन्द्रमा उत्पादित तरकारी बीउको मूल्य-सूची

(मिति २०६७/५/३१ मा निर्धारण गरिएको)

क्र. सं.	तरकारी	जात	प्रति के.जी. मूल्य (रु.)	
			मूलबीउ	उन्नतबीउ
१	काउली	काठमाडौं स्थानीय	१५४०	७२०
		डोल्पाली स्नोबल	१५४०	७२०
		किबो जाइन्ट	१५४०	८००
		सलाही दिपाली	१५४०	७५
		ज्यापू	२०००	१०००
२	बन्दा	सबै जात (O.P.)	१०००	७५
३	ब्रोकाउली	सबै जात (O.P.)	१५४०	७५
४	ग्याँठकोपी	ब्हाईट भियाना	१५४०	७५
५	मूला	मिनो अर्ली	५००	३००
		चालिस दिने	५००	३००
		प्युठाने रातो	५००	३००
		ह्वाईट नेक	५००	३००
		टोकिनासी	८००	६००
६	सलगम	पर्पलटप	५००	२५०
		काठमाडौं रातो	६००	२५०
७	गाजर	न्यू कुरोडा	१४००	१०००
		नान्टीस	१४००	६५०

क्र. सं.	तरकारी	जात	प्रति के.जी. मूल्य (रु.)	
			मूलबीउ	उन्नतबीउ
८	चुकन्दर	स्थानीय	१५००	२००
९	चम्सुर	स्थानीय	१५००	१५०
१०	पालुङ्गो	पाटने	१०००	२५०
		हरियो	१०००	२००
११	रायो	मार्फा चौडा पात	१५००	६००
		खुमल चौडा पात	१०००	३००
		खुमल रातो पात	१०००	३००
		मनकामना	१०००	५००
		ताइखुवा	१०००	३००
१२	स्वीसचार्ड	सुसाग	७३५	३००
१३	जिरिको साग	ग्रेट लेक	७३५	२००
१४	बकुल्ला	स्थानीय	५००	२००
१५	लहरे सिमी	त्रिशूली	५००	३००
		चौमासे	५००	३००
१६	झाड्गे सिमी	कन्टेन्डर	५००	२००
		प्रोभाइंडर	५००	२००
१७	तने बोडी	खुमल तने/सर्लाही तने	५००	२००
१८	केराउ	आर्केल	५००	१५०
		एन.एल.पि.	५००	१५०
		सिक्किम लोकल	५००	३००
१९	स्कवास	ग्रेजुकिनी	३०००	१५००
२०	काँक्रो	भक्तपुर स्थानीय/कुसुले	५०००	३०००
२१	घिरौला	कान्तिपुरे/पुसा चिल्लो	३०००	२१५०
२२	चिचिण्डो	स्थानीय	२०००	१५००
२३	करेला	कोयम्बटुर लड्ग	३०००	१५००
		पुषा दोमौसमी	३०००	१२००
२४	फर्सी	स्थानीय	२०००	१२००
२५	लौका	स्थानीय	३०००	२०००
		पि.एस.पि.एल.	३०००	१५००

क्र. सं.	तरकारी	जात	प्रति के.जी. मूल्य (रु.)	
			मूलबीउ	उन्नतबीउ
२६	कुभिण्डो	स्थानीय	२०००	१२००
२७	तरबुजा	सुगर बेबी	३०००	१५००
२८	खरबुजा	स्थानीय	३०००	१५००
२९	पिरो खुर्सनी	सबै जात (O.P.)	३०००	२०००
		अकबरे	६०००	५५००
३०	भेंडे खुर्सनी	क्यालिफोर्निया वण्डर	९०५०	४९००
३१	भट्टा	सबै जात (O.P.)	९७००	१५००
३२	गोलभेंडा	मनप्रेक्षस	९७००	२०००
		सबै जात (O.P.)	९७००	३५००
		हाइब्रिड सिर्जना		१०५०००
३३	रामतोरियाँ	सबै जात (O.P.)	६००	३००
३४	मेथी	कसुरी	१०००	४००
		स्थानीय	१०००	४००
३५	धनियाँ	स्थानीय	५००	३००
३६	सुप	स्थानीय	७००	४००
३७	प्याज	रेड क्रियोल	२०००	११००
		नासिक रेड	१०००	५००
		नासिक ५३	१०००	४००
		एग्री फाउन्ड डार्क रेड	२०००	१०००
३८	कुरिलो	मेरी वाशिङ्गटन स्थानीय	४०००	२०००
३९	चाइनिज बन्दा	सबै जात (O.P.)	१०००	६००
४०	आलुको बीयाँ	टि.पि.एस.	-	२५०००
४१	अदुवा	सबै जात	-	१००
४२	बेसार	सबै जात	-	१००
४३	अलैंची	सबै जात	-	१५०००

१४. फलाफूल

१४.१ फलाफूल सेती प्रतिधि तालिका

क) वर्षे फलाफूल

क्र. सं.	फलाफूलको नाम	जातहस्त	लगाउने दरी (मिट्र)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद/फलदिने बोट (वार्षिक)	स्थेट	फल टिन तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. हे
प्राइमारिक प्राइमारिक	प्राइमारिक प्राइमारिक	डि. ए. पि. ग्राम	(क्रे. जी.)	प्राइमारिक प्राइमारिक	युरिया (ग्राम)	अफवेटास (शाम)		
१	आँप	आमोटे-बम्बई ग्रीन, बम्बई एलो, गोपालभोग, सुकतारा, गलाबरबास मध्य-दशहरी, मालदह, महिलका, अम्रपाली पछोटे-चौसा, कलाकत्तिया, सांपिया, अबहात ।	१००-१२x १०-१२, होचा जात अम्रपालीको लाभा ८x८	५ वोट ५ वोट	९३१.३०	१४३२.८	११३३.३३	८-९
२	तिर्ची	आमोटे-देशी, अतिविदाना, मञ्जफरपुर, मध्य-शाही, पूर्वी, चाडा, रोजमन्टेड पछोटे-कसवा, लेट, बेदाना, कलतवकतिया	१० × १०	५०	४३४.७५	११३४.२२	१०००.०	७-८
३	केरा	वसराईचार्फ, हरिछाल, रोबष्ट, विलियम हाइब्रिड, मोलभोग, चिनिचम्पा, स्थानिय, मुझमे, दुसरे ।	अरालो जात २-३ X २-३ होचा जात २ २	५०-५५ १२५	२३९.९३	३४१.११	४१६.६७	१५-२०

ક્ર. સં.	ફલફૂલકો નામ	જાતહરુ	લગાઉને દરી (મિટર)	બિરુવા સંખ્યા/ રોપની જી.)	મલખાડ/ફલદિને બોટ (વાર્ષિક)			ફલ ટિન તયાર હુને સમય	ઉત્પાદન મે.ર. હે
					પ્રાઇનારિક મલ (કે. જી.)	ડિ. એ. પિ. ગ્રામ	સ્પ્રેટ અપાપોટાસ (ગ્રામ)		
૪	મિંકટહર	જાયટક્યુ, કન્નિન, મોરિસમ	પ્રતિ વ્યાડ ૨ લાઇન બાડકો દરી ૭૫-૯૦ સે.મી., લાઇન ૬૦ x બોટ ૩૦ સે.મી.	૧૦૦૦ ૨૫૦૦ કે. જી. / હે.	૧૭૩.૯૧ ૧૭૩.૯૧ કે. જી.	૩૨૨.૨૫ ૨૬૬.૬૭	૨૬૬.૬૭ બોક્રાકો રુદ્ધ હલ્કા પહેલો ર ફેદકો ૩-૪ ઘેરામા પહેલો દાળ ચંદે પણી આંબલાકા ભૂલા હૈરો ખુલ્લો ભાપછિ (આશાંદ્ભદી) ફલ ટિનુપરદછ ।	૨૦-૨૫	
૫	મેવા	વાશિટન, હનિદ્યુ, કોયમવટા, સિંગાપુરપિંક, ગંગાઈવાર્ફ, પૌષ ડેલિસિયસ, સોલો	૨ x ૨	૧૨૫	૨૦-૨૫	૫૪૩. ૪૫	૩૩૦.૮૧ ૮૩૩.૩૩	૮૩૩.૩૩ ફલમા હલ્કા પહેલો રઢ ચાહેપછિ ફલ ટિનુપરદછ ।	૧૫-૨૦
૬	અમબા	લખબન્ડ -૪૪, ઇલાહાબાદ સફેદ, રેડપ્લેસ, સિડલેપ, ચિત્તિદાર, કે.જિ.-૨ ર સ્થાનીય જાત ।	૬-૭x ૬-૭	૧૫	૪૦	૩૨૬.૦૯	૫૨૪.૫૭	૫૦૦.૦ ફલમા હલ્કા પહેલો રઢ બાહેપછિ ર નરમપના આપછિ (શ્રાવણ-કાર્તિક) ફલ ટિનુપરદછ ।	૭-૧૨
૭	સુખકટહર	રુદ્રક્ષી, સિંગાપુર, કરુણારાકા, પેનીવારાકા, સ્થાનીય	૧૨-૧૫ x ૧૨-૧૫	૩-૪	૫૦	૬૫૨.૧૭	૧૦૪૯.૧૫	૪૦૦.૦ તરકારીકો લાણિ બીજ નાણીપિપ્પસમ કાલિલા ફલ ટિને, ફલ પણિવચ્ચ હુન ૧૦-૧૧૦ દિન લાંછ, ફલલાઈ હાતલે થપથપાઉંડા ગાહિરો આવાજ આપણાંદું જેઠ-ભર્દો ફલ ટિનુપરદછ ।	૧૫-૨૦

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूसी (भिटर)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद/फलदिने बोट (वार्षिक)	फल टिन तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. हे
८	अमला	बनारसी, चैकेया, कन्वन, फ्रन्सीस, कृष्ण र स्थानीय जातहरू	५-६, x ५-६	१५-२०	४० १०८६.९६	२२६.८३	८३३.३३
९	एमोकाठो	फुट, इथिन्जर, रिड, हास, टोपाटोपा	८-१० x ८-१०	६	४० १६३.०	३७०.९८	३३३.३३
१०	मेकाडेमियनट	केरहारू, कार्की, इकेवा, कितू	६ x ६	१३-१५	५० २१७.३९	३४९.७२	३३३.३३
११	स्ट्रबेरी	त्वोहो, ओनो	दयाडेखि दयाड ९० से.मी. बोट ३०-४५ से.मी.	१५००	२२५०० के.जी./हे.	०.००	९७.८३ १४१.६७

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दस्ती (भिटर)	बिरुवा/ संख्या/ रोपनी	मलखाद/फलदिने बोट (वार्षिक)	फल टिन तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. हे
१२	बयर	उम्रान, गोला, चोचल, बनारसी, नाजुक, कैथली	४-६ X ४-६	१५	४०	४३४.७८	११६.८२
१३	सुपारी	छलिया, मोहितनार, कामरप, मगला	३ X ३	५०	२५	३२६.०९	४१५.८८
१४	नरिवल	अमलोजात – वेस्टकोष्टल, फिर्जी, एस.एस.प्रीन, सान रामन, फिलिपिनो, लगुना होचो जात –लक्का द्विप, अण्डामन इवार्फ,	अरालो जात ७५-९ ए७.५-९ होचो जात ५-७X ६-५-७	१४	२५	४३४.७८	५४७.२६ ५५.००

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दस्ती (भिटर)	बिरुवा/ संख्या/ रोपनी	प्राइवेटिक मल (के. जी.)	डि. पि. ग्राम	युरिया (ग्राम)	स्प्रोट अपोटास (ग्राम)	फल टिन तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. हे	
१५	चेनी, रेजिया, ड्वार्फग्रीन, ड्वार्फ औरनज, कोकोनिन, नेलका								हुँदू। ताजाको प्राको लागि भने १० महिनामा फल टिनपर्दछ। (जेठ-आषाढ)	२०-३०	
१६	बेल	मिर्जपुरी, कागजी गांडा, कागजी इटावा, कागजी बानरसी	बिजु बिरुवा - १० x १० कलमी बिरुवा - ८ x ८	५-८	५०	७३०	१५०	६८०	फल लागेको करीब आठ महिनामा फल पूर्ण रूपमा पावदछ। फल पाकदा गाड हरियोबाट हल्का हरीयो र गर्दी हल्का पहेलोबाट गाडा पहेलो भएपछि फूल टिनपर्दछ।	२०-३०	
१७	सापोटा	कालीपति, क्रिकेटबल, बुरीपति आदि		१० x १०	५	४०	२००	७५	२००	इस चर्न शालेपछि फलको बाहिरी बोक्रा कोट्याउंदा सेतो दृश्य आउन छोडेपछि फल टिनपर्दछ।	१५-२०

(છ) હિંદે ફળફળ

ક્ર. સં.	ફળફળનું નામ	જાતહર્સ	લગાઉને દૂરી (મિટર)	એક રોપનીમા લગાઉને બિરવા (કે.જી.)	મળખાડ / ફળ દિને બોટ (વાર્ષિક)	ફળ દિન તથા હુને સમય	ઉત્સાહન મેટ્ટન / હે.
૧.	સ્થાઉ	બઢી વિસો ચાહિને – ગોલદેન ડેલિસિયસ, રેડ ડેલિસિયસ, રોયલ ડેલિસિયસ, રિચ એ રેડ ડેલિસિયસ, જોનાથન, મેકનાસ, ગોલ્બુટી, ગ્રાની સ્પિથ, મધ્ય વિસો ચાહિને – ક્રિસ્ટિન, કાટજા, રઘુજન, કર્કસ ઓરનજ પિપિન, કરમ વિસો ચાહિને – અનાના, ભોરિડ, નાઓયી	૬-૬ થ ૬-૬	૧૫	૫૦ ૪૩૫.૭૮	૬૯૯.૪૩ ૧૩૩.૩૩	૫૦ ૫૦
૨.	નામસાતી	બઢી વિસો ચાહિને (યુરોપિયન જાત) વાટાલેર, અન્નુલ્યેહાર્ડી, કન્ફરેસ આદિ કરમ વિસો ચાહિને – ફર્પિડ (સ્થાનિય) મધ્ય વિસો ચાહિને હોસ્પુદ, ચોઝરો, ચિન્નનો (જાપાનિજ)	૬-૬ થ ૬-૬	૧૫	૫૦ ૪૩૫.૭૮	૬૯૯.૪૩ ૩૩૩.૩૩	૫૦ ૫૦
૩.	ઓરખર	ખિનસલ, હાર્ટસ્ટે, એશ્ટે, પલાઇનકવેટ, પાગને	૧૦-૧૨૫ ૧૦-૧૨	૬ ૫૦	૪૩૫.૭૮ ૪૩૫.૭૮	૬૯૯.૪૩ ૩૩૩.૩૩	૩-૪ ૩-૪
૪.	આર	અમોટ – ઓરાયન, સ્ટિડ્ટાઇસ, આમિંગાડ મધ્ય – ફ્રેન્ચ અર્લિં, રેહાભેન, ડેવસસ એલો લ્ફોરિડાસ પણ્ઠેટ – સેપ્ટીન, અલ્વર્ટા, જુલાઈ અલ્વર્ટ	૫-૬ થ ૫-૬	૧૫ ૧૫	૫૮૫ ૫૮૫	૩૨૬.૦૯ ૫૮૯.૭૫	૬-૭ ૬-૭
						૧૫૦.૦૦	

क्र. सं.	फलफूलके नाम	जातहस्त	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने लिखा	प्रशासिक मल (के.जी.)	हि.ए.पि. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	स्प्रेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्प तथार हुने समय	उत्सवन मे.टन /हे.
५.	आरुचडा	आौटे - ग्रीनोज, मैथली, फार्मासा मध्य - पेरिपोसा, व्युटी, बरबेक, पछाटे - सन्तारोजा	५-६ x ५-६	१५	२५	२१७.३६	३४९.७२	२५०.००	फलहरू परिपक्व हुने समय जात अनुसार फरक पर्दछ। फलको रुँ मादा गुलावी, गुर्जिको रुँ अलिशलि रातो पहेलो हुन थालेपाइ (जेठ-श्रावण) फल टिप्पुपदेढ।	६-७
६.	कट्टप	टार्जाता, आमाटोवासे, इवुकी, इस्पुँजुरी, मोरिचासे, चुकुवा, चाईनिज ज	८ x ८	८	५०	४२४.७६	६९९.४३	३३३.३३	जातअनुसार भाद्रेविक कार्तिक महिना सम्म फलहरू झर्ने सुन्न परेपछि फल टिच्चे गर्नुपर्दछ।	७
७.	हल्कावेद	फुँटु, जिरो (टरो नहुने जात), जेंगीमारो (Pollinizer Variety), हिरातोनेतारी, टरो हुने जात)	५-६ x ५-६	१५	२५	३२६.०८	४१५.८८	४१६.६७	भाद्र-कार्तिक महिनामा फलहरूमा जातीय गुणअनुसार रागको विकास भइसकेपछि फल टिप्पुपदेढ।	६-७
८.	खुर्पाणी	साकरारा, कैसा, त्यू ख्यासल, (कम चिसो चाहिने)	६ x ६	१५	२५	२१७.३६	३४९.७२	८२.३३	जेठ महिनामा जातअनुसारको रुँ चढा। ६-७ असि नरम हुन थालेपाइ फलहरू टिप्पुपदेढ।	६-७
९.	कागाजी बदाम	नानपारेल, नेतप्य अल्टू, टेक्सास, मिसन	५-६ x ५-६	१५	२५	३८०.४३	६१२.००	२२१.६७	भदौ-असोज महिनामा फलको बहिरि बोका फुटन थालेपाइ फल टिप्पुपदेढ।	१-२
१०.	लास्पी	स्थानीय	१० x १०	६	२५	५४३.४८	५४८.२०	१५०.००	कार्तिक-मसिर महिनामा फलहरू हेदू हल्का तरियो पहेलो भएपछि फल टिप्पुपदेढ।	१०-१५

क्र. सं.	फलफूलके नाम	जातहस्त	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने लिएवा	प्रशासिक मल (के.जी.)	मलखाद / फल दिने बोट (वार्षिक)	फल दिन तथार हुने समय	उत्तराधान मे.टन /हे.
११.	चुच्चे ओखर	महान, चोकटा, मोहक।	१०-१२ x १०-१२	५	५०	४२४.७५	६९९.८५	३३३.३३
१२.	अनार	बेदाना, काच्चारी, गणेश, सिन्धुरि या, मूदुला।		५५	२५	४४२.४८	८७४.१९	४७६.६७
१३.	अगुर	स्टुवेन, ओलीम्पिया, हिमरड सिडलेस, क्योहो, मरकाट वेली ४,	२-३ x २-३ ४ x ५	५०	३०	७५०.८७	२४५.७५	४७६.६७
१४.	किंवा फूट	आलिसन, हे.-वार्ड (पेथी) टो मोरी(भाले)		५	२०	३०	१००	१००

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहस्त	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विवर	मलखाद / फल दिने बोट (वार्षिक)			फल टिच तथार हुने समय	उत्पादन मे.टन /हे.
					प्राङ्गणिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)		
१५.	जैतुन (Olive)	पेन्डोलिनो, क्यानिनो, कोराटिना, फ्रोन्टोय आदी	८ x ८	८	२५	३५०	१७५	१७५	फलमा रड चडी परिवर्तन भएर फलको गुणस्तर राख्ने समय पारेर टिप्पुपछि ।

(ग) सुन्तला जात फलफूलहरू

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहस्त	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विवर	मलखाद / फल दिने बोट (वार्षिक)			फल टिच तथार हुन समय	उत्पादन मे.टन /हे.
					प्राङ्गणिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)		
१	सुन्तला	धनकुटा स्थानीय, पोखरा स्थानीय, किन्नो, योशदा पोडकान, मरकट(जपानीज), ओता पोडकान, उन्सु (ओकिचुवासे, मियागावावासे), थाई तान्जानिन ।	५-६ X ५-६	१५ - २०	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोकाको रड हरियोबाट पहेतो, ९-१२ (गेरु) पहेतो भएपछि र रसमा गुलियोपना वेहेपछि भगडारणका लागि ५०% रड चडेपछि र ताजा फलको लागि ७५%, रड चडेपछि कार्तिक-मसीरमा फल टिप्पुपछि ।

ક્ર. સં.	ફલપુલકો નામ	જાતહરુન	લગાડને દૂરી (મિટર)	એક રોપનિમા લગાડને બિશવા	મલાખાદ / ફલ દિનને બેટ (વાર્ષિક)	ફલ ટિઝ તથા હુન સમય	ઉત્તરાધન મેટ્ટન / હે.
૨	જુનાર	સ્થાનિય જુનાર, નામેલ ઓરનજ, વાસ્સિકુન નામેલ, યોશિદા નામેલ, તાર કંકો ન્યુસેલર ।	૫-૬ X ૫-૬	૧૫૫ - ૨૦	૫૦	૫૪૩.૪૮ ૮૯૪.૨૯	૮૩૩.૩૩
૩	કાગતી	મેસ્ક્રિકન, બનારસી ર સ્થાનિય સુન કાગતી	૮-૫ X ૪-૫	૨૫	૫૦	૪૩૪.૭૮ ૬૯૯.૪૩	૫૫.૦૦
૪	લેમન (નિવુદ્ધ)	નેપાલી અમિલો, યુરેકા રાઉણ્ડ, યુફા અવલંબ, લિસવન, પન્ન-૧	૫ X ૫	૧૫	૫૦	૪૩૪.૭૮ ૬૯૯.૪૩	૫૫.૦૦
૫.	ભોગટે	થાઇ (સેટો ગુદી) ર સ્થાનિય છેનોટ (રાતો ગુદી)	૫-૬ X ૫-૬	૧૫	૫૦	૫૪૩.૪૮ ૮૭૪.૨૯	૮૩૩.૩૩
૬	મુન્ટલા	જાપાનિન્જ મોલો	૩X ૪	૩૦ - ૪૦	૫૦	૫૦૦	૫૦૦
૭	જ્યામિર	સેતી જ્યામિર, કારી જ્યામિર	૬X ૫	૧૫	૫૦	૫૦૦	૫૦૦

१४.२ फलफूल बिरुवाहरूको सरकारी मूल्य सूची

विभिन्न फलफूल बिरुवाहरूको सरकारी मूल्य सूची (मिति २०७६/०६/०६ बाट लागू हुने गरी)

(क) फलफूलको कलमी बिरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाइ (फिट)	संशोधित मूल्य (रु.)
१	स्याउ (Apple)	१-२	२-३	७० -
२	स्याउ (Apple) (M-9 मा कलमी गरिएको)	१-२	२-३	१०० -
३	नासपाती (Pear)	१-२	२-३	७० -
४	आरू (Peach)	१-२	२-३	५० -
५	आरुखडा (Plum)	१-२	२-३	५० -
६	स्विट चेरी (Sweet Cherry)	१-२	२-३	१०० -
७	खुर्पानी (Apricot)	१-२	२-३	५० -
८	कागजी बदाम (Almond)	१-२	२-३	६० -
९	जापानी हलुवावेद (Persimmon)	१-२	२-३	६० -
१०	टूतो कुट्टम (Chest Nut)	१-२	२-३	१०० -
११	दाँते ओखर (Walnut)	१-२	१-२	१०० -
१२	चुच्चे ओखर (Picanut)	१-२	१-२	१०० -
१३	लप्सी (Monbin)	१-२	२-३	७५ -
१४	किवीफ्रुट (Kiwifruit)	१-२	१-२	१०० -
१५	सुन्तला (Mandarin)	१-२	१.५-२.५	४५ -
१६	जुनार (Sweet Orange)	१-२	१.५-२.५	४५ -
१७	कागती (Acid Lime)	१-२	१.५-२.५	४५ -
१८	भोगटे (Pummelo)	१-२	१.५-२.५	४५ -
१९	निबुवा (Lemon/Hill Lemon)	१-२	१.५-२.५	४५ -
२०	चाक्सी (Sweet Lime)	१-२	१.५-२.५	४५ -
२१	विमिरो (Citron)	१-२	१.५-२.५	४५ -
२२	मुत्तला (Kamquat)	१-२	१-२	७५ -
२३	आंप (Mango) (अवेहयात)	१-२	१.५-३	१०० -
२४	आंप (Mango) (आप्रपाली, मर्लिङ्का)	१-२	१.५-३	१०० -
२५	आंप (Mango) (अन्य जात)	१-२	१.५-३	७५ -
२६	लिची (Litchi)	१-२	१.५-२	७५ -
२७	अम्बा (Guava)	१-२	१.५-२	५० -
२८	एभोकाडो (Avocado)	१-२	१.५-३	१०० -
२९	अमला (Gooseberry)	१-२	१.५-३	५० -
३०	सपोटा (Sapota)	१-२	१.५-२	५० -

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाइ (फिट)	संशोधित मूल्य (रु.)
३१	लोक्वाट (Loquat)	१-२	१.५-२	१००/-
३२	जैतुन (Olive)	१-२	१.५-३	१००/-
३३	फेजुवा (Feijoa)	१-२	१-२	८०/-
३४	आरु फूल (Flowering Peach)	१-२	१.५-३	५०/-
३५	केरा (Banana) (Tissue culture) (प्राविधिक उत्पादित)	३ महिना- ६ महिना	१-२	३५/-
३६	अड्गुर (Grapes)	१-२	१.५-३	१००/-
३७	रुख कटहर (Jackfruit)	१-२	१.५-३	७५/-
३८	मेकाडमियानट (Macadamianut)	१-२	१-२	१००/-
३९	अलैंचीको बिजु बिरुवा			४.५५/-

(ख) विभिन्न फलफूलको जरा भएको कटिङ बिरुवा

क्र.स.	फलफूलको नाम	बिरुवाको उमेर (वर्ष)	उचाइ (फिट)	संशोधित मूल्य (रु.)
१	अड्गुर (Grapes)	१-२	१-३	३५/-
२	अनार (Pomegranate)	१-२	१-३	७५/-
३	अंजिर (Fig)	१-२	१-२	५०/-
४	जैतुन (Olive)	१-२	१-३	५०/-
५	हेजलनट (Hazelnut)	१-२	१-२	५०/-
६	भुइँकटहर (Pineapple)	६ महिना	१	२५/-
७	भुइँऐसेलु (Strawbeery)	३-६ महिना	१	२५/-
८	केरा (सकर्सी)	३-६ महिना	१-२	२५/-
९	ब्लूबेरी (Blueberry)	१-२	१-२	१००/-
१०	ड्रागन फ्रुट (Dragon fruit)	६ महिना १ वर्ष	१-२	१००/-

(ग) विभिन्न फलफूलको विजू बिरुवा

क्र.स.	फलफूलको नाम	बिरुवाको उमेर (वर्ष)	उचाइ (फिट)	संशोधित मूल्य (रु.)
१	दाँते ओखर (Walnut)	१-२	१-२	४०/-
२	चुच्चे ओखर (Picanut)	१-२	१-२	४०/-
३	लप्सी (Monbin)	१-२	२-३	२५/-
४	कागजी वदाम (Almond)	१-२	२-३	३५/-
५	कटुम (Chestnut)	१-२	२-३	४०/-
६	सुन्तला (Mandarin)	१-२	१.५-२.५	२५/-
७	जुनार (Sweet Orange)	१-२	१.५-२.५	२५/-

क्र.स.	फलफूलको नाम	बिरुवाको उमेर (वर्ष)	उचाइ (फिट)	संशोधित मूल्य (रु.)
८	कागती (Acid Lime)	१-२	१.५-२.५	२५।-
९	निवुवा (Lemon/Hill Lemon)	१-२	१.५-२.५	२५।-
१०	चाक्सी (Sweet Lime)	१-२	१.५-२.५	२५।-
११	रुखकटहर (Jackfruit)	१-२	१.५-२	३०।-
१२	नरिवल (Coconut)	१-२	१-२	१५०।-
१३	मेकाडमियानट (Macadamia nut)	१-२	१-२	५०।-
१४	एभोकाडो (Avocado)	१-२	१-२	५०।-
१५	सुपारी (Areca nut)	१-२	१-२	५०।-
१६	काजु (Cashew nut) वर्णसङ्कर	१-२	१-२	५०।-
१७	मेवा (Papaya)	३ महिना	१-२	३५।-
१८	सरिफा (Custard apple)	१-२	१.५-२	२५।-
१९	कफी (Coffee)	१-२	१.५-३	२५।-
२०	अमला (Gooseberry)	१-२	१.५-३	३०।-
२१	अम्बा (Guava)	१-२	१.५-२	२५।-
२२	लोक्वाट (Loquat)	१-२	१.५-२	५०।-
२३	बयर (Jujube)	१-२	१-२	२५।-
२४	बेल (Wood apple)	१-२	१.५-२	५०।-
२५	जैतुन (Olive)	१-२	१.५-२	२०।-
२६	फेजुवा (Feijoa)	१-२	१.५-२	२५।-

(घ) फलफूलको रुस्टस्टक बिरुवा

क्र.स.	फलफूलको नाम	बिरुवाको उमेर (वर्ष)	उचाइ (फिट)	संशोधित मूल्य (रु.)
१	अड्गार (SBB, So4)	१	२	२५।-
२	स्याउ (M-9)	१	२-३	३५।-
३	स्याउ (क्राबएपल, इडी मयल, एम, पी,)	१	२-३	२५।-
४	हाडे ओखर	१	१-२	२५।-
५	हलुवावेद	१	१-२	२५।-
६	पैयू (चेरी)	१	१-२	२५।-
७	तिनपाते सुन्तला	१	१-२	२५।-
८	सिट्रेन्ज	१	१-२	२५।-
९	ज्यामिर	१	१-२	१०।-
१०	लप्सी	१	१-२	२५।-

क्र.सं.	फलफूलको नाम	बिरुवाको उमेर (वर्ष)	उचाइ (फिट)	संशोधित मूल्य (रु.)
११	आँप	१	१-२	१५।-
१२	किवीफ्रुट	१	१-२	२५।-
१३	आरु (स्थानीय)	१	१-२	२५।-
१४	जैतुन (स्थानीय)	१	१-२	२५।-
१५	चिली (स्थानीय)	१	१-२	२५।-

(ड) संरक्षित जालीघर (प्रोटेक्टेड स्क्रीन हाउस) भित्र वड् उड् सर्टिफिकेशन प्रविधि अपनाई प्रमाणीकरण गरी उत्पादन गरिएको सुन्तला जातको फलफूलको कलमी बिरुवा

क्र.सं.	फलफूलको नाम	बिरुवाको उमेर (वर्ष)	उचाइ (फिट)	संशोधित मूल्य (रु.)
१	सुन्तला	१-२	१-२	१५०।-
२	जुनार	१-२	१-२	१५०।-
३	कागती	१-२	१-२	१५०।-

(च) विभिन्न फलफूलको कलमीको लागि हाँगा (सायनिस्टक) प्रयोजनार्थ

क्र.सं.	फलफूलको नाम	हाँगाको उमेर (वर्ष)	लम्बाइ (फिट)	संशोधित मूल्य (रु.)
१	सुन्तला, जुनार संरक्षित जालीघर (Protected screen house) भित्रको	६ महिना - १ वर्ष	१	२५।-
२	कागती संरक्षित जालीघर (Protected screen house) भित्रको	६ महिना - १ वर्ष	१	३०।-
३	सुन्तला, जुनार, भोगटे	६ महिना - १ वर्ष	१	१०।-
४	कागती	६ महिना - १ वर्ष	१	२०।-
५	मुन्तला	६ महिना - १ वर्ष	१	२०।-
६	स्याउ, नास्पाती, आरु, आरुबखडा, किबी	६ महिना - १ वर्ष	१	५।-
७	हलुवाबेद, कागजी बदाम, चेरी	६ महिना - १ वर्ष	१	२०।-
८	ओखर, चुचेओखर, लप्सी	६ महिना - १ वर्ष	१	३०।-
९	एभोकाडो	६ महिना - १ वर्ष	१	२०।-
१०	जैतुन	६ महिना - १ वर्ष	१	२०।-
११	आँप (अबेहयात, आप्रपाली मल्लिका)	६ महिना - १ वर्ष	१	२५।-
१२	आँप अन्य	६ महिना - १ वर्ष	१	१०।-
१३	अनार	६ महिना - १ वर्ष	१	१०।-
१४	अड्गुर	६ महिना - १ वर्ष	१	१०।-

नोट: सदबहादर फलफूलमा खुला जरा राखी बिक्री-वितरण गर्दा बिरुवा मर्ने दर (मोटालिटी) बढी हुने भएकाले

सदाबहार फलफूलके हकमा पोलिव्हागमा उत्पादन गरेको हनुपर्नेछ । प्रतशङ्क फलफूलको हकमा इथाउ वा पारालमा राखी जटचर्चीले आकिङ्ग गेरेको हुनपर्नेछ ।

१४.३ कफी तथा चिया खेती प्रविधि तालिका

क्र. सं.	कफी तथा चिया	जातहरू	तगाउने दूसी भिटर	एक रोपनीमा लगाउने विश्वा	मलबाद प्रति बोट (के.जी)	फल तथा पात टिच्च तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन /हे.
१.	कफी	अरेचिका, रोवस्टा	२-२X २-२.५	११०	५	११६.५७ ११६.२६	१२५.००
२.	चिया	सि.टि.सि.:टि.भिसेज१-३०, हिलिका, मनोहरी, तिनआली, नापालुली	०.९X ०.६	६००-७००	८.७०	१३.९९	२०.००
३	चिया	अर्थोडक्स: गन्तीसेलेक्सन, फुवालिरिड्गी -३१२, तकदा-७६, तकदा-१४५, तकदा-३८३, तकदा-२४६, वेनकर्न-१५७, आन्वारी-२	०.६X ०.४	७००-८००	८.७०	१३.९९	२०.००

स्रोत: राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र, कीरिपुर २०७७।

१४.४ पुण्य खेती प्रविधि तालिका

कट पसावरको लागि

क्र. सं.	पुण्यको नाम	लगाउने समय	पुण्यको जातहरू (से.मी.)	लगाउने दुरी (से.मी.)			मलखाद प्रति रोपनी (के.जी.)			फल हिँचे उत्पादन/ रोपनी /वर्ष
				प्राकृतिक मल	नाइट्रोजन	फर्मोरस	पोटास	व्यवस्थापन		
१.	गलाडिओलस मध्य पहाडः- माध्य- चैत्र तराईः असोज- कातिक	अमेरिकन छारी, चेष्टा, इस्टर्नपिट, कोट्टीमन, समरसपाइन, हल्यान्ड ब्लूटी	३०-२०	३०००	१५	१५	२०	खुल्ला ठाँड़े दिन पछि	रोपेको ६० दिन पछि	१५,००० रिस्टक
२.	कानेशन माध्य-फगान	नेल्सन, जेनरो, गोलेम, पाम्पल्लमा, लिबर्टि, हिलिक्स, बाल्टिको, लोकर्फ	२०X२०	३०००	१०	१०	१५	पोली हाउस	रोपेको १२० दिन पछि	७५,००० रिस्टक
३.	जर्बेरा माध्य-फगान	मिमोसा, सिल्वरसन्स, यामा, ब्लाइट हाउस, ब्रुनेलो, डुने	३०X२५	३०००	१०	१०	१५	पोली हाउस	रोपेको १० दिन पछि	९०,००० रिस्टक
४.	स्टारिस माध्य-फगान	पास्टेल, सर्बे, विक्टोरा	३०X२०	१५००	८	८	५	पोली हाउस	रोपेको १० दिन पछि	८५,००० रिस्टक
५.	गुलाब पहाडः- माध्य-फगान तराईः भद्रो-असोज	एन्जेलिना, लभअन्तलिमिंडे, करवारा, स्टर्टिक, स्लिपिड ब्ल्यूट्री, ब्लाइट क्वीन	५X२०	५०	५-८ के.जी. वोड	१५	१०	खुल्ला ठाँड़े वा पोली हाउस	रोपेको १० दिन पछि	१,२०,००० रिस्टक
६.	जिम्पोफिला माध्य-फगान	ब्लाइट फायर, माइ पिक, गोलान, मिलियन स्टार्स, न्यू लभ	५X२०	२०००	२	५	४	पोली हाउस	रोपेको १२० दिन पछि	६०,००० रिस्टक

क्र. सं.	पुष्करे नाम	लगाउने समय	पुष्पको जातहरू	लगाउने दुरी (से. मी.)			मलबाहाद प्रति रोपनी (के. जी.)			फूल टिक्के समय	व्यवस्थापन	फूल टिक्के समय
				प्राशिक्रिया मल	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास					
७.	रजनीगन्धा	पहाड़-माध्य-फागन तराई: असोज-कालिक	मिड्डल-मिड्डल, प्रज्वल, खतरिखा, डबल स्पण्डिखा, मुवासीनी, सेमिडबल बेखबर	३०X२०	२०००	६	३	४	छुल्ला ठाँड़ वा पोली हाउस	रोपेको १०-१२० दिन पछि	३०,००० रिस्टक	
८.	गोदावरी	जेठ-असार	एनिमान, पमपन, डेकोरेटिभ, इनकर्भ, स्पाइडर, स्पून, किवल, रिफलेक्स, स्नॉबरल	३०X३०	३०००	१५	१०	१०	छुल्ला ठाँड़ वा पोली हाउस	रोपेको १२० दिन पछि	४५,००० रिस्टक	

स्रोत: पृष्ठ विकास केन्द्र गोदावरी २०७९ /

१५. बाली संरक्षण

१५.१. विशिष्ट बालीका रोग तथा कीराहरू र तिनको व्यवस्थापन

१५.१.१ अननवाली

धान बालीमा क्षति गर्ने मुख्य कीराहरू

कीराको नाम		पहिचान	पहिचान	क्षतिको लक्षण	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. रिक्टे, ट्वैटी र कीर्थि कीरा (Seed bed beetle, Mole Cricket, Field Cricket)	वयस्क आवस्था चमिकलो कालो हुँच्छ र लाघ्वे खेरो ढको हुँच्छ। वयस्क र लाघ्वे देवे माटो भित्र बस्त्वान्। ट्वैटी कीराको खुट्टा बट्टी भेटो र बलिया नडा भएका हुँच्छन् भने कीर्थिमा साधारण ऊने किसिमका खुट्टा हुँच्छन्।	बिस्क्वाको कलिलो आवस्थामा माटो मुस्ति हेको जरा र ढाँठिको भाग खाइदिन्छ र बिरुद्धाहरू मर्दछन्। ट्वैटी कीराले आलीमा ढुलो पारे पानी चुहिने समस्या पनि गराउँछन्।	बिस्क्वाको कलिलो आवस्थामा माटो मुस्ति हेको जरा र ढाँठिको भाग खाइदिन्छ र बिरुद्धाहरू मर्दछन्। ट्वैटी कीराले आलीमा ढुलो पारे पानी चुहिने समस्या पनि गराउँछन्।	खेतमा पानी पटाउने। सालिन्दा आक्रमण हुने खेतमा, रोपाई गर्नु आगावै कलोरपाइफस १०% जी आर ०.७५, केजी वा कलोरपाइफस ४% जी आर ०.७५, केजी प्रति रोपनी वा कलोरपाइफस २०% इ सी (जस्तै डर्सवान वा फिनेवान वा रुसवान) नामक कीटनाशक विषदी १ मि.ली. प्रति लिटर पानीका दरले खेतमा पानी सुकाए छाने।	खेतमा पानी पटाउने। सालिन्दा आक्रमण हुने खेतमा, रोपाई गर्नु आगावै कलोरपाइफस १०% जी आर ०.५, केजी वा कलोरपाइफस ४% जी आर ०.७५, केजी प्रति रोपनी वा कलोरपाइफस २०% इ सी (जस्तै डर्सवान वा फिनेवान वा रुसवान) नामक कीटनाशक विषदी १ मि.ली. प्रति लिटर पानीका दरले खेतमा पानी सुकाए छाने।	

ખવાળાન વિધિ			
કેરાકોનામ	પહીચાન	ક્ષતિકો લક્ષણ	બિરખાનો કલિલો અવસ્થામા આક્રમણ પુતાની હુન્નાં લાંબેહરુની પિંજાના અથવા ગલાબી રહેકાના અથવા શરીરસા ઘર્ફા ભાએકા હુન્નાંની વિનીહન વિસ્તારો ડાંત મિત રહેનું।
૨. ગભારો (Borer)	વયસ્ક અવસ્થામા વિભિન્ન આકાર પ્રકારના પુતાની હુન્નાં લાંબેહરુની પિંજાના અથવા ગલાબી રહેકાના અથવા શરીરસા ઘર્ફા ભાએકા હુન્નાંની વિનીહન વિસ્તારો ડાંત મિત રહેનું।	બિરખાનો કલિલો અવસ્થામા આક્રમણ પુતાની હુન્નાં લાંબેહરુની પિંજાના અથવા ગલાબી રહેકાના અથવા શરીરસા ઘર્ફા ભાએકા હુન્નાંની વિનીહન વિસ્તારો ડાંત મિત રહેનું।	<ul style="list-style-type: none"> ગભારોનો ક્ષતિ કમ ગંતે હેરક વર્ષ ધાન કાટી સેકેપછી હેઠો સમ્પૂર્ણ ઠુટા નિકારી જલાઇને અથવા ઠુટા ડુંબે ગરી પાની પટાડિને અથવા ધાન કાટેપછી હેઠોટાઈ જાતિને। બેનાંકોનો પાતકો ટુંપોમા દેખિયા ફુલહલાઈ પાતકો ટુંપો ચુંબર નાણ ગંને। પ્રકાશ પાસોનો માધ્યમબાટ વચ્સક પુતાલીએ આકર્ષણ ગરી માંને। ટાઇકોપ્રામા માર્જિબી કીની રીતે ૫૦,૦૦૦-૮,૦૦,૦૦૦ પ્રતિ હેટરકા દાલે રોપાઈ ગેસોકો ૩-૪ હમા પછી છાડને। ધાન ખેતકો આતીમા ભટમાસ લગાઉને બધાસીલસ શુણનિજાન્યિસ્સ (બી.ટી.) ૩ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીકા દાલે છુંને। ગભારોહરુનો ધૌરે પ્રકોપ ભાએકો ખેતમા કારાતાપ હોઇદુલોસારાઇડ ૪ % જી આર. જીસ્ટે અનદાન, વિદાન, કીટાપ, આદિ વા પિશ્રેનિલ ૦.૩ % જી આર (જીસ્ટે રોફી, રિઝેન્ટ, ટારાબેન્ટ આદિ) વાના વિષાદી કૃતે એક ૧.૨૫ કે.જી. પ્રતિ રોપનીકા દાલે વા કલોરાનદ્યાનિલિશોલ ૦.૫ % જી આર (જીસ્ટે ફેનટો) ખેતમા છિપછ્યે પાની જમાડ છુંને। વિષાદી છોપછી ૪ દિનસમ્મ ખેતબાટ પાની બાન દિન હૈનેન। માકરા, લામા સિંગે ફટ્યાડ્ગા જસ્તા મિત્ર જીવકો સંક્ષણ ગંને। બેનાંકોનો પાતકો ટુંપોમા દેખિયા ફુલહલાઈ પાતકો ટુંપો ચુંબર નાણ ગંને। વ્યાડમા ટમ્પ પાની જમાએ પાનીમા ઉત્તેકા ખપટેલાઈ જમ્મા ગરી નાણ ગંને। પ્રકોપ બઢી ભટ્પા અન્નિમ બિકલ્યાંકો રૂપમા બજારમા સજિલેસ્થા ઉપલબ્ધ હુને સમ્પર્ક વિષાદી કર્તોરાફારિકસ ૨૦ % ઇસી જસ્તે
૩. ધાનકો કાંડાદાર ખ્યાંપે હિસ્પા (Rice Hispa)	વયસ્ક ખ્યાંપે કિરા નિલો-કાલો રહેકો કાંડા દાર પણેઠા ભાએકો હુન્નાં।	યસસ્ટે નોકસસન પુછાઈએકાનો પાતમા સેતા ધમારહિલ રે સેતા ધંબાહરુની દેખિયનું।	<ul style="list-style-type: none"> યસસ્ટે નોકસસન પુછાઈએકાનો પાતમા સેતા ધમારહિલ રે સેતા ધંબાહરુની દેખિયનું।

क्रिराको नाम	पहिचान	क्रितिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
४.फङ्केके (किराहरु हरियो, खेरो र सेतो किसिमका फुतफुत उपराने किसिमका मसिना कीराहरु हुँच्न्।	कुनै हरिया, कुनै सेता र कुनै खेरा किसिमका फुतफुत उपराने किसिमका मसिना कीराहरु (Hoppers)	<ul style="list-style-type: none"> धानका बिरुवाहरु मुक्तेर मर्दछन्। बिरुवाहरु गाँजिन र बढन सम्बद्धन्। धानको बोटमा वाला नलागी पराल जस्तो भई बोट मुक्तेर जान्छ। 	<p>उपयुक्त जातको छानेट गर्ने दिलो लगाइको भन्दा छिटो लगाइएको र दिलोपान्ने भन्दा छिटो पाक्ने धान बालभा फड्केकिराको प्रकोप कम भएको पाइएको छ ।</p> <ul style="list-style-type: none"> गाँजिको घनत्व कम गर्ने । धान रोने समयमा प्रतिगांजमा २-३ वटा भन्दा बढी बोनाहरू नाशोने । नाइट्रोजनयुक्त मलाखादको उचित प्रयोग गर्ने । समय समयमा गोड्योल तथा सप्सफाई गरी कीराको बैकितिक आश्रयस्थल नाए गर्ने । ३-४ दिनको फरकमा खेतमा पानीको सहत बढाउने घटाउने । सुकाउने गर्नुहरू । <p>धान खेतको पर्यावरणमा मित्र जीवको संख्या अत्यन्त कम वा शून्य राशि जीवको संख्या अत्यधिक हेतुको समयमा अन्तिम बिकल्पका रूपमा रासायनिक विषादीको प्रयोग गर्ने । दैहिक विषादीहरू एसीफेट ७५ % एस पी (जस्तै एसीफेट, आस्ताफ, लेसर) २ मिलिवा व्याप्रेफेजिन २५ % एस सी (जस्तै व्याप्रेलेड, डेस्मेफेजिन) १.५ मिलि वा फिशेनिल ५ % एस जी (जस्तै फिजेन्ट, स्टालचर, डेस्मिजेटल्पस) २-३ मिलि वा इमिडाक्सोफ्रिड १९.८ % एस एल (जस्तै अनमिद, एटम, केमिडा, विमिडा) २ मिलि प्रति ४ लिटर पानीमा वा एजाडिराक्टीन ०.०३ % इ सी (जस्तै निवेसिडीन, मल्टीनिम)</p>

કોરાકોનામ	પહીચાન	ક્ષતિકો લક્ષણ	અવધ્યાપન વિધિ
૫. ધાનકો પતેરો (Rice bug)	વયસ્ક પતેરો ખેરોમા હરિયો મિસિએક્ટો હુંઠ મને વચ્ચા પતેરો હરિયો હુંઠ। યમલાઈ સમાતેર બિસ્તારે શિંચા નરાન્નો ગંધ છોડીએ છોડીએ।	<p>પાતમા બઢી આક્રમણ ભાય્યા બોટ ને પહેલિને હુંઠ ર વાલામા આક્રમણ ગેરકો છ ભને દાનાહરકુમા ખેંચે દગ દેખિને, દાનાહર ફોસા હુને અથવા આધા ફોસિએકા દાના હુને ગર્દનું।</p> <p>પિસાવમા કંપડા વા જટકો વોગલાઈ ભિજાય એટા ઘેચેકો એક છેઉમા બાંધને ર ઉઠ ઘોચોલાઈ ધાન બારીકો બીચમા લગેર ગાડુને ગર્દિએછું। ટ્રાયાપમા આકાર્બિનું ભણકા પતેરોહરકુલાઈ બાહિર પટીબાટ પ્લાષ્ટિકને ઝોલાલે છેણી સંકલન ગરી મર્મનું।</p> <p>યો કીંગાકો પ્રકોપ જ્યાદા ભએમા અનિતમ બિકલ્પકો રૂપમા કીનાશક વિષાદી જસ્તે માલાથિન ૫૦ % ઇ સી (જસ્તે સાઇથિયન,</p> <p>અનુમાલાથિયન, સંચાંથિયન) ૨ મિલિ પ્રતિલિટ ૨ અથવા સાઇપરમેશિન ૨૫ % ઇ સી (જસ્તે અનુકીલ, સાઇપરમીડ, કેઓઆઇસાઇપ) વા ફેન્મેલોરટ ૨૦ % ઇ સી (જસ્તે અન્ફેન, ફેન્ભલ, કોફિન) ૦.૫ મિલિ પ્રતિ લિટર પાનીકા દરલે કુને એક વિષાદી બિરુવા રામ્ભરિ ભિજે ગરી છુંપર્દછું।</p>	<p>૨ મિલિ આલો પાલો ગરી એક-એક હસાકો ફરકમા છર્કનુંપર્દછું। વિષાદી છર્કદા ધાનકો બિરુવા માથિબાટ હોઇન બિરુવાકો ફેડમા પર્ને કિસિપાલે છર્કનુંપર્દછું।</p> <p>ખેત તથા વરપરકો જ્ઞાપાત ગેડમેલ ગરી પતેરોકો વૈકાટિક આશ્રયસ્થળાઈ નાણ ગર્ને ૧ એકે સમય પાસે ધાનકા જાતહાલ છેણે ગરી લયાઉંને।</p> <p>પ્રકાશ પાસોકો માધ્યમબટ વચ્ચુક કિરાતાઈ માર્ચ સંકિન્છદી ડર્ટી ટ્રાયાપકો પ્રયોગ ગર્ને। યસકો લાસી ગાઈ ખેંસિકો તાજા પિસાવમા કંપડા વા જટકો વોગલાઈ ભિજાય એટા ઘેચેકો એક છેઉમા બાંધને ર ઉઠ ઘોચોલાઈ ધાન બારીકો બીચમા લગેર ગાડુને ગર્દિએછું। ટ્રાયાપમા આકાર્બિનું ભણકા પતેરોહરકુલાઈ બાહિર પટીબાટ પ્લાષ્ટિકને ઝોલાલે છેણી સંકલન ગરી મર્મનું।</p> <p>યો કીંગાકો પ્રકોપ જ્યાદા ભએમા અનિતમ બિકલ્પકો રૂપમા કીનાશક વિષાદી જસ્તે માલાથિન ૫૦ % ઇ સી (જસ્તે સાઇથિયન,</p> <p>અનુમાલાથિયન, સંચાંથિયન) ૨ મિલિ પ્રતિલિટ ૨ અથવા સાઇપરમેશિન ૨૫ % ઇ સી (જસ્તે અનુકીલ, સાઇપરમીડ, કેઓઆઇસાઇપ) વા ફેન્મેલોરટ ૨૦ % ઇ સી (જસ્તે અન્ફેન, ફેન્ભલ, કોફિન) ૦.૫ મિલિ પ્રતિ લિટર પાનીકા દરલે કુને એક વિષાદી બિરુવા રામ્ભરિ ભિજે ગરી છુંપર્દછું।</p>

व्यवस्थापन विधि			
क्रिंताको नाम	प्रहिचान	क्रिंतिको लक्षण	
६. पात वेरुवा (Leaf roller)	हल्का खेरो र रडका वयस्क पुतली हुँचन् पखेटामा ढाँक्वाता बाड्ना-ठिङ्गा धम्साहिरु हुँचन्। लाभ्ना हल्का हारियो रडका हुँचन्।	पातलाई वेरंग भित्र पहिं बसी पातको हरियो पदार्थ बाईदिन्छन् र पात मुक्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> धान रोने बेलामा स्वस्थ र बलिया बेनाहिरको प्रयोग गर्ने । नाइट्रोजनयुक्त मलको उचित प्रयोग गर्ने । धान खेतका राग्नी गोडेमल गर्ने । काँडेदार डोपी लिई दबै छेउमा समातेर खेतको दई छेउमा बस्ने १ धानलाई छुवाएर क्रमशः विफरी विशातिर जाने। यसो गर्नाले धानको पातमा रेक्का पात बेरुवाका लाभ्नाहरु पानीमा खस्र नाश हुँचन्। बि. टी. क्रूटरकी नामक जैविक विषादी १.५ मि.ति. प्रति तिटर पानीमा मिसाई होतमा ढर्भने। प्रति हेक्टर जमिनमा ५००—६०० लिटर जैविक विषादी र पानीको झोल प्रयोग गर्ने । प्रकाप बढी भएमा अतिम विकल्पको रूपमा बजारमा मिजितेसँग उपलब्ध हुने सर्पक विषादी क्लोरोपारियफस २० % इ सी (जस्तै डर्मचान, डर्मेट, फाइवेन) १.२५ मिलि प्रति लि जा कारतप हाइड्रोक्लोराइड ४ % जी आर (जस्तै अनुदान, विदान, कीटाण) १ मिलि प्रतिलिटर वा लालाडसहोइलोशिन ५ % इ सी (जस्तै एजेन्टप्लस, बाभो ५००००, कराते) ०.५ मिलि प्रति लिटर वा अनाईराक्टन ०.१५ % (जस्तै मल्टीनेमो, निकोनिम) ३-५ मिलि प्रति लिटर दरले छन् ।
७. मिलिक्वा (Mealy bug)	वयस्क सानो, गुलाबी रडको, नरम शरीर भएको, सेतो मैने जस्तो पदार्थले ढाँकिएको हुँचे। कुनै पखेटा भएका र कुनै पखेटा विहीन हुँचन्।	<ul style="list-style-type: none"> खेतमा पानीको सतह बढाउने । खेतभित्र र विरपी रहेका वाँसंपातहरु हटाउने । किराको प्रकेप ज्यादा भएमा अतिम विकल्पको रूपमा गभरोमा वताइएका विषादी प्रयोग गर्ने । 	

थान वालीका मुख्य रोग हस्त

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ब्लाष्ट रोग (Blast)	पातमा स-सना सेता टीका बीचमा भएका लामिचला खेरा थोप्ला देखा पर्दछन्। बालादेखि तलाको ढाँठको वरीपरि वा आँख्लामा खेरो रु भएको दग पनि देखिन्छन्। थोप्ला जोडिए जादा पूरे पात डहेको देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग नियोधक जातहरू लगाउने। कार्बोडाइजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बेशिष्टिन वा डेरोसाल) २-३ ग्राम प्रति किलो ग्राम बीउका दस्ते बीउ उपचार गरी ब्याड राख्ने। सिफारिस अनुसार नाइट्रोजन मल प्रयोग गर्ने। खेतमा पानी जमाई राख्ने। ट्राइमाइक्जोल ७५% डब्लु पी (जस्तै बान, लोजिक, ट्रिप) ०.७५ ग्राम प्रति लिटर वा मुगामाइसिन ३% एस एल (जस्तै कम्पु-बी, किमाइसिन) १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा, वा हेक्चाकोरोजोल ५% इ.सी (जस्तै एमोन, कम्पोर्ट, हेक्चायास्र) २ ग्राम प्रति लिटर वा क्रेसोक्जिम मिथाइल ४५.३ एस सी (जस्तै इज्ञान) १५.१ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने।
२. व्याकोटीयल लिफ्लाइट (Bacterial leaf blight)	पातको किनाराबाट लामो पहेला वा खेरा रुक्का धमाहरू देखिन्छन्, पात टुप्पेबाट सुकेर मर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग नियोधक जातहरू लगाउने। सिफारिस अनुसार रासायनिक मल हाल्ने। रोग लागेको खेतमा केही दिन पानी सुकाइदिने। स्टेप्यमाइसिन सलफेट ९% + टेयासाइक्लिन ह्याइड्रोक्लोरोइड १% डब्लु पी एप्रिमाइसिन-१००, ०.२५ ग्राम प्रति लिटर पानीको झोलमा बीउलाई ३० मिनेटसम्म डुबाएर बीउ उचाचार गर्ने।
३. खेरो थोल्से रोग (Brown leaf spot disease)	पात वा धानका गेडामास-सना गोलाकार वा लाम्चिला खेरो थोल्साहरू देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> कार्बोडाइजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बेशिष्टिन वा डेरोसाल) २-३ ग्राम प्रति किलोग्राम बीउतिका दस्ते बीउ उपचार गरी ब्याड राख्ने। सिंचाइ भएको ठाउंडा चैत्र महिनाको सुख्मा नै सिफारिस गरिएका उन्नत जातका धानहरू रोने। मेक्नोरिचर ७५ % डब्लु पी (जस्तै डाइशन एप-४५.) विषादी ३ ग्राम प्रति लिटर वा ग्रेपिनेव ७०% डब्लु पी (जस्तै एनाट्रोकोल, किएन्ट्रा, एन्ट्रोल) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दस्ते मिसाई १५ दिनको फरकमा ३ पटक छर्ने।

रोगाको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
४. फेद कुहिसे रोग (Foot rot)	रोगी बिस्त्रा अगलो हुने, पहेंतिसे र अन्तमा फेद कुहिए मर्दछन् तल्लो अँखलाहल्खाट जरा निस्कन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोट भएको खेतबाट बीउ संकलन नगर्ने। कार्बन्डाइजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बेभिट्टन वा डेसेमाल) डुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दारते उपचार गरी छ्याड गाउँने। रोग ग्रस्त बोटहरू उद्देशेर नष्ट गर्ने। रोग अवरोधक जात लगाउने तर खुमल-४ जस्ता रोग नम्पहने जात नलगाउने।
५. पाताको फेद डटुन्वा रोग (Sheath blight)	पाताको फेदमा अडाकारा खेरा थोल्नाहाल भएपछिआ कातारमा चूडि हुँदै जान्छ र डुसीको कालो गिर्खाहरू (Sclerotinia) देखापर्दछ। बोटको माथिल्लो भागमा समेत पुङ्छ र सुकेन डहेको जस्तो देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> नाइट्रोजन मल सिकारिस मार्फामा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने। उन्नत जातको धान रोप्या बोट देखिबो तोडी बढाउने। भेलिडामाइसिन ३०% एल (जस्तै सिथमार, भालितान, ओजारो) ३ ग्राम प्रति लिटर पेमसाइफ्रून २२.९% एस सी (जस्तै मोस्टरेन २५०) १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा वा कार्बन्डाइजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बेभिट्टन वा डेसेमाल) डुसीनाशक विषादी १.५ ग्राम प्रति लिटर पानीको दाले मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छन्ने वा प्रोपिकोनाजोल २५% इसी (जस्तै बायप, बोम्स, टिर्ट) १ मि.लि. प्रति ४ लिटर पानीमा मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छन्ने।
६. खेरा रोग (Khaira disease)	जिंकको कमीले देखिने यो रोगमा रोगी बोटको फेदितिको पात पहिलार जान्छ। पातमा खेरा थोल्नाहाल पनि देखिन्छन्। पछि पौं पात खेरो वा रातो हुन्छ। गँज थापिने ५ बढान्ने क्रम रोकिन्छ	<ul style="list-style-type: none"> धान र उखुको यस्ती बाली लगाउने। लक्षण देखापुरे पछि २० ग्राम जिंक मलेटर ११२% ग्राम चन ५० लिटर पानीमा मिसाई प्रति रोपनीका दारते १० दिनको फरकमा २ पटक छक्कने। नाइट्रोजन २ फल्फोरस मल सिफारिस मात्रा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने। लक्षण देखिएमा केही दिनसम्म खेतमा पानी सुकाउने।

બ્યાવસ્થાપન વિધિ			
કોરા	પહીચાન	ક્ષતિકોલાક્ષણ	ક્ષતિકોલાક્ષણ
૧. ફેડ કાટને કિરા (Cutworm)	વયસ્ક પુટલી દ્વારાંસે રડકો ર મધ્યમ આકારાનો હુન્છ। લાખ્યે ખરાની રડકો હુન્છ ર છોડ દિયો ભને બટારિએ બસ્ઢછ।	દિર્દંસો લાખ્યેહરું લુકેર બસ્ઢન ર રતી બાહિર આઈ બોટલાઈ જમિનકો સતહમુનિબાટ વા માથિબાટ કાટ્ડછન।	<ul style="list-style-type: none"> કાટેકો બિસુબાનો જાગ નાનિક માટોમા કોટ્યાએ લાખ્યેહરું ખોજી નાણે। ૧ કે.જી. પ્રતિ રેપનીકા દલે દાનામા ઉત્તાદિત હરિયો ડુસી મેટારાઇજિયમ એમિસોલ્ટાએ મકૈ છેન્સ સમયમા લાઇનમા છેન્સ। વિ. ટી.કે. નામક જેવિક વિષાદી વા માલાધિયન ૫% ડી પી ૨ ગ્રામ પ્રતિ કેવીજી ગાહુંકો ચોકર નિમાએકો ચારા પ્રતિ રેપની આધા કેન્ની કાદલે સાંજુમા પ્રયોગ ગાન્ને। કલોરાપાઇફસ ૧૦% જી આર. (જસ્તે દેવિવાન) વા માલાધિયન ૫% ડી પી (માલાધિયન ૫% ધૂલો) ૧ કે.જી. પ્રતિ રેપનીકા દલે માટોકો ઉપચાર ગાન્ને।
૨. ખુમ્બે કિરા (White grub)	ખુમ્બે ખપણેહરું વિભિન્ન રડકા હુન્છન। લાખ્યેહરુંકો ટાઉકો ખૈરો રડકો ર શરીર સંતો રડકો હુન્છ। છોડદિયો ભને બટારિએ બસ્ઢછ।	ચિન્હિહણલે માટે ખ્રીની બસી જરાહરું ખાન્છન જાસલે ગર્દા વિસુલાહરું બઢુન સંકદેનન મર્દછન। મર્નાં લાગેકો બિસુબા ઊખલેર હેર્ડા જરાહરું સંબે ખાએકો પાઇન્ચનું।	<ul style="list-style-type: none"> ખેતબારિલાઈ ગહિરો ગેર જોતી દિનાલે ચી કીરાહરું સુધ્યકો તાપણે ગર્દા મર્દછન સાથે એજની એં ચારાહરુલે ખાઈડિન્ચન। કાંચા ગોવર મલ પ્રયોગ નાને। ખાટે માઉલાઈ બિજુલી બતીકો પાસેમા આકર્ષણ ગરી માર્ને। ૧ કે.જી. પ્રતિ રેપનીકા દલે દાનામા ઉત્તાદિત હરિયો ડુસી (Metarhizium anisopliae) મકૈ છેન્સ સમયમા લાઇનમા છેન્સ। કલોરાપાઇફસ (જસ્તે ડર્મિવાન ૨૦%) વિષાદી ૧ કે.જી. વા કલોરાટ્રાનિલિયોલ ૦.૪% જી આર (જસ્તે ફરટેર) પ્રતિ રેપનીકા દલે મકૈ છેન્સ ભન્દા અધિ છેન્સ।

कैरा	पहिचान	कृतिको लक्षण	व्यावस्थापन विधि
३. फौजी किरा (Army worm)	वयस्क पुतली धूमेस ठड़को हुन्छ र पूर्णपूर्ण बढेका ताप्रेरहरू गाढा हरियोमा अस्ति पहेटो र डमिशिएको जस्ता हुन्छन् पिठूपूर्ण पाहु अस्पष्ट धर्काहरू हुन्छन्।	लाप्रेरहरूले मैकेको बिरुवाको सबै भाग खाइदिन्छन् बाँकी केही राख्दैन।	<ul style="list-style-type: none"> व्यायासिलस थेरेन्जेनिस कुस्टर्की ल्याक्टरेशा (बी टी के.) १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिर्चाई छन्ने। अर्को खेतमा जाने बाटो अवरोध हुने गरी खाडल खानि खाइलमा पानी र विषादी राखिदिने। इमिडाक्सलोप्रिड १७.८% एम एल (जस्तै अनुभिदा, एस्ट, केमिडा, हिमिडा) २ मिलि प्रति ५ लिटर पानीमा वा डेल्टमेशिन २८% इ मी (जस्तै डेसिस, डेल्साइड, डिस) १.२ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिलाई छन्ने।
४. गभारो (Borer)	कुनै हल्का खैरो रडका हुन्छन् शरीरमा चारवटा खैरो रडका धर्काहरू हुन्छन्। कुनै लाप्रेको रड हल्का पहेलोमा गुलाबी र डमिशिएको हुन्छ।	भर्कु निलेको कालाप्रेरहरूले पात खान्नु पातहरूमा प्रशस्त छिद्राहरू हुन्छन्। पछि निराहरू ढाँच भित पसी गव्वो खानाले गभो मर्दछ। बिरुवाको टुप्पेमा लाप्रेरहरूले बिष्ट्याएको पदार्थ देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> पर्जन्याची कीरी दाइक्रोलोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दले छोड्ने। गभारो लागेको बोटहरू उखेले र गरी दिने। मैके भाँचेर ढोड काटेपछि छुटाहरू नष्ट गर्ने। डाइस्थोयट ३०% इ मी १.५ मिलि प्रति लिटर वा थायामेशेक्चाम १२.६% इ सी+लाल्चा साइलाश्न १.३% इ मी १ एम एल प्रति ४ लिटर पानीमा मिर्चाई ५०० लिटर मिश्रण प्रति हेक्टर छन्ने।
५. अमेरिकन फौजी किरा (Fall Army Worm)	वयस्क लाभाको निधारमा दुखिया आखाको बीच भागमा अंग्रेजी अक्षरको उल्टो जस्तो चिन्ह र पेटको आठों खाडिको माथितिर वाकिकार रूपमा मिलेर रहेका ४ वटा काला थोप्पा देखिने र वयस्क भाले पुरलीको अधिललो पर्वेटाहरूको	<ul style="list-style-type: none"> एण्डोबाट भर्कु दिवारमा उल्लिक्का साना लाभाले पातको बाहिरी सतहमा वसी कोत्रे खाई पातमा सिमाको झाल जस्तो आकृति देखिने। त्यसपालि लाभम् कर्तिलो अवस्थाको मैकेको भित्र वाल परी पाह्ने खान थाल्छ। बिरुवा 	<ul style="list-style-type: none"> खेतबाटिमा मैके उमेरेका नियमित रूपमा अनुगमन गरी कीराको उगाइक्ति र सम्भवित क्षतिको अँकुरन गम्पुर्दछ। मैकेको घोगामा समेत नोक्सान गर्नसक्ने भएकाले खोप्साले पूरा घोगा छोप्निन जातको मैके लाग्ने, एउटा पार्केट क्षेत्रमा सर्केसम्म एकै समयमा १ अमाडि मैकेरोने, मैकेको एकल बाली लाग्नु भन्ना कोसेबाली अन्तरबाली वा मिश्रित बालीको रूपमा लागाउंदा कीराको प्रकोप कम हुन्छ, डेस्माइडियम थाँस एक किसिमको गन्ध आउने जुन यो कीरालाई मन नपर्न दुनाते विरक्तिको बालीको रूपमा मैकेको बीच बीचमा लागाउने र छेउछाउपा पासो बालीको रूपमा नेपियर थाँस लागाएर कीरालाई आकर्षित गरी नेपियरमा मत्र विषादी

કોરા	પહીચાન	ક્ષતિકોન લક્ષણ	વ્યવસ્થાપન વિધિ
	ટુપોતિર ઠૂલો સેતો ધળ્બા ર બીચ તિ અણડાકાર હલ્કા ખેરો ધળ્બા દેખિને।	બઢેં જાંદા પાતમા લહેરે સ સાના ધ્વાલ પેરકો દેખિન્છુ। લાખ્ખાલ બઢેં જાંદા આક્રમણ ભએકો વિષા દેખિને ૫ થી ૫ આક્રમણ ભએકો ઠાર્ઝેમા પાતહું છિયાછિયા ભએકો હુંઠું । પછી ધાન ચમરા જુંગા તથા ચાળામા સમેત નોકસાની ગર્છુ।	<ul style="list-style-type: none"> પ્રયોગદ્વારા માર્દ સચિનાંછુ । બિલાલાઇ સ્વર્ણય ર કિરાકોને ક્ષતિ સહનસરે બનાતું સિફારિય ગર્યા અનુસાર સત્તાલિત સહનસરો પ્રયોગ ગર્યું, મકે ગેજું અધિ ઇમિડાક્રોપિડ (Imidacloprid) ૪૮ પ્રતિશત એક એસ વિષદીર્ઘ પ્રતિ કિલોગ્રામ બીજુંા ૪ મિ.લિ. કા દરલે બેડિઓ અચાર ગેજ્યા સુખુંકો ૩ હસાસમાંકો બિલાલાઇ ક્ષતિ હુન્બાટ બચાઉન સંકિન્છ, નિરીક્ષણકો ક્રમમા પાતકો તરફાં સહનમા કુંડમા પારિએકા અણાહું સંકલન ગરી નાખ ગર્ને । પાતમા સેતા લાન્ચા ડિલ્લી માહિતકા ખ્વાલ (Papery window) હું દેખા પેસાનીમંજચ વિષાદી એજાંડિગાવિન ૧૫૦૦ પેરીએપ્મ (Azadirachtin 1500 ppm) ૫ મિન્ટો લિટર પ્રતિ લિટર પાનિમા મિસાએં છેને । મસૈકોને પાતમા લાખ્ખાલે ક્ષતિ ગેરકો ખાલહું તથા ગ્રખ્યેમા ક્ષતિકો લક્ષણ દેખા પેસા અનિવાર્ય રૂપમા સુરક્ષિત પાદિનન લગાઈ નિન્માનુસારકા રાસાયનિક વિષદીહું આલોપાણો ગરી વિષદીર્ઘ નિસાએકો ચોલ પ્રતિ રોપની ૨૫ લિટરકા દરલે પ્રયોગ ગન્યદિઃ । સ્પાઇનેટોરામ (Spinetoram) ૧૧.૭ એસ.સી. ૧ મિ.લિ. પ્રતિ ૨ લિટર પાનીકા દરલે વા ઇમામેબિન બેન્જેનેટ (Emaneectin Benzoate) ૫ પ્રતિશત એસ. જી. ૧ ગ્રામ પ્રતિ ૨.૫ લિટર પાનીકા દરલે વા ક્લોરેન્ટ્ડ્યુનિલિપોલ (Chlorantraniliprole) ૧૮.૫ પ્રતિશત એસ.સી. ૧ મિ.લિ. પ્રતિ ૨.૫ લિટર પાનીકા દરલે વા સ્પાઇનેસ્ટ્યાડ (Spinosad) ૪૫ પ્રતિશત એસ.સી. ૧ મિ.લિ. પ્રતિ ૩ લિટર પાનીકા દરલે મિસાએં છેને ।

कैरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
५. मरभूमि सलह	यसको एकलार २ झुङ्डुमा रहने प्रवृत्ति अमुसार डू पनि फरक फरक हुँच्छन् । अपरिक्व वयस्क गुलाबी हुँच्छन् । परिपक्व वयस्क पहेलो रुक्को हुँच्छ भने एकल प्रवृत्तिका सलहको वयस्कको रुक्क खेगो हुँच्छ । झुङ्डमा रहने प्रवृत्तिका सलहको पहिलो अवस्थाको बच्चा (निम्फ) कालो हुँच्छ ।	सम्पूर्ण हरिया वनस्पतिहरू छोटो समयमा नै सखाप पारी खाइदिन तथा बिस्त्रवाहरूका हाँगा एंव बोकालाई समेत सखाप पार्न थमता भएकाले यो फट्याङ्गा अन्य किरणभन्दा बढी क्षति गर्न खालको देखियो ।	यो कीरा गतभरि बास बस्ने र बिहानपछ थाम लान्ने बित्तिकै यसको सम्मह नड्दने हुनाले बिहानपछ निम्न विचारीहरू ९मालाखियन ५० ई.सी. ३ मि.ली./लि. पारी, ल्याम्डा साइकेलोशिन ५५ ई.सी. ०.७० मि.ली./लि. पारी, कल्पापार्टिफोम २० ई.सी. ५.८८ मि.ली./लि. ० मध्ये कैनै एक उल्लेख भएअनुसार मात्रामा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

मर्के वालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पातमा लाम्चे डर्डुवा (Leaf blight)	पातमा ढुला लाम्चिला आँखा आकरका छुरा दागाहरू देखा पर्द्दन् । पछि ती थोस्ताहरू एक आपसमा जोडिई पात सुकाइ दिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • लक्ष्य बीउको प्रयोग गर्ने । • यो अवरोधक जाहरहरू- मनकामना-३, गणेश-२, लगाउने । • कार्बन्डाजिम ५० % डब्लु पी (जस्तै बेशिक्त) दुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दसले बीउ अचार गरी रोजे ।
२. घोगा कुहिने (Ear rot)	घोगाको टुप्पोबाट रातो वा गुलापिए रड भई कुहिन थालदछ । कूनै बेला घोगाको फेदबाट पनि कुहिन गर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • यो अवरोधक जाहरहरू- गणेश-२, मनकामना-१ रोजे । • लक्ष्य घोगाहरू छोटो गरी बीउ राख्ने । • कार्बन्डाजिम ५० % डब्लु पी (जस्तै बेशिक्त) दुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दसले बीउ अचार गरी बीउ रोजे ।
३. कालो पेके (Head smut)	धान चमरा कालो भई लट्टू पेको जस्तो देखिन्छ । घोगामा दानाको सम्भा कालो बीजाणुको धूलोले भएिएको हुँच्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • लक्ष्य बीउको प्रयोग गर्ने । • बारिमा कालो पोके रोग देखिबित्तिकै जमा गरी नष्ट गर्ने धैर्ये रोग आउने क्षेत्रमा कार्बेन्ट्याजिम ५० % डब्लु पी (जस्तै बेशिक्त) २ ग्राम प्रति केजी, बीउको दरले उपचार गरी रोजे ।

રોગકોની નામ		લક્ષણ	બ્યાવસ્થાપન વિધિ
૫. ડાંઠ કુતુહણ (Stalk rot)	જમિન ભન્દા માથિ ડાંઠકો દોશો આંખાના નજિકેની પિંડી ભાગની ગર્દિની રક્ક બદલિન્છ ર ડાંઠ કહિનું ગઈ બોટ ડલ્લદણ છે।	<ul style="list-style-type: none"> સિફારિસ માત્રામા મલ પ્રયોગ ગર્ને। સોનો જીવાણ ગભારોબાટ સર્ને હુંદા ઉક્ક ગભારો નિયત્કણ ગર્નિ વિષાદી પ્રયોગ ગર્ને। 	<ul style="list-style-type: none"> સિફારિસ માત્રામા મલ પ્રયોગ ગર્ને। સોનો જીવાણ ગભારોબાટ સર્ને હુંદા ઉક્ક ગભારો નિયત્કણ ગર્નિ વિષાદી પ્રયોગ ગર્ને।
૬. ડાઉની મિલ્ડડ્યુ (Downy mildew)	પાતાહણ પહેંચેણ સાનો હુંને ર પાતમા ધર્માહણ દેખિન્ના।	<ul style="list-style-type: none"> ખસ્થ બીઊની પ્રયોગ ગર્ને। રોગ અવારોધક જાહેરહુણ રામપુર ૨, રામપુર કર્માચિત લગાઉને। મેન્કોઝેવ ૭૫ પ્રતિશત ડાંઠ. પિ. (જસ્તે ડાંઠને ૪૫.) વિષાદી ૩ ગ્રામ પ્રતિ લિટર વા મેટાલેક્સિસલ ૮૦ % (જસ્તે ક્રોકિસલ ગોલ્ડ, રિડોમિલ એમ જેડ, ટ્યાગમિલ) ૨ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીમા મિસાઈ છેને। 	<ul style="list-style-type: none"> ખસ્થ બીઊની પ્રયોગ ગર્ને। રોગ અવારોધક જાહેરહુણ રામપુર ૨, રામપુર કર્માચિત લગાઉને। મેન્કોઝેવ ૭૫ પ્રતિશત ડાંઠ. પિ. (જસ્તે ડાંઠને ૪૫.) વિષાદી ૩ ગ્રામ પ્રતિ લિટર વા મેટાલેક્સિસલ ૮૦ % (જસ્તે ક્રોકિસલ ગોલ્ડ, રિડોમિલ એમ જેડ, ટ્યાગમિલ) ૨ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીમા મિસાઈ છેને।
૭. ધ્વાંસે થોણ્ણે રોગ (Gray Leaf spot)	ધાન ચમગા નિયસ્કરને બેલામા ફેડ નજિકેકાના પાતમા સુસ્મા સ-સાના ફેંહેલા વા ખૈની દાળ બાનાંઢું ર દુસ્તિન હમા ભિન્ન નશસ્યાં સમાન અન્તરમા લાયિચરલા ધર્માહર્મા પરિવર્તન હુંનું। ધર્માહર્મ જોડિદે ગઈ મૂર્ખ પાત ધ્વાંસ હુંનું। પાતબાટ ડાંઠ, ઘોગાકો ખોસ્તમા પણ લાંછ છે। ઘોગાહણ સાના, હલુકા, થોટે, રેડા હુંનું।	<ul style="list-style-type: none"> ગોણા ૧, મનકમામના ૩, મનકમામના ૫, હિલપુલ હેણોને ર દેરદી જાતકા રોગ સહન સબને જાત લગાઉને। મને છિંદે ગેને ર પાતને ગેને। ધર્માની બાલી અપનાઉને। રોગિઓટકા અભિયોષ જાતાઉને, રોગનો લક્ષણ દેખિનાસાથ પાત હટાઉને। સાતુલિત મલખાદ પ્રયોગ ગર્ને। દુસીનાશક વિષાદી કાર્બોન્ડાજિમ ૫૦% ડાંઠ પિ. (જસ્તે બેન્ચિષિન વા ધર્માન્ધિન) ૫ ગ્રામ વા મેન્કોઝેવ (ડાંઠને ૪૫) વા સાફ ૨ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીનો દરલે છુંનું। 	<ul style="list-style-type: none"> ગોણા ૧, મનકમામના ૩, મનકમામના ૫, હિલપુલ હેણોને ર દેરદી જાતકા રોગ સહન સબને જાત લગાઉને। મને છિંદે ગેને ર પાતને ગેને। ધર્માની બાલી અપનાઉને। રોગિઓટકા અભિયોષ જાતાઉને, રોગનો લક્ષણ દેખિનાસાથ પાત હટાઉને। સાતુલિત મલખાદ પ્રયોગ ગર્ને। દુસીનાશક વિષાદી કાર્બોન્ડાજિમ ૫૦% ડાંઠ પિ. (જસ્તે બેન્ચિષિન વા ધર્માન્ધિન) ૫ ગ્રામ વા મેન્કોઝેવ (ડાંઠને ૪૫) વા સાફ ૨ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીનો દરલે છુંનું।
ક્રીંગકોની નામ		લક્ષણ	બ્યાવસ્થાપન વિધિ
૧. કીટકિટે ખપટે	લાર્મ (Wire worm) લે જા કાટી દિન્છ ર બોટ સુકુછ।	<ul style="list-style-type: none"> માયેકો ફેંટે કીંગાનો જરૂરે વિષાદી પ્રયોગ ગર્ને। સિંગાઇ સૂર્વિધા ભાએમા રામેસંગ સિંગાઇ ગર્ને। 	<ul style="list-style-type: none"> માયેકો ફેંટે કીંગાનો જરૂરે વિષાદી પ્રયોગ ગર્ને। સિંગાઇ સૂર્વિધા ભાએમા રામેસંગ સિંગાઇ ગર્ને।
૨. લાહી કિરા	બાલા પસાઉને બેલામા યસલે દાખ દિચ્છ લાહી કીરિહલુણે	<ul style="list-style-type: none"> લેડી વિટલ્સ (પિન્ચ ખપટે) કો સરકણ ગર્ને। ડાયમેથેએટ ૩૦% ઇ.સી. કો ૧ મિ.લિ.પ્રતિ લિટર પાનીની દરલે છુંને। 	<ul style="list-style-type: none"> લેડી વિટલ્સ (પિન્ચ ખપટે) કો સરકણ ગર્ને। ડાયમેથેએટ ૩૦% ઇ.સી. કો ૧ મિ.લિ.પ્રતિ લિટર પાનીની દરલે છુંને।
૩. ગુલાબી ગભારો	ચિનીહલુણે ગહુંકો ગુંધો કાટી નોક્સાન ગર્છું।	<ul style="list-style-type: none"> ધાનમા નોક્સાની ગર્ને ગબારોકો નિયત્કણની ઉપયોગ અપનાઉને। 	<ul style="list-style-type: none"> ધાનમા નોક્સાની ગર્ને ગબારોકો નિયત્કણની ઉપયોગ અપનાઉને।

व्यवस्थापन विधि			
रोगको नाम	लक्षण	रोगको नाम	लक्षण
१. डडुवा रोग (Leaf blight)	<p>साना खेरो रड्को थोस्ताहरू पातमा देखिन्छन्। पछि ती थोस्ताहरू बढ्दछन् एक आपसमा जोडिई पातमुकेको वा डड्को जस्तो देखिन्छन्।</p>	<ul style="list-style-type: none"> कार्बोक्सिम १७.५%+थिराम १७.५% (जस्तै भाइटभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति किलोका दरले बीउ उपचार गर्ने। या कार्बें-डाइजिम ५० % डड्नु पी (जस्तै बेप्हिट्न) ढुमीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने। सिफारिस मात्रमा पोटास मलको प्रयोग गर्ने। ठिक समयमा गहुँ छनौं। रोग अवरोधक जातहरू लगाउने। 	<p>कार्बोक्सिम १७.५%+थिराम १७.५% (जस्तै भाइटभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति किलोका दरले बीउ उपचार गर्ने।</p> <p>या कार्बें-डाइजिम ५० % डड्नु पी (जस्तै बेप्हिट्न) ढुमीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने।</p> <p>सिफारिस मात्रमा पोटास मलको प्रयोग गर्ने।</p> <p>ठिक समयमा गहुँ छनौं।</p> <p>रोग अवरोधक जातहरू लगाउने।</p>
२. खेरो सिन्दुरे (Brown rust)	<p>पातको माथिल्लो सतहमा मुन्तला रङ्का फोकाहरू देखिन थाल्दछन् ती फोकाहरू हुद्याछु रहेका हुन्छन्।</p>	<ul style="list-style-type: none"> रोग अवरोधक जातहरू लगाउने। सिफारिस गरीए अनुसार मलाखादको प्रयोग गर्ने, ठिक समयमा गहुँ छनौं। गहुँको बोट टूलो भएप्पा स्यान्कोजेव भ५% डब्ल्यू पी (जस्तै डाइथन एम-४५) नामक विषादी १.५-२ के. जी. प्रति हे ७५०लिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको अन्तरमा २-३ पटक छर्किने। वा प्रैपिकानाजोल २५% इसी (जस्तै बोनस, बम्प, टिल्ट २५) ०.७५ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले मिसाई छर्किने। 	<p>रोग अवरोधक जातहरू जस्तै: डब्ल्यू के १२०४, पासाइगल्हामु लगाउने र ठिक समयमा गहुँ छनौं। सिफारिस गरीए अनुसार रासायनिक मल प्रयोग गर्ने।</p> <p>मधि खेरो सिन्दुरे जस्तै व्यवस्थापन विधि अनाउने।</p>
३. पहेलो सिन्दुरे (Yellow rust)	<p>पातको माथिल्लो सतहमा पहेला, लार्मिचला फोकाहरू एकअकासिंग मिली धर्मा पेर रहेका हुन्छन्।</p>	<ul style="list-style-type: none"> रोग अवरोधक जातहरू लगाउने। सिफारिस गरीए अनुसार रासायनिक मल प्रयोग गर्ने। मधि खेरो सिन्दुरे जस्तै व्यवस्थापन विधि अनाउने। 	<p>पातको माथिल्लो सतहमा पहेला, लार्मिचला फोकाहरू एकअकासिंग मिली धर्मा पेर रहेका हुन्छन्।</p> <p>बालामा दाना लाम्को मट्टा कालो ढुसीको जीवाणुले भरिएको हुन्छ।</p>
४. कालो पोके (Loose smut)		<ul style="list-style-type: none"> सवस्थ बीउको प्रयोग गर्ने। कार्बोक्सिम १७.५%+थिराम १७.५% (जस्तै भाइटभेक्स-२००) विषादी २ ग्राम वा टेब्कोनाजोल २ % डि एस (जस्तै क्याम्पियट, राक्सिल) १ ग्राम प्रति केजी गहुँको बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने। रोग लागेको बालाबाट धुलो नईदे उखेलेर खाल्दोमा गाइने अथवा जलाइदिने। अन्पूँ-४ जातको गहुँमा यो रोग कम लाग्ने हुँदा यो जात लगाउने 	<p>सवस्थ बीउको प्रयोग गर्ने।</p> <p>कार्बोक्सिम १७.५%+थिराम १७.५% (जस्तै भाइटभेक्स-२००) विषादी २ ग्राम वा टेब्कोनाजोल २ % डि एस (जस्तै क्याम्पियट, राक्सिल) १ ग्राम प्रति केजी गहुँको बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने।</p> <p>रोग लागेको बालाबाट धुलो नईदे उखेलेर खाल्दोमा गाइने अथवा जलाइदिने।</p> <p>अन्पूँ-४ जातको गहुँमा यो रोग कम लाग्ने हुँदा यो जात लगाउने</p>

રોગકાળે નામ	લક્ષણ	બ્યાવસ્થાપન વિધિ
૫. ગંગાઉંન કાલો પોકે(Stinking smut or hill bunt)	<p>રેળી દાનાહઙું ગોલાકાર હુંચનું કાલો રડકો રોગકો જીવાણહઙું લે ભરિએકા હુંચનું। તી જીવાણહઙું દાના ફુટાએ બાહિ ઝર્છનું। નજિકબાત સુંદર માછા કુહિએકો જસ્તો ગન્ધ આંદ્ધે હુંચનું।</p>	<ul style="list-style-type: none"> દુંડું તીન વર્ષસમા ઘૂંઠી બાલી લાગાઉં વા ગંગું ને નલગાઉં કાર્બોક્સિમ ૧૭.૫%+શિરામ ૧૭.૫% (જસ્તે ભાડાભેક્સ-૨૦૦) ૨ ગ્રામ પ્રતિ કેજી ગંગુંકો બીજાકા દરતે બીજી ઉપચાર ગરી છુંને સ્વાસ્થ બીજાકો પ્રયોગ ગર્યે

જી બાલીમા લાગે મુખ્ય રોગહર્સ

રોગકાળે નામ	લક્ષણ	બ્યાવસ્થાપન વિધિ
૧. પહેલો સિંદુરુ (Yellow rust)	<p>પાતરકો માધિલાંટો સતહમા પહેલાં, લાંઘિલા ફોકાહરું એકઅન્કામ્યા મિલી ધર્મા ભર્ય રહેકા હુંચનું।</p>	<ul style="list-style-type: none"> રોગ અવરોધક જાત લાગાઉં
૨. ધર્મે રોગ (Stripe rust)	<p>પાતરકો માધિલાંટો સતહમા પહેલાં ધર્મસિકા રાધભાહરું દેખિન્ચનું।</p>	<ul style="list-style-type: none"> કાર્બોવિસમ ૧૭.૫% + શિરામ ૧૭.૫% (જસ્તે ભાડાભેક્સ-૨૦૦) ૨ ગ્રામ પ્રતિ કેજી બીજાકા દરતે ઉપચાર ગરી લાગાઉનાલે રોગકો પ્રકોપ એકવદે કર્મ ભાગે પાડાએકો છું
૩. કાલો પોકે (Smut)	<p>બાલામા દાના લાંઘનુંકો સદ્ગું કાલો દુસ્સિકો જીવાણાંનું ભરિએકો હુંચનું।</p>	<ul style="list-style-type: none"> સ્વસ્થ બીજાકો પ્રયોગ ગર્યે કાર્બોવિસમ ૧૭.૫%+ શિરામ ૧૭.૫% (જસ્તે ભાડાભેક્સ-૨૦૦) વિશાદી ૨ ગ્રામ પ્રતિ કેજી બીજાકા દરતે બીજી ઉપચાર ગરી છુંને રોગ લાગેનો બાલાબાટ ધૂલો નજીદું ઉદ્દેલેર છાર્ટડમા ગાડું અથવા જલાઇદિને

१५.१.२ कोसे बाली: चना, मास, भटमास, मुड, चना र रहमा क्षति पुर्याउने कीरिहस्त

कीरिको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	ब्यवस्थापन विधि
१.क्रमिलकिरा (Hairy caterpillar)	वयस्क हल्का पहेला परेटा भएको पुतली हुन्छ। यसका अधिल्ला परेटमा मिरिना र पिल्लिला परेटमा अलिक ढूला काला थोल्नाहरू हुन्छन् पुतलीको पेटको रङ गतो हुन्छ। पाणी विकसित राखेको शरीरमा राता काला झुसे झुसले भारिएको हुन्छ।	क्रमिलकिरा हल्को पहेला परेटाको सम्पूर्ण हाँयो भाा खाइदिनाले पातहरू सेतो पातलो कागज जस्ता हुन्छन्। अन्तमा बिल्का पाताविहीन हुने गर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> क्रमिलकिरा हरू झाँडमा हेकै अवस्थामा पातालाई टिन्ने र संकलन गरी नाह गर्ने। कीरिको प्रकोप ज्यादा भएमा किटनाशक विधाई डेट्रॉमेशन २.८% ई.सी. (जस्तै डेसिस) १ मि.लि. वा साइरमेशन १०% ई.सी. (जस्तै रिपक्ट, डैमिआइर) १ मि.लि. प्रति लिटर पानीका दाले कुनै एक विधाई छर्ने।
२.कोमरमा लाग्ने गभारोहरू (Pod borers)	वयस्क पुतली हल्का पहेलो रङका हुन्छ। अन्य गभारोको वयस्क पुतलीको फर्केटामा सेतो धब्बा भएका छाँसे खालका हुन्छन्। कुनै वयस्क पुतली नीलो रङका पनि हुन्छन्। पर्ण विकसित लाभको शरीरमा रङी बिरङ्गा धर्माहरू हुन्छन् यिनले समय समयमा रड वरदली रहन्छन्।	कोमरमा खातहरू देखिन्छन्। लाघेले आधा शरीर कोसा भ्रव पसाएँ खाएको प्र देख सकिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> यैनजन्य किए आकर्षण पदार्थ "हेल्लील्प" को प्रयोग गरेर भाले पुतलीलाई समात सकिन्छ। धैरे संख्यामा भाले पुतली देखिएमा अन्य व्यवस्थापन विधि अपनाउन सकिन्छ। मसिना लाङ्ने देखिनासाथ व्यासीलमस थुरीलेचिस भाइटी कुस्टाबिको पानीमा मिसिने थुलो १ ग्राम प्रति लिटर पानीका दाले मिसाए चेलुकी पछ छर्ने। न्युक्लियर पोलिहेलोसीम भाइस, हेली (झ.मी.भी.) को १०० एल. ई. को १ मि.लि. वा २०० एल. ई. को ०.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमार २-३ थोपा नीर मिसाई मिसाए बनाएको झोल बेलकीपछ छर्ने। निममा आधारित किटनाशक विधाईहरू जस्तै मार्गोसोम ०.१ ई.सी. वा मलिटिम ०.०३ ई.सी. ५ मि.लि. प्रति लिटर पानीका दाले बनाएको झोल छर्ने।

કીરકોનામ	પહિચાન	ક્ષતિકોલક્ષણ	વ્યવસ્થાપન વિધિ
૩. લાહી ર પાત ખને કીરા (Aphid and leafminor)	લાહી પાનો કીરા જસ્તે બિલવાકો એ ચુસેર ખાન્છ પાત ખને કીરાકો લાભાત્મક બિલવામા નગવેતી આકારકો મુફડ બનાએ પાતકો ભિંબ બર્સી હરિયો ભાગ ખાન્છ	બોટ રેગાઉને, બ્લુન નસકને સાથે પહેલો હુંને હુંછ	<ul style="list-style-type: none"> ઝમાનેકિન બેન્ટોએટ ૫% એ જી (જસ્તે કિડ્ઝા સ્ટા, એનસ્ટાર) ૦.૫ મિ.લિ. પ્રતિ લિટર પાનિમા બનાએકો શેલ છુંછું અણ વિષદી ગોળભેડાકો ગભરેમા જસ્તે પ્રયોગ ગર્નું ગોળભેડામા બાતાએ જસ્તે વ્યવસ્થાપનકા ઉપયાહુસ અપનાઉને

મુસુરો બાલીકા રોગહરુ

રોગકોનામ	લક્ષણ	વ્યવસ્થાપન વિધિ
૧. ઓઇલાઉને રોગ (Wilt)	બેર્નાં અવસ્થામા બોટ એકકાર્યા ઓફિલાઉન થાતદછ ર પાત સુકૈદે જાન્છ ફૂલ ફૂલને બેલામા પાનિ બોટકો ટુંધો ઓઇલાઉને જાન્છ પાત પહેલિદે જાન્છ ર પૂરે બોટ ઓફિલાઈર મરદછ	<ul style="list-style-type: none"> રોગ નલાને વા કમ લાને જાતહરુ સિમલ, શિખા, ખજા-૨, ખજુર-૨ લાગાઉને દુંગ વર્ષકાં યુસ્તી બાલી અપનાઉને ચાડે રેપેમા રોગ લાને સમય છલ્લન સક્રિન્ચ
૨. જરા કુહિને રોગ (Root rot)	બોટકોને તલ્લો પાતહરુ પહેલિદે માથિશિરકા પાતહરુ પહેલિન થાલ્બનું રોગ લાગકો બોટકો મુલ્ય જારહરુ ર સહાયક જરાહરુ કુહિએના હુંછનું	<ul style="list-style-type: none"> રોગપ્રસ્ત ક્ષેત્રમા ૩-૪ વર્ષસમ્મ મુસુરો નલગાઉને યુસ્તી બાલી પ્રણાલી અપનાઉને
૩. ડંડુચા રોગ (Blight)	પાતકા ટુંપાહરુ ખાડાત્તકા કરમાંબત ખાડ જરસ્ટો રડ બદલિએ સુકૈ જાન્છ માથિલ્લા હાંગાહરુ પહેલા ભાઈ સુસ્ટદાનું	<ul style="list-style-type: none"> રોગ દેખાપર્ણેચિન્કે સ્થાનોનેવ ૭૫% ડાંબુ પી (જસ્તે ડાંદેશમ એમ. ૪૫, ફન્ડોફિલ એમ ૪૫, સર્ઝ એમ ૪૫) નામક વિષદી ૨-૩ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનિમા મિસાઈ ૭ દિનનો ફરકમા ૨-૩ મટક છુંછું

चना बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. खेरे रोग (Botrytis grey mold)	पातका टुप्पाहरू रड विहिन भए सुकेर जान्छन्। फूल कुहरे कोसा नलान् रै गोको प्रसव लक्षण हो। जीवाचाका लागि वातावरण मुहाउंदो भएमा बोटको सबै भागमा फुसो वा कला खेरा थोलाहरू देखाएरहन्।	<ul style="list-style-type: none"> चनाको बोट ठाडो हुने जात पातलो हुने गरी लागाउने। कार्बन्डालिम ५०% डब्ल्यू पी (जस्तै बोयिटिन) १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई फूल फुल्ने बेलामा छैन्।
२. फेद कुहिन रोग (Foot rot)	रोगी जेना वा बोटहरू पहेला हुन्छन् तर पातहरू ओइलाएका हुन्दैन। माटोको सतह र तलातिर बोट कुहिएको हुन्छ र मेतो ढूमिले ढाकेको हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> घुम्टी बाली प्रणाली अपनाउने। कार्बन्डालिम ५०% डब्ल्यू पी (जस्तै बोयिटिन) ३ ग्राम प्रति केजी बीउको दालो उपचार गेरे गेँदे।
३. कालो जरा कुहिने (Root rot)	यो रोग लागेपछि बोट पहेल्याहरू र ओइलाउँछ। मसिनो जराहरू कुहेरै शार्दूलान् बाँकी भएका जरा कालो हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> फेद कुहिन रोगको व्यवस्थापनका उपायहरू अपनाउने।
रहर बालीमा लाग्ने रोगहरू	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.ओइलाउने (Wilt)	बोटको फेदबाट टुप्पेति याजी रडको धब्बा फैलौंदै जान्छ। यो रोगमा कुनै कुनै हाँगा मात्र ओइलाउन पनि सक्छ। खास गेर फूल फुल्ने र कोसा लाग्ने बेलामा ओइलाउने रोग देखा पर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग नलान्ने जात जस्तै रामपुर रहर लागाउने। रोग मुक्त खेतबाट बीउ छाउने। रहर र अन्नबाली मिश्रित खेती गर्ने। बाली चक्र अवलम्बन गर्ने।
२.बाँझोपन (Sterility mosaic)	खेतबारिमा ठाउँठाङ्गा होचा, फूलका हँगाहरू गुच्चमुच्च भई फूल फुलेको हुन्छ। उक हँगाहरू फिक्का हरियो कोसा नलागेका बोटहरू ठाउँबाट सञ्जिलैसँग देखिन्छन्। पातहरू फिक्का हरियो र गाढा हरियोको मिश्रण भई छिप्पि पनि हुन सक्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग कम लाग्ने जातहरू जस्तै बागेश्वरी, रामपुर रहर लागाउने। रोगको सोताको रूपमा रहेको बहवर्षीय रहर र हाँगा काटिएका रहरका बोटहरू नाश गर्ने। रोग सार्व सुलमुलेको संख्या घटाउन घुटु बाली लागाउने। प्रोप्रजाइट ५७% एस पी (जस्तै किमाइट) सुलमुलनासक विषादी छैन्।

૧૫.૧.૩ આલ બાળીકા હાનિકારક કીરાહરુ

કીરા	પહેચાન	ક્ષતિકો પહીચાન	ચ્યબસ્થાપન વિધિ
૧. ફેડ કાટને લાખ્રે (Cut worm)	ઘુંસે વા ખૈરો રંગ ચિલલો શરીરકો ડાડાર્ફ અસ્પણ ધમાહરું ર ચાલાઈ દિંદા ગડુલિકિને હુંછે ।	કાટિએકો બેટકો ફેડ ર આલુમા ચાલ હુંછે ।	<ul style="list-style-type: none"> કાટેકો બિસુવાકો જરા નજિક માટેમા કોટ્યાએ લાખ્રેહરુ ખોજી નણ ગાંને । ખેતમા બિસુવા નવિક કેહી જ્ઞાપાત રાખેમા ગતમા લાભાં ત્યાંને વસ્થન ર બિહાનીપણ હેરી માર્ને । કલોરપારિફસ ૧૦% ઝી આર (જસ્તે ડર્સવાન ૧૦% ગેડા) વા માલાથિયન ધૂલો ૧ કે.જી. પ્રતિ રેપનિકા દરલે માટેકો ઉપચાર ગાંને ।
૨. રાતો કમિલા (Red ant)	ભાલે કમિલાકો શારીરિક બનેટા અરિગાલાકો જસ્તો હુંછે ર પાદશક્ખ ફેખેટા-હરુકવા નસાહરું કાલા ખેરા દેખિછુંન્ । પાંધી કમિલા લામો બનાવતકો હુંછે ર યસકા પાખેઠરું હુંદુંન્ ।	આલુમા માટો સાહિતકા મસિના વા ઠૂલા છિદ્રહરું હુંછું ।	<ul style="list-style-type: none"> આલુ રોજું અધિક કલોરપારિફસ ૧૦% ઝી આર વા ૨૦% ઝોલલે માટેકો ઉપચાર ગાંને । કમિલા ખેતમા દેખા સાથ સિંચાડકો વ્યવસ્થા ગાંને । ગહુંત, અસુરો, કેતુકાં, તેતે પાતી, ખિરો વા ચિંકિકો પણાકો પ્રયોગ ગાંને । કમિલાકો ગોલા નજિક ભાટ્કો શંકા લાગેમા નણ ગાંને ।
૩. ખુમ્બ (White grub)	બેસો સમાનકે સેતો શરારી, ટાઉકો ખૈરો-ગતો, ટૂલ - ટૂલ રૂ જોર ખુદ્દ ભએકો ર છુંદા ખુમ્ચિને હુંછે ।	માટો મુનિ ચાપાઇએકા ડાંઠ દેખિછું ।	<ul style="list-style-type: none"> ખાટે માઉલાઈ બિજુલી બતીકો પાસેમા આક્રષણ ગરી માર્ને । ૧ કે.જી. પ્રતિ રેપનિકા દરલે દનનમા ઉત્સાહિત હરિયો હુંસી મેટરાઇઝિયમ એનિસોન્ટાયિડ આલ રેને સમયા લાઇનમા છાંન્ । કાઁચો ગોબર મલ પ્રયોગ નાર્ને । રાતો કમિલાઈ જસ્તે વિષાડી છાંન્ ।

क्रिंता	पाहिचान	क्षतिको पाहिचान	व्यवस्थापन निधि
४. शोप्ले खपटे (Epilachna beetle)	वयस्क खपटे, गोलाकार, खेरो र माथिल्लो पखेटाहरूका १२ वा २८ वटा शेषला भएका लाभू, बाङ्गाठिङ्गा काँडा र पहेलो शरीर भएको हुन्छ ।	पातको हरियो भगाहरू कोत्रेको र आँखी पोका पातहरू देखिन्छन्।	डेलटोमेश्न २८ % इ सी १ मि.लि. प्रति लिटर पनीमा वा मालाथियन ५० % इ सी १ मि.लि. प्रति लिटर पनीमा मिसाइ छन् ।
५. कागे खपटे	निलो, कालो शरीर र टाउको खेरो र गरो हुन्छ ।	बोथभरि बर्सी पातहरू खाण्डिग्छ बोट नासिन्छ ।	थोल्ने खपटेको जस्तै ।
६. आलुको पुतली (Potato tuber moth)	लाश्वेको रुक्त हरुको गुलाबी, टाउको गाढा खेरो र छुंदा असाइचै चलमलाउने हुन्छन् । वयस्क पुतली खेरो र समानो हुन्छ ।	पातमा हरियो, सेतो धब्बा, खेरो- डडेको धब्बा, ढाँठर आलुमा सुख्खाहरू देखिने १ आलुका आँखला बाट खेरो पदार्थ निस्कन्छ ।	लक्षण देखिएका पात चुईर नष्ट गरी दिने । बनिको पासो प्रयोग गर्ने । गहिरोमा आलु रोने र आलुको दाना छोपिने गरी उकेरा दिने । स्थिंतिको राम्रो व्यवस्था गर्ने । किंवा भएको शंकना लागेका बीउ आलु मालाथियन ५० % इ सी १ मि.लि. प्रति लिटर पनीमा खोल बनाइ ५-१० मिनेट डुबाएर लहरिमा सुकाएर झाडार गर्ने । पि.टि. एम. लुको प्रयोग गर्ने । लि.टि. के. जैतिक निषादीको प्रयोग गर्ने ।

ક્રિયા	પાહિચાન	ક્ષતિકો પાહિચાન	વ્યવસ્થાપન વિધિ
૭. લાહી કીંગા ર લિફમાઇનર (Aphid)/ Leaf minor	ક્રમલો, હરિયો વા પહેંલો, હરિયો શરીર ર પખેટા ભણ્કો વા નભણ્કો હુણ્ઠ	લાહીનો માઉ ર બચ્છા દ્વારે કરીલા પાતહફકો તલ્લો સહિતા બસેસ રસ ચુંબક્છ યસલે ગર્દા બોટ ખ્યાટે હુણ્ઠ પાત પહેંલો ર ગુજમુજનું પેંકો હુણ્ઠ લિફમાઇનલે પાતમા સુઢ વનાએ હરિયો ભાગ ખાડા ચરાલે લેખે જરૂરો દેખિન્છ	<ul style="list-style-type: none"> યસકો પ્રકૃતિક શત્રુ લેલીબાઈ બિટલ વા જાલીદાર પખેટા ભણ્કો કીંગ સંકષણ ગર્ને પહેંલો પાસે (Yellow trap) કો પ્રયોગ ગર્ને રોપેનો એક મહિના પછી લાહી દેખિએમા ડારમેશોએટ ૩૦% ઇ સી કો ૧ મિ.લિ.પ્રતિ લિટર પાનિમા મિશાડ છબ્બને ગોલમૈંડામા જસ્તે વ્યવસ્થાપન ગર્ને

આલુ બાલીકા રોગાહસ

રોગકોનો નામ	લક્ષણ	વ્યવસ્થાપન વિધિ
૧. ડાંદુંબા રોગ (Leaf blight)	પાતકોને ટુંપા વા કિનારમા સાનો ખેંચો ભિનેકો જરૂરો તાગ દેખાપદ્ધ જુન ચંદ્ચિ બદ્ધનું ર તાગનો પાછાડિ હેરા સેટો ભુવા જરૂરો ડુસી દેખિંછ યો રોગ ડાંદું ર દાનામા પનિ લાદદા પછી પૂર્ણ બોટ સર્કા ડઢકો જરૂરો દેખિન્છ	<ul style="list-style-type: none"> રોગ કર્મ લાને વા રોગ અબરોધક જાતહર્લ લનાન્તે ખેંચબારી સરસફાળ ગર્ને, નાભો હાથાઉંસ, સ્વસ્થ બીંદું પ્રયોગ ગરી આલુ ખેતી ગર્ને રોગ દેખિએનિટિકે મ્યાન્કોઝેવ ૭૫% ડાંદું પી (જસ્તે ડારથેન એન-૪૫) કો ૨-૩ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીનો દરતો ૭ દિવસો ફરકમા ૩ દેખિ ૪ પટક છુંને તા કપર અક્સિસલ્કોરાઇડ ૫૦% ડાંદું પી (જસ્તે અનન્કુપ ૫૦ બલાઇટક્સ ૫૦) કો ૨-૩ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીનો દરતો ૭ દિવસો ફરકમા ૩ દેખિ ૪ પટક છુંને વા ડાઇમિથોમર્ફ ૫૦% ડાંદું પી (જસ્તે કિંગસ્ટભલ ૬૦) ૧.૬-૨.૫ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીનો દરતો છુંને રોગ ધૂરે બદેમા મેટાલ્યાકિસ્ટલ ૮% સ્થાનકોંચેવ ૬૪% ડાંદું પી (જસ્તે રિઝેમિલ ૭૨% ડાંદું પી વા ક્રિનોવસ્ટિલ ગોલ્ડ ૭૨% ડાંદું પી) ૧.૫ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીમા રાખી છુંને અંક વિષાડી ગાલખેડાકો ડઢુવામા જસ્તે ગર્ને

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. ऐरेट (Wart disease)	आलुको दानाको आँखाहरूमा ससाना सेता खटिराहरू जस्ता लक्षण देखिन्छन् । जुनपछि बिस्तारै बढेको दानालाई उत्तराहरूमा अलु नोप्ने । आलुको आकार बिधिन्छ । त्यस्तो आलु पछि कालो हुन्ने जान्ने र कुहिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नोप्ने । रोग लागेको खेतमा आलु नोप्ने ।
३. ओइलाइन वा खेरो पिप चक्के रोग (Brown rot)	बोट एककासि पानी नभएको जमिनमा ऊमे जस्तो ओइलाइए पर्न थाल्दछ । रोगी दाना काठदा नशा वरिपरि खेरो चक्का हुने र पिप जस्तो निक्कन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नोप्ने । रोग ग्रस्त क्षेत्रमा अन्तर्बालीसँग घुम्ती बाली लामाउन्दछ । रोग लागेको बोट जलाउने वा दाना जम्मा गरी गाइने ।
४. दादे रोग (Common scab)	आलुको सतहमा केही उठेका अथवा खाडलापेका दादरहरू देखार्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग रहत स्वस्थ आलु रोगे । रोगी आलु नष्ट गर्ने । रोग ग्रस्त क्षेत्रमा घुम्ती बाली लामाउने । आलु बढेने बेलामा माटोमा चिस्यान कायम राख्ने ।
१५.१.४ तत्कारी बालीका रोग र कीराहरू		फूलकोबी सम्हूँ (फूलकोबी, बद्दाकोबी, ब्रोकाउली, मूला, रायो, सलगम, याँडकोबी आदि) का बालीलाई क्षति पु-याउने प्रमुख कीराहरू
कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको परिचय
१. बन्दाको पुतली (Cabbage butterfly)	वयस्क पुतलीको परखेटाको रड सेतो र अधिकरूप परखेटाको करीब अग्रभागमा काला धञ्जाहरूका हुन्छन् । कूने पुतलीका लाख्नेहरूको शरीरमा पहेला धमाहरू हुन्ने भने कूने पुतलाका लाख्नाहरू होरिया हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> कीराका पहेला फूल र लाख्नेहरूलाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने । पुतलीहरूलाई हाते जालीले पक्रेर नष्ट गर्ने । कीराको प्रकाप बढ्नी भएमा सम्पर्ण पातहरू खाइदिन्छन् । मालाथान ५.००% ई.सी. २ मि.लि. प्रति लिटर वा झामेकिटन बेन्च्याइड ५.००% ई.सी. १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा बनाएको झोल छन् ।

किंवाको नाम	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
२.इंटर्बुडे पुतली (Diamond Back Moth)	वयस्क पुतली खेरो रडको हुन्छ। पखेटाको भित्री किनारामा सेतो निकोणाकार तीमवटा विरहहुँन्। पुतली बसेको बेला उक्त चिह्नहरू निलेर इंटर्को आकार बन्दछ।	पातको हरियो भगा खाइदिनाले पातहरू हरियो जिल्लो जस्तो बन्दछन्। प्रकोप बढी भएमा बिरुवाको सम्पूर्ण पातहरू नष्ट भई बढन सक्दैनन्।	तरकारी लिइसकेपछि बँकी रहेका बोत र पातलाई नष्ट गर्ने। फूलकोबी मधूका बाली र गोल भेंडसँगै लगाउने। प्राकृतिक शत्रुहरू जस्तै कोटेसिया झुट्टी, एक्स्ट्रिलिस, कमिला, माझुगा, चारा आदिको संरक्षण गर्ने। यसको आकर्षण त्वरूको प्रयोग गर्ने। लार्भा माना हुन्दा ची ठी के . को प्रयोग गर्ने। एजाडियाकीन ०.०३५% इ सी (जस्तै मल्टिनीम, निम्बसिडिन) ५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा गर्खेर छन्। बुभेरिया तेसियागा जैविक विषादी २.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीका द्वारे संरक्षण पाख छन्। इमामेकरीन बेन्च्वाइट ५% एम जी (जस्तै किङ्गा स्टार, एमस्टार) ०.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छन्।
३.मुर्तिको पात खेन लाख्मे (Tobacco caterpillar)	वयस्क पुतली खेरो रडको हुन्छ। यसका पखेटामा बाझाटा-टिङ्गा घर्सार्हहरू हुन्छन्। लाख्मेहरू प्रायः गरी हरियो खेरो रडका हुन्छन्।	मुरुको आक्रमणमा पातहरूमा खालै ज्वाल देखिन्दैन्। प्रकोप बढी हुन्दा सम्पूर्ण पात खाई बिरुवा पातविहिन बन्दछ।	फुल र लाख्मेहरू जम्मा गरी नष्ट गर्ने। खेतबारीमा पानी पाटाउने। माथि इटवृद्ध पुतलीको व्यवस्थापन गर्न बताइएका निमजन्य विषादी प्रयोग गर्ने। अझीरताई पासो बालीको रूपमा लगाउन सकिन्च। स्पोडो ल्यू वा स्पोडो एन.पि.भि. को प्रयोग गर्ने। गोलभेंडमा बताए जस्तै गर्ने।
४.उम्रने खपटे (Flea beetle)	वयस्क कालो उपियाँ जस्तो फड्कने खपटे हुन्छ।	पातहरू मसिना खालैचाल हुन्छन्।	माथि सुर्कीको पात खाने लाख्मेहरू बताइएको निमजन्य पादार्थ र विषादी प्रयोग गर्ने।

કિરાકો નામ	પહેચાન	ક્ષતિકો પાહિચાન	વ્યવસ્થાપન વિધિ
૫. માટો મુદ્દિ બર્સી ક્ષતિ ગર્ને કીરાકાઈ (ખૂસે, ફેડ કાટને, કિરા, ગતો કમિલા, કિર્થો) (Soil Insects)	ખૂસે: વચ્ચાસ્ક ખેણે તથા કાલો હુંઠ એ લાઘ્રે હેંસિયા આકારોને હુંઠ ફેડ કાટને: ધ્વાંસે પુરલી, લાર્ભ ચિરલો કાલો ગતો કમિલા: જરા વરિપણી મસિના ખેરા ગતા કીરાકો સમૃદ્ધ ખેરા ગતા કીરાકો સમૃદ્ધ ખેરા ગતા કીરાકો સમૃદ્ધ	• બિરુવા ઓઝાલાઉને ર મર્છી • બિરુવા ડાલ્છ, બિરુવા ઓઝાલાઉંછ ર મર્છી	• કાંચો ગેબર પ્રોગા નર્માને • પાની પટાઉને • ઝુગ્યાતાને થ્રૂપો રાબી કીગા જમા હુંને પાસો બનાઉને • ગહુંતકો ઝોલ બાર્ના માટે મિજાઉને • સાલિન્દા: આક્રમણ હુંને ખેતમા, રોપાઈ ગર્નું અગાવે કલોપાઇરીફસ ૧૦% જી આર (જસ્તે દેવિચાન ૧૦% જી આર) વા માલાધિયન ૫% ડી પી (માલાધિયન ૫% ધૂલો) ૧ કે.જી. પ્રતિ રેપનીકા દરલે માટોકો ઉપચાર ગર્ને વા કલોપાઇરીફસ ૨૦ ઈ.મી. (જસ્તે ડર્સવાન, ફાઇનબાન, ર્સબાન) નામક ક્લિનિશાક વિષદી ૧ મિ.લિ. પ્રતિ લિટર પાનીકા દરલે ખેતમા છેને
૬. લાહી	• પદ્બીઠા ભાજકા રન્ધુંપણકા મસિના હારિયા ડંકા હુંઠનું લાઘ્રોકો સંખ્યામા દેવિન્ઠનું	• બિરુવા રોગાઉને • લાહીલે આક્રમણ ગરેકો દેવિને • અન્ય કમિલા હિંદેકો દેવિને	• સુર્ટિકી ઝોલ બાર્ના છેને • પહેલો પાસો પ્રોગા ગર્ને • ગાઈવસ્તુકો મુત્ર ર પાની (૩:૪) કો અનુપાતમા મિશાઇ ૨-૩ દિન ફરકમા પટક પટક છેને • ગોળખેડામા વતાએ જરૂરે ગર્ને વિષદી છેને

૧૫.૧.૫ ફૂલનોબી સમૃદ્ધ બાલીકા રોગહર

રોગકો નામ	લક્ષણ	વ્યવસ્થાપન વિધિ
૧. અલટનેરીયા થોલ્સે (Altenaria Leaf Spot)	• ખેરો વા કાલો સ-સાના ગોલાકાર થોલ્સાહર પહીલે પાતમા દેવા પર્દજીન તી થોપલામા પઢિ ચવકા વિકાસ હુંઠ ત્યાસ્તા થોપ્લાહર ઢાંઠ ર કોસામા સમેત દેવાઈંન	• રોગી પાત ર અન્ય ઝાપાત બટુલોર જલાઉને • જ્વાનકોને ઉ૧૧% % ડાંનું પી (ડાંથેન્યમ-૪૫, અનુ.એમ-૪૯) ડુસીનિશાક વિષદી ૩ ગ્રામ પ્રતિ કિલો બીજાંકા દરલે બીજા ઉપચાર ગર્ને • જ્વાનકોને ઉ૫% % ડાંનું પી (ડાંથેન્યમ-૪૫, અનુ.એમ-૪૧) વા કપપાંઅક્સિલ્કોરેટ ૫૦% ડાંનું પી (બ્લાઇટર્સ, ક્રૂરેક્સ) ડુસીનિશાક વિષદી ૨-૩ ગ્રામ પ્રતિ લિટર છેને

રોગકોને નામ	લક્ષણ	વ્યવસ્થાપન વિધિ
૨. ડાંઠ કુહિને રોગ (Sclerotinia Rot)	માટોકો સતહનિરિકો કાઉટલીકો ડાંઠ કુહિછર સેતો દુમી ઓન્કો દેખિન્છ વા ફૂલ ફુલેકો બેલામા બોટ આઇલાઉંછ બોટકો ડુકની રંડ સેતો ફુર્ઝી દુંકા સાથે ડાંઠભિત્ર કાલા ગિરિખરું દેખિન્છન્	<ul style="list-style-type: none"> રોગ મુઠ ક્ષેત્રકો બીજ પ્રયોગ ગર્ને રોગી બોટહરુંકો ડાંઠ બટુલે જલાઉને તીન હસ્તદેખિ એક સહિતનાસમાં રોગ પ્રસ્ત ખેતમા બાલી લગાનું આપાડિ પાની જમાઉને ધનસંસાં બુર્ઝી બાલી લગાઉને જનિન તથા ગર્દા ગહોરો ખનજોત ગર્ને
૩. નસા કાલો ખર્દુ કુહિને (Black rot)	પાતાકો છેલ્લાટ લક્ષણ સુર ખર્દુ અંગેજી ભી (V) અકારાકો પહેંટો લક્ષણ દેખા પરંચ ર પછી નસાહર કાલો ભી ડાંઠસમ્મ પુર્ણ બેટ કુહિન્છ	<ul style="list-style-type: none"> રોગ નલાગોકો ક્ષેત્રકો સ્વસ્થ બિડ માત્ર પ્રયોગ ગર્ને રોગી બોટ બિલ્ખા હાર્દિન્ નાં ગર્ને કૃસિપેન્ની પરિવાર બાહેક અન્ય બાલીસંસાં ચુન્ઝી બાલી લગાઉને
૪. ડાઉની મિલડયુ (Downy mildew)	પાતમા સ-સાના ચાંચી ડકા થોલ્લાહર દેખિન્છ તરલ્લો સતહમા સેતો દુરી ઓન્કો દેખિન્છ રોગ જચાડા વ્યાડમા લાને ભએતાપનિ અનુકૂલ વાતાવરણમા કાઉલી સમેત કાલો ખર્દુ સુદુરછુ ત્યસ્તો પલકો ડાંઠહરું સમેત કાલો હુંછુ	<ul style="list-style-type: none"> બીજાલાઈ કાર્બન્ડાજિમ 50% ડલ્ટું પી (ડેરોસાલ) લે ઉપચાર ગરે માત્ર બ્યાડ ગાઢે બંધ રાખા ધેરે બાબત્લો નરાંદે રોગ પાતહરું ર ઝાંખાહર બટુલેર નાસ ગર્ને ધેરે રોગ લાગેકો ખેતમા ચુન્ઝી બાલી લગાઉને ચ્યાનકોનેવ ઊ૧૦% ડલ્ટું પી (ડાયથેનેમ-૪૫, અનુ એમ-૪૫) વા કંપઅક્સીલોટોઇડ ૫૦% ડલ્ટું પી (બ્લાઇટક્સ, કસ્ટરક્સ) દુસીનાશક વિષાદી ૨-૩ ગ્રામ પ્રતિ લિટર છન્ને
૫. ટાનિપ મોઝયાક ભાઇસ (Turnip mosaic)	પાતમા ગાડા હરિયો ર હલ્કા હરિયો રડકો દ્ઘિખબિરે લક્ષણ દેખા પરિ ગાડા હરિયો ભાગહર માધ્ય ઉંઠકા દેખિન્છન્	<ul style="list-style-type: none"> રોગી બોટ દેખા પનસાશ ઉહેલી જલાઉને રોગ સાર્ને લાહી કીરા નાં ગર્ને રાતો જાતકો રાયોમા યો રોગ કરું લાદદુલું
૬. કલબ રૂટ (ગદા જસ્તો જા હું) (Club Root)	<ul style="list-style-type: none"> બિલ્ખાકો વુદ્ધ રોકિન્છ, પહેલાન્છ, બદ્દન સવૈદૈન યાંત્રા બિલ્ખા ઉંબેલે હેંગમા જરા ગદા જરન્નો ડલ્લો પેરકો આકાર દેખિન્છ જરા બાબત્સો, 	<ul style="list-style-type: none"> ચુન્ઝી બાલી લગાઉને (૩-૪ વર્ષમાં ફૂલકોબી વર્ગકારી લગાઉને) રોગી બોટ જલાઈ દિને વા ગાડિદિને યો રોગ કરું એ.ચ. ભ્રક્કો (અન્તિય) મારોગમા ધેરે છેલને ભાકાલે ચનું પ્રયોગ ગરી માટોકો પિ.એ.જ.ર ખાત્વા બઠી બનાઉને

रोगाको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	<p>मोटे र ठूलो हुनाले जराको भाग अत्यधिक ठूलो हुन जान्छ । तर फेद जरा (जमिन माथिको भाग) सामान्य हुने हुनाले जरा गदा जस्तो देखिन्छ । यसभी वृद्धि भएका जराहरू कुहिएँ काला भएर जान्छन्।</p>	<ul style="list-style-type: none"> जीवाणु रहित नसरीमा बोना हुन्नाउने । रोग लागेको ठाउँको बोना अन्त ताउमा लैजाने रोक लाउने । टक्कसलकमाइड ०.३% डब्ल्यू पी (नेपिजिन) १०-१५ केजर्ची/प्रेमीना वा ३ ग्राम प्रति बोट । नसरी ब्याडमा ३ केजी प्रति १० घन मिटर ।

भयान, फर्सी काँक्रो, लौका, घिरेला, कोरेला, चट्टूल आदि वालीमा लान्ने कीराहरू

बाली	कीराहरू	कीटनाशक विषदीहरू		व्यवस्थापन विधि
		मात्रा	कहिन्ने हालन्त	
टमाटर	फलमा लाने गभारो	<ul style="list-style-type: none"> एजाडिरेक्टीन ०.० ३% इ सी (मल्टीनीम,निम्बेसिडिन) जैविक विषादी हेलो एन पी भी (हेली माइड) १०० एल इ जैविक विषादी बी टी के नैम्बालुन १० ०% इ सी (रिमान) लाम्डासाइहेलोश्न ५% इ सी (सिल्था प्लस, कराटे) हेलि ल्यूर पासो को प्रयोग गर्ने, परजीवी कीरा ट्राईक्रोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्दने । 	<ul style="list-style-type: none"> ५ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा १ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा १-३ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा १ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा ०.५-१ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा 	फुल पारेको देख्ना
	सुरीको पात खाने लार्फ	<ul style="list-style-type: none"> एजाडिरेक्टीन ०.० ३% इ सी (मल्टीनीम,निम्बेसिडिन) जैविक विषादी स्पोडो एन पी भी १०० एल इ जैविक विषादी बी टी के नैभालुन १० ०% इ सी (रिमान) लाम्डासाइहेलोश्न ५% इ सी (सिल्था प्लस, कराटे) 	<ul style="list-style-type: none"> ५ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा १ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा १-३ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा १ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा ०.५-१ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा 	फुल पारेको देख्ना
		<ul style="list-style-type: none"> स्पोडो ल्यूर पासोको प्रयोग गर्ने परजीवी कीरा ट्राईक्रोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्दने । 		

વારી	કીરતારૂષ	કીટનાશક વિષાદીહસ્ત		બ્યાવથાપન વિધિ
		માત્રા	કહિલે હાલ્ને	
માઇનર	સેટો છિંગા/ લાહી/ લિફ	<ul style="list-style-type: none"> તૈવિક વિષાદી ભાર્ટિસિલિયમ લેકાની ૧.૧૫ ડબ્લુ પી (મિલ્કીલ, ભાર્ટિજિન) એજાડિરેક્ટિન ૦.૦ ૩% ઇ સી (મલ્ટીનીમ, નિમેબિસિડિન)) ઇમિડાક્ટોપ્રિડ ૧૭.૮ એસ એલ (એડમાઇ, એટ્મ, ચેમિડા) એમિટામિટ્રિડ ૨૦૦% એસ પી (એક્ટ્રો, મ્યાજિક, મનિક) થાગમેથોલ્કામ ૨૫ % ડબ્લુ જી (એસ્બા, એર્સ્, નેન્ભા) પેહેલો ટાંસિને પાસો પ્રયોગ ગર્ને 	<ul style="list-style-type: none"> ૫ ગ્રામ.પ્રતિ લિટર પાનીમા ૫ ગ્રામ..પ્રતિ લિટર પાનીમા ૧ મિ.લિ.પ્રતિ ૫ લિટર પાનીમા ૧ ગ્રામ. પ્રતિ ૧૦ લિટર પાનીમા ૨ ગ્રામ પ્રતિ ૫ લિટર પાનીમા ૧ મિ.લિ.પ્રતિ લિટર પાનીમા 	<ul style="list-style-type: none"> કીરતારૂષ દેખિએપણી ૭૭ દિનનો ફરકમા છેને । ૫/૫ વિનિકો અન્તરાલ
કુરા	ટુટા પાત છન્ન	<ul style="list-style-type: none"> બાલી ચક્ક અપનાઉન્ પ્રતિ રોપની ઎ટા ટિ એલ એસ લ્યૂર ઓટા ટી પાસોમા રાખી કીરાકો અનુગમન ગર્ને ર પ્રતિ રોપની ૫ વટા રાખી બ્યાવથાપન ગર્ને સ્ટેટીકી ટાપ પ્રયોગ ગર્ને સંક્રમિત બિરુવાકા ભાગાહુસ સંકલન ગરી જલાઉને નિમસા આધારિત વિષાદીહસ્ત એજાડિસિલિટન ૧ પ્રતિશત ઇસી મેટાગાઇઝિયમ એનિસાફિલાઈ ગહુંત પાની વાલોએટ્ટાનિલિઓલ ૧૮.૫ પ્રતિશત એસ. સી. સિનાસ્થાડ ૪૫.પ્રતિશત એસ. સી. પલુવિન્ડિયામાઇડ ૩૯.૩૫ પ્રતિશત એસ. સી. ઇમામેકિન બેન્જોએટ ૫ પ્રતિશત ડબ્લુડિઝી 	<ul style="list-style-type: none"> ૩ એસ એલ પ્રતિ લિટરકો દરતે ૪ કે જી પ્રતિ હેટ્ટર પ્રયોગ ગરી અધ્યાત્મકો બ્યાવથાપન ગર્ને ૧૧.૫ કો અનુપાતમા મિસાઈ ૧૫ એલ/લિટર પાનીમા મિસાઈ ૧૫ એલ/ઇલિટર પાનીમા મિસાઈ ૧૫ એલ/૩-૫ લિટર પાનીમા મિસાઈ ૧૫ એલ/ઇલિટર પાનીમા મિસાઈ 	<ul style="list-style-type: none"> ૧૦-૧૫ દિન ૧૦ દિનનો ફરકમા છેને ૧૦- ૧૫ દિન ફરકમા છેને । ૧૫ દિનનો અન્તરાલ

વારી	કીરતારુસ	કીટનાશક વિષદીહળ		અન્યવિષદીહળ વિધિ
		માત્રા	કહિલે હાલ્ને	
ભન્તા	૧) ભણટાકો ગમારો ૨) થોપ્લે ખાપટ	એજાડિરેક્ટિન ૦૦.૩% ઇસી (મલ્ટીનીમ, નિમ્બેમિઝિન) ઇસ્માર્મેક્ટિન કેચોપ્ટ ૫% ઇસ જી (કિના સ્ટાર, એન સ્ટાર) સાઇરમેશિન ૨૦૦% ઇસી (નાગસાઇર, સાઇપર હૈટ, આલસુપર) લામ્ડિસાઇહેલોશિન ૫% ઇસી (બ્રાંભો, એષેન, ક્રાટે) ફેનન્થલિસેટ ૨૦૦% ઇસી (ફેનન્થલ, નાગફેન, ડેન્ફેન્ન)	• ૫ મિ.લિ. પ્રતિ લિટર પાનિમા • ૦.૫ ગ્રામ .પ્રતિ લિટર પાનિમા • ૦.૫ મિ.લિ. પ્રતિ લિટર પાનિમા • ૦.૫ – ૦.૬૫ મિ.લિ. પ્રતિ લિટર પાનિમા • ૦.૭૫ મિ.લિ.પ્રતિ લિટર પાનિમા	બિરુવા હુક્કિસકે પછિ છેંને રીકા લાગેપછિ પનિ છેંને
	અન્ય ઉપયાઃ	ફુલ, લાઘુ તથા વચ્ચસ્ક અવસ્થાકા કીરતારુસ બટુલી નાખ ગાંને । વચ્ચસ્ક ખષપેટ બટુલી નાખ ગાંને । ભન્તાકો ગમારોકો પુતલી લ્યુસિનોડસ ફેરોમેન ટ્રયાપ કો પ્રયોગ ગર્ની સંકલન ગાંને ર નાખ ગાંને । જુનમા ભાટા રેપાઇ ગાંને, ગમારો લાગેકો મુના ર ફલાલાઈ નાખ ગાંને		
	કાંક્રો, ફર્સી, લૌકા, વિરોલા, કેલા, ચહેરાલ	૧) ફર્સીકો રાતો ખપટે ૨) ફર્સીની ફલ કુહાઉને-ઔંસા	• માલાથિયન ૫૦૦% ઇસી. (માલાથિયન સ્મેટી, સાયથિયન, સુધ્યથિયન) • નિમસા આધારિત કીટનાશક વિષાદી છેંને • માલાથિયન ૫૦૦% ઇસી. (માલાથિયન સ્મેટી, સાયથિયન, સુધ્યથિયન)	અન્ય ઉપયાઃ કુહેર ઝેરોકો ફલાલાઈ બટુલી ગહ્યો ખાડલમા હાની પુરી રીતે ઔંસાકો માઉ સ્નિગ થતા ઉતા ઉડેકો દેખાસાથ
	અન્ય ઉપયાઃ	ચુલિયાર ફેરોમોન પાસોકો પ્રયોગ ગર્ને, ઔંસા લાગી કુહિએ ઝેરકા ફલાલાઈ બટુલી ગહ્યો ખાડલમા હાલી પુરિદિને । વેક્ટ્રોસેરા કપ્યોજિટી લ્યુરૂકો પ્રયોગ ગર્ને ।		
	૩) થોપ્લે ખાપટે ૪) લાહી	ભન્તા જસ્તે બન્દા કાઉલીમા જસ્તે	ભન્તા જસ્તે બન્દા કાઉલીમા જસ્તે	કીરતારુસ બાલી ટિન્પે બેલા નસ્પણા

બ્યાબસ્થાપનકા વિધિ		
રોગકો નામ	લક્ષણાઙ્ક	લક્ષણાઙ્ક
૧. પાઉડરી મિલ્ડ્યૂ (Powdery Mildew)	<p>પાતમા સેતો ખરાની છોકો જરસો લક્ષણ દેવા પર્દણ રાતદેવા પર્દણ રેણ લોગો પાતહરુ રાતહરુ નાથ ગર્ને ।</p> <p>દર્દું ભાગ ચુન એક ભાગ ગનધકાંકો ઘુલો મિસાએ મલમલકો કપડમા પેકો પાર રાગ્રારી છુંને । અથવા ડિનોક્ષાપ ૪૮%ઃસી (ક્વારાથેન) ૦.૫-૧ મિ. પ્રતિ લિટર પાનિમા મિસાએ પાતહરુ ગાળી ભિજે ગરી છેકને । અથવા કાર્બન્ડાજિમ ૫૦ % ડબ્લુ પી (વેન્ચિસ્ટિન, ધનસ્થિન, ડેરોસલ) ૧ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીમા અથવા સલ્ફર ૮૦ % (સલ્ફેરસ, સલ્ફાર, સલ્ફીલ) ૨.૫ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીમા અથવા થાયોયાનેટ મિથાઇલ ૭૦% ડબ્લુપી (કાન્ટલ, હેકજાસ્ટપ, કિંગસિન) ૧.૫ ગ્રામ</p>	<p>ખેતબારી સપજા રાખણ રેણ લોગો પાતહરુ રાતહરુ નાથ ગર્ને ।</p> <p>દર્દું ભાગ ચુન એક ભાગ ગનધકાંકો ઘુલો મિસાએ મલમલકો કપડમા પેકો પાર રાગ્રારી છુંને । અથવા ડિનોક્ષાપ ૪૮%ઃસી (ક્વારાથેન) ૦.૫-૧ મિ. પ્રતિ લિટર પાનિમા મિસાએ પાતહરુ ગાળી ભિજે ગરી છેકને । અથવા કાર્બન્ડાજિમ ૫૦ % ડબ્લુ પી (વેન્ચિસ્ટિન, ધનસ્થિન, ડેરોસલ) ૧ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીમા અથવા સલ્ફર ૮૦ % (સલ્ફેરસ, સલ્ફાર, સલ્ફીલ) ૨.૫ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીમા અથવા થાયોયાનેટ મિથાઇલ ૭૦% ડબ્લુપી (કાન્ટલ, હેકજાસ્ટપ, કિંગસિન) ૧.૫ ગ્રામ</p>
૨. ડાઉની મિલ્ડ્યૂ (Downy Mildew)	<p>યો રોગકો પ્રકોપ કાંક્રોપ ક્રોપ ક્રોપ ક્રોપ ક્રોપ ક્રોપ ક્રોપ પાતમા હલ્કા ખૈરો રંગકો કુનારેકા થોલ્લાદું દેવાદર્ઢનું પાતકોને તાલનો સતતમા દુસી ઉંફેકો દેવિન્છનું પાતહરુ છિટું મુકાઈ બોટલાઈ સમેત સુકાંદરદછ ફલકો આકારમા ચિકૃતિ દેવા પર્દણ </p>	<p>રોગ રહિત ક્ષેત્રકો સ્વસ્થ બીજું માત્ર પ્રયોગ ગર્ને ।</p> <p>ઉપચારિત બીજુબાટ માત્ર ઉત્તરાદિત બેરી રોધે ।</p> <p>રોગી બેઠ ૨ અન્ય જીવપાતહરુ રૂચિત તરિકાને નાથ ગર્ને ।</p> <p>ચિરામ ૭૫ % ડબ્લુ એસ ૨ ગ્રામ પ્રતિ કિલોગ્રામ દરલે બીજું ઉપચાર ગર્ને ।</p> <p>ફલ નલાગોવો અવસ્થામા ખેણ કરપ અક્ષિસ્કરતોરાઇડ ૫.૦% ડબ્લુ પી (જ્નાઈટરસ્સ, ક્યુરેક્સ) વિષારી ૨-૩ ગ્રામ પ્રતિ લિટર પાનીકા દરલે વિષારી છેકને ।</p> <p>અથવા</p>

કાઁકો ફરમ્ફી જાતકા બાલીમા લાને રેગાહરુ

रोगाको नाम	लक्षणहरू	न्यवस्थापनका विधि
३. कुम्कबर मोज्याक र स्वचास मोज्याक भाइस (Mosaic Virus)	पातमा हरियो र फिका हाहेलो छिपिरे लक्षण देखपरी बोट बड्न सक्नेन। क्रोप धैरे भएमा बोटका टुप्पाहरूमा गुजमुझिएको लक्षण देखा पर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोट देखा पर्ना साथ उद्देशे नाश गर्ने । स्वस्थ बीउ गेँदे । रोग सार्ने खाटे किरा र लाहि किएको नियन्त्रण गर्ने ।

गोलभेंडा, भाप्टा र खुमर्नी बर्गका बालीमा लाने रोग र कीराहरू

रोगाको नाम	लक्षणहरू	बचावस्थापन विधि
१. डहुवा रोग (Blight)	पातमा डहेको जस्तो लक्षण देखिएन्छ । सुखुमा पानीले भिजेको जस्तो हल्का खोरो हुन्छ र गाढा खेरो वा कालो रङमा परिणात हुन्छ । अनुकूल चातावरणमा त्वस्ता थेल्लाहरूको वृद्धि भई बोटलाई डढाइयिन्छ । औसिलो अवस्थामा पातको तल्लो सतहमा सेतो दुसी देखिएन्छ र फलमा खेरा काला दागहरू देखा पर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको बोट, पुराना बोटहरू र झारात बटुली जलाउने १ खेतबारी सफासुधर राख्ने । रोग सुखुम दुने बेलातेपिखि कपर अविस्तरलागाइड (ल्लाइटक्स ५०% डब्ल्यू पी १५% ग्राम १ मेक्नोजेव ७५% डब्ल्यू पी (डाइथेनएम - ४०) विषादी १.५ ग्राम मिलाई जम्मा ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाए ७-१० दिनको कफरकमा ३-४ पटक बोट ग्रामरी भिजिने गरी छक्कने । अथवा कलोरेथेलोनिल ७५% डब्ल्यू पी (डिफोन-स, कवाच, प्रोटेक्टर) १.५ ग्राम अथवा ग्रामिनेव ७० % डब्ल्यू पी (एट्कोल, एट्रोल्ड,) ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाए छक्कने । डामेशेयोमर्फ ५०% डब्ल्यू पी (विनास्ट्रीभल, एन ब्याट, रियल) १.५ ग्राम वा फेनामिडन १०% + स्थानकोजेव ५० % डब्ल्यू जी (किन टेन, सेक्टरन) ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाए छक्कने । साइमोक्सानील ८% + स्थानकोजेव ६४% (विनामिल ७२, मोक्सीमेट) २ ग्राम वा मेटाल्याक्सील ८% + स्थानकोजेव ६४% (सिडोमिल, क्रिमामील एमजेड, क्रिन्वेसील गोल्ड) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाए छक्कने ।

रोगको नाम	लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
२. टोमारो मेज्जायक भाइस (Mosaic Virus)	साधारण पातको हरियोन मध्या बोते हरिया र हल्का हरिया भागहरूमा छिप्निए लक्षण देख्यपर्दछ। त्यस्ता पातहरूमा खालडा छुर्डी पर्नेको समेत देखिन सक्छ। बोटेनाको वृद्धि ग्रासाङ्ग हुँदैन र फल कम लाईछ।	<ul style="list-style-type: none"> स्वस्थ बोटमा फलेका फलबाट मात्र बोउ छान्ने। रोगी बोट हटाई नपर्ने। रोगी बोट छोए हात राखी नयोई स्वस्थ बोटलाई नछुने।
३. लीफ कर्ल भाइस (पात घुन्निने रोग) (Leaf Curl Virus)	यो रोग खुसानी र गोलभेडाको लागि महत्वपूँछ छ। रोग लागेको बोटका पातहरू घुन्निए माथिलि फर्कन्छ र पातहरू फिका पहेलो र साना साना हुँच्छन्। खुसानीमा पातहरू ढुगाको आकारमा घुन्निन सक्छ। त्यस्तो रोग लागेको बोतहरूमा कम फुल्ने वा फलै नसाने परिण हुन सक्छ। यसबाहिक पातहरूमा गुजमजिएको लक्षण पनि देखा यस्तुन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको बोट देखा पर्नासाथ उखेलेर नष्ट गर्ने। यो रोग सेतो झिँगाबाट सर्व हुनाले डाईमेथोएट (रोग ३०% ई.सी.) कीटनाशक विषली १ मि.लि. प्रति लिटर पानीका दरले प्रयोग गरी त्यसलाई नियन्त्रण गर्ने।
४.डल्वा (Phomopsis Blight)	बेनमिया डाँठ कृतिएको लक्षण देखा पर्छ भने पातमा गोलो खेरा थोलाहरू देखिए बीच भागमा केही फिकापन देखिन्छ। मसिना काला काला पिकोको टाउको जस्ता दागहरू हुँच्छन्। त्यस्तै फलमा चक्का पेरेको ठल्ठूला थोलाहरूको विकास भई कालो मसिना गिर्खाहरू देखिए फललाई कुहाइदिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने। कार्बो-ड्यूजिम ५०% डब्ल्यु पी (लेभिष्ट, डेरासल, धनुष्टीन) २ ग्राम प्रति विलोको दरले बीउ उपचार गरेर मात्र बेना राख्ने। मेन्कोजेव ७५% डब्ल्यु पी (डाइथेनएम-४५, इन्डोफिल एम ४५, सर्या एम ४५) अथवा कपर अविसक्लोरोइड५०% डब्ल्यु पी (ब्लाइटक्स, क्युरुक्स), २-३ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले मिसाई छर्ने। घम्टी बाली लगाउने।
५.ओइलाउने रोग (Wilt)	बोटहरू सर्लकक ओइलाएको देखिन्छ। त्यस्ता बोटलाई काटेर सफा पानीमा डाँठ डबायो भने सेतो शाकांग निस्केकर पानीमा धार्लाई र धमिनो बाटु।	<ul style="list-style-type: none"> सोलानेसी परिवारको बाहेक अन्य बाली सँग घुस्ती बाली लगाउने। रोग अवोधक जातहरू लगाउने।

		लक्षणहस्त	ब्यवस्थापन विधि
रोगको नाम			
६. जरामा गँडा पर्ने रोग (Root Knot Nematode)	बोट सानो र खाउउट भई बढन सबैन र पातहरू पहेलिएँ झर्न थाउँ। त्यस्ता बोटको जरामा साना गिर्खाहरू बेमेका हुन्छन्। जसले गर्दा पछि बोट ओइलाउँछ।	<ul style="list-style-type: none"> • बोटको टुप्पा माथिबाट सुखै आउँछ। यसले गर्दा पौे हाँगा वा बोट सकेक मर्दछ। बोटको ढाँठहरूमा काला काला स-साना गिर्खाहरू देखिन्छन्। खुम्नीको फलमा खास गरी शातो हुने बोलामा दाहहरू देखिई पछि फल कुहिन्छ। त्यस्ता दाहहरूमा शर्पै काला गिर्खाहरू बन्दछन्। 	<ul style="list-style-type: none"> • अन्न बालीसँग युनी बाली अपनाउने। खेतको खनकोत गाहिरोसँग गर्ने। • मुख्य बालीसँग सूर्यमुखी, सयपत्री जस्ता फूलको बोटहरू रोन्ने। • रोगी बोटहरू उचित तरिकाले नष्ट गर्ने। • रोगी बोटको फलबाट बीउ नाराङ्गे। • क्याटन ५०% डब्ल्यू पी (धानटन) विशदीते बीउ अचार गर्ने। • खेतमा सफासुधर राख्न रोगा लागेका पुना बोटहरू र झारपातहरू बढुलेर जलाउने। • रोगको लक्षण देखा पनर्साथ कप्र अक्षमिकलोगाइड ५०% डब्ल्यू पी (ब्लाइट्स) म्याकोजेव वा ७५% डब्ल्यू पी (डाइथेन एम-४५) र ग्राम प्रति तिटर पानीमा मिसाएँ ७-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कन्ने। अथवा कलोगेथेलालोनि ७५% डब्ल्यू पी (डिकोन्स, कावाच, प्रोटेटर) २ ग्राम अथवा क्याटन ५०% डब्ल्यू पी (क्याटन, क्याट) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएँ र छर्कन्ने।
७. कोत्रे रोग (Anthracnose)	बोटको टुप्पा माथिबाट सुखै आउँछ। यसले गर्दा पौे हाँगा वा बोट सकेक मर्दछ। बोटको ढाँठहरूमा काला काला स-साना गिर्खाहरू देखिन्नन्। खुम्नीको फलमा खास गरी शातो हुने बोलामा दाहहरू देखिई पछि फल कुहिन्छ। त्यस्ता दाहहरूमा शर्पै काला गिर्खाहरू बन्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> • रोगको लक्षण देखा पनर्साथ कप्र अक्षमिकलोगाइड ५०% डब्ल्यू पी (ब्लाइट्स) म्याकोजेव वा ७५% डब्ल्यू पी (डाइथेन एम-४५) र ग्राम प्रति तिटर पानीमा मिसाएँ ७-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कन्ने। अथवा कलोगेथेलालोनि ७५% डब्ल्यू पी (डिकोन्स, कावाच, प्रोटेटर) २ ग्राम अथवा क्याटन ५०% डब्ल्यू पी (क्याटन, क्याट) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएँ र छर्कन्ने। 	<ul style="list-style-type: none"> • बरिको पासेको रूपमा प्रयोग वा टिएलएम ल्यू केरोमन ओटटी ट्याप वा स्टीकी ट्यापमा प्रति रोपनी एउटा प्रयोग गर्ने। • व्यासिलस थ्रिन्जनेसीस कुस्टकी -बीटी) १०% डब्ल्यू पी १-२ ग्राम प्रति लि. पानीमा सानो अवस्थाको लार्भा हुन्दा सोइपछ छर्कन्ने। • कलोगेण्ट्वानिलिप्रेल १८.५% एससी ३ मिली प्रति १०लि. पानीमा राख्ने। • सिपोनेसाड ४५% एससी १ मिलि प्रति ३ लि. पानीमा राख्ने छर्कन्ने।

सिमी र केगाउ बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. सिन्ट्रे रोग (Rust)	मुरुमा पातमा भिसिना झाँडै सेता कोकाहरू देखिन्छन् पछि ती फोकाहरू खैयो रङमा परिणत भई फुटेर धूला निस्कन्छ। कोसमा पनि यस्ता फोकाहरू देखिन सक्छन्। रोग लागेका पातहरू सुकेर बोट चाँडै मर्ह।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोटका भागहरू, ठुटाहरू अनि झारपातहरू बढ्दूले जलाई खेतबारी सफा गर्न्दै। बीउ उपचान गर्ने बालीमा भए रोग देखा पार्ना साथ गन्धक र चन १:२ भएको अनुपातमा मिसाए प्रत्यालाको कपडामा पोको पोरर छन्। सल्फर ८० %डब्ल्यु पी (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फील) ३ ग्राम प्रति लिटर पारीमा मिसाए छक्कने।
२. धुले दुम्पी/खराने (Powdery mildew)	मुरुमा पातहरूमा फिका रङमा बदलिएको भागहरू देखिन्छन्। त्यस्ता भागहरूमा सेतो धूलो छेको जस्तो हुस्ती उभेको देखिए पछिबाट सबै भाग ढाकिन्छन्। त्यस्तो लक्षण जरा बाहेक सबै भागमा लादछ। रोग लागेको केसा भण्डारणमा छिटो कुहिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोटहरू बढ्दूले जलाउने र खेतबारी मिसाएर गर्न्दै। दई भाग चुन १ एक भाग गन्धकको धूलो मिसाए मलमलको कपडामा पोको पारेर गम्भीर छन्। अथवा डिनोक्सिप ४८% इ सी (ख्यारथेन) ०.५ मि.लि. प्रति लिटर पारीमा मिसाए प्रत्यालाको धूलो भएको रूपमा खिज्ने गरी छक्कने। अथवा कार्बेंडाजिम ५० % डब्ल्यु पी (वेभिस्टिन, धनधीरन, डेरोसल) ०.५-१ ग्राम अथवा थायोथानेट मिथाइल ७०% डब्ल्यु पी (सलेक्स, सल्फर, सल्फील) २.५ ग्राम अथवा थायोथानेट मिथाइल ७०% डब्ल्यु पी (कार्ट्टल, हेकजास्ट, कीगसिन एम) १.५ ग्राम प्रति लिटर पारीमा राखी छक्कने। सम्भव भएसम्म रोग अवरोधक जात लागाउने। स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने। रोगी बोट उखोटे नष्ट गर्ने।
३. मोज्याक भाइस्स (Mosaic virus)	पात पहेलो, जुन्मुज फेको र सानो हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> सम्भव भएसम्म रोग अवरोधक जात लागाउने। स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने। रोगी बोट उखोटे नष्ट गर्ने।
४.एङ्ग्राक्टोज (Anthracnose)	मुरुमा पातमा खेरा थोस्ना देखिन्छन्, पछि गाढा खेरो बन्छ र बीचमा कालो खाल्डो फेको देखिन्छ यस्ता थोस्नाको चारेतिर खरानी रङ्को हल्का खेरो देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> क्याट्यान ५०% डब्ल्यु पी (धान्तुन) विषादीले बीउ उपचार गर्ने। रोगको लक्षण देखा पर्नास्थ कपर अक्सिलोरोइड (ब्लाइटस्प-५०% डब्ल्यु पी) वा मेकोजेव (डाइथेन एम-४५, ७५% डब्ल्यु पी) ३ ग्राम प्रति लिटर पारीमा मिसाए ७-७ दिनको फरकमा ३ पटक छक्कने। अथवा कलोसेथालीना ७०% डब्ल्यु पी (डिफेन्स्ट, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम अथवा क्याट्न ५० % डब्ल्यु पी (क्याट्न, क्यास्ट) ३ ग्राम प्रति लिटर पारीमा मिसाए छक्कने।

१५.१.६ फलफूलका कींग तथा रोगहरूको व्यवस्थापन

आँपका कींगहरू

कींग		पहिलान		क्षतिको लक्षण		व्यवस्थापन विधि	
१. फट्टेक कींग (Hopper)	वयस्क कींग हल्का हरीयोमा खैरो मिसिएको हुँच र उभर्न्छन्।	विनिहरूले गर्दा विश्वामा कालो दुमी लाग्छ।		<ul style="list-style-type: none"> डाइमेथोएट ३०% इ सी (रोए, अनुए, रोगोहिट) १.५ मि. लि.प्रति लिटर पानीमा वा बुझेफेजीन २५% इ सी एस सी (बुझेलोड) १.२ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा वा मालाधियन ५० % इ सी (मालाधियन रिमेंडी, साइधियन, सुधाधियन) १.५ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा वा डेल्टामेथिन २.८% इ सी (डेसिस, डाइस) ०.५ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा वा इमिडाक्टोप्रिड १७.८ एस एल (एडमाइ, एटम, चैम्पिडा) १ मि.लि.प्रति चार लिटर पानीमा वा थायमेथोक्जाम २५% डब्ल्यू जी (ऐमा, एटो, रेनोभा) १ मि.लि.प्रति दश लिटर पानीमा पानीमा मिसाई फूल फुल्नु अगाडि १ फूल झर्न सुख हुँदा १-२ पटक छनै। 			
२. आँप चीज/ कोयाको धुन (Stone weevil)	वयस्क धुन मध्यम आकारको, डल्लो र गाढा खैरो रडको हुँच। छोइ दिवा मेरको जस्तै बहाना गर्दछ।	लाघ्नेहरू आँपको गुदी खाउद कोयासम्म पस्तछन र फल खान लायक हुँदैन।		<ul style="list-style-type: none"> बोटबाट झोका फलहरूर कींग लागेका फलहरूलाई नष्ट गर्ने डाइमेथोएट ३०% इ सी (रोए, अनुए, रोगोहिट) १.५ मि. लि.प्रति लिटर पानीमा वा मालाधियन ५०% इ.सी. (मालाधियन रिमेंडी, सायधियन, सुधाधियन) १.५ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा मिसाई छनै। 			
३. आँपको साइलिड (Mango psyllid)	वयस्क कींग सानो खरानी रडको फेल्टा भएको हुँच।	यो कींगले कोपिलामा आक्रमण गर्दछ जसको फलस्वरूप चम्पा गाँठाहक निस्कन्छन्।		<ul style="list-style-type: none"> १ मि.लि.प्रति दश लिटर पानीमा पानीमा मिसाई फूल फुल्नु अगाडि १ फूल झर्न सुख हुँदा १-२ पटक छनै। 			

आँपका रोगहरू		व्यवस्थापन विधि	
रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि	
१. कोवे (Anthracnose)	पात, कमलो डाँड, फूलको झूणा तथा फलमा कालो दागहरू देखा पर्छन् मटाको टुप्पेबाट सुखै जान्छ। फलमा रोग सुखै लागामा फल झर्दछन्।	रोग लागेका भागहरू काउँठाउंग गरी नाश्ने। वर्ष मुखू हुन आबै फूल फक्तनअघि ३ देखि ४ पटकसम्म कपर अक्सीकतोराइड (ब्लाइटक्स ५०%) छर्ने।	
२. सेतो धुले रोग (Powdery mildew)	पात, फूलको कोपिला, फूलको झूणो र फलमा फुसो सेतो धुलो देखापर्छ। पछि ती सुकेक काला हुन्छन्।	फूल फक्तन अघि दुसी नाशक डिनेक्याप ४८% ई.सी. (क्रेगाथेन) १/२ ग्राम/लिटर पनीमा वा कार्बोन्डाइजिम ५० % डल्नु पी (वेभिस्टन, धनश्टीन, डेरेसल) ०.५-१.५ ग्राम/लिटर पनीमा अथवा मलकर ८० % डल्नु पी (साल्फेक्स, मल्फर, सर्टिला) ३ ग्राम प्रतिलिटर अथवा हेक्साकोनाजोल ५ % ई सी (एभेम, कम्पफर्ट, हेक्जाहीट) १०-२ मि.लि. प्रतिलिटर पनीमा मिसाइ १, पटक पूण फूल फक्किसके पछि १०-१२ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने।	
स्थाउका रोगहरू		लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. क्राउन गल (Crown gall)	माटोको सतह ननिक बोटको जरा १ ढाँठको जेन्वाबाट ऐंजेर जस्तो डल्लो पलाउने गर्दछ। डल्लो केनाउको दाना जत्रो देखि दुली आकारमा ६ इच्छ जाति डायग्मिटर सम्मका हुन्छन्। डल्लो सुसमा फुसो हुने र पछि पुनरो हुन्दा कडा १ कालो हुन्छ।	रोग लागेको थाहा भएको क्षेत्रमा स्थाउतानायत यो रोग लाने कुनै पनि फलफूलको बिश्वानलागाउने। रोग देखापेका बिश्वाहरू नाहुन्न। बोटबिश्वामा काम गर्दा सक्खर घाउ, चोट नलाग्ने गरी काम गर्ने। रोग नलागेको क्षेत्रमा मात्र सर्वी तयार गर्ने। बिश्वा लाईएको गाउँमा पानी जान नदीने।	
२. दाद (Apple scab)	प्रायः फूलको कोपिलाका पातहरू, डाँठ तथा फलमा हल्का खेरा दागहरू बन्दछन् जुनपछि कालो मखमल जस्तो केही उठेका हुन्छन्। रोग लागेका फलहरूका आकार बिच्रेका, चिरा पेको दाना दागहरूले गर्दा नराम्भो हुन्छन्।	बोटमा पात झर्ने बेलामा युरियाको घोल बोटमा छर्ने। स्थानकोर्जेच ७५% डल्नु पी (डाइथेनएन-४५, मुर्या एम ४५, अनु एम-४५)वा क्याप्टन ५० % डल्नु पी (क्याप्टन, क्याट्रो) ३ ग्राम प्रतिलिटर वा करारोशालोनिल ७५% डब्ल फी (डिकेन्स, क्याच,	

रोग	लक्षण	चवसंशापन विधि
३. धूते ठुसी/खराने (Powdery mildew)	त्वो रोग पात, कमलो डॉँठ, फूलका कोपिलाहरू तथा फलमा रोग लागड्छ। प्रत सेतो धूपिने हुन्छ। कमलो डॉँठ नबहुने र फलमा जालो जस्तो हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेका डॉँठहरू काँटछाँट गरी हटाउने। फूलका कोपिला बन्न थाले देखि टुप्पिका डॉँठहरू आउन्नेतसम्म कार्बन्डाजिम (बोभिष्टन ५०% डब्ल्यू.पी.) १-२ ग्राम/लिटर पानीमा हाली वा केरायेन १/२ ग्राम/लिटर पानीमा हाली छर्क्ने। आपको धूते ठुसी जस्तै गर्ने।
४. गुलाबी रोग (Pink disease)	हाँगाबिङाँका डाँडका सतहमा सुरुमा पानीले भिजेको जस्तो दाग बढ्दछ। पछि फिका गुलाबी रडका ठुसिका रचनाहरू देखाएर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> हिँडेमा रोग लागेको भागहरू काँटछाँट गरी हटाउने। काँटछाँट पछि कपर अविस्कलोराइट ५०% डब्ल्यू.पी. (ज्वाइटस्प) ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा हाली छर्क्ने। बोडोपेष्टो लेपले काटिक्को सतहमा लेपिदिने।
५. बोका चुइलिने (Paper bark)	सुरुमा हाँगाहरूमा गोलो दाग देखिन्छ। उक्त दागहरूमा स-साना खटिगहरू बाल्हिं बोकाको भित्रबाट उडेका देखिन्छन्। रोगको प्रकोप बढी भयो भने उक्त दागहरू मिलेर हाँगा वा बोटलाई वरिपर घेर्दछ। रोग लागेका बोकाहरू कागाज जस्तो भई च्यापिएर उकिक्छन्। रोग हाँगा सुकेको भए काट्ने र काटेको भागमा ताँचयुक्त विशदी लगाउने।	<ul style="list-style-type: none"> धैरे रोग बोट ने सुन्न थालेमा बोटलाई न-एगर्ने। हाँगामा रोग लागेको देखियो भने तुरुन बोडेप्ट वा अन्य ताँचयुक्त विशदीको पेट बनाइ रोग लागेको भागमा लगाउने। रोग लागेको हाँगा सुकिसकेको भए काट्ने र काटेको भागमा ताँचयुक्त विशदी लगाउने।

સ્થાઉકા કેરિગાહસ્ક

કેરિસ	પહિચાન	ક્ષતિકો લક્ષણ	બ્યક્સથાપન વિધિ
૧. ભૂગાડાર લાહી (Wolly aphids)	યો લાહીકો શરારી બેઝની રડકો એસેંગો કપામ જર્સનો પદાર્થને લાકિએકો હુંછું ।	ચિનીહરુ સયકડૌં સંભયામા સ્થાઉકો હોઁગા, મૂળ સંખ્ય ર જરામા બર્સેર એસ ચર્ચન્ચનું જરૂરતો ગર્દા ગાંઠહરુકો વિકાસ ભેં મસિના જગહ નિસ્કારનું ।	<ul style="list-style-type: none"> જાડોયામા યો કીરા જરામા આઈ બસ્ટે હુનાલે યસકો નિન્નિ પિયોનીલ કાર્ટિય હાઇસ્ટે કર્સારિડ ગેડા જાડોયામા ફેડકો વરિપરિ માટો મુનિ પર્ણે ગરી બોટકો ઉંમ અનુસાર ૧૦-૩૦ ગ્રામ પ્રતિ બોટકો વિસાબન્સે રાબી સિંચાડ ગરિદિને । કીરા લાગેકો નસરી બોટહરુલાઈ ઇમલાકોલપૈર ૦.૫ એસ. એલ./લિટર પાનીકો મિશ્નાલે ઊચાર ગર્ને । ખનિજ તેલ એટસો ૧૦ મિલિ પ્રતિલિટર પાનીમા નિસાડ છુર્ને । ફર્જીવા કીરા એફિલિનસ માલીકો ચેતન-વેશાબ તિર પ્રયોગ ગર્ને ।
૨. ગમારો (Borer)	વરસ્ક ખપટે કિરા ઠૂલો ર ખૈરો રડકો હુંછું ।	લાખ્રાહરુ કલિલો હોઁગા છેઢેર કાઠ ખાન થાલ્દછ જરૂરતો હુંછું । યસકા સિંહરુ લામા, પશેટા સેતોમા મસિના થોળાહરુ મિસિરુકો હુંછું । લાખ્રા ચિર રડકો, ટાઉકો ઠૂલો ર ખૂદ્દા નમશ્કરો હુંછું ।	<ul style="list-style-type: none"> જાડોયામા સુકેકા હોંગાહરુ ર કીરા લાગેકા હોંગાહરુલાઈ કોટછાટ મરી જલાડિન્સે । કીરા લાગેકો હોંગામા દુલો પત્તા લગાઈ ડાઇકલરેભસ ૭૬% ઈ.સી (નુભન) ૧ મિ.લિ. પ્રતિલિટર પાનીકો ઝોલમા વા ડાઇમેથેપટ ૩૦% ઈ. (રોગ, અસુર, રોગોહિ) ૧ મિલિ. પ્રતિલિટર પાનીમા નિસાડ છુર્ને વા મર્દીલમા કપાસ ચેપલેર પાલ ટાલીદિને ।

क्रिंति	पर्हिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. घनटाउके गभारो (Flat headed borer)	वयस्क खपेटे कीरा कालो रडको र थेचो आकारको हुन्छ ।	बोक्राभिन पहिं बसी डाँठमा सानो प्वाल पारी सुरु जस्तै खनेर टाउको प्रसाई बोटलाई नोक्सान गर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> बोटमा बोइलेप लगाउँदा कस्तोरेपाइरफस (डर्स्वान २०% ई.सी.) १:१९ भाग लेपमा मिसाई लगाइदिने । वैशाखति मालाधियन ५०% ई.सी. (मालाधियन रिमेंटी, सायधियन, सुर्याधियन) १:५ मिलि अथवा डेसिस आधा मि.लि. प्रतिलिट पनीमा झोल बनाइछने ।
४. गभारो (Short hole borer)	वयस्क खपेटे कीरा सानो, कालो रडको र मुख तलातिर फर्केको हुन्छ ।	यसले हाँगा भित्र सानो खाल बनाई बोटलाई नोक्सान गर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> बोटमा बोइलेप लगाउँदा कस्तोरेपाइरफस (डर्स्वान २० ई.सी.) १:१९ भाग लेपमा मिसाई लगाइदिने । वैशाखति मालाधियन ५०% ई.सी. (मालाधियन रिमेंटी, सायधियन, सुर्याधियन) १:५ मिलि अथवा डेसिस आधा मि.लि. प्रतिलिट पनीमा झोल बनाइछने ।
५. कालेकीरा (Sanjose scale)	यो कीरा सानो, एके ठाउँमा बसिरहने र कल्ताले डाकिएको हुन्छ ।	यो कीराले रुखको मूल स्ताम्भ र हाँगाबाट रस चुम्ल जसले गर्दा बाट फक्षाउन सक्दैन । साथै फलको पनि रस चुपेर खान्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> कीरा लागेका बोटबिस्वाहरू एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा नहैजाने । डाइमेथोएट ३०% ई.सी (रोगर, अनुगरेमोहिट) १ मिलि प्रतिलिट पनीमा निसाई दुई दुई महिनामा एक पटक ढूँने ।
६. पाल बनाउने लाघु (Tent caterpillar)	लाघेको शरीरमा झुस हुन्छ र कालो खौरो रडको हुन्छ ।	हाँगा फालिएको ठाउँका पातहरूमा जालोको पाल बनाई बस्दछन ।	<ul style="list-style-type: none"> मालाधियन ५०% ई.सी. (मालाधियन रिमेंटी, सायधियन, सुर्याधियन) १:५ मिलि प्रतिलिट पनीमा झोल बनाइछने ।

કોરા	પહેચાન	ક્ષતિકો લક્ષણ	વ્યવસ્થાપન વિધિ
૭. ગરતો મુલમુલે (Red Spider Mite)	સાના ધોર્ઘે ખડ્ટા ભાગકો ગરતો માઉ મુલમુલે એક ઠાંચા બરસેન રહિદિરહાન્છ ભને બન્ધા ભને હંદા વા રુખકા કુનાકાચ્છા પાતાકો ફેડ આદિના થ્રીએર બરસેન રહાન્છ ત્યાંમાં મિસાઈ ન્યાંપાલના આઉસથ અગાવે ઝર્ન થાલ્છાન્છ	બોટકો કલિતલા ભાગહરકુના (હંગા, પાત) આદિ સ્થાનની રસ ચુંપી નોકખાન પુરાંછ મુલમુલે ધેરે લાગેના પાતહરક થાંચી રહમા પરિણાત હન્ના સમય અગાવે ઝર્ન થાલ્છાન્છ	<ul style="list-style-type: none"> પ્રોપરજાઇટ ૫૭ % ઇ સી (કિંગમાઇટ, અમાઇટ) ૩ મિલિ પ્રતિલિટ પાનીમા વા રાંગ ૧ એ એલ પ્રતિલિટ પાનીમા મિસાઈ ન્યાંપાલના આઉસથ ૧૫ દિનની ફરકમા ૩ પટક છેન્ને

કોરા	પહેચાન	ક્ષતિકો લક્ષણ	વ્યવસ્થાપન વિધિ
૧. કરતો કીરા (Scale insect)	યો સાનો કરલાટે ઢાકિએકો કિરા હો	ડાંટ ર પાતમા બેસ રસ ચુંસછન્ન પાતમા કાલો દુસ્યી જમેકો દેખિએન્છ	<ul style="list-style-type: none"> માથિ ઉલ્લોખિત કરતે કીરાન્હ જસ્તે નિયન્ત્રણ વિધિ અપનાઉને
૨. મિલિબગ (Mealy bug)	યો નરમ, ચેપ્ટો શરીર ભાણ્કો કીરા હો	કરતે કીરાન્હ જસ્તે લક્ષણ દેખાંછ	<ul style="list-style-type: none"> માથિ ઉલ્લોખિત જસ્તે વિધિ અપનાઉને

કેરા બાલીકા કીરાહરક

કોરા	પહેચાન	ક્ષતિકો લક્ષણ	વ્યવસ્થાપન વિધિ
૧. કેસાનો થામ ઘન (Stem weevil)	વયસ્ક ખપેન કાલો વા રાતો રહકો હુંઠ યસકો સુંદ નિકે લામ્હો હન્ના યસકા લાંબે સેતો શરીર ર રાતો ટાઉકો ભણ્કો હન્ના	લાંબે થામ ચિત્રભિન્ને ખોતલેર ખાને હુનાલે થામ ભિન્ન છિયાછ્છા હન્ના બિસ્કવા પહેંલિન થાલ્છા સાધારણ હરી બતાસણે પનિ બોટ ડલને હન્ના	<ul style="list-style-type: none"> રોગાંકા બોટહરકલાઈ જૌદેખિ ઊખેલર મસિના ટુક્ના ગરી નાણ ગર્નુંપણ્ઠી એટા ગાંચમા રૂ કરા સમ્મ માત્ર બોટ રાખો લાત્રો વા લત્રન લાગેના પાતહરક કેરાકો થામબાઈ કાટ્ને ગર્મિએ એટા લાત્રો ચક્કુલે કીરા લાગેનો થામલાઈ ખોતલેર લાભહરકલાઈ નાણ નાં કામ નલાને કેરાકા બોટહરક કાટ્યો કીરા બેંગચામા યાતાઉતી રાખવિનાલે ત્યસમા વયસ્ક ફુન્હન્હ જમા હુન્નાન્હ તિતલાઈ સકળન ગરી નાં ગર્ન સકિએન્છ

क्रीता	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. केरा गन्हुको घुन (Rhizome weevil)	वयस्क खपेट चम्किलो कालो हुन्छ।	यो घुन्का लाख्नेको गानो खाईदिनाले जाराहलू कम्भजोर हुन् गर्दछन्। बोट सजिलै ढल्ने गर्दछ। केरा पासाउन सबैदेन र यदि पसाइहाले पनि फल पुष्ट हुन्नन्।	<ul style="list-style-type: none"> घुन्ले आक्रमण गरेको गनुर थामलाई तुका टुका पारी नष्ट गर्नुपर्छ। घुन लागेको गाँजको बिरुवा अन्तर रोन्न हुन्न। केराको बोटमा लत्रेका पातहरू सफाईयर राख्नुपर्छ।

केरा बालीका रोगहरू

कीरा	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने रोग (Wilt)	सुखमा फुन्नाना पातको किनाराबाट पहेलिन मुख भई मुख्य नशातिर बढ्छ। रोगी पातको भेटो फुटी तलतिर झुङ्डिच्छन्. पात ओइलाउन्छ। जमिन छेउका ढाँठ ढाक्ने पातहरू लाम्बाइ पट्टिखाट फाँट्ठन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी केरालाई उच्चलेर जलाउने। रोगी बोटको पातहरू जलाउने र झाडमा चून वा बोटेक्स मिक्सचर छन्। एके थाउँमा केरालाई सकभर ३ वर्ष भन्दा बढी नलाऊने।
२. बन्ची टप (Bunchy top)	रोगी पातहरूको आकार साना, पहेला र किनारा माथितिर लटारिएका हुन्नन्। रोगी पातमा मसिना हरिया थोप्ला र धब्बा पनि देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी लिस्का जम्मा गरे जलाइदिने। यो लाही कीराबाट सर्वे रोग भएको डाइसेथोएट ३०% इ सी (रोग, अनुग्र, रोगोहिट) १ मिलिप्रतिलिटर पानीमा मिसाए छन्। बीउको लागि प्रयोग हुने गानाहरू स्तरम्य क्षेत्रको बोटावा मत्र लिने।

કીરા	ક્ષતિકોલાક્ષણ	ચ્યાબસ્થાપન વિધિ
૩. કોત્રે (Anthracnose)	રેણી ફલનહું પહેલિન્છ ર બોક્રમા સાના ર ખેરા થોષ્ટા દેવાપર્દણ યિ થોળાહરુ જોડિએ કેરી, ધરમેકો જસ્તો દુન્ધન ધેરી આક્રમણ ભેટા ફલ કારાઠે ભેડી ચારાસ ચા સુખમ સરબજી	<ul style="list-style-type: none"> ફલ ર બિશ્વાલાઈ ચોટપટક લાગનબાટ જોગાઉં કશ્ય અક્રિસ્પ્રકલોરાઇડ ૩ ગ્રામ પ્રતિલિટર પાનીકો દરલે કોસપામ છીએ
૪. ગાનો કુહિને (Rhizome rot)	ગાનામા સુલ્ઘા પાનીલે ભિંભેકો જસ્તો ખેરા ધજ્જાહરુ દેવાપર્દણ પછિ તી ધજ્જાહરુબાટ ને કુહિન સું હુદ્ધન	<ul style="list-style-type: none"> સ્વસ્થય ટાઉંબાટ ગાનો લ્યાઈ રોઝેને રોગી બોટ જાલાએ નાં ગર્ને ગાનાલાઈ સ્ટૂપ્ટોમાઇસિનમા કેરી કરતિ સમય ડુબાએ રોઝેને

આંખરમા લાને કીરાહરુ

કીરા	પહિચાન	ક્ષતિકોલાક્ષણ	ચ્યાબસ્થાપન વિધિ
૧. કાડલિદ્યા મથ (Codling moth)		વયસ્ક પુલાલે ફલકો બેદ્નોમા ફુલ પારી ચ્યાસબાટ વિકસિત લાભથી ફલકો કાલિલો અવસ્થા ને ભેદ્નોબાટ પિત્ર ભિંભી ફલકો ગુર્દી ખાને ગર્દછુ યસલે ક્ષતિ પર્યાએકા ફલાહરુસા સ યાના ખાલ રહુ દેવિચીન્છન	<ul style="list-style-type: none"> નિયતાઙ્કો લાણિ મોહિની પાસો (Pheromone trap) રાખી ત્યાસમા ભાલે પુતીલાઈ આકારિત ગરી નાં ગર્ન સકિન્છુ બર્ણેચાકો સાસ્પનાઇમા વિરોષ ધ્યાન દિનુપર્દછુ દૈહિક વિશાદી પ્રયોગ ગર્ને
૨. બોકે ક્ષિંગા (Husk fly)		રાતા ફેહલા પર્ખેટા ભેણકા ઘરમા હુને ક્ષિંગાભન્ડા દૂલા આકારના ધિંગાહરુલે ફલમા ફુલ પાર્દ્છન્સ ર ચ્યાસબાટ લાભા નિયિકિએ ફલકો ગુર્દી ખાઈ નાં ગર્ને ર ફલ કુહાઉને ગર્દછુ યસકો પ્રકોપ ભાટ્કો ઠાઉંમા ફલ પરિપક્વ નભેલું ગર્દછુ	<ul style="list-style-type: none"> બર્ણેચાલાઈ સફાસુધાર રાખ્ને ચેરકા ફલાહરુલૈ સંકલન ગરી ગહિસે ખાડલ બનેના ગાન્ન સેખિના કાવાઈલ વિષદી ૨ મિ.લિ./લિ. પાનીમા મિસાઈ છીને
૩. ખપેટે કીરા (Weevil)		યસલે નાંયા પાત આપ્યાશીત પાલુવા તથા મુનામા બેસર ખાઈ નાં ગર્દછુ ખપેટકા પ્રજાતિ અનુસાર કુને કાલા ત કને ખેરો વાળંકા હુદ્ધન હોંગ તથા ફલમા કોતેરે ફુલ પાન્ન ગર્દછુ જસવાટ લાભા વિકસિત ભેડી ચાલ પારે ક્ષતિ ગર્દછુ	<ul style="list-style-type: none"> બર્ણેચા સાસ્પનાઇમા ધ્યાન વિને ભૂંઝા ખર્સેકા સક્રમિત ફલ તથા હોંગાહરુલાઈ સંકલન ગરી જાલાઉંને દૈહિક વિશાદી જસ્તે ગેર ૨ મિ.લિ./લિ. પાનીમા મિસાએપ છીને

		व्यवस्थापन विधि	
रोग		लक्षण	
४. डॉंडमा पर्ने किंवा वागभारो (Stem/shoot borer)	<p>विशेषार्थी मुख्य काण्ड र मुनामा पाँढी खेपते किंवा लाभाले फुल पार्दिछु । फुलबाट लाभी विकसित भई उक्त लाभाले काण्डमा वाल पारेर क्षति पुर्याउँछु । यसको प्रकोप धेरै भास्या काण्ड तथा हाँगामा वाल धेरै पर्दछ फलस्वरूप सानो हाँगाहरू भाँचिने द्यु द्यु । यसको क्षति थाहा पाउन काण्ड तथा हाँगाबाट काठको धुलो र विशाहरू बाहिरै देखिन्छ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> बैग्नेचा सफासुधर राख्दै । बोटको फेदको वरीपरि खप्टे कीरा देखिएमा टिपेर नष्ट गर्ने । गभारोले ब्वाल पारेको ठाउँमा कपाससमा महिलेल, पेट्रोल वा माला लिथनमा चोपेर तारके सहजताले भित्रसम्म पुर्याउने र च्वाललाई माटोको लेप बनाई बन्द गरिदिने । 	<ul style="list-style-type: none"> बैग्नेचा सरसफाइमा ध्यान दिने । दैहिक विषादी जस्तै इमिडाक्लोरोएपिड ०.५ मि.लि./लि. पानीमा मिसाई छर्कने । दुस्री नियन्त्रण गर्ने १ प्रतिशतको बोझो मिश्रण बनाई १५/१५, दिनको फरकमा छर्कने ।
५. लाहि किरा (Aplids)	<p>यो चमुका किरा हो । यस्ते पातको तल्लो भागमा बसर सम चुरुन गरिछ कलिला मुना र कलिला पातबाट स्स चम्सी बढी क्षति पृथ्याएपिको छ । यसले छोडेको गलियो थालमा कालो ढुसी (Shooty mould) पैदा भई मुना तथा पातलाई क्षति पुर्याउँछ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> बैग्नेचा सरसफाइमा ध्यान दिने । नयाँ पालुवा पलाउन सुर थाए प्रश्नात् १ प्रतिशतको बोझो मिक्चर वा कम्प्रअविस्कलोराईड २ ग्राम/प्रति लिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २-३ पटक बिरुवा पैरे भिजे गरी छर्कने । 	<ul style="list-style-type: none"> भुइँमा झोका पात तथा फलहरूलाई सङ्कलन गेर जलाउने । बैग्नेचा सफासुधर राख्ने । नयाँ पालुवा पलाउन सुर थाए प्रश्नात् १ प्रतिशतको बोझो मिक्चर वा कम्प्रअविस्कलोराईड २ ग्राम/प्रति लिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २-३ पटक बिरुवा पैरे भिजे गरी छर्कने ।

ओखर बालीका रोगहरू

સેણ	લક્ષણ	વ્યવસ્થાપન વિધિ
૩. ડહુવા રોગ (Blight)	<i>Xanthomonas arboricola</i> pr. <i>Juglandis</i> ખંતે બ્યાક્ટેરિયાકો આક્રમણવાટ યો રોગ લાદછ હૈ. પાતરમા પાનીલે પિણેકો જાસો દાંડ ર પહેલો તથા હરીયો દેશા લિંગકો છેરો કાલો ધ્યાંક દેખિબન્નું। કંલિલા ફલાહું ઝરીદછન્ન ખંતે છીધિપણકો ફલાહું કાલો એ ચારીએ જાન્છનું। વિશેષારી યસ રોગલે પાત, ફુલ તથા ફલતમા આક્રમણ ગરીદછનું। બઢી વર્ષા, કુહિયો તથા તુંબાંલોં ભાંસા યો રોગ છિંટો ફેલન મદત ગરીદછું।	<ul style="list-style-type: none"> ભૂંંગા ઝોકા પાત તથા ફલહરલાઈ સડકાલન ગેરે જલાઉને। બર્ણેચા સફાસુધર રાખું। નાંદી પાતુના પલાતમ સંદ ભેદ પણ પ્રશ્ના ૧ પ્રતિશતકનો બોટો મિનચાર વા કપરાઓબિસ્કલાળાઈડ ૨ ગ્રામપ્રતિ લિટર પાનિમા ૧૦-૧૫ દિનનો ફરકમા ૨-૩ પટક બિલુા પૈં પિણે ગરી છબુંને।
૪. ફેદ તથા જરા કહિને રોગ (Foot and root rot)	યો રોગ <i>Phytophthora</i> નામક ડુસીબાટ લાદછ હૈ. ફેદમા ચોટાટક લાગમા, બઢી ચિસ્થાન ખ્યાપા તથા સંક્રમિત બિસુબાહરનો પ્રયોગ ગેરસ્કો જોખિમ બઢી હુંઠ. અસ્વાટ સંક્રમિત બોટરું ઓડિલાંડે જાને, એકપણિકા હંઘાહર સુદૂરે જાને, બોટહર દુધાલાટ સંદૂરે જાને જસ્તા લદ્ધાનહર દેવિચિન્ન. ર અસ્વામી બેટ ને સુદૂર નાં હુંઠ.	<ul style="list-style-type: none"> બર્ણેચાકો સરસપાર્શવા ધ્યાન દિને। બર્ણેચામા ચિસ્થાન કાથયમ રાખ્યે તર બઢી ચિસ્થાન હુન નદીને, પાનીકો નિકસકો રાંનો પ્રબન્ધ મિલાઉંને। બર્ણેચા ખનજોત ગર્દા જરા તથા કાણડમા ચોટપટક લાન નદીને। વિંડેંમા કાંઠછેટ તથા ગેડમેલ પ્રશ્ના અનિવાર્ય રૂપમા જરા પિણે ગરી બોટોમિશ્રણને ડેચિન્ડ ગર્ને એ કાણડમા વોડાંસીએ લાગુને।

અમિલા જાતકા ફલફુલકા કીરાહરુ

કીરા	પહીચાન	ક્ષતિકો લક્ષણ	વ્યવસ્થાપન વિધિ
૧. હરિયો ઠૂલો પટલી (Lemon butterfly)	વયસ્ક પુલી ઠૂલો એ રડિબિરડી હુંઠ, પછાડિકો પખેટાકો તલ પુચ્છ જસ્તો સાનો ભાગ નિસ્કેકો હુંઠું। લાર્ભા સાનો હુંદા છેરો રડકો હુંઠ એ પૂર્ણ વિકસિત લાખ્યે હરિયો રડકો હુંઠું।	<ul style="list-style-type: none"> લાખ્યેલે બિસુચાકો પાત ખાઈએ બિસુચાલાઈ નાડુંગો પારિ દિન્નું। વસ્તુ એ શરદ કંતુમા વિનનો આક્રમણ બઢી હુંઠું। 	<ul style="list-style-type: none"> ડેલ્ટોમેશિન ૨૮% ઇ.સી. (ડેસિસ) વિશાદી ૨ એમ. એલ. પ્રતિલિટર પાનિમા મિસાઈ છબુંને।

क्रीटा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. पातको इंगा (Leaf miner)	वयस्क पुलिंगी मानो सेतो रडको हुन्छ। लाख्मे हल्का हरियो रडको हुन्छ।	लाख्मे हल्का हरियो जानएको पातको सुरुडभित्र पसी हरियो थाणा खाएँदै जान्छन्। यस्तो पातहरू सेतो र खुम्चिएको देखिन्छ र भित्र पहिँ सुरुड जस्तो धम्से देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> पालुवा आउना साथ डेल्टमेशिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छन् वा रोप ०.०३ प्रतिशत छन्। खनिज तेल एट्सो १० मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छन्। पालुवा आउना साथ डेल्टमेशिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छन्। फागुन र चैत्र महिनामा एक पटक डाइथथोथर ३०% ई.सी. १ मि.लि. प्रतिलिटर कपडामा मिसाई पुछ्ने। एट्सो १० मिलि प्रति लि मिसाई छन्।
३. कल्टे कीरा (Scale insect)	यो धैर्य सानो, एक ठाउँमा बसीरहने कुनै लाम्चिलो र बोकासँग मिल्दैजुल्दौ रडको हुन्छ।	यिनीहरू धैर्य संख्यामा बसेर बिरुवाबाट रस चुस्दछन् जसले गर्दा बिरुवाहरू रोगाए जान्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> किंग लागेका बोटहरू नसार्ने। फागुन र चैत्र महिनामा एक पटक महितेल र माझुको द्योल बनाईज्ञने, मेसिनको तेल कपडामा मिसाई पुछ्ने। एट्सो १० मिलि प्रति लि मिसाई छन्।
४.लाही कीरा (Aphid)	यो लाही सानो र अलि कालो रडको हुन्छ।	यी कीराले बिरुवाबाट रस चुस्दछन् र यसले आक्रमण गरेका बिरुवाका पातहरूमा कालो ढुम्सी देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> फूल फुल्न आदिडा डाइमेथोथर ३०% ई.सी. १ एम. एल. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छन्। माथि उल्लेखित लाही कीरालाई जस्तै विधि अपनाउने।
५. सिस्ट्रम सिल्ला (Psylla)	वयस्क कीरा सानो जम्मा र खैरो हुन्छ। पखेटा पारदर्शक र तिनमा सेतो थोप्ता हुन्छन्। बच्चाहरू मसिना र पहेलो रडका हुन्छन्।	बिरुवाको कलिलो भाङामा बसी रस चुस्दछन्। पातहरूमा ढुम्सी फैलिएको देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> बिरुवाको कलिलो भाङामा बसी रस चुस्दछन्। पातहरूमा ढुम्सी फैलिएको देखिन्छ। औंसाहारले फलको चित्रभित्रे बस्तर खान्छन् जसले गर्दा कलहरू कुहिएर भुइमा द्यादछन्।
६.फल कुहाउने औंसा (Fruit fly)	वयस्क कीरा करिब घरको डिंगा जस्तै हुन्छ। पखेटा बाहिर हटि तन्केका हुन्छन् औंसाहरू सेतो रडका र याउको तिर्यागिएका हुन्छन्।	वयस्क कीरा करिब घरको डिंगा जस्तै हुन्छ। पखेटा बाहिर हटि तन्केका हुन्छन् औंसाहरू सेतो रडका र याउको तिर्यागिएका हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> फलफुलको बोटमा पालेको बोलामा १ चिचिला लागिसकेपछि मालाथियन ५०% ई.सी. १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छन्। बिरुवामा कुनै गुलियो पदार्थमा मालाथियन विषादी मिसाई यसको तेप बनाई ठाउँ-ठाउँमा लगाइदिनाले

क्रिंगा	परिचय	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			<p>वयस्क कीरहरू आकर्षित भई खान आई मर्दछन्। सो कार्य पालुवा लाने बेलादेखि लिएँ फल टिच्ने बेलासम्म गेम्या बडी प्रभावकारी देखिन्छ।</p> <ul style="list-style-type: none"> कींगा लागे झरका फलहरू जम्मा गरी नष्ट गरिदिने। मिथाचल युजिनल ५ मालाथियन ५.०% ई.सी. को फेरोमेन ट्युप गर्खी भाले दिँगा मार्ने।
७. मिलिबा (Mealy bug)	सेता, कपास जस्तै जीउ भरी काँडेकडा देखिएको रूपम कीरा हो।	पात र ढाँठको रस चुरक्छ	<ul style="list-style-type: none"> इमिडाकोलापीट ०.२ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा झोल बनाई छाँने। इमिडाकोलापीट ०.२ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा झोल बनाई उपर्युक्त अपनाउनुपर्दछ।

अमिलो जातका फलफूलमा फल टिप्पसेपछि विशेष गरी वसन्त याम सुखू या जाडै याममा खनजोत मलजल रोग किए लाग्ने काहांग या पात हल्का काँटछाँट गर्न कुरेका झरेका फलफूल जलाउने चा गाडौने तत्पश्चात् आवश्यकता हरी छिठो नाशवान सुरक्षित बातावरणमा कम हानिकारक विधादी प्रयोग गर्ने त्यसपछि फल लाग्नसकेपछि बोटबिरुवाको निरक्षण र आवश्यकता हेरीरोग किए व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रिया अपनाउनुपर्दछ।

अमिलो जातका फलफूलका मुख्य रोगहरू

रोग	लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
१. क्याङ्कर (Canker)	पात, ढाँठ र फलमा सुम्मा बाटुलो पछि वेआकारका केही उठेको काठ जस्तो र पहेलो धेरा भएका हाँगाहरू देखा पर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> बाँचा सफा राख्ने। हिँडेका बोटाका मेरेका हाँगाहरू काँटछाँट गरी हुताउने कपर अक्सिल्लोगाइड (ल्याइटक्स ५० डब्ल्युपी.) ३ ग्राम प्रतिलिटर झोल काँटछाँपन्छि छ्क्केने १ फेद वरिपरी सफा परी १ देखि १.५ हातसम्म बोटेपेट्टे लिपि दिने।
२. कालो धावंसि (Shooty mould)	पात, ढाँठ र फलमा कालो धावंसो जस्तो तहते ढावक्छ।	<ul style="list-style-type: none"> वर्षा मुहूर्ह देखि नाचै पालुवा आउन लागेको बेलामा एकपटक र वर्षायाममा २-३ पटक १ प्रतिशतको बोटेपिश्चन घ्ये गर्ने। बोटहरू सफा राख्ने। किराको प्रकोपले यो रोग लाने हुँदा सुरुमा ती किरा नियन्त्रण गर्ने। अन्य रोग नियन्त्रणको लागि प्रयोग गरिएको दुस्रिनाशकले यसलाई पनि नियन्त्रण गर्दछ।

रोग		लक्षणहस्त	व्यवस्थापन विधि
३. कोव्रे (Anthracose)	स-साना काला दागहरू ढाँठ र पातमा देखापर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी हँगाबिंगा करेट नष्ट गर्ने। वर्षाचाम्पा रोग वढ्ने हुँदा २-३ पटक १ दिनको फरकमा १ हिँडमा काटल्हापछि १ प्रतिशतको बोइमिश्न वा कपर अधिकतरोड (ज्वाइटकम ५०% डब्ल्यु.पी.) ३ ग्राम प्रतिलिटको खोल छर्क्ने। 	<ul style="list-style-type: none"> रोगी हँगाबिंगा करेट नष्ट गर्ने। वर्षाचाम्पा रोग वढ्ने हुँदा २-३ पटक १ दिनको फरकमा १ हिँडमा काटल्हापछि १ प्रतिशतको बोइमिश्न वा कपर अधिकतरोड (ज्वाइटकम ५०% डब्ल्यु.पी.) ३ ग्राम प्रतिलिटको खोल छर्क्ने।
४. जारा कुहिने (Root rot)	पातहरूक पहेलो भई मर्दै जान्छ र टुप्पाबाट बोट सुखै जान्छ।	<ul style="list-style-type: none"> निकासको ग्रामो प्रबन्ध मिलाउने। तीनपते (ज्वाली मुत्तला) मा कलमी गरेको बिल्का लगाउने। खनजोत गर्दा जामा चोट नपूँयाउने। माघ महिनातिर रोगी बोटको जानिको माटो हार्ड कुहिनको जरा हटाउने १ करिब १-२ हस्त जगलाई खुल्ला छाडी सम्भव भए खरानी र रामो पाकेको मल माटोमा मिसाई जरा पुँने। रोगी बोटको फेद वरीपरि राम्रो भिज्ने गरी बोइ मिश्न (१ प्रतिशत) वा स्पाल्कोजेव (इन्डोफिल एम-४५, ७५% डब्ल्यु.पी.) वा कपर-अक्सिकलोराइड (ज्वाइटकम-५०% डब्ल्यु.पी.) या कार्बोड्याजिम (डेरेसाल २ ग्राम प्रतिलिट पानीमा मिसाई डेव्य गर्ने साथै कार्बोड्याजिम (डेरेसाल ५०% डब्ल्यु.पी.) २ ग्राम प्रतिलिट पानीमा मिसाई पुरा बोट भिज्ने गरी छर्ने १२ दिनपछि फेरि एकपटक कार्बोड्याजिम (डेरेसाल ५०% डब्ल्यु.पी.) छर्ने। वर्षानुसार हुन थालेपछि माथि उत्तेजव रे बमोजिमको विषयी डेव्य गर्ने र बिरुवामा पनि छर्ने। 	<ul style="list-style-type: none"> रोग महन सम्म जात लाऊने। तीनपते (ज्वाली मुत्तला) मा कलमी गरेको बिल्का लगाउने। सहेको भगा हार्ड बोइ लेप लाऊने। तीनपतेको सहायक जरा दिने। हिँडको समयमा १ प्रतिशतको युरिया + ४.४.५० को बोइंड मिश्न बोटमा स्रे गर्ने। फेदमा कृषि चून छर्ने र खरानी शुपार्ने। पानी जम्न नदीन, निकास र ग्रामो बनाउने।
५. फेद कुहिने (Stalk rot)	फेद वरीपरि बोक्रा चर्किने काहिले सुखवा हुने छर्ने।	<ul style="list-style-type: none"> भित्री ढाँठ देखापर्ने गर्दछ। समयमै सावधानी लिइन भने पात पहेलो भए हाँगा सुखै जाने गर्दछ। 	<ul style="list-style-type: none"> रोग महन सम्म जात लाऊने। तीनपते (ज्वाली मुत्तला) मा कलमी गरेको बिल्का लगाउने। सहेको भगा हार्ड बोइ लेप लाऊने। तीनपतेको सहायक जरा दिने। हिँडको समयमा १ प्रतिशतको युरिया + ४.४.५० को बोइंड मिश्न बोटमा स्रे गर्ने। फेदमा कृषि चून छर्ने र खरानी शुपार्ने। पानी जम्न नदीन, निकास र ग्रामो बनाउने।

રોગ	લક્ષણહરૂ	વચવસ્થાપન વિધિ
દ. ગુલારી રોગ (Pink disease)	<p>આર્દતા બઢી ભાષ્પણીં બોકા ચર્કને, ફુટસેર કાઠ માથિ ખાટિયા નિરસને ર સિંગુર રડકો ધૂલો દેખિને, બિરુવા માંદે જાને।</p>	<ul style="list-style-type: none"> રોગ લાગેકો ભાગ લાઈ કાસેર જલાડેને। રોગ લાગેકો ભાગ ખુલ્કિએ ચૈબાટિયેષ વા બોડ્ઝે લેપ લગાડેને। કાર્બોન્ડાલિમ (દેરોસાલ ૫૦% ડબ્લ્યુ. પી.), મ્યાન્કોટેબ (ફિન્ડોમિકિલ-૪૫-૭૫%) ડબ્લ્યુ. પી.) ર બોડ્ઝેમિશન પાટેપાલો છન્હેં।
૭.ગ્રીનિંગ (Citrus greening)	<ul style="list-style-type: none"> મુન્તલા જાત ફલફૂલ (જુનાર) કાં પાતહરૂ ફૂદૂ પહેલો હુને વા પહેલો પાતમા હિયો નમાહરૂ હુનુકા સાથે હરિયા દાહરૂ પનિ દીવિન્છનું લિંપિએકો પાતહરૂકો બિચકો મુખ્ય નશા અસમાન્ય રૂપમા પ્રણ દેખિન્છ ચો અવક્ષા વિસ્તારે વિસ્તારે પાતકા અ઱ નમાહરૂમા સર્દે જાનછન્દું ર પાત પહેલિએ ટુયાહરૂ સુકી અન્તમા લિંપિના ને મંદ્ચી। દેરે ફૂલ ફૂલનુકા સાથે કેમોસમમા પનિ ફૂલ ફૂલનું સર્કછ, દાના સાનો હુંદે જાને, દાના એકતરફા માત્ર વદ્દો, અસામાન્ય રૂપમા ફલ ઝર્ણે ર કમ ફલને હુંન્છ। લિંપિએકા ફલાહરૂમા સર્યતર્ફ ભાએકો ભાગ માત્ર પહેલો રડકો હુંદુ અકાંનાંદુ હરિયો ને રહછુ ઉપરોક્ત લક્ષણહરૂ બોટકો કુંને એક ભાગ વા એઉટા હાંગામા પાનિ હુન સર્કછ। 	

रोग		लक्षणहस्त	व्यवस्थापन विधि
६. टुप्पा सुखने रोग (Die back)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Gliomerella cingulata</i> नामक डमिबाट लाने यां रोगमा मुरुमा पातमा खेरा थांसाहुर देखा पर्दछन्। पछाडि ससाना थोप्ताहुर बढेर पैरे पात ठार्छन् तथा पौरे पातहरु झट्टद्धन्। किलिला हाँगाहरु टुप्पाबाट कालो हैं सुख्ने जान्छन् भने म साना बोटहरु पौरे सुखद्धन्। 	<ul style="list-style-type: none"> • बैर्गचाको सरसफाइया ध्यान दिने र पुरा सपासुधर गर्ने। • रोगी पात तथा हाँगाहरुलाई काटेर जलाउने। • एक प्रतिशतको बोझो मिक्चर वा करम अक्सिस्टोरोइड २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २-३ पटक बिरुवा पौरे भिज्ने गरी छक्कने। 	

१६०.१७ अन्य बालीका रोगहरु र तिनको व्यवस्थापन

बाली तथा रोगका नाम		लक्षण	व्यवस्थापन विधि
अम्बा औइलाउने रोग (wilt)	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बिरुवाका टुप्पातिरका पातहरु पहेलिन्छन्, औइलाउन्छन्। ती पातहरु सुकेतर झट्टद्धन्। डाँठमा वरिपरि खेरो रडले धेरिए बोट मर्न थाल्दछ। 	<ul style="list-style-type: none"> • रोगे र गोडुन बेलामा जरामा चोट्पटक नलगाउने। • बोटको वरिपरि चून छीरी सिंचाइ गर्ने। • बोर्नी रोज्नभन्ना दर्दी हस्ता आगाहि फर्मा लिनले माटो उपचार गर्ने। 	
सुपारी मुना कुहिने रोग	<ul style="list-style-type: none"> बोटको टुप्पोको पातमा पहेलो धेरा भएको खरानी रडको थोप्ला बन्द्ध रोगी पातको नसाहुर कालो भए जान्छन्। 	<ul style="list-style-type: none"> • रोगी बिरुवा देखिएमा हटाउने। • स्ट्रेट्रोमाइसिन ०.५ ग्राम प्रतिशतको झोल बनाए छर्क्कने। 	
कोले रोग वा महाली रोग (koleroga)	<ul style="list-style-type: none"> रोगी दानाको बाहिरी सतहमा पानीले भिजेको जस्तो देखापछी र सेता ढुसीले लोप्छ र छिप्नु अगाहि नै कफलाको भेट्ना हुँदै पछि सुरै बोट सडेर मर्दछ। 	<ul style="list-style-type: none"> • सेडका मना र मस्का भाइहाहु छुर्क्न र हटाउन। • कपर अक्सिस्टोरोइड ५०% डब्ल्यु.पी. (ब्लाइटर्स) ३ ग्राम /लिटर पानीका दरले १-५ महिनाको फरकमा छर्क्कने। • विरुवाको वरिपरि पानी जम्न नहीने। 	
अदवा गानो कुहिन (Rhizome rot)	<ul style="list-style-type: none"> बोटको माथिल्लो पातको टुप्पो पहेलिदै पातको बिनार हुँदै रोग तलाति बढ्दै जान्छ। पछि तल पातसँग जोडिएको ठाँडा पानीले भिजेको जस्तो भएर गिलो हुन्छ बिरुवा तान्ता मसिलै पातसँग छुट्टिए आउँछ। 	<ul style="list-style-type: none"> • रोगी गाना वा पाना बीउको लागि प्रयोग नाहने। • माटोमा उचित निकासको व्यवस्था मिलाउने। • घुन्नी बाली चक्क अपनाउने। • कार्बो-ज्वाइजम ५०% डब्ल्यु.पी. (बेमिथिन-डेरोसाल) ले बीउ उपचार गर्ने। • ट्राइकोडमा घियाडी जोविक विषदाले बिउ उपचार र कम्पोट उपचार गर्ने। 	

बाली तथा रोगाका नाम	लक्षण	स्वावधान विधि
पातको थाप्से (Leaf spot)	पातमा साना, गोला अण्डाकारेविह हल्का पहेला थोला देखापर्दछ २ पछि मुकेर प्याल पर्न सकदछ । पात दोब्रिन्छ, लविन्छ र बोट होचो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी पात जम्मा परी जलाइदिने । कपर अस्मिक्स्टोराइड ५०% डब्लु.पी. (ब्लाइटक्स) ३ ग्राम/लिटर पानीका दरले रोग देखापरेपछि छक्किने ।
बदाम बेर्ना कहिने (Seedling blight)	ओसिलो ठाउँमा भण्डार गरेका बीउहल रोद्या बोटको फेद कुहिन्छ र मर्दिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> साला र स्वस्थ दाना छानेर सुख्खा ठाउँमा भण्डार गर्ने क्याप्ट्यान ५०% डब्लु. पी. विषावीले २ ग्राम प्रति के.जी. बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने ।
टीका रोग (Tikka)	पातमा दुई किसिमको, पहेलो डको थोल्न्या र मसिना, गोलाकार गाढा खेरो वा कालो रङ्का थोल्नाहकू देखा पर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी ठुपा जम्मा परी जलाइदिने । झुम्टी बाली अपमाउने । क्याप्ट्यान ५०% डब्लु. पी. विषावी २ ग्राम प्रति के.जी. का दरले बीउ उपचार गर्ने । पातमा थोल्ना देखापर्न थालेपछि कार्बेंडाजिम ५०% डब्लु. पी. (बिम्बिट्स) १ ग्राम प्रति लिटर वा क्लारोथालोनिल ७५% डब्लु. पी. (डिफरेस्स, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई १५-२० लिनको अन्तरमा छक्किने वा सल्प्टर ८० % डब्लु. पी (सल्टेक्स, सल्टर, सल्फील) ३ ग्राम प्रतिलिटर अथवा हेक्जाकेनजात ५ % इसी (एसोन, कमफर्ट, हेक्जाहाइट) ३ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छक्किने ।
ठिरू (Rossete)	बिरुवा असामान्य रूपमा ठिगुरिन गई बोट ज्याहे होचो र सानो हुन्छ । बिरुवाका पातका नसाहल्न फ्रक्ट-न्पातहल उल्टो दोब्रिएँ जाच्छन् । बोटमा कोसा लादैन ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोट उखेली जलाउने । झुम्टी बाली लागाउने । डाइमेथोएट ३०% इ सी (रोगर, अनुगर, रोगोहिट) १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छक्किने ।

बाली तथा रोका का नाम		लक्षण	व्यवस्थापन विधि
सिंदुरे (Leaf rust)	पातको तल्लो सतहमा मुन्तला रडको पहेला दानादार थोला र माथिल्लो तहमा खेरो थोप्ला देखिछन्।	कलोरेश्यलोनिल ७५% डब्ल पी (डिफरेस्स, क्रवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई १५-२० लिनको अन्तरमा छर्केने वा सलफर ८०%डब्ल पी (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फिल) ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा अधिक हेकजाकोनाजोल ५ % इ सी (एमोन, कमफट, हेकजाहीट) ३ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्केने।	
अलैंची			
बाली तथा रोका का नाम	लक्षण	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फुर्के (Foorke)	गरी बिरुवाको फेदमा धौरे स साना काङडहरू निस्कन्छन् । बोटमा फूल फुल्दैनन् । बोट होचो हुँदै ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बिरुवा बीउ उत्पादन नाहन् । रोगी बिरुवा जम्मा गरी जलाउने । रोगका विषाणु सार्ने किरा मार्न डाइमेथोएट ३०% इ सी (रोग, अनुराग, रोगोहिट) १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्केने । 	
२. छिके (Chhirke)	मुख्या पातका मुख्य नशामा पहेला धब्बाहारू देखापरी पातमा फैलिन्छन् पछि पहेला थोप्लाहारू खेरो र भई पात मुकेर जान्छ । बोट होचो भई वृद्धि रोकिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> बीउबाट उत्पादित बेर्ना लगाउने । रोगी बिरुवा जम्मा गरी जलाउने । मालाधिन ५०% इ सी १ मि.लि. वा डाइमेथोएट ३०% इ सी (रोग, अनुराग, रोगोहिट) १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्केने । 	
३. जरा तथा गानो कुहिने (Rhizome rot)	बोटको गानो पानीले भिजेको जस्तो गिलो हुँछ र कालो भएर कुहिन थारदछ । बोटको पातहरू टुप्पेजाट पहेंलिंदै मुकेर जान्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> स्वास्थ गाना वा बीउबाट बेर्ना बनाई रोने । बोटको गोट्टेल गर्दा गानेमा चोटपटक नलान्ने गरी गर्ने । ट्राइकोडमाको प्रयोग गर्ने । 	

गलाब

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. धुले ढुम्पा/खराने	गुलाबका पात, मुनाहरका खरानिको धुलो झिरको जस्तै गरी रोग देखा पर्दछ र मुना/ पातहरू घुम्पिने हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> यो रोगको लक्षण सुख भएको थाहा पाउने डिनोक्याप ४८% ई.सी. (केनाथेन) ०.५ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई वा कार्बन्डाजिम ५० % डब्ल्यु पी (वेभिस्टन, धनुर्थन, डोमल) ०.६(१३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई अथवा सलफर ८० %डब्ल्यु पी सलफेक्स, सलफर, सल्फीला) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा अथवा हेक्जाकोनाजेल ५% इसी (एभेन, कमफर्ट, हेक्जाहीट) ३ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छक्किने।
२. कालो थोले (Black leaf spot)	पातको सतहमा फहेलो धेरा ४५एका बीचमा कालो रङ्का बाटुलो आकारका थोलाहरू देखापर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोग सुख हुन लागेको थाहा पाउनेबित्तिकै स्थान्कोजेब डाइथेन एम ४५ (७५डब्ल्यु. पी.), ६ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाए। प्रत्येक वर्ष बोट काठिछाँट गर्ने र मेका भागहरू हटाउनाले रोगको सोत न्यून हुन्छ।

लिचीको पात गुजमुर्ज पार्ने सलसले

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. यो किरा एकदमै सानो र सेतो रङ्को हुन्छ।	पातको तल्लो सतहमा बसी स्स चुस्दछ, पातहरू गुम्जुम्ज भै खैरो रडमा बदलिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> हेक्जिनियाजोक्स वा फेन्पाइरोजी वा प्रोएरजाइट ५७% इसी (किनामाइट, अमाइट) ३ एम एल प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छन्ने।

१५.२ नेपालमा पञ्जीकृत र प्रतिबन्धित विषादीहरू:

१५.२.१ नेपालमा पञ्जीकृत विषादीहरू (२०७६ मंसिर सम्म)

क्र.सं.	विषादीको प्रकार	साधारण नाम	व्यापारिक नाम
१	कीटनाशक	६१	१६३६
२	दुसीनाशक	४३	७४७
३	ब्याक्टेरियानाशक	१	१७
४	झारनाशक	३०	४३६
५	सुलसुलेनाशक	६	२८
६	शाखीकारानाशक	१	२
७	मुसानाशक	२	३८
८	जैविक विषादी	१४	११३
९	हर्बल	१३	१९
१०	निमाटीसाइड	१	१
	जम्मा	१७२	३०३७

१५.२.२ प्रतिबन्धित विषादीहरू:

क्र.सं.	विषादीको नाम	प्रतिबन्धित वर्ष
१	क्लोरोडेन	२०५७।१।२।२७
२	डी.डी.टी.	२०५७।१।२।२७
३	डाइएल्ड्रन	२०५७।१।२।२७
४	इन्ड्रिन	२०५७।१।२।२७
५	अल्ड्रिन	२०५७।१।२।२७
६	हेप्टाक्लोर	२०५७।१।२।२७
७	माइक्रेक्स	२०५७।१।२।२७
८	टोक्साफेन	२०५७।१।२।२७
९	वी.एच.सी.	२०५७।१।२।२७
१०	लिन्डेन	२०५७।१।२।२७
११	फस्फामिडन	२०५७।१।२।२७
१२	आर्गानो मर्करी कम्पाउन्ड	२०५७।१।२।२७
१३	मिथाइल पाराथियम	२०६४।१।१६
१४	मोनोक्रोटोफस	२०६४।१।१६
१५	इन्डोसल्फान	२०६९।७।२०
१६	फोरेट	२०७२।३।२० को विषादी समितिबाट निर्णय भएको । राजपत्रमा प्रकाशित हुन बाँकी ।
१७	कावोफ्युरान	२०७५।१।१६

क्र.सं.	विषादीको नाम	प्रतिबन्धित वर्ष
१८	कार्बोरिल	२०७५।१।१६
१९	डाइक्लोरोभस	२०७५।१।१६
२०	ट्राइजोफस	२०७५।१।१६
२१	बेनोमिल	२०७५।१।१६
२२	कार्बोसल्फान	२०७६।४।१९
२३	डाइकोफल	२०७६।४।१९
२४	एल्मोनियम फोस्फाइड ३ ग्राम टेबलेट	२०७६।४।१९

१५.३ पञ्जीकृत विषादीहरुको सामान्य नाम तथा विषादी बालीमा प्रयोग गरिसकेपछि बाली टिप्प वा कटानी गर्नका लागि पर्खनुपर्ने प्रतीक्षा अवधि

क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्नेसमय (दिन)	क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)
१.क्रीटनाशक					
१	एबोमेक्टिन	१४	२२	इथियन	१४
२	एसिफेट	१५	२३	फेनभेलारेट	७
३	एसिटामिप्रिड	१५	२४	फेनपाइरोक्सिमेट	३-७
४	अल्फसाइपरमेथ्रिन	१४	२५	फिप्रोनिल	३२
५	अल्फामेथ्रिन	७	२६	फ्लुबेन्डियामाइड	३०
६	एल्मुनियम फोस्फाइड (सञ्चित अनाजमा प्रयोज गरिने		२७	इमिडाक्लोरप्रिड	४०
७	बेटासाइफ्लूरन	४	२८	इण्डोअक्जाकाव	१४
८	बाइफ्लूरिन	६	२९	इटेफेनप्रोक्स	१५
९	बुप्रोफेजिन	५	३०	ल्याम्डासाइहालोथ्रिन	१४
१०	कार्टाप हाइगोक्लोराइड	२१	३१	लुफेनुरोन	१४
११	क्लोरफ्लुजुरान	७	३२	मालाथ्रियन	१४
१२	क्लोरानट्राअलिपोर	७	३३	निटेनपाइराम	१६
१३	क्लोरपाइरिफोस	२८-३५	३४	नोभालुरोन	५
१४	साइफ्लूथ्रिन	७	३५	फेनथ्रोयट	५
१५	साइपरमेथ्रिन	७	३६	प्रोफेनफोस	१४
१६	साइरोमेजिन	७	३७	प्रोपोक्जर	३०

क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्नेसमय (दिन)	क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)
१७	डल्टामेथ्रिन	७	३८	क्वनालफस	४०
१८	डाइफ्लुबेन्जुरोन	७	३९	स्पाइरोमेसिफेन	७
१९	डाइमेथोएस्ट	१५	४०	टेमेफस	३०
२०	डाइनोटफुरन	३८	४१	थायोमेथोक्साज	१४-२१
२१	इमामेक्टिन बेन्जोएट	१०	४२	थायोडिकार्ब	७
२ सुलसुले नाशक					
१	फेनपाइरोक्झिमेट	२	३	प्रोपरजाइट	१४
२	हेकिजिथियाजोक्स	२०			
३ दुसरीनाशक					
१	क्याप्टान	३०	१६	कामुगामाइसिन	३०
२	कार्बोन्डाजिम	१४	१७	किरोक्सिमामिथाइल	१४
३	कार्बोक्सिन	२१	१८	मेन्कोजेब	१४-२८
४	क्लोरोथालोनिल	१४	१९	मेटालाक्सिल	४९
५	कपर हाइड्रोक्लोरोराइड	१४	२०	मेटिराम	६
६	कपर हाइड्रोक्साइड	१४	२१	पेन्सिक्रोन	७९
७	कपर अविस्कलोराइड	२१	२२	प्रोविकोनाजोल	१५-३०
८	साइमोक्सानिल	१४	२३	प्रोपिनेव	३०
९	डाइफिनाकोजाजोल	३४	२४	सल्फर	१४
१०	डाइमिथोमोर्फ	१४	२५	थाइफोनेट मिथाइल	१४
११	डिनोक्याप	२१	२६	थिराम	१४-३०
१२	फ्लुसल्फामिड	२८	२७	ट्राइसाइक्लोजोल	३०
१३	हेक्जाकोनाजोल	४०	२८	भेलिडामाइसिन	२१
१४	इप्रोभेलिकार्ब	३०-९०	२९	जिनेव	१०
१५	इप्रोवेनफस	१४			
४. मुसानाशक			५. मोलुसिमाइड		
१	ब्रोमाडियोलोन		१	मेटलडिहाइड	
६. जैविक विषादी			७. ब्याक्टेरियानाशक		
१	एजाडिरेक्टिन	३	१.	स्ट्रेपोमाइसिन सल्फेट + टेट्रासाइक्लन	२४ घन्टा
२	ब्युभेरिया बेसिआना	७			

क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्नेसमय (दिन)	क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)
३	मेटाराइजम एनिसेपाल्टी	३			
४	स्युडोमोनास फ्लुरेन्सेस	३			
५	ट्राइकार्डमा भिरिडि	७			
६	भर्टिसिलियम लेकानी	७			

८. झारपातनाशक

१	२,४ डि सोडियम साल्ट	७	१०	मेटसल्फुरोन मिथाइल	१४
२	२,४ डि इथाइल इस्टर	२१	११	अक्सिडार्जिल	९७
३	एमोनियम साल्ट अफ ग्लाइफोसेट	५६	१२	अक्सिप्लोरफेन	१५
४	एट्राजिन	६०	१३	पाराक्वाट डाइक्लोराइड	१०
५	बिसपर्विक सोडियम		१४	पेन्डिमिथालिन	७५
६	ब्युटाक्लोर	९०	१५	प्रेटिलाक्लोर	७५
७	क्यालिंडिनाफोप प्रोपार्जिल		१६	प्रोपाक्विजाफोप	२१
८	ग्लाइफोसेट	९०	१७	पाइराजोसल्फुरान इथाइल	७
९	मेट्रिब्युजिम	७	१८	सल्फोसल्फुरोन मिथाइल	६०

नोट: विषादीको प्रतीक्षा अवधिलाई निम्न कुराहरूले असर गर्ने हुँदा पर्खनुपर्ने अवधिमा केही फेरबदल हुन सक्दछ।

- बालीको प्रकार र यसको फिजियोलोजी।
- बाली लगाउने स्थानको मोहडा, उचाइ, हावाको गति।
- विषादीको प्रयोग मात्रा।
- विषादी प्रयोग गर्दाको मौसम तथा ऋतु आदि।
- विषादीलाई माटोमा प्रयोग गर्दा प्रतीक्षा अवधि केही लामो हुने।

१५.४ एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आइ.पि.एम.)

एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन (Integrated Pest Management)

एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन बाली बिरुवाका शत्रुहरू (रोग, कीरा, झारपात, चरा, मुसा आदि) लाई आर्थिक रूपले न्यायोचित, पर्यावरणीय दृष्टिकोणले दिगो तथा सामाजिक रूपमा स्वीकार्य बाली संरक्षण गर्ने एक विधि हो। यसमा एकभन्दा बढी व्यवस्थापनका विधिहरूको एकीकृत रूपमा प्रयोग गरिन्छ जसले गर्दा रासायनिक विषादीहरूको प्रयोगमा कमी हुन आउँछ।

एकीकृत व्यवस्थापनका मुख्य सिद्धान्तहरू: (१) स्वस्थ बाली उत्पादन, (२) खेतबारीको नियमित अवलोकन, (३) मित्र जीवहरूको संरक्षण (४) कृषकहरूलाई स्वयं दक्ष बनाओ।

एकीकृत बाली शत्रु व्यवस्थापनका विधिहरू:

१. रोग कीरा अवरोधक जातको प्रयोग (Resistant Varieties): रोग कीराले नोक्सानी नहुने वा कम हुने जातको प्रयोग गर्ने ।
२. कृषि कर्ममा आधारित तरिका (Cultural Method): बाली चक्र, बिउ छर्ने वा रोपाइँ गर्ने समयको हेरफेर, खेतको सरसफाइ, उचित खनजोत, बाली कटानीपछि अवशेष नष्ट गर्ने ।
३. भौतिक तथा यान्त्रिक तरिका (Physical and Mechanical): हातले टिप्पे, अवरोध राख्ने, पासो थाप्ने, अनाज सुकाउने आदि ।
४. जैविक तरिका (Biological Control Method): परजीवी एवं शिकारी कीराका साथै विभिन्न जीवाणुजस्तै ब्याक्टेरिया (विटी.), फंगस, भाइरस (एन.पि.भि.) र निमाटोडको प्रयोग ।
५. आकर्षक रासायनिक पदार्थको प्रयोग (Chemical Atractants): विभिन्न आकर्षक रासायनिक पदार्थ जस्तै: मिथाइल युजिनल, क्युलियर र विभिन्न फेरोमेन जस्तै: हेलील्यूर स्पोडोल्यूर आदिको प्रयोग ।
६. घेरेलु व्यवस्थापनका विधिहरू ।
७. हर्मोनको प्रयोग: विभिन्न हर्मोन जस्तै आप्लोआरको प्रयोग ।
८. विषादीको प्रयोग (Chemical Control Method): अन्य विधिहरूले नियन्त्रण नभएमा उपयुक्त विषादीको सावधानीपूर्वक प्रयोग गर्ने ।

नेपालमा कृषकहरूले अपनाइसकेका केही आई.पि.एम. प्रविधिहरू:

- नीम, टिमुर, बोझो, तितेपाती, ज्वानु, तोरीको तेल प्रयोग गरी अन्न भण्डारणमा रोग कीरा नियन्त्रण ।
- काठको धुलो, गहुँत, साबुनपानी, सुर्तुको झोल प्रयोग गरी तरकारी बालीको कीरा नियन्त्रण ।
- सुन्तलाजात फलफूल र लहरे तरकारीको औंसा कीरा नियन्त्रणका लागि फेरोमेन ट्र्याप, खेतबारीको सरसफाइ ।
- स्थानीय वनस्पतिबाट तयार गरिने झोलमल, गाईको गहुँत, मोही आदिको प्रयोग ।
- केही मात्रामा विभिन्न पासोहरूको प्रयोग ।
- केही मात्रामा ढुसीजन्य, ब्याक्टेरीया, भाइरस तथा निमाटोड जन्य जैविक विषादीको प्रयोग ।
- मित्र जीवहरूको संरक्षण ।

फलफूल तथा तरकारी बालीमा फेरोमेन ट्र्यापको प्रयोग:

- क) लहरे तरकारी बाली (कुकरविट्स) जस्तै काँक्को, धिरौला, लौका, आदि कुकरविट्स समुदायका तरकारी बालीमा लाग्ने कीराहरू र तिनबाट हुने हानि-नोक्सानी नियन्त्रणको लागि क्युलियर नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ । फेरोमेन ट्र्यापको बट्टाभित्र राखिएको कपासमा $\frac{4}{5}$ थोपा क्युलियर र मालाथायन 5.0 को झोल राख्न जमिनबाट 5 फिट उचाइमा राख्नुपर्दछ । फेरोमेनको गन्धले भाले द्विंगाहरू आकर्षित भई मालाथायनको प्रभावले मर्दछन् । पोथीले बतासे फुल पार्दछ । प्रतिरोपनी 5 वटा ट्र्याप राख्नुपर्दछ ।
- ख) फलफूल बाली: फलफूलमा लाग्ने औंसा कीरा नियन्त्रणका लागि मिथायल युजिनल नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ । ट्र्यापलाई बलियो हाँगामा झुन्ड्याउनुपर्दछ । फेरोमेनको गन्धले भाले द्विंगा आकर्षित हुने र मर्ने गर्दछन् । पोथी द्विंगाले बतासे फुल पार्दछ । यसबाट कीराको संख्यामा कमी भई नियन्त्रण हुन्छ । प्रति ट्र्याप $\frac{5}{5}$ थोपाका दरले मिथायल युजिनल र मालाथायन झोल राख्नुपर्दछ । नोट: हेरेक $\frac{1}{1}$ महिनामा मालाथायन झोल 5 थोपा प्रति ट्र्याप थप्ने ।

कीरा व्यवस्थापनका लागि उपलब्ध हुन सक्ने केही पासोहरू

क्र.सं.	पासोको नाम	प्रयोग हुने
१	लाइट ट्र्याप	रातीमा उड्ने कीराहरू
२	एलो स्टीकी ट्र्याप	साना उड्ने कीराहरू जस्तै लाही, सेतो झिङ्गा, लिफमाइनर
३	स्टेनर ट्र्याप	मिथाइल युजिनल, क्युलियर फेरोमन
४	फनेल ट्र्याप	हेलील्यूर, स्पोडो ल्यूर, ल्युसिनोडस ल्यूर, पेक्टिनो ल्यूर, सीप्रो ल्यूर
५	डेल्ट्रा ट्र्याप	डि. वि. एम/प्रोटुला ल्यूर
६	ओटा टी ट्र्याप	डि.वि.एम/प्रोटुला ल्यूर, पि.टि.एम १,२ ल्यूर
७	म्याकफल ट्र्याप	विभिन्न ल्यूरको लागि
८	पिटफल ट्र्याप	माटोको सतहमा हिँड्ने कीराहरू

बजारमा उपलब्ध हुन सक्ने केही फेरोमन/ल्यूर

क्र.सं.	पासोको नाम	कीरा	बाली
१	मिथाइल युजिनल	फल कुहाउने औंसा	सुन्तला जात आप फलफूल
२	क्युलियर	फल कुहाउने औंसा	काक्रो फर्सी समुहका बाली
३	व्याक्टोसेरा कम्पोजिटिङ	फल कुहाउने औंसा	माथिका दुवै बाली
४	हेली ल्यूर	गोलभेंडाको फलको गभारो	गोलभेंडा, चना, रहर
५	स्पोडो ल्यूर	सुर्तीको पातखाने लार्भा	सुर्ती, काउली वर्ग, आलु गोलभेंडा
६	डि.वि.एम/प्रोटुला ल्यूर	इँट बुझे पुतली	काउली बन्दा समुहका
७	ल्युसिनोडस ल्यूर	फल र डाँठमा लाग्ने गभारो	भाण्टा
८	पि.टि.एम १,२ ल्यूर	जोताहा पुतली	आलु
९	सीप्रो ल्यूर	पहेलो गभारो	धान
१०	पेक्टिनो ल्यूर	दानामा लाग्ने गुलाबी गभारो	कपास
११	इरमिट र इरमिन ल्यूर	दानामा लाग्ने छिर्के गभारो	कपास
१२	टिएलएम ल्यूर	टमाटरको पात खन्ने टुटा कीरा	टमाटर

केही प्रचलित जैविक तथा वानस्पतिक विषादी

क्र.सं.	नाम	प्रयोग
१	एजाडीरेक्टीन (नीममा आधारित)	विभिन्न कीराहरूको लागि
२	व्युभेरिया बेसियाना (दुसीजन्य)	पुतलीका लार्भा, साना चुस्ने कीरा
३	मेटाराइजियम एनीसोप्लेइ (दुसीजन्य)	खपटे र पुतलीका लार्भाहरू (माटोमा वस्ने जस्तै खुम्रे)
४	भर्टिसेलियम लेकानी (दुसीजन्य)	सेतो झिङ्गा, लाही, लिफमाइनर
५	वेसिलस थुरनजेनेसिस कुस्टाकी (ब्याक्टेरियाजन्य)	विभिन्न पुतली समूहका लार्भाहरू

क्र.सं.	नाम	प्रयोग
६	न्युकिलयर पोलीहेड्रोमिस भाइरस क) हेली ख) स्पोडो	क) गोलभेंडाको फल खाने गभारो (हेलीकोभर्पा आर्मीजेरा) ख) सुर्टीको पात खाने लार्भा (Spodoptera litura)
७	इन्टोमोप्याथोजनीक निमाटोड	माटोमा बस्ने विभिन्न कीराहरू जस्तै खुम्बे
८	ट्राइकोडर्मा भिरिडी र हर्जनियम	दुर्सीजन्य रोग विशेष गरी माटोमा रहने
९	स्युडोमोनास फ्लुरेसेन्स	केराको पनामा बिल्ट, ड्याम्पिड अफ, धानको सीथ ब्लाइट, उखुकाके रेड टट, चना र गोलभेंडाको ओइलाउने रोग

जीवनाशक विषादीको सुरक्षित प्रयोग तथा व्यवस्थापन

क) जीवनाशक विषादीको विषालुपनाको तुलनात्मक वर्गीकरण (WHO, 2009)

खतराको स्तर	एल.डी. ५० मुसामा (मिलिग्राम प्रति केजी शरीरको तौलमा)	
	मौखिक	छालावाट
अत्यन्त खतरनाक	५ मिलिग्राम भन्दा कम	५०मिलिग्रामभन्दा कम
अति खतरनामक	५-५०मिलिग्राम	५०-२००मिलिग्राम
माध्यम रूपले खतरनाक	५१-२००० मिलिग्राम	२००-२०००मिलिग्राम
सामान्य रूपले खतरनाक	२०००-५००० मिलिग्राम	२०००-५०००मिलिग्राम
सुरक्षित	५०००मिलिग्रामभन्दा माथि	५०००मिलिग्रामभन्दा माथि

(एल.डी. ५०: विषादीको मात्रा जसले परीक्षण गरिएको जनावरको ५०% संख्यालाई मार्दछ)

ख) जीवनाशक विषादीको सुरक्षित प्रयोग: विषादीको उचित रूपमा उपयोग नगरिएमा यसले उपयोग कर्ता, अरु मानिस, घरपालुवा पशुहरू, वन्यजन्तुहरू र लाभकारी कीराहरूलाई समेत हानि पु-याउनुका साथै वातावरणलाई पनि नोकसान गर्दछ।

१) सामान्य सिद्धान्तः

- क) अनावश्यक रूपमा विषादी प्रयोग नगर्नुहोस्।
- ख) सम्भावित खतरगाबाट सावधान हुनुहोस्।
- ग) विषादीको लेबल र अन्य पर्चाहरू पढ्नुहोस्।
- घ) केटाकेटीलाई विषादीबाट टाढा राख्नुहोस्।

२) कीटनाशक विषादी उपयोग गर्नु अगाडि:

- क) विषादी सुरक्षित ठाउँमा तालाबन्दी गरी राख्नुपर्छ।
- ख) स्प्रेयर/डष्टर राम्रो अवस्थामा हुनुपर्छ।
- ग) उपकरणलाई काम गर्नु अघि र काम सकिएपछि जाँच गर्नुपर्छ।
- घ) कम घातक (प्रति किलोग्राम ५०१ मिलिग्राम भन्दा माथि एल.डी. ५० भएको) सुरक्षित विषादी प्रयोग गर्नुपर्छ।

૩) મિશ્રણ બનાઉંડા ર છર્ડા:

- ક) સુરક્ષાત્મક પહરન લગાઉનુંપર્છે, જસ્તૈ: પુરા બાહુલાકો કમીજ, લામો પટલુંઢા, જુતા વા બુટ, ચૌડા કિનારા ભએકો ટોપી, હાતમા રબરકો પન્જા, માસ્ક, કૃત્રિમ બ્લાસ્ટ ઉપકરણ આદિ।
- ખ) ચુરોટ પિઠન વા ધુમ્રપાન ગર્નું હુંદૈન |
- ગ) વિષાદી અન્ય ટાઉંમા ફૈલિન નપાઓસ્ ભન્નકા લાગિ વિષાદીકો પ્યાકેટલાઈ સાવધાનીપૂર્વક ખોલ્નુપર્દછ |
- ઘ) હાવાકો બહાવ કમ ભએકો બેલામા છર્ને ગર્નુપર્દછ |
- ઝ) બન્દ ભએકો નોજલલાઈ મુખલે ફુંકનુંદૈન |

૪) જીવનનાશક વિષાદી પ્રયોગ પશ્ચાત્:

- ક) વિષાદીકો પ્રયોગ ગરેકા કાગજી પદાર્થલાઈ સુરક્ષિત સ્થાનમા જલાએ વા ગાડેર નષ્ટ ગર્નુપર્છે |
- ખ) પ્રયોગ ગરિએકો ભાડા કમ્તીમા ૩ પટક સાબુન પાનીલે સફા ગર્નુપર્દછ |
- ગ) હાત મુખ રામ્રરી સાબુન પાનીલે ધૂનુપર્દછ |
- ઘ) ઉપકરણલાઈ રામ્રરી સફા ગરેર રાખ્નુપર્દછ |

૫) વિષ લાગેકા લક્ષણહરૂ ર પ્રાથમિક ઉપચાર:

ઓર્ગાનોફસ્કેટ ર કાર્బમેટ ચૌગિકહરૂ જસ્તે મેટાસિડ, મેટાસિસ્ટક્ષમ, નુભાન આદિલે કોલિનેષેર રોકદછન્, જસલે ગર્વ સ્નાયુ પ્રણાલીમા વિકાર ઉત્પન્ન હુન જાન્છ | ટાઉકો દુંછે, રિંગટા લાંને ર વાકવાકી હુને ર ત્યસપશ્ચાત્ જાડો ભર્હ પસિના આઉને, ઝાડા લાગ્ને ર બાન્તા હુને લક્ષણહરૂ દેખાપર્દછન્ | માંસપેશીહરૂ થર્કનું, ભીષણ કમ્પન હુનુ ર અચેત નહુને અવસ્થાહરૂ સમેત હુન સક્છ |

પ્રાથમિક ઉપચાર:

- ક) રોગીલાઈ આધા ઝુકેકો રૂપમા ટાઉકો તલ પર્ને ગરી રાખ્નુપર્દછ |
- ખ) બાન્તા ગરાઉને વ્યવસ્થા ગર્નુપર્છે |
- ગ) રામ્રરી હાવા આઉને વ્યવસ્થા મિલાઉનુપર્દછ |
- ઘ) છિટો અસ્પતાલ લૈજાને વ્યવસ્થા ગર્નુપર્છે |
- ઝ) એટ્રોફિન સલ્ફેટકો ૨ મિલી ગ્રામ ઇન્ટ્રાભેન્સ સુર્ઝ દિનુપર્છે |

સોત: પ્લાન્ટ ક્વારોન્ટિન એવં વિષાદી વ્યવસ્થાપન કેન્દ્ર, હરિહરભવન લલિતપુર ૨૦૭૭|

१६. कृषि थोक बजारका विवरण

कृषि थोक बजारहरूको विवरण

क्र. सं	बजारको नाम	जगाको क्षेत्रफल	जगाको खामित्त	सञ्चालन प्रकृत्या	केन्द्रमा दर्ता नं.	सटर संख्या	भाडामा कारोबार रकम (रु. हजारस्त)	औषत बारिक आमदारी आ.व. २०७६/७७	खर्च आ.व. २०७६/७७	बजारको बारिकण
१	बजार व्यवस्थापन समिति, वितामोड, वितामोड नामरपालिका वार्ड नं. ५, प्रेस्का नं. १	३ विद्या १८ कठा	नेपाल सकार, खाद्य तथा कृषि बजार सेवा विभाग	कृषि बजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	-	४३	३९८१५६५०	५८७६०४३०	५६५६१५६५०	क
२	कृषि बजार व्यवस्थापन समिति, धरान, धरान उमसहनगणपालिका, वडा नं. १३, सुनसरी, प्रेस्का नं. १	१ विद्या १३ कठा १२ धुरु	नेपाल सकार, तकालिन बजार विकास महाशाखा	कृषि बजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	०१	६०	५८९३४८८	८५६००००	७९०७०००	क
३	बजार व्यवस्थापन समिति, ठर्लेङरमिथिला नामरपालिका, ठर्लेङर, धनुषा प्रदेश नं. २	१ विद्या ३ कठा ६ धुरु	नेपाल सकार, खाद्य तथा कृषि बजार सेवा विभाग	कृषि बजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	०७	१०८	१७	२८४७९३	२६५०४७३	१७३०२७७
४	बजार व्यवस्थापन समिति, सिन्धुली कमलामाई नामरपालिका वार्ड नं. ६ बागमती प्रदेश	४ कठा १२ धुरु	नगरपालिका	कृषि बजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	-	६०	६३८८५	५६९२९२२	२४९७२४६	ख

ક્ર. સ	બજારાંકો નામ	જગાએં ક્ષેત્રફળ	જગાએં સ્વામિત્વ	સુન્ધરાલન પ્રકૃત્યા	કેન્દ્રસ્થાન દર્તા નં.	સટર સંખ્યા	ભાડામાં લાગેણો સટર સંખ્યા	કારોબાર રકમ (રૂ. હજારમાટી) આપદારી ૨૦૭૬/૭૭	ઓષ્ઠત બાણિક આપદારી ૨૦૭૬/૭૭	બજારાંકો બગિકરણ ખર્ચ આ.બ. ૨૦૭૬/૭૭
૫	કૃષિ બજાર વ્યવસ્થાપન સમિતિ, કાવાસેતો કાવાસેતો નગરપાલિકા ૨, નવરાણાસી, ગાંડુકી પ્રદેશ	૪ વિગાહ	સ્વામિત્વ બન મન્દ્રાલય, ભૂગાધિકાર મન્દ્રાલય, કૃષિ તથા પશુપન્થી વિકાસ મન્દ્રાલય	કૃષિ બજાર વિકાસ તથા વ્યવસ્થાપન નિર્વિશ્વકા ૨૦૭૩ અનુસાર	૦૮	૧૯	૧૯	૬૭૨૮૦૦	૩૯૬૮૮૧૦	૩૦૮૮૬૧૦
૬	કૃષિ બજાર વ્યવસ્થાપન સમિતિ, પોદ્વાર પોદ્વાર મહાનારપાલિકા વડા નં. ૧, ગાંડુકી પ્રદેશ	૪૬ રોપની	પોદ્વાર ઉપયકા નાર વિકાસ સમિતિ	કૃષિ બજાર વિકાસ તથા વ્યવસ્થાપન નિર્વિશ્વકા ૨૦૭૩ અનુસાર	૦૬	૧૧૫	૧૧૫	૭૮૨૬૪૪૩	૧૪૨૭૬૮૪૩	૮૦૦૦૦૦૦ ક
૭	બજાર વ્યવસ્થાપન સમિતિ, બુટટાલ બુટટાલ ઊ-મહાનારપાલિકા ૬, રૂપન્દેરી, લુંબિની પ્રદેશ	૧ બિધા ૭ કટ્ટા	બુટટાલ ઊમહાનારપાલિકા	કૃષિ બજાર વિકાસ તથા વ્યવસ્થાપન નિર્વિશ્વકા ૨૦૭૩ અનુસાર	૦૩	૫૬, પહોલો તલ્લા ૩૧, જમા ૨૦૪	૫૬, પહોલો તલ્લા ૩૧, જમા ૨૦૪	૫૮૮૧૯૭૭	૫૮૮૧૯૭૭	૧૧૧૩૯૨૩૦ ક

ક્ર. સ	બજારકો નામ	જગ્યાકો ક્ષેત્રફળ	જગ્યાકો સ્વામિત્વ	સુન્દરાલન પ્રકૃત્યા	કેન્દ્રસ્માર્કરની દરતાને.	સરટર સંખ્યા	ભડામા લાગેકો સરટર સંખ્યા	કારોબાર રકમ (રૂ. હજારમાટી)	ઓષ્ઠત બાણિક આંદારી આ.બ.	ઓષ્ઠત બાણિક ખર્ચ આ.બ.	બજારકો બાળકરણ ૨૦૭૬/૭૭
૮	કૃષિ બજાર વ્યવસ્થાપન સમિતિ, કોહિલપુર કોહિલપુર નારપાલિકા વડા નં. ૧૧, લામિબાની પ્રદેશ	૧ બિગારા	નેપાલ સરકાર, તત્કાલિન બજાર વિકાસ મહાશારાધા	કૃષિ બજાર વિકાસ તથા વ્યવસ્થાપન નિર્વિશ્વિકા નં. ૨૦૭૩ અનુસાર	૦૫	૨૫	૨૦	૬૫૧૨૯૨૯	૩૨૭૬૦૦૦	૧૭૧૨૧૦૮૦	ખ
૯	કૃષિ બજાર વ્યવસ્થાપન સમિતિ, સુર્ખેત બરિદ્રનપાર નારપાલિકા નં. ૬, સુર્ખેત, કણળાની પ્રદેશ	૧૮ કટ્ઠા	સુર્ખેત નગર વિકાસ સમિતિ	કૃષિ બજાર વિકાસ તથા વ્યવસ્થાપન નિર્વિશ્વિકા નં. ૨૦૭૩ અનુસાર	૦૨	૫૦	૪૯	૭૪૦૦૦૦	૨૯૦૦૦૦૦	૨૦૦૦૦૦૦૦	ખ
૧૦	કૃષિ બજાર વ્યવસ્થાપન સમિતિ, અતારિયા ગોવદરી નારપાલિકા, વડા નં. ૧, કૈતાલાની, સુદરારાધિમ પ્રેસા	૩ વિધા	સ્વામિત્વ બન મન્જાલાય, ભોગાધિકાર કૃષિ તથા ફુલપઢી વિકાસ મન્જાલાય	કૃષિ બજાર વિકાસ તથા વ્યવસ્થાપન નિર્વિશ્વિકા નં. ૨૦૭૩ અનુસાર	૦૧	૩૭	૩૭	૩૧૦૦૮	૨૭૭૭૬૬૧૨	૧૫૫૪૩૪૭	ખ

નિર્જીવનબાટ સહ્યાલિત કૃષિ ઉપજ બજાર				હરિત કૃષિ સહકારી સંસ્થા લિ. દ્વારા સહ્યાલિત			
ક્ર.સ.	કૃષિ ઉપજ બજારકો નામ	બજારકો પ્રકૃતિ	ફોન નં.	કૃષિ ઉપજ બજારકો નામ	બજારકો પ્રકૃતિ	ફોન નં.	
૧	શ્રી કમ્પોલેક્સ પ્રા.લિ., પોખરા કાર્સિકી	થોક	૧૮૫૬૦૨૯૮૪૮	હરિત સમૃદ્ધાધિક કૃષિ બજાર	થોક તથા ખુરા	૧૮૪૪૮૫૧૪૬૨	

निजीस्वरबाट सञ्चालित कृषि उपज बजार				हरित कृषि सहकारी मंस्था लि. द्वारा सञ्चालित		
क्र.सं.	कृषि उपज बजारको नाम	बजारको प्रकृति	फोन नं.	कृषि उपज बजारको नाम	बजारको प्रकृति	फोन नं.
२.	बलधु कृषि तथा तकारी बजार, काठमाडौं	थोक	९८५१०४५५९१, ०९४२७३५५	हरित सम्पदाधिक कृषि बजार	थोक तथा खुदा	९८५०५००४९
३	पैचौ पसल प्रा. लि.	थोक	०७५-४९०५५, ५६५४९१५९	इच्छुमति सम्पदाधिक कृषि बजार	थोक तथा खुदा	०१-४२३८४०३/ ९८५१९७४३८
४.	धम्भाराही तरकार तथा फलफूल बिक्रि केन्द्र	थोक				
५.	कृषि प्रवर्धन बजार विकास प्रा.लि., भरतपुर - २ क्षेत्रपुर, चितवन	थोक १ मुद्रा				

नोट: सामग्रीहरूको मूल्य स्थानअनुसार फरक पर्ने गर्दछ।

सञ्चालनको कुणा: स्थानिक घर बेमैसमी तरकारी उत्पादनको पूर्वाधार हो यदि बहुत उत्पादन तथा आमदानी लिने हो भने उपयुक्त तरकारीको जातको छानै, सिफारिस बाली व्यवस्थापन प्रविधिको अवलम्बन तथा बजारको मागउनुसारको उत्पादन गर्ने आवश्यक हुन्छ।

१०. कृषि इनिजियरिङ गहाराखा, खगोलिकरण तथा व्यावसायिक रूपालित उत्पादित कृषि औजार/उपकरणहरू

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	मेसिनको प्रकार	मेसिनको क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
१	कोदो चुट्टेर फल्ने (Millet threshing)	कोदो चुट्टेर फल्ने मेसिन खुदा वा विद्युत दब्ले संचालन गरी कोदो चाट्टेर फल्ने मकिन्छ।	खुद्दाले चलाउने विद्युत दब्ले संचालन गरी कोदो चाट्टेर फल्ने मकिन्छ।	एक घण्टामा ४० देखि ६० किलो सम्म कोदो चुट्टेर फल्न मकिन्ने। एक घण्टामा ६० देखि ८० किलो सम्म कोदो चुट्टेर फल्न मकिन्ने।	जे.वि. वर्कशप, गार्का, ललितपुर फोन नं. ९८५२३९३३६

ક્ર.સં.	મેસિનકો નામ	મેસિનકો કામ	મેસિનકો પ્રકાર	મેસિનકો ક્ષમતા	માનવતા પ્રાસ ઉત્તારક
૨	મેકે છોડાઉં (Corn sheller)	મેકે છોડાઉં મેસિન કુંઈ કાઠ વા ટેબલ જસ્તો ઠાઉંથા જડાન ગરી મેકે છોડાઉં સંકિન્ચી ।	હાતલે ચલાઉંને	એક ઘણ્ઠમા ૧૩ દેખિ ૧૫ કિલો સમ્મ છોડાઉને સંકિન્ચી ।	જેન્ટ્નુન ઇન્જિનિયરિંગ વર્કશાપ, ગવાર્ક્ઝ, લલિતપુર, મોબાઇલ નં. ૯૮૪૯૨૯૨૯૨૨૩૬
૩	મેકે રોદે (Jab seeder)	મેકેનો બીઊર મલ એકે પટકમા ખનજોત ભાએકો વા ખાજોત નભએકો ખેતમા રેન મિલને ।	હાતલે ચલાઉંને	એક ઘણ્ઠમા ૧ રોપની સમ્મ જગામા માંકે રોન સંકિન્ચી ।	જેન્ટ્નુન ઇન્જિનિયરિંગ વર્કશાપ, ગવાર્ક્ઝ, લલિતપુર, મોબાઇલ નં. ૯૮૪૯૨૯૨૯૨૨૩૬
૪	ધાનકો ઝાર ગેડ્ને (Paddy weeder)	યસ મેસિનકો પ્રયોગલે લાલન્મા રોપેકો ધાનલાઈ ગોડામેલ ગરી ચાપલાઈ માટેમા ને મિલાઉં ગઈ ।	હાતલે ચલાઉંને કોનો વિડર	એક રોપનીકો ઝાર ૫ દેખિ ૬ ઘણ્ઠમા ગોડ્ન સંકિન્ચી ।	જેન્ટ્નુન ઇન્જિનિયરિંગ વર્કશાપ, ગવાર્ક્ઝ, લલિતપુર, મોબાઇલ નં. ૯૮૪૯૨૯૨૯૨૨૩૬
૫	બીડ સફા ગર્ની (Seed cleaning machine)	યસ મેસિનકો પ્રયોગલે રાચો, મળા, કેરાઉ, ખિંડી, ગંગું જમ્તા અન્ય બીઊહરલાઈ સફા ગર્ને ગર્છી ।	હાતલે ચલાઉંને	બીઊકોની આકાર તથા તૌલ આનુસાર એક ઘણ્ઠમા ૬૦ દેખિ ૮૫ કિલો સમ્મ સફા ગર્ને સંકિન્ચી ।	જેન્ટ્નુન ઇન્જિનિયરિંગ વર્કશાપ, ગવાર્ક્ઝ, લલિતપુર, મોબાઇલ નં. ૯૮૪૯૨૯૨૯૨૨૩૬
૬	પ.ઃડિ. કર્ફી પલ્મર (A.E.D. Coffee pulper)	યસ મેસિનકો પ્રયોગલે કફિકા બોકા છોડીયાઉને ગર્છી ।	હાતલે ચલાઉંને	એક ઘણ્ઠમા ૫૦ દેખિ ૬૦ કિલો સમ્મ કપડિકા બોકા છોડીયાઉન સંકિન્ચી ।	જે.વી. વર્કશાપ, ગવાર્ક્ઝ, લલિતપુર ફેન નં. ૯૮૪૯૨૯૩૯૩૪૬
૭	વિદ્યુતબાટ ચલાઉંને	ખુદૂલે ચલાઉંને	એક ઘણ્ઠમા ૧૦૦ દેખિ ૧૨૦ કિલો સમ્મ કપડિકા બોકા છોડીયાઉન સંકિન્ચી ।	એક ઘણ્ઠમા ૧૦૦ દેખિ ૧૫૦ કિલો સમ્મ કપડિકા બોકા છોડીયાઉન સંકિન્ચી ।	જેન્ટ્નુન ઇન્જિનિયરિંગ વર્કશાપ, ગવાર્ક્ઝ, લલિતપુર, મોબાઇલ નં. ૯૮૪૯૨૯૨૯૨૨૩૬
૮	ધાન ર ગંધું ચટનેનેથ્રેસર (Rice and Wheat Thresher)	હલુકા વચ્ચન ભાંકો યસ મેસિનકો પ્રયોગલે ધાન ર ગંધું ચુદ્દાલે ચલાએ ચુટુન સંકિન્ચી ।	ખુદૂલે ચલાઉંને	એક ઘણ્ઠમા ૫૦ દેખિ ૬૦ કિલોસમ્મ ગાહું ચુટુન સંકિન્ચી ।	જેન્ટ્નુન ઇન્જિનિયરિંગ વર્કશાપ, ગવાર્ક્ઝ, લલિતપુર, મોબાઇલ નં. ૯૮૪૯૨૯૨૯૨૨૩૬

ક્ર.સं.	મેસિનકો નામ	મેસિનકો કામ	મેસિનકો પ્રકાર	મેસિનકો ક્ષમતા	માનવતા પ્રાસ ઉત્તાદક
૮	યુરિયા મોલાસિસ મિનેરલ બ્લેક (Urea Molasses Mineral Block)	યસ મેસિનની પ્રયોગાલે ચૈપાયા ગઈ, ફેંસીહલુકા લાિયા યુરિયા મોલાસિસ બ્લેક કરાઈન્છું।	હાતલે ચલાડું	યસ મેસિનને ૧૯૪૧૨૩૬૫ સેન્ટિમીટરનો ૫ મિનેટમા એકે પટકમા તિનવાં યુરિયા મોલાસિસ બ્લેક કરાઈન્છું।	જે.વી. વર્કશપ, ગવાર્ક, લલિતપુર ફોન નં. ૯૮૪૯૨૩૯૩૪૬
૯	અદુવા સફા ગર્ને મેસિન (Ginger washer)	યસ મેસિનની પ્રયોગાલે અદુવા વા બેસામા ટાંસિસીકા માટેલાઈ પાનીક ફોરહાલે સફા ગરિન્છું।	નિદ્યુતલાટ ચલાડું	એક પાઠમા ૪૦ કિલો સમી અદુવા સફા ગર્ને સાંકિન્ણ રેએક ઘટમા ૧૫ યુનિટ વિદ્યુતનો ખેણ હુંચુ	જેન્ટ્સુન ઇન્જિનિયરિંગ ગવાર્ક, લલિતપુર, મોબાઇલ નં. ૯૮૪૯૨૯૯૨૨૩૩
૧૦	સુધારિએકો ફલામે હટો (Improved metallic plough)	યસ મેસિનની પ્રયોગાલે ખેતબારિમા જોલે કામ ગરિન્છું।	ગેરુલે તાંને	પ્રારંભાત (કાઠે) હલો ભન્દા ટિકાડ હુંટે	ગાદ્યુય કૃષિ ઇન્જિનિયરિંગ અનુસંધાન કેન્દ્ર, નાર્ક, ખુમલટાર, લલિતપુર, ફોન નં. ૦૨-૫૫૨૯૩૦૭
૧૧	સ્લાયિષ્ક પેંખરી (Plastic Pond)	બાંધતાંકો પાનીલાઈ સંકરણ ગરી કૃષિમા પ્રયોગ ગર્ને સાંકિન્ણ	૨૫૦ દેખિ ૩૫૦ જિ. એસ.એમ. કો રિગિન સિલ્પોલીન સ્લાયિષ્કનો પ્રયોગ	૬૦,૦૦૦ લિટર ક્ષમતાનો પોખરીકો પાનીબાટ કાંબ દુંડું દેખિ તિન રેન્ઝી જગ્મામા લગાએકા તરકારી ખેતીમા સિંચાઈ ગર્ને સકાન્છું।	ગાદ્યુય કૃષિ ઇન્જિનિયરિંગ અનુસંધાન કેન્દ્ર, નાર્ક, ખુમલટાર, લલિતપુર, ફોન નં. ૦૨-૫૫૨૯૩૦૭
૧૨	બારિકો ઝાર ગોડ્ડેન વિડા (Dry Land Weeder)	યસ મેસિનની પ્રયોગાલે લાઇનમા લગાએકો (તરકારી, મંકે બાલી, ઇન્થાડિ) બાલીકો ઝારલાઈ ગોડ્ડેન કામ ગરિન્છું।	હાતલે ચલાડું	એક જના કિસાનને એક દિનમા ૨ દેખિ ૨.૫ રેન્ઝી ખેત બારિમા ગોડ્મેલ ગર્ન સકાન્છું।	ગાદ્યુય કૃષિ ઇન્જિનિયરિંગ અનુસંધાન કેન્દ્ર, નાર્ક, ખુમલટાર, લલિતપુર, ફોન નં. ૦૨-૫૫૨૯૩૦૭

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	मेसिनको प्रयोग	मेसिनको क्षमता	मानवता प्राप्त उत्पादक
१३	सोलर टनेल ड्रायर (Solar Tunnel Dyer)	छिटो कुहिने कृषि उपजहरू व्यावसायिक रूपमा कृषि उपज मस्काउन मस्किने ठूलो क्षमताको सोलार ड्रायर प्रयोगिको प्रयोग गर्न सकिन्छ ।	सौर्य शक्तिको प्रयोग गेर ५५ डिग्री सेटियरेड सम्म तापक्रम पुराङ्ग	५५२ मिटर साइजको एक पटमा १५० देखि २०० किलो कृषि उपज मुकाउन सकिन्छ ।	गण्डिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२२१३०७
१४	भ्रमे चुलो (Rice Husk Stove)	धानको भ्रमलाई इन्धनको रूपमा प्रयोग गरी खाना पकाउन सकिन्छ ।	ईचन वा दाजा अभाव भएको ताँडमा सानो परिवारका घरायसी प्रयोजनको लागि	यसको तपायि क्षमता १३०० वाट सम्म पुल ।	गण्डिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२२१३०७
१५	सुधारिको ल्याउचिको घर (Improved Plastic house)	यस प्रयोजिको प्रयोगले बेमौसमी (वार्षियाम वा हिँदमा) तरकारी खेती गर्न सकिन्छ ।	१२० जि.एस.एम. सेतो सिल्योलिन प्लास्टिक र बांसको प्रयोग गरिन्छ	सम्झौती सतहबाट ६०० देखि १२०० मिटर सम्मको उचाइमा रहेको ठाउँहरूका लागि उपयोगी हुने ।	गण्डिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२२१३०७
१६	भ्रमा काट्टने (Chaff Cutter)	यस मेसिनको प्रयोगले हरियो र मुकेको धाँसलाई सजिले सानो - सानो ढुक्रामा काट्ने गर्छ ।	हातले चलाउने, साना च्चाउ खेती तथा फ्रुपालन किसिनका लागि उपयोग	एक घटामा ३० देखि ३५ किलोसम्म एक जनाले भ्रम काट्न सक्छ ।	गण्डिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२२१३०७
१७	मरिट-याक सोलार ड्रायर (Multi Rack Solar Dryer)	सौर्य शक्तिको प्रयोग गरी कृषि उपजहरू: माडा, मासु, स्याउ, च्चाउ, कफी, मसला, अदुवा, वेसार, तरकारी इत्यादि मुकाउनको लागि उपयोगी	साना किसान, व्यावसायिक तथा दार्गम क्षेत्रका लागि उपयुक्त	१ x २ मिटर साइजको ड्रायरको क्षमता: २५ किलो कृषि मुकाउन १ देखि १२.५ विन लाग्ने	सन वर्क्स नेपाल, बरलखु, काठमाडौं, फोन नं. ०१- ४३३०८४५, मोबाइल नं. ९८५१०४८९७८

ક્ર.સી.	મેસિનકો નામ	મેસિનકો કામ	મેસિનકો પ્રકાર	મેસિનકો ક્ષમતા	માનવતા પ્રાસ ઉત્તાદક
૧૮	સરળ થાણો સોલાર ડ્રાયર (Simple Thiyapeho Solar Dryer)	સૌર્ય શક્તિકો પ્રયોગ ગરી કૃષિ ઉપજહરુનું, માસું, સ્થાઉ, ચ્વાડ, કફી, મસ્તા, અદુવા, બેસાર, તરકારી ઇચ્છાદિ સુકાઉનકો લાગિ ઉપયોગી।	સાના કિસાન, વ્યાવસાયિક તથા દર્શાવેની લાગિ ઉપયુક્ત	૧ x ૨ મિટર સાઇઝની ડ્રાયરકો ક્ષમતા: ૧૦ કિલો કૃષિ ઉપજ સુકાઉન ૧ દેવિં ૨ દિન લાગે।	ગાંધીય કૃષિ ઇન્જિનિયરિંગ અનુસંધાન કેન્દ્ર, નાર્કી, ખુમલટાર, લાલિતપુર, ફોન નં. ૦૨-૫૫૨૧૩૦૧૭
૧૯	હાઇબ્રિડ સોલાર ડ્રાયર (Hybrid Solar Dryer)	સૌર્ય શક્તિ વા દાદાઓની પ્રયોગ ગરી કૃષિ ઉપજહરુનું, માશ્ય, માસું, સ્થાઉ, ચ્વાડ, કફી, મસ્તા, અદુવા, બેસાર, તરકારી ઇચ્છાદિ સુકાઉનકો લાગિ ઉપયોગી।	સાના કિસાન, વ્યાવસાયિક તથા દર્શાવેની લાગિ ઉપયુક્ત	૧ x ૨ મિટર સાઇઝની ડ્રાયરકો ક્ષમતા: ૨૫ કિલો કૃષિ ઉપજ સુકાઉન ૧ દિન લાગે।	ગાંધીય કૃષિ ઇન્જિનિયરિંગ અનુસંધાન કેન્દ્ર, નાર્કી, ખુમલટાર, લાલિતપુર, ફોન નં. ૦૨-૫૫૨૧૩૦૧૭
૨૦	બાંદર ધપાઉને (Monkey Repeller)	યસ મેસિનકો પ્રયોગાલે બાંદરકો સમસ્યા ભાંગ્નો ઠાંઊકો લાગી માધ્યમાંલે ધપાઉને ગરીન્છું	બાંદરકો સમસ્યા ભાંગ્નો ઠાંઊકો લાગી ઉપયુક્ત	યસ મેસિનને ૧૦ ડિ.વિ. સમ્મકો આવાજાલે બાંદરહરુલાઈ ધપાઉને કામ આવાજાલે ગર્છે।	ગાંધીય કૃષિ ઇન્જિનિયરિંગ અનુસંધાન કેન્દ્ર, નાર્કી, ખુમલટાર, લાલિતપુર, ફોન નં. ૦૨-૫૫૨૧૩૦૧૭

કૃષિ ઔજાર અનુસંધાન કેન્દ્ર, રાનીઘારા, વીરાન્ધાર, પર્સાંબાટ વિકાસિત તથા વ્યાવસાયિક રૂપવાટ ઉત્તાદિત કૃષિ ઔજાર/ઉપકરણહાલું

ક્ર. સ.	મેસિન/પ્રાવિધિકો નામ	મેસિનકો કામ	કિસિમશક્તિકો સ્થોત	કાર્ય ક્ષમતા/વિશેષતા	સો સમબંધી જાનકારી ઉપલબ્ધ હુંટું
૧	દ્રમ સિડર (Drum Seeder)	હિલ્યાએક્સ ખેતમા છેત્યાનું હાતાને ચલાઉને છેત્યા ધાન (દુર્ઘાતકો) લાઇનમા લગાઉન	૩-૪ કાંડા પ્રતિ ઘણા અધ્રતિ ૨ જનાલે ૮ ઘટના ૧ હે. છેન્સ સમીક્ષા	કૃષિ ઔજાર અનુસંધાન કેન્દ્ર, રાનીઘારા, વીરાન્ધાર, પર્સાંબાટ, ફોન નં. ૦૫૧-૫૨૨૩૩૦	

क्र. सं.	मेसिन/प्रविधिको नाम	मेसिनको काम	किसिमशक्तिको स्रोत	कार्य क्षमता/विशेषता	सो मास्वर्की जानकारी उपलब्ध हुने स्थान
२	जिरो टिला सिड कम फर्टिलाइजर ड्रिल (Zero Till seed cum fertilizer Drill)	सुखदा अवस्थामा बिना छनजोत धान, हँड़, मुँह, मस्तो लगाउने	पावर टिलाबाट सञ्चालित	५-६ कदा प्रति घन्टा लगाउन सकिने	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, वीरगान्ड, पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
३	खेत हिल्याउने हलो (Field Puddler)	धान रोप्न खेत हिल्याउने	पशु चालित	१. ३ हेवटर प्रति दिन (ठुटो नभएको अवस्थामा) ०. ६ हेवटर प्रति दिन (ठुटो भएको अवस्थामा)	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, वीरगान्ड, पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
४	मके रोप्ने हलो (Maize Planter)	मके लगाउने	पशु चालित	१०-१५ कदा प्रति दिन एक जोडा गोस्को प्रयोगाले	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, वीरगान्ड, पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
५	धान रोप्ने मेसिन (Rice Transplanter)	धान रोप्ने	हातसे चलाउने	१-१२ कदा प्रति दिन (६ लाइनको) ६-९ कदा प्रति दिन (४ लाइनको)	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, वीरगान्ड, पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
६	मके लगाउने मेसिन (Maize Planter)	मके लगाउने	पावरटिलाबाट सञ्चालित	१. १ हे. प्रति दिन	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, वीरगान्ड, पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
७	बुम स्प्रेर (Boom Sprayer)	विषादी छर्ने	४ पाइये ट्रायाकटरबाट सञ्चालित	०. १६ हे. प्रति घण्टा १० ओटा बुम नोजल भएको	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, वीरगान्ड, पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०

स्रोत: कृषि इन्जिनियरिङ महाशाखा, खुमलटार लालितपुर २०७७

१८. पशुपन्थीका नश्ल

१८.१ गाईका जातहरू

(क) नेपालमा पाइने स्थानीय गाईका जातहरूः

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
१.अछामी गाई	यस गाईको उत्पत्ति अछाम जिल्लामा भए पनि बझाड, बाजुरा र डोटीमा समेत पाइन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> संसारको सबैभन्दा सानो गाई हो । यसलाई नौ मुट्ठे गाईको नामले पनि चिनिन्छ । यसको रड कालोदेखि खैरो, खरानी, टाटेपाटे आदि हुन्छ । शारीरिक तौल १२० देखि १५० के.जी. सम्म हुन्छ । दैनिक दूध उत्पादन १.५ देखि २ लिटर र बढीमा ४ लिटरसम्म दिन्छ ।
२.लुलु गाई	यस गाईको उत्पत्ति मुस्ताड जिल्लामा भए पनि मनाड र डोल्पामा समेत पाइन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> यो जुरो नभएको उच्च हिमाली भेगको सुख्खा चिसो हावापानीमा हुर्कन सक्ने गाई हो । यसको होचो कद, लामो पुच्छर, छोटा खुड्गा, बाक्ला रौं हुन्छन् । वयस्क भालेको शारीरिक तौल १५० देखि २२५ के.जी. सम्म र माउको शारीरिक तौल १२० देखि १६० के.जी सम्म हुन्छ । दैनिक दूध उत्पादन औसत १.६ लिटरसम्म दूध दिन्छ ।
३.खैला गाई	यस गाईको उत्पत्ति सुदूरपश्चिम प्रदेशको पहाडी जिल्ला खासगारी बैतडी, डडेलधुरा, डोटी जिल्लामा पाइन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> यसको साठे तथा गोरु रिसातु स्वभाव, सिंड सिधा र माथितिर फर्केको, शरीर बलियो भएको, मालासमान बोक्न र खेत जोत्नको लागि उपयुक्त जात हो । अन्य स्थानीय जातका गाईहरू भन्दा ठूलो शरिर हुन्छ । यसको गर्भधारण अवधि २८८ दिनको हुन्छ । यसले ३०५ दिनको दुहुनो अवधिमा दैनिक औसत दूध उत्पादन २.५ लिटर दिन्छ ।
४.पहाडी गाई	पहाडी क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> यो गाई मध्य पहाडको लागि उपयुक्त, प्राय कालो रड, दूध उत्पादन क्षमता कम भएको, विषम हावापानीमा हुर्कन सक्ने सानो कदको गाई हो । यो ४ वर्षको उमेरमा वयस्क भई ५ वर्षको उमेरमा पहिलो बेत ब्याउँछ । गर्भधारण अवधि २७५ दिनको हुन्छ । यसले २४० दिनको दुहुनो अवधिमा औसत दैनिक दूध उत्पादन १.१ लिटर हुन्छ ।
५.तराई गाई	तराई क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> तराईको समरप्रभ भू भागको लागि उपयुक्त गाईको जात हो । प्रायः सेतो रड, दूध उत्पादन क्षमता कम भएको, मध्यम कदको, कान सिधा, बलियो र गर्मी हावापानीका लागि उपयुक्त गाई हो । यसको औसत शारीरिक तौल २१० के.जी. सम्म हुन्छ । यसको गर्भधारण अवधि २९६ दिनको हुन्छ । यसले २४६ दिनको दुहुनो अवधिमा औसत दैनिक दूध उत्पादन २.१ लिटर हुन्छ ।

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
६.सिरी गाई (लोपउम्यु)	पूर्वी पहाड़को खासगारी इलाम जिल्ला	<ul style="list-style-type: none"> पहाड़का लागि उपयुक्त गाईको जात हो । कालो देखि सेतो रड, दूध उत्पादन क्षमता राम्रो भएको, चौडा र च्याप्टो निधार, कान सानो र अगाडि निस्केको, थोरै माथि फर्केको तिखो सिङ हुन्छ । गर्भधारण अवधि २९५ दिनको हुन्छ । यसले २६८ दिनको दुहुनो अवधिमा औसत दैनिक दूध उत्पादन ४.५ लिटर हुन्छ ।
७.याक	हिमाली क्षेत्र (समुद्र सतहबाट ३००० देखि ४५०० मिटर उचाइसम्म)	<ul style="list-style-type: none"> यसको भालेलाई याक र पोथीलाई नाक भनेर चिनिन्छ । यसको दूध उत्पादन क्षमता कम भए पनि चिल्लो पदार्थ ६.६ % सम्म हुन्छ । यसको काथ सिधा, रौं लामा, सिङ तिखो, लामो र बलियो, अत्यधिक चिसो सहन सक्ने क्षमता हुन्छ । यसको गर्भधारण अवधि २५२ देखि २५५ दिनको हुन्छ । नाकलाई ब्याएको दुई महिनासम्म दुहिंदैन नवजात बाछाको लागि छोडिन्छ र त्यसपछि मात्र दुहिन्छ । यसले १६७ दिनको दुहुनो अवधिमा औसत दैनिक दूध उत्पादन १.३ लिटर हुन्छ । वयस्क याकको शारीरिक तौल औसत ३५५ के.जी. र नाकको अधिकतम ३२५ के.जी. सम्म हुन्छ ।
८. चौंरी गाई	उच्च पहाडी क्षेत्र (९ हजारदेखि १५ हजार फिटसम्म)	<ul style="list-style-type: none"> चौंरीबाट चौंरी जन्मदैन र चौंरी उत्पादनका लागि शुद्ध जातको याक नाक आवश्यकता पर्दछ । शुद्ध जातको भालेलाई याक र पोथीलाई नाक भनिन्छ भने वर्णसङ्करलाई चौंरी भनिन्छ । चौंरीको भालेलाई झोपा भनिन्छ । यो नपुंसक हुन्छ, भारी बोक्ने र खेत जोत्न प्रयोग गरिन्छ । चौंरीको पोथीलाई झुमा भनिन्छ यो उत्पादनशील हुन्छ । यसले दैनिक ४ लिटरसम्म दूध दिन्छ ।
		<ul style="list-style-type: none"> नाक र स्थानीय जातको बहरको क्रसबाट जन्मेको डिम्जो चौंरी र याक र स्थानीय गाईको क्रसबाट जन्मेकोलाई उराङ्ग चौंरी भनिन्छ । डिम्जो चौंरी उचाइमा गएर चर्न सक्ने, ठण्डी सहन सक्ने र दूध उत्पादन राम्रो दिन्छ । उराङ्ग चौंरी उचाइमा गएर चर्न नसक्ने, ठण्डी सहन नसक्ने र दूध उत्पादन कम हुन्छ ।

(ખ) નેપાલમા પાડને ઉનત ગાઈકા જાતહ્રૂ:

ગાઈકા જાત	ઉત્પત્તિ	વિશેષતાહરૂ
૧. જર્સી ગાઈ	યસકો ઉત્પત્તિ બેલાયત કો જર્સી ટાપુમા ભએકો હો।	<ul style="list-style-type: none"> યો કરિબ ત્રિભુજાકાર, રડ પ્રાય: રાતો, ખૈરો વા કાલો, ડાલનું સિધા, ફાઁચો ર થુન ઠૂલા, ટાઉકો બીચમા ખોપો પેરે જસ્તો, અનુહાર છોટો ર યસકો ભાલે રિસાલુ હુન્છ। સાંઢેકો શારીરિક તૌલ ૬૭૫ કે.જી. ર માઉકો તૌલ ૪૫૦ કે.જી. હુન્છ। પ્રતિબેત પ્રતી જનાવર દૂધ ઉત્પાદન ૫૦૦૦ દેખિ ૬૦૦૦ લિટરસમ્મ હુન્છ।
૨. હોલિસ્ટીન ફ્રિજિયન	યસકો ઉત્પત્તિ નેદરલ્યાન્ડકો ફ્રિજલ્યાન્ડમા ભએકો હો।	<ul style="list-style-type: none"> યો ગાઈ સંસારકૈ સબભન્ડા બઢી દૂધ દિને, સેતો, કાલો, ટાટેપાટે, ઢાડ અલિ કુપ્રેકો, લામા ર સાંઘરો મુખ, ગાઈ શાન્ત સ્વભાવકો ર સાંઢે હિસ્ક સ્વભાવકો હુન્છ। સાંઢેકો શારીરિક તૌલ ૧૦૦૦ કે.જી ર માઉ ૬૭૫ કે.જી. સમ્મ હુન્છ। દૂધ ઉત્પાદન પ્રતિબેત ૬૫૦૦ દેખિ ૧૦૦૦ લિટરસમ્મ ભએ તાપનિ ૧૧૦૦૦ લિટર ભન્દા બઢી દિએકો પનિ પાઇન્છ।
૩. બ્રાઉન સ્વીસ ગાઈ	યસકો ઉત્પત્તિ સ્વીજરલ્યાન્ડમા ભએકો હો।	<ul style="list-style-type: none"> યો ગાઈ ખૈરો વા કાલો રડકો, સુસ્ત ર સોઝો હુન્છ। પ્રતિકુલ મૌસમ ખખસક્ને, ડાંડાકાંડામા પનિ પાલન સકિને, ગર્મિમા પનિ પાલન સકિને। શારીરિક તૌલ સાંઢેકો ૯૦૦ કે.જી. રમાઉકો ૬૨૫ કે.જી. સમ્મ હુન્છ। ઔસત દૂધ ઉત્પાદન પ્રતિબેત ૫૫૦૦ લિટરસમ્મ પાઇન્છ।
૪. સાહિવાલ ગાઈ	યસકો ઉત્પત્તિ પાકિસ્તાનકો મન્ટગોમેરીમા ભએકો હો।	<ul style="list-style-type: none"> ચાકલો નિધાર, છોટા ખૂટા, છોટા સિડ પછાડિ ફર્કેકા, નિકૈ ઠૂલો ર લાગભગ એકતર્ફ ઢલકેકો જુરો તથા માલ ભએકો હુન્છ। યસકો રડ રાતો ર હલ્કા ખૈરો હુન્છ। યો એસિયાકો રામ્રો દૂધાલુ ગાઈ હો। સાંઢેકો તૌલ ૫૦૦ કે.જી. ર માઉકો તૌલ ૩૪૦ કે.જી. હુન્છ। પ્રતિબેત દૂધ ઉત્પાદન ૧૩૫૦ લિટર હુન્છ।
૫. રેડ સિન્ધી	યસકો ઉત્પત્તિ પાકિસ્તાનકો સિન્ધુ પ્રાન્તમા ભએકો હો।	<ul style="list-style-type: none"> યસકો રડ રાતો કાલો, વોધો સિડ ભએકો ધૈરે ઠૂલો જુરો તથા માલ ભએકો, દરિલો શરીર નિકૈ શાન્ત પ્રકૃતિકો, ફાઁચો ઠૂલો ર તલ ઝરેકો હુન્છ। સાંઢેકો શારીરિક તૌલ ૪૫૦ કે.જી. ર માઉકો ૩૦૦ કે.જી. સમ્મકો હુન્છ। ઔસત દૂધ ઉત્પાદન પ્રતિબેત ૧૫૦૦ દેખિ ૨૨૦૦ લિટર હુન્છ।

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
६. हरियाणा गाई	यसको उत्पत्ति भारतको हरियाणामा भएको हो ।	<ul style="list-style-type: none"> यसको रड सेतो, कसिलो र अग्लो शरिर हुन्छ । यसको साँडे जोत्न र गाडा तान्न उपयुक्त हुन्छ । वयस्क गाईको तौल ५५० के.जी. हुन्छ । प्रतिवेत औसत दूध उत्पादन १२०० लिटर हुन्छ ।

१८.२ भैंसीका जातः

(क) नेपालमा पाइने स्थानीय जातका भैंसीहरू:-

भैंसीका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
१. लिमे भैंसी	यसको उत्पत्ति गण्डकी प्रदेशको कास्की, स्याङ्गजा, पर्वत, बागलुङ तनहुँ र लमजुङमा भएको हो ।	स्थानीय भैंसी मध्ये सबैभन्दा सानो जातको भैंसी हो । यसको सिड घाँटी तिर घुमेको हाँसिया आकारको हुन्छ । भैंसीको शारीरिक तौल औसत ३१० देखि ३१५ के.जी र यसको प्रतिवेत दूध उत्पादन १०४८ लिटर हुन्छ । यो भैंसीको संख्या घट्दो क्रममा भएकाले संरक्षणका लागि ध्यान पुर्याउन आवश्यक छ ।
२. पाकोट भैंसी	यो जातको भैंसी मध्य पहाड देखि उच्च पहाडमा पाइन्छ ।	यसको रड कालो हुन्छ । तर कहिकहीं खैरो र हल्का खैरो रडमा पाइन्छ । अनुहार लाम्चो, टाउको चेप्टो, सिंड तरवार आकारको र शारीरको पछाडी भागतिर फर्केको हुन्छ । दूध उत्पादन प्रतिबंद १००० लिटर हुन्छ ।
३. गड्ढी भैंसी:	यसको उत्पत्ति सुदूरपश्चिम प्रदेश पहाडी भेगमा भएको हो ।	यसको रड कालो र निधारमा सेतो थोप्ला तारो भएको कहिकै खैरा र फिक्का रडको हुन्छ । लामो अनुहार फराकिलो निधार र टाउको, सिड लामो अर्ध घुमाउरो, पूर्ण विकसित फाँचो, दूधका नसा स्पष्ट देखिने हुन्छ । औसत शारीरिक तौल ४५२ के.जी. र दूध उत्पादन दैनिक ३.५ लिटर पाइन्छ । यसको संख्या घट्दो अवस्थामा रहेकाले संरक्षणमा ध्यान दिन आवश्यक छ ।

(ख) उन्नत जातको भैंसी:-

भैंसीका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
१. मुर्गा भैंसी	यसको उत्पत्ति भारतको हरियाणामा भएको हो ।	यो निक्खर कालो शरिर, लामो घाँटी, छोटा नजिकैबाट घुमेका कसिएको सिड, राप्रो विकसित भएको फाँचा लामो पुच्छर र पुच्छरको बीचमा सेतो फुर्को हुन्छ । यसको शारीरिक तौल ४५० देखि ५०० के.जी र प्रतिबंद औसत दूध उत्पादन १५०० देखि २५०० लिटर हुन्छ ।

१८.३ बाख्राका जातहरू

क) स्थानीय जातका बाख्राहरू

नेपालमा मुख्यतया चार जातका स्थानीय बाख्राहरू पाल्ने गरेको पाइन्छ । यी स्थानीय जातका बाख्राहरू यस प्रकार छन्:

१. तराई बाख्रा :

नेपालको तराई (समुद्री सतहबाट ६० देखि ३०० मिटरसम्मको उचाइमा पर्ने) क्षेत्रिर पाइने जातको बाख्रालाई तराई बाख्रा भनिन्छ । यो शुद्ध जातको बाख्रा नभए भारतीय जातको बाख्रा जमुनापारिको गुणहरू जस्तैः माथि उठेका नाक, झुन्डिएको लामो कान पनि देखिने यसलाई जमुनापारिको खच्चड पनि भनिन्छ, यद्यपि यसबारे अध्ययन अनुसन्धान हुनु जरूरी देखिन्छ । यो बाख्रा मझौला आकारको र विभिन्न रडको भए तापनि प्रायः खैरो शारीरमा सेतो धर्साँ रहेको हुन्छ । यो बाख्राको शुद्ध नश्तु पाउन कठिन भएकाले तराई बाख्राका जातीय विशेषताहरूमा पनि समानता छैन । यो बाख्रा दूध तथा मासु दुवैको लागि उपयुक्त मानिन्छ । यसको शारीरिक तौल करिब १८ देखि ३५ किलोग्रामसम्म हुन्छ । सालाखाला १५ महिनाको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने र खरी तथा तराई बाख्राको प्रजनन क्षमतामा धैरे समानताहरू पाइन्छ ।

२. खरी/औले बाख्रा :

समुद्री सतहबाट ३०० देखि १५०० मिटर बीचको मध्यपहाडी क्षेत्रमा पाइने बाख्रालाई पहाडी वा खरी बाख्रा भन्ने गरिन्छ । विभिन्न सात रडका खरी बाख्राहरू मध्ये कालो तथा खैरो रडका बाख्राहरू तुलानात्मक रूपमा धैरे पाइन्छन् । प्रायः खरी बाख्राहरूमा मध्यम आकारका पछाडी फर्केका सिङ्ग हुन्छन् । थोरै बाख्राहरू मुडुले पनि पाइएका छन् । खरी बाख्राको शारीरिक तौल १५ देखि २५ किलोग्रामसम्म हुन्छ भने बोकाको शारीरिक तौल २५ देखि ३५ किलोग्रामसम्म हुन्छ । यो जातको बाख्रा सालाखाला १६ महिनाको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने, साधारण अवस्थामा २ वर्षमा ३ पटक ब्याउने र प्रति बेत २ वा २ भन्दा बढी पाठापाठी हुर्काउन सक्ने क्षमता भएका हुनाले नेपालको अधिकांश भू-भागमा यो बाख्रा लोकप्रिय भएको पाइन्छ ।

३. सिन्हाल :

समुद्री सतहबाट १५०० देखि २५०० मिटर बीचको उच्च पहाडी क्षेत्रमा पाइने यो जातको बाख्रा बरुवाल वा भ्याङ्गलुड जातको भेडाको बथानमा चर्न रुचाउने हुन्छ । सिन्हाल जातको बाख्रा अन्य नेपाली बाख्राहरूमध्ये सबैभन्दा ठूलो शरीर भएको बाख्रा हो । यसको छोटो टाउको, सिधा नाक, चिसो सहन सक्ने क्षमता भएको र यसबाट केही मात्रामा पश्मिना समेत उत्पादन गर्न सकिन्छ । वयस्क बाख्राको शारीरिक तौल ३० देखि ३५ किलोग्राम सम्म हुन्छ । सिन्हाल बाख्राहरू करिब २ वर्षको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने, साधारणतया वर्षमा एकपटक ब्याउने र एउटै पाठा वा पाठी मात्र पाउने गर्दछ ।

४. च्याङ्गा :

समुद्री सतहबाट २५०० मिटरभन्दा माथिको च्याङ्गा हिमालय पर्वत श्रृंखलाको पछाडिपट्टि सुख्खा, बढी हावा लाग्ने, चिसो र अर्धभूमि जस्तो ठाउँमा पाइन्छ । च्याङ्गाले त्यस क्षेत्रमा पाइने ताल्ला भन्ने झारमा पलाएको पात, फूल, जरा र घाँसहरू खाएर जीवन निर्वाह गर्दछन् । च्याङ्गा पश्मिना र नरम खालको न्यानो भुवा उत्पादनका लागि

प्रसिद्ध छ । च्याङ्गाको शरीर बाकलो लामो रैंले ढाकेको हुन्छ । रैंको भित्री भागमा मसिना पश्मिना रहेको हुन्छ । यसको सानो तर लामो टाउको, सिधा नाक, साँघुरो थुतुनो र कसिलो शरीर तथा बटारिएको सिड हुन्छ । यिनीहरू अन्दाजी १८ देखि १९ महिनाको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने, वर्षमा एकपटक ब्याउने र अधिकांशले एक पटकमा एउटा मात्र पाठापाठी पाउने गर्दछन् । वयस्क च्याङ्गाबाट वर्षमा १५० देखि २०० ग्रामसम्म पश्मिना उत्पादन हुने गर्दछ । वयस्क च्याङ्गाको तौल २५ देखि ३० किलोग्रामसम्म हुन्छ । यसको आफ्नो शारीरिक तौलको ३० प्रतिशत बराबर वजनको भारी बोक्न सक्ने क्षमता हुन्छ ।

(ख) नेपालमा पालिने विदेशी जातका बाख्खाहरू

१. जमुनापारि :

यो बाख्खाको उत्पत्ति भारतको उत्तर प्रदेश अन्तर्गत इटहवामा भएको हो । जमुनापारि बाख्खाको रड एकनासको हुँदैन तर साधारणतया सेतो रड भएका बाख्खाहरूमा कहीकही गाढा रडको चिनहरू हुने गर्दछ । यो जातको बाख्खाको जीउ ठूलो तथा अग्लो, लामो खुड्दा, नाकको बीच भाग उठेको (सुगानाके) र झुन्डिएको लामा कानहरू प्रमुख विशेषताहरू हुन् । जमुनापारि बाख्खाको पहिलो पल्ट व्याउने उमेर तथा ब्याउने अन्तर क्रमशः औसत ७७० दिन तथा ४२८ दिन उल्लेख भएको पाइन्छ ।

२. बारबरी :

यो बाख्खाको उत्पत्ति पूर्वी अफ्रिकाको बारबोरा प्रान्तमा भएको हो । यसको कान छोटो तथा ठाडो, शरीर सानो, रड रातो र सेतो रडको टाटेपाटे किसिमको हुन्छ । झट्ट हेर्दा मृग जस्तो देखिने बारबरी जातको बाख्खा चर्न त्यति मन पराउँदैन । खोरभित्रै पालिने जात भएकाले यो जातको बाख्खा खासगरी शहरी वा शहरिको वरिपरिको क्षेत्रमा पालिन्छन् । यो जातको बाख्खाको सरदर शारीरिक तौल बाख्खीको २७ देखि ३६ र खसी बोकाको ३१ देखि ४१ किलोग्रामसम्म हुने गरेको पाइन्छ । पहिलो पल्ट व्याउने औसत उमेर तथा दुई बेत बीचको अन्तर क्रमशः ५८८ दिन तथा २७४ दिन पाइएको छ ।

३. सानन् :

दूध उत्पादनको लागि विश्व प्रशिद्ध सानन् जातको बाख्खाको उत्पत्तिस्थल स्वीजरल्यान्डको सानन उपत्यका हो । यो जातको बाख्खा सेतो क्रिम रडको हुन्छ । यसको अनुहार सिधा वा अलि थेप्चिएको र कानहरू ठाडो तथा अगाडितर तेरिएको हुन्छ । विकसित फाँचो भएकाले यसले प्रतिदिन २ देखि ४ के.जी. सम्म दूध दिन्छ । साधारणतया यो जातको बाख्खाको सिङ्ग हुँदैन । बोकाको शारीरिक तौल औसतमा १५ किलोग्राम र बाख्खीको ६५ किलोग्रामसम्मको हुने गरेको छ । धैरे दूध दिने हुनाले यो ब्राखालाई Dairy goat तथा holstein goat पनि पाइन्छ ।

४. विटल (Bettle) :

यो बाख्खा हेर्दा जमुनापारिसँग मिल्दोजुल्दो हुन्छ । यो बाख्खामा सामान्यतया कालो र खैरो रडमा बढी पाइने, कान चौडा लामो र धुम्रिएको, चौडा मझौला शरिर जस्ता चारित्रिक विशेषताहरू भएको पाइन्छ । यस जातको बाख्खाको औसत तौल वयस्क भालेको ५९ के.जी. र वयस्क पोथीको ३५ के.जी. हुन्छ । दुई वर्षमा पहिलो पल्ट व्याउने र दुई बेतबीचको अन्तर औसतमा एक वर्ष भएको पाइएको छ । सरदर दुई वर्षमा ३ पटक व्याउने र ५० प्रतिशत जुम्ल्याहा पाउने गर्दछ । नेपालको तराई र भावर क्षेत्रमा बँधुवा प्रणालीमा यसबाट राम्रो उत्पादन लिन सक्ने देखिन्छ ।

५. बोयर बाख्रा (Boer Goat) :

यो दक्षिण अफ्रिकामा विकास गरिएको मासु उत्पादनका लागि प्रशिद्ध जातको बाख्रा हो । विगत केही वर्षदेखि नेपालमा अगुवा कृषकहरूले यो बाख्रा पालन गर्न थालेका छन् । नेपालको विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा यो बाख्रा पालन आवश्यक प्रविधि विकासका लागि नार्कटे कृषि अनुसन्धान केन्द्र (बाख्रा) बन्दिपुरमा २०६५ सालदेखि विस्तृत अध्ययनको थालनी गरेको छ । यो बाख्राको छिटो बढने (८०-९० ग्राम प्रतिदिन) गर्दछ । दुई वर्षमा ३ पटक ब्याउने र प्रतिवेत दुई पाठापाठी पाउने यस जातका विशेषताहरू हुन् । बाली जाने सिजनको प्रभाव कम पर्ने भएकाले बोयर बाख्राले बाहै महिना पाठापाठी जन्माउन सक्छ ।

१८.४ भेडाका जातहरू

क) नेपालमा पालिने भेडाका स्थानीय जातहरू

भेडाका जातहरू	विशेषता
(१) लामपुच्छे भेडा	<ul style="list-style-type: none"> लामपुच्छे तराई क्षेत्रमा पाइने भेडा हो । पुच्छर लामो भएकाले यसलाई लामपुछे भनिएको हो । यो विभिन्न रड (सेतो, कालो वा टाटेपाटे) को हुन्छ । वयस्क थुमाको तौल ३० देखि ४० के.जी. सम्म हुन्छ भने भेडीको तौल २० देखि २५ के.जी. हुन्छ । वार्षिक ऊन उत्पादन ५०० देखि ७५० ग्राम र यसको ऊन खैरो र खस्तो भण्कोले सेतो ऊनसँग मिसाएर राडीपाखी र कम्बल बनाउन प्रयोगमा ल्याउने गरेको पाइन्छ ।
(२) कागे भेडा	<ul style="list-style-type: none"> ३०० देखि १५०० मिटरको उचाइमा रहेको उपत्यका, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडी क्षेत्रमा पालिदै आएको यो भेडाको टाउको काग जस्तो देखिने भएकाले यसलाई कागे भेडा भनिएको हो । यो नेपालको सबैभन्दा सानो जातको भेडा हो । वयस्क थुमाको तौल २० देखि २५ के.जी. र भेडीको तौल १५ देखि २० के.जी. हुन्छ । यो भेडा ऊन र मासुका लागि पाल्ने गरिन्छ । यसबाट वार्षिक ५०० ग्राम ऊन उत्पादन हुने गर्छ । खस्तो र कमसल खालको ऊन उत्पादन हुने भएकाले यसको ऊन राडीपाखी बनाउन प्रयोग गरिन्छ ।
(३) बरुवाल भेडा	<ul style="list-style-type: none"> नेपालको उच्च तथा मध्य पहाडी क्षेत्रमा पालिदै आएको यो भेडाको संख्या सबैभन्दा धैरै रहेको छ । यसको रड सेतो, कालो वा सेतो-कालो र थुमामा सिङ हुन्छ तर भेडीमा हुँदैन । बलियो शारीरिक बनावट र कठिन वातावरणमा बाच्न सक्ने गुणले यो भेडा लोकप्रिय छ । वयस्क थुमाको तौल ३० देखि ४० के.जी. र भेडीको तौल ३० देखि ३५ के.जी. सम्म हुन्छ । यो वर्षमा एक पटक ब्याउने र एक पटकमा १ पाठापाठी मात्र पाउने गर्छ । यो मासु

	<p>र ऊन उत्पादनका लागि पाल्ने गरिन्छ ।</p> <ul style="list-style-type: none"> यसको वार्षिक ऊन उत्पादन ७५० ग्राम छ । खसो ऊन उत्पादन हुने भएकोले यसको ऊन राडी, पार्खी, कम्बल, लिउ, लुकुनी र खसो गलैंचा बनाउन प्रयोग गरिन्छ ।
४) भ्याङ्गलुङ्ग भेडा	<ul style="list-style-type: none"> यो भेडा मनाड, मुस्ताड, डोल्पा तथा जुम्लाको २५०० मि. भन्दा माथिल्लो उच्च पहाड तथा हिमाली क्षेत्रमा पाइन्छ । अत्यन्त न्यून संख्यामा रहेको यस भेडाको शारीरिक तौल २५ देखि ३५ के. जी.सम्म हुन्छ । यसले वार्षिक ७५० देखि ११०० ग्राम सम्म ऊन उत्पादन गर्दछ । मसिनो र नरम ऊन उत्पादन गर्ने भएकाले गलैंचा (कार्पेट) उद्योगका लागि यो भेडा महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । यसको ऊन मफलर, सल, पन्जा, टोपी, मोजा आदि बनाउन समेत प्रयोग गरिन्छ ।

१८.५ कुखुराका जातहरू

संसारभर कुखुराका थुप्रै जातहरू छन् तर ती सबै जातहरूलाई व्यावसायिक रूपमा पाल्ने गरिर्दैन । सबैजसो देशहरूमा कुखुरा पाइए तापनि कुखुरालाई सामान्यतः निम्नलिखीत चार वर्गहरूमा विभाजन गर्दै आएको पाइन्छ:

१) अमेरिकन वर्ग: जस्तै प्लाइमाउथ रक, गोड आइल्यान्ड रेड, न्यू हेम्पशायर, वायनडट आदि ।

२) भूमध्यसागरीय वर्ग: जस्तै लेगर्हन, छाइट मिनोर्का, एक्नोना आदि ।

३) बेलायती वर्ग: जस्तै अष्ट्रालोप, छाइट कर्निस, अरपिंग्टन आदि ।

४) एसियाली वर्ग: जस्तै: लांगसांग, ब्रम्हा, कोचीन आदि ।

तर ब्रोइलर, लेयर्स तथा अन्य केही कुखुरामा सिमित रहेका कुखुरापालक कृषकहरूमा यस्ता वर्गहरूको बारेमा चर्चा गर्दा अलमल हुने स्थिति रहेकाले हामी यस पुस्तकमा यिनै वर्गहरूबाट विकास भएका र नेपालमा पाइने केही बाह्य र यहाँका स्थानीय कुखुराहरूमा बढी केन्द्रित हुनेछौं ।

क) ब्रोइलर तथा जातहरू:

मासु उत्पादनको उद्देश्यले पालन गरिने कुखुरालाई ब्रोइलर कुखुरा भनिन्छ । ब्रोइलर कुखुरा शुद्ध जात न भई विभन्न जातका इच्छाइएका र छानिएका वंशहरूको लाइन क्रस गराउँदै पटक पटक छनौट र प्रजनन विधिबाट एउटै लाइनमा केन्द्रित गरी विकास गरिएका Synthetic Breed हरू हुन् । यिनीहरूको Parent stock पनि भविष्यमा अन्य Synthetic Breed निकालन सकिने गरी अन्य Population तथा F1 Hybrid को रूपमा रहेका हुन्छ । बढी तौल भएका र चाढो बढ्ने स्वभाव भएका विभिन्न जात तथा उपजात क्रस गरी निकालिने यी ब्रोइलरहरूमा जातअनुसार छिटो वा ढिलो बढ्ने, छाती, लेंग र अन्य भागमा कम वा बढी मासु लाम्ने, दाना कम या ज्यादा खपत गर्ने जस्ता विशेषताहरू हुन्छन् । आजभोलि हाम्रो देशमा पालिने प्रायः ब्रोइलर कुखुराहरूमा भने कव ५००, हब्बर्ड, कव-१००, कसिला, हाइब्रो मासेल आदि नै हुन् जसलाई ४० देखि ५० दिनको अवधिमा औसत तौल २ देखि २.८ केजी बनाएर बिक्री गर्ने गरिन्छ । यस अवधिमा यी कुखुराहरूले औसतमा ४ देखि ५.५ केजी दाना खान्छन् वा भाँडाबाट पोखेर नष्ट गर्छन् ।

બોઇલર કુખુરાકા કેહી જાતહરૂમધ્યે ભેનકવ ભનિને અમેરિકાકો કવ ૧૦૦, ૨૦૦, ૪૦૦, ૫૦૦, ૭૦૦ આદિ રહેકા છન્ ભને નેપાલમા કવ ૭૦૦ ચાહિં અંડી ભિત્તીસકેકો છૈન । યસૈગરી ફ્રાન્સકો (હાલ અમેરિકામા સમેત) હબ્બર્ડ પનિ સંસારભર નૈ કવકો પ્રતિસ્પર્ધી જાત માનિન્છ । નેપાલમા ભને છાતી તથા તિપ્રામા ધૈરે માસુ લાગે ર વ્યવસાયીલે ધૈરે રુચાઉને કારણલે ગર્ડા હબ્બર્ડભન્દા કવ બઢી લોકપ્રિય રહેકા છન્ ।

ચ) લેયર્સ તથા જાતહરૂ:

લેયર્સલાઈ પનિ માથિ ઉલ્લેખ ગરિએજસ્ટે ગરી ધૈરે અણા ઉત્પાદન ગર્ને ર હલુકા તૌલ ભએકા વિભિન્ન જાતહરૂવાટ વિકાસ ગરિએકાલે યિનીહરૂ પનિ એકપ્રકારકા સિન્થેટિક જાતહરૂ નૈ હુન્ । હાલ નેપાલી બજારમા ભિત્તીએકા વ્યાવસાયિક લેયર્સ જાતહરૂમા લ્હોમેન બ્રોન, ડ્રાઇટ તથા અન્ય, હાઇલાઇન બ્રોન, ડ્રાઇટ તથા અન્ય, બેબકક, કિસ્ટોન, ઈસાબ્રાઝન, ગોલ્ડન કમેન, ટેટ્રા, વિ.બિ. ૩૦૦ આદિ પર્દછન્ । લેયર્સ કુખુરાહરૂ પનિ ધૈરે ફુલ પાર્ને લેગર્ન, મિનોર્કા, સસેક્સ, રોડ આઇલ્યાણ્ડ રેડ આદિહરૂબાટ નૈ વિકાસ ગરિએકા હુન્ ।

યી કુખુરાહરૂલે ઔસતમા સામાન્યત: ૧૮ હસાડેખિ ફુલ પાર્ન સુરુ ગરી ૭૫ હસાસમ્મમા ઔસત વાર્ષિક ૩૧૦ ગોટાભન્દા બઢી અણા દિને ગર્દછન્ । યી મધ્યે પનિ નેપાલમા હાલ આએર અન્ય કુખુરાહરૂભન્દા લોમ્યાન ર હાઇલાઇન કુખુરાહરૂ નૈ ધૈરે લોકપ્રિય રહેકા છન્ ।

ગ. નેપાલકા સ્થાનીય કુખુરાહરૂ:

વ્યાવસાયિક રૂપમા લેયર્સ ર બોઇલર કુખુરાકો પ્રચલન બઢી ભએપછી રૈથાને કુખુરાહરૂ ઓડેલમા પદ્દે ગએકા છન્ । તિનકા જાત ર બિશેષતાહરૂ નિમ્નમાર્ગે જીમ છન્:

- ૧) સાકિની
- ૨) ઘાઁટીખુઇલે
- ૩) પ્વાંખઉલ્ટે

નેપાલકા સ્થાનીય જાતકા કુખુરાહરૂલે વાર્ષિક માત્ર ૬૦ ગોટાકો હારાહારીમા અણા ઉત્પાદન ગર્ને ગર્દછન્ ભને યી સબૈ જાતિમા ઓથારો બસ્ને ર ચલ્લા કોરલને સ્વભાવ રહેકો હુન્છ । યીમધ્યે સાકિની સબૈભન્દા બઢી સંખ્યામા દેશૈભરી પાઇને કુખુરાકો જાત હો । સાકિનીલે જન્મેકો ૬ મહિનાકો ઉત્પરમા વયસ્ક ભએર અણા દિન સુરુ ગર્દે ર અવસ્થા હેરી સામાન્યતા એક વર્ષમા ૨-૩ પટક ચલ્લા કાઢને ગર્છ । યસકો ભાલેકો તૌલ બઢીમા ૨.૦ કેજીસમ્મ હુને ગર્છ ભને પોથીકો ૧.૫ કેજી હુન્છ । સબૈ સ્થાનીય જાતકા કુખુરાહરૂકો રોગસાંગ લડ્ને ક્ષમતા અત્યધિક હુન્છ ર સ્થાનીય કુખુરાહરૂલાઈ છાડા છોડેર પાલન સકિન્છ । ત્યસેલે યી કુખુરાહરૂલાઈ માસુ તથા અણા દુવૈકો લાગિ પાલન સકિન્છ । યીમધ્યે ઘાઁટીખુઇલે ર સાકિની સબૈતિર પાઇને ભએ પનિ ઘાઁટીખુઇલેકો સંખ્યા પનિ ક્રમશ: ઘટ્ટૈ ગિરહેકો છ । પ્વાંખ ઉલ્ટે કુખુરાહરૂ તરાઈકા કતિપય જિલ્લા તથા સિન્ધુલી, ઉદયપુર આદિ જિલ્લામા બઢી માત્રામા દેખિન્છન્, તર યસકો સંખ્યા પનિ ઘટિહેકો છ । યી કુખુરાહરૂલાઈ પનિ શુદ્ધ રૂપમા વા ન્યૂ હેમ્પસાયર તથા અષ્ટાલોપ જાતકા કુખુરાહરૂસાંગ ક્રસ ગરાઈ નશ્શુદ્ધાર ગરી વ્યાવસાયિક રૂપલે પાલન સકિને કુરા નેપાલકૈ કતિપય ભૂભાગહરૂમા વ્યાવહારિક રૂપમે પ્રમાણિત ભિસકેકો છ જસકો સુર્વાત સુરૂમા કાસ્કીકો લુમ્લે કૃષિ અનુસન્ધાન કેન્દ્રલે ગેરેકો થિયો । નેપાલ કૃષિ અનુસન્ધાન પરિષદ (નાર્કે) મા હાલે ગરિએકો અનુસન્ધાનકો પ્રારમ્ભિક નતિજાઅનુસાર સાકિની કુખુરાલે પનિ સઘન પ્રણાતીમા પાલ્દા ૧૦૦ ભન્દા બઢી અણા વાર્ષિક રૂપમા ઉત્પાદન ગર્ને સક્રે દેખિએકો છ તર અનુસન્ધાન જારી રહેકાલે અહિતે નૈ કેહી ભન્ન સકિને અવસ્થા છૈન । હાલ નેપાલ કૃષિ અનુસન્ધાન પરિષદ્લો સાકિની કુખુરાકો બઢી તૌલ ર ધૈરે અણા પાર્ને ક્ષમતાકો વંશ વિકાસકા લાગિ અનુસન્ધાન ગરિએકો છ ભને ઘાઁટીખુઇલે ર

प्वाँख उल्टे कुखुराको Necleus Herd विकास गर्ने कार्य भैरहेको छ ।

घ) अन्य विदेशी कुखुराहरू:

अन्य विदेशी जातहरूमा अष्ट्रालोप, न्यू हेम्पसायर तथा गिरीराज (हाल नेपालको हावापानीमा राप्रोसँग घुलमिल भैसकेका जातहरू) का साथै कुरोइलर, रोड आइल्यान्डरेड, ब्रह्मा, कोचिन, ससेक्स, अरपिंगटन, मिनोर्का, निकोवारी, लाडसाड, मोंग्रेल, ब्ल्याक रक आदि रहेका छन् । मासु र अण्डा उत्पादनमा यी जातहरू ब्रोइलर र लेयर्सको तुलनामा कमजोर भए तापनि रोग प्रतिरोधी क्षमता स्वाद, उत्पादन लागत, भौगोलिकता र व्यवस्थापन सहजताको हिसाबले ती जातहरूभन्दा अगाडि छन् । सजिलै पाल्न सकिने र बजार पनि निकै राप्रो भएकाले यी जातहरूको पनि संरक्षण र संवर्द्धन गर्नु जरूरी देखिन्छ । यी जातका कुखुराहरूको मासु तथा अण्डा दुवैको मूल्य र माग अत्यधिक रहेको छ र बजार पनि निकै सुरक्षित छ । नेपालमा पनि यी कुखुराहरूलाई चुनून शुद्ध रूपमा वा अन्य जातहरूसँग क्रस गराई व्यावसायिक रूपले पाल्न सकिने सम्भावना रहेको छ । न्यू हेम्पसायर तथा अष्ट्रालोप जातिका कुखुराहरू आफैमा चल्ला कोरल्ने स्वभावका नभए तापनि स्थानीय जातका कुखुराहरूमा क्रस गराएपछि जन्मेका क्रस पोथीहरूले भने चल्ला कोरल्ने गरेका छन् । हुन त पशु विकास फार्म, पोखरा तथा कुखुरा विकास फार्म, वाँकेको न्यू हेम्पसायर तथा अष्ट्रालोप कुखुरा फार्ममा बिसौ वर्षसम्म काम गरिसकेका कर्मचारीहरूको अनुभवमा यी दुवै थरी कुखुराहरूमा पनि ५ देखि १० प्रतिशत कुखुराले ओथारो बस्ने प्रवृत्ति देखाउने गरेको र अण्डा पारेपछि त्यसैमाथि ओथारो बस्ने गरेको देखिएको छ । तर आम रूपमा शुद्ध नश्तुका यी कुखुरालाई ओथारो नबस्ने कुखुरा भनेर नै चिनिन्छ । नेपालमा खासगरी लुम्ते कृषि अनुसन्धान केन्द्रले साकिनी जातका कुखुराहरूमा न्यू हेम्पसायर जातका भालेहरू लगाई नश्तुसुधारको कार्यक्रम अगाडि बढाएको थियो । पछिल्ला वर्षहरूमा आएर कुखुरापालनमा सरकारी क्षेत्रभन्दा निजी क्षेत्र हरेक दृष्टिले अगाडि रहेको र ब्रोइलर तथा लेयर्स कुखुराहरूमा मात्रै केन्द्रित रहेको अवस्थामा सरकारको प्रयास भने स्थानीय जातहरूको संरक्षणमा नै केन्द्रित रहेको देखिन्छ ।

नेपालमा ग्रामीण कुखुरा विकासका लागि प्रयोग भइरहेका विदेशी जातहरू:

१) न्यू हेम्पसायर

- सघन प्रणालीमा पाल्दा भालेको तौल ३.७ देखि ४ केजीसम्म र पोथीको तौल २.७ देखि ३ केजीसम्म हुने भए पनि अर्धसघन प्रणालीमा सोभन्दा उल्लेख्य कम हुने ।
- सघन प्रणालीमा अण्डा उत्पादन २०० देखि २२० प्रतिपोथी प्रतिवर्ष हुने भए पनि अर्धसघन प्रणालीमा १५० गोटा वार्षिक मात्रै उत्पादन हुने गरेको ।
- नेपालका प्राय सबै भूभागमा पाल्न सकिने ।
- स्थानीय साकिनी, घाँटीखुइले र प्वाँखउल्टेजातका कुखुरासँग क्रस गराई अपग्रेडांग गर्न सकिने ।
- ग्रामीण क्षेत्रमा सघन तथा अर्धसघन रूपमा अण्डा तथा मासु दुवै उद्देश्यको लागि पाल्न सकिने ।

२) ब्ल्याक अष्ट्रालोप (कालो)

- सघन प्रणालीमा पाल्दा भालेको तौल ३ देखि ४ केजीसम्म र पोथीको तौल २.५ देखि ३ केजीसम्म हुने भए पनि अर्धसघन प्रणालीमा सोभन्दा उल्लेख्य कम हुने ।
- सघन प्रणालीमा अण्डा उत्पादन १८० देखि २०० प्रतिपोथी प्रतिवर्ष हुने भए पनि अर्धसघन प्रणालीमा १५० गोटा वार्षिक मात्रै उत्पादन हुने गरेको ।

- નેપાલકા પ્રાય: સબૈ ભુભાગમા પાલન સકિને ।
- સ્થાનીય સાકિની, ઘાંઠીખુડિલે ર પ્વાંખઉલ્ટે જાતકા કુખુરાસાંગ ક્રસ ગરાઈ અપગ્રેડાંગ ગર્ન સકિને ।
- ગ્રામીણ ક્ષેત્રમા સઘન તથા અર્ધસઘન રૂપમા અણા તથા માસુ દુવૈ ઉદ્દેશ્યકા લાગિ પાલન સકિને ।
- ખાસગરી ન્યૂ હેમ્પશાયર કુખુરા લોકલજસ્ટે હુને ભએકોલે માસુકો સ્વાદ તથા બજાર નિકે આકર્ષક રહેકો ર અસ્ટ્રાલોપ કુખુરા પનિ બ્રોઇલર વા લેયર્સભન્દા બઢી મૂલ્યમા બિક્રી હુને ગેરેકો ।
- લેયર્સ તથા બોઇલર્સકા જાતહરુકો તુલનામા ધૌરે રોગ પ્રતિરોધાત્મક ક્ષમતા ભએકો ।
- શુદ્ધ કુખુરામા લગભગ ૧૦ પ્રતિશતમા ઓથારો બસ્ને પ્રવૃત્તિ દેખિએકો છ ।

૧૮. કૃત્રિમ ગર્ભાધાન વિધિ ર જાનકારી

૧. કૃત્રિમ ગર્ભાધાન

ભાલે પશુબાટ કૃત્રિમ તરિકાલે વીર્ય સંકલન ગરી પ્રશોધન ર સંરક્ષણ ગરિએકો વીર્યલાઈ ઉપકરણહરુકો મદ્દતલે પોથીકો પ્રજનન અંગમા પુર્યાઈ ગર્ભાધાન ગરાઉને તરિકાલાઈ કૃત્રિમ ગર્ભાધાન ભનિન્છ ।

૨. કૃત્રિમ ગર્ભાધાન વિધિ (Artificial Insemination Technique)

યસમા સૌંદર્ય રાંગો વા ભાલે પશુબાટ કૃત્રિમ તરિકાબાટ વીર્ય સંકલન ગરી સંકલિત વીર્યકો ગુણસ્તર પરીક્ષણ એવં મૂલ્યાંકન ગરિન્છ, સો વીર્ય પ્રશોધન યોગ્ય ઠહરિએમા પ્રશોધન ગરિન્છ, પ્રશોધિત વીર્યલાઈ તરલ નાઇટ્રોજનમા ભણડારણ ગરિન્છ ર આવશ્યકતાઅનુસાર ક્રતુકાલમા આએકા પોથી પશુહરૂલાઈ ઉપકરણહરુકો મદ્દતલે પ્રજનન અંગમા પુર્યાઈ ગર્ભાધાન ગરાઇન્છ ।

પશુ	ક્રતુક્રાક	ક્રતુકાલ	ભાલે લગાઉને ઉપયુક્ત સમય	ગર્ભાવધિ
ગાઈ	૨૧ દિન (૧૮ દેખિ ૨૪ દિન)	૧૮ ઘણ્ટા (૧૨ દેખિ ૨૮ ઘણ્ટા)	ક્રતુકાલ સુરુ ભએકો ૧૨ દેખિ ૧૮ ઘણ્ટા	૨૮૨ દિન
મૈસી	૨૧ દિન	૨૪ ઘણ્ટા (૬ દેખિ ૪૭ ઘણ્ટા)	ક્રતુકાલ સુરુ ભએકો ૧૬ દેખિ ૨૦ ઘણ્ટા	૩૧૬ દિન
વાખ્રા	૧૬ દેખિ ૧૭ દિન	૪૦ ઘણ્ટા (૧૬ દેખિ ૫૦ ઘણ્ટા)	ક્રતુકાલ સુરુ ભએકો ૨૦ દેખિ ૪૦ ઘણ્ટા	૧૫૦ દિન
ભેડા	૧૫ દેખિ ૧૬ દિન	૨૯ ઘણ્ટા (૨૪ દેખિ ૪૮ ઘણ્ટા)	ક્રતુકાલ સુરુ ભએકો ૧૮ દેખિ ૨૮ ઘણ્ટા	૧૪૮ દિન
બંગુર	૨૦ દિન (૧૮ દેખિ ૨૪ દિન)	૪૫ ઘણ્ટા ૨ દેખિ ૫ દિન	ક્રતુકાલ સુરુ ભએકો ૨૪ દેખિ ૩૮ ઘણ્ટા મા ૨ ઘણ્ટાકો	૧૧૪ દિન

૨. ગર્ભધારણ દર (Conception Rate)

ગર્ભધારણ દર ભનાલે કૃત્રિમ ગર્ભાધાન ગરિએકા પશુહરૂમધ્યે કતિ પશુમા ગર્ભ રહ્યો ભને બુઝિન્છ । કૃત્રિમ ગર્ભાધાન

प्रविधिमा प्राकृतिक गर्भाधानभन्दा धेरै सावधानी अपनाउन जरुरी छ । अन्यथा यसमा गर्भधारण दरमा कमी आउन सक्छ ।

- नेपालमा राष्ट्रिय पशु प्रजनन केन्द्र, पोखरा मार्फत विभिन्न समयमा गरिएको अनुगमनअनुसार औसतमा गाइमा गर्भधारण दर ५६ प्रतिशत र भैंसीमा गर्भधारण दर ४८ प्रतिशत पाइएको छ ।

३. गर्भधारण दरलाई असर पार्ने तत्त्वहरू

गर्भधारण दरलाई धेरै कुराले असर गर्छ । वीर्य संकलनदेखि लिएर त्यसको भण्डारण र प्रयोग साथै पोथी पशुको प्रजनन स्वास्थ्यसम्मको असर गर्भधारण दरमा पर्न सक्छ ।

३.१ प्रयोग गरिएको वीर्य (Semen Quality)

जमेको वीर्यको मापदण्ड

प्रति डोज स्ट्रोको क्षमता : ०.२५ एम. एल.

शुक्रकीट संख्या/डोजः २ करोड/ प्रति डोज स्ट्रो

शुक्रकीटको चालः कम्तिमा ४५ प्रतिशत

असामान्य शुक्रकीटः २० प्रतिशत भन्दा कम

३.२ कृत्रिम गर्भाधान गरिने पोथी पशुको प्रजनन क्षमता (Female Fertility)

कृत्रिम गर्भाधानको गर्भधारण दर कम वा बढी हुनुमा कृत्रिम गर्भाधान गरिने पशुको स्वास्थ्यको अवस्थाले पनि प्रमुख भूमिका खेलेको हुन्छ ।

३.३ कृत्रिम गर्भाधान कर्ता (Inseminator's Skill)

- कृत्रिम गर्भाधानको गर्भधारण दर कम वा बढी हुनुमा प्रमुख भूमिका कृत्रिम गर्भाधान कर्ताको पनि रहेको हुन्छ ।

३.४ वीर्य भण्डारण र परिचालन (Semen Storage and Handling)

- तरल नाइट्रोजनको लेवल समय समयमा हेरिराख्नु पर्दछ र वीर्य भण्डारण गरेको रेफ्रिमा एक-तिहाइ भन्दा कम (स्ट्रोको २.५ से.मी. भन्दा कम) तरल नाइट्रोजन हुन दिनु हुँदैन ।
- आफ्नो रेफ्री भित्र कुन जातको पशुको वीर्य कता छ याद गर्नु पर्छ जसले गर्दा आफूले खोजेको बाहेक अरू सिमेन अनावश्यक निकाल्ने र राख्ने गर्नु नपरोस् । यदि ५ देखि १० सेकेन्ड भन्दा बढी समय स्ट्रो खोज लाग्ने भएमा पुनः क्यानिस्टरलाई तरल नाइट्रोजनमा डुबाएर निकाल्नुपर्छ ।

३.५ जमेको वीर्यलाई सक्रिय पार्ने (Thawing)

पोथी जनावरले भाले खोजेको यकीन भएपछि कृत्रिम गर्भाधान गर्ने उपयुक्त समयमा सम्पूर्ण तयारी पछि मात्र थइङ गर्नु पर्दछ । थइङ गर्नको लागि गाई/भैंसीको शारीरिक तापक्रम (३५ देखि ३७ डिग्री सेल्सियस) उपयुक्त हुन्छ ।

३.६ क्रतुकाल र यसको पहिचान (Estrus and Heat Detection)

साँढे वा राँगो खोजदा पशुले विभिन्न लक्षणहरू देखाउँछः

- प्राथमिक लक्षणमा अरू पशुलाई आफू माथि उक्लन दिनु महत्वपूर्ण लक्षण मानिन्छ । सुरुको अवस्थामा आफू अर्को पशुमाथि उक्ले पनि स्टाइडड हिटमा भने अरू पशुलाई आफू माथि उक्लन दिन्छ ।
- यी बाहेक सूत सुनिनु र सूतको भित्रीभागमा रातो अथवा गुलाफी रड जस्तो देखिनु, तुरतुर पिसाब फेरि रहनु, दूध घटाउनु, कराउनु जस्ता लक्षणहरू देखाउँछ ।
- सबै पशुमा भने यस्ता लक्षणहरू राप्रोसँग नदेखिन पनि सक्छ । यस्तो क्रतुकाललाई मन्द क्रतुकाल भनिन्छ । यस्तोमा पशुको प्रत्यक्ष हेरचाह गर्ने व्यक्ति अझ चनाखो हुनु जरुरी छ र प्राविधिकले पनि भित्री अंगहरूको परीक्षण गरी निप्रयोल गर्न जरुरी हुन्छ ।

३.७ कृत्रिम गर्भाधान गराउने उपयुक्त समय (Time of Insemination)

- गर्भ रहने दर बढाउन क्रतुकाल सुरु भएको १२ देखि २० घण्टा भित्रको समयलाई कृत्रिम गर्भाधानका लागि उपयुक्त समय मानिन्छ ।

३.८ वीर्य डिपोजिट (Deposit) गर्ने स्थान

- पाठेघरको शारीरमा वीर्य डिपोजिट गरेमा डिम्बोत्सर्ग जुन डिम्बमा भए पनि गर्भ रहने सम्भावना बढी रहन्छ ।

कृत्रिम गर्भाधान गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू:

प्रजनन दर उच्च हुनका लागि मुख्यतयः क्रतुकाल पहिचान गर्ने दक्षता, कृत्रिम गर्भाधान कर्ताको क्षमता, पशुको प्रजनन क्षमता र वीर्यको प्रजनन क्षमतामा भर पर्दछ ।

- पशु मन्द क्रतुकालमा हुन सक्छ । त्यस्तो अवस्थामा किसान चनाखो हुनुपर्छ र प्राविधिकले प्रजनन अंग परीक्षण गरेर मात्र पशु क्रतुकालमा आएनआएको निधो गर्नुपर्छ ।
- पशु व्याएको कम्तीमा पनि ४५ देखि ६० दिनपछि मात्र कृत्रिम गर्भाधान गर्नुपर्छ ।
- पशुले तुहाएको छ भने त्यस्तो अवस्थामा दुर्बवटा क्रतुकाल छोडेर मात्र कृत्रिम गर्भाधान गर्नुपर्छ । यस बाहेक अरू प्रजनन विकृति भएमा त्यसको उपचार गरेर मात्र कृत्रिम गर्भाधान गर्नुपर्छ ।
- कहिले काहीं गर्भावस्थामा पनि पशु क्रतुकालमा आउन सक्छ । यस कारण कृत्रिम गर्भाधान गर्नु पूर्व इतिहास लिने र गर्भ परीक्षण गर्ने कार्य गर्नुपर्छ ।
- यदि कृत्रिम गर्भाधान गराउन पशुलाई टाढाबाट ल्याइएको भए कम्तिमा पनि १५ मिनेट आराम गर्न लगाई त्यसपछि मात्र कृत्रिम गर्भाधान गराउनपर्दछ । टाढाबाट ल्याउँदा पशु बढी उत्तेजित (Excitation) हुनगाई एर्ड्नालिन (Adrenaline) हर्मोन उत्पन्न हुन्छ जसले गर्दा वीर्यको ढुवानीमा समेत असर गर्दछ ।
- कृत्रिम गर्भाधान गराउने अवस्थामा पाठेघरको अंगहरू पहिचान गर्दा पशुले थोरै मात्रामा पिसाब गर्यो भने प्रजनन दर राप्रो हुन्छ भने कुराको अनुमान गर्न सकिन्छ तर धेरै मात्रामा पिसाब गरेमा प्रजनन दर कम हुन्छ । धेरै पिसाब गर्नुको अर्थ पाठेघर Tonus छैन वा ती राप्रोसँग Regress भएको छैन भन्ने बुझिन्छ ।
- पशु बिरामी भएको अवस्थामा वा ज्वरो आएमा कृत्रिम गर्भाधान गर्नु हुँदैन यदि गरेमा पनि गर्भाधारण दर कम हुन्छ ।

- यदि पशुको ऋतुचक्रको समय १७ दिनभन्दा कम र २५ दिनभन्दा बढी छ भने पशुको उपचार गरेर मात्र कृत्रिम गर्भाधान गर्नुपर्दछ ।

पशु प्रजनन सम्बन्धी जानकारी तालिका

क्र. स.	पशुको किसिम	कोरली अवस्थामा पग्ने उमेर	पहिलो पटक भाले लगाउने उपर्युक्त समय	ऋतुचक्र	ऋतुकाल	गर्भावधि	भाले लगाउने उपयुक्त समय
१	गाई	२४ देखि ३० महिना	२५ देखि ३० महिना	२१ दिन (१८ देखि २४ दिन)	१८ घण्टा (१२ देखि २८ घण्टा)	२८२ दिन	ऋतुकालमा आएको १२-१८ घण्टा
२	भैंसी	२८ देखि ३० महिना	३० देखि ३५ महिना	२१ दिन	२४ घण्टा (६ देखि ४७ घण्टा)	३१० दिन	ऋतुकाल सुरु भएको १६ देखि २० घण्टा
३	बाघा	८ देखि १० महिना	१४ देखि १८ महिना	(१६ देखि १७ दिन)	४० घण्टा (१६ देखि ५० घण्टा)	१५० दिन	ऋतुकाल सुरु भएको २० देखि ४० घण्टा
४	भेडा	९ देखि १४ महिना	१८ देखि २४ महिना	(१५ देखि १६ दिन)	३० घण्टा (२४ देखि ४८ घण्टा)	१४८ दिन	ऋतुकाल सुरु भएको १६ देखि २८ घण्टा
५	घोडा	२१ महिना	३ देखि ४ वर्ष	२० दिन (१९ देखि २१ दिन)	५ दिन	३४२-३४५ दिन	ऋतुकालको तेस्रो र चौथो दिन
६	बंगुर	८ देखि १० महिना	९ देखि १० महिना	२० दिन (१८ देखि २४ दिन)	१ देखि ५ दिन (४५ घण्टा)	११४ दिन	ऋतुकाल सुरु भएको २४ र ३८ घण्टा मा २ पटक

स्रोत: जी.सी. बेनर्जी आठौं संकरण

२०. नेपालमा पाइने मुख्य पशुका आहाराहरू

नेपालमा मुख्य गरेर पराल, घाँस, स्याउला तथा अन्नका दानाहरू आहारको रूपमा प्रयोग गरिन्छ । नेपालमा उपलब्ध पशु आहाराहरूलाई निम्न वर्गमा बाँड्न सकिन्छ:

- कृषिजन्य उप-पदार्थ (Agriculture By-Products)
- घाँसहरू (Grasses)
- पात तथा स्याउला (Tree Leaves)
- दाना (Concentrated)

कृषिजन्य उपपदार्थ (Agriculture By-Products)

अन्नबालीहरूबाट उत्रिएको (मानव भोजनका लागि प्रयोग नहुने) पदार्थलाई कृषिजन्य उप-पदार्थ भनिन्छ । जस्तै: नल, पराल, ढुटो, पिना आदि । यिनीहरूलाई सुक्खा घाँस (Dry Roughages) भनिन्छ । यस्ता सुक्खा घाँसहरू पौष्टिकताको दृष्टिकोणले अति कमसल हुन्छन् । यसले पशुहरूको पेट भर्ने काम मात्र गर्दछन् । प्रायः नल परालमा

क्रुड प्रोटिन ३-४ प्रतिशत र कुल पाच्य पदार्थ ३५-४५ प्रतिशतसम्म हुन्छ ।

अन्नबाली वा गेडागुडीबाट प्राप्त हुने कृषिजन्य उप-पदार्थ दुटो, पिना, चोकर अति पोषिलो तथा शक्ति वर्धक हुन्छ । यिनीहरूमा क्रुड प्रोटिन १२-३५ प्रतिशत र कुल पाच्य प्रतिशत ६०-७० प्रतिशतसम्म हुन्छ ।

घाँसहरू (Grasses)

खेतबालीमा उग्रिएका घाँसहरू, खेती गरिएका घाँसहरू, चरन खर्कमा उग्रिएका घाँसहरू पशु आहाराको प्रमुख स्रोत हो । यस्ता घाँसहरू पशुले चरेर वा मानिसले काटेर खुवाउने गर्दछन् । घाँसहरू अति सुपाच्य तथा पौष्टिक हुनुका साथै अकोसे हरियो घाँसहरूमा सरदर क्रुड प्रोटिन १० प्रतिशत र कुल पाच्य पदार्थ ६० प्रतिशतसम्म हुन्छ भने कोसे घाँसहरूमा क्रुड प्रोटिन २२ प्रतिशत र कुल पाच्य पदार्थ ६५ प्रतिशतसम्म हुन्छ ।

पात तथा स्याउला (Tree Leaves)

पात र स्याउला पशु आहाराको प्रमुख स्रोत हो । पात र स्याउलाहरूले हिँडं तथा सुक्खा मौसममा हरियो घाँसका आपूर्ति गर्ने गर्दछ । पात र स्याउलाहरूको मुख्य स्रोत रोपिएको ढाले घाँसको बिरुवा र जड्गालका रुख, बिरुवाहरू हुन् । रोपिएका ढाँले घाँसहरूको उत्पादकत्व १५-६० के.जी. सुक्खा पदार्थ प्रति रुख भएको मानिन्छ ।

दाना (Concentrated)

पशुहरूको सन्तुलित भरणपोषणको लागि थप आहाराको रूपमा दानाको प्रयोग गरिन्छ । पशुहरूको लागि दाना बनाउँदा (अन्न, मैके, भटमास, गहुँ, जौ आदि) र अन्नको उप-पदार्थ (दुटी, चोकर पिना, खुदो आदि) तथा खनिज लवणहरू (चून दुड्गा, नुन, भिटामिन मिक्स्चर आदि) मिसाएर तयार गरिन्छ । दानामा शारीरिक वृद्धि तथा उत्पादनको लागि आवश्यक पर्ने स्रै आवश्यक पौष्टिकत्व सन्तुलित रूपमा मिसाइएको हुन्छ । पशुहरूको जात, शारीरिक अवस्था र उत्पादन क्षमता अनुसार दाना तयार गरिन्छ ।

कुखुरा र बंगेर पालन व्यवसायको अनिवार्य रूपमा दानाको आवश्यकता हुन्छ भने गाई-भैसी, भेडाबाखा पालन व्यवसायमा थप पोषण आपूर्तिका लागि दानाको व्यवस्था गरिन्छ । गाई-भैसीको दानामा साधारणतया क्रुड प्रोटिन १८ प्रतिशत र कुल पाच्य पदार्थ कम्तीमा ६८ प्रतिशत हुन्छ ।

हे (Hay)

हरियो घाँसलाई काटेर घाँसमा भएको चिर्यानको मात्रालाई १०-१५ प्रतिशतसम्म रहने गरी उचित तरिकाले सुकाएर राखिएको घाँसलाई हे भनिन्छ। घाँसलाई सुकाएर संरक्षण गर्नु नै हे बनाउनुको मुख्य उद्देश्य हो । घाँसलाई फूल फुल्नु अगावै वा फूल लाग्ने बेलामा काटनु सबैभन्दा उत्तम हुन्छ । हे बनाउनको लागि घाँस काटदा रापिलो घाम भएको दिन बाली काट्नुपर्दछ । जै घाँसबाट सबैभन्दा राम्रो हे बनाउन सकिन्छ भने बरासिम र बोडीबाट हे बनाउन सबैभन्दा कठिन हुन्छ । साधारणतया हे मा ९.६ प्रतिशत क्रुड प्रोटिन तथा ४५-५५ प्रतिशत कुल पाच्य पदार्थ पाइन्छ ।

हे उत्पादन गर्ने सिद्धान्त

- घाँसहरूमा भएको पानीको मात्रालाई १० देखि १५ सम्म रहने गरी घटाएर कुनै पनि रासायनिक प्रक्रिया नभई अर्थात् घाँसमा दुसी आदि विना सुरक्षित साथा लामो समयसम्मको निम्ति भण्डार गेर राख्ने ।
- घाँसहरूमा भएको पौष्टिक तत्त्वहरूलाई यथोचित मात्रामा संरक्षण गरी राख्नु (वर्षाको पानीबाट नष्ट हुन नदीमा र सुकेको घाँसको पातहरू कम मात्रामा नोक्सान हुनबाट बचाउनु) ।
- असल र राम्रोसँग तयार पारिएको हे ले दूध उत्पादनलगायत अन्य उद्देश्यको निम्ति पालिएका पशुहरूलाई

हरियो घाँसले जस्तै पौष्टिकता प्रदान गर्दछ ।

- कुनै समय हरियो घाँस उपलब्ध हुन सक्दैन र यदि उपलब्ध भएमा पानीको मात्रा बढी छ भने पशुहरूलाई सुख्खा चिजहरूको आवश्यक पर्दछ यस्तोमा हे ले ठूलो मद्दत गर्दछ ।

असल हे मा हुनु पर्ने गुणहरू

- असल खालको हे सम्पूर्ण पात सहितको हुनुपर्छ किनकि पातहरू अन्य भागको तुलनामा बढी प्रोटीन, भिटामिन र खनिज लवणहरू पाइने भएकाले पौष्टिकताले पूर्ण हुन्छन् । पात झारेको हे को गुणस्तर नराप्रो हुन्छन् ।
- असल हे मिश्रित घाँसहरूको हुनुपर्दछ । घाँसहरू ठीक फूल फुल्नुभन्दा अगाडि काटेर सुकाइएको हुनुपर्छ, अर्थात् घाँसमा जब १० प्रतिशत जति फूल फुल्नु सुरु गरिसकेको हुन्छ त्यस अवस्थामा बनाइएको हे मा अधिकतम मात्रामा पौष्टिक तत्वहरू पाइन्छन् । कलिलोभन्दा फूल फुलेपछि वा फल लागेको घाँस काटेर बनाइएको हे को पौष्टिक तत्व कम हुन्छ ।
- असल हे जहिले पनि हरियो रडको हुनुपर्छ । पात यदि हरियो रडको छ भने हे मा भिटामिन 'ए' को मात्रा नष्ट नभएको सङ्केत दिन्छ ।
- असल हे नरम र स्वादिलो हुनुका साथै दुस्रीहित हुनुपर्छ ।

घाँस काट्ने: हे बनाउने घाँस जहिले पनि शीत ओभाइसकेपछि मात्र काट्नुपर्दछ । अर्थात् घाम लागेको दिनमा घाँस काट्ने । घाँस काटेर मुट्ठा बनाई खेत, बारी वा कान्त्लामा सुकाउनुपर्छ तर जमिन चिसो हुनु हुँदैन यदि जमिन चिसो भएमा घाँस राप्रोसँग सुक्न सक्दैन । हे बनाउनको लागि जब घाँसमा १० प्रतिशत जति फूल लाग्छ घाँस काट्न उपयुक्त मानिन्छ । यदि कलिलो घाँस काटेर हे बनाइन्छ भने प्रोटीन धेरै हुनुको साथै भिटामिन बढी हुन्छ तर कुल उत्पादन कम हुन्छ ।

घाँस सुकाउने तरिका : विभिन्न देशमा विभिन्न तरिकाद्वारा घाँस सुकाई हे उत्पादन गरिन्छ तर हाप्रो जस्तो मौसमी वर्षामा भर पर्ने देशमा वर्षाको समयमा मात्र प्रशस्त घाँस उत्पादन हुने हुनाले छायाँमा सुकाई हे तयार पार्न निकै गाहो हुन्छ । तापनि निम्न प्रक्रिया अपनाएर हे बनाउन सकिन्छ:

- घाँस काटेर खेतबारी वा कान्त्लामा फैलाएर सुकाउने ।
- घाँस काटेर साना साना मुठा पारेर पर्खाल जस्ता, छानामा सुकाउने ।
- मुठा बनाएर डोरी वा लद्धामा झुङ्ड्याएर सुकाउने तरिका उत्तम हो । यसरी तयार पारिएको हे लाई हिँड़मा जब हरियो घाँसको माग पूरा हुन सक्दैन त्यस समयमा प्रति जनावर सरदर ५ किलोको दरले खुवाउन सकिन्छ ।

हे का किसिमहरू

१. लोग्युम हे: कोसे घाँसहरूबाट बनाइएको हेलाई लेग्युम हे भनिन्छ । जस्तै लुसर्न, बर्सिम, हवाइट क्लोभरको हे । लेग्युम हे मा प्रोटीन, भिटामिन, खनिज लवणहरूको मात्रा बढी हुनुको साथै स्वादिलो हुन्छ ।
२. ननलेग्युम हे : कोसे घाँस बाहेक साधारण घाँस अर्थात् अकोसे घाँसबाट बनाइएको हे लाई ननलेग्युम हे भनिन्छ । यस्तो हे मा पौष्टिक तत्व कम हुन्छ साथै स्वादिलो पनि कम हुन्छ तर कार्बोहाइड्रेडको मात्रा बढी हुन्छ ।

૩. મિશ્રિત હે: લોગ્યમ ર નન્નોગ્યમ અર્થાત् કોસે ર અકોસે ઘાંસકો મિશ્રિત ગરી બનાઇએકો હે લાઈ મિશ્રિત હે ભનિન્છ |

હે બનાઉંડા હુને સુક્રખા પદાર્થકો નોક્રસાની

ઓઝલાઉંડા ર સુકાઉંડા ૪-૧૫ પ્રતિશત

પાત ઝારેર ૨-૫ પ્રતિશત

વર્ષા પાનીકો ચુહાવટબાટ ૩-૩ પ્રતિશત

સાઇલેજ (Silage)

હરિયો ઘાંસબાટ સાઇલેજ બનાઉંડા મૂલાવાટ ગુન્ડુક અથવા સિન્કી તયાર ગરે જસ્તે ગરી બનાઇન્છ | યસકા લાગિ હરિયો ઘાંસલાઈ કાટેર હાવા ર પાની પસ્ન નરીઈ ઉચિત પ્રવિધિવાટ રાખ્દા બ્યાક્ટેરિયાકો ઉપસ્થિતિમા અમ્લ પૈદા ભાડી રાસાયનિક પરિવર્તન હુન્છ | યહી રાસાયનિક પરિવર્તનકો માધ્યમવાટ ઘાંસકો પૌણિક તત્ત્વ લામો સમયસમ્મ સંરક્ષણ ગર્ન સકિન્છ | યસ્તો ઉચિત પ્રવિધિવાટ સંરક્ષિત ગરિએકો ઘાંસલાઈ સાઇલેજ ભનિન્છ | સાઇલેજ બનાએકો ૨૮ દેખિ ૩૦ દિનમા નૈ તયાર હુન્છ ર યસલાઈ સામાન્યતા ૨-૩ મહિનાપછી અથવા હરિયો ઘાંસકો ઉપલબ્ધતા કમ હુને હિઉંડકો સુક્રખા સમયમા ખુવાઉન સકિન્છ | યસલાઈ હાવાપાની પસ્નવાટ બચાઉન સકેમા ૧૨ દેખિ ૧૮ મહિનાસમ્મ સંરક્ષિત રૂપમા રાખ્ન સકિન્છ | એક ઘન મિટર ખાલ્ડોમા ૪૦૦-૭૦૦ કે.જી. હરિયો ઘાંસ સાઇલેજકો રૂપમા સંરક્ષણ ગર્ન સકિન્છ |

સાઇલેજવાટ હુને ફાઇદાહરૂ:

- સાઇલેજ ઘાંસમા સુકાઉનુ નર્ને ભણકાલે વર્ષાયામમા પનિ બનાઉન સકિન્છ |
- મકૈકો ટુપ્પો, ઊખુકો ટુપ્પો જસ્તા મોટો ડાંઠ ભણકા ઘાંસપાતવાટ સાઇલેજ બનાઉન સકિન્છ |
- સાઇલેજ હરિયો ઘાંસકો બઢી ઉપલબ્ધતા હુને સમય ખાસગારી વર્ષાયામમા બનાઇન્છ ર ૧ મહિનામા નં તયાર હુને ભાડે પનિ ઉક્ત સમયમા પ્રશસ્ત તાજા હરિયો ઘાંસ નૈ પાઇને હુનાલે હિઉંડકો સમયમા સાઇલેજ ખુવાઉંડા યસકો ઉપયોગિતા બદ્ધ છે |
- હરિયો ઘાંસલાઈ સંરક્ષણ ગર્દા કમ ઠાઉંકો આવશ્યકતા પર્દછ |
- ઝારપાતાલાઈ પનિ સાઇલેજકો રૂપમા ઉપયોગમા લ્યાન્ડ સકિન્છ સાથે ધૈર્યાસો ઝારપાતકો બીજ સડેપછી તમારશક્તિ નષ્ટ હુન્છ ર ઝારપાત નિયન્ત્રણ ગર્ન મદત પુરુંદિંદું |
- ભિટામિન એ બન્ને તત્ત્વ ક્યારોટિન સાઇલેજ બનાઉંડા કમ માત્રામા નષ્ટ હુન્છ |

સાઇલેજ બનાઉન પ્રયોગ હુને ઘાંસકો ગુણ:- રાસ્તો સાઇલેજ બનન સજિલૈસાંગ ઘુલનશીલ ગુલિયો પ્રશસ્ત માત્રામા હુનુ પર્દછ | મકૈ, જુનેલો, ઊખુકો ટુપ્પો, બાજરા, ટિયાસેન્ટી જસ્તા ઘાંસહરૂ જસકો ડાંઠકો ગુલિયોપના હુન્છ ત્યસ્તા ઘાંસહરૂ સાઇલેજ બનાઉન ઉપયુક્ત હુન્છન્ | સાઇલેજ બનાઉને ખાડલ વા ભાંડા વા સંરચનાલાઈ સાઇલો વા સાઇલોપિટ ભનિન્છ |

સાઇલેજ બનાઉને તરિકા :

- સાઇલેજકા લાગિ બાલા પસાઉને સમયમા પ્રાય: ઘાંસહરૂલાઈ કાટ્નુ ઉપયુક્ત હુન્છ |
- સાઇલેજકા લાગિ ઘાંસલાઈ ૨-૪ ઇન્ચકો ટુક્રા પાર્નુપર્દછ ર ૬૦ દેખિ ૬૫ પ્રતિશત માત્ર ચિસ્યાન ભણકા ઘાંસ સાઇલેજ બનાઉનકા લાગિ ઉપયુક્ત હુને ભણકાલે ઘાંસ ધૈર્ય ભિજેકો ભાડે ઓઝલ્યાએર માત્ર સાઇલેજ બનાઉનુ રાસ્તો

हुन्छ ।

- खाडलको पिंधमा प्लाष्टिक वा केराको पात विछाउनुपर्छ ।
- टुक्रा टुक्रा काटेका घाँसहरू खाडलमा राख्ने र सकभार छिटो कसिलो हुने गरी खाँदै काम गर्दा तहतह पेरे बस्दछ र हावा बाहिर निस्कन्छ । यसरी दिन दिनै काटेको घाँसलाई सकेसम्म कम समयमा खाडलमा पुर्ने काम गर्नुपर्दछ ।
- साइलो भरिसकेपछि माथिवाट पानी तथा हावा नछिन्ने गरी मुख प्लाष्टिक वा केराका पातहरूले नै राम्री छोपी १२-१५ सेमिसम्म माटोले चारैतिर छोपेर माटोले लिपी दिनुपर्छ । माथिवाट ढुङ्गा, मुढा इंटा आदिले यिच्छु पर्दछ । राम्रो साइलेज बननका लागि ३० देखि ३८ डिग्री सेन्टिग्रेडसम्म तापक्रमको आवश्यकता पर्ने हुन्छ र हावा तथा पानी छिर्यो भने साइलेजको गुण विग्रन सक्छ ।

साइलेज बनाउने खाडल : खाडल बनाउनका लागि जमिन अलि भिरालो परेको र पानी नजम्ने खालको हुनुपर्छ । आफानो गाई-भैंसीको संख्या हेरी ५ फिट जति गहिरो मुखमा ६ देखि ७ फिट व्यास र पिंधमा ४ देखि ५ फिट व्यास भएको गोलो आकारको हुनुपर्छ, अथवा पशुको संख्या केही घेरे नै भएमा फराकिलो खालडो पनि बनाउन सकिन्छ ।

राम्रो साइलेजमा हुनुपर्ने गुणहरू: राम्रो खालको साइलेज समाउँदा नरम, रसिलो अमिलो मिठो बास्ना आउने, हेदा हरियो पहेलो रडकोरे ३.८ देखि ४.२ सम्म पि.एच. हुनपर्छ र कुहिएको गन्हाउने, दुसी परेको र समाउँदा च्यापच्याप भएको हुनु हुँदैन ।

साइलेज बनाउँदा हुने नोक्सानी :

पिंध, भितामा टाँसेर र दुसी पेरे कुहिने:	४-१२ %
घुलनशील तत्त्वहरू चुहिएर:	३-१० %
पानी र ग्यासको फर्मन्टेशन प्रक्रियाद्वारा:	५-१० %

२१. घाँसे बाली

पशुपालनका निम्नि घाँस खेती :

जग्गा हुने कृषकहरूले आफ्ना खेतबारीहरूमा तथा खाली जग्गाहरूमा साथै काम नलाग्ने जग्गाहरूमा र बारीका कान्त्ताहरूमा पनि घाँस खेती गरी वर्षेभरिका लागि घाँस उत्पादन गर्न सक्दछन् । डाले घाँस, बहुवर्षीय घाँसमा हिउँदे र वर्षे मिलाएर लगाउनुपर्दछ । सामुदायिक जड्गलहरूमा समेत व्यवस्थित तरिकाले उन्नत जातका घाँसहरूको खेती गरी आवश्यक घाँस उपलब्ध गराउन सकिन्छ ।

तालिका १ मा चक्रिय प्रणालीअनुसार घाँस खेती गर्ने तरिका दिइएको छ । आफूसँग भएको सीमित जग्गामा हावापानीअनुसार सघन रूपमा तल उल्लेख गरे अनुसार घाँस खेती गरी वर्षेभरि हरियो घाँस उत्पादन लिन सकिन्छ । यसरी घाँसे बाली लगाउँदा निम्न कुरामा विचार पुर्याउन पर्दछ:

- डाले घाँसको बिरुवा आफ्नो खेतको चारैतिर डिल, आली, कान्त्तामा लगाउने ।
- बहुवर्षीय घाँस जस्तै नेपियर आदि खेतको आली, कान्त्ता आदिमा लगाउने ।
- लहरे घाँसहरू नेपियर वा डाँले घाँसको बिरुवाको छेउछाउमा लगाउने ।
- हिउँदे वा वर्षे एक रोपनीमा गरा वा खेतमा लगाउने ।
- बहुवर्षीय डाले घाँस इपिल इपिल अनिवार्य रूपमा बारीको डिल, कान्त्तामा लगाउनुपर्दछ । इपिल इपिलबाट

वर्षेभरि हरियो पौष्टिक घाँस उपलब्ध हुन्छ । कुनै पनि समयमा अन्य घाँस उपलब्ध हुन नसकेमा इपिल इपिल प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

- उच्च पहाडको लागि चरन खर्क व्यवस्थापन, स्थानीय घाँसको संरक्षण र विस्तार, उन्नत घाँसमा क्लोभर, राई आदि लगाउन सकिन्छ ।

एक वर्षे घाँस उत्पादन प्रविधि :

यस्तो प्रकारको घाँस वर्षेपिच्छे लगाइरहनुपर्छ । नेपालमा लगाउन सकिने र पशुका लागि उपयुक्त घाँसहरूमा बर्सिम, जै, सरगम, टियोसेन्टी, केराउ, बाज्ञा, भट्टमास, बोडी पर्दछन् । घाँस लगाउँदा कोसा लाग्ने र नलाम्ने घाँसहरू मिलाएर लगाएमा माटोको उर्वरा शक्ति कायम रहनुका साथै पशुलाई आवश्यक पर्ने प्रोटीन, कार्बोहाइड्रेटको अनुपात पनि मिल्न जान्छ । हिउँदे र वर्षे घाँसहरू यस्तो प्रकारको घाँसमा पर्दछन् ।

हरियो घाँस उत्पादन तालिका

घाँसको जात	बै	जे	अ	श्रा	भा	आ	का	म	पौ	मा	फा	चे
जै, भेच									←	→		
वर्षीम										↔		
मैके, बोडी	↔											
टिओसेन्टी		↔										
तेपियर	↔								↔		↔	
गीनी	↔											
मोलाटो/सेटेरिया	↔							↔				
स्टाइलो	↔											
बडहर, किम्बु र टाँकी							↔					
दबदबे	↔											
इपिल इपिल	↔											
है/ साइलेज								↔		↔		

मिश्रित खेती :

घाँस खेती गर्दा मिश्रित तरिकाले गर्दा एकातिर माटोको उर्वरा शक्ति बढ्छ भने अकार्तिर पशुलाई पौष्टिक तत्त्व पनि प्रयास प्राप्त हुन्छ । जस्तै हिउँदे मिश्रित खेती : जै र भेच, जै र सानो केराउ । वर्षे: टियोसेन्टी र बोडी, मैके र बोडी, मैके र भट्टमास आदि ।

२२. विभिन्न ग्रासे खालीका सिफारिस जातहरू

क) डाले घासहस्त्र :

किन्नू, चुलेनो, इपिल-इपिल, दधिलो, भीमल, बडहा, टैंडी, कोझालो, निमारो आदि।

घासको नाम	इपिल (Lucena spp.)	बडहा (Ar- tocarpus Lakoocha)	टाँकी (Bauhinia purpuria)	किन्नू (Morus alba, morus nigra, morus indica etc.)	बैकेना (Melia azedaracha)	जिनाट (Lanea coromana- delica)
भौगोलि क क्षेत्र	तराई, मध्य पहाड़, (१५०० मि. सम्म)	तराई, मध्यपहाड़ (१२०० मि. सम्म)	तराई, मध्यपहाड़, तराई, (मध्यपहाड़ वाट ६०० देख मि.सम्म)	कोझालो (Bauhinia variegata)	कर्टमिसो, पृष्ठमिसो (Litsea monostala, I. Pohyantha)	तराई, तथा मध्यपहाड़ (१८०० मि. सम्म)
बीउ छोन्ने समय	कार्तिक, मधिमा बीउ संकरलन गरी ब्याडमा राख्ने ३ महिनापछि	आषाढमा फल पाकेपछि	पाणुन, वैशाखमा बीउ संकरलन गरी	जेष्ठ, आषाढ	चैत्रदेखि आषाढमा बीउ संकरलन गरी ६ महिना देखि १	आषाढ श्रावणमा पाकेको कालोको इषाबाट गुदी हटाई छायाचमा खाडल खरी गाङ्डेने वा थन्काउने र जेष्ठ आषाढमा सार्ने
बीउ छोन्ने समय	अष्टावधारा राख्ने ३ महिनापछि आषाढमा लगाउने वा समो खरबजोते गरी सिधै बीउ रोपने	ताजा बीउको एक वर्षसम्म बिरवा हुकाई बीउको ऊपर आषाढ,	तेज आषाढमा ६ महिनादेखि १ वर्षको बेर्ना रोपने, बीउको ऊपर शक्कि ८	बीउ आषाढमा महिनादेखि १ वर्षमा नष्ट हुने	बीउदेखि आषाढमा बीउ संकरलन गरी ६ वर्षको बेर्ना बीउबाट नसरी ६ महिनादेखि २ वर्षमा नष्ट हुने	पंसार देखि कलापाकेर पहेलो भ्रष्टपछि मिजाएर गुदी अला गर्ने, बीउ छायारीमा सुकाउने, तराईमा ४ महिना र पहाडमा १० महिनाको बेर्ना बीउबाट नसरी गरी अर्को वर्ष आषाढमा बेर्ना सार्ने
बीउदर के. जी./हे	५० से.मि. देखि १ मि. को फरकमा ७ के.जी. वा ५००० बेर्ना, २ मि. को फरकमा ३ केर्जी	४ मि. को फरकमा ५००० बेर्ना, २ मि. को फरकमा	८ देखि १० के. जी, बिश्वाबाट भए २ मि. का. फरकमा २५०० बोट प्रतिहेकर	८० से.मि. को हाँगाको कटिङ्ग माघमा गर्ने, असारमा सार्ने (हाँग्टुङ, सप्ट उड, रुट कटिङ्ग)	बीउ दर टाँकी ३ देखि ४ मि. को फरकमा लगाउने १५०० बेर्ना बोट प्रतिहेकर	एउटे बीउबाट ५,५ गोटासम्म बीमुखा उन्ने भएकाले अम्बु बिल्का अलग गरी ३ मि. को फरकमा सार्ने

ઘાંસકો નામ	ઇપિલ (Lucena spp.)	बડહર (Ar- tocarpus Lakoocha)	ટાঁક્કી (Bauhinia purpurea)	કિંબુ (Morus alba, morus nigra, morus indica etc)	કેઝરાતો (Bauhinia variegata)	કટસિટ, લિટેસિસ (Litsea monoïta, L.Polyanthai)	ચૈકેના (Melia azedaracha)	લિનાટ (Lanea coroman- delica)
જાતહર	ફેફ, કે ૨૮ (ફરાડકા લાગી ઉધુકા), કે ૬૩૬ (ટારાંકા સ્થાનિય ચિસ્સો ઠાઉમા પાનિ લગાઉન સાંકિને સ્પેસિજનસ્ક લ્યુક્કિના ટ્રાઇબેન્ડા, લ્યુપાલ્કિના કાલીનિની)। સર્વે જાતહરે ૫૦ કે.જી. પ્રતિ હે. કો દરતે નાઇડ્રોજન જમા ગર્ને તાજા ઘાંસ ઉત્તાદન મે.૨./હે	પહાડ ર (તરાંકા સ્થાનિય ચિસ્સો ઠાઉમા પાનિ લગાઉન સાંકિને સ્પેસિજનસ્ક લ્યુક્કિના ટ્રાઇબેન્ડા, લ્યુપાલ્કિના કાલીનિની)। સર્વે જાતહરે ૫૦ કે.જી. પ્રતિ હે. કો દરતે નાઇડ્રોજન જમા ગર્ને દિન સરુ ગર્ને	સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત	કે.મ્સ. (ઇન્દ્રિયા), તેહમા (અમૃતિકન સેતો), રિસિયન, પાંકિસ્તાન, જલ્યાક પર્સિયન (કાલો) આદિ (M.alda) સેતો, (M.nigra- કાલો) ર M.Indica (હાંગ ગાંધેરકો સ્થાનિય)	સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત	સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત	સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત	સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત સ્થાનિય જાત
બીડ	૦.૫. દેખિ ૨ ટન, બીડિલાઈ સ્કારિફિકે શન ગર્ન આવશ્યક મે.૨./હે	મસરકણ નારી તાજા બીડ લાગાને	યમસમા અધ્યયન નભએકાલે તથાઇક અનુપલબ્ધ	ચૈત્ર વૈશાખા ફલન પાંકેપઢિ પાનિમા ઘોલેર બાડ અલગ ગરાને, ઉત્તાદન તથાઇક અનુઅતાલદ્ય	યમસમા અધ્યયન નભએકાલે તથાઇક અનુપલબ્ધ	અધ્યયન નભએકાલે તથાઇક અનુપલબ્ધ	રામોસા ભાણડારણ ગે ૫ વર્ષસમ્મ અંકુળ હન્સકંબ અનુપલબ્ધ	બીડાટ પણિ પ્રસારણ ગર્ન માંકિને તર અધ્યયન નશેએકો
કાચા પ્રોટિન પ્રતિશત	ઔદ્યોગ ૨૮/૩૦ પ્રતિશત, સરેખદા ધોર્યોટિન હુન બાંસ, અતિ સુપાન્ચ સુપાન્ચ	૧૨ દેખિ ૧૫, અતિ સુપાન્ચ	૨૦ દેખિ ૨૯ (પાતમા), અતિ સુપાન્ચ	૧૧ દેખિ ૧૩, અતિ (પાતમા), આતિ સુપાન્ચ	૧૮ દેખિ ૧૫ (પાતમા), આતિ સુપાન્ચ	૧૧	૧૦૦૧૧ પ્રતિશત	

घाँसको नाम	इपिल (Lucaea spp.)	बडहर (Ar- tocarpus Lakoocha)	टाँकी (Bauhinia purpurea)	किंवु (Morus alba, morus nigra, morus indica etc)	केइरातो (Bauhinia variegata)	बैकेना (Melia azedaracha)	जिनाट (Lanea coroman- delica)
बिषतारा वा कमजोरी	मिमोनिन (४ देखि १२ प्रतिशत) नामक विषतु एवं भद्र, धैर वा कलिलो खाएँ, भदा बारबामा रैं झौं, छेर्न, अन्तमा मर्ने, नग्याउनेमा धैर समस्ता,	बिषालु पदार्थ छैन तर ६/७ वर्ष फैलन दिन पैने, सुस्मा चास काटे नबड्ने र निम्न	HCN ट्यानीन हुने भए पनि ठिक मारामा खुवाएँ असर नार्न, कासे भए पनि नाइट्रोजन जमा नार्न	बिषाल छैन तर कहिलेकाही बोट देखिने, फलबाट गुदी अलग गर्ने ताजा निकालन सकिएनि अव्यावहारिक	HCN र ट्यानीन हुने भएकोले बढी खुवाएँ दध घट्ने, ठिक मारामा खुवाएँ असर नार्न	बिषालु पदार्थ भएको, तर पातमा नभएको र निम जस्तै, भएकाले केही औषधीकृत गुण भएको दाढी गरिएको, ट्यानीन पनि हुने तर खासे हानि नार्न	घाँसमा विषाल पदार्थ नभएको तर बीउ तथा काठबाट प्रशारण गर्नेमा अलि झरिटो
कैफियत	कोसे तेयसंको दानामा सुकेको पात ५% र सुगरको दानामा १० ०% सम्म नियाउन सकिने, वर्झीरी घास लिन सकिने, हेजरो तथा जिवित वारको खपमा प्रयोग गर्न सकिने, अलो नबनाउने यो धाँस आहारको ३० % मात्र दिन	अकोसे, बहु उद्देश्य उत्पादन दिन थाल्ने, पतझड जडैबुटी,	कोसे, ३/४ वर्षमा उद्देश्य, बहु फिनिचार, फलातको रुख, बढी	अकोसे, बहु उद्देश्य उत्पादन दिन थाल्ने, पतझड खालाको रुख, बढी	कोसे, बहु उद्देश्य उत्पादन दिन थाल्ने, पतझड खालाको रुख, बढी	तामाभा सदबहार, भएपनि तराईमा पनि हुने, पतझड बाहार्न काट्ना पैर बो नार्न भएकाले हाँगा पनि समै, केशा, फूल र कलिलो मुना ताकारी, अचारको सेतो किन्नुको कटिङ र चिसो सहने लाग्नात हुने	अकोसे, हास गरी भेडा, बाख्को लागि ग्रामी धाँस, दाऊ तथा काठ फर्निचरमा उपयोगी बाहार्न काट्ना आधा वार एक-तिवारी नै काट्ने, अंग्रेजीमा Yati पनि भनिने, काठ तथा दाऊमा प्रयोग हुने

ଶବ୍ଦ) ବାହୁଦୀଯ ଯୋଗଦାତା :

नेपियर, स्टडलो, अम्सो, सेटारिया, मोलासेस, पास्यालम, कलोभर, गाइयांस, कवसपट, सडान, कठुज, डिस्मोडेयम आदि।

ब्रह्महवर्ष याँस उत्पादन प्रविधि :

यस्तो प्रकारको घाँस एक पटक लगाएपछि वार्षिकम घाँस उत्पादन गर्न सकिन्छ । यस्तो घाँस हैसियत बिघिको सार्वजनिक चारन, सामुदायिक वर, खोलाको बार, यस्तो प्रकारको घाँस एक पटक लगाएपछि वार्षिकम घाँस उत्पादन गर्न सकिन्छ । यस्तो घाँस हैसियत बिघिको सार्वजनिक चारन, सामुदायिक वर, खोलाको बार, काटना आदिमा लगाउन सकिन्छ । पशुको लागि उपरुप बहुवर्षीय घाँसहरूमा नेपिया, स्टाइलो, अम्सो, राई ग्रास, सेतो कलोमा, ज्वाइन्ट भेच, पास्पालम, डेमोडियम, ल्याबल्याच आदि हुन् यसेगरी समान्यतया वर्षे घाँसलाई फानु-जेटमा भारिन्छ भने, हिँदै मोलासेम, सेटारिया, कर्पसफुट, कुइन्ज, याइसिन, सेट्रिसिमा, गिरटो, डेमोडियम, ल्याबल्याच आदि हुन् यसेगरी समान्यतया वर्षे घाँसलाई फानु-जेटमा भारिन्छ भने, हिँदै जी। नर्सिम्मको बीउ जस्तो छ भने २०-२५ के. जी। सम्म बीउ लाग्छ । नर्सिम्मको बीउ जस्तो छ भने २०-२५ के. जी। पहाडी र जिमिन खेतीका लागि प्रयोग गर्ने ठाउँमा बहुवर्षीय घाँस खेतीमा जोड दिनपर्छ ।

घाँसको नाम	भौगोलिक क्षेत्र	बीउहर्छ समय	बीउहर्छ के.जी.हे	जातहर्क	ताजा घाँस उत्पादन मे.ट.हे	बीउ उत्पादन मे.ट.हे	कच्चा प्रोटीन प्रतिशत	विषाक्तता वा कमज़ोरी	कैफियत
नेपियर (Pennisetum perpusillum)	तराई, मध्य पहाड	फागन-चैत्र, जेठ आषाढ, असोज कार्तिक	१०००० देखि ११,०००० सेस्टस	एन वी २५,५,१७ गजराज, पुजा जाइन्ट, मोठनेपियर, हाइब्रिड नेचियर(सि.ओ. ३)	१२०-१५० टन, लिओशि वा हाइब्रिडको ३०० टन	१२०-१५० टन, प्रतिशत अरूपा ६ देखि १०	Oxalate, HCN	हाइड्रिडको को विष हुने	अकोसे, धैर्य, जिल्लाहालको कृषकहरूमा व्यापक फैलाव्यो, धेरै घाँस उत्पादन हुने, किसान बीच लोकप्रिय
पास्पालक (Paspalum atratum, P.di-latum)	मध्य पहाड, तराई	आषाढ	५-८ के.जी.	एस्ट्रो पास्पालम, पास्पालम हाइलाटम तथा औभाटम स्पेसीज भित्र विभिन्न उपजातहरू विकास नारिएको	५० देखि ८० देखि १२०० मे.टन (२०-४०)	०.१५-०.२५	६ देखि ८	विष नभएको पातको धारले काटने	अकोसे, अमरीय माटो र पानीको निकास नभए पनि सप्रेने

ધાંસકો નામ	ભૌગોલિક ક્ષેત્ર	બીડ લર્ન્સ સમય	બીડદર કે.જી./હે	જાતહર્ષ	તાજા ઘાંસ ઉત્પાદન મે.ર./હે	બીડ ઉત્પાદન મે.ર./હે	કન્વા શ્રોટિન પ્રતિશત	વિષાળતા વા કમજોરી	કૈપિયટ
પારા ઘાંસ (Brachiria mutica)	તરાઈ બેસી। મધ્ય પહાડ	સિંચાડ ભાએ ફાગન ચેવ, નત્ર આશાઢ– શ્રાવણ	૧૦-૧૫ કે.જી. વા ૧૦૦૦૦ સેટ્સ	કોષમ્ય ફિલ્ઝો, લોપણી, પરાના, આવાડા	૩૦-૬૦	૦.૦ ૨(૨૦ કે.જી.)	૧૨ દેખિ ૧૬	વિષ નહુને સુકવા એ ચિમો ખણ સકસે જમિનમા પણ હુને	અકોસે, ઘાનખેટા દેખાપણે, પાની જમ્બે જમિનમા પણ હુને
સેટેરિયા, સુંમાં સેટેરિયા (Setaria Spp)	તરાઈ મધ્ય પહાડ	વૈશાખ– આશાઢ	૬-૧૦ કે.જી., સેટ્સ ૧૦,૦૦૦, સ્લિપ ૩૦,૦૦૦	કાજઙ્ગાળા, નાર્દી, નારોક, લુફ્ફા, સંલોછા, સોલાડુ, Setaria Sphaelata stapf var an- ceps (સુંમાં સેટેરિયા) – S.spp var splendida	૩૦-૬૦	૧૦૦ કે.જી.	૬ દેખિ ૮	અકજાલેટ ધીરે હુને, ધોડા, ગધાલે ખાન નહુને બઢી લાંકાયિ ર ઉત્પાદન પણ ધીરે હુને	અકોસે, છાયાંમા રાંનો નહુને, સુંમાં સેટેરિયા બઢી લાંકાયિ ર ઉત્પાદન પણ ધીરે હુને
રોડ્સ (Clos- ris gayana)	તરાઈ મધ્ય પહાડ	વૈશાખ– આશાઢ	૧૦-૧૫	Asatsuyu, Bell, Boma, Topcot, Pioneer, Carpe- do, Kotambara	૩૦-૬૫	૦.૩૧૦	૫ દેખિ ૯	અકજાલેટ ભણનિ હાનિકારક માત્રામા છૈન	અકોસે, અભ્યાસનિ ગિની વાંસ ભન્દા ચિસો સહને
હુસર્ન (Medicago sativa)	ઉચ્ચ પહાડ	અસોજ– માર્ગ	૧૨-૧૫	લદાક, લુસર્ન	૭૦-૮૦	૦.૩-૦.૪	૨૨ દેખિ ૨૪, આતિ સુપાન્ચ	લ્લોટ હુન સકસે, બેડામા ઇન્ટરોલસ્પર્મિયા હુન સકસે, ટ્યાનિન	કોસે, હે, સાઇલેજ દવૈ બન્ને

धाँसको नाम	भौगोलिक क्षेत्र	बीउ छर्ने समय	बीउर के.जी./हे	जातहरू	ताजा घाँस उत्पादन मे.ट./हे	बीउ उत्पादन मे.ट./हे	कन्चा प्रोटीन प्रतिशत	विषाक्तता वा कमजोरी	कैफियत
हुम्सन् (Medicago sativa)	तराई मध्य पहाड	चैत्र-वैशाख	६-८	कोयम्बटूर १	६५-७५	०.५-०.६	२२ देखि ३५, अति सुपाच्च	ब्ल्यूट हुन सक्ने, इन्टेरेक्समीमिया हुन सक्ने, ट्यानिन	कोसे हे, साइलेज दबै बन्ने
अन्तन (Cen-churus ciliaris)	तराई, मध्य पहाड, उच्च पहाड (क्ले स्वाहित नथपको गाउँमा)	वैशाख-आषाढ	१-२ (मरीनो भवादर बीउ उडाउन सक्ने)	झारपा ३१०८, ३१३३ कर्जी ३५८, ३५७ मोलापो, करारा कराकाटोर १, लोविस नुवाक, पुसा पहेलोमा आदि घेरे जातहरू छन् ।	१५-३०	०.१५०-०.५००	६ देखि १४	अक्जालेट घेरे हुनाले घोडामा बिग हेड डिप्पिजन हुने, छाँच नसहने दबाउने	अकोसे, सजिलै नमासिने, सुखबा खाने, अल्प घाँसलाई (एतिलोभेथिक) दबाउने
गिनी (Panicum maximum)	तराई, मध्य पहाड देखि २०००० मी. सम्म	वैशाख-आषाढ	४-५ के.जी. वा २००००-५६,००० सेट्स	हामील (उपस्ट्रेलिया), एपी.ज, एटलास (ब्राजील), लिकोनी (अफ्रिका), नाम्पुकारे (जापान), आदि घेरे जात छन् ।	१००-१२०	०.१००-०.२००	६ देखि २०	अक्जालेटको समस्या	अकोसे, निकै शरीका गिनी भएकाले १.१ पी. भन्दा अल्पो १ होचो भनी वर्गाकृत

घाँसको नाम	भौगोलिक क्षेत्र	बीउ छाँस समय	बीउर के.जी./हे	जातहरू	ताजा घाँस उत्पादन मे.ट./हे	बीउ उत्पादन मे.ट./हे	कच्चा प्रोटीन प्रतिशत	विषाक्तता वा कमजोरी	कैफियत
सेतो कल्पोभार (<i>Trifolium repens</i>)	मध्य पहाड़, उच्च पहाड़ (४००० मि. सम्म)	जेठ-आषाढ, जेठ-असोज, उच्च	३-५ (सेतो करोभार), ८ के.जी. रातो	ल्याडिनो, हुड्या, रिगल, टिलस्यान, अकाडिया, हइफा, कतोभार	५० देखि ५० मे.टन	०.३-०.४	२१ देखि २५, अति सुपान्छ	एकै पटक धेरै खाएमा ब्लोटको समस्या, उच्च पहाडमा पहिलो वर्ष स्थापित हुन दिनुपर्न	कोसे, उच्च पहाडमा चरन विकासका लागि निकै राम्रो, मध्य पहाडमा ४ महिनापछि काटन सार्वत्र, अमलीयमाटो र तुसारो खन्ने
गरोतो कल्पोभार (<i>Trifolium Pratense</i>)			पहाडमा हिँडे पलेपाणि चैत्र वैशाख वा हिँडे पर्नु अधि	ताम, कोनु, मेना, पोरेतो, श्रामल्यान्द टाहोरा, पिताओ, घ्याउली, खुमल					
बाहुतर्षीय गाइ घाँस (<i>Lolium perenne</i>)	मध्य पहाड़, उच्च घाँस (४००० मि. सम्म)	करोभार जस्तै	सेतो कम	वास्टोअन, लेमोरा, पेरामो, रेस्न्हुइ, अलस्टार, सोमेरा, वेलफार्ट, भुटान, भिक्टरीरेचा, मार्टेट, रोयर, धुन्वे राइ, पाइसन, अगस्ता, खमल, लैंपटी आदि। एकत्रयी वा इटालियन राई घाँसका जातहरूमा टाम ९०, अलामो आदि।	४०-५०, वास्टोअन, लेमोरा, पेरामो, रेस्न्हुइ, अलस्टार, सोमेरा, वेलफार्ट, भुटान, भिक्टरीरेचा, मार्टेट, रोयर, धुन्वे राइ, पाइसन, अगस्ता, खमल, लैंपटी आदि। एकत्रयी वा इटालियन राई घाँसका जातहरूमा टाम ९०,	०.१-०.२	अति सुपान्छ	नथपको	अकोसे, अति चीमो र तुसारो सहने, एकपटक लताएपछि ६-७ वर्षमम हुने, गुणस्तरीय हो बन्ने

ધાંસકો નામ	ભૌગોલિક ક્ષેત્ર	બીડ છાર્સ સમય	બીડાર કે.જી./હે	જાતહરુ	તાજા ઘાંસ ઉત્પાદન મે.ર./હે	બીડ ઉત્પાદન મે.ર./હે	કન્વા પ્રોટીન પ્રતિશત	વિષાળતા વા કર્મજોરી	કૈપિયટ
કોતે (Me- dicago falcata)	મધ્ય પાહાડ, ઉચ્ચ પાહાડ	બેઠ-	૧૨-૧૫ બીડારાઇ	યેલો લુર્મન્, બ્લુ લુર્મન્ વા બ્લુ સ્કારીફિ કેશન ગન્નાણ	૪૦-૫૦	૦.૧૦૦	૨૦ દેખિ ૨૪ અતિ સુપાન્ચ	હાલસમ્મ વિષાળ પદર્થ રિપોર્ટા નખાંકો, બીડબાટ માત્ર પ્રસારણ હું	કોષે, સ્થાનીય હાવાપાનામા રામ્રી મિજેકો, હાર્ડી, ચિસો તુસારો સહને
કક્સફુટ (Dactylus glomerata)	રાઇધાંસ તથા સેતો કલ્લોભર જસ્તે	રાઇધાંસ	૨.૫	કયરી, કાળા, અપલ્યાન્ડ, સેન્ટેસ	૪૦-૫૦	૦.૧-૦.૨	૧૩ દેખિ ૨૨	હાલસમ્મ વિષાળ પદર્થ રિપોર્ટા નખાંકો, ગર્મિના સુપાન્ચ હું	અકોસે, અમલીય માટો રામ્રી સહને, મુખાંખા ખબરે
ડેસમોડિયમ (Desmo- dium tri- forum, D. diffusum)	તરાઈ, મધ્ય પાહાડ	તરાઈ, આશાદ	૨-૩	વિદેશમા સમેત હાલસમ્મ કુન્ને જાત સિફારિસ નખાંકો તર સ્પેસિચ થોરે રહેકો	૪૦-૫૦	૦.૪-૦.૬	૧૪ દેખિ ૮૮ અતિ સુપાન્ચ	વિષાળ કૈન, તર ઢીલો બદુને ર પાની ધોર ફેરે ઠાઉંમા રામો નહું	કોષે, કાખુગાળે અતિ રુચારુન, અત્યાધિક વરીચરન સહને, સર્વેભન્દા લાદી નાઇટ્રોજન સંશોષણ ગર્ન (૧૦૦ કે.જી. પ્રતિહેકટ)
સિરોટો (Macro ptilium atropur- pureum)	તરાઈ, મધ્ય પાહાડ	તરાઈ, આશાદ	૩-૫	સિરાટો, એજટેક, સીપિઅર્ડ સિક્યુ	૩૫-૪૦	૦.૧૫-૦.૨	૧૧ દેખિ ૨૨ અતિ સુપાન્ચ	વિષ છૈન, પાતકો રાણે સત્તાઓને, થૈરે ચરીચરન નમહેં	કોષે, સુખાંખ ખબે, સ્વાદિસ્તુ, કેહી કારીય તથા અમલીય માટોમા હું, તરાકારિકા રૂપમા પનિ દું

धांसको नाम	भौगोलिक क्षेत्र	बीउ छाँस समय	बीउदर के.जी./हे.	जातहरू	ताजा घाँस उत्पादन मे.ट./हे	बीउ उत्पादन मे.ट./हे	फ्रैटिन प्रतिशत सुपाच्च	विषाक्तता वा कमजोरी	कैफियत	
सेन्ट्रो (Centro-semia pu-benscens)	तराई, मध्य पहाड	जेठ-	३-५	Belalto, CIAT 5162	४०-५०	०.१-०.३	२० देखि २२ अति रोगाते सताउंे	विष छैन्, पातको रोगाते सताउंे	कोसे, चिमो सहन सक्ने, स्टोलनबाट प्रशारण न न सक्नने	
स्ट्राइलो (Stylosan thes spp)	तराई, मध्य पहाड	जेठ-	आषाढ	४-६	हमारा, स्केत्रा, ह्युमिलिस, ग्रेसीलिस, कुक (गाइनेनसिस), क्यापिटा, फुटीकोआ, भिस्कोआ स्प्रिंज अन्तरात धेरै जातहरू छन्	२५-३०	०.२-०.५ (हमाराको बीउ धेरै हुने)	१६ देखि २२ अति सुपाच्च	विष नभए पनि अत्यधिक चरी चारी र तुम्हारो नमस्ते, रामो निकास चाहिने	कोसे, अम्लीयदेखि क्षारीय (४ देखि ८.३ पिएच) सम्म सहने, एकवर्षीय भण्टनि हमाराले बढी उत्पादन दिने, चरीचरन सहने, एनश्रुतीज सहने
मोलासेम (Melinis minutiflora)	तराई, मध्य पहाड	जेठ-	आषाढ	५-६ (मिलिक गोको १ के.जी. प्रतिहेकटा)	बाँको, चेनीया, कोपम, रास्मो, फ्रान्कानो, कीटाले, कमर्सियल	२५-३५	०.१-०.२	६ देखि १०	अक्जालेट भएपनि समस्ता छैन, यसको नाप्नो र ज्यापञ्चाप पना हु बनाएपछि हाराउँछ ।	

ધાંસકો નામ	ભૌગોલિક ક્ષેત્ર	બીડ છાર્ન્સ સમય	બીડાર કે.જી./હે	જાતહરુ	તાજા ઘાંસ ઉત્પાદન મે.ર./હે	બીડ ઉત્પાદન મે.ર./હે	કન્વા શ્રોટિન પ્રતિશત	વિષાળતા વા કર્મજોરી	કૈપિયટ
મોલાટો (Brachia- ria spp)	તરાઈ, મધ્ય પહાડ	બેઠ- આશાઢ	૫-૬ સેટ્સ તથા સ્ટ્રીપ ૧૦૦૦૦	મુલાટો ૧ (CIAT 36061), મુલાટો ૨	૧૦૦- ૧૨૫	હાયાબિડ ભારકોલે કમ હુંટે જાને	૧૩ દેખિ ૧૫	વિષ નભાએ, માલિલો માટો ચાહિએ, બીડકો ઉત્પાદન ૧	અકોસે, ચાહે સાને, પાત ધેરે હુંટે ર અમલીય માટો (૪-૫ દેખિ ૮ પિએચ) સહને, હલ્લકા ભાંયા સહને
ભયાસે (Flemin- jia macro- phylla)	તરાઈ, મધ્ય પહાડ	બેઠ- આશાઢ	૩૫ બીડાર્લાઈ સ્ટ્રાર્પિંક કેશન ગાર્ન	ચામફન (CIAT 174 03), સેન્સુલેટો	૩૦-૪૦	૦.૨	૧૪ દેખિ ૧૭	વિષાળ નભાણનિ ૨.૪ પ્રતિશત ટરાઈન ૧૧૭ પ્રતિશત લિન્ફનિનલે સ્થાપિત હુંને રૂબો માટો ર ફલાફલ બંચાલાઈ પણ રામો ર મલિલો બનાડું, દાઉા, જડીબુટી	અકોસે, બહુતેશ્વરીય, લહેરે બાલીકો થાંકો, ખાઈં ૬/૭ માર્ગિનાંથે સ્થાપિત હુંને રૂબો માટો ર ફલાફલ બંચાલાઈ પણ રામો ર મલિલો બનાડું, દાઉા, જડીબુટી
સ્વાટેમાલા (Tripsa- cum an- dersonii, T.laxum)	તરાઈ, મધ્ય પહાડ	બેઠ- આશાઢ	૩ અંભલા મણકો ૫૦૦૦	સ્વાટેમાલા (ભારત), આઇ.જે. ૧૨૧૩ (બ્રાજિલ) સેટ્સ વા ગાનો સહિતકો સ્ટ્રીપ ૧૦૦૦૦	૬૦-૧૦૦	યસકો બીડા ઉમારશક્તિ હુંન	નેપિયર ભન્દા અલિ કમ પૌષ્ટિક પાઇઝકો છ	વિષ નહુંને, પાની ધૈર્ય ચાહિને તર કેહી સુસ્ક્વા પણિ ખને (નોપિયલ્ટે ભન્દા ધૈર્ય), બીડમા ઉમારશક્તિ નહુંને હુંને, ૫૦ સે.મી.કો ફરકમા વિશ્વા ૧ મી. કોફરકમા લાઇન	અકોસેસ / કમ પિએચ ભાંકો અમલીય માટોમા પણિ હુંને, પાની જમ્ને તાડે ર બાઢી પણિ સહને, ૫૦ પ્રતિશત છાયામા પણિ રામો હુંને, ૫૦ સે.મી.કો ફરકમા વિશ્વા ૧ મી.

घासको नाम	भौगोलिक क्षेत्र	बीउ छाँस समय	बीउको कें.जी./हे.	जातहरू	ताजा घाँस उत्पादन मे.ट./हे	बीउ उत्पादन मे.ट./हे	फल्ग्ना प्रोटीन प्रतिशत	विषाक्तता वा कमज़ोरी	कैफियत
विनक्या सिया (Chamaecrista rotundifolia)	तराई, मध्य पहाड	जेठ-आषाढ	३ देखि ४ कें.जी.	Winn, CPI 85836, Q 9862, ATF2228, CIAT 7792	५०-५०	०.५-०.८	१८ देखि २१	विषाक्त हुँदैन, ग्रामो निकासा चाहिन्दै, चिसोमा नबढ्ने र तुमारो नसहने, पशुले अलि कम रुचाउने	लहरेकोसे, एकर्वर्ष देखि केही समयसम्म बहुवर्ष, आफै फैलने, अम्लीय र गातो माटोमा पानि हुने, टार्म जस्तो
बदामे (Aachis pin-toi)	तराई, मध्य पहाड	जेठ-आषाढ	१० देखि २० कें.जी. (कोसा समेतको)	अमेरिल्टो, गोल्डेन रसायी, वेलमोर्ट, त्राआदि	५०-६०	१.० (झमारिल्टो जातमा कोसा समेत)	१९ देखि २१, अति सुपान्छ	विषाक्त हुँदैन, चिसोमा नबढ्ने र तुमारो नसहने, सबै खाले पशु, कुखुपाले निकै रुचाउने	लहरेकोसे, चिसोमारै स्थानित हुने र सञ्चित नमासिने, अन्तीम र गातो माटोमा पानि हुन्, छाँस धैरे सहन सक्न भएकाले सामुदायिक वा निजी वनभित्र र चरन्मा राख्ने
सिनल (Brachiaria do-cumbens)	तराई, मध्य पहाड	जेठ-आषाढ	२ देखि ४, सेट्स तथा स्त्रीपमा २०००० प्रतिहेकर	बासिलिस्क (तराईस्ताई) Brachiaria brizantha पनि मानिन्छ), पेडुलो, सेनल, छोटल्पो, वरेवा, ब्राचिरिया आदि	५०-१००	०.४ देखि १	१८ देखि २१	कठिपय देशमा कम उमारका पशुले धैरे खाए, कोटासेस्ट्रीटिम (छालाको एलर्जी) पाइङ्को, माइक्रोटक्सीन १ स्थापेनन पानि यत्रकदा पाइने	अकोसे, छाँस बढी सहने भएकाले कृषि वन वा सामुदायिक वनभित्र हुन्दै, यो र Brachiaria brizantha उसै हुँदै, अम्लीय माटो सहने, अति चरीचरन सहने

घाँसको नाम	भौगोलिक क्षेत्र	बीउ छन्ने समय	बीउदर के.जी./हे	जातहरू	ताजा घाँस उत्पादन मे.ट./हे	बीउ उत्पादन मे.ट./हे	फ्रैंसिस्ट प्रतिशत	कच्चा विषाक्तता वा कमजोरी	कैफियत
डिमाञ्चस (Desman-thus vir-gatus)	तराई, मध्य पहाड	जेठ-	२ के.जी. (ताजा बीउ भए, स्कारिफाई गर्ने)	मार्क, क्यू. सापिआई ७८३७२	३५-४०	धेरै बीउ उत्पादन गर्ने, ०.४ देखि ०.१	६५ देखि २५, अति सुपाच्च	विषाक्त नभएको, तुलनात्मक रूपमा कम उत्पादन दिने, सिलिङ किए लाग्ने	कोसे, अति चरीचरन महने, सुख्खा खाने, शारीर मटो सहने

ग) हिउँदे घाँसहरू:

जै, सानो केराउ, बर्सिम, भेच आदि।

हिउँदे घाँस उत्पादन प्रविधि :

उत्पुक्त एक वर्षे हिउँदे घाँसमा बर्सिम, जै, केराउ, भेच आदि पर्दछन्। यी भुइँझसहरू लगाउँदा मिश्रित तरिकाले लगाउन सकिन्छ। मिश्रित खेती गर्दा उल्लेख गरे अनुसार माटोका उर्वा शक्ति समेत बाँच्चा जान्छ। हिउँदे घाँसको बीउलाई असोजेदेखि मिश्रिसम्म छरी हिउँदको समयमा प्रयोग गर्न सकिन्छ।

घाँसको नाम	जै (Avena sativa)	बर्सिम (Trifolium alexandrinum)	भेच (vicia sativa)
भौगोलिक क्षेत्र	तराई, मध्य पहाड	उच्च पहाड	तराई, मध्य पहाड
बीउ छन्ने समय	असोज, कार्तिक-मार्ग	भदौ, असोज	असोज, कार्तिक
बीउदर के.जी./हे	१००	१००-१२०	२०-२५
जातहरू	केल्ट, तराईको, क्यानाईन, मदापुणि, कारापिले, स्वान, करिशमा, नेत्र, कामधेनु, तुड्येल, अमरी	ओमाही, केल्ट, स्वान मसाकर्भी, बरदन वि.एल. २२, यु.पी. वि. १०३	नोमाही, रसिना, मोरावा
ताजा घाँस उत्पादन मे.ट./हे	२५-५०	२५-४५	७०-८०
			६०-७०

घाँसको नाम	जै (Avena sativa)	वर्सिम (Avena sativa)	वर्सिम (Trifolium alexandrinum)	बेच (vicia sativa)
बीउ उत्पादन मे.ट./हे.	१.५-३०	०.५-०.६	०.०-१.५	१.०-१.५
कच्चा ग्रेटिन प्रतिशत	७ देखि ११, अति सुपाल्य	७ देखि ११, अति सुपाल्य	२२ देखि २४, अति सुपाल्य	२०
विषाकृता वा कमजोरी	कलिलोभा नाइट्रटको विष हुने नहुने	उचाइमा बीउ उत्पादन धैरे छ्वाप, ब्लोट हुने, सिंचाइ नहुने	हेलियोथिस भन्ने किए लान्ने	
कैफियत	अकोसे, हिउँदे भए पानि ४ कराई लिन सकिन्ने	कोसे, मध्यपहाडमा बीउ उत्पादन नहुने	काशे, जै, बसिम, तथा एकत्र राईसा मिसाए छने	

घ) वर्षे घाँस :

टियोसेन्टी, काऊपी, बाज्ञा, मैके, भट्टास आदि।

वर्षे घाँस उत्पादन प्रविधि :

एक वर्षे घाँसमा भट्टास, मैके, मैकेचरी, ज्वार, बाजरा, बोडी आदि पर्छिउन्। वर्षे घाँसमा बीउलाई सामान्यतया वर्षायाममा घाँसम्को रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ।

घाँसको नाम	टियोसेन्टी (Euchlaena mexicana)	जुनेलो एकवर्षीय (Sorghum spp) तथा बहुवर्षीय S. spp hybrids	सुडान (Pennisetum typhoides)	बाजरा (Pennisetum glaucum)	मैके (Zea mays)	ज्वार्हिं भेच (Aesculus americanus)	वोडी (Vigna unguiculata V. sinensis)	दिनानाथ (Pennisetum pedicellatum)
भोगेलिक क्षेत्र	तराई, मध्य पहाड	तराई, मध्य पहाड	तराई, मध्य पहाड	तराई, मध्य पहाड	तराई, मध्य पहाड	तराई, मध्य पहाड	तराई, मध्य पहाड	तराई, मध्य पहाड
बीउ छन्नेसमय	फागुन देखि आषाढ	वैशाख-आषाढ	वैशाख-आषाढ	फागुन-आषाढ	जेठ-आषाढ	फागुन-आषाढ	वैशाख देखि असोज, कार्तिक	वैशाख-आषाढ
बीउदर के.जी.-नहे	३५-४०	२५-३०	१०-१६	१०-१२	३०-३६	५ के.जी. तर बोका	३५ भए १० के.जी.	१०-१२

ધોંસકો નામ	ટિયોસેન્ટી (Euchlaena mexicana)	જુનેલો એકવર્ષીય (Sorghum spp) તથા બહુવર્ષીય S. spp hybrids	સુડન (હાઇબ્રિડ સરઘમ)	બાજરા (Pennisetum typhoides)	મકે (Zea mays)	જવાઈન્ટ ભેચ (Aesche nomericana)	વોડી (Vigna ungui culata V. sinensis)	દિનાનાથ (Penisetum pedicella- tum)
જાતહરુ	ટિયોસેન્ટી ૧, ટિયોસેન્ટી ૨, ગઢુણ, સિમા, આર્થ, જિએફ આરઆઈ	વિડિયો ૧, એસ. એલ.૪૪, જે.એસ. દિ ૩૦/૩ તથા બંદુ વર્ષિયમા ક્રિસ તથા સિલ્ક જુન ૫ વર્ષ સમ્મ રહેછું, ત્યારે ગરી Surghum bicolor કો એપિ ચરી માલ્ટીકટ જાત હો	એસ.૫૮લ. જી.૨૯, ૩, દિ ૩૦/૩ તથા બંદુ વર્ષિયમા ક્રિસ તથા સિલ્ક જુન ૫ વર્ષ સમ્મ રહેછું, ત્યારે ગરી Surghum bicolor કો એપિ ચરી માલ્ટીકટ જાત હો	મલ્ટીકટમા જાઇન્ટ, રજકા, ટાઇપ ૫૫, સ્વીટ સુડન, મિથ સુડન	રામપુર કમ્પોર્ઝિટ, હાઇબ્રિડ મકૈ અપ્રિક્રન જાઇન્ટ ગંગા, સિંમાલકટમા K-674, K-677	ગલન (એકવર્ષીય, ચાંદો હુર્કને તથા બીઓકો લાગિ), લિબાઈવર્ષીય તથા ચણકો લાગિ), એક ૧૪૯ (અમેરિકાકો પલોરીડામા વિકસસ ભાજો કેહી સુક્રા પણ સહન સક્રા)	ઇવોની, મેરિના, રેડ ક્યાલુન, રસિયા જાઇન્ટ, મસ્ટ	ઇન્દ્રાજિત ૨૮૦૮-૪-૩- ૨, ટુંડ્લ ૧ ર ૨, T-3.5, 12, 15, 10, 9
તાજા ધાંસુ	ઉત્પાદન મે.ર./ હે	૬૦-૬૦	૮૦ દેખિ ૧૦ (બહુવર્ષીય ભાન્ડા એક વર્ષિયકો વાર્ષિક ઉત્પાદન થોરે)	૫૦-૬૦	૫૦-૬૦	૪૦	૪૦	૪૦-૬૦
બીજ ઉત્પાદન મે.ર./હે	૧.૦-૧.૫	૦.૫-૦.૬	૧.૦-૧.૫	૦.૫-૦.૬	૩.૫-૪.૦	૧.૬-૨ (વોક્રા સમેત), ૦.૫-૨ (વોક્રા રહિત)	૧ દેખિ ૪	૦.૧૦-૦.૨૦

वाँसको नाम	टियोसेस्ट्री (Euchlaena mexicana)	जुनेलो एकवर्षीय (Surghum spp) तथा बहुवर्षीय S. spp hybrids	मुडान (Pennisetum typoides)	बाजारा (Pennisetum typhoides)	मके (Zea mays)	ज्वाइन्ट भेच (Aesche nomericana)	वोडी (Vigna ungui culata V. sinensis)	दिनानाथ (Penisetum pedicella- tum)
कन्च्चा प्रोटिन प्रतिशत	६ देखि ९	६ देखि १०	८ देखि १२	६ देखि १०	६ देखि ८	१८ देखि २१ १६, डांठमा पनि १० देखि १२	१८ देखि २१ १६, डांठमा पनि १० देखि १२	६ देखि ९
बिषाक्तता वा कमजोरी	कलिलोमा नाइट्रोट तथा (HCN - Prussic acid) को विष हुने	Tannin को र कलिलोमा नाइट्रोट तथा HCN को विष हुने	जुनेलो जस्तै विष लाने	ट्यानिन तथा एचिसिन	डाइजेष्ट हुन्दा बढी ल्याक्टिक एसिड उत्पन्न भई	कोसे भएपनि कुनै पनि विषाक्त पदार्थको समस्या नंदेखिएको, अति एसिडियोसिस हुन सक्ने	ट्रिप्पीन इनहिविर्ट्स, ट्यानीन, धैरे रोग लाने, कीरा लाने, निकास चाहिने	विष नभएको, सुपात्त्य
कैफियत	अकोसे, मके जस्तै देखिने र मके लगाउने स्थान १ समयमा त्यही तरिकाबाट लगाइने	अकोसे, जुनेलो खन्न सक्ने तर मुक्खा यामको र काटेपछि पलाउने निलो पातमा झै HCN विष हुने	अकोसे, जुनेलो जस्तै	अकोसे, यसबाट क्रस गराइ हाइब्रिड तथा मोठ नेपिएको विकास भएको	अकोशे, बहुउद्देशीय, घाँसको रूपमा लगाउँदा अन्नको रूपमा	अकोशे, पशुवस्तु र बायाले निकै रुचाएँ खाने, केही छाँया पनि सहने र हाल नेपालका हाल नेपालका	कोसे, सुख्खा सहन सक्ने, सजिते र चाँडी स्थापित हुने, बहुउद्देशीय	अकोसे, कास्ता खेतबारीमा पनि लगाउँन सकिने, लगाएको ६० दिन पछि कराइ गर्न सकिने

२३. पशु स्वास्थ्य

२३.१ पशुपन्थीको सामान्य तापक्रम, नाडी र श्वास-प्रश्वास गति

पशुपन्थी	तापक्रम		नाडी/मिनेट	श्वासप्रधास/मिनेट
	डिग्री सेल्सियस	डिग्री फेरेनहाइट		
गाई	३८.२-३८.९	१०१-१०२	४०-६०	१२-१६
भैंसी	३८.३-३९.९	१०१-१०२	४०-६०	१२-१६
घोडा	३८.०-३८.३	१००.४ -१००.८	३०-४०	८-१६
भेड़ा	३९.४-४०.०	१०३ -१०४	५५-७५	१५-३०
बाख्ता	३९.४-४०.०	१०३ -१०४	५५-७५	१५-३०
बंगुर	३७.९-३८.४	१०२ -१०३	६०-७५	१५-२०
खरायो	३८.०-३८.५	१०१ -१०२	१२३ -३०४	३६-५०
कुकुर	३८.३-३८.९	१०१ -१०२	९०-१२०	२०-४०
बिरालो	३८.३-३८.९	१०१ -१०२	१०० -१२०	२०-३०
कुखुरा	४१.१-४१.७	१०६ -१०७	१२० -१६०	१५ -६०

२३.२ निरोगी र रोगी पशुहस्तीच भिन्नता

क्र.सं.	विवरण	निरोगी पशुहस्त	रोगी पशुहस्त
१	पशुको रूप/चाल	राम्रो, सतर्क, फुर्तिलो	झुमिलो, झोक्रिने
२	टाउको	उठेको वा ठाडो हुन्छ	झुकेको हुन्छ
३	आँखा	पूरा खुलेको, चम्किला	ओथा खुलेको, कचेरा लागेको, कोषहरू बढी रातो
४	नाक/मुख	सामान्य	-याल/सिंगान बगेको
५	पशुलाई बोलाउँदाको प्रतिक्रिया	छिटो प्रतिक्रिया दिन्छ	दिलो गरी टेर्छ
६	गोबरको कडापन	सामान्य	बढी कडा वा पातलो, गन्हाउने, रगत मिसिएको
७	छाला	नरम/सामान्य	खस्तो, रौं ठाडो भएको
८	कान	ठाडो/सामान्य	लत्रेको, कानबाट पीप बगेको
९	थुतुनो	ओसिलो	सुक्खा
१०	दानापानीमा रुचि	सामान्य	कम खाने/खाँदैनखाने
११	नाडीको गति	सामान्य	बढ्ने वा घट्ने
१२	श्वासप्रश्वास	सामान्य	श्वास फेर्न अप्ल्यारो गर्ने/खोक्ने, गति बढ्ने वा घट्ने
१३	शरिरको तापक्रम	सामान्य (पशु अनुसार फरक पर्ने)	प्रायः बढ्ने
१४	उग्राउने पश्चले	पाहर झिक्छ	पाहर झिव्वदैन

२३.३ गार्ड-थेंसीहरूमा लाग्ने प्रमुख रोगहरू

क) खोरेंत (Foot and mouth disease)

कारण: विषाणु

लक्षणहरू:

- यो रोग लाग्दा एकदम बढी ज्वरो (१०४-१०६ डिग्री फेरेनहाइट) आउँछ। बिस्तारै घाँसपात नखाने, झोक्राउने हुन्छ।
- मुख वरिपरि विशेष गरी गिजा र जिब्रोमा स-साना फोकाहरू आउँदछन्।
- यस सँगसँगै खुट्टाको खुरको कापमा पनि फोकाहरू आउँछन् पशु खुट्टा खोच्याएर हिँड्छ र पछि लड्गडो हुन सक्छ।
- मुख वरिपरि घाउ आउने भएको कारण याल चुहाउँछ। यस रोगले ठूला माउहरूभन्दा पाठापाठीलाई बढी असर पुर्याउँछ।
- कहिलेकाहीं खोरेंत रोगका कारण थुनेलोको समस्या पनि देखिन्छ। व्याउने माउहरूमा गर्भ तुहिने समस्या देखिन सक्छ।

उपचार:

- मुखको घाउलाई १ प्रतिशितको पोटास पानीले सफा गरिदिने वा फिटकिरी पानीले सफा गरिदिने।
- खुरका घाउलाई पोटास पानीले धोएर हिमैक्स वा लोरेक्जेन मलहम लगाउनुपर्छ वा २ प्रतिशत निलोतुथोले घाउ सफा गर्न सकिन्छ।
- खुट्टाको घाउमा फिनेल प्रयोग गर्न पनि सकिन्छ।
- घाउहरूमा अन्य जीवाणु प्रवेश गरी संक्रमण नगरन् भनका लागि पशुलाई एन्टिबायोटिक सुई लगाउन सकिन्छ।
- खोरेंत देखिइरहने ठाउँमा रोकथामका लागि खोरेंत विरुद्ध खोप लगाउनुपर्दछ। ६ महिनाको उमेर पुोपछि पहिलोपटक खोप लगाउने र प्रत्येक वर्ष दोहोर्याउने। बढी देखिने ठाउँमा ६-६ महिनामा दोहोर्याउने।

ख) भ्यागुते (Hemorrhagic Septicemia)

कारण: एक प्रकारको जीवाणु

लक्षणहरू:

- उच्च ज्वरो आउने। (१०५ देखि १०७ डिग्री फेरेनहाइट), घाँटी वरिपरिको भाग तथा जिब्रो सुनिने, फिज काढ्ने।
- श्वास फेर्न गाहो भई घ्यारध्यार आवाज निकाल्ने, कहिलेकाहीं रगत मिसिएको छेर्ने।

रोकथाम र उपचार:

- वर्षायाम सुरु हुनु अगाडि प्रत्येक वर्ष पशुलाई खोप लगाउने।
- रोगको लक्षण देखापरेको छ भने तुरन्त प्राविधिकलाई देखाई उपचार गराउने।

ग) चरचरे (Black Quarter)

कारण: एक प्रकारको जीवाणु

लक्षणहरू:

- उच्च ज्वरो आउने (१०५ देखि १०७ डिग्री फेरेनहाइट), विशेष गरी फिलाको मांसपेशी सुनिने र दुख्ने।

- છામ્દા સુરૂમા તાતો હુને ર પછી ચિસો હુને ર દુખાઈ પનિ કમ હુને, સુનિએકો ઠાઉંમા થિચ્દા ચરચર આવાજ આઉને।

રોકથામ:

- પાની પર્ણે સમય અગાડિ નૈ ગાઇબસ્ટુલાઈ ખોપાઉને કામ ગર્નુપર્દછ । બિ.ક્યૂ. પોલીભ્યાલેણ્ટ ભ્યાકિસન ગાઇબેસીમા ૫ એમ.એલ. છાલા મુનિ (S/C) ર પાડા, બાચ્છાલાઈ ૩ એમ.એલ. સોહી તરિકાલે દિનુપર્દછ । ૬ મહિના નાથેકો વસ્તુલાઈ સુઈ દિનુપર્દછ । સાથે યો સુઈ પ્રત્યેક સાલ દોહોયાઉનુપર્દછ ।
- ગાહિરો ખાડલ ખાની યો રોગબાટ મરેકો પશુલાઈ પુરિદિનુપર્દછ । રોગી પશુલાઈ છુટ્યાએ રાખ્યાપર્દછ ।
- રોગી વસ્તુલે ખાએકો ખાના પાની એવં ઘાંસ નિરોગી વસ્તુભાઉલાઈ નવીને તથા ગોઠલાઈ ૨% કો ફર્માલિન ઝોલલે સફા ગર્નુપર્દછ ।
- રોગકો આશાંકા ભએકો ચરન ક્ષેત્રમા બાચ્છા/બાચ્છી ચરાઉનુહુંદૈન ।

ઘ) પટ્કે (Anthrax)

કારણ: એક પ્રકારકો જીવાળું

લક્ષણહરૂ:

- ધેરેજસો કુનૈ લક્ષણ નદેખાઈ અચાનક મર્ણે । જ્વરો આઉને । (૧૦૫ દેખિ ૧૦૭ ડિગ્રી ફરેનહાઇટ), શ્વાસ ફેર્ન ગાહો હુને ।
- આંખા રાતો હુને, પેટ ઢાંડિને, મરેપછી નાક, મુખ, મલદ્વાર આદિબાટ નજમે રાત બગોકો હુન્છ ।

રોકથામ:

- ધેરે રોગ દેખિને ઠાઉંમા પશુસેવા પ્રાવિધિકકો સિફારિસમા ખોપ લગાઉને ।
- મરેકા પશુલાઈ ગાહિરો ખાડલ ખનેર ગાડ્યેને । યાદ ગર્ણે પટ્કેકો શડકા લાગેકો પશુલાઈ કહિલૈ પનિ ચિરફાર ગર્નુહુંદૈન ।
- રોગી પશુલાઈ બથાનબાટ અલગૈ રાખ્યે, રોગીકો સમ્પર્કમા આએકો પશુલાઈ પ્રાવિધિકકો સલ્લાહમા ઉપચાર ગરાઉને ।

ડ) થુનેલો (Mastitis)

કારણ: યો રોગ ધૈરે કારણહરૂલે હુન સક્ષ જસ્તૈ ગોઠ, પશુ ર દુહુને માનિસકો સરસફાઇકો કમીલે ગર્દા વિભિન્ન, જીવાળુંહરૂ, વિષાળુંહરૂ, દુસી, એક કોષીય પરજીવી પ્રોટોઝોવા કલ્ચોડો વા શરીર ભિત્ર પ્રવેશ ગેરે ।

લક્ષણહરૂ:

- અચાનક થુન ર કલ્ચોડો સુનિને, કડા, રાતો ર છામ્દા દુખે હુન્છ । દૂધ બિગ્રને પાતલો પાની જસ્તો આઉને, છોક્રાહરૂ આઉને ર કહિલેકાહીઁ દૂધ પૂરૈ નાઉને હુન્છ । જ્વરો આઉને ।

રોકથામ:

- દૂધ દુહિસકેપછી પોભિડિન આયોડિન ૧ ભાગ ર ગ્લીસરિન ૧ ભાગ મિસાએકો ઝોલમા થુનલાઈ કેહી બેર ડુબાઉને ।
- ગોઠ, પશુ, દૂધ દુહુને માનિસ ર ભાંડોકો સરસફાઇમા વિશેષ ધ્યાન દિને ।
- શડકા લાગેમા પશુ વિજ્ઞ કેન્દ્ર વા પશુરોગ અન્વેષણ પ્રયોગશાલામા દૂધ જાંચાઉને ।
- થુનેલોકો લક્ષણ દેવિએમા કૃષકલે પહિલા નબિગ્રેકો થુનબાટ દૂધ દુહુને, ત્યસપછી માત્ર બિગ્રેકો થુનકો દુહુને

र बिग्रेको थुनको दूधलाई खाडलमा अन्यत्र लसपस नगरी गाड्ने । विग्रेको थुनबाट पटक पटक दूध दुहेर प्याक्ने ।

- अविलम्ब प्राविधिकलाई बोलाई उपचार गराउने । जथाभाबी औषधीको प्रयोगले थुनेलो झन् जटिल बन सक्छ ।

च) लम्पी स्किन रोग

कारण: भाइरस (विषाणु)

लक्षणहरू:

- सुरुवाती अवस्थामा पातलो सिँगान बग्छ र रोग लागेको केही दिनपछि सिँगान बाकलो हुन्छ ।
- आँसु बग्ने, कचेरा लाने हुन्छ । कुनैकुनै पशुको आँखाको नानीमा घाउ हुने कारण पशु अन्धो बन्न सक्छ ।
- उच्च ज्वरो (१०४ डिग्री फेरेनहाइट वा माथि) आउने । सामान्यतया छालामा गिर्खार्देखिनुभन्दा पहिला ज्वरो आउँछ र करिब एक हस्तासम्म कायथ रहन सक्ने ।
- दूध उत्पादन ८० प्रतिशतसम्म घट्न सक्ने ।
- शरीरका विभिन्न ठाउँमा विशेष गरी घाँटी, पछाडिको भाग, पेट र थुनवरिपरि गिर्खाहरू (१० देखि ५० मिलिमिटरसम्मका) देखिने रोगले ग्रस्त पशुमा शरीरभरि नै गिर्खाहरू देखिन्छन् । यस्ता गिर्खाहरू शरीरका चित्री अंगहरूमा पनि देखिन्छन् ।
- गर्भ तुहिन सक्ने र पछि महिनौं बाँझोपन देखिन सक्ने हुन्छ ।
- रोगको अन्तिम अवस्थामा पशुहरूमा निमोनिया हुन्छ ।

रोकथाम:

- पशु खरिद तथा ढुवानीमा रोक:
- जनचेतनामूलक कार्यक्रम:
- रोगको खोजी तथा रिपोर्टिङ:
- रोग फैलाउने वाहकहरूको नियन्त्रण:
- बिरामी पशुलाई छुट्टै राखी उपचार गर्नुपर्ने:
- छिमेकी राष्ट्र बिच ऐक्यबद्धता:

प्रजननसँग सम्बन्धित समस्याहरू

च) बाँझोपन

कारणहरू:

- व्यवस्थापनमा कमजोरी: समय मिलाएर राँगो साँढे नलगाउनु वा कृत्रिम गर्भाधानको उचित समय नपहिल्याउनु (कराएको ८ देखि १८ घण्टाभित्र लैजानुपर्दछ ।)
- पोषण तत्त्वको कमी: प्रशस्त हरियो घाँसपात नपाएमा ।
- खनिज तत्त्वको कमी: विशेष गरी क्यालिस्यम, फस्फोरस, फलाम, कोवाल्ट, तामा सेलेनियम जस्ता खनिज बढी महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।
- भिटामिनको कमी: विशेषगरी भिटामिन ए, डि र ई बढी महत्त्वपूर्ण हुन्छन् ।
- नाम्ले, जुकाको समस्या बढी हुनु ।

- संक्रामक रोगहरूको कारण: जस्तै ब्रुसेलोसिस, ट्राइकोमोनियसिस आदि ।
- प्रजनन अड्गहरूमा खरावी वा संक्रमण ।
- वंशाणुगत कारणहरू ।

व्यवस्थापन:

- कारण पता लगाई सोही अनुसार उपचार गराउनुपर्दछ ।
- बेलाबेलामा गोवर जचाई नाम्ले, जुकाको औषधी खुवाउने, प्रशस्त हरियो घाँसपातहरू खुलाउने ।
- अन्य अवस्थामा प्राविधिकसँग सल्लाह गरी आवश्यकताअनुसार उपचार गर्ने ।

छ) साल अड्कने समस्या

कारणहरू:

- शारीरिक कमजोरी, संक्रामक रोगहरू जस्तै ब्रुसेलोसिस, भित्रियोसिस आदि
- भिटामिन ई, सेलेनियम जस्ता खनिजको कमी, पाठेघरको संक्रमण

व्यवस्थापन:

- साल झर्न सहयोग पुर्याउन एकजापर जस्ता औषधीहरू मुरुको १०० मि.लि. र त्यसपछि बिहान-बेलुका ५० मि.लि. २-३ दिनसम्म दिन सकिन्छ । व्याएपछि खसो खालका घाँसहरू र अप्रिसो जस्ता घाँसहरू खुवाउँदा साल झर्न सहयोग पुऱ्छ ।
- त्यति गर्दा पनि नझरमा प्राविधिकलाई बोलाई साल झिक्न लगाउने । यदि पशुलाई ज्वरो आएको छ भने पहिला ज्वरोको उपचार गरेपछि मात्र साल झिक्नु बेस हुँच ।

ज) भण्डार फर्कने समस्या

कारणहरू:

- इस्ट्रोजन तत्त्व बढी भएको घाँसपात खुवाएमा वा दुसी परेको दानाहरू खुवाएमा, पाठेघरमा असजिलो भई पशु बढी क्लेमा ।
- पशुको पछाडितिरको भाग बढी ओरालो भएमा सहयोगीको रूपमा काम गर्न सक्छ, क्याल्सियम, फोस्फोरसको कमी भएमा वा सन्तुलन विग्रेमा ।

व्यवस्थापन:

- तुरन्त प्राविधिकलाई बोलाई उपचार गर्नुपर्दछ । प्राविधिक नआइन्जेल बाहिर निस्केको भागलाई सफा तथा चिसो राखी राख्नका लागि थोरै पोटास मिसाएको पानी बेलाबेलामा छर्किरहने र बाहिर टाँसिएको फोहोर सफा गरी सफा चिसो कपडाले बेने ।
- यदि धैरै नै भाग बाहिर आएको छ भने फोहोर नलागोस् संक्रमण नहोस् भनाका लागि तल सफा प्लाष्टिक ओछ्याउने र पोटासमिसाएको पानी बेलाबेलामा छर्किरहने, प्राविधिकले पाठेघरको बाहिर आएको भागलाई बिस्तारै पुनः पहिलाकै स्थानमै फर्काइदिन्छन् । अन्य व्यवस्थापन प्राविधिकको सल्लाह अनुसार गर्ने ।

झ) बाच्छाबाच्छी अड्कने वा व्याउन नसक्ने समस्या

कारणहरू:

- बाच्छाबाच्छी ठूलो भएमा । बाच्छाबाच्छीको पाठेघरभित्रको बसाइ (पोजिसन) नमिलेमा । शारीरिक कमजोरीको कारण ।

- पाठेधरको मुख पूर्णरूपमा नखुलेमा । उमेर नपुग्दै पशु गर्भिणी भएमा । बाच्छाबाच्छी भित्रे मरेमा । संक्रामक रोगहरू जस्तै ब्रुसेलोसिस आदिको कारण । विभिन्न हार्मोनहरूको कमी तथा असन्तुलन पाठेधर बटारिएमा बाँधेर पालिएका पशुहरूमा पनि यस्तो समस्या आउन सक्छ ।
- वंशाणुगत कारणहरू ।

व्यवस्थापन:

- ब्याउन खोजेको ५-६ घण्टाभित्र व्याउन नसकेमा तुरून्त प्राविधिकलाई बोलाई हाल्नुपर्दछ ।
- प्राविधिकले पाठेधरभित्र हात हालेर अवस्था पत्ता लगाई आवश्यकताअनुसार उपचार गर्दछन् ।

ज) गर्भ तुहिने समस्या

कारणहरू:

- संक्रामक रोगहरूको संक्रमण , सन्तुलित आहाराको कमी, विषालु घाँसपात, ढुसीजन्य दाना आदि चोटपटकको कारण ।
- अर्धदक्ष प्राविधिकले गर्भ जाँच्दा पनि कहिलेकाहीं गर्भ तुहिन सक्छ र उच्च ज्वरो, गर्भावस्थामा गलत औषधी खुवाउँदा ।

व्यवस्थापन:

- गर्भिणी पशुलाई औषधी खुवाउनु पर्दा दक्ष प्राविधिकको सिफारिसमा मात्र खुवाउने
- कारण पत्ता लगाई व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । तुहिएको बाच्छाबाच्छी, साल तथा सम्पर्कमा आएका अन्य सोत्रहरूलाई राम्रोसँग खाडलमा गाड्नुपर्दछ र मातउलाई उपचार गर्नुपर्दछ ।

गाईभैंसीलाई महत्त्वपूर्ण मानिएका खोप लगाउने बारे तालिका

क्र. सं.	खोपको नाम	रोगको नाम	उमेर	खोपको मात्रा र खोप दिने ठाँडँ	खोपको थप मात्रा (बुस्टर)	नियमित खोप दिने समय	खोप दिने सिजन
१	एफ.एम.डी भ्याक्सिन (हेक्टस)	खोरेत	३-८ हस्ता	१० मि.लि. छालामुनि	३ महिनापछि	प्रत्येक ६ महिनामा	भाद्र मसान्त र फागुन मसान्त
	रक्षा एफ.एम.डी	खोरेत	४ महिना	३ मि.लि. छालामुनि	१ महिनापछि		
२	एच.एस.ब्रोथ भ्याक्सिन	भ्यागुते	सबै उमेर	५ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात सुरु हुनु भन्दा अधि
	एच.एस.आयल एडज्युन्ट	भ्यागुते	सबै उमेर	३ मि.लि. छालामुनि	३ महिनापछि	वार्षिक	
३	पोलिभ्यालेन्ट वि. क्यु भ्याक्सिन	चरचरे	सबै उमेर	५ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात सुरु हुनु भन्दा अधि
४	एच.एस. रवि. भ्याक्सिन	भ्यागुते र चरचरे	सबै उमेर	१ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात सुरु हुनु भन्दा अधि
५	एन्थ्राकस्स स्पोर भ्याक्सिन	पटके रोग	सबै उमेर	१ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात सुरु हुनु भन्दा अधि

क्र. सं.	खोपको नाम	रोगको नाम	उमेर	खोपको मात्रा र खोप दिने ठाउँ	खोपको थप मात्रा (ब्रुस्टर)	नियमित खोप दिने समय	खोप दिने सिजन
६	टिस्यु कल्चर भ्याक्सिसन	गौगोटी	सबै उमेर	१ मि.लि. छालामुनि	-	३-३ वर्षमा	जाडो समयमा
७	टेट-भ्याक	धनुष्टुकार	सबै उमेर	२ मि.लि. छालामुनि	४ हम्सापछि	वार्षिक	कुनै पनि समयमा
८	पि.पि.आर भ्याक्सिसन	पि.पि. आर	तीन महिना माथिका	१ मि.लि. छालामुनि		प्रत्येक तीन वर्षमा	
९	स्वाइन फिभर भ्याक्सिसन	स्वाइन फिभर	तीन महिना माथिका	१ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	

२३.४ कुखुराका प्रमुख रोगहरू

रानीखेत रोग

लक्षणः

- रानीखेत रोगले श्वासप्रणाली र स्नायु प्रणाली प्रभावित भई कुखुराले सास फेर्न कठिनाइ महसुस गर्दछ। चुच्च्यो र नाकबाट पानी जस्तो बाक्तो पदार्थ निस्कन्छ। कुखुरा टाउको झट्काउने र घाँटी ताने गर्दछ। एकै ठाउँमा फनफन घुम्ने, पछाडि हिँड्ने, पखेटा र खुट्टाको पक्षाघात हुने घाटी बटार्ने हुन्छ। फुल पान कम हुन्छ। हरियो रडको निकै गन्हाउने छेर्दछ। सिउर र लोती पहेलौ हुने र पछि नीलो रडमा बदलिने गर्दछ।

रोकथामका उपायहरूः

- कुखुरा पालिने खोर वरिपरि सफा गर्नुपर्दछ। तालिकाअनुसार खोप लगाउनुपर्दछ।
- बाहिरी कुखुरा र अरु चराहरू कुखुरा पालन क्षेत्रभित्र आउन दिनुहैन। रोगबाट मेरेका कुखुरालाई पनि पुर्नुपर्दछ।
- भाँडा, उपकरण इत्यादि सामान संक्रमण मुक्त राख्नुपर्दछ। चल्लाहरूलाई पहिलो हस्ताभित्रै एफ स्टेन भ्यक्सिसन लगाइदिनुपर्दछ र चल्लाको उमेर १० देखि १२ हम्सा पुदा आरटुबि (R2B) खोप लगाउनुपर्दछ।

कक्सिडियोसिस (Coccidiosis)

लक्षणहरूः

- बाह्य लक्षणहरूमा धैरेजसो प्वाँख खस्मो हुने, रगतको कमी हुने। दिसामा रगत छेर्ने हुन्छ। सीकल कक्सिडियोसिसमा मृत्युदर ५० प्रतिशतसम्म हुन्छ। आन्द्रामा हुने कक्सिडियो सिस्मा शरीर पहेलौ हुने तथा छेर्ने हुन्छ। यसमा रगत मिसिएको हुन सक्छ र मृत्युदर भने ८ देखि १० प्रतिशतसम्म हुन्छ।

रोकथाम र नियन्त्रणः

- चिस्यान भएको खोर, सोत्तर र दाना यसका लागि उपयुक्त वातावरण हुने हुँदा बस्ने ठाउँ र दाना सुक्ष्मा हुनुपर्दछ। खास गेरे वर्षातको मौसममा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ जुन बेला वातावरण चिस्यान बढी हुन्छ र तापक्रम पनि कक्सिडियाको विकासका लागि अनुकूल हुन्छ। यदि सोत्तरमा चिस्यान छ भने ५ देखि ७

किलोग्राम चून प्रति १०० वर्गफिटको क्षेत्रमा छर्नुपर्दछ । यसले चिस्यान कमगारी ताप उत्पन्न गर्दछ जसले यी प्रोटोजुवा मर्दछन् ।

गम्बोरो रोग (Gumboro/Infectious bursal disease)

लक्षणहरू:

- रोग लागेपछि, सुरुमा बिस्तारै झोक्राउँदै जाने । प्वाँख गुजमुजिएर बस्ने जस्ता लक्षण देखापर्दछन् । टाउको र घाँटी कपाउने र पछि सम्पूर्ण शरीर नै काम थाल्छ । यसका साथै ज्वरो आउने, आँखाबाट पानी बने हुन्छ । यस्तो अवस्थामा घाँटी तन्काउने र टाउको केही तल झुकाएर बस्छ । पहेंलो रडको छेर्ने भै मलद्वार वरिपरि सुली टाँसिएको देख्न सकिन्छ । पुरानो रोगमा बिस्तारै झोक्राउने र दुब्लाउने जाने हुन्छ ।

रोकथाम र नियन्त्रण:

- सरसफाइको विशेष व्यवस्थापन हुनुपर्दछ । कुखुरालाई गम्बोरो रोग विरुद्ध भ्याक्सिन लगाउनुपर्दछ । दानापानी दिने भाँडाकुँडालाई कीटाणुरहित बनाउनुपर्दछ ।

कोलिबेसिलोसिस

- यो रोग जुनसुकै उमेरका कुखुराहरूमा देखिन सक्छ । यो रोग व्यवस्थापनमा कमीको कारणले हुने भएकोले व्यवस्थापनमा सुधार गर्नुपर्छ ।

लक्षणहरू:

- दाना खान कम गर्ने र कहिलेकाहीं श्वास फेर्न कठिनाइ हुने । उदासीन हुने, सिउर फिकका हुने । हरियो वा सेतो पातलो मुली छेर्ने । मलद्वारको वरिपरि मुली लतपतिने ।

उपचार:

- प्राविधिकको सिफारिसमा एन्टिबायोटिक्स औषधीहरू खुवाउने ।

२३.५ भेडाबाखाका प्रमुख रोगहरू

क) पी.पी.आर

लक्षणहरू:

- १०६ देखि १०८ डिग्री फेरेनहाइटसम्मको ज्वरो आउँछ । घाँस, पानी खाना छोड्छ र आँखा रातो देखिन्छ ।
- गिजा र जिब्रोतिरबाट घाउ आउन सुरु गर्छ र बिस्तारै मुखतिर पनि फैलिन सक्छ । छेरीटी लाग्छ ।
- आँखाबाट चिप्राहरू आउने र नाकबाट बाकलो पहेंलो सिंगान बम्छ । खोकिरहन्छ ।

रोकथाम:

- बाखालाई पी.पी. आर. मुक्त राख्न खोप लगाउने । सुरुमा ३ महिनाको उमेर पुगेपछि पहिलो पल्ट खोप लगाउने र वर्षेपिच्छे दोहोर्याउने ।

ख) मुआलो

रोगका लक्षणहरू:

- यो रोग लादा मुख वरिपरि घाउ आउँदछ र पछि पाप्रा बन्दछ । मुखको चेपबाट प्रायः सुरु हुने यस्तो घाउ क्रमशः मुख वरिपरि, जिब्रोतिर, कान वरिपरि, खुट्टाको छालातिर, अण्डकोण, कल्चौडा, सुत आदिको वरिपरि

સમેત યસ્તા ઘાઉહરૂ દેખિન્છ | મુખ વરિપરિ ઘાઉ આઉને હુંદા ઘાઁસ, પાની ખાનમા સમસ્યા આઉંછ ર પશુહરૂ ક્રમશ: દુલાલાઉંડે જાન્છ |

- કહિલેકાહીં ૩-૪ હસામા યો ઘાઉ આફેં નિકો ભાએ જાન્છ |

ઉપચાર:

- યસકો પનિ ખાસ ઉપચાર છૈન તર ઘાઉ સફા ગર્ને એન્ટિસેપ્ટિક ઔષધી વા એન્ટિબાયોટિક્સ ઔષધીકો પ્રયોગ ગર્ને |

૨૩.૬ પશુપન્થીબાટ માનિસમા સર્વ સક્રને રોગહરૂ (જુનોટિક)

ક) રેબિજ

રેબિજ રોગ કુકુર, માનિસ, બિરાતો, સ્યાલ, બ્વાંસો તથા તાતો રણત ર મેરુદણ ભએકા અન્ય સ્તનધારી જનાવરમા લાને અતિ ખતરનાક પ્રાણધાતક વિષાળું જન્ય જુનોટિક રોગ હો | રોગી (બૌલાહા) પશુલે ટોકેકો વા રેબિજ રોગ સંક્રમિત ર્યાલ ઘાઉમા પર્ન ગણમા યો રોગ એક પશુબાટ અર્કોં નિરોગી પશુ વા માનિસમા સર્વ ગર્દછ | યસલાઈ પાનીબાટ ડરાઉને રોગ પનિ ભનિન્છ | રેબિજ રોગ પ્રાણધાતક ભએ પનિ સમયમૈ ખોપ લગાઉન સકેકો યો રોગબાટ બચ્ચ ર બચાઉન સકિન્છ તર એકપટક લક્ષ્ણ દેખાપારિસુકેપછિ રોગીકો મૃત્યુ પક્કા હુન્છ | રેબિજ રોગ ખાસ ગરી એસિયા તથા અફ્રિકામા બઢી ફેલિએકો પાઇન્છ | ત્યસમધ્યે કરિબ ૩૦ હજાર જતિ માનિસ ભારતમા માત્ર મર્દછન્ | તર જાપાન, મલેસિયા ર સિઙ્ગાપુરબાટ રેબિજ રોગ પૂર્ણ રૂપલે ઉન્મૂલન ભૈસકેકો છ ભને અસ્ટ્રેલિયા, બેલાયિત, નર્વે, સ્વિડેન આવિ દેશહરૂમા જડ્ગલી જનાવરમા માત્ર રેબિજ રોગ રહેકો પાઇન્છ | યો રોગ જડ્ગલી માંસાહારી જનાવર ખાસગરી સ્યાલકો ટોકાઇબાટ સામુદાયિક કુકુર વા ભૂસ્યાહા કુકુરમા ર તિનીહરૂકો માધ્યમબાટ માનિસ તથા ઘરપાલુવા જનાવરમા સર્વ ગેરેકો પાઇન્છ |

રોગકો કારક તત્ત્વ:

રેબિજ રોગ રેબડો પરિવારભિત્રકો લિજા પ્રજાતિકો ભાઇરસબાટ લાગે ગર્દછ | યો વિષાળુલાઈ ધામ, સાબુન/ડિટરજેન્ટ ર આયોડિનલે નષ્ટ ગર્છ |

રોગ સર્વ તરિકા:

રેબિજ રોગ ખાસ ગરી બૌલાએકો પશુલે ટોકેપછિ સો પશુકો ર્યાલમા ભએકો વિષાળું સંક્રમણબાટ સર્વ ગર્દછ | કુકુર, બ્વાંસો, સ્યાલ, ન્યાઊરીમુસા, ચમેરો આવિ યો રોગકો પ્રમુખ સોટ ર સંવાહક હુન્ | રેબિજ રોગ લાગેકો જનાવરલે ટોકિસકેપછિ યી વિષાળુહરૂ સ્નાયુ પ્રણાલીકો માધ્યમબાટ ગિદીમા પુનદછન્ ર ત્યહાંં તિનીહરૂકો સંબંધામા વૃદ્ધિ હુન્છ | ત્યસપછિ યી વિષાળુહરૂ સ્નાયુ પ્રણાલીકો કોષકો માધ્યમબાટ શારીરકો વિભિન્ન ભાગમા ફૈલિન્છન્ ર પછી ર્યાલમા દેખા પર્છન્ |

રેબિજ રોગ લાગે લક્ષણ દેખાએકો ૧૦ દિનભિત્ર ઉત્ત પશુકો મૃત્યુ હુન્છ |

સંક્રમણ અવધિ:

શરીરમા વિષાળુ પ્રવેશ ગરેદેખિ રોગકો લક્ષણ દેખિને સમયસમ્પર્કો અવધિલાઈ સંક્રમણ અવધિ ભનિન્છ | કુનૈ બહુલા કુકુરલે કસૈલાઈ ઘાઁટીભન્દા માથિકો ભાગમા ટોકેકો છ ભને એક હસાદેખિ ચાર હસાભિત્રમા રેબિજ રોગકો લક્ષણ દેખિને સમ્ભાવના ૧૯% પ્રતિશત હુન્છ | ત્યસેગરી શરીરકો અન્ય ભાગમા ટોકેકો છ ભને ૧ મહિનાદેખિ ૬ મહિના

भित्रमा रोगको लक्षण देखिन सक्छ । तर कसै कसैले रेबिज रोग लागेको कुकुरले टोकेको २ वर्षपछि पनि लक्षण देखा परेको उल्लेख गरेका छन् ।

रोगको लक्षणः

कुकुरमा दुई प्रकारका लक्षणहरू देखिन्छन् जुन यस प्रकार छन् :

- उत्तेजक अवस्था:** यस किसिमको लक्षणमा कुकुर अत्यधिक आक्रामक हुने, अगाडि जे पायो त्यसैलाई टोक्ने, जोड्ने चपाए जस्तो गर्ने, एकनासले भुकिरहने, स्वरमा परिवर्तन हुने, पुच्छर खुटा मुनि लुकाएर हिँड्ने, जिब्रो बाहिर निकालेर याल बगाइरहने तथा बाटोमा जे-जसलाई भेट्यायो त्यसैलाई टोक्दै हिँड्दछ ।
- लाटो अवस्था:** यस प्रकारको अवस्थामा कुकुर लाटो र आवाज निकाल्न नसक्ने हुन्छ र एउटा कुनामा गएर लुकेर बस्छ । मुखबाट याल बगाइरहन्छ र खाना खान पनि छोड्छ । यस्तो लक्षण देखाएको ४ देखि ५ दिनभित्र कुकुरको मृत्यु हुन्छ ।

गाई, भैंसी र अन्य जनावरहरूमा यो रोग लागिसकेपछि बिस्तारै घाँस दानापानी खान बन्द हुने, छटपटाउने, विना कारण हिँडिरहने, कराउने, उफ्ने, आँखा ढूल्ढूल पारी कान ठाडो पारेर हेर्ने र सिडले हिर्काउन खोज्ने जस्ता लक्षणहरू देखिन्छ । बिस्तारै घाँटीको आवाज निस्क्ने भाग पक्षाधात भई आवाज पनि भिन्न निस्क्ने हुन्छ । रोगले ज्यादै ग्रस्त पारिसकेपछि जनावरहरू भुइँमा लड्ने, मुखबाट प्रशस्त मात्रामा याल निकाल्ने र अन्तमा जनावर पक्षाधात भएर मर्दछ ।

मानिसमा रेबिज रोगका प्रमुख लक्षणहरूमा सुरुमा सुस्त हुने, ज्वरो आउने, टाउको दुख्ने तथा रिंगटा लान्ने हुन्छ । रोगले च्यादै गएपछि बिरामीलाई पानी निल्न गाहो पर्दछ । त्यसपछि पानी, हावा र उज्यालोदेखि तरिन्ने जस्ता लक्षणहरू देखिन्छ । बिरामी छिन्छिनमा मूर्छित हुने, याल आउने, खाना निल्न नसक्ने, पक्षाधात हुने र रोग लागेको ४ देखि १० दिनभित्र श्वास फेर्न बन्द भई बिरामीको मृत्यु हुन्छ ।

रोगको निदानः

यस रोगको निदानका लागि विभिन्न किसिमका परीक्षणहरू जस्तै यांपिड टेष्ट, फ्लोरेसेन्ट एन्टिबडी टेष्टहरू आदि गर्न सकिन्छ ।

उपचारः

रेबिज रोगको लक्षण देखा परिसकेपछि यस रोगको उपचार छैन । अतः रोगी वा शड्कास्पद जनावरले टोकनासाथ टोकेको घाउको उपचार, खोप र आवश्यकताअनुसार Hyper Serum लगाउनुपर्छ ।

घाउको उपचारः

बौलाहा कुकुरले वा शड्कास्पद जनावरले टोकेपछि टोकेको स्थानमा तुरुतै साबुन पानी (पाएसम्म मनतातो पानी) ले १५ मिनेटसम्म राप्रोसँग धुनुपर्छ र त्यसपछि टिन्चर आयोडिन, पोभिडिन आयोडिन वा अन्य कुनै एन्टिसेप्टिक औषधी लगाउनुपर्छ । सँगसँगै टिटानसको सुई पनि लगाउनुपर्छ । विषाणुले शरीरभित्र प्रवेश गर्न नपाओस् र विषाणु बोगेर जाओस् भनका लागि केहि समय टोकेको स्थानवाट रगत बोगेर जान दिनुपर्छ । घाउमा टाँका लगाउने र पट्टी बाँध्ने काम गर्नु हुँदैन । त्यसपछि टोक्ने कुकुर वा जनावरको पहिचान गर्नुपर्छ जसको पछि गएर निगरानी गर्न सजिलो होस् ।

ખોપ લગાઉને વિધિ:

રેબિજ રોગ લાગેકો જનાવરલે ટોકેકો, લસપસ માત્ર ભએકો વા શડકાસ્પદ અવસ્થામા શૂન્ય દિન, તેસ્થો દિન, સાતોં દિન, ચૌથીં દિન ર અદ્ભુતીનો દિન એક એક માત્રાકો દરલે માસુમા ટિસ્યુકલ્ચર રેબિજ ખોપ દિનુપર્છ હૈ। યસરી ખોપ દિના ટૂલો જનાવરમા એક ભાએલ ઘાંટીકો માસુમા ર એક ભાએલ પુઢાકો માસુમા દિનુપર્છ ભને સાનો જનાવરમા ચાહોઁં એક ભાએલ માત્ર દિએ પુર્છ તર રોકથામકા લાગી કુકુરહરૂમા ખોપ લગાઉંદા તીન મહિના ઉમરે પૂરા ભાએપણી પહિલો માત્રા, ચાર મહિનાકો ઉમરમા દોસો માત્રા ર ત્યસપછી વર્ષેપિચ્છે દોહોરાયાંનુપર્છ હૈ। પશુકા લાગિ પ્રયોગ હુને ખોપકો પોટેન્સી ૧ આઈ.ગ્રૂ. પ્રતિ ડોજ ર માનવકા લાગિ પ્રયોગ હુને ખોપકો પોટેન્સી ૨.૫ આઈ.ગ્રૂ. પ્રતિ ડોજ હુનુપર્છ હૈ।

Hyper Immune Serum:

યદિ રોગી પશુલે સ્વસ્થ્ય માનિસકો ટાઉકો વા ટાઉકોકો નજિક, અનુહાર તથા ઘાંટીકો ભાગમા રગત આઉને ગરી ટોકેકો અવસ્થામા ખોપકા સાથસાથે Hyper Immune Serum લગાઉનું આવશ્યક હુન્ચ હૈ।

રોગકો રોકથામ ર નિયન્ત્રણ:

- નેપાલમા ૯૯% રેબિજ રોગ સાર્ને મુખ્ય તથા જિમ્મેવાર જનાવર કુકુર નૈ હો ભની ઠોકુવા ગર્ન સકિન્ચ હૈ। બર્સનિ હજારોં માનિસલે કુકુરકો ટોકાઇ પછી રેબિજ ખોપ લગાઉને ગરેકા છન્હાં। યસકારણ માનિસમા રેબિજ રોગકો રોકથામ ગર્ન સમ્પૂર્ણ કુકુરહરૂમા નિયમિત રૂપલે ખોપ લગાઉન અતિ આવશ્યક હુન આઉંછ હૈ।
- કુકુરકો સંખ્યા કમ ગર્ન પરિવાર નિયોજન ગરી પ્રજનન ગર્ન નસકને બનાઉનુપર્છ હૈ।
- સર્વસાધારણ જનતાલાઈ રેબિજ રોગકો મહત્વકો બારેમા સૂચિત ગર્ન રેડિયો, ટેલિભિજન તથા પત્રપત્રિકાકો માધ્યમબાટ જનચેતનામૂલક કાર્યક્રમહરૂ સંચાલન ગર્નુપર્દછ હૈ।
- દેશમા રેબિજ રોગકો વિસ્તૃત ઇપિડેમિયોલોજિકલ સર્ભેક્ષણ ગરી ત્યસબાટ પ્રાસ તથ્ય તથા જોખિમકા આધારમા અવિલમ્બ એટા રેબિજ રોગ નિયન્ત્રણ કાર્યક્રમ સંચાલન ગર્નુપર્દછ હૈ।
- રેબિજ રોગ સમ્બન્ધી અનુસન્ધાન તથા સર્ભિલેન્સ સંચાલન ગર્નુપર્દછ હૈ।

છ) હાઇલી પ્યાથોજેનિક એભિએન ઇન્ફ્લુએન્જા/બર્ડ ફલ (HPAI)

હાઇલી પ્યાથોજેનિક એભિએન ઇન્ફ્લુએન્જા વિષાળુકા કારણલે પન્છીહરૂમા લાગ્ને ઘાતક મહામારી રોગ હો। યો રોગ અત્યન્ત છિટો ફૈલિને રોગી પન્છીમા લગભગ શતપ્રતિશત મૃત્યુદર ગરાઉને પ્રકૃતિકો હુન્ચ હૈ। યો મૂલત: પન્છીહરૂકો રોગ ભેટ તાપનિ બર્ડ ફલ રોગબાટ સંક્રમિત પન્છીહરૂકો પ્રત્યક્ષ સમ્પર્કમા રહ્ને વ્યક્તિ તથા અન્ય જનાવરહરૂમા સમેત યો રોગ સર્ન ગઈ માનિસ તથા અન્ય જનાવરકો મૃત્યુ સમેત ભએકો પાઝેકો છ હૈ। યો રોગ હાઁસ તથા અન્ય જડ્ગાતી ચરાહરૂમા લક્ષણ નદેખાઈ રોગાળું વાહકકો રૂપમા પની રહન સક્છ હૈ।

બર્ડ ફલ અત્યન્તૈ ચાંડો મહામારીકો રૂપમા ફૈલિન સક્ને, સંક્રમણદર ર મૃત્યુદર શતપ્રતિશતસમ્મ હુન સક્ને, પ્રભાવકારી ઔષધીકો અભાવમા ઉપચારકો ક્રમમા બિરામી મર્ન સક્ને, ભ્યાકિસન ભેટ તાપનિ વિષાળુકો જૈવિક સંરચના ચાંડો પરિવર્તન ભિસ્સને ભએકાલે ખોપ પ્રભાવકારી નહુને ર માનિસમા સંક્રમણ દેખા પેરકો અવસ્થામા ૬૦ પ્રતિશતભન્દા બઢી મૃત્યુદર ભએકો ર યસકો પ્રકોપ દેખા પનીસાથ પન્છી તથા પન્છીજાન્ય પદાર્થકો વ્યાપારમા સમેત પ્રતિબન્ધ લાગ્ને હુંદા યસલાઈ ખતરનાક રોગકો રૂપમા ચિનિન્છ હૈ।

रोग सर्वे तरिका:

- यो रोग मूलतः रोगी कुखुराको सम्पर्क तथा दूषित हावाको माध्यमबाट निरोगीमा सर्व सकछ ।
- संक्रमण भएको स्थानमा रहेका पन्छी, पन्छीजन्य पदार्थ तथा रोगी पन्छीसँग प्रत्यक्ष सम्पर्कमा रहेको दाना, सुली, दाना राख्ने बोगा, प्रयोग भएका भाँडाकुँडा तथा तिनीहरूसँग सम्बन्धित बस्तुहरूमा रोगको विषाणु रहन सक्ने हुँदा तिनबाट रोग सर्व सकछ ।
- बर्ड फ्लु संक्रमण भएको स्थानबाट रोगी पन्छी तथा ती पन्छीसँग सम्पर्कमा रहेका सामग्री अन्य स्थानमा लैजादा रोग एक स्थानबाट सजिलै अर्को स्थानमा सर्व सकछ ।
- पन्छी तथा पन्छीजन्य पदार्थको ओसारपसार गर्ने सवारी साधनबाट रोगी तथा ती पन्छीसँग सम्पर्कमा रहेका सामग्रीको ओसारपसारको क्रममा यो रोग एक स्थानबाट अर्को स्थानमा सजिलै सर्व सकदछ ।
- वसाइँ सराइ गर्दै जाने फिर्न्ते चराहरूले रोगको विषाणु आफूसँग लिएर संक्रमण भएको देश वा स्थानबाट रोग नभएको स्थानमा रोग पुर्याउन सक्दछन् । यसरी आउने पन्छीहरूबाट रोगको संक्रमण स्थानीय पन्छीहरू तथा व्यावसायिक पन्छीहरूमा समेत सजिलै रोग सर्व तथा फैलिन सक्दछ ।
- घरपालुवा हाँसहरूमा समेत बर्ड फ्लु रोगको विषाणु सुषुप्त अवस्थामा रहन सक्ने र रोगको लक्षण नदेखाइक्नै अन्य पन्छीहरूमा रोग सार्व सक्ने सम्भावना रहन्छ ।
- रोगको विषाणु पन्छीको सुली तथा यालमा बढी मात्रामा हुने भएकाले सुली तथा यालको संसर्गबाट स्वस्थ्य पन्छी तथा मानिसमा समेत रोग सर्व सकछ ।

बर्ड फ्लु रोग लाग्दा देखिने लक्षणहरू :

एकै स्थान वा फार्मामा रहेका सबै उमेरका कुखुरा तथा अन्य पन्छी एकै पटक बिरामी भई छोटो समयमा धैरै संछ्यामा मेरेमा बर्ड फ्लु रोगको शड्का गर्नुपर्ने हुन्छ । सामान्यतया यो अवस्थामा कुनै लक्षण नै नदेखाई पन्छीहरू मर्न सक्छन् । तथापी यो रोगका लक्षण निम्नानुसार हुन सक्छन् :

- टाउको सुन्निने, सिउर र लोती निलो देखिने ।
- खुट्टामा रागतका धब्बाहरू देखिने ।
- नाक र मुखबाट बाल्को सिंगान निस्कने ।
- हरियो रडको सुली छेर्ने ।
- श्वासप्रश्वास सम्बन्धी लक्षणको बाहुल्यता हुने ।

बर्ड फ्लु रोगको शड्का लागेमा गर्नुपर्ने कार्यहरू :

- माथि उल्लेखित लक्षण देखा परी बर्ड फ्लु रोगको शड्का लाग्नासाथ छिटो साधनाद्वारा नजिकैको पशुसेवाका निकायमा खबर गर्ने र रोग निदान तथा नियन्त्रणमा सहयोग गर्ने ।
- मेरेका पन्छीहरू को मासु नखाने, जथाभाबी रूपमा नफाली गहिरो खाल्डोमा चूना हाली गाडिदिने ।
- केटाकेटीहरूलाई पन्छीको संसर्गबाट टाढा राख्ने र व्यक्तिगत सरसफाइमा ध्यान दिने ।
- रोग देखा परेको क्षेत्र वरपर तथा अन्य स्थानमा रहेका पन्छी फार्मलगायतका स्थानमा जैविक सुरक्षामा ध्यान दिने ।

ग) लेप्टोस्पाइरोसिस

लेप्टोस्पाइरोसिस पशुहरूबाट मानिसमा सर्न सक्ने एक संक्रामक रोग हो । यो रोगको प्रमुख सम्बाहक मुसा जातिका जनावरहरू हुन् । यो रोग सर्वप्रथम सन् १८८६ मा वेल भने वैज्ञानिकले पता लगाएको अभिलेख भेटिन्छ । त्यसैले यो रोगलाई वेल्स डिजिज पनि भने गरिन्छ । विशेष गरी सहरबजारका छेउछाउमा बस्ने सुकम्भासी बस्ती तथा फार्मामा काम गर्ने कामदारहरूमा यस रोगको बढी प्रभाव देखा परेको भेटिन्छ । वर्षा भएको बखत फार्महरूमा जडगली जनावरहरूको ओहोरदोहोरका कारण पनि यो रोगको प्रकोपको सम्भावना बढी भएको पाइन्छ ।

रोगको कारक तत्त्व

यो रोग लेप्टोस्पाइरा नाम गरेको स्पाइरोकीट व्याकिटिरियमबाट हुने गर्दछ । लेप्टोस्पाइराका विभिन्न प्रजातिहरूमा इक्टोरोहेमोरेजिका, क्यानिकोला, पोमोना, ग्रिपोटाइफोसा आदि छन् ।

रोग सर्ने माध्यम

मुसा, न्याउरी मुसा आदि जनावरहरू यस रोगका प्रमुख स्रोत मानिन्छन् । संक्रमित जनावरको पिसाबमा भएका जीवाणुहरू कुकुर, बिरालो, गाई, भैंसी, भेडा, बाल्वा, बंगुर, खरायो, हरिण, मृग आदि जनावरमा द्वितीय आश्रयको रूपमा रहन्छन् । मानिसमा यो रोग खास गरी कुकुरहरूले सर्ने गर्दछन् । प्रदूषित खाना, पिसाब, पानी तथा माटो आदि प्रत्यक्ष रूपमा सेवन गर्नाले वा शरीरको छालामा सम्पर्क भएर वा आँखा, नाकमा छिटा परेमा पनि रोग मानिसमा सर्ने सक्दछ ।

लक्षण

यो रोगको इन्कुवेसन अवधि २ देखि २० दिनसम्म हुन सक्ने भनिएको छ । प्राय अधिकांश सुरु अवस्थामा रोगको खासै लक्षण देखा परेको पाइँदैन । पछिपछि कलेजोमा असर पर्न जाने भएकाले जन्डिस देखा पर्ने र किड्नी फेलरका अवस्थाहरू सृजना हुन सक्दछ । अन्य लक्षणहरूमा अधिकतम ज्वरो आउने, टाउको दुख्ने, वान्ता हुने, मैनिन्जाइटम्, पेट दुख्ने तथा श्रव शक्ति नष्ट हुने आदि लक्षणहरू देखा पर्न सक्दछन् । पशुहरूमा देखा पर्ने लक्षणमा पिसाब रातो देखिनु, श्वास प्रश्वासमा बाधा, मुख तथा प्रजनन अंगहरू पहेंतो हुने, गर्भ तुहिने, थुनेलो हुने आदि लक्षणहरू देखा पर्दछन् ।

रोग निदान

सर्व प्रथम रोगको लक्षणबाट प्रारम्भिक अनुमान वा निदान गर्न सकिन्छ । पहिलो संक्रमणको ७ देखि १० दिनभित्रको समयमा खात तथा सेरेब्रोस्पाइनल फ्लुडको परीक्षणबाट निदान गर्न सकिन्छ । यसका साथै एलाइजा, पि.सि.आर. परीक्षण बाटपनि रोग निदान गर्न सकिन्छ । पिशावको कल्चर तथा किड्नी Function Test आदिबाट रोग पनि निदान गर्न सकिन्छ तर लामो समय लाग्न सक्दछ ।

रोगको उपचार, रोकथाम तथा नियन्त्रण

यस रोगका लागि उपयुक्त एन्टिवायोटिक्सहरूमा पेनिसिलिन जि., डक्सिसाईक्लिन, एम्पसिलिन तथा अमोक्सिसिलिन पर्दछन् । अति जटिल अवस्थामा सेफोटक्सिम, सेप्ट्रीअक्सोन आदि सिफारिस गरिएका औषधीहरू हुन् । मुसा तथा न्याउरी मुसाको नियन्त्रण, खाने कुरा र पानीमा प्रदुषणबाट बचाउनु बचावटको उत्तम उपाय हो कुकुरहरूमा यस रोग

विशुद्धमा नियमित रूपमा वर्षेनी खोपको प्रयोग गर्नु पर्दछ ।

घ. ब्रुसेलोसिस्

ब्रुसेलोसिस् जनावरहरूमा देखा पर्ने एक प्रकारको संक्रामक सर्वा रोग हो । जीवाणुका कारण पशुहरूमा लाग्ने यस रोगलाई गर्भ तुहाउने तथा बांझोपन बनाउने रोग भनेर पनि चिनिन्छ । यो रोग पशुहरूबाट मानिसमा पनि सर्न सक्ने हुनाले यो जनस्वास्थ्यका दृष्टिकोणबाट ज्यादै महत्वका साथ होने गरिन्छ । यस रोगलाई अनडुलेन्ट फिभर तथा माल्टा फिभर पनि भनिन्छ । गाई, भैंसी, भेडा, बाँचा, बंगुर आदिमा लाग्ने यस रोगले दूधालु पशुहरूमा संक्रमण गरे पछि वांझोपना सृजना गर्न समेत भूमिका खेलेको हुन्छ । संक्रमित पशुहरूसंगको सम्पर्क तथा प्रदुषित दूध, मासु आदिको माध्यमबाट मानिसमा पनि सर्न सक्ने यस रोगलाई प्रमुख जुनोटिक रोगको रूपमा लिइन्छ ।

कारक तत्त्व

ब्रुसेला नामक जीवाणु यस रोगको कारक तत्त्व हो । गाई भैंसीमा ब्रुसेल्ला एबोर्स्ट, भेडाबाँचामा ब्रुसेल्ला मेलिटेन्सिस्, बंगुरमा ब्रुसेल्ला सुईस् तथा कुकुरमा ब्रुसेल्ला क्यानिस् जीवाणुले रोग पैदा गर्दछन् ।

रोग सर्ने प्रकृया

- रोग संक्रमित पशुहरू संगको प्रत्यक्ष सम्पर्क तथा लसपस, संक्रमित पदार्थहरु जस्तै गर्भ तुहिएको पशुहरूको पाठेघरबाट निस्केको फोहर, भ्रुण, पाठेघर आदिको कारण रोग स्वस्थ पशु तथा मानिसमा समेत सर्न सक्दछ ।
- प्रजननका समयमा संक्रमित भाले पशुको वीर्य तथा सहबासका कारण पनि पोथी जनावरहरूमा रोग लाग्न सक्दछ ।
- संक्रमित पशुहरूमो फांचोमा समेत असर परी थुनेलो हुने र दूधका माध्यमबाट अन्य पशु तथा मानिसमा रोग सर्न सक्दछ ।

लक्षणहरू

पशुहरूमा देखिने लक्षणहरू

- गर्भिणी गाईभैंसीहरू प्राय ५ दिखि ९ महिनाको अवधिमा गर्भ तुहिने ।
- गर्भधारण अवधि पुनु अगावै वच्चा जन्माउने र जन्मेको वच्चाहरू प्राय मरेको अवस्थामा पाइने ।
- भाले जनावरहरूमा अण्डकोष सुनिने र जोर्नी सुनिने समस्याहरू देखिने ।
- गाईभैंसी तथा भेडाबाँचा आदिमा वाँझोपन बनाउने रोग भनेर चिनिने

मानिसमा देखा पर्ने लक्षणहरू:

- अनियमित तरिकाबाट ज्वरो आउने अर्थात् ज्वरो कहिले बढ्ने कहिले घट्ने ।
- टाउको दुख्ने, शरीर कमजोर हुँदै जाने पसिना आउने तथा जोर्नीहरू दुख्ने आदि ।

रोग निदान:

- क्लिनिकल परीक्षण : रोगको लक्षणहरूका आधारमा रोगको अनुमान गर्न सकिन्छ ।
- प्रयोगशाला परीक्षण : रोग शंकाप्द जनावरहरूको रगतको नमुना लिई सिरोलोजिकल परीक्षणबाट रोग

निदान गर्न सकिन्छ । दूधको नमुना परीक्षण गरेर पनि यो रोगको निदान गर्न सकिन्छ ।

उपचार, रोकथाम तथा नियन्त्रण:

- प्रयोगशाला परीक्षणबाट रोग पुष्टि भएमा त्यस्ता पशुहरूलाई तुरुन्तै बथानबाट अलग राखी उपचार गर्नुपर्दछ । उपचारका लागि ब्रोड स्पेक्ट्रम एन्टिवायेटिक्सहरू जस्तै स्ट्रेप्टोपेनिसिलिन, अमिकासिन, रिफाम्पिसिन आदि उपयुक्त मानिएका छन् ।
- जनावरहरूको उपचारमा संलग्न पशु चिकित्सकहरूले रोग शंकाप्रद अवस्थामा निकै होसियारी अपनाउन पर्दछ । उपचारका समयमा साबुन पानीको प्रयोग, प्रजनन अंगहरूको परीक्षण गर्दा अनिवार्य रूपमा ग्लोभ्सको प्रयोग गर्नुपर्दछ ।
- नियमित रूपमा रोगका बारेमा स्क्रिनिङ गर्ने गर्नुपर्दछ यदि पोजेटिभ भेटिएमा आवश्यक उपचार गर्ने हो वा बथानबाटे हाटउने भन्ने निर्णय लिनुपर्दछ ।

दूध, मासु आदि उपभोग्य वस्तुहरू रोगमूक पशुहरूबाट उत्पादित मात्र प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ । उचित तरिकाबाट प्रशोधन गरिएको दूधमा रोगको जीवाणुहरू नष्ट हुने भएकाले प्रशोधित दूध सेवन गर्नाले रोगबाट बच्न सकिन्छ ।

२३.७ पशुपन्थी फार्ममा जैविक सुरक्षा/बायोसेक्युरिटी तथा यसको महत्त्व

जैविक सुरक्षा

रोगको संक्रमणबाट बचाउने वा रोक्ने उपाय वा क्रियाकलापहरूको एकीकृत व्यवस्थापनलाई जैविक सुरक्षा (Biosecurity) भनिन्छ । जैविक सुरक्षालाई रोग नियन्त्रणको सस्तो र प्रभावकारी विधि मानिन्छ । जैविक सुरक्षा विना कुनै पनि रोग नियन्त्रण कार्यक्रम सफल हुन सक्दैन ।

जैविक सुरक्षाका फाइदाहरू:

- बाह्य रोगहरू (Exotic Diseases) लाई फार्ममा प्रवेश नदीनु ।
- Zoonotic रोगको खतरालाई कम गर्नु ।
- रोगको फैलावटलाई कम गर्नु ।
- रोगबाट जनस्वास्थ्यमा पर्ने असरलाई कम गर्नु ।
- उपचार खर्चमा कमी ल्याउनु ।
- कृषकहरूलाई आर्थिक रूपमा फाइदा पुर्याउनु ।

रोग सर्ने विधि:

- फार्म भित्रै वा विभिन्न फार्म बीचमा पशुपन्थी, सवारी साधन, मानिस वा फार्मका सरसमानहरूको आवतजावतले ।
- अन्य फार्म वा पशुपन्थीको लसफसबाट
- जड्गली जनावर, चरा, मुसा आदिबाट
- दूषित दाना, पानी तथा अन्य सामग्रीहरूबाट

रोग नियन्त्रण विधि:

- रोगी पशुपन्थीलाई स्वस्थ पशुपन्थीसँग नमिसाई अलगौ राख्ने,
- रोगी पशुपन्थीलाई स्वस्थसँग मिसिन नदीन आवतजावतमा नियन्त्रण गर्ने
- पशुपन्थी पालन गरिएको क्षेत्रमा नियमित रूपमा सरसफाइ तथा निःसंक्रमण गर्ने

जैविक सुरक्षामा अपनाइने प्रावधानहरू:

- आफूले पालेका पशुपन्थीलाई खुला रूपमा नछोडी थुनेर मात्र पाल्ने।
- घरपालुवा पशुपन्थीलाई जड्गली जनावरको सम्पर्कमा आउन नदीने।
- संक्रमण स्थलबाट बने नदी तथा खोलामा संक्रमित वस्तुहरू मिसिएर पानी संक्रमित हुन सक्ने हुँदा त्यस्ता स्थानबाट ल्याएको पानी उमालेर मात्र खाने र खुवाउने।
- पशुपन्थीहरूलाई दाना, पानी दिने भाँडा नियमित रूपमा सफा गर्ने।
- पशुपन्थीलाई राखेको स्थानमा समेत नियमित रूपमा निःसंक्रमण गर्ने।
- हाँस, कुखुरालगाथतका पन्छीहरूलाई एकै ठाउँमा वा खोरमा मिसिएर नराखी छुट्याएर राख्ने पाल्ने।
- बजारमा बिक्री वितरणका लागि लगिएको पशुपन्थीहरू भरसक हाट वा बजारबाट किर्ता नल्याउने। हाटमा अन्य ठाउँबाट ल्याइएको पशुपन्थीहरूसँग नमिसाउने।
- आफूले पालेका पशुपन्थीहरू एककासि धेरै संख्यामा बिरामी परेमा वा मरेमा तुरन्त नजिकको भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र वा पशुसेवासँग सम्बन्धित निकायमा तुरन्त जानकारी गराउने।
- कुनै पनि स्थानबाट पशुपन्थी खरिद गरी ल्याउँदा सोतको बिषयमा राम्रोसँग जानकारी लिई रोग नभएको स्थानबाट मात्र खरिद गरी ल्याउने र त्यसरी खरिद गरी ल्याएको पन्थीहरूलाई खोरमा भएका अन्य पशुपन्थीहरूसँग नमिसाई कम्तीमा पनि ७ दिन छुट्टै खोरमा राख्ने व्यवस्था मिलाउने।
- पन्थीपालन गरिएको क्षेत्र नजिक जड्गली पन्थीहरू आकर्षित हुने वातावरण नबनाउने।
- पशुपन्थी पालन गरिएको गोठ तथा खोरहरूमा भरसक बाहिरका मानिसहरूलाई आवत-जावत गर्न नदीने।
- पन्थीहरूलाई दाना पानी दिने भाँडाकुँडा, सुली आदि चीजहरू नाङ्गो हातले नछुने, यदि नाङ्गो हातले छोएमा तुरन्त साबुन पानीले राम्रोसँग हातखुट्टा धुने।
- पन्थी राख्ने खोर समय-समयमा सफा गर्ने, निःसंक्रमण गर्ने (भिरकोन, चुना छकर्ने र खोर सफा गरे पश्चात् सुलीलाई कम्तीमा एक महिनासम्म राम्रोसँग कुहिन दिएर मात्र खेतबारीमा प्रयोग गर्ने)।
- व्यक्तिगत सरसफाइमा बिशेष ध्यान दिने।

२३.८ नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित सूचिकृत रोगहरू (Notifiable diseases)

1. Anthrax	9. Classiscal swine fever
2. Atropic Rhinitis	10. Contagious bovine pleuropneumonia
3. Aujeszki's disease	11. Contagious caprine pleuropneumonia
4. Newcastle disease	12. Ovine epididymitis
5. Foot and mouth disease	13. Ovine foot rot
6. Bovine tuberculosis	14. Peste des petits ruminants
7. Buffalo pox	15. Porcine brucellosis
8. Caprine and Ovine brucellosis	16. Rinderpest

17. Sheep and goat pox
 18. Avian influenza
 19. Avian tuberculosis
 20. Chicken anaemia virus infection
 21. Duck viral enteritis
 22. Bovine brucellosis

२३.१ रोग निदानका लागि प्रयोगशालामा पठाउन पर्ने आवश्यक नमुनाहरू

क्र सं	रोगको नाम	उपयुक्त नमुना संकलन	संरक्षण तथा सम्प्रेषण विधि
१	पटके (Anthrax)	<ul style="list-style-type: none"> कानको नशाबाट निकालेको रगतको स्मीयर सुनिएको अंगको भित्री भागको स्वाब तथा रगतको स्वाब 	<ul style="list-style-type: none"> टिस्यु पेपर वा कागजमा बेरेर पठाउने स्टेराइल बोतलमा राखि पठाउने।
२	ब्रुसेलोसिस (Brucellosis)	<ul style="list-style-type: none"> पशु तुहिएको नि हस्ता पछिको सिरम 	<ul style="list-style-type: none"> सिरम भाइल कुल बक्समा राखि पठाउने
३	चरचरे (Black quarter)	<ul style="list-style-type: none"> सुनिएको भित्री भागको स्मीयर सुनिएको भागको मासुको टुक्रा 	<ul style="list-style-type: none"> टिस्यु पेपर वा कागजमा बेरेर पठाउने कुक्मीडट मिडियामा राखी कुल बक्समा राखी पठाउने
४	भ्यागुते रोग(H.S)	<ul style="list-style-type: none"> रगतको स्मीयर प्रभावित फोक्सोको टुक्रा र लिम्फ नोड लामो हड्डी 	<ul style="list-style-type: none"> टिस्यु पेपर वा कागजमा बेरेर पठाउने स्टेराइल बोतलमा राखि पठाउने। कुल बक्समा राखी पठाउन
५	रेबिज (Rabies)	<ul style="list-style-type: none"> मरेको पशुको टाउको 	<ul style="list-style-type: none"> कुल बक्समा राखी पठाउन
६	पि आर आर एस (PRRS)	<ul style="list-style-type: none"> सिरम 	<ul style="list-style-type: none"> सिरम भाईलमा राखी कुल बक्समा राखी पठाउने
७	पि पि आर (PPR)	<ul style="list-style-type: none"> आँखा, नाकबाट निस्केको श्रावको स्वाब मरेको भेडाबाखाको लिम्फनोड, फोक्सो तथा फियो 	<ul style="list-style-type: none"> पि पि एस मा राखेर पठाउने स्टेराइल बोतलमा राखी कुल बक्समा राखी पठाउने
८	खोरेत (FMD)	<ul style="list-style-type: none"> भेसिकुलर फल्युड तथा जिब्रो, गिजाको ताजा घाउको इफिथेलियम 	<ul style="list-style-type: none"> ५० प्रतिशत फस्फेट बफर ग्लीसीरीनमा राखी कुल बक्समा राखी पठाउने
९	क्लासिकल स्वाइन फिभर	<ul style="list-style-type: none"> मरेको बङ्गुरको फियो, फोक्सो तथा लिम्फ नोड 	<ul style="list-style-type: none"> स्टेराइल बोतलमा राखि कुल बक्समा राखि पठाउने
१०	कुखुरामा लाग्ने रानिखेत, बर्ड फ्लु, गम्वारो आदि	<ul style="list-style-type: none"> बिरामी वा मरेको कुखुरा 	<ul style="list-style-type: none"> कुल बक्समा राखी पठाउने

२३.१० कुखुराको सिफारिस खोप तालिका

क. ब्रोईलर कुखुराको खोप तालिका:

उमेर	रोग	भ्याक्सिनको किसिम	भ्याक्सिनेसन तरिका
१ दिन	मेरेक्स	एच.भि.टी.	०.१ मि.लि. छालामुनि
५-७ दिनमा	रानीखेत	एफ. स्ट्रेन	पानीमा वा आँखामा
८-१२ दिनमा	गम्बोरो	इन्टरमिडिएट स्ट्रेन	आँखामा
	रानीखेत	लासोटा । एफ १,	पानीमा
२४-२६ दिनमा	गम्बोरो	इन्टरमिडिएट स्ट्रेन	आँखामा

- यदि ब्रोईलरको प्यारेन्ट स्टकलाई १ दिनको उमेरमा रेस्पिन भ्याक्सिन (मेरक्सविरुद्ध) लगाइएको छ र पुनः रेस्पिन भ्याक्सिनले नै बुस्टर गरिएको छ भने त्यस्ता फार्मबाट उत्पादिन चल्लाहरूलाई एच.भि.टी. भ्याक्सिन दिनुपर्दछ ।
- यदि ब्रोईलरको प्यारेण्ट स्टकलाई १ दिनको उमेरमा रेस्पिन भ्याक्सिन (मेरक्सविरुद्ध) लगाइएको छ र बुस्टर भ्याक्सिन एच.भि.टी. दिइएको भने त्यस्ता फार्मबाट उत्पादित चल्लाहरूलाई रेस्पिन भ्याक्सिन दिनुपर्दछ ।

ख) लेयर्स कमर्सियल कुखुराको खोप तालिका:

उमेर	रोग	भ्याक्सिनको किसिम	भ्याक्सिनेसन तरिका
१ दिन	मेरेक्स	सि.भि. १९८८ वा -१ एस वि-१	छालामुनि
५-७ दिन	रानीखेत	एफ -१ लासोटा	१ थोपा आँखामा
८-१२ दिन	गम्बोरो	ईंटरमिडिएट	१ थोपा आँखामा
१८-२० दिन	मेरेक्स	एच.भि.टी. फ्रिज हाइड्रेड	छालामुनि
२४-२६ दिन	गम्बोरो	ईंटरमिडिएट	पानीमा
२८-३० दिन	आई.वि. रानीखेत	आई.वि. लासोटा	पानीमा
४२ दिन	फाउल पक्स	फाउल पक्स	पखेटामा
४९-५० दिन	रानीखेत आई.वि.	लासोटा आई.वि.	पानीमा
५०-५१ हस्ता	रानीखेत आई.वि.	आर. २ वि.	मासुमा
५२-५४ हस्ता	फाउल पक्स	फाउल पक्स	पखेटा (विड वेभ)
५५ हस्ता	आई.वि.	आई.वि. एच. १२०	पानीमा
५६ हस्ता	रानीखेत	लासोटा/एफ १	पानीमा

उपरोक्त तालिका बमोजिम भ्याक्सिनेसन गरिसके पश्चात् अधिकतम उत्पादन अवस्थामा कुखुरा आइसकेपछि प्रत्येक २—२ महिनामा आई.वि. र लासोटा भ्याक्सिन दिवै जानुपर्दछ ।

२३.११ खोप सञ्चय तथा ढुवानी गर्दा विचार गर्नुपर्ने केही कुराहरु

- (१) फ्रिज ड्राय गरी पारिएका भाइरल खोपहरू उत्पादन भैसकेपछि -२०° सेन्ट्रिग्रेड तापक्रम भएको डिप फ्रिजमा राख्ने गरिएमा यसमा उल्लेख गरिएको म्यादभन्दा लामो अवधिसम्म पनि राग्रो अवस्थामा राख्न सकिन्छ ।
- (२) फ्रिज ड्राय गरिएको खोपलाई कहिले डिप फ्रिजमा राख्ने र कहिले समान्य तापक्रममा राख्ने गरिएमा खोपको

प्रभावकारितामा निकै कमी आउन सक्छ ।

- (३) कुनै पनि खोपलाई सिधा घाममा पर्ने गरी ओसार पसार गर्नु हुँदैन । साथै भण्डारण गर्दा पनि अँध्यारो र चिसो कोठामा राख्नु उपयुक्त हुन्छ ।
- (४) खोप राख्ने गरिएको रेफ्रिजेरेटर चौबिसै घण्टा चालु अवस्थामा राख्नुपर्छ । एक दुई घण्टाको लोडसेडिङ समय पर्न गएमा रेफ्रिजेरेटरको ढोका खोल्नु हुँदैन । यदि उपलब्ध हुन्छ भने जेनरेटर चलाएर भए पनि बिजुलीको आपूर्ति गर्नुपर्छ ।
- (५) खोप बिक्री-वितरण गर्ने वितरकहरूसँग कोल्डचेनको राप्रो व्यवस्था गर्न दुई वटा फ्रिज र एक जेनरेटर आफूसँग हुनु पर्छ । यदि आफूसँग नभएको खण्डमा खोप संचय गर्ने अन्य बैकल्टिक उपाय तयारी अवस्थामा राख्नु पर्छ ।

२३.१२ कुखुरामा खोप लगाउँदा बिचार पुर्याउनुपर्ने कुराहरू

- (१) खोप लगाउन लागिएको चल्ला तथा कुखुराहरू स्वस्थ हुनुपर्छ ।
- (२) खोप तयार पार्दा चिसो पारिएको नर्मल सेलाइन (Chilled Normal Saline) वा खोपसँगै प्राप्त हुने Diulent मा घोल्नुपर्छ र यस्तो खोप वरफ वरिपरी राखेर चिसो हुने गरी राख्नुपर्छ । खोप सकेसम्म आधा घण्टा भित्रमा प्रयोग गरी सक्नुपर्छ ।
- (३) खोप लगाउँदा सकेसम्म बिहानै गर्नु उपयुक्त हुन्छ । दिनमा वातावरणको तापक्रम धेरै हुने हुँदा दिनमा वातावरणको तापक्रम धेरै हुने हुँदा दिनमा खोप लगाउनु उपयुक्त हुँदैन ।
- (४) खोप तथा खोप विधि बारे पूर्ण जानकारीका लागि पशु चिकित्सक वा नजिकको भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र वा सम्बन्धित विशेषज्ञसँग समर्पक राख्नु होला ।

२३.१३ उत्पादित खोपहरूको नाम, खोप लगाइने पशुपन्थी तथा उपलब्ध मात्रा

क्र.सं.	खोपको नाम	खोप लगाउने पशुपन्थीहरू	उपलब्ध मात्रा (डोज)
१	पि.पि.आर.	भेडा, बाख्रा	५०,१००
२	स्वाइन फिभर	सुँगर, बंगुर, बंदेल	२०
३	एच.एस. वि.क्यु.संयुक्त	गाई, भैंसी, बाख्रा, बंगुर	५०
४	एच.एस	गाई, भैंसी, बाख्रा, बंगुर	५०
५	एच.एस. एरोसोल	गाई, भैंसी, बाख्रा, बंगुर	५०
६	एन्थाक्स स्पोर	सबै तुला जनावर	५०
७	रानीखेत एफ वन	कुखुरा	२००,५००,१०००
८	रानीखेत आर.टु.वि.	कुखुरा	५००
९	रानीखेत लासोटा	कुखुरा	२००,५००
१०	फावल पक्स	कुखुरा	२००
११	गम्बारो	कुखुरा	२००, ५००
१२	रानीखेत आई.टु	कुखुरा	१००, २००

उपलब्ध हुने स्थानहरू:

क्र.सं.	नाम	फोन नं.
१	सुनगाथा भेट डिस्ट्रिब्युटर, त्रिपुरेश्वर,	०१-४२६०८७७
२	मुनाल बायोभेट त्रिपुरेश्वर	०१-४२६१०७९
३	पशुपति भेट सप्लायर्स, पोखरा	०६१-५३०३४९
४	वीरगन्ज भेट कर्मा, वीरगन्ज	०५१-५२२५२२
५	पेट भेट सेन्टर, धनगढी -१, कैलाली	०९१-५२३७६
६	हिमालयन एग्रोभेट, नेपालगञ्ज, बाँके	०८१-५२२९७६
७	एग्रो भेटेरिनरी कन्सर्न, विराटनगर	०२१-५२४६४८
८	बनेपा भेटेरिनरी डर्ग सप्लायर्स, बनेपा	०११-६६३४६८
९	तुलसी भेट कन्सर्न, चितवन	०५६-५२२८०८
१०	नेपाल एग्रोभेट कर्मा, बुटवल-८	०७१-५४५५२९

द्रष्टव्य: उत्पादित खोपहरूमध्ये हाललाई पि.पि.आर. तथा एन्थ्राक्स स्पोर भ्याक्सिनको बिक्री-वितरण स्टकिष मार्फत गरिएको छैन।

स्रोत: पशुसेवा विभाग, २०७७

२८. मत्स्यपालन

परिचय:

माछालाई पोखरी वा तालतलैयामा पालेर हुर्काउने प्रविधिलाई मत्स्यपालन भनिन्छ। पोखरी, ताल, तलैचा, घोत, केज, रेसवे तथा धानखेतमा केही व्यवस्थापन प्रविधिहरू अपनाई माछा पालन गर्न सकिन्छ। यस सम्बन्धी आवश्यक प्राविधिक जानकारी भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र, प्रादेशिक मत्स्य विकास केन्द्रहरू र केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र सो अन्तर्गतिका कार्यालयहरूबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ। हालसम्मको अनुसन्धान तथा अध्ययन कार्यालय नेपालमा २३२ जातका माछा पाइएको थाहा भएको छ तापनि हाल कृषक/व्यवसायीहरूले माछापालनमा प्रयोग गरिएका सात जातका विकासे माछाहरूमध्ये ३ स्वदेशी तथा ४ विदेशी जातका माछाहरू निम्नानुसार छन्:

- ❖ स्वदेशी माछाहरू: रोहु, नैनी तथा भाकुर
- ❖ विदेशी कार्प जातका माछाहरू: सिल्भर कार्प, बिगहेड कार्प, ग्रास कार्प तथा कमन कार्प
- ❖ अन्य विदेशी जातका माछाहरू: पुन्टियस, टिलापिया, पड्गासियस र रेन्बो ट्राउट।
- ❖ सौन्दर्य माछा (रडीन माछा) का जातहरू: कोई कार्प, गोल्ड फिस, गोण्ठी, सिल्भर सार्क, टाइगर ओस्कार

माछाको पौष्टिक महत्त्व:

- ❖ माछा उच्च गुणस्तरयुक्त प्रोटीन, कम चिल्लो पदार्थ र छिटो पन्चे प्राणी प्रोटीनको स्रोत हो।
- ❖ माछाको मासुमा लाइसिन (Lysine) र सल्फरयुक्त एमिनो एसिड मेथियोनिन (Methionine) जस्ता मानव

शरीरलाई आवश्यक पर्ने पौष्टिक तत्वको मात्रा धैरै भएको पाइन्छ ।

- ❖ माछाको बोसोमा ओमेगा-३ फ्याट्री एसिड र पोलि-अनसेचुरेटेड फ्याटिएसिडहरू हुने भएकाले माछा खाँदा मानव शरीरमा कोलेस्टरोल (रगतमा बोसो) को मात्रा कम गरी स्वस्थ बनाउँदछ ।
- ❖ माछामा पोलिअनस्याचुरेटेड आमेगा-३ समूहको लिनोलिक समूहको फ्याटीएसिडहरू प्रचुर मात्रामा पाइने भएकाले यी तत्त्वबाट मानिसको उच्च रक्तचाप कम गरी हृदयाघात हुनबाट जोगाउँछ ।
- ❖ माछाको मासुमा भिटामिन डि र भिटामिन ए प्रचुर मात्रामा हुन्छ ।
- ❖ माछा क्याल्सियम, फस्फोरस, म्यानेसियम, आइरन, कपर, जिंक जस्ता मिनरल्सको पनि स्रोत हो ।
- ❖ माछामा कोलेस्टरोल कम हुने भएकाले बिरामी, बच्चा, वृद्ध र सबै उमेरका मानिसले सेवन गर्न सक्छन् ।
- ❖ धैरेजसो समुद्री माछाहरूमा आयोडिन, ओमेगा-३, भिटामिन ए, फलाम पाइने हुँदा यी पौष्टिक तत्वको सहाराले अन्धोपन, एनेमिया (रगतको कमी) र गलामाँड जस्ता रोग हुनबाट बचाएर शरीर तन्दुरुस्त पार्दछ ।

व्यावसायिक मत्स्य पालन गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू:

- ❖ उपयुक्त स्थलको छनौट गरी पोखरी निर्माण गर्ने ।
- ❖ पोखरीमा १ मीटर भन्दा बढी पानीको गहिराइ कायम गर्ने ।
- ❖ प्राकृतिक आहारा निर्माणका लागि नियमित रूपमा मलखाद (प्रति कट्टा पाकेको गोबरमल १०० के.जी., युरिया ४ के.जी., डि.ए.पी. ३ के.जी. सुरुमा) को प्रयोग गर्ने ।
- ❖ ३ इन्चभन्दा ठूलो साइजको अनुपात मिलाएर ७ जातको (कमन कार्प २५%, सिल्भर कार्प ३५%, बिगहेड कार्प ५%, ग्रास कार्प ५%, रहु १०%, नैनी १५%, भाकुर ५%) मत्स्य भुरा प्रति कट्टा ३५० देखि ५०० संख्यामा स्टकिङ गर्ने ।
- ❖ मत्स्य पालन/उत्पादनमा हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न मत्स्य बीमा गर्ने ।
- ❖ पेलेट दानाको प्रयोग गर्ने ।
- ❖ पोखरीमा पानीको नियमित जाँच गरी गुणस्तर कायम राख्ने ।
- ❖ एरिएटरको प्रयोग गरी अक्सिजनको कमीबाट माछालाई बचाउने ।
- ❖ माछाको नियमित रूपमा स्वास्थ्य एवं वृद्धिदर जाँच गर्ने ।
- ❖ एकीकृत माछापालन गरी डिल्को सदुप्रयोग गर्ने ।
- ❖ बिक्री योग्य माछा बिक्री गरी पुनः मत्स्य भुगा स्टकिङ गर्ने ।
- ❖ माछापालनको उत्पादन, आम्दानी खर्चको रेकर्ड अध्यावधिक गर्ने ।

नेपालमा पालन गरिएका विकासे जातका माछाका विशेषताहरू:

१. न्यानो हावापानीमा छोटो समयमा छिटो बढ्ने ।
२. रोगव्याधि कम लाग्ने तथा कम अक्सिजनमा पनि बाँच्न सक्ने ।
३. पर्याप्त मात्रामा पोथी माछाबाट बच्चा दिन सक्ने र चाँडै परिपक्व भई प्रजनन कार्यमा प्रयोग हुन सक्ने ।
४. स्थानीय व्यक्तिहरूले रुचाउने ।
५. पोखरीमा उत्पादन हुने प्राकृतिक तथा कृत्रिम आहारा खाएर बाच्न सक्ने ।

माछा मार्ने तरिकामा प्रतिबन्ध गरिएका बुँदाहरू (जलचर संरक्षण ऐन, २०१७ मा भएका प्रावधानहरू)

क्र. स.	प्रतिबन्धित क्रियाकलाप	दण्ड जरिवाना
१	विस्फोटक पदार्थ प्रयोग गरेमा	बिगो बमोजिमको क्षतिपूर्ति र दण्ड जरिवाना हुने छ।
२	विद्युतीय प्रक्रियाबाट माछा मारेमा	
३	विषादी प्रयोग गरी माछा मारेमा	

नेपालमा पालन गरिएका माछाका जातहरूको खाने बानी र स्वभाव

माछाको जात	पानीमा चरन गर्ने तरह	माछाको खाने स्वभाव तथा प्रकृति
कमन कार्प	पानीको पिंधि र बीचमा चरन गर्छ।	सर्वभक्षी, कृत्रिम आहारा रुचाउने। यो माछा पोखरीमा उत्पादन हुने विभिन्न प्रकारका बनस्पति तथा प्राणीजन्य सूक्ष्म जीवहरू, जलाशयको पिँधमा रहेको कीरा, कुहिएका झारपात आदि खान्छ। कमन कार्पको शरीर सर्लक्क परेको मुडौल र बाटुलो हुन्छ। यो माछाले सजिलैसँग पोखरीको पानीमा फूल पारेर बच्चा निकाल्दछ। यो माछा पानीको तापक्रम ($23-31^{\circ}\text{C}$) मा राम्रोसँग फस्टाउँछ तर यस माछालाई मध्य पहाडी भेगको बेसी र उपत्यकामा पनि पालन गर्न सकिन्छ।
सिल्भर कार्प	माथिल्लो भागमा चरन गर्छ।	मुख्य आहाराको रूपमा सूक्ष्मजन्य बनस्पति जीवाणु वा हरियो लेऊ अत्यधिक रुचाउँछ। यसको गिलमा मसिमो जाली हुन्छ जसको सहायताले पानीमा भएको आहारा छानेर खाने गर्दछ। यो माछा दोस्रो वर्षमा मात्र प्रजननको लागि योग्य हुन्छ र कृत्रिम प्रविधिद्वारा प्रजनन गरिन्छ।
बिगहेड कार्प	माथिल्लो भागमा चर्ने गर्छ।	मुख्यतया प्राणीजन्य सूक्ष्म जीवाणुहरू खाने गर्दछ। यसको गिलमा सिल्भर कार्पको भन्दा अलि ठूलो प्वाल भएको जाली भएको हुनाले बनस्पतिजन्य जीवाणुका साथै प्राणीजन्य जीवाणु बढी फिल्टर गरी खान्छ।
ग्रास कार्प	पोखरीको छेउ र बीचमा चरन गर्छ।	माछा भुगाले बनस्पति र प्राणीजन्य जीवाणु खान्छ र बढौदै गएपछि पोखरीको घाँस र झारपात पनि खान्छ। साथै यस माछाले कृत्रिम दाना पनि रुचाउँछ।
रोह	पोखरीको बीचमा चरन गर्छ।	यस माछाले एक कोषिय लेउ, प्राणीजन्य जीवाणु र खासगरी सडेगलेका झारपातहरू खान्छ। यो माछा स्वादका लागि निकै नै प्रसिद्ध माछा हो। यो माछाले पोखरीमा जमेको पानीमा फूल पार्देन। यसैले यो माछालाई कृत्रिम विधिद्वारा प्रजनन गराइन्छ।
नैनी	पानीको माथिल्लो सतहमा चरन गर्छ।	यस माछाले पोखरीको पिंधमा पाइने सडेगलेका घाँसपात र कीराहरू खान्छ। यो माछाले सबै चिज खाने हुनाले यसलाई सर्वहरी भनिन्छ। यो माछाले पोखरीमा जमेको पानीमा फूल पार्देन। यसैले यो माछालाई कृत्रिम विधिद्वारा प्रजनन गराइन्छ।

माछाको जात	पानीमा चरन गर्ने तरह	माछाको खाने स्वभाव तथा प्रकृति
भाकुर	पानीको सबै तहमा बस्छ ।	यस माछाले पोखरीको सतह नजिक पाइने प्राणीजन्य जीवाणुहरू खाने गर्दछ । यो माछाले पोखरीमा जमेको पानीमा फूल पार्देन । यसैले यो माछालाई कृत्रिम विधिद्वारा प्रजनन गराइन्छ ।
टिलापिया	पानीको सबै तहमा बस्छ ।	यो सर्वहारी माछा भएतापनि यसले सूक्ष्म जीवहरू र अरूप माछाको भुग्न खान पनि निकै मन पराउँछ । तर यसले दाना पनि निकै मन पराउँछ । केही मात्रामा प्राणीजन्य जीवाणुहरू पनि उपभोग गर्दछ । यो माछा अन्य कार्प माछाहरू जस्तै पानीको तापक्रम ($20\text{--}32$)°C मा पालन गर्न सकिन्छ ।
माँगुर	पानीको सबै तहमा बस्छ ।	मांसाहारी माछा हो तर यसलाई कृत्रिम दाना दिएर पनि पालन गर्न सकिन्छ । यो माछा अन्य कार्प माछाहरू जस्तै पानीको तापक्रम ($20\text{--}32$)°C मा पालन गर्न सकिन्छ । यस माछाले हावाबाट समेत श्वास फेर्ने सम्मे हुँदा यस माछालाई स-साना खालडाहरूमा पालन गर्न सकिन्छ ।
रेन्बो ट्राउट	पानीको सबै तहमा बस्छ ।	मांसाहारी माछा हो । यसले ढाढ नभएको प्राणी जन्य जीवाणुको र ससाना कीराहरू, माछाहरू आहाराको रूपमा उपभोग गर्दछ । यो माछा पानीको तापक्रम ($10\text{--}10$)°C मा पालन गर्न सकिन्छ ।
सहर	सतह र पोखरीको पीँध्यमा बस्ने गर्दछ ।	यो माछा सर्वभक्षी प्रकारको स्थानीय जातको माछा हो । यो माछालाई कार्प माछाहरूलाई जस्तै पानीको तापक्रम ($20\text{--}30$)°C मा पालन गर्न सकिन्छ तर यसलाई कार्प माछालाई भन्दा अलि सफा पानी हुनु जरुरी छ ।
पड्गासियस	सतह र पोखरीको बीच भागमा बस्ने गर्दछ ।	यो माछा मांसाहारी माछा हो तर ठूलो हुँदै गए पश्चात् अवसरवादी स्वभाव जस्तो हुन्छ र अन्य आहारा पनि खान्छ । यो माछालाई नेपालमा एकल जातीय माछा पालन प्रविधिमा पालन गरेको छ । यो माछाले कार्प माछाहरू चिसो सहन नसक्ने हुँदा जाडेयाममा चिसोबाट बचाउन विशेष ध्यान दिनुपर्दछ ।

पड्गासियस माछापालन प्रविधि

पड्गासियस माछा (Pangasius hypophthalmus) ताजा पानीमा हुर्क्ने, छिटो बढ्ने र बढी तोलको हुने भएकाले यो माछाको उत्पादन महत्वपूर्ण रहेको छ । अरू कार्प जातका माछालाई जस्तै पड्गासियस जातको माछालाई पनि पोखरीमा दाना आहारा खुवाएर पालन गर्न सकिन्छ । यो जातको माछा एक जातीय प्रविधिबाट (Monoculture) पालन गर्ने गरिएको छ । यो माछा भियतनाम र इंडोनेसियाको बिचमा पर्ने मेकन नदीको (Mekong river) स्थानीय जाति हो । पड्गासियस माछाका अन्य प्रजातिहरू जस्तै - Sutchi, river catfish र Bagrid catfish पनि पाल्ने गरिएको छ ।

पड्गासियस माछापालन गर्दा निम्न प्रविधिहरू अपनाएर गर्न सकिन्छ:

१. पानीको भरपर्दो स्रोत

३. पोखरीको साइजः— सामान्यतया ५—८ कडा

२. बाढी नआउने तथा चोरी नहुने ठाउँ

४. पोखरीको गहिराइः— १.५ मीटर

५. पानी सुकाउने:- माछा भुगा पोखरीमा छाड्नु अगाडि	८. भुगा बाँच्ने दर:- ८५%
१ – ३ हस्तासम्म पानी सुकाउने।	९. पालन अवधि:- ६ महिना
६. चूनाको प्रयोग:- ५०० – १००० किलो ग्राम/हेक्टर	१०. माछा बिक्री साइज़:- १ किलोग्राम
७. भुगा छोड्ने दर:- ५ गोटा प्रति वर्गमिटर	११. FCR:- १.५ – १

एक लिङ्गीय टिलापिया माछापालन प्रविधि

टिलापिया माछाको उत्पत्ति अफ्रिका र मध्यपूर्वमा भएको हो। टिलापिया माछाका प्रजातिहरु करिब ७० वटा रहेका छन्। ती मध्ये नौ प्रजातिका टिलापिया माछाहरूलाई पालन गर्ने गरिएको छ। जसमध्ये नाइल टिलापिया, मोजाम्बिक टिलापिया र ब्लु टिलापिया मुख्य रूपमा पालन गरिन्छ।

टिलापिया माछापालन गर्दा निम्न प्रविधिहरू अपनाएर गर्न सकिन्छ।

१. मल र साधारण प्रयोग विधि
 - भुगा – ५००० – २०००० गोटा/हेक्टर
 - उत्पादन – २००० – ८०००० किलोग्राम/हेक्टर
२. दाना, मल र आपत्कालीन एंटर प्रयोग प्रविधि
 - भुगा – १०००० – ३०००० गोटा /हेक्टर
 - उत्पादन – ५००० – १०००० किलोग्राम/हेक्टर
३. पूर्ण सन्तुलित दाना र एंटर प्रयोग प्रविधि
 - भुगा १०००० – ३०००० गोटा /हेक्टर
 - उत्पादन – ८००० – १५००० किलोग्राम/हेक्टर
४. लगातार एंटर र आंशिक पानी केन्द्र प्रविधि
 - भुगा – ५०००० – १००००० गोटा /हेक्टर
 - उत्पादन – २०००० – १००००० किलोग्राम/हेक्टर
५. बगिरहेको पानीमा टिलापिया पालन प्रविधि
 - भुगा – ७०००० – २००००० गोटा/हेक्टर
 - उत्पादन – ७००००० – २०००००० किलोग्राम/हे
६. दाना खुवाएर पिंजडामा पालन प्रविधि
 - भुगा – ६०० गोटा /घनमिटर
 - उत्पादन – ५०–३०० किलोग्राम/घनमिटर

रेन्बो ट्राउट माछा (*Oncorhynchus mykiss*) पालन प्रविधि

रेन्बो ट्राउट चिसो र सफा पानीमा हुक्ने ज्यादै मिठो मांसाहारी विदेशी माछा हो। यो माछा १–२१ डि.से. सम्मको तापक्रममा जीवित रहन्छ। तर राम्रो वृद्धिको लागि भने १५–१८ डि.से. पानीको तापक्रम र ७ मि.ग्रा.लिटर भन्दा बढी अक्सिजन चाहिन्छ। पानीको तापक्रम सरदर १० डि.से. भन्दा चिसो हुने स्थानमा यो माछा ढिलो बढूछ र त्यस्तो स्थानमा व्यावसायिक रूपमा पाल्न फाइदाजनक हुँदैन। मांसाहारी भए तापनि यो माछालाई उच्च प्रोटिनयुक्त दाना खुवाएर पाल्न सकिन्छ। ट्राउट पालनका लागि पानीको पि.ए.च. ६.५–८.५ र अक्सिजन ८ मि.ग्रा./लिटर रहेको

પાનીમા ઉપયુક્ત માનિન્છ | ટ્રાઉટ માછા દુર્ઝ કિસિમલે પાલન ગરિન્છ |

ક) આંશિક પ્રણાલી

ખ) પૂર્ણ પ્રણાલી

પહિલો પ્રણાલી અન્તર્ગત સ-સાના ભુરાલાઈ બજાર બિક્રી યોગ્ય સાઇઝસમ્મ હુકાર્ફિન્ચ ભને દોસોમા પ્રજનનદેખિ લિએ ટૂલો માછાસમ્મ હુકાર્ફિન્ચ |

ટ્રાઉટ માછા પાલનકો લાગિ ભુરા હુકાર્ફિન્ચ ટયાડ્ક, ટૂલો માછા પોખરી, બિક્રી યોગ્ય માછા રાખ્ને પોખરી એવ દાના રાખ્ને બ્યાન્ડાર આદિકો આવશ્યકતા પર્દછ | સાધારણતયા સાનો ભુરા હુકાર્ફિન્ચ પોખરીકો સાઇઝ ૧૦ – ૧૫ વર્ગ મિટર ર બિક્રી યોગ્ય માછા રાખ્ને પોખરીકો સાઇઝ ૫૦ – ૧૫૦ વર્ગ મિટર હુન્છ | ટૂલો માછા હુકાર્ફિન્ચ ર બિક્રી યોગ્ય માછા રાખ્ને પોખરીહરૂ ૨ કિસિમબાટ બનાઉન સકિન્છ |

(ક) રેખાત્મક/લહરે

(ખ) સમાનાન્તર |

ભિરાલો જગા ર પાનીકો સ્નોત કમ ભએકો ઠાઉંમા લહરે કિસિમકો પોખરી બનાઉન રામ્રો હુન્છ | યસ્તો કિસિમકા પોખરીમા માથિલ્લો પોખરીહરૂમા પ્રયોગ ભિસ્કેકો પાની પુન: તલ્લા પોખરીહરૂમા પ્રયોગ ગર્ને સકિન્છ | રામ્રો પાનીકો સ્નોત ભએકો ઠાઉંમા સમાનાન્તર કિસિમકો પોખરી બનાઉન ઉપયુક્ત હુન્છ | યસ્તો પોખરીહરૂમા એક પટક પ્રયોગ ભિસ્કેકો પાનીલાઈ પુન: પ્રયોગ ગર્નિદૈન | જલાશયમા માછાકો ઘનત્વ કતિ રાખ્ને ભન્ને કુરા પાનીકો પ્રવાહ, આયતન ર ગુણમા નિર્ભર હુન્છ | પાનીકો પ્રવાહ ધેરે છિટો ભએમા માછાકો વૃદ્ધિ રામ્રો હુંદૈન | અકોન્ટિર પાનીકો પ્રવાહ કમ ભએમા પોખરીકો પિંદમા ધેરે ફોહર જમ્ન ગર્ડ અક્વિસિઝન ન્યૂન હુંદૈ જાન્છ | ત્યસકારણ રેસવેકો પિંદકો ઢલોટ ૧-૨% (કરિબ ૨૦ મિ. લામો રેસવેકો માથિ ર તાલકો પિંદ ૨૦ સે.મિ.કો ફરક) હુનુપર્દછ | યો માછા પાલનકો લાગિ ગરા ગરા ભએકો ઠાઉં ઉપયુક્ત હુન્છ કિનભને યસ્તો ઠાઉંમા માથિલ્લો રેસવેબાટ તલ્લો રેસવેમા પાની પઠાઉંદા ઘુલિત અક્વિસિઝન બદ્દન જાન્છ |

ભુરાકો વ્યવાસ્થાપન ર ઉત્પાદન

કરિબ ૧ ગ્રામ સાઇઝકા સાનો ભુરા (૭ રૂપેંયા પ્રતિ ગોટા) ૫ -૧૦ હજાર પ્રતિ વર્ગ મિ. પાનીકો દરલે ૩૫-૪૦% પ્રોટિન્યુક્ત દાના શરીરિક તૌલકો ૬-૭ % કા દરલે ખુવાએર ૨-૩ માહિના પાલી ઉત્પાદન પોખરીમા સાનુર્પર્દછ | યસ જાતકો માછામા ટુલાલે સાનોલાઈ ટોકને વા ખાઇદિને સમસ્યા હુને હુંદા સમય-સમયમા ગ્રેડિંગ ગરી સાના ટુલા છુટ્યાઉનુપર્દછ | યસ માછાકો ઉત્પાદનકા લાગિ ૫ ગ્રામ સાઇઝકા ભુરા ૧૦૦ વટા પ્રતિ વર્ગ મિ. પાનીકો દરલે ૩૦-૩૫% પ્રોટિન્યુક્ત દાના શરીરિક તૌલ ર પાનીકો તાપક્રમ હેરી શરીરિક તૌલકો ૧-૫ % કા દરલે ખુવાએર ૧૦ માહિનાસમ્મ પાલ્વા કરિબ ૨૦૦-૩૦૦ ગ્રામકા માછા ૧૫-૨૦ કે.જી. પ્રતિ વર્ગ મિ. ઉત્પાદન લિન સકિન્છ | યસ માછાલાઈ દાના ખુવાઉદા તાપક્રમ, ઘુલિત અક્વિસિઝન ર સાઈઝલાઈ આધાર માનું જરૂરી છે |

माछामा लाग्ने रोगहरू र नियन्त्रणको उपायहरू

दुशीजन्य रोगहरू (Fungal diseases)

क्र. सं.	रोगहरू(Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरू (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
१	वाटर मोल्ड/ सप्रोलेमियासिस (Water mould or Saprolegniasis)	<i>Saprolegnia parasitica</i>	<ul style="list-style-type: none"> रोगी माछाको छाला, पखेटा, मुख तथा गिल्समा कपास जस्तो सेतो र हल्का खैरो सेतो धब्बाहरू देखिनु। 	<ul style="list-style-type: none"> रोगी माछालाई ०.३ % को झोलमा अथवा १:२००० को कपर सल्फेटको झोल अथवा १:१००० पोटासियम परम्यामेटको झोलमा ५ देखि १० मिनेट सम्म डुबाउने।
२	गिल कुहिने रोग वा ब्रान्कियोमायसिस (Gill rot or Branchiomycosis)	<i>Branchiomyces sanguinis</i>	<ul style="list-style-type: none"> माछाको गिल्समा रातो (Red flecking) देखिनु जुन चाहिँ पछि गए खैरो सेतो रडमा परिणत हुन्छ। 	<ul style="list-style-type: none"> रोगी माछालाई ३ देखि ५ % को नुन पानीको झोलमा अथवा ५ पि. पि.एम. को पोटासियम परम्यामेटको झोलमा ५ देखि १० मिनेटसम्म डुबाउने। मालाकाइट ग्रीन १ ग्राम/५ देखि १० घनमिटर वा ०.५ पि.पि.एम. का दरले पोखरीको उपचार गर्ने।
३	ई.यु.एस. रोग (Epizootic Ulcerative Syndrome disease)	<i>Aphanomyces Invadans</i>	<ul style="list-style-type: none"> यस रोगको मुख्य लक्षण सुरुको अवस्थामा शरीरको विभिन्न भागहरूमा स-साना सेता/राता थोप्लाहरू देखा पर्दछन्। पछि संक्रमण बढ्दै जाँदा कत्त्वा र गहिरो घाउको रूपमा परिणत हुने, घाउबाट पिप जस्तो पदार्थ निस्कने, पुच्छर र मासु गए हड्डी देखिँदा समेत माछा पौङ्गिरहने, आँखा फुल्ने, सुस्त हुने र अन्त्यमा मर्ने गर्दछ। 	<ul style="list-style-type: none"> पोखरीमा स्थानीय जड्गली माछाहरूलाई जालीको प्रयोग गरी प्रवेश रोक्ने। घर पोले चून ५०० के.जी. प्रति हेक्टरका दरले संक्रमणको अवस्था हेरी ७ दिनको फरकमा ३ पटक सम्म हाल्ने। पोटासियम परम्यामेट ०.२५-२ वा मालाकाइट ग्रीन ०.१५ वा ब्लीचि पाउडर ५० पि.पि.एम. का दरले प्रयोग गर्ने।

પરજીવીજન્ય રોગહરક (Parasitic diseases)

નિયત્ત્વા (Control)			
	રોગહરક (Diseases)	કાર્યક્રમ (Organism)	લક્ષણાહર (Symptoms)
૧	સરોથોસ્પ્ટ રોગ (White Spot disease/Ich disease)	<i>Ichthyophthirius multifiliis</i>	<ul style="list-style-type: none"> સરોથોસ્પ્ટાહરક ગોળાકાર રં ચારેતિર રોં જસ્તો સિલિયાલે ડાકોકો હુંઠું। યસલે વિશાષ ગેર ગિલસ રં છાલા મણિ અસર ગર્ને હુંદા ગિલસ રં શરિરમા ધેરે સંખ્યામાં સરોથોસ્પ્ટાહરક દંખાપઢીનું। યસકો જિડુમા સાતોર ડુલો ગરી ૨ ઓટા ન્યુકિલિસ ઘોડાકો ટાપ (horse shoe shaped) વા અંગેજી U આકારકો હુંઠું। માછા છેયાતાને, પાનિકો મુહાનમા જમ્મા હુને, ધર્ષણ ગર્ને। ચિલ્નો (mucus) ફાલને, ખાન છોડીને। માછા સુસ્ત હુને, છાલાકો રક્હ હરીયો હુંદે જાને, ડાડ ર જિડુ પાતલો હુંનું, ઠાડે તાડુંમા સાંને ઘાઉ રં શરીર ખરિ સરોથોસ્પ્ટાહરક દંખાપઢીનું।
૨	ટ્રાઇકોડિનોસિસ (Trichodinosis)	<i>Trichodina sps.</i>	<ul style="list-style-type: none"> યસલાઈ નાણ્ણો ઔંખાલે દેખન સર્કિંદૈન। યસલે અન્ય ભાગ ભાન્યા કાને પત્રમા બદ્દી અસર ગર્ને હુંદા સેટો સ્લેસમા (Slime) દેખાપઢી। સંક્રમણ બદ્દૈ જાદા માછા ભૂરા છટપટાઈ મર્ને ગર્દિનું।

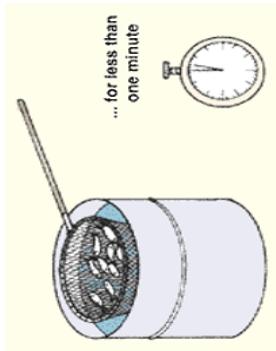
क्र. सं.	रोगहस्त स. (Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरू (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
३	हीरलिंगरेग (Whirling disease)	<i>Myxosoma cerebralis</i>	<ul style="list-style-type: none"> छाला कालो हुन् माछाफनफनी पाणीमा धूम्हू गिल्स ए पूच्चरेमा दाग देखिन्न र माछाको मृत्यु हुन्। 	<ul style="list-style-type: none"> खासे उच्चवार नम्बएकाले रोगी माछालाई सुरक्षित साथ दिक्की गाईने। १
४	गाइरोडेकटाइ-लोप्रिस (Gyrodactylus-losis)	<i>Gyrodactylus elegans</i>	<ul style="list-style-type: none"> यसको संक्रमण माछाको छाला तथा परेटामा हुने हुँदा यसलाई Skin flukes पनि भनिन्छ रोगिमाछको जिउमा चिल्लो प्रादारको मात्र कम भइ माछा फुसो हुन्को साथै पोखरिको सतहमा तैरिरहने र काने पत्रमा बढी ध्युक्स जम्मा हुने। 	<ul style="list-style-type: none"> रोगी माछालाई १-२% प्रतिशत नुन पानिको झोलमा ३-५ मिनेट सम्म डुबाउने। फर्मालिन २०४०० पि.पि.एम का दरले पोखरिमा छैने। विल्नर (Clinar) ०.०३ पि.पि.एम. का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरिमा छैने।
५	डेक्टाइलोगाइ-रोसिस (Dactylogy-rosis)	<i>Dactylogy-rus vastator</i>	<ul style="list-style-type: none"> यसको संक्रमण खास गरि माछाको गिल्समा हुने हुँदा यसलाई Gill flukes पनि भनिन्छ रोगी माछाको जिउमा चिल्लो प्रादार्थ(mucus)को मात्र कम भइ माछा फुसो हुन्को साथै पोखरिको सतहमा तैरिरहने र काने पत्रमा बढी ध्युक्स जम्मा हुने। माछा छपटाउने तथा घसिने समेत हुनुप्रवारम्भ। 	<ul style="list-style-type: none"> फर्मालिन २५४०० पि.पि.एम. का दरले पोखरिमा छैने। विल्नर(Clinar) ०.०३ पि.पि.एम. का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरिमा छैने। रोगिमाछालाई १-२% नुन-पानिको झोलमा ३-५ मिनेट सम्म डुबाउने। डुयारिलिन(Duroclean) २५-३० ग्राम/१०० के.जी. दानामा प्रिसाई ३ दिन लगातार खुवाउने र चौथो दिन बन्द गरीपुन: २ दिन खुवाउन।
६	आण्गुलोसिस/ माछाको जुमा (Argulosis)	<i>Argulus foliaceus</i>	<ul style="list-style-type: none"> संक्रमित माछा तीव्र गतिमा पैडिने, डफिने, कडा वस्तुमा घसिने तथा कल्पा झोरेको हुनसक्ने माछाको शरिमा नियालेर हेदा जुमा बिस्तारै हिँडिरहको देखिन्छ शरिरबाट चिल्लो प्रादार्थ (mucus) अत्यधिक शाव हुने शरिमा रातो थोल्ला भइ थाउ समेत भएको देखिन्छ। 	<ul style="list-style-type: none"> ५% नुन-पानिको झोलमा ५-१० मिनेट सम्म गेपी माछालाई डुबाउने। फर्मालिन ५-२५ पि.पि.एम. का दरले पोखरिमा छैने। मालाकाइट्रीन ०.२५ पि.पि.एम. का दरले पोखरिमा छैने। विल्नर (Clinar) ०.०३ पि.पि.एम. का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरिमा छैने। डुयारिलिन (Duroclean) २५-३० ग्राम/१०० के.जी. दानामा प्रिसाई ३ दिन लगातार खुवाउने र चौथो दिन बन्द गर्न बन्द।

ક્ર. સ.	રોગહર્સ (Diseases)	Causative Organism	લક્ષણહર્સ (Symptoms)	નિયત્રણ (Control)
૭	લર્નિઓસિસ/ અંકુરેજન્કા (Lernaeosis/ Anchor worm)	<i>Lernaea cyprinacea</i>	<ul style="list-style-type: none"> અંકુરેમાળાઈ માછાની શરીર ભિન્ન પસાએ રાત ચુંને ભાંકોલે જિડામા ઘાઉ ખાટિંગ દેખાપણી! સંક્રમિતમાછા સુન્દર હુંને, છેલે છેલ્લા આઇ કડા વસ્તુમા જિડ ઘાસિને તથા પાણિમા ઉફિને ગર્છે! માનેમાછાની ટાઈકોમા ઝુફ્ફિનું પુયો ભને માછા ફન્ફની ધ્યેર મર્છી! 	<p>ગરી પુનઃ ૨ દિન ખુવાઉંને </p> <ul style="list-style-type: none"> યમકો ખાંસે side effect છેના ૧-૨% નુન-પાનીની ઘોલના માછાલાઈ ૨-૩ મિનેટ સમય ડુબાઉંને કિલિનર (Clinar) ૦.૦ ૩ પિ.પિ.એમ.કા દરલે ૧૦ દિનનો ફરકમા ૨ પટક પોખરીમા છર્ણે ડુરોક્લિન (Duroclean) ૨૫-૩૦ ગ્રામ/૧૦૦ કે.ગ્રા. દાનામા મિસાઈ ૩ દિન લાતાત ખુબાઉંને રંચોચો દિન બન્દ ગારી પુનઃ ૨ દિન ખુવાઉંને

જીવાણુબાટ લાને રોગહર્સ (Bacterial diseases)

ક્ર. સ.	રોગહર્સ (Diseases)	Causative Organism	લક્ષણહર્સ (Symptoms)	નિયત્રણ (Control)
૧	ફુંકુલોસિસ (Furunculosis)	<i>Aeromonas salmonicida</i>	<ul style="list-style-type: none"> ચિસોપાનિની માછાલાઈ અન્યધિક લાને રોગ હો છાલા રમસ્યુમા ફોકાહુક દેખિનું ર ફોકાહું ધાઉમા પરીણત હુંનું છાલા રમ્યા વરિયરી રાત આંદે થાડ દેખિનું શરીરકો રંગઢા ર ગિલ્સકો રંગ ફિકફા હુંનું પેટભિન્ન રાત મિસિએકો સ્થુકસ જમ્મા હુંનું 	<ul style="list-style-type: none"> માછાની ફૂલાઈ આયોડિનલે ૧૦૦૦ પ્રથાલ પ્રતિ લિટર પાનીમા મિસાઈ ૧૦ મિનેટસમ્મ માછાલાઈ ડુબાઉંને Oxytetracycline (OTC) ૬૦ એ.ગ્રી.કે.ગ્રા. દાનામા મિસાઈ ૧૦ દિનસમ્મ ત્યાહી દાના માત્ર ખુવાઉંને
૨	કોલુનારિસ (Columnaris)	<i>Flexibacter columnaris</i>	<ul style="list-style-type: none"> મખવરિપાર કલ્લા તથા ફેટોમા સેતો દાગ દેખિનું વિશેળણી માછાની પુંઝા (Caudal fin) કુહિનું 	<ul style="list-style-type: none"> Oxytetracycline (OTC) ૫૦-૧૦૦ એ.ગ્રી. પ્રતિ કે.ગ્રા. માછા પ્રતિ દિનની દરલે ૧૦ દિનસમ્મ ખુબાઉંને પોખરીલાઈ કપરસલેક્ટ ૦.૫ એ.ગ્રી. પ્રતિ લિટરકા દરલે ઉપचાર ગર્ણે ગરી માછાલાઈ ૦.૦૮૫ પ્રતિશત Acriflavin કો ઝોલના ડુબાઉંને

क्र. स.	रोगाहन (Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरू (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
३	इन्सी (Dropsey)	<i>Pseudomonas punctata</i>	<ul style="list-style-type: none"> पेट फुल्ने, कर्ल्वा ठाडो हुन् आँखा बाहिर आउनु मलद्वारा रातो हुन र सुनिनु 	<ul style="list-style-type: none"> पोखरी मर्केसम्म चाँडि खाली गर्ने र सबै माछा हटाउने पोखरी सुक्रेर पोखरीमा चुना हाल्ने रेपी माछालाई $KMnO_4$ २ एम. जी. प्रति लिटर पानीमा २ मिनेटसम्म डुबाउने। <p>► Oxytetracyclin (OTC) ९ ग्राम प्रति के.जी वानामा मिशाइ २.० दिनसम्म खुवाउने।</p>
४	विब्रियोसिस (Vibriosis)	<i>Vibrio anguillarum</i>	<ul style="list-style-type: none"> यो रोग विशेष गरेर समदूरी माछामा केही मात्रामा fresh water fish मा देखिन्छ। छातामा ठुला र चम्किला घाउ हुन। गिल्सलाई हल्का चिच्दा रात आउने। आन्द्रमा घाउ हुन र सुनिनु आँखा सेतो हुन। 	<ul style="list-style-type: none"> रेपी माछालाई ३० एम. एल. प्रति लिटर पानीमा २० दिनसम्म डुबाउने। Furazolidone 100 mg प्रति के.जी. माछाको दरते ६ दिन सम्म खुवाउने। <p>► विभिन्न एन्टिबायोटिकहरू जस्तै Doxycycline Hydclate १-५ g. प्रति के.जी. माछाको दरते १० दिन सम्म खुवाउने।</p>
५	पखेता तथा पुच्छ कुहिने रोग (Tail & Fin rot)	<i>Pseudomonas sps.</i>	<p>► पखेता र पुच्छको बाहिरी भाग सेतो हुने।</p> <p>► पखेता र पुच्छको आधा भाग कुहिने।</p>	<p>► विभिन्न एन्टिबायोटिकहरू जस्तै Doxycycline Hydclate १-५ g. प्रति के.जी. माछाको दरते १० दिन सम्म खुवाउने।</p>

मालाचाओट ग्रीनको ०.५ पि.सि.एम. को झोल १०० लि. पानीमा कर्सी बनाउन सकिन्छ ?

$$= 0.5 \text{ पि.सि.एम.} = 0.5 \text{ मिलिलिटर प्रति लिटर} = 0.5 \times १००००० \text{ ग्राम प्रति लिटर} = ०.०००५ \text{ ग्राम प्रति लिटर}$$

$$\text{त्वसेते } १०० \text{ लि. पानीका लागि } 0.0005 \times १०० = 0.05 \text{ ग्राम मालाचाओट प्रीन आवश्यकता पर्दछ।}$$

सघन माछापालन (कार्प जात) माछाका लागि अनुमानित उत्पादन खर्च (एक हेक्टर)

कार्य विवरण	एकाइ	परिमाण	दर	रकम रु.
क) पुँजीगत खर्च				
जलाशयको हास कट्ठी	रकम रु.	८०००००	१० %	८००००
एरेटर हास कट्ठी २ गोटा	रकम रु.	१५००००	१० %	१५०००
पानी ताने मोटर हास कट्ठी १ थान	रकम रु.	४००००	१० %	४०००
बोरिङ हास कट्ठी १ थान	रकम रु.	१५००००	१० %	१५०००
पुँजीगत जम्मा खर्च		११४००००		११४००००
ख) सञ्चालन खर्च				
पोखरी सरसफाई	वार्षिक	एकमुष्टि		१००००
चून	के.जी.	५००	२५	१२५००
डि.ए.पि. मल	के.जी.	७००	५०	३५०००
युरिया	के.जी.	१०००	२५	२५०००
विद्युत् खर्च	घण्टा	२०००	१२	२४०००
माछा भुरा	गोटा	१५०००	१	१५०००
ज्यामी सुरक्षा तलब	महिना	१२	१००००	१२००००
प्राङ्गणिक मल	के.जी.	६०००	३	१८०००
डि.ए.पि.	के.जी.	६००	६०	३६०००
युरिया	के.जी.	८४०	५०	४२०००
पेलेट दाना	के.जी.	७०००	६०	४२००००
औषधी खर्च	रकम रु.			१००००
वार्षिक व्याज	रकम रु.	२०९३५००	१०%	२०९३५००
जम्मा सञ्चालन खर्च				८९८८५०
कुल जम्मा खर्च				१०९२८५०
ग) आमदानी		६०००	२००	१२,००,०००
माछा उत्पादन विक्री	के.जी.	७०००	२१५	१५०५०००
खुद नाफा	वार्षिक			४९२१५०
माछा उत्पादन खर्च प्रति के.जी.				१४४.६९
प्रति के.जी. माछा उत्पादनमा नाफा				७०.३१

પોખરીમા મત્તુધાલન વ્યવસ્થાપનમા ધ્યાન દિનપરે કેણી થય મહત્વપૂર્ણ પદ્ધતિ

સમરસાહિક				સમાધાનકાળ ઉપાયહન્ક			
ક્ર.સ							
૧	અભિસરનકો કર્મી: બિહાન ચામ ઊડાઉનું અધિ પોખરીક માછા પાનિકો સતહમા આઈ ચાક ચાક ગરેકો દેખિછું પોખરીમા બઢી ઝાપાત વા છાહરી વા બદલી ભાંકો સમયમા વા બઢી મટરખાડ વા બઢી સંભ્વામા માછાલાગાયત અચ્ય જલચર ભાંકો અભિસરન ચા બઢી મટરખાડ વા અભિસરન પાનિમા ઘણત અભિસરનકો માત્રા કમ હુંસે સમયમા પાનિકો સતહમા આનુભૂતિક હિસાબલે અચ્ય ઝાનમા ભન્દા બઢી અભિસરન બચિલત પાની ઊપલબ્ધ હુંસે ભાંકોટે વસ્તો સમયમા માછાલે સતહમા આઈ છિટો છિટો મુંકે: સાધારણતા બલોટે માટોમા પોખરી નિર્માં ગાંદું હેદાન। પિંડમા બાંલવાકો માત્રામ બઢી ભાંકો પોખરી પાની છિટો સુલભ ર વારાબાર પાની થન્યપર્દું। યસરી થન્યિને પાની કમ મળિલો હુંસે ભાંકાલે પોખરીમા રહેકા માછાકો વૃદ્ધિમા કર્મી આંદું।	<ul style="list-style-type: none"> પોખરીમા તત્કાલ બાહિબાટ પાની થથિદિને પણપણ સેટ લગાએ પાની તાનેર ફોલેણા બનાઈ સોહેરી પોખરીમા ખમાલને પાની નથમિલેન ગરી પોખરીમા માનિસ પસે પાની ચલાઉને વા પોંડી ખેલ્ને પરિએટા (પાની ચલાઉને મેશિન) કો પ્રયોગ ગંને અપરાહન ધામ લાગિસેકેપણી જાલ હાલી નિકાલને કેહી સમયકા લાગી પોખરીમા માછાલાઈ દાના ર મળ ખાદ નરીને 					
૨	પોખરીમા પાની છિટો સુલભે: સાધારણતા બલોટે માટોમા પોખરી નિર્માં ગાંદું હેદાન। પિંડમા બાંલવાકો માત્રામ બઢી ભાંકો પોખરી પાની છિટો સુલભ ર વારાબાર પાની થન્યપર્દું। યસરી થન્યિને પાની કમ મળિલો હુંસે ભાંકાલે પોખરીમા રહેકા માછાકો વૃદ્ધિમા કર્મી આંદું।	<ul style="list-style-type: none"> બાહિબાટ કર્માણા ૧ ફિટ વિષ્ટ્યાલો માટો પિંડમા થને પ્રતેક વર્ષ બલોટે પોખરીકો પિંડમા પ્રશ્નસ્ત ગોબર મલ, ઝારપાત પાલ, વાન્ય પ્રાઙ્ગનાિક પદાર્થ હાલે ગનાલે ક્રમશ: કર્મ ચુહિને હુંસુ પિંડમા પ્લાટિક વિભયાઉને 					
જાતઅનુસાર માછાકા ભૂરાહંદું ઊપલબ્ધ હુંસે સમય ર સોલહસુ							
ક્ર. માછાકો કિસિમ	ભૂરા પાણુંને સમય	સાકારી સોલ કેન્દ્રહસુ	સાકારી સોલ કેન્દ્રહસુ	સિન્જી ક્ષેત્રકા સોલ કેન્દ્રહસુ	સિન્જી ક્ષેત્રકા સોલ કેન્દ્રહસુ	સિન્જી ક્રિડર્સલિમિટેડ ટંકિસિનુચારી મોરડ ચૌધીરી મસ્ત્ય હ્યાચરી, ફૂલકાકાર્ટી-૬, સિરાહા, મુખિયા, શાન્તિ, મિશ્રા, કાજાલ, ગિરીજા મસ્ત્ય હ્યાચરી, જનકપુર	સિન્જી ક્રિડર્સલિમિટેડ, ટંકિસિનુચારી, મોરડ ચૌધીરી મસ્ત્ય હ્યાચરી, મેતિસ્પ- ૨, વારા, ચંદ્રીકા મસ્ત્ય પાલન ફાર્મ, રામપુર ટોકાની, બારા, પટેલ મસ્ત્ય હ્યાચરી, પાલી, નવલપારસી, માંડળ મસ્ત્ય હ્યાચરી, ભૈરહાલ વા ર ગણેશ મસ્ત્ય હ્યાચરી, તોલિહલવા
૧	કમન કાર્પ	ફાગન-વૈશાખ	પ્રાદેશિક મસ્ત્ય વિકાસ કેન્દ્રહસુ:	લાઠાન, ફટેપુર, ભંડડાર કુલેખાની	સંદીઘ મસ્ત્ય વિકાસ કાયાલિયાહસ:	જનકપુર	ટાંકર મસ્ત્ય હ્યાચરી, જલશા, પદમ વિશ્વાસ મસ્ત્ય હ્યાચરી, મેતિસ્પ- ૨, વારા, ચંદ્રીકા મસ્ત્ય પાલન ફાર્મ, રામપુર ટોકાની, બારા, પટેલ મસ્ત્ય હ્યાચરી, પાલી, નવલપારસી, માંડળ મસ્ત્ય હ્યાચરી, ભૈરહાલ વા ર ગણેશ મસ્ત્ય હ્યાચરી, તોલિહલવા
૨	ગ્રાસ કાર્પ	ચૈત્ર-જેટ્					
૩	સિલભર કાર્પ	વૈશાખ-આષાદ					
૪	વિગહેડ કાર્પ	વૈશાખ-આષાદ					
૫	રૂહ	આષાદ-ભાડ					
૬	નૈરી						
૭	ભાવર	આષાદ-ભાડ					
૮	દ્રાઉટ માછા ભૂસા	ફાગન-ચૈત્ર	મસ્ત્ય અનુસાનન કેન્દ્ર સુવા તથા	પ્રાઇમેટ ફાન્ફાલ			

माछा भुराको दररेट

फ्राई भुरा	- २५ पैसा/गोटा	सौन्दर्य माछा (कोई कार्प) - ५ रुपैयाँ/गोटा
फिंगरलिङ्ड	- ७५ पैसा/गोटा	ट्राउट भुरा - ७ रुपैयाँ/गोटा
एडभान्स फिंगरलिङ्ड	- १.५० रुपैयाँ/गोटा	

कार्प माछा पालनका लागि पानीको उपयुक्त गुणस्तर

गुणहरू	वाञ्छित स्तर
क) भौतिक गुणहरू	
१. पानीको गहिराइ	१.५ मिटर
२. पानीको रङ्ग	हरियो
३. पारदर्शिता	२०-४० से.मि.
४. प्रकाश क्षेत्र	४०-८० से.मि.
५. तापक्रम	१८-३२ डि.से.
ख) रासायनिक गुणहरू	
१. घुलित अक्सिजन	५ पि.पि.एम. भन्दा बढी
२. घुलित कार्बनडाईअक्साइड	२० पि.पि.एम. भन्दा बढी
३. पि.एच.	७-९
४. सम्पूर्ण क्षारीयता	५०-२०० पि.पि.एम.
५. सम्पूर्ण कडापन	५०-२०० पि.पि.एम.
६. अमोनिया	०.२ पि.पि.एम. भन्दा कम
ग) जैविक गुणहरू	
१. ठुला जलीय वनस्पति	अनुपस्थित
२. फाइटोप्लाटन	बाहुल्यता
३. जुप्लाटन	ठीकै मात्रा
४. हिलो/लेदो	३० से.मि. भन्दा कम

सेची डिक्सको प्रयोगबाट मलखादको व्यवस्थापन

	Secchi disk देखिने उचाइ	मलखादको प्रयोग
	४०-६० से.मि.	उचित मात्र र समयमा मलखाद आवश्यक
	(२५-४०) से.मि.	मलखादको मात्र ठिकै छ
	२५ से.मि. भन्दा कम	मलखाद धैरे भयो, अक्सिजन कमीका लक्षण हेनुहोस् र सफा पानी थप्नुहोस्

मलखादको मात्रा: ३० टन प्रति हेक्टर वा मोमफलीको खत्ती ७५० के.जी., गाईको गोवर २०० के.जी., SSP ५० के.जी. ४-५ पटक पानीको मलिलोपनाको आधारमा प्रयोग गर्ने।
पानीको गुणस्तर नाप्ने केही सजिलो उपकरणहरु

1. Water Quality test kit

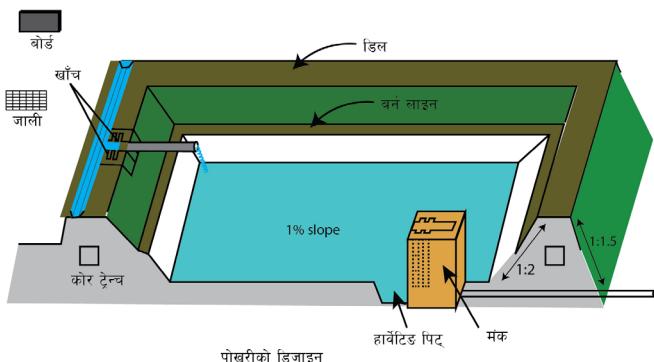
2. DO meter

3. PH meter

पोखरीको डिजाइन र निर्माण

पोखरीमा प्रयोग गर्न सकिने केही एरिएटरहरू र एरिएटर प्रयोग गर्नुका फाइदाहरू

१. पानीमा घुलित अक्सिजनको मात्रा बढाइ दिन्छ ।
२. प्रति एकाइ माछाको घनत्व बढाई उत्पादन बढी लिन सकिन्छ ।
३. लेउ र विषाक्त ग्यासहरूको असर न्युनीकरण गर्छ ।
४. रोगहरूको प्रभाव कम हुन्छ ।

स्रोत: केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र वालाजु, काठमाडौं २०७७

साई प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण सम्बन्धी जानकारी

1. STANDARD HEIGHT AND WEIGHT OF MEN AND WOMEN

Height Feet /Inches	Men Kg	Women Kg	Maximum weight one may reach
5'		51 - 54	
5'1"		52 - 55	Upto the age of 30 years 10% above standard
5'2"	56 - 60	53 - 57	Between 30-35 years Standard is optimum weight
5'4"	59 - 64	56 - 60	Above 35 years weight should be 10 % below standard
5'5"	61 - 62	58 - 61	
5'6"	69 - 65	61 - 65	
5'7"	64 - 69	62 - 67	
5'8"	66 - 71	64 - 69	
5'9"	68 - 73	66 - 70	
5'10"	69 - 74	67 - 71	
5'11"	71 - 76	69 - 74	
6'	73 - 79		
6'1"	75 - 81		
6'2"	78 - 84		
6'3"	80 - 86		

२. विभिन्न पौष्टिक तत्त्वहरूको दैनिक आवश्यकता तालिका

समूह	शारीरिक तौल किलोग्राम	क्यालोरी	प्रोटीन ग्राम	चिल्लो वस्तु (ग्राम)	क्यालसियम मिलिग्राम	फलाम मि.ग्रा.	भिटामिन ए	
							रेटिनोल माइक्रो ग्राम	केरोटिन माइक्रो ग्राम
महिला मानिस	५०						६००	२४००
सामान्य काम		१,८७६	५०	२०	४००	३०		२४००
मध्यम काम		२,२२५	५०		४००	३०		२४००
भारी काम		२९२५	५०		४००	३०		२४००
गर्भवती	५४	३००	१५	३०	१०००	३८	६००	२४००
दूध खुवाउने		५५०	२५	४५	१०००	३०	९५०	३८००
काष्ठे बच्चा ०-६ महिना	४.६	१०४ प्रति किलो तौल	२.०५ प्रति किलो		५००		३५०	१,२००
७-१२	७	९४ प्रति किलो तौल	१.६५ प्रति किलो		५००		३५०	१,२००

असल कृषि अभ्यास (Good Agricultural Practices) सम्बन्धी कार्य गर्ने :

स्वास्थ्य तथा आर्थिक दुवै पक्षबाट खाद्य स्वच्छताको महत्व दिनानुदिन बढ्दै गर्इरहेको छ। खाद्यजन्य रोगहरूको प्रकोपबाट उपभोक्तालाई बचाउन खाद्य वस्तुको सुरक्षित उत्पादन तथा व्यवस्थापन अति जस्ती हुन्छ। असल कृषि अभ्यास (Good Agricultural Practices/GAP) एउटा कृषि उत्पादन पद्धति हो जसमा स्वच्छ तथा गुणस्तरीय कृषि उत्पादनको लागि नियन्त्रण विन्दुहरूको पहिचान गरी निरक्षण जाँचको मापदंडहरू व ग्रावधान तयार पारिन्छ र त्यसैको अनुशरण गरी गुणस्तरीय उपज उत्पादन र उत्पादनोपरान्त पालना गरिने कृषि कार्य अर्थात विविध प्रक्रियाहरूको संगालोलाई नै असल कृषि अभ्यास (Good Agricultural Practices/GAP) भनिन्छ।

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागले असल कृषि अभ्यास प्रमाणिकरण (GAP Certification) को कार्यमा सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्दै आइरहेको छ। असल कृषि अभ्यास कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७५ तथा उक्त निर्देशिका अन्तर्गत तयार गरिएको नेपाल असल कृषि अभ्यास प्रमाणिकरण योजना (Nepal GAP Scheme) अनुसुप प्रक्रिया पूरा गरी नेपाल असल कृषि अभ्यास प्रमाणिकरण निकायका रूपमा अनुमति प्राप्त संस्थाहरूको सचिवालयको रूपमा खाद्य प्रविधि तथा गुण नियाँतार्ण विभागलाई तोकिएको छ।

आफ्नो कृषि उत्पादन प्रणालीलाई असल कृषि अभ्यास प्रमाणिकरण गरी उत्पादकले उत्पादित कृषि उपज निश्चित मापदण्डहरू पुरा गरी उत्पादन गरिएकोले स्वच्छ र सुरक्षित छ भन्ने कुरा उपभोक्ताहरूलाई सुनिश्चित गराउन सक्छ।

असल कृषि अभ्यास प्रमाणिकरण गरिएको कृषि उपज गष्टिय तथा अन्तराष्ट्रिय बजारमा सजिलै प्रतिस्पर्धा गरी उचित मुनाफा दिई कृषकको आयआर्जनमा समेत वृद्धि हुने भएकोले यसको महत्व दिनानुदिन बढ्दो छ। असल कृषि अभ्यास प्रमाणिकरण (GAP Certification) स्वेच्छिक प्रमाणिकरण मापदण्ड भएकोले कानूनी रूपमा सम्पूर्ण कृषकर्ग असल कृषि अभ्यास प्रमाणिकरण गर्न बाध्य नभएपनि इच्छुक कृषक, कृषक समुह, सहकारी व

कम्पनिले आफ्नो कृषि उत्पादन प्रणालिको असल कृषि अभ्यास प्रमाणिकरण (GAP Certification) गर्न सक्नेछन्।

खाद्य पदार्थको अनिवार्य गुणस्तर (Mandatory Food Standard)

हालसम्म नेपाल सरकारले अनिवार्य गुणस्तर निर्धारण गरेका खाद्य पदार्थहरूको विवरण :

०१. दूध तथा दूध पदार्थहरू (Milk and Milk Products)

०१.०१. दूध (Milk)	०१.१२. क्रिम (Cream)
०१.०२. गाईको दूध (Cow Milk)	०१.१३. दही (Curd)
०१.०३. भैंसीको दूध (Buffalo Milk)	०१.१४. शिशु दूध आहार (Infant Milk Food)
०१.०४. घिउ (Ghee)	०१.१५. शिशु आहार (Infant Food)
०१.०५. प्रशोधित दूध (Processed Milk)	०१.१६. धुलो दूध (Whole Milk Powder)
०१.०६. उद्वाषित दूध (Evaporated Milk)	०१.१७. घृतांशरहित धुलो दूध (Skimmed Milk Powder)
०१.०७. उद्वाषित घृतांशरहित दूध (Evaporated Skimmed Milk)	०१.१८. पनीर/छेना (Paneer)
०१.०८. मधुरित संघणित दूध (Sweetened Condensed Milk)	०१.१९. प्रशोधित पूर्ण घृतांशयुक्त दूध (Processed Full Cream Milk)
०१.०९. मधुरित संघणित घृतांशरहित दूध (Skimmed Sweetened Condensed Milk)	०१.२०. प्रशोधित कम घृतांशयुक्त दूध (Processed Low Fat Milk)
०१.१०. आशिक घृतांशरहित मधुरित संघणित दूध (Partly Skimmed Sweetened Condensed milk)	०१.२१. प्रशोधित घृतांशरहित दूध (Processed Skimmed Milk)
०१.११. मक्खन (Butter)	०१.२२. प्रशोधित सुआन्धित दूध (Processed Flavored Milk)

०२. तेल तथा घिउ (Fats and Oil)

०२.०१. तोरीको तेल (Mustard Oil)	०२.१०. मैकेको तेल (Corn Oil or Maize Oil)
०२.०२. आयात गरिएको रेपसिड आयल (Imported Rapeseed Oil)	०२.११. सूर्यमुखीको तेल (Sunflower Oil)
०२.०३. भट्टमासको तेल (Soybean Oil)	०२.१२. जैतुनको तेल (Olive Oil)
०२.०४. पाम आयल (Palm Oil)	०२.१३. कुसुमको तेल (Safflower seed Oil)
०२.०५. पाम कर्नेल आयल (Palm Kernel Oil)	०२.१४. प्रशोधित वनस्पति तेल (Refined Vegetable Oil)
०२.०६. पामोलिन (Palmolein)	०२.१५. वनस्पति घिउ (Hydrogenated Vegetable Oil)
०२.०७. बदामको तेल (Groundnut Oil)	०२.१६. बेकरी सर्टेनिङ्ग (Bakery Shortenings)
०२.०८. नरिखलको तेल (Coconut Oil)	
०२.०९. तीलको तेल (Sesame Oil)	

०३. फल तथा सागपात पदार्थहरू (Fruit and Vegetable Products)

०३.०१. फलरस (Fruit Juice)	०३.०२. गोलभेडाको रस (Tomato Juice)
---------------------------	------------------------------------

- ०३.०३. फलको सर्वत (Fruit Syrup)
 ०३.०४. फलफूलको स्क्वास (Fruit Squash)
 ०३.०५. फलफूलको पेय (Fruit Beverage)
 ०३.०६. टोमाटो सस, टोमाटो केटचप (Tomato Sauce, Tomato Ketchup)
 ०३.०७. जाम (Jam)
 ०३.०८. पेक्टिन मिश्रित जाम (Pectin Mixed Jam)
 ०३.०९. मार्मालेड (Marmalade)
 ०३.१०. चटनी(सस) (Chutney Sauce)
- ०३.११. क्याण्ड फ्रुट कक्टेल (Canned Fruit Cocktail)
 ०३.१२. क्याण्ड पाईनएप्पल (Canned Pineapple)
 ०३.१३. क्याण्ड अरेन्ज सेमेन्ट (Canned Orange Segment)
 ०३.१४. क्याण्ड पियर्स (Canned Pears)
 ०३.१५. क्याण्ड लप्सी (Canned Lapsy)
 ०३.१६. लप्सी रेलिश (Lapsy Relish)
 ०३.१७. अचार (Pickle)

०४. मसला पदार्थहरू (Spices and Condiments)

- ०४.०१. अलैंची कोसा (Cardamom amomum)
 ०४.०२. अलैंचीको बीउ (Cardamom amomum Seeds)
 ०४.०३. अलैंचीको धुलो (Cardamom amomum Powder)
 ०४.०४. सुठो (Dried Ginger)
 ०४.०५. सुठोको धुलो (Dried Ginger Powder)
 ०४.०६. हलेदो (Turmeric)
 ०४.०७. बेसार (Turmeric Powder)
 ०४.०८. सग्लो जिरा (Cumin)
 ०४.०९. जिराको धुलो (Cumin Powder)
 ०४.१०. सग्लो मरीच (Pepper)
- ०४.११. मरीचको धुलो (Pepper Powder)
 ०४.१२. सिङ्गो खुर्सानी (Chillies)
 ०४.१३. खुर्सानीको धुलो (Chillies Powder)
 ०४.१४. सग्लो धनियाँ (Coriander)
 ०४.१५. धनियाँको धुलो (Coriander Powder)
 ०४.१६. मेथी (Fenugreek)
 ०४.१७. दालचिनी (Cinnamon Whole)
 ०४.१८. ज्वानो (Ajowan)
 ०४.१९. सग्लो ल्वाड (Whole Clove)
 ०४.२०. धुलो मसला (Spice Powder)
 ०४.२१. धुलो दालचिनी (Cinnamon Powder)
 ०४.२२. सग्लो सुप वा सोंप वा सौफ (Fennel)

०५. चिया, कफी, कोका तथा सोबाट बनेका पदार्थहरू (Tea, Coffee, Cocoa and their Products)

- ०५.०१. चिया (Tea)
 ०५.०२. कफी (Coffee)
 ०५.०३. ग्रीन टी (Green Tea)

०६. नुन (Salt)

- ०६.०१. आयोडिन नभएको नुन (Common Salt)
 ०६.०२. आयोडिनयुक्त नुन (Iodized Salt)

०७. खाद्यान्न, दलहन तथा सोबाट बनेका पदार्थहरू (Cereals, Pulses and their Products)

- ०७.०१. खाद्यान्न (Food Grains)
 ०७.०२. पिठो (Whole Wheat Flour)
 ०७.०३. मैदा (Wheat Flour)
- ०७.०४. सुजी (Semolina)
 ०७.०५. पाउरोटी (Bread)
 ०७.०६. बिस्कुट (Biscuit)

- ०७.०७. सिन्के चाउचाउ (Noodles)
 ०७.०८. तयारी चाउचाउ (Instant Noodles)
 ०७.०९. गेडा मुङ (Whole Green Gram)
 ०७.१०. मुडको दाल (Split Green Gram)
 ०७.११. मुडको छाँटा (Dehusked Split Green Gram)
 ०७.१२. रहरको दाल (Red Gram)
 ०७.१३. मासको गेडा (Whole Black Gram)
 ०७.१४. मासको दाल (Split Black Gram)
 ०७.१५. गेडा चना (Whole Bengal Gram)
 ०७.१६. चनाको दाल (Split Bengal Gram)
 ०७.१७. गेडा मुसुरोको दाल (Whole Lentil)
- ०७.१८. मुसुरोको दाल (Dehusked Lentil)
 ०७.१९. बेसन (Bengal Gram Flour)
 ०७.२०. गहुँ
 ०७.२१. मकै
 ०७.२२. पौष्टिक तत्व स्तरोन्नति (Fortified) गरिएको गहुँको पिठो र मैदा
 ०७.२३. कर्न फ्लेक्स (Corn Flakes)
 ०७.२४. चामल (Rice)
 ०७.२५. प्याकेजिड गरिएका तयारी खाजाजन्य खाद्य पदार्थहरूसँग प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सम्पर्क हुने गरी विभिन्न खेलौनालगायत अखाद्य वस्तुहरू राख्न नपाइने सम्बन्धमा

०८. प्याक गरिएको पिउने पानी (Packaged Drinking Water)

- ०८.०१. प्याक गरिएको पिउने पानी (प्राकृतिक खानिजयुक्त पानीबाहेक) (Packaged Drinking Water Except Natural Mineral Water)
 ०८.०२. खनिजयुक्त पानी (Mineral Water)

०९. गुलियो पदार्थ (Sweetening Agent)

- ०९.०१. चिनी (Sugar)
 ०९.०२. मिश्री (Mishri)
 ०९.०३. मह (Honey)

१०. कन्फेक्सनरी (Sweets and Confectionary)

- १०.०१. चिनीपाक कन्फेक्सनरी (Sugar Boiled Confectionary)
 १०.०२. लजेन्स (Lozenges)
 १०.०३. चुउड्गम र बबलगम (Chewing Gum and Bubble Gum)

११. परिरक्षी (Preservatives)

- ११.०१. लन्चन मिट (Luncheon Meat)

१२. हेभि मेटल्स (Heavy Metals)

१३. मेलामाइन (Melamine)

१४. अल्कोहलजन्य पेय पदार्थ

१४.०१. विहस्की (Whisky)

- १४.०२. रम (Rum)
 १४.०३. भोड्का (Vodka)
 १४.०४. ब्रान्डी (Brandy)

१४.०५. जिन (Gin)

१५. माइकोटक्सिन (Aflatoxin Total): देहायका खाद्य पदर्थहमा देहायका मायकोटक्सिनको अधिकतम मात्रा

१५.१ कुल अफ्लाटक्सिन (Aflatoxin Total): बदाम, हेजल नट्स, ब्राजिलनट्स, पिस्ता र अंजिर (Almonds, Hazelnuts, Brazelnuts, Pistachios and Dried Fig)

१५.२ अफ्लाटक्सिन एम १ (Aflatoxin M1): दुध (Milk)

१५.३ पाटुलिन (Patualin): स्याउको जुस (Apple juice)

१६. देहायका फलफुल तथा तरकारी र खाद्य पदार्थमा विभिन्न जिवनाषक विषादीको अधिकतम अवशेषको मात्रा (Maximum Residue Limit- MRL)

१६.१ स्याउ (Apple)

१६.७ भिण्डी (Okra)

१६.२ केरा (Banana)

१६.८ आलू (Potato)

१६.३ करेला (Bitter gourd)

१६.९ टमाटर (Tomato)

१६.४ भन्टा (Eggplant or Brinjal)

१६.१० चिया (Green tea, black tea-fermented and dried)

१६.५ बन्दा (Cabbage, head)

१६.६ कोभी (Cauliflower)

दानापदार्थको अनिवार्य गुणस्तर (Mandatory Feed Standard)

हालसम्म नेपाल सरकारले अनिवार्य गुणस्तर निर्धारण गरेका दाना पदार्थहरूको विवरणः

सि.नं.	दाना पदार्थ समूह	संख्या	दाना पदार्थको नाम
१.	फुल पार्ने कुखुराको दाना	४	चल्लाको, हुर्कदो कुखुराको लगायत अन्तिम दाना
२.	ब्रोइलर कुखुराको दाना	३	ब्रोइलर कुखुराको सुरु लगायत अन्तिम दाना
३.	गाई-भैंसीको दाना	१	दूध दिने गाई-भैंसीको दाना
जम्मा संख्या		८	

स्रोतः खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग, २०७७

SOME IMPORTANT FORMULAE

Fertilizer Dose Calculation :

- Kilogram per Hectare = $\frac{R \times L}{N} \times 100$

- Kilogram per Ropani = $\frac{R \times L}{N} \left(\frac{100}{20} \right)$

- Kilogram per Katha = $\frac{R \times L}{N} \left(\frac{100}{30} \right)$

Where R = Recommended dose of fertilizers

L = Land area

N = Nutrient content in fertilizer materials

Seeds Purity and Germination

$$TV = \frac{G \times P}{100}$$

TV = True value

G = Germination capacity

P = Purity

- Seed Germination % = $\frac{\text{Number of seeds germinated}}{\text{Number of seeds put for germination}} \times 100$
- Amount of seed required (kg) = $\frac{\text{seed rate (kg/ha)} \times \text{Area in sq.m.}}{\% \text{ germination} \times \% \text{ filled grains}}$
- Grain yield (Y) = $\frac{\text{Grain wt.}}{\text{Area}}$
- Adjusted Grain Yield (Weight) = A x Y

$$\text{Where } A = \frac{100 - M}{86}$$

Where M = moisture contained in percentage of grain weight (usually taken at 14% in rice)

Live Weight Estimation :

- Cattle / Buffalo

$$\text{Live weight (lbs)} = \frac{(\text{girth inch})^2 \times \text{body length (inch)}}{300}$$

$$\text{In kg (LW)} = 1.74 \times \text{body length (cm)} + 1.05 \times \text{girth (cm)} - 71.1$$

- Goat

$$\text{LW (Kg)} = \frac{(\text{girth cm})^2 \times \text{body length (cm)}}{10,500}$$

- Sheep

$$\text{LW (Kg)} = \frac{(\text{girth cm})^2 \times \text{body length (cm)}}{12,000}$$

Dry Matter (Animal Nutrition):

- % DM = $\frac{\text{Wet weight} - \text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \times 100$

- % Moisture = $\frac{\text{Wet weight} - \text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \times 100$
- Digestibility of nutrient = $\frac{\text{Kg nutrient eaten} - \text{Kg in faeces}}{\text{Kg nutrient eaten}} \times 100$
- Protein efficiency ratio (PER) = $\frac{\text{Weight gain (gm)}}{\text{Protein intake (gm)}}$
- Biological value (BV) = $\frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Absorbed Nitrogen}} \times 100$
- Net protein utilization (NPU) = $\frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Intake of N}} \times 100$

$$\text{Degradability of dietary protein} = 1 - \frac{\text{Dietary protein entering duodenum}}{\text{Total dietary protein intake}}$$

Pesticide Application Formulae:

$$\text{WP required (kg)} = \frac{\% \text{ a.i. desired} \times \text{specified spray volume (liters)}}{\% \text{ a.i. in WP}}$$

$$\text{Liters of EC required} = \frac{\% \text{ a.i. desired} \times \text{specified spray volume (liters)}}{\% \text{ a.i. in commercial EC}}$$

$$\text{Weight of WP, dust or granules required (Kg)} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (ha)} \times 100}{\% \text{ a.i. in WP, dust or granules}}$$

$$\text{Weight of WP, dust or granules required (Kg)} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (sq.m.)}}{\% \text{ a.i. in WP, dust or granules} \times 100}$$

$$\text{Liters EC required} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (ha)} \times 100}{\% \text{ a.i. in commercial EC}} \text{ or}$$

$$\text{Liters EC required} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (sq m)}}{\% \text{ a.i. in commercial EC} \times 100}$$

Where, WP = Wettable Powder

EC = Emulsifiable Concentrate

a.i. = Active Ingredient

Valuation of cost and benefits of a project

- Annual Depreciation of Capital Equipment

$$D = \frac{a - b}{c}$$

Where, a = Original cost

b = Junk value

c = Expected life of asset (useful years).

- Discounting Income PV $\frac{q}{(1+r)^n}$

Where, Pv = Present Value of the future amount

q = Amount to be spent at a future date

r = Rate of interest

n = Number of years in future when money is to be spent

$$\text{Net Present Value (NPV)} = \sum_{t_1}^{t_n} \frac{Bt - Ct}{(1+i)^t}$$

Where, B_t = Benefits in each year (benefits at year t)

C_t = Costs in each year or at year t

t = 1,2,.....n (number of years)

i = Interest rate or discount rate

- Internal Rate of Return (IRR) = $L_i + \frac{(H_i - L_i) NPV at Li}{NPV at Li - NPV at H_i}$

Where H_i = higher discount rate

L_i = Lower discount rate.

રૂપાન્તરણ તાલિકા

નાપ

૧ સે.મિ.	=	૧૦ મિ.મિ.	૧ ફૂટ	=	૧૨ ઇન્ચ
૧ મિટર	=	૧૦૦ સે.મિ.		=	૩૦.૪૮ સે.મિ.
	=	૩૯.૩૭ ઇન્ચ	૧ ગજ	=	૩ ફૂટ
૧ કિ.મિ.	=	૧૦૦૦ મિટર		=	૯૧.૪૪ સે.મિ.
૧ ઇન્ચ	=	૨.૪૫ સે.મિ.	૧ માઇલ	=	૧૭૬૦ ગજ
				=	૧.૬ કિ.મિ.
				=	૮ ફ્લેંડ

તૌલ

૧ ગ્રામ	=	૧૦૦૦ મિ.ગ્રા.	૧ મે.ટન	=	૧૦ કિવન્ટલ
૧ કિ.ગ્રા.	=	૧૦૦૦ ગ્રામ	૧ મન	=	૩૭.૩૨ કિ.ગ્રા.
	=	૨.૨ પાઉન્ડ		=	૪૦ સેર
૧ પાઉન્ડ	=	૧૬ ઔંસ	૧ ધાર્ની	=	૨.૨૭ કિ.ગ્રા.
૧ ઔંસ	=	૨૮.૩૫ ગ્રામ		=	૫ પાઉન્ડ
૧ કિવન્ટલ	=	૧૦૦ કિ.ગ્રા.	૧ સેર	=	૪ પાઉન્ડ

આયતન

૧ લિટર	=	૧૦૦૦ મિ.લિ.		૧ પાથી	=	૪૫૪૬ મિ.લિ.
	=	૦.૨૨ મ્યાલન			=	૪.૫ લિટર
૧ મુરી	=	૨૦ મ્યાલન			=	૮ માના

= ૯૦.૯ લિટર

ક્ષેત્રફળ

૧ હેક્ટર	=	૧૦,૦૦૦ વ.મી.		૧ ધૂર	=	૧૮૨.૨૫ વર્ગ ફીટ
	=	૨.૪૭ એકડ		૧ કંડા	=	૨૦ ધૂર
	=	૧.૪૮ બિઘા		૧ બિઘા	=	૨૦ કંડા
	=	૧૯.૬૬ રોપની			=	૧૩.૩૧ રોપની
	=	૩૦ કંડા		૧ એકડ	=	૦.૪ હેક્ટર

= ૪૩૫૬૦ વર્ગ ફીટ

= ૮ રોપની

૧ રોપની	=	૫૪૭૬ વર્ગ ફિટ
	=	૫૦૮.૫ વર્ગ મિટર
	=	૧૬ આના

૧ આના	=	૧૬ દામ
		૧ દામ

= ૪ પૈસા

તાપક્રમ

૧ સેન્ટિગ્રેડ = (ફરેનહાઇટ - ૩૨) × ૦.૫૫૫૬

ફરેનહાઇટ = (સેન્ટિગ્રેડ × ૧.૮) + ૩૨

મલખાદ:

૧ કિલો નાઇટ્રોજન	=	૪.૮ કિલો ચિની મલ		=	૨.૨ કિલો યુરિયા મલ
૧ કિલો ફસ્ટોરેસ	=	૬.૩ કિલો સિંગલ સુપર ફસ્ટેટ		=	૨.૨ કિલો ટ્રિપલ સુપર ફસ્ટેટ
૧ કિલો પોટાસ	=	૧.૭ કિલો મ્યુરેટ અફ પોટાસ		=	૨.૧ કિલો સલ્ફેટ અફ પોટાસ

અન્ય:

૧ પિ. પિ.એમ	=	૧ મિલિગ્રામ પ્રતિ લિટર		૧ ગ્રામ પ્રતિ ૧૦૦૦ લિટર	=	૧ પિ. પિ.એમ
	=	૧ ગ્રામ પ્રતિ ૧૦૦૦ લિટર			=	૦.૦૦૦૧ પ્રતિશત
	=	૦.૦૦૦૧ પ્રતિશત		૧ ચિયા ચમ્ચા	=	૮૦થોપા
૧ પ્રતિશત	=	૧૦૦૦ પિ. પિ.એમ			=	૫ મિલિલિટર
	=	૧૦ ગ્રામ પ્રતિ લિટર		૧ ટેબુલ (ઠૂલા) ચમ્ચા	=	૩ ચિયા ચમ્ચા
૧ ગ્રામ પ્રતિ લિટર	=	૧૦૦૦ પિ. પિ.એમ			=	૧૫ મિલિલિટર
	=	૦.૧ પ્રતિશત		૧ કપ	=	૧૬ ઠૂલો ચમ્ચા

= ૮ ઔસ (૧/૨ પિન્ટ)

टिपोट

टिपोट

टिपोट

टिपोट

टिपोट

टिपोट